

Alfredas Kiškis • Svetlana Justickaja • Rokas Uscila • Viktoras Justickis

NUSIKALSTAMUMAS LIETUVOJE IR JO PREVENCIJOS PERSPEKTYVOS

Monografija

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETAS

Alfredas Kiškis
Svetlana Justickaja
Rokas Uscila
Viktoras Justickis

**NUSIKALSTAMUMAS LIETUVOJE
IR JO PREVENCIJOS
PERSPEKTYVOS**

Monografija

Vilnius
2014

Mokslinis redaktorius Alfredas Kiškis

Recenzavo:

Doc. dr. Artūras Petkus (Mykolo Romerio universitetas)

Dr. Simonas Nikartas (Lietuvos teisės institutas)

Autorių indėlis

Dr. Alfredas Kiškis, Mykolo Romerio universitetas (1.1–1.4, 1.11, 2.4–2.5, 3.2–3.4, 4 – 8,4 autorinio lanko)

Dr. Svetlana Justickaja, Lietuvos teisės institutas (1.8, 3.1, 5 – 9,1 autorinio lanko)

Dr. Rokas Uscila, Mykolo Romerio universitetas (1.5–1.7, 1.9–1.10, 2.3, 2.5 – 2,9 autorinio lanko)

Prof. habil. dr. Viktoras Justickis, Mykolo Romerio universitetas (įvadas, 2.1–2.2, – 1,3 autorinio lanko)

Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto Baudžiamosios teisės ir proceso instituto 2014 m. gegužės 30 d. posėdyje (protokolo Nr. 1BTPI-6) pritarta leidybai.

Mykolo Romerio universiteto mokslo programos „Teisingumas, saugumas ir žmogaus teisės“ komiteto 2014 m. birželio 9 d. posėdyje (protokolo Nr. MPK1-5) pritarta leidybai.

Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto tarybos 2014 m. birželio 12 d. posėdyje (protokolo Nr. 1T-24) pritarta leidybai.

Mykolo Romerio universiteto mokslinių-mokomųjų leidinių aprobavimo leidybai komisijos 2014 m. liepos 8 d. posėdyje (protokolo Nr. 2L-11) pritarta leidybai.

Visos knygos leidybos teisės saugomos. Ši knyga arba kuri nors jos dalis negali būti dauginama, taisoma arba kitu būdu platinama be leidėjo sutikimo.

TURINYS

ĮVADAS.....	6
1. DVIEJŲ SPINDULIŲ PANAUDOJIMAS NUSIKALSTAMUMUI VERTINTI UŽSIENIO ŠALYSE	12
1.1. Australijoje	12
1.2. Bulgarijoje	19
1.3. Nyderlanduose	33
1.4. Vokietijoje	42
1.5. Jungtinėse Amerikos Valstijose.....	48
1.6. Kanadoje.....	59
1.7. Švedijoje ir kitose Skandinavijos šalyse	67
1.8. Jungtinėje Karalystėje	76
1.9. Registruoto nusikalstamumo statistikos ir viktimologinių (viktimizacijos) tyrimų duomenų panaudojimas Europinės dimensijos aspektu.....	86
1.10. Tarptautiniai nusikaltimų aukų tyrimai (ICVS)	89
1.11. Nusikalstamumo žalos įvertinimas remiantis 2S.....	94
1.11.1. Australijoje.....	95
1.11.2. Lenkijoje.....	116
2. REGISTRUOTAS NUSIKALSTAMUMAS LIETUVOJE (PIRMASIS SPINDULYS)	123
2.1. Nusikalstamumo lygis ir dinamika	124
2.2. Asmenys, įtariami (kaltinami) padarę nusikalstamas veikas	137
2.3. Nukentėję nuo nusikalstamų veikų asmenys	141
2.4. Nusikalstamumo žala	154
2.5. Nusikalstamų veikų neregistravimo priežastys	158
3. NUSIKALSTAMUMAS LIETUVOJE, REMIANTIS VIKTIMOLOGINIAIS TYRIMAIS (ANTRASIS SPINDULYS).....	167
3.1. Nusikalstamų veikų, įtrauktinų į viktimologinę apklausą, atranka	167
3.1.1. Nusikalstamų veikų, įtrauktinų į viktimologinę apklausą, atrankos principai	167
3.1.2. Viktimologinei apklausai atrinktų nusikalstamų veikų „perkodavimas“ į viktimologinės anketos klausimus	172

3.1.3.	Atskirų BK nusikalstamų veikų atribojimo nuo administracinių teisės pažeidimų problema bei viktimologinių klausimų sudarymo ypatumai	175
3.2.	Nusikalstamumo Lietuvoje 2011 m. viktimologinio tyrimo metodologija	186
3.3.	Viktimologinio tyrimo rezultatų analizė	193
3.3.1.	Nukentėję nuo nusikalstamų veikų asmenys	193
3.3.2.	Turtinė nusikalstamų veikų žala.....	222
3.4.	Nusikalstamumo Lietuvoje 2007 ir 2011 m. palyginimas.....	228
4.	DVIEJŲ SPINDULIŲ INTEGRAVIMAS.....	236
4.1.	2S integravimo modelio sukūrimas ir pagrindimas	236
4.2.	2S integravimo modelio taikymas	259
4.2.1.	2S modelio taikymas neatsižvelgiant į tai, kad nuo tos pačios veikos gali nukentėti keli asmenys	263
4.2.2.	2S modelio taikymas atsižvelgiant į tai, kad nuo tos pačios veikos gali nukentėti keli asmenys	268
4.2.3.	2S modelio taikymas vertinant nusikalstamų veikų lygio pokyčius.....	276
5.	DVIEJŲ SPINDULIŲ METODAS IR BAUDŽIAMOSIOS POLITIKOS BEI NUSIKALTIMŲ PREVENCIJOS PERSPEKTYVOS.....	283
5.1.	Poveikio nusikalstamumui priemonių pagrindinės charakteristikos: veiksmingumas, efektyvumas ir jų įgyvendinimo kaštai	290
5.2.	Poveikio nusikalstamumui priemonių veiksmingumas ir istorinė jo įvertinimo raida.....	294
5.3.	Teisėkūros iniciatyvų nusikaltimų prevencijos srityje veiksmingumo užtikrinimas Lietuvoje	306
5.3.1.	Teisėkūros iniciatyvų nusikaltimų prevencijos srityje veiksmingumo užtikrinimas įstatymų leidybos procese: teikiant ir svarstant Seimo komitetuose	307
5.3.2.	Teisėkūros iniciatyvų nusikaltimų prevencijos srityje veiksmingumo užtikrinimas įstatymų leidybos procese: svarstant Seimo posėdyje	328
5.3.3.	Veiksmingumo įvertinimo mechanizmas ir šalutinių veiksnių poveikis įstatymų leidybai	341

5.3.4. Veiksmingumo įvertinimo mechanizmas ir visuomenės informavimo priemonių poveikis baudžiamųjų įstatymų leidybai.....	344
5.4. Nusikaltimų prevencijos programos ir jų veiksmingumo užtikrinimas Lietuvoje	346
5.4.1. Nacionalinės nusikaltimų prevencijos programos ir jų veiksmingumas	347
5.4.2. Vietinės nusikaltimų prevencijos programos ir jų veiksmingumas.....	374
5.5. Nusikaltimų prevencijos veiksmingumo revoliucijos raida Lietuvoje	383
5.5.1. Veiksmingumo kontrolės pažanga įstatymų leidybos srityje.....	388
5.5.2. Veiksmingumo kontrolės pažanga rengiant vietinius nusikaltimų prevencijos projektus	392
5.6. Nusikaltimų prevencijos veiksmingumo Lietuvoje psichologinės, metodinės ir kitos kliūtys.....	394
5.6.1. Psichologinė kliūtis. Tradicinės nusikaltimų prevencijos ideologijos gyvybingumas.....	394
5.6.2. Metodinė kliūtis	406
5.6.3. Veiksmingos įstatymų leidybos nusikaltimų prevencijos srityje kliūtys Lietuvoje	408
Išvados.....	411
Rekomendacijos	423
Panaudotos literatūros sąrašas.....	429
PRIEDAS NR. 1. MRU viktimologinio tyrimo 2012 metais Lietuvoje klausimynas	446

IVADAS

Problema. Jos mokslinio tyrimo reikšmė

Duomenys apie nusikalstamumą ir jo kontrolę. Nusikalstamumo kontrolei ir prevencijai tenka ypatingas vaidmuo visuomenės gyvenime. Kiekviena visuomenė siekia nustatyti, kokie jos narių veiksmai yra ypač pavojingi visuomenei, sudaro grėsmę jos egzistavimui, politiniams, ekonominiams, doroviniams jos pamatams. Remiantis tuo iš neapbrėptas gausybės žmogaus veiksmų išskiriama nedidelė baudžiamojo įstatymo uždraustų veikų grupė.

Šių baudžiamuoju įstatymu uždraustų veikų sudėtis vienoje ar kitoje visuomenėje priklauso nuo daugybės aplinkybių: visuomenės struktūros, jos vertybių sistemos, nuo to, kaip šioje visuomenėje buvo suprantamos nusikaltimų priežastys ir poveikio joms galimybės. Dėl to tai, kas buvo pripažįstama nusikaltimu vienoje visuomenėje, buvo leidžiama ir netgi sveikinama kitoje. Kartu atsiskleidė didelė veikų, uždraustų bet kurioje visuomenėje, grupė. Tai veikos, kurios kelia grėsmę visuomenės egzistavimui ir stabilumui: nužudymai, žala, padaryta kito asmens sveikatai, dauguma nusikaltimų padaryta kitų asmenų nuosavybės teisei, asmens lytinio apsisprendimo laisvei ir daugelis kitų.

Matyti esminis ir vis didėjantis („baudžiamųjų sistemų konvergencija“) daugelio šiuolaikinių šalių baudžiamųjų įstatymų, ypač veikų, kurios pripažįstamos nusikaltimais ir persekiojamos baudžiamąja tvarka, panašumas¹.

Šimtmečių tėkmėje iš esmės keitėsi ir būdai, kuriais buvo siekiama kontroliuoti nusikaltimus. Daug šimtmečių nusikalstamumo kontrolė buvo suvokiama vien kaip baudžiamosios priemonės prieš kiekvieną atskirą nusikaltimą padariusį asmenį. Buvo vadovaujamasi prielaida, kad įvykus nusikaltimui svarbiausia demaskuoti ir nubausti nusikaltėlį ir kad tai savaime užtikrina, jog baudžiamojo įstatymo tikslai bus pasiekti.

1 Johnson, H. A.; Wolfe, N. T.; Jones, M. *History of Criminal Justice*. Newark, NJ: LexisNexis Matthew Bender, 2008; Esmein, A. *A History of Continental Criminal Procedure, with Special Reference to France (Classic Reprint)*. London: Forgotten Books, 2012.

Tikra nusikalstamumo kontrolės revoliucija įvyko, kai pirmųjų kriminologų veikla padėjo suprasti, kad nusikalstamumas yra ne tik atskirų nusikaltimų visuma, bet vientisas socialinis reiškiny, turintis savus jam būdingus dėsningumus, charakteristikas ir jį sukeliančius veiksnius². Šis nusikalstamumo, kaip vientiso visuomeninio reiškiny, supratimas leido suvokti, kad, be poveikio priemonių, kurios nukreiptos į kiekvieną atskirą nusikaltimą ir kiekvieną atskirą jį padariusį asmenį, reikalingos ir priemonės, nukreiptos į visą visuomenę, jos atskirus institutus, atskirus regionus ir vietinius vienetų, taip pat į atskiras populiacijas – visuomenės socialines ir demografines grupes. Šių priemonių visuma ir sudarė visiškai naują reiškinį – baudžiamąją politiką, kurios priemonės toli peržengė vien baudžiamosios teisės ribas ir apėmė plačią veiklą įvairiausiose visuomenės srityse³.

Baudžiamoji politika iškėlė naujus duomenų apie nusikaltimus reikalavimus. Iki atsirandant baudžiamajai politikai, kai buvo siekiama vien ištirti nusikaltimą ir nubausti nusikaltėlį, visiškai užteko tik duomenų apie kiekvieną atskirą nusikaltimą. Tai buvo informacija, kuri buvo tiesioginis nusikaltimo atskleidimo ir tyrimo rezultatas: koks nusikaltimas, kokiomis aplinkybėmis padarytas, pagrindinės nusikaltėlio asmenybės charakteristikos ir pan.

Tuo tarpu atsiradus baudžiamajai politikai jai reikalingų duomenų apimtis ir pobūdis iš esmės pasikeitė. Tokiai politikai reikia duomenų ne tik ir ne tiek apie atskirus nusikaltimus, kiek apie nusikalstamumą, jo kaip vientiso reiškiny dėsningumus, tendencijas, struktūrą, raidą, veiksnius ir daugelį kitų aspektų. Atsakas į šį poreikį buvo oficialios valstybinės registruoto nusikalstamumo statistikos atsiradimas daugelyje šalių. Jos pagrindu atsirado ir analitinė veikla, skirta šiai statistikai apdoroti ir tuo remiantis teikti baudžiamajai politikai reikiamą informaciją – išvadas ir rekomendacijas.

Šiuo metu Lietuvoje, kaip ir daugelyje kitų valstybių, duomenys apie nusikalstamumo lygį ir struktūrą yra baudžiamosios politikos ir nusikaltimų prevencijos pagrindas. Jais remiantis siekiama įvertinti nusikalstamumo padėtį, ištirti nusikalstamumo pokyčius, svarbiausias jo raidos

2 Green, P.; Rutherford, A. (eds). *Criminal Policy in Transition*. Oxford: Hart Publishing, 2000.

3 Wilson, J. Q.; Patersilia, J. (eds) *Crime and Public Policy*. New York: Oxford University Press, 2011.

tendencijas ir išskirti pagrindines, strategines baudžiamosios politikos ir nusikaltimų prevencijos kryptis.⁴ Taip siekiama numatyti ir įspėti pavojingus jo pokyčius, pasirinkti nusikaltimus, kuriems turi būti skirta daugiausia dėmesio ir lėšų.

Duomenys apie nusikalstamumą panaudojami veikiančiai nusikaltimų kontrolės sistemai įvertinti – įstatymams, baudžiamojo teisingumo sistemos veiklos ir nusikaltimų prevencijos veiksmingumui įvertinti. Ne mažiau svarbu yra tai, kad būtent duomenys apie nusikalstamumą yra dar platesnio visos mūsų visuomenės būklės, jos dorovinio klimato, jos gyventojų saugumo vertinimo pagrindas.

Taigi, duomenys apie nusikalstamumą vaidina pamatinį vaidmenį mūsų visuomenės gyvenime, tiek vertinant įvairiausius jo aspektus, tiek planuojant ir įgyvendinant priemones jam gerinti. Kartu atsiskleidžia ir pagrindiniai šių duomenų reikalavimai. Šie reikalavimai tiesiogiai išplaukia iš sprendimų, kurie turi būti priimti remiantis šiais duomenimis, svarbos ir atsakingumo. Baudžiamojo įstatymo keitimas, baudžiamojo teisingumo įstaigų uždavinių ir veiklos pokyčiai, nusikaltimų prevencijos programų vykdymas ir kitos baudžiamosios politikos priemonės – tai strateginiai sprendimai, kurie susiję su visos visuomenės interesais ir gyvenimu. Tam, kad tokie sprendimai būtų tinkami, kad būtų pasiekti jų tikslai, jie turi būti priimti remiantis patikimais, išsamiais ir tiksliais duomenimis apie nusikalstamumą. Bet koks šių duomenų netikslumas gali turėti nesuskaičiuojamas neigiamas pasekmes svarbiausioms visuomenės gyvenimo sritims⁵.

Tačiau čia šiuolaikinis baudžiamasis teisingumas ir nusikaltimų prevencija susiduria su didele problema. Reikalas tas, kad duomenys apie nusikalstamumą gaunami iš gana įvairių, neretai sunkiai palyginamų šaltinių. Svarbiausi iš jų – oficialioji registruotų nusikalstamų veikų statistika (duomenys, kuriuos kaupia ir teikia baudžiamojo teisingumo institucijos) ir viktimologinių (nusikaltimų aukų) apklausų duomenys.⁶

4 Sakalauskas, G. Baudžiamosios politikos tradicija ir tendencijos Lietuvoje. *Pranešimas konferencijoje „Baudžiamoji politika Lietuvoje: tendencijos ir lyginamieji aspektai“* [interaktyvus]. Vilnius: Teisės institutas, 2012 [žiūrėta 2012-10-10]. <<http://www.teise.org/data/2012-10-30-Sakalauskas.pdf>>.

5 Justickis, V.; Kurapka, V. Use of official data of state institutions in the scientific research of the population security. *Jurisprudencija*. 2010, 3 (121): 283–294.

6 Registruoto nusikalstamumo statistika ir viktimologinių tyrimų (apklausų) duomenys toliau šioje monografijoje vadinami dviem spinduliais, trumpiau – 2S.

Vis plačiau naudojami gyventojų savianalizės tyrimų duomenys (angl. *self-report*), gaunami iš asmenų pranešimų apie jų pačių padarytas nusikalstamas veikas, ir daug kitų⁷.

Tačiau visų šių šaltinių teikiami duomenys neretai prieštarauja vieni kitiems, nežinoma kiekvieno šaltinio teikiamos informacijos vieta ir santykis su kitų šaltinių informacija, neaišku, ar jie prieštarauja, ar papildo vienas kitą. Iš šių neaiškumų kyla dar bendresnė problema – kaip integruoti tuos šaltinius siekiant gauti tiksliausią ir išsamiausią informaciją apie nusikalstamumą? Kol kas atsakymo į šį klausimą nėra.

Neaiškumas šiais klausimais turi daug neigiamų pasekmių. Pagrindinė iš jų – nepasitikėjimas nusikalstamumo statistika. Tai verčia politikus ir įstatymų leidėjus vadovautis ne objektyviais nusikalstamumo duomenimis, o pasikliauti intuicija, esama praktika, atgarsį turinčiais atvejais, politiniais ir kitokiais sumetimais.

Abu pagrindiniai duomenų apie nusikalstamumą šaltiniai (du spinduliai) sulaukė aštrios kritikos. Plačiai pripažintas oficialiosios registruoto nusikalstamumo statistikos (pirmojo spindulio) šališkumas, priklausomybė nuo ją tvarkančių institucijų politinių ir žinybinių interesų bei nuo šių duomenų rinkimo ir registracijos tvarkos⁸. Nemažai abejonių kelia ir viktimologinių apklausų duomenų (antrojo spindulio) patikimumas. Jų nepatikimumo šaltinis – priklausomumas nuo apklausos dalyvių atminties, psichologinių ypatumų, požiūrių ir daugelio kitų subjektyvių aspektų⁹.

Mokslinėje literatūroje pateikiami įvairūs šios problemos sprendimai.

Vieno iš šaltinių atmetimas. Dalis tyrėjų paprasčiausiai atsisako vieno iš šių duomenų šaltinių ir pasirenka tą, kuris jiems atrodo patikimesnis. Dažniausiai tokiais pripažįstami viktimologinių apklausų rezultatai.

Empirinis (intuityvus) duomenų šaltinio pasirinkimas. Nagrinėdami tam tikrą problemą tyrėjai savo nuožiūra panaudoja tai vieną, tai kitą duomenų šaltinį, kuris jiems atrodo patikimesnis ir tinkamas konkrečiu atveju.

7 Schneider, H. J. Victimological developments in the world during the past three decades (I): A Study of comparative victimology. *International journal of offender therapy and comparative criminology*. 2001 (45): 449-468.

8 Moriarty, L. J.; Jerin, R. A. (eds). *Current Issues in Victimology Research*. 2nd edition. Durham, NC: Carolina Academic Press, 2008.

9 Karmen, A. *Crime Victims: An Introduction to Victimology*. Belmont: Wadsworth Publishing, 2003.

Mūsų tyrimo *tikslas* – žengti tolesnį žingsnį – pasiūlyti ir pritaikyti šių duomenų (dviejų spindulių, arba 2S) integracijos metodą.

Naujumas, problemos ištyrimas kitų mokslininkų darbuose

Siekiant įvertinti siūlomo sprendimo naujumą buvo atlikta plati informacinė paieška kriminologinių, sociologinių, teisinių publikacijų duomenų bazėse¹⁰. Bandyta surasti visas publikacijas, kuriose nagrinėjama viktimologinių tyrimų ir registruoto nusikalstamumo duomenų integracijos problema. Paieškos metu rastos 457 publikacijos, kuriose nagrinėjami ar panaudojami šie duomenys, bet nė vienos, skirtos jų integracijai.

Tyrimo idėjos ir jos įgyvendinimo naujumas buvo tikrinamas ir kitu būdu. Apie šio tyrimo tikslus, jo idėją, metodus ir laukiamus rezultatus buvo perskaitytas pranešimas „Dviejų spindulių“ modelis registruoto ir latentinio nusikalstamumo Lietuvoje tyrime¹¹ (autoriai: A. Kiškis, R. Uscila ir S. Justickaja) Europos kriminologų asociacijos vienuoliktoje metinėje konferencijoje „Naujas požiūris į nusikaltimą ir bausmę Europoje“¹², kuri įvyko 2011 m. rugsėjo 21–24 d. Vilniuje. Po šio pranešimo buvo atlikta kriminologų, tyrinėjančių kriminologinių duomenų problemas, apklausa. Visi apklausti kriminologai pažymėjo ir problemos svarbą, ir siūlomo integruoto priėjimo (požiūrio) naujumą.

Monografijos struktūra¹³

Monografijos struktūra tiesiogiai išplaukia iš nagrinėjamos problemos tyrimo logikos. Pirmasis skyrius „Dviejų spindulių panaudojimas

10 EBSCO, Ebrary, ICPSR, JSTOR, Oxford Journals Online, Project MUSE, Sage Journals Online, ScienceDirect, Wiley-Online Library, eLABa, Bepress Legal Repositor, Central and Eastern European Online Library, DOAJ the Directory of Open Access Journals, Europeana, Eurostat, HighWire Press, Open J-Gate portal, Scientific Journals International, Theses Canada Portal ir kitose.

11 „Two-Ray“ Model of Investigation of Recorded and Latent Crime in Lithuania“.

12 „Rethinking Crime and Punishment in Europe“.

13 Mokslinio redaktoriaus Alfredo Kiškio pastaba: 2012 m. vykdant Lietuvos mokslo tarybos finansuotą projektą „Dviejų spindulių“ modelio sukūrimas ir taikymas registruoto bei latentinio nusikalstamumo Lietuvoje tyrime“ (sutarties Nr. SIN-08/2010) buvo parengtas pradinis monografijos „Nusikalstamumas Lietuvoje. Integruota registruotų ir viktimologinių tyrimų duomenų (dviejų spindulių) analizė“ rankraštis (521 614 ženklų įskaitant tarpus). Vėliau monografija buvo toliau plėtojama. Buvo parašytas naujas poskyris (1.11) apie nusikalstamumo žalos įverčių skaičiavimą užsienio šalyse ir įverčius Lietuvoje, monografija

nusikalstamumui vertinti užsienio šalyse“ nagrinėja, kaip užsienio šalyse surenkami ir apibendrinami nusikalstamumo duomenys ir kiek šios šalys yra pažengusios atliekant šių duomenų integraciją. Ypatingas dėmesys skiriamas šalims, sukaupusioms daugiausia patirties renkant ir apibendrinant nusikalstamumo šalies mastu duomenis.

Antrajame ir trečiajame monografijos skyriuose apibendrinama nusikalstamumo padėtis Lietuvoje. Antrajame skyriuje nagrinėjami registruoto nusikalstamumo statistikos duomenys, o trečiajame – viktimologinių apklausų rezultatai. Siekiama parodyti, kokią nusikalstamumo Lietuvoje vaizdą atskleidžia kiekvienas nagrinėjamas duomenų šaltinis – spindulys.

Ketvirtasis skyrius „Dviejų spindulių integravimas“ yra pagrindinis monografijos skyrius. Jame aptariamas nusikalstamumo dviejų rūšių duomenų (spindulių) integracijos metodas, jis taikomas vertinant nusikalstamumą Lietuvoje, parodoma, kad taip pateikiama daug tikslesnė nusikalstamumo padėtis, jo būklė, struktūra ir tendencijos mūsų šalyje.

Penktajame skyriuje „Dviejų spindulių metodas ir baudžiamosios politikos bei nusikaltimų prevencijos perspektyvos“ aptariama tikslesnių duomenų apie nusikalstamumą reikšmė nusikaltimų prevencijos praktikai. Nagrinėjamos bendros ir atskirų sričių (baudžiamųjų įstatymų leidybos, nacionalinių, vietinių nusikaltimų prevencijos programų Lietuvoje) veiksmingumo užtikrinimo problemos. Taip pat atskleidžiamos psichologinės ir kitokios problemos, stabdančios nusikaltimų prevencijos pažangą Lietuvoje – perėjimą prie šiuolaikinių prevencijos veiksmingumo užtikrinimo metodų.

papildyta nauju penktuoju skyriumi, kuris atskleidžia praktinį tikslesnių duomenų apie nusikalstamumą pritaikomumą, kai kurie skyriai parašyti iš naujo kito autoriaus (3.2 ir 3.1.1), atliktas mokslinis redagavimas, atsižvelgta į recenzentų pastabas, papildytos išvados ir rekomendacijos, padaryta šimtai įvairiausių papildymų ir pataisymų visuose monografijos skyriuose ir poskyriuose. Dėl to labai padidėjo monografijos apimtis (iki 934 990 ženklų įskaitant tarpus). Atsižvelgiant į pasikeitusį monografijos turinį buvo pakeistas ir monografijos pavadinimas.

1. DVIEJŲ SPINDULIŲ PANAUDOJIMAS NUSIKALSTAMUMUI VERTINTI UŽSIENIO ŠALYSE

1.1. Australijoje

Kasmet Australijos kriminologijos institutas rengia atitinkamų praėjusių metų nusikalstamumo Australijoje apžvalgą¹⁴ (*Australian crime: Facts & figures*). Joje pateikiama trumpa nusikalstamumo ir baudžiamojo teisingumo tendencijų apžvalga. Vertinant nusikalstamumą remiamasi registruoto nusikalstamumo statistika ir viktimologinių bei kitų tyrimų duomenimis. Tačiau *kasmetinėje nusikalstamumo Australijoje apžvalgoje nėra lyginami registruoto nusikalstamumo ir viktimologinių tyrimų duomenys*. Jie yra pateikiami atskirai, kaip vienas kitą papildantys. Nusikalstamumo Australijoje apžvalgoje¹⁵ teigiama, kad šie duomenys nėra lyginami, nes jie apima skirtingus nusikalstamumo aspektus. Viktimologiniai tyrimai matuoja gyventojų suvoktų ir jiems padarytų nusikaltimų paplitimo mastą (tik dalies amžiaus grupių gyventojų). Registruoto nusikalstamumo statistika matuoja policijai praneštų ir teisiškai įvertintų nusikaltimų, nuo kurių nukentėjo visų amžiaus grupių gyventojai, lygį. Nesutampa ir nagrinėjamas laikotarpis. Viktimologinių tyrimų anketose klausiama apie nusikaltimų patirtį per pastaruosius 12 mėnesių (ne per kalendorinius metus), o registruoto nusikalstamumo statistikoje pateikiama kalendorinių metų duomenys.

Šie informacijos šaltiniai kartais rodo priešingas nusikalstamumo kitemo tendencijas, nes yra matuojami skirtingi dalykai ir pagal skirtingas metodologijas. Nė vienas iš šių informacijos šaltinių atskirai negali nusikalstamumo įvertinti visapusiškai. Kiekvienas iš jų naudingas sprendžiant

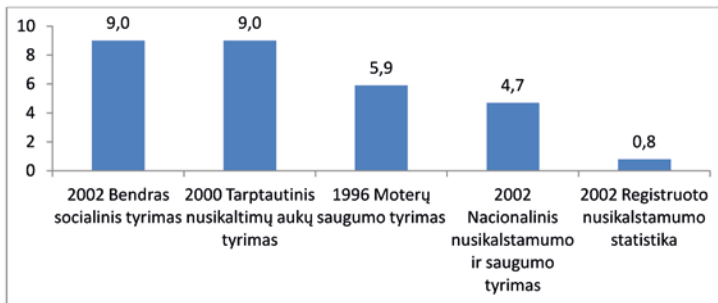
14 *Australian crime: Facts & figures* [interaktyvus]. Canberra: Australian Institute of Criminology [žiūrėta 2009-06-09]. <<http://www.aic.gov.au/publications/current%20series/facts.html>>.

15 *Ibid.*

specifines problemas. Nepanašu, kad visas nusikalstamumo mastas kada nors bus tiksliai užfiksuotas. Sunku nustatyti kiekybinius dviejų šaltinių skirtumus, tačiau kokybinius skirtumus įvertinti galima.

Nusikalstamumo Australijoje apžvalgos¹⁶ rengėjai tiki, kad viktimologiniai tyrimai pateikia tikslesnę realaus nusikalstamumo vaizdą negu registruoto nusikalstamumo statistika. Viktimologinių tyrimų klausimynai bei rezultatai yra standartizuoti, todėl jų duomenys yra tinkami ir palyginami.

Vis dėlto Australijoje atliekama nemažai viktimologinių tyrimų, kurių metu taikomos skirtingos metodologijos (skiriasi imtis, respondentai, klausimynas ir kita). Tokių tyrimų rezultatai yra labai „jautrūs“ metodologiniams skirtumams (1.1 pav.)¹⁷.

1.1 pav. Užpuolimų paplitimo lygis Australijoje, remiantis 5 skirtingais šaltiniais, proc.¹⁸

Viktimologiniai nusikalstamumo Australijoje vertinimo **tyrimai**. Atliekant nusikalstamumo 2009 m. Australijoje analizę remtasi *trijų rūšių nacionaliniais viktimologiniais tyrimais*, kuriuos vykdo Australijos statistikos biuras (*Australian Bureau of Statistics*)¹⁹:

- 16 *Australian crime: Facts & figures* [interaktyvus], *supra* note 14.
- 17 Publikacijoje „The Impact of Different Collection Methodologies, 2002“ išsamiai nagrinėjami viktimologinių tyrimų, atliekamų nacionaliniu mastu Australijoje, metodologiniai skirtumai: imtis, respondentai, klausimynas ir kt. bei šių skirtumų įtaka tyrimų rezultatams.
- 18 *Measuring crime victimisation, Australia: the impact of different collection methodologies, 2002* [interaktyvus]. Canberra: Australian Bureau of Statistics, 2004 [žiūrėta 2009-06-09]. <<http://www.abs.gov.au/Ausstats/absproc/40.nsf/b06660592430724fca2568b5007b8619/c7a5db6a3c9f49baca256e30007c91e2!OpenDocument>>.
- 19 *Australian crime: facts and figures 2009*. Canberra: Australian Institute of Criminology, 2010, p. IX.

• **Nusikalstamumo ir saugumo tyrimai** (*Crime and Safety Survey*) atliekami kas kelerius metus²⁰ (1993, 1998, 2002, 2005). Klausama apie viktimizacijos patirtį per pastaruosius praėjusius 12 mėnesių²¹. 2005 m. iš 46 100 respondentų gauta 36 500 asmenų atsakymai (atsakė 79 proc.), iš 23 200 namų ūkių atsakė 18 600 namų ūkių (80 proc.)²². Apie naujausią incidentą, kurį patyrė respondentas, klausama smulkiau (ar pranešė policijai, ar patyrė fizinių sužalojimų ir t. t.). Apklausia vyksta taip. Kiekvienas respondentas iš namų ūkio gauna paštu klausimyną apie asmeninę nusikaltimų patirtį. Užpildžius asmeniškai klausimyną prašoma atsiųsti paštu į Australijos statistikos biurą. Vienas iš namų ūkio asmenų gauna klausimyną apie namų ūkio nusikaltimų patirtį, jis užpildo klausimyną už visą namų ūkį. Tiriant nusikalstamumą ir saugumą išskiriama²³:

- namų ūkių viktimizacija, kai nusikaltimo auka yra asmenų grupė. Tyrimas apima nusikaltimus: įsilaužimus į namus ir pasikėsinimus įsilaužti bei motorinių transporto priemonių vagystes;
- asmeninė viktimizacija, kai nusikaltimo auka yra fizinis asmuo (15 metų ir vyresnis²⁴). Tyrimas apima nusikaltimus: plėšimus, fizinius ir seksualinius užpuolimus.

• **Asmens saugumo tyrimai** (*Personal Safety Survey*). Jie atliekami labai retai (1996²⁵, 2005 m.). Nukreipti į vyrų ir moterų patirtus fizinius ir seksualinius užpuolimus. Šių tyrimų metu apklausiami 18 metų amžiaus ir vyresni asmenys.

• **Sukčiavimo asmenų atžvilgiu tyrimai**²⁶ (*Personal Fraud Survey*). Atliekant šiuos tyrimus viktimizacijos lygis matuojamas pagal sukčiavimo rūšis: sukčiavimas kreditinėmis kortelėmis (neteisėtas pasinaudojimas

20 Planuojama šiuos tyrimus atlikinėti kas 3 metus.

21 Angl. *in the previous 12 months*.

22 *Crime and Safety, Australia, 2005*. Canberra: Australian Bureau of Statistics, 2005, p. 31.

23 *Australian crime: facts and figures 2009*, *supra* note 18, p. 49.

24 Apie seksualinius užpuolimus klausama asmenų, kurių amžius 18 ir daugiau metų. Šaltinis: *Measuring crime victimisation, Australia: the impact of different collection methodologies, 2002* [interaktyvus]. Canberra: Australian Bureau of Statistics, 2004 [žiūrėta 2009-06-09]. <<http://www.abs.gov.au/Ausstats/absproc/40.nsf/b06660592430724fca2568b5007b8619/c7a5db6a3c9f49baca256e30007c91e2!OpenDocument>>.

25 Tada jie vadinosi *Women's Safety Survey*.

26 *Australian crime: facts and figures 2009*, *op. cit.*, p. 53–54.

banko ar kreditine kortele), asmens tapatybės sukčiavimas²⁷ ir suktybės²⁸. Šie tyrimai apima ir pasikėsinimus sukčiauti bei sukčiavimais patirtos žalos vertinimus. Klausama apie viktimizacijos patirtį per pastaruosius 12 mėnesių.

Australijoje išskiriami šie pagrindiniai **viktimologinių tyrimų tikslai**:

- įvertinti atskirų rūšių nusikaltimų dažnumą (lygį);
- įvertinti pranešimų apie atskiras nusikaltimų rūšis dalį;
- papildyti registruoto nusikalstamumo statistiką (papildomas šaltinis);
- nagrinėti nusikaltimų rūšis, apie kurias retai pranešama policijai.

Viktimologinių klausimynų turinys. Atliekant viktimizacijos Australijoje tyrimus naudojamos šios nusikaltimų rūšys: įsilaužiamoji vagystė ir pasikėsinimas, motorinės transporto priemonės vagystė, plėšimas, užpuolimas, seksualinis prievartavimas.²⁹

Viktimizacijos tyrimų metu klausama:

- kiek kartų nukentėjo nuo tos pačios rūšies nusikaltimo;
- kokiais būdais (telefonu, atvykstant į policijos įstaigą, ...) pranešta policijai apie paskutinį incidentą;
- dėl kokios priežasties nepranešta policijai apie naujausią incidentą ir kt.;
- kiek buvo užpuolikų;
- koks ginklas buvo panaudotas;
- kokia buvo užpuolimo vieta (gatvė, autobusų stotelė, namai...);
- ar pažįstamas užpuolikas, koks jo amžius, lytis;
- ar ieškojo pagalbos po incidento, kokios ieškojo (gydytojo, teisinės, finansinės, namų...);
- ar patyrė fizinių sužalojimų;
- koks buvo būstas, į kurį įsilaužta ar bandyta įsilaužti (nuomojamas ar įsigytas, namo aukštas...) ³⁰.

27 Angl. *identity fraud*. Tai pavogimas ir apgavikiškas panaudojimas asmens duomenų ar dokumentų.

28 Angl. *scams*. Tai apgavikiškas pakvietimas, prašymas ar pasiūlymas, pagal kurį asmeninė informacija ir / arba pinigai gaunami panaudojant klaidinančias priemones.

29 *Crime and Safety, Australia, 2005*. Canberra: Australian Bureau of Statistics, 2005, p. 40–46.

30 *Ibid.*, p. 40–46.

Viktimizacijos matavimo priemonės (matai)³¹:

- **viktimizacijos paplitimas** (*prevalence*), reiškiantis skaičių tirtų asmenų, bent vieną kartą nukentėjusių nuo nusikaltimo per tiriamąjį laikotarpį;
- **viktimizacijos paplitimo lygis** (*prevalence rate*), reiškiantis nukentėjusių bent vieną kartą nuo nusikaltimo asmenų skaičiaus ir visų tirtų asmenų skaičiaus santykį procentais;
- **viktimizacijos incidentų skaičius arba dažnis** (*incidence*) – bendras nusikaltimų, nuo kurių nukentėjo tirti asmenys per tiriamąjį laikotarpį, skaičius;
- **viktimizacijos incidentų lygis** (*incidence rate*) – tai nusikaltimų incidentų procentinė dalis visų tirtų asmenų atžvilgiu.

Tikslumas, paklaidos. Viktimizacijos tyrimų duomenimis pagrįsti nusikalstamumo įverčiai, kurių santykinė standartinė paklaida (*relative standard error*) yra daugiau kaip 50 proc., nebenaudojami, nes yra nepatikimi (*unreliable*), o kurių paklaida 25–50 proc. – naudojami su pastaba, informuojančia apie didelę paklaidą. Įverčiai, kurių santykinė standartinė paklaida yra iki 25 proc., naudojami įprastai³².

Iš viktimologinių tyrimų daromos išvados:

- apie kokiais nusikaltimų rūšis pranešama policijai daugiausia³³;
- kokia yra konkrečios nusikaltimų rūšies paplitimo raida (didėja, mažėja);
- ar sutampa nusikaltimų skaičiaus kitimo tendencijos, pagrįstos viktimologinių tyrimų rezultatais ir policijos užregistruotų nusikaltimų statistika.

Viktimologinių tyrimų rezultatai. Publikacijoje „*Crime and Safety, Australia, 2005*“³⁴ pateikiami Nusikalstamumo ir saugumo tyrimo (*Crime*

31 Crime and Safety, Australia, 2005, *supra* note 29, p. 33.

32 Standartinės paklaidos ir santykinės standartinės paklaidos skaičiavimo pavyzdžiai pateikti publikacijoje: *Crime and Safety, Australia, 2005*. Canberra: Australian Bureau of Statistics, 2005, p. 47–48.

33 Daugiausia pranešama kaip paprastai apie turtinius nusikaltimus. Viktimologiniai tyrimai rodo, kad nusikaltimų aukos linkusios mažiau pranešti apie smurtinius nusikaltimus negu apie turtinius. *Australian crime: facts and figures 2009*. Canberra: Australian Institute of Criminology, 2010, p. iv.

34 Crime and Safety, Australia, 2005, *op. cit.*

and Safety Survey), atlikto Australijoje 2005 metų balandį–liepą, rezultatai. Per 12 mėnesių iki apklausos:

- 5,4 proc. Australijos namų ūkių tapo įsilaužimo į namus ar bandymo įsilaužti aukomis;
- 1 proc. namų ūkių bent vieną kartą nukentėjo nuo motorinės transporto priemonės vagystės;
- 0,4 proc. asmenų (15 metų amžiaus ir vyresnių) bent vieną kartą tapo plėšimo aukomis;
- 4,8 proc. asmenų (15 metų amžiaus ir vyresnių) bent vieną kartą tapo užpuolimo aukomis;
- 0,3 proc. asmenų (18 metų amžiaus ir vyresnių) bent vieną kartą tapo seksualinio užpuolimo aukomis.

Namų ūkių viktimizacijos lygis Australijoje sumažėjo nuo 8,9 proc. 2002 m. iki 6,2 proc. 2005 m. Asmenų viktimizacijos lygis 2002 ir 2005 m. liko nepakitęs – 5,3 proc.

Nusikaltimų aukų³⁵, kurios apie incidentą pranešė policijai, dalis (lygis) priklauso nuo nusikaltimo rūšies³⁶:

- 74 proc. namų ūkių, kurie nukentėjo nuo įsilaužimo į namus;
- 31 proc. namų ūkių, kurie nukentėjo nuo bandymo įsilaužti į namus;
- 90 proc. namų ūkių, kurie nukentėjo nuo motorinės transporto priemonės vagystės;
- 38 proc. plėšimų aukų;
- 31 proc. užpuolimo aukų.

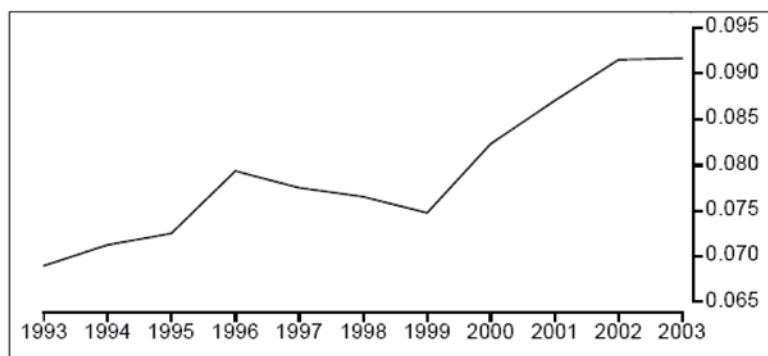
Dėl gana didelės tyrimų imties Australijoje viktimizacijos lygis nagrinėjamas ir teritoriniu atžvilgiu, kuriose Australijos teritorijos dalyse jis yra didesnis, o kuriose – mažesnis. Iš viktimologinių tyrimų rezultatų skaičiuojamas atitinkamų nusikaltimų įvertis – incidentų skaičius per 12 mėnesių.

2S palyginimai. Kai kurie nusikalstamumo Australijoje 2S palyginimai yra atliekami. Pavyzdžiui, smurto prieš moteris palyginamojoje

35 Skaičiuojant tik nuo naujausių incidentų. Jei respondentas patyrė kelis tos pačios rūšies incidentus, tai jo klausiama (ar pranešė policijai) tik apie naujausią incidentą.

36 Crime and Safety, Australia, 2005, *supra* note 29, p. 7–8.

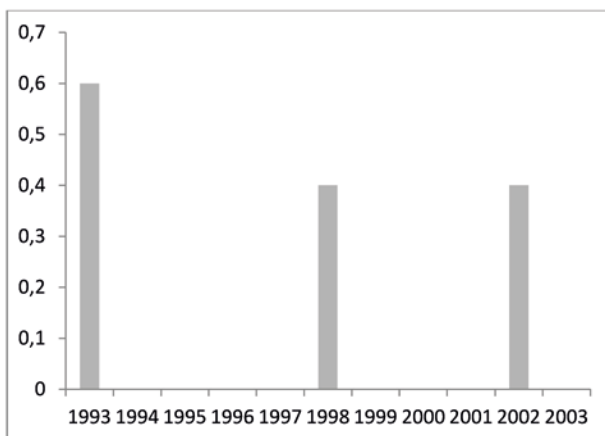
analizėje³⁷ nagrinėjami smurto paplitimo lygio panašumai ir skirtumai, gauti remiantis skirtingais viktimologiniais tyrimais ir policijos registruotų nusikaltimų statistika. Vienas iš šios analizės tikslų yra parodyti, kaip šie rezultatai yra susiję, ir aptarti galimas skirtumų priežastis. Su policijos registruota statistika yra lyginama tik šių nusikaltimų kitimo tendencija, kuri yra priešinga, nei rodo viktimologinių tyrimų duomenys. Policijos registruotų moterų seksualinių užpuolimų Australijoje duomenimis, šių nusikaltimų skaičius didėja 1993–2003 m. (1.2 pav.), o viktimologinių tyrimų duomenimis (1.3 pav.) – mažėja (1993, 1998, 2002 m.). Daroma išvada, kad šis kitimo tendencijos nesutapimas gali būti susijęs su gyventojų polinkio pranešti apie smurto atvejus policijai pakitimais, nusikaltimų registracijos praktikos policijoje pakitimais arba abiem šiais veiksniais, tai gali nebūtinai atspindėti realius šių nusikaltimų skaičiaus pokyčius. Kyla klausimas, koks yra tikrasis smurto prieš moteris paplitimo lygis. Į jį kol kas neatsakyta.

1.2 pav. Seksualinių užpuolimų paplitimo lygis proc., apskaičiuotas remiantis policijos registracija Australijoje 1993–2003 m.³⁸

37 Posselt, H. Measuring violence against women in Australia. *Statistical Journal of the UN Economic Commission for Europe*. 2005, 22: 239–253.

38 *Ibid.*, p. 249.

1.3 pav. Moterų (18 metų ir vyresnių) seksualinių užpuolimų viktimizacijos lygis proc., apskaičiuotas remiantis 1993, 1998 ir 2002 m. atliktais nacionaliniais nusikaltimų ir saugumo tyrimais Australijoje³⁹

1.2. Bulgarijoje

Bulgarijoje viktimizacijos tyrimai atliekami nuo 1997 m. nacionaliniu mastu ir valstybės atskirų teritorinių vienetų lygiu. Juos atlieka įvairios nevyriausybinės organizacijos ir vyriausybės įstaigos⁴⁰, taikydamos įvairių metodologiją. Viktimizacijos tyrimų periodiškumas yra skirtingas, siekiantis net kas mėnesį atliekamas gyventojų apklausas, kurios truko beveik 5 metus⁴¹.

39 Posselt, H., *supra* note 37.

40 Kada ir kokie tyrimai buvo atlikti, išvardyti čia: *Data from the monthly UNDP surveys within the Early Warning reports conducted between November 1997 and October 2002; the Sofia victimization survey (2000) and the national victimization survey (2002 z.) both of which were part of the International Crime Victimization Survey (ICVS) initiative of the United Nations Interregional Crime and Justice Research Institute (UNICRI); various Vitosha Research surveys (2000-2003); National Statistical Institute victimization surveys from 2000 and 2001, and data from the 2003 victimization survey of the National Center for Public Opinion Studies (NCPOS).*

41 Bezlov, T.; Gounev, P.; Stoyanov, A.; Yordanova, M. *Crime Trends in Bulgaria: Police Statistics and Victimization Surveys*. Sofia: Center for the Study of Democracy, 2005, p. 8–9. Visi iki 2004 metų imtinai Bulgarijoje atlikti viktimizacijos tyrimai buvo tokie: *Periodic National representative surveys were conducted in 2001 (National Statistical Institute), in*

Registruotas nusikalstamumas lyginamas su viktimizacijos tyrimais (2002 ir 2004 m.), kuriuos atliekant taikoma Tarptautinio kriminalinės viktimizacijos tyrimo (*International Crime Victimization Survey*) metodologija. Todėl viktimizacijos Bulgarijoje tyrimų rezultatai gali būti lyginami su kitų šalių, kurios taiko tą pačią metodologiją, tyrimų rezultatais.

Atliekant viktimizacijos tyrimus naudojama nacionalinio mąsto reprezentatyvi imtis, apimanti 1 000–2 000 namų ūkių. Be to, apklausiami ir fiziniai asmenys. Viktimizacijos tyrimai neapima nusikaltimų privačioms bendrovėms, valstybės institucijoms, asmenims, jaunesniems nei 15 metų, neapima ir nusikaltimų, kuriuos padarė policijos ar kariuomenės personalas.

Bulgarijoje nuo 2005 m. nusikalstamumas vertinamas remiantis dviem spinduliais – registruotojo nusikalstamumo statistika ir gyventojų kriminalinės viktimizacijos tyrimais (apklausų būdu)⁴².

Viktimologinių klausimynų turinys. Kriminalinės viktimizacijos tyrimo klausimynas sukurtas pagal UNICRI⁴³ naudojamą klausimyną. Siekiama nustatyti, kokių nusikaltimų aukomis tapo respondentai ir jų namų ūkiai per pastaruosius 5 metus. Tų, kas paminėjo kokios nors rūšies nusikaltimą, klausiama, kada tai atsitiko. Tų, kas atsako, kad tai atsitiko pastaraisiais metais, klausiama, kiek kartų tais metais taip atsitiko. Toliau klausiama, kur įvyko nusikaltimas, ar pranešė apie jį policijai, kokios yra pranešimo / nepranešimo priežastys, ar efektyvi buvo policijos veikla, ar respondentai ja patenkinti. Klausimų apžvalga pateikta 1.1 lentelėje.

Įvairių nusikaltimų lygiai Bulgarijoje vertinami naudojant šias nusikaltimų rūšis⁴⁴ (gyventojai yra klausiami apie nukentėjimą nuo kiekvienos iš jų):

- automobilio vagystė, vagystė iš automobilio, automobilio vandalizmas;
- motociklo ir dviračio vagystė;
- įsilaužiamoji vagystė ir pasikėsinimas įsilaužti;

2002 (UNICRI), in 2003 (NCPOS), 2004 (CSD). Surveys for Sofia were conducted in 1997 and 2000 (UNICRI), and for Varna in 2004 (Varna Free University).

42 Ibid., p. 44.

43 United Nations Interregional Crime and Justice Research Institute (UNICRI).

44 Angl. Car-theft, theft from cars, and car vandalism; Motorcycle and bicycle theft; Burglary and attempted burglary; Personal property theft; Robbery; Sexual offences; Assault/threat.

- asmeninio turto vagystė;
- plėšimas;
- seksualiniai nusikaltimai;
- užpuolimai, grasinimai.

1.1 lentelė. Klausimų, pateikiamų atliekant viktimizacijos tyrimą, apžvalga⁴⁵

Viktimizacija per pastaruosius 5 metus	Kada (pastaisiais metais)	Kiek kartų (pastaisiais metais)	Kur	Ar pranešė policijai	Pranešimo aplinkybės ⁴⁶	Ar pranešė kitiems	Paramos aukai	Nusikaltimo sunkumas	Papildomi klausimai apie nusikaltimą
Nusikaltimai namų ūkiams									
Automobilio vagystė	*	*	*	*				*	* ⁴⁷
Vagystė iš automobilio	*	*	*	*	*			*	
Automobilio vandalizmas	*	*	*	*				*	
Motociklo, mopedo vagystė	*	*	*	*				*	
Dviračio vagystė	*	*	*	*				*	
Išsilaužiamoji vagystė	*		*	*	*		*	*	* ⁴⁸

45 Bezlov, T.; Gounev, P.; Stoyanov, A.; Yordanova, M., *supra* note 41, p. 41.

46 Pranešimų policijai aplinkybės yra šios: 1) kodėl jūs pranešėte, 2) kodėl jūs nepranešėte, 3) ar jūs patenkintas tuo, kaip policija nagrinėjo įvykį, kodėl nepatenkintas.

47 Ar atgavote automobilį?

48 Ar buvo kas pavogta? Kokia pavogto turto vertė? Ar buvo kas nors sugadinta? Sugadinto turto vertė.

Pasikėsini- mas įsilaužti	*		*	*				*	
Nusikaltimai asmenims									
Plėšimas	*	*	*	*	*	*	*	*	*49
Asmeninio turto vagystė	*	*	*	*				*	*50
Seksualiniai nusikaltimai	*	*	*	*	*	*	*	*	*51
Užpuolimai, grasinimai									
Plius kitas ekranas	*	*	*	*	*	*	*	*	*52

2003 m. respondentai papildomai buvo klausiami, ar jie nukentėjo nuo vartotojų apgaulės ir korupcijos, kokius jie mato nusikalstamumo gatvėse ir organizuoto nusikalstamumo pokyčius. Dar buvo pateikiami ir kiti klausimai, nesusiję su nusikalstamumo įvertinimu Bulgarijoje.

Klausimyne klausama asmeninės ir namų ūkių informacijos: amžius; lytis; namų ūkio dydis; miesto dydis; namo rūšis; transporto priemonės savininkas; užimtumas; kiek metų apima formalus išsilavinimas.

49 Ar buvo kas nors atimta? Kiek buvo nusikaltėlių? Ar pažįstate nusikaltėlį? Ar buvo panaudoti ginklai? Kokie ginklai buvo panaudoti?

50 Ar kišenvagystė?

51 Ar tai vertinate kaip nusikaltimą? Kiek buvo nusikaltėlių? Ar pažinojote nusikaltėlius? Kas buvo nusikaltėlis? Ar buvo panaudotas ginklas? Koks ginklas?

52 *Kiti teisės pažeidimai (vartotojų apgaulė, korupcija). Klausimai apie policiją, prevenciją ir apsaugą:* 1) Ar policija gerai dirba jūsų gyvenamojoje vietovėje? 2) Ar policija yra paslaugi? 3) Siūloma bausmė už įsilaužiamąją vagystę ir laisvės atėmimo trukmė; 4) Ar turi šaunamąjį ginklą, kokį, dėl kokių priežasčių? Kokias priemones naudoja apsaugojimui nuo įsilaužiamosios vagystės? Asmeninė ir namų ūkio informacija (amžius, lytis, namų ūkio dydis, gyvenvietės dydis, namo rūšis, ar turi transporto priemonę, užimtumas, išsilavinimas metais).

Viktimizacijai matuoti naudojamos dvi pagrindinės priemonės (matai)⁵³:

- ***viktimizacijos paplitimo lygis*** (angl. *prevalence rate*) – procentas respondentų, kurie nukentėjo nuo nusikaltimų vieną ar daugiau kartų per tam tikrą laikotarpį;
- ***viktimizacijos įvykių (incidentų) lygis*** (angl. *incidence rate*) – skaičius nusikaltimų, nuo kurių nukentėjo kiekvienas 100 respondentų imtyje per tam tikrą laikotarpį.

Iš viktimologinių tyrimų daromos išvados. Vertinama:

- nusikalstamumo tendencijos;
- nusikalstamumo lygis;
- dalis nusikaltimų, apie kuriuos nepranešta teisėsaugos institucijoms;
- vengimas užregistruoti žinomus teisėsaugai nusikaltimus;
- pagrindiniai veiksniai, sukėlę nusikalstamumo pokyčius.

Viktimologinių tyrimų rezultatai ir 2S palyginimas

Bendras ir 2S duomenų palyginimas. Lyginami 2S paplitimo lygiai, įvykių (nusikaltimų) lygiai bei jų kitimai.

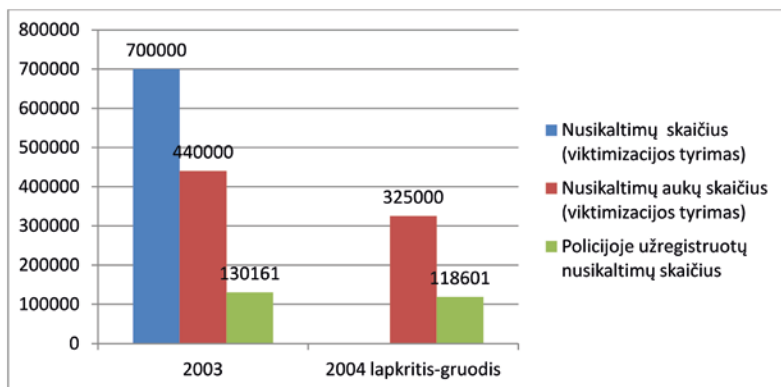
Paplitimo lygiui skaičiuojami nusikaltimų aukų skaičiai per metus. Viena duomenų seka – viktimizacijos tyrimai, apimantys 5 kintamuosius, – respondentai klausiami, ar jų šeimos nukentėjo nuo kokio nors nusikaltimo namų ūkiui. Nusikaltimų aukų skaičius skaičiuojamas remiantis bendru namų ūkių skaičiumi Bulgarijoje – 1 proc. atitinka 27 000 žmonių. Kita duomenų seka apima du kintamuosius, kurie identifikuoja nusikaltimus asmeniui. Skaičiavimai atliekami remiantis suaugusių gyventojų skaičiumi – 1 proc. atitinka 65 000 žmonių. Siekiant nustatyti incidentų (nusikaltimų) lygį respondento klausama, kiek kartų nukentėjo nuo nusikaltimų per kalendorinius metus.

Daromos išvados:

- ar sutampa nusikaltimų lygio kitimo tendencija (didėjimas / mažėjimas), remiantis viktimizacijos tyrimais ir registruoto nusikalstamumo statistika per konkretų laikotarpį;
- kuris iš šių informacijos šaltinių rodo greitesnį nusikalstamumo lygio kitimą;

53 Bezlov, T.; Gounev, P.; Stoyanov, A.; Yordanova, M., *supra* note 41, p. 11.

- kiek kartų realus nusikaltimų skaičius yra didesnis, negu rodo policijos duomenys (2003 m. šis santykis buvo apytiksliai 5 kartai);
- tam, kad būtų galima visapusiškai įvertinti nusikalstamumo lygį Bulgarijoje, reikia atlikti tarptautinį šalies palyginimą. Lyginami registruoto nusikalstamumo lygiai ir viktimizacijos tyrimų paplitimo lygiai (1.5 pav.)⁵⁴ tarptautiniu mastu (naudojami Jungtinių Tautų Organizacijos surinkti registruoto nusikalstamumo statistikos duomenys, kurie atsilieka nuo tyrimo momento keleriais metais, ir Tarptautinio nusikaltimų aukų tyrimo duomenys, kurie taip pat atsilieka nuo tyrimo laikotarpio).

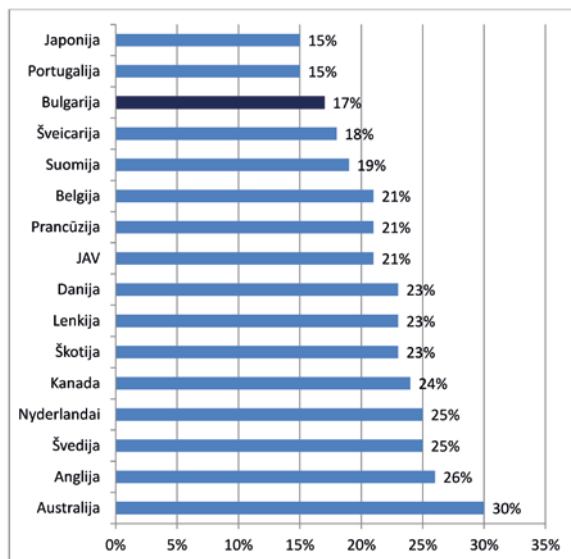

1.4 pav.⁵⁵ Nusikalstamumo statistika, apskaičiuota remiantis nusikaltimų aukų pateikta informacija (viktimizacijos tyrimai) ir įvykių registracija policijoje⁵⁶

54 Bezlov, T.; Gounev, P.; Stoyanov, A.; Yordanova, M., *supra* note 41, p. 14.

55 Šiame paveiksle nepateikiami 2004 m. viktimizacijos tyrimų duomenys, nes apklausa vyko 2004 m. lapkritį. Mėlynas stulpelis – bendras skaičius kriminalinių incidentų, kuriuos patyrė aukos (viktimizacijos tyrimų rezultatas), žalias stulpelis – užregistruotų policijoje bendras nusikaltimų skaičius, raudonas stulpelis – bendras nusikaltimų aukų skaičius (viktimizacijos tyrimų rezultatas).

56 Bezlov, T.; Gounev, P.; Stoyanov, A.; Yordanova, M., *op. cit.*, p. 12.

1.5 pav. Visi nusikaltimai: dalis respondentų, viktimizuotų vieną ar kelis kartus, proc.⁵⁷

Automobilių vagystės. Įdomu, kad 2004 m. automobilių vagysčių Bulgarijoje užregistruota daugiau, negu rodo viktimizacijos tyrimai (atitinkamai 6 972 ir 5 400). Toks registruotų nusikaltimų ir viktimizacijos tyrimų duomenų santykis yra labai retas. Tai aiškinama tuo, kad vengdami mokesčių ir baudų automobilių savininkai linkę pranešti apie automobilio vagystę, nors iš tikrųjų jis parduotas dalimis.

Automobilių vagysčių atveju registruotų ir viktimizacijos tyrimų skaičiai yra panašūs, nes yra labai mažas šių nusikaltimų latentiskumas (tik 4,3 proc. respondentų nepranešė policijai). Autoriai, lyginantys registruotų nusikaltimų statistiką ir viktimologinių tyrimų duomenis, mano, kad registruotų automobilių vagysčių 100-ui tūkstančių gyventojų skaičius netinka šių nusikaltimų lygiui atskirose valstybėse palyginti, nes skiriasi automobilizacijos lygis jose. Viktimizacijos tyrimai šiuo atveju geriau

⁵⁷ Viktimizacijos paplitimo lygis, remiantis Tarptautinio kriminalinės viktimizacijos tyrimo 2000 m. duomenimis. Šaltinis: Bezlov, T.; Gounev, P.; Stoyanov, A.; Yordanova, M. *Crime Trends in Bulgaria: Police Statistics and Victimization Surveys*. Sofia: Center for the Study of Democracy, 2005, p. 14.

atspindi lygį (paplitimo ir incidentų) negu registruotų nusikaltimų statistika. Paplitimo ir incidentų lygio skirtumai yra maži, nes pakartotinai nuo šio nusikaltimo nukenčiama retai.

Automobilių vagystėms valstybėse palyginti yra svarbūs šie aspektai: vidutinis automobilių senumas šalyje; suklastotų automobilių vagysčių, siekiant gauti draudimą, paplitimas; automobilio atgavimo lygis⁵⁸, kai nemaža dalis automobilių atgaunama dėl to, kad jie buvo paimti tik pasivažinėti ar kai automobilis atgaunamas sumokant išpirką; automobilių perpardavimo lygis. Į juos reikia atsižvelgti, vertinant tyrimų rezultatus.

Vagystės iš automobilių. Registruotų šios rūšies vagysčių ir viktimizacijos tyrimų duomenų (incidentų lygis) skirtumas yra gana didelis (2003 m. – apie 11 kartų). Tai paaiškinama dideliu nepranešimų lygiu (44,8 proc.) ir policijos vengimu registruoti tokius nusikaltimus (apie 50–60 tūkstančių tokių nusikaltimų per metus nepereina policijos filtrų ir lieka neužregistruoti).

Motociklų vagystės. 2S palyginimo autoriai mano, kad dėl mažos tyrimo imties ir nedidelio šių nusikaltimų skaičiaus ši nusikaltimų rūšis netinkama analizei ir atskirai nenagrinėjama.

Dviračių vagystės. Respondentų klausiamo, ar turėjo namų ūkis per pastaruosius 5 metus dviratį. Skaičiuojama, kiek procentų dviračių savininkų tapo šio nusikaltimo aukomis. Rezultatas – apie 3,5 proc.

Vertinant šiuos nusikaltimus ir lyginant valstybių rezultatus svarbu atkreipti dėmesį, kiek svarbiais juos laiko atitinkamos valstybės gyventojai (duomenys iš apklausų), kiek dviratis kainuoja, lyginant vidutinį darbo užmokestį.

*Įsilaužiamosios vagystės*⁵⁹. Šis nusikaltimas yra gana paplitęs Bulgarijoje, lyginant su kitomis valstybėmis. Bulgarijoje paplitimo lygis, remiantis viktimizacijos tyrimais, yra apie 3 proc. 2003 m. šių nusikaltimų lygis, viktimizacijos tyrimų duomenimis, yra 1,9 karto didesnis negu nusikaltimų lygis, remiantis registruoto nusikalstamumo duomenimis. Apie tokias vagystes pranešė policijai 54 proc. respondentų. Remiantis viktimizacijos tyrimais, vidutinė pavogto turto vertė – 457 eurai (mediana 150 eurų), o sugadinto turto vidutinė vertė – 67 eurai (mediana 50 eurų). Atliktos

58 Švedijoje – 97 proc., Danijoje – 96 proc., o JAV – 80 proc.

59 Angl. *burglary*.

analizės autoriai⁶⁰ skaičiuoja per 2003 m. pavogto turto vertę, kuri lygi nuo 15 iki 47,8 milijono eurų (atsižvelgdami į tai, kuri reikšmė laikoma tinkamiausia įverčiui – mediana ar vidurkis). Sugadinto turto vertė – 5–15 milijonų eurų. Dažniausiai vagiami daiktai yra elektronikos prietaisai, pinigai ir drabužiai.

Vertinant šių nusikaltimų lygį svarbu atkreipti dėmesį į pasikėsinius. Didelė pasikėsinių procentinė dalis rodo, kad namai buvo gerai apsaugoti arba buvo neprofesionalūs (situaciniai) nusikaltėliai, arba gera kaimynystė, nes nusikaltėliai nebaigė padaryti nusikaltimų.

Plėšimai. Plėšimų atveju yra didžiausias visų tirtų nusikaltimų rūšių skirtumas, lyginant viktimizacijos tyrimų duomenis (incidentų lygis) ir registruotų nusikaltimų duomenis. Nusikaltimų atitinkamų lygių santykis yra 12 kartų. Respondentų buvo klausiama: „Per paskutinius 5 metus ar iš jūsų buvo atimtas koks nors turtas naudojant prievartą ar ja grasinant? Ar kas nors bandė jus apiplėšti?“ Rezultatas – apie 45 000–65 000 žmonių kasmet tapo plėšimų aukomis. Policija užregistravo 4 000–5 000 plėšimų per metus. 2003 m. pranešė apie šiuos nusikaltimus 33 proc. respondentų. Kita neregistravimo priežastis – policija atkalbinėja šių nusikaltimų aukas, kad nebūtų registruojamas incidentas. Šių nusikaltimų atveju policija naudoja ir tokias filtravimo strategijas: registruoja kaip nereikšmingą incidentą, kurio metu pagrobto turto vertė yra maža, arba vertina, kad per incidentą nebuvo prievartos.

Asmeninio turto vagystės ir kišenvagystės. Klausama respondentų apie asmeninio turto vagystes ne namuose, o restoranuose, paplūdimiuose, viešajame transporte, gatvėse. 2003 m. tokių nusikaltimų aukų buvo 3,1 proc. Tai heterogeninė nusikaltimų grupė. Todėl kišenvagystė nagrinėjama atskirai.

Kišenvagystė apibrėžiama kaip asmens turto, tokio kaip piniginė, rankinė, papuošalai ir kita, vagystė. Kišenvagystės pasižymi tuo, kad apie didelę dalį nusikaltimų policijai nepranešama. Viktimizacijos tyrimų duomenimis, 2003 m. 135 tūkstančiai asmenų tapo kišenvagysčių aukomis, incidentų skaičius buvo apie 200 tūkstančių. 27 proc. respondentų, nukentėjusių nuo kišenvagystės, manė, kad policija gali jiems padėti. Todėl galima teigti, kad praneštų incidentų turėjo būti apie 50 tūkstančių. Tačiau policija užregistravo tik 4,14 tūkstančio incidentų. Vadinasi, policija užre-

60 Bezlov, T.; Gounev, P.; Stoyanov, A.; Yordanova, M., *supra* note 41.

gistravo apie 10 kartų mažiau kišenvagysčių, negu buvo jai pranešta (viktimologinio tyrimo duomenimis), ir net 48 kartus mažiau kišenvagysčių, negu rodo viktimizacijos tyrimų duomenys (200 tūkstančių).

Palyginti asmeninio turto vagysčių lygį atskirose šalyse yra labai sunku, nes šios vagystės yra labai skirtingos. Tarptautiniame kontekste Bulgarijos ypatybė ta, kad joje asmenų, nukentėjusių nuo kišenvagysčių, lygis (3,5 proc.) yra didesnis negu lygis (2,3 proc.) asmenų, nukentėjusių nuo kitų asmeninio turto vagysčių.⁶¹ Toks santykis nebūdingas labiau ekonomiškai išsivysčiusioms valstybėms.

Seksualiniai nusikaltimai. Nusikalstamumo analizės ir 2S palyginimų autorių⁶² nuomone, kadangi moterys vengia kalbėti apie seksualinių nusikaltimų patirtį o viktimizacijos tyrimų imtis maža (tik apie pusę respondentų būna moterys), pagrįstų palyginimų su policijos statistika daryti negalima. Tačiau bulgarai vertina asmenų, nukentėjusių nuo seksualinių užpuolimų⁶³, skaičių, kuris atsižvelgiant į galimas paklaidas apima nuo 2 iki 10 tūkstančių moterų per metus. Respondenčių papildomai klausama: kiek sunkus buvo pažeidimas, kuriais būtent metais tai atsitiko, ar kaltininkas buvo pažįstamas. Deja, klausimai apie seksualinius nusikaltimus yra labai jautrūs. Tai atsispindi didelėje dalyje atsakymų „nežinau“. Pažymėtina, kad tarptautinių viktimizacijos tyrimų klausimai apima labai didelę seksualiai motyvuotų nusikaltimų įvairovę.⁶⁴

Nusikaltimų aukų rizikos profilis. Nusikaltimų rizika matuojama pagal 2 rodiklius: *paplitimą* – lyginamąją respondentų, kurie nukentėjo nuo konkrečios nusikaltimų rūšies (1.2 lentelė), dalį ir *tikimybių santykį*⁶⁵ – tikimybės kam nors iš konkrečios socialinės grupės tapti konkrečios rūšies nusikaltimų auka ir tikimybės tapti tos pačios rūšies nusikaltimų auka kam nors iš pagrindinės socialinės grupės santykį (1.3 lentelė). Jei šis tikimybių santykis kurios nors socialinės grupės yra didesnis už vienetą, tai šios grupės viktimizacijos rizika yra didesnė negu pagrindinės sociali-

61 Remiantis Tarptautinio kriminalinės viktimizacijos tyrimų 2000 m. duomenimis (ICVS, 2000).

62 Bezlov, T.; Gounev, P.; Stoyanov, A.; Yordanova, M., *supra* note 41.

63 Angl. *sexually assaulted*.

64 Respondentų klausama: žmonės kartais griebia, liečia ar užpuola kitus dėl seksualinių priežasčių. Tai gali įvykti namuose ar kur nors kitur, pavyzdžiui, bare, gatvėje, mokykloje, viešajame transporte, kino teatre, paplūdimyje arba darbo vietoje. Ar per pastaruosius penkerius metus kas nors taip padarė jums?

65 Angl. *odds-ratio*.

nės grupės ir atvirkščiai. Pavyzdžiui,⁶⁶ kai rizika nukentėti nuo automobilių vagysčių yra lyginama pagal teritoriją, rizikos koeficientas miestų gyventojams yra 1,91 (1.3 lentelėje pirma eilutė ir trečias stulpelis). Tai 91 proc. daugiau negu pagrindinės grupės rizika gyventojams (gyvenantiems mažuose miesteliuose ar kaimuose). Vadinas, miestų gyventojai turi 1,91 karto didesnę tikimybę nukentėti nuo automobilių vagystės. Tačiau vagysčių iš automobilių atžvilgiu šios grupės koeficientas yra mažesnis – 0,77, t. y. mažesnis negu pagrindinės grupės koeficientas. Jis rodo, kad miestų gyventojai turi mažesnę tikimybę nukentėti nuo vagysčių iš automobilių.⁶⁷

1.2 lentelė. Viktimizacijos paplitimo lygis proc. Bulgarijoje 2003 m., remiantis viktimizacijos tyrimų duomenimis⁶⁸

		Auto- mobilio vagystė	Vagystė iš auto- mobilio	Auto- mo- bilio van- daliz- mas	Dvi- račio va- gystė	Įsi- lau- žia- moji vagys- tė	Pasi- kėsi- nimas įsi- laužti	Plėši- mas	Sek- sua- liniai nusi- kalti- mai	Už- puo- limai, grasi- nimai
Miesto dydis	Miestai (regionų centrai ir Sofija)	3,1	5,7	2,4	3,7	3,1	1,4	3,3	0,2	1,8
	Maži miesteliai, gyvenvie- tės	1,7	7,3	3,5	2,1	0,7	0,5	2,6	0,0	1,4
Paja- mos	Didelės	3,0	7,9	3,2	2,4	2,7	0,3	2,5	0,3	1,5
	Mažos	3,3	6,9	2,2	4,1	2,5	2,0	5,2	0,0	1,2

66 Bezlov, T.; Gounev, P.; Stoyanov, A.; Yordanova, M., *supra* note 41, p. 27.

67 Tikimybių santykis skaičiuojamas taikant J. N. Van Kestereno ir kitų metodologiją (žr.: Van Kesteren, J. N.; Mayhew, P.; Nieuwbeerta, P. *Criminal Victimization in Seventeen Industrialised Countries: Key-findings from the 2000 International Crime Victims Survey*. The Hague: Ministry of Justice, 2000.) Skaičiuojama tikimybė kam nors iš konkrečios socialinės grupės (pvz., gyvenančių miestuose) tapti nusikaltimo auka. Šis skaičius (tikimybė) dalijamas iš tikimybės kažkam iš kitos socialinės grupės (pavyzdžiui, gyvenančių mažuose miesteliuose ar kaimuose) tapti nusikaltimo auka.

68 Bezlov, T.; Gounev, P.; Stoyanov, A.; Yordanova, M., *op. cit.*, p. 26.

Išeina iš namų	Dažnai	2,8	5,1	3,7	2,0	2,2	1,3	3,0	0,0	2,2
	Retai	2,4	7,5	2,0	3,5	1,9	0,8	2,9	0,1	1,3
Ar susituokęs	Susituokęs	1,8	7,8	3,2	3,2	1,4	0,5	2,9	0,1	1,1
	Nesusituokęs	4,2	3,4	2,1	2,6	2,8	1,6	3,1	0,0	2,1
Amžius	Iki 24	1,6	3,8	3,8	0,8	2,3	1,8	4,3	0,0	4,3
	25–54	3,5	7,8	2,8	2,7	2,3	0,8	2,3	0,2	0,6
	per 55	0,7	4,9	2,2	4,2	1,3	0,8	3,3	0,0	1,7
Išsilavinimas	Žemas	2,7	5,1	2,4	2,6	2,2	1,0	2,9	0,1	1,8
	Aukštas	2,0	10,1	4,2	4,4	1,0	1,1	3,3	0,0	0,8
Lytis	Vyras	3,1	6,8	2,6	2,5	2,2	1,2	3,8	0,0	1,8
	Moteris	1,8	5,9	3,2	3,3	1,7	0,8	2,2	0,2	1,4
Etniškumas	Bulgaras	2,8	3,2	1,5	3,0	2,2	1,1	2,9	0,1	1,7
	Turkas	0,0	1,2	0,0	3,8	1,7	0,0	3,0	0,0	0,5
	Romas	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	9,0	0,0	3,8

Paplitimo rodiklis padeda išskirti šias rizikas⁶⁹:

- *Gyvenamosios vietovės veiksniai*. Manoma, kad labiau urbanizuotose vietose yra didesnė rizika tapti nusikaltimų auka dėl didesnės anomijos.
- *Pajamos*. Tikėtina, kad žmonės, kurių pajamos didelės, dažniau nukentčia nuo nusikaltimų nuosavybei (įsilaužiamųjų vagysčių pasikėsinant) ir plėšimų.
- *Rizikingas gyvenimo būdas ir šeiminei padėtis*. Asmenys, kurie dažniau vaikšto lauke naktį ir kurie gyvena vieni, tikėtina dažniau tampa aukomis grasinimų, užpuolimų, įsilaužiamųjų vagysčių ir pasikėsinimų, automobilių vagysčių. Įdomu, kad abi grupės turi mažesnę riziką nukentėti nuo vagysčių iš automobilių.
- *Amžius*. Vidutinio amžiaus (25–54 metų) asmenys dažniau negu 55 metų amžiaus ir vyresni tampa automobilių vagysčių ir vagysčių iš automobilių aukomis. Jaunesni žmonės (iki 24 metų amžiaus) turi didesnę tikimybę nukentėti nuo plėšimų ir užpuolimų.

69 Bezlov, T.; Gounev, P.; Stoyanov, A.; Yordanova, M., *supra* note 41, p. 25–26.

Vyresni (daugiau kaip 55 metų) žmonės, kurie retai išeina į lauką, turi mažesnę tikimybę nukentėti nuo įsilaužiamosios vagystės ir pasikėsینimo įsilaužti.

- *Išsilavinimas*. Žmonės, kurie turi aukštesnį išsilavinimą, dažniau nukenčia nuo kai kurių turtinių nusikaltimų (automobilių vagysčių ir įsilaužiamųjų vagysčių).
- *Etninė grupė* (bulgarai, romai, turkai ir t. t.). Etninių aspektų analizės pagrindas – hipotezė, kad kiekviena etninė grupė pasižymi skirtinga socioekonominė charakteristika, dėl to turi skirtingą tikimybę nukentėti nuo skirtingų nusikaltimų. Bulgariai turi didesnę tikimybę nukentėti nuo turtinių nusikaltimų, o turkai ir ypač romai – didesnę tikimybę nukentėti nuo kontaktinių nusikaltimų⁷⁰, tokių kaip plėšimai ir užpuolimai.
- *Lytis*. Beveik visų nusikaltimų atžvilgiu vyrai turi didesnę tikimybę nukentėti negu moterys.

Tikimybių santykis (1.3 lentelė) leidžia nustatyti ne tik atskiros socialinės grupės nusikaltimų rizikos skirtumus, bet ir konkrečios nusikaltimų kategorijos aukų rizikos veiksnius. Taigi įsilaužiamosios vagystės būdingas rizikos veiksnys yra gyvenimas mieste (4,65). Tačiau pasikėsینimo įsilaužti būdingas rizikos veiksnys yra didelės pajamos (8,29). Galima priežastis, kodėl turtingi žmonės turi didesnę tikimybę tapti pasikėsینimo įsilaužti auka, o ne įsilaužiamosios vagystės auka, yra ta, kad jie dažniau imasi atsargumo priemonių, siekdami apsaugoti savo namus.

1.3 lentelė. Nusikaltimų tikimybių santykiai Bulgarijoje 2003 m., remiantis viktimizacijos tyrimų duomenimis⁷¹

		Auto- mobilio vagystė	Vagystė iš auto- mobilio	Auto- mobilio vanda- lizmas	Dvira- čio vagystė	Įsilau- žiamoji vagystė	Pasikė- sinimas įsilaužti	Plėši- mas	Užpuo- limai, grasini- mai
Miesto dydis	Miestai (regionų centrai ir Sofija)	1,91	0,77	0,69	1,85	4,65	2,87	1,28	1,29

70 Angl. *contact crimes*.

71 Bezlov, T.; Gounev, P.; Stoyanov, A.; Yordanova, M., *supra* note 41, p. 27.

Miesto dydis	Maži miesteliai, gyvenvietės	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00
Pajamos	Didelės	1,11	0,87	0,69	1,74	0,92	8,29	2,11	0,82
	Mažos	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00
Išeina iš namų	Dažnai	1,19	0,67	1,90	0,55	1,19	1,63	1,02	1,66
	Retai	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00
Ar susituokęs	Susituokęs	0,41	2,44	1,52	1,20	0,50	0,32	0,92	0,52
	Nesusituokęs	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00
Amžius	Iki 24	2,45	0,76	1,72	0,18	1,88	2,27	1,31	2,59
	25–54	5,44	1,65	1,28	0,64	1,86	1,00	0,67	0,37
	per 55	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00
Išsilavinimas	Žemas	0,75	2,07	1,81	1,73	0,45	1,15	1,15	0,47
	Aukštas	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00
Lytis	Vyras	1,68	1,17	0,80	0,73	1,26	1,55	1,71	1,24
	Moteris	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00
Etniškumas ⁷²	–	–	–	–	–	–	–	–	–

Pranešimai apie nusikaltimus. Nepranešimas apie nusikaltimus yra svarbus pasitikėjimo policija kriterijus. Skaičiuojama bendra pranešimų apie nusikaltimus procentinė dalis, pranešimų apie atskiras nusikaltimų rūšis procentinė dalis ir jų kitimai. Bulgarijoje bendra pranešimų apie nusikaltimus procentinė dalis didėjo nuo 35 proc. 1997 m. iki 45 proc. 2002 m.⁷³

Lyginami pranešimų apie atskiras nusikaltimų rūšis Bulgarijos duomenys su tarptautinio viktimizacijos tyrimo 17-os valstybių vidurkiu. Išskiriamos nusikaltimų rūšys, kurių pranešimų procentinė dalis labiausiai skiriasi nuo kitų valstybių vidurkio. Įsilaužiamoji vagystė, vagystė iš automobilio, plėšimai ir kitos asmeninio turto vagystės yra tos nusikaltimų rūšys, apie kurias Bulgarijoje mažiau pranešama, kurios labiausiai skiriasi nuo kitų šalių vidurkio (1.4 lentelė).

72 Su etniškumu susiję duomenys čia nepateikiami dėl mažų skaičių ir mažos dalies turkų bei romų, kurie pateko į imtį.

73 Bezlov, T.; Gounev, P.; Stoyanov, A.; Yordanova, M., *supra* note 41, p. 29.

1.4 lentelė. Praneštų policijai nusikaltimų dalis proc., remiantis viktimologinių tyrimų duomenimis⁷⁴

Nusikaltimo rūšis	17-os šalių vidurkis (ICVS, 2000)	Bulgarija	Bulgarija
	1999	2002	2004
Automobilio vagystė	91 %	89 %	81 %
Motociklo vagystė	79 %	86 %	100 %
Įsilaužiamoji vagystė	78 %	58 %	54 %
Vagystė iš automobilio	62 %	42 %	45 %
Dviračio vagystė	56 %	36 %	46 %
Plėšimas	55 %	54 %	32 %
Užpuolimas panaudojant jėgą	45 %	58 %	44 %
Asmeninio turto vagystė	42 %	22 %	27 %
Automobilio vandalizmas	41 %	33 %	26 %
Pasikėsinimas įsilaužti	40 %	40 %	38 %
Grasinimas	29 %	31 %	27 %
Seksualinis užpuolimas ⁷⁵	28 %		
Seksualinis priekabiavimas	10 %		
Vidurkis	50 %	50 %	47 %

1.3. Nyderlanduose

Viktimologinių tyrimų apibūdinimas. Nyderlanduose abu svarbiausi duomenų šaltiniai apie nusikalstamumą – policijos užregistruotų nusikaltimų duomenys ir viktimologinių tyrimų duomenys – yra pasiekiami ilgo laikotarpio. Abiejų šaltinių duomenys dažniausiai sudaro galimybes pagrįsti vykdomą politiką policijos ir teisingumo sistemose. Nyderlandų statistika⁷⁶ (*Statistics Netherlands*) kaupia ir pateikia visuomenei nuo

74 Bezlov, T.; Gounev, P.; Stoyanov, A.; Yordanova, M., *supra* note 41, p. 28.

75 Apskaičiuoti seksualinių teisės pažeidimų vidurkiai neįtraukti į lentelę dėl nepakankamo atvejų skaičiaus, kuris sukelia dideles paklaidas.

76 Tai įstaigos pavadinimas.

1950 m. registruoto nusikalstamumo statistikos duomenis ir nuo 1980 m. – viktimologinių tyrimų duomenis.⁷⁷

Nyderlanduose viktimologiniai tyrimai yra atliekami reguliariai. Pirmąjį viktimologinį tyrimą, kuris buvo vadinamas „Aukų tyrimu“, Nyderlanduose 1973 m. atliko Teisingumo ministerijos Tyrimų ir dokumentacijos centras⁷⁸. Nuo tada šį tyrimą centras atlikdavo kasmet iki 1979 m. 1980 m. „Aukų tyrimas“ buvo perduotas Nyderlandų statistikai. Bendradarbiaudama su Teisingumo ministerijos Tyrimų ir dokumentacijos centru, ji nuo 1981 iki 1985 m. šį tyrimą atlikdavo kasmet. Be to, Nyderlandų statistika renka ir skleidžia informaciją apie policijoje užregistruotas nusikalstamas veikas. Pažymėtina, kad viktimologinių tyrimų vykdymo perdavimas statistikos įstaigai turi du pranašumus. Pirma, dėl to gali būti sutaupoma tyrimams reikalingų lėšų, nes viktimologinių tyrimų apklausos gali būti sujungiamos su kitokių tyrimų apklausomis, kurias užsako statistikos įstaiga. Antra, statistikos duomenys apie nusikalstamumą (registruotą ir apskaičiuotą iš tyrimų), kuriuos teikia statistikos įstaiga, tampa sisteminiai ir kompleksiniai. Tačiau statistikos įstaigai reikia bendradarbiauti su mokslo tiriamosiomis įstaigomis, siekiant plėtoti tyrimų metodologiją.

Nuo 1985 m. Nyderlandų statistika atliko „Nusikaltimų aukų“ viktimologinį tyrimą kiekvienais *nelyginiais* (neporiniais) metais.

1992 m. „Teisinės apsaugos ir saugumo tyrimas“ (*Survey Legal Protection and Safety*) pakeitė ankstesnius „Aukų tyrimus“. 1997 m. „Teisinės apsaugos ir saugumo tyrimas“ su kai kuriais pakeitimais tapo dalimi platesnio tyrimo, vadinamo POLS (olandiškai – *Permanent Onderzoek Leefsituatie*). Nuo 1980 m. viktimologinių tyrimų imtis buvo formuojama iš 15 metų ir vyresnių gyventojų. Informacija renkama tiesioginio interviu⁷⁹ naudojant kompiuterį būdu. Respondentų imtis buvo apie 10 tūkstančių. 1999 m. atsakymų lygis buvo 55 proc. Respondentų klausiama, ar jie nukentėjo nuo konkrečių nusikaltimų rūšių ir kuriais metais tai atsitiko (vienais iš dviejų). Jei jie atsako, kad nukentėjo ankstesniais vienais kalendoriniais metais anksčiau, negu vyksta apklausa,

77 Aebi, M. et al. *Comparing Crime Data in Europe: Official Crime Statistics and Survey Based Data*. Brussels: VUB University Press, 2009, p. 95.

78 Bijleveld, C. C. J. H.; Smit, P. R. *Crime and Punishment in the Netherlands, 1980–1999. Crime and Justice*. 2005, 33: 170.

79 Angl. *face-to-face*.

klausama, kiek kartų taip atsitiko. Nuo 2005 m. „Teisinės apsaugos ir saugumo tyrimas“ buvo pakeistas saugumo monitoriumi.⁸⁰

Nuo 1993 m. Nyderlanduose viktimologinius tyrimus kas antrus metus (1993, 1995, 1997 ir 1999) atliko policija. Šie tyrimai vadinami „Policijos monitoriumi“ (angl. *Police Monitor*). Policijos atliekamų tyrimų imtis buvo didesnė, tačiau taikytas kitoks interviu metodas ir klausimynas negu tyrimų, kuriuos atliko Nyderlandų statistika, metu. Šiuos tyrimus koordinuodavo dvi Nyderlandų ministerijos – Vidaus reikalų ir Teisingumo. Apklausa buvo atliekama telefonu, respondentų imtis buvo apie 75 tūkstančius.⁸¹ Klausta apie įvykius, kurie įvyko per vienerius praėjusius (kalendorinius) metus.

Galima teigti, kad Nyderlanduose tuo pačiu laikotarpiu (kartu) buvo atliekami keli skirtingų rūšių viktimologiniai tyrimai pagal skirtingas metodologijas, kurias parengė skirtingi užsakovai. Tai lėmė tyrimų tikslų įvairovę, tiriamų aspektų gausa, metodologinio pagrindimo nevienareikšmiškumas ir plėtojimas bei kiti veiksniai.

Nyderlanduose atlikti tarptautiniai nusikaltimų aukų tyrimai (*International Crime Victimization Survey* – ICVS) buvo panašiausi į „Policijos monitorių“. Tarptautiniuose tyrimuose dalyvavo apie 2 tūkstančius respondentų.

Palyginus viktimizacijos lygius, apskaičiuotus iš skirtingų rūšių viktimologinių tyrimų, daroma išvada, kad skirtumai atsiranda dėl skirtingai atrenkamų respondentų, skirtingai išdėstytų klausimų, jų sudarymo ir skirtingų definicijų (nusikalstamų veikų)⁸². Be to, ir tos pačios įstaigos – Nyderlandų statistikos – atliekamų viktimologinių tyrimų metodologija buvo keičiama 1981, 1983, 1992 ir 1997 m.⁸³

Nyderlandų kriminologai⁸⁴ pabrėžia, kad nusikaltimų registravimas policijoje priklauso nuo nusikaltimų tyrimo politikos policijoje ir nuo baudžiamojo persekiojimo politikos prokuratūroje. Skirtingų prioritetų nustatymas, atliekant nusikaltimų tyrimą ir baudžiamąjį persekiojimą,

80 Aebi, M. *et al.*, *supra* note 77, p. 98.

81 Bijleveld, C. C. J. H.; Smit, P. R., *supra* note 78, p. 173.

82 *Ibid.*

83 Deja, mokslinėje publikacijoje (Bijleveld, C. C. J. H.; Smit, P. R. *Crime and Punishment in the Netherlands, 1980–1999. Crime and Justice*, 2005, 33) nepateikiamos viktimologinių tyrimų metu naudojamos klausimų formuluotės.

84 Aebi, M. *et al.*, *supra* note 77, p. 96.

gali turėti įtakos registruoto nusikalstamumo lygiui. Šį lygį veikia baudžiamosios teisės pokyčiai, viešumo kompanijos ir kompiuterinių sistemų įtraukimas į registracijos procesą. Šie veiksniai veikia praneštų policijai ir užregistruotų nusikaltimų santykį. Nusikaltimai, prieš juos registruojant policijai, pereina keletą filtrų. Paprastai sunkesni nusikaltimai yra santykinai geriau užregistruojami negu dažniausiai pasitaikantys mažiau sunkūs nusikaltimai. Policijos užregistruotų nusikaltimų informacija perduodama Nyderlandų statistikai mėnesinių pranešimų forma arba (per pastaruosius keletą metų) per automatizuotus įrašus. Pranešimų (*reports*) apie nusikalstamumą skaičius priklauso nuo policijos administracijos.

Įdomus faktas, kad Nyderlanduose per viktimologinius tyrimus klausiama ne apie tai, ar nukentėjusysis *pranešė* policijai, bet ar *pasirašė pranešimą ar pranešimo aktą* policijoje⁸⁵. Pranešti galima paskambinant policijai, tačiau galima neatvykti į policiją ir oficialiai to nepatvirtinti. Tokia klausimo formuluo­­tė teisiškai padeda tiksliau įvertinti praneštų policijai nusikalstamų veikų skaičių.

Viktimologinių tyrimų rezultatai. Pavyzdžiui, keletas aspektų apie smurtines nusikalstamas veikas. Remiantis viktimologiniais tyrimais⁸⁶, tik 34 proc. smurtinių nusikalstamų veikų aukų 2004 m. pranešė apie veikas policijai. Pranešimų dalis labai skirtinga: grasinimai – 30 proc., užpuolimai – 40 proc., o įsilaužiamosios vagystės (*burglary*) – 89 proc.⁸⁷ Smurtinių nusikaltimų atveju yra didelė veikos kaip nusikalstamos interpretavimo laisvė. Dėl dvejopo šių veikų pobūdžio daugelio šių nusikaltimų (dažniau negu kitų nusikaltimų rūšių) atveju ne visada yra tiksliai aišku, kas atsitiko, ar nusikalstama veika tikrai buvo padaryta. Tai turi įtakos aukų norui pranešti apie įvykį, taip pat ir registravimo politikai policijoje, ir oficialiai registruotam smurtinių nusikaltimų skaičiui.

2S palyginimai. Nyderlanduose yra lyginami 2S duomenys. Pavyzdžiui, 2005 m. atliktoje nusikalstamumo Nyderlanduose 1980–1999 m. analizėje gretinami viktimologinių tyrimų duomenys su policijoje užregistruotų nusikaltimų statistika⁸⁸. Taikoma tokia pati palyginamoji metodologija, kurią taikė viename iš pirmųjų tokio pobūdžio informacijos

85 Aebi, M. et al., *supra* note 77, p. 101.

86 *Ibid.*, p. 97.

87 *Ibid.*

88 Bijleveld, C. C. J. H.; Smit, P. R., *supra* note 78, p. 162.

palyginimų 1992 m. mokslininkai D. P. Farringtonas ir P. A. Langanas (Anglijos ir JAV duomenys)⁸⁹. Nusikalstamumo Nyderlanduose analizėje susitelkiama į šias nusikalstamų veikų rūšis⁹⁰: įsilaužiamąją vagystę iš gyvenamųjų patalpų, motorinių transporto priemonių vagystę, plėšimą, sunkų užpuolimą, išžaginimą ir nužudymą. Ne visos šios nusikaltimų rūšys yra įtrauktos į viktimologinius tyrimus (neįtraukti nužudymai ir išžaginimai).

Dviejų spindulių palyginimo problemos. Kasmetinių duomenų (viktimologinių tyrimų ir policijos statistikos) palyginimas susijęs su veikų definicijų ir definicijų pokyčių problema. Viktimologinių tyrimų klausimynuose ne visada vartojamos tos pačios definicijos kaip policijoje. Policijos duomenys apima nusikalstamas veikas, kurios padarytos ir juridiniams asmenims, tačiau viktimologiniai tyrimai – tik fiziniams asmenims. Policija tam tikrais atvejais kelias nusikalstamas veikas sujungia ir registruoja kaip vieną veiką.

Klausimai, pateikiami viktimologinių tyrimų metu, ne visada atitinka nusikalstamų veikų rūšis, kurias skaičiuoja policija. Viktimologiniai tyrimai dažnai yra per trumpi ir nepastovūs, kad jais remiantis būtų galima gerai ištirti šiuos skirtumus.

Viktimologinių tyrimų ir registruoto nusikalstamumo duomenys lyginami pagal šiuos rodiklius:⁹¹

- *viktimizacijos lygį, apskaičiuotą remiantis viktimologiniais tyrimais* – nukentėjusių nuo nusikalstamų veikų namų ūkių skaičių, tenkantį 1 000 namų ūkių.
- *viktimizacijos lygį, apskaičiuotą remiantis policijos užregistruotomis nusikalstamomis veikomis* – registruotų nusikalstamų veikų skaičių, tenkantį 1 000 gyventojų.

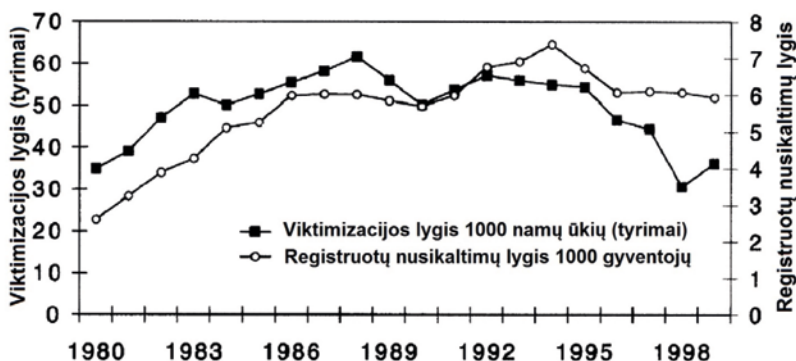
Pažymėtina, kad šiuo atveju lyginant nedaromas skirtumas tarp nukentėjusiųjų skaičiaus ir nusikalstamų veikų skaičiaus, tarp namų ūkių skaičiaus ir gyventojų skaičiaus. Dėl to dviejų spindulių palyginimas yra labai netikslus.

89 Farrington, D. P.; Langan, P. A. Changes in Crime and Punishment in England and America in the 1980s. *Justice Quarterly*. 1992, 9: 5–46.

90 *Residential burglary, motor vehicle theft, robbery, serious assault, rape, and homicide.*

91 Rodiklių prasmė ir skaičiavimo metodika aiškiai neįvardijama (žr.: Bijleveld, C. C. J. H.; Smit, P. R. Crime and Punishment in the Netherlands, 1980–1999. *Crime and Justice*. 2005, 33: 174–175).

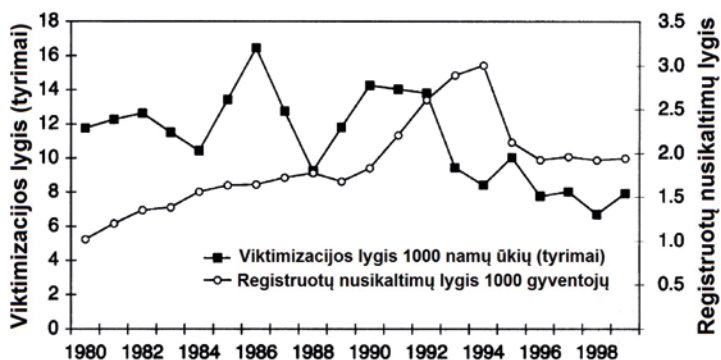
Įsilaužiamoji vagystė (Burglary). Palyginus dviejų spindulių duomenis daroma išvada, kad abiejų spindulių duomenys rodo panašų viktimizacijos lygio kitimą, kad abu spinduliai rodo nedidelį įsilaužiamųjų vagysčių padidėjimą (1.6 pav.). Tačiau nenagrinėjama ir nevertinama, kiek kartų skiriasi viktimizacijos lygiai, apskaičiuoti remiantis viktimologiniais tyrimais ir registruotų nusikalstamų veikų statistika. Pranešimų policijai apie įsilaužiamąsias vagystes dalis skirtingais metais kinta nuo 85 proc. iki 94 proc.

1.6 pav. Įsilaužiamųjų vagysčių Nyderlanduose palyginimas, remiantis dviejų spindulių informacija⁹²

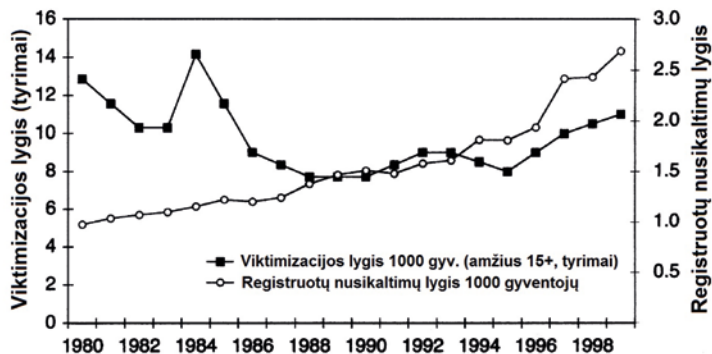
Motorinių transporto priemonių vagystė (Motor Vehicle Theft). Analizės autoriai apibrėžia šios nusikalstamos veikos sampratą, tačiau teigia, kad nėra specialaus tokio straipsnio Nyderlandų baudžiamajame kodekse. Jie nurodo, kad ši nusikalstamos veikos rūšis gali būti registruojama pagal skirtingus Baudžiamojo kodekso straipsnius: vagystė (310), kvalifikuota vagystė (311), grobstymas (321), pasivažinėjimas vogtu automobiliu (11 str. Kelių įstatymo). Tačiau atskirai šių skirtingų nusikalstamų veikų rūšių registruota statistika neskaičiuojama. Svarbus šių veikų registracijos aspektas, kad įtraukiamos ir vagystės iš juridinių asmenų. Dėl to lyginant daromos korekcijos atsižvelgiant į tai, kad apie 10 proc. motorinių transporto priemonių vagysčių sudaro vagystės iš juridinių asmenų. Pranešimų policijai apie motorinių transporto priemonių vagystes dalis skirtingais metais kinta nuo 90 proc. iki 94 proc.

92 Bijleveld, C. C. J. H.; Smit, P. R., *supra* note 78, p. 176.

1.7 pav. Motorinių transporto priemonių vagysčių Nyderlanduose palyginimas, remiantis dviejų spindulių informacija⁹³

Užpuolimas (Assault). Užpuolimas yra keliuose Baudžiamojo kodekso straipsniuose – tai priklauso nuo pasekmių, kaltės formos (tyčia ar ne). Didelis skaičius smurtinių nusikalstamų veikų gali būti kvalifikuojami kaip viešosios tvarkos pažeidimai. Viktimologinių tyrimų anketose užpuolimas apima daug platesnę sampratą – sudavimas ranka, intymus nepageidautinas prisilietimas, smurtinė sąveika (tokia kaip kova). Tarp-tautiniai viktimologiniai tyrimai apima ir grasinimą. Pranešimų policijai apie užpuolimus dalis skirtingais metais kinta nuo 39 proc. iki 43 proc.

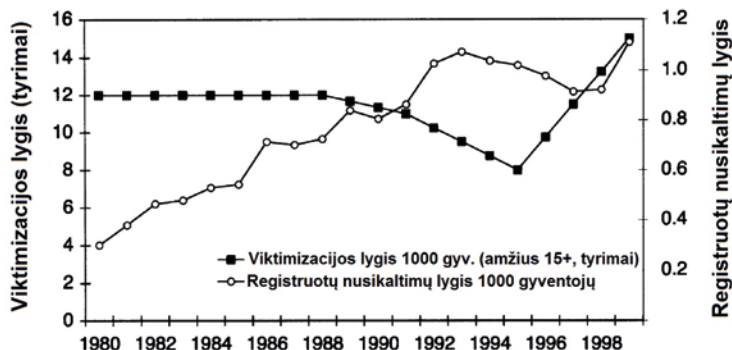

1.8 pav. Užpuolimų Nyderlanduose palyginimas, remiantis dviejų spindulių informacija⁹⁴

93 Bijleveld, C. C. J. H.; Smit, P. R., *supra* note 78, p. 176.

94 *Ibid.*

Plėšimas (Robbery). Plėšimui skirti keli Baudžiamojo kodekso straipsniai. Nacionalinių viktimologinių tyrimų („Aukų tyrimo“, „Policijos monitoriaus“) anketose nėra klausimo apie plėšimus, ši informacija gaunama tik iš Tarptautinio viktimologinio tyrimo (ICVS). Pranešimų policijai apie plėšimus dalis skirtingais metais kinta nuo 54 proc. iki 70 proc.

1.9 pav. Plėšimų Nyderlanduose palyginimas, remiantis dviem spindulių informacija⁹⁵

Daromos išvados:

- Policijos duomenimis, registruoto nusikalstamumo lygis Nyderlanduose didėjo pagal visas tirtas nusikalstamų veikų rūšis nuo 1980 iki 1999 m. Tačiau viktimologinių tyrimų duomenys dažnai pateikė kitokį vaizdą.⁹⁶
- Apie realaus nusikalstamumo lygio pokyčius. Dėl viktimologinių tyrimų duomenų trūkumo neaišku, ar užregistruotų nusikalstamų veikų didėjimas yra nulemtas realaus nusikalstamumo lygio didėjimo, ar kitų veiksnių.
- Apie kokybinius nusikalstamumo pokyčius. Pavyzdžiui, yra požymių, kad daugėja sunkių nusikalstamų veikų.
- Atskleisti nusikalstamų veikų lygio pokyčių priežastis sunku, nes turima per mažai informacijos (yra daugiau nežinomųjų negu lygčių). Priežastis galima aptarti tik labai atsargiai⁹⁷.

⁹⁵ Bijleveld, C. C. J. H.; Smit, P. R., *supra* note 78, p. 177.

⁹⁶ *Ibid.*, p. 161.

⁹⁷ Pokyčių priežastys aiškinamos loginiais ryšiais. Pavyzdžiui: jei vienos smurtinių nusikaltimų rūšies lygis didėjo dėl didėjančio gyventojų jautrumo smurtui, tai ši tendencija turi

Nusikalstamumo lygis ir raida. 2004–2005 m. įvyko dideli Nyderlandų viktimologinių tyrimų metodologijos pakeitimai. 1980 m. Nyderlanduose buvo užregistruota 25 kartus mažiau smurtinių nusikaltimų (26 500), negu apskaičiuota remiantis viktimologiniais tyrimais (654 000).⁹⁸ Pastaraisiais metais šis skirtumas yra mažesnis. 2006 m. Nyderlanduose policija užregistravo 10 kartų mažiau smurtinių nusikaltimų (109 600), negu apskaičiuota remiantis viktimologiniais tyrimais (1 096 000). Pagal policijos užregistruotų nusikaltimų statistiką smurtinių nusikaltimų lygis 1980–2006 m. Nyderlanduose didėjo, tačiau pagal viktimologinių tyrimų duomenis jis svyravo nežymiai ir liko maždaug to paties lygio.

Nusikalstamumas didėja ar ne? Vieni mokslininkai teigia, kad smurtinio nusikalstamumo lygį geriau atspindi policijos statistika, kiti – viktimologiniai tyrimai.

Nyderlanduose atlikti tyrimai⁹⁹ rodo tokias nusikalstamumo tendencijas. Jei daugėja nusikaltimų aukų, jei jos dažniau praneša policijai, jei policija dažniau tokius pranešimus užregistruoja kaip nusikaltimus, tai policijos užregistruotas nusikalstamumas didėja. Nyderlanduose pranešimų apie nusikaltimus dalis 1980–2006 m. nežymiai didėjo. Policijos produktyvumas per tą laikotarpį didėjo dėl didėjančio policininkų skaičiaus ir dėl automatizacijos. Spaudimas policijai pasiekti tam tikrų politinių tikslų, pavyzdžiui, susiejant lėšų skyrimą su nusikalstamumo rodikliais, galėjo turėti įtakos policijos norui užregistruoti nusikaltimus. Šie tyrimai¹⁰⁰ patiekia aiškius įrodymus, kad čia minėtu laikotarpiu didėjo policijos noras registruoti nusikaltimus. Registracijos lygis didėjo nuo 60 proc. 1980 m. iki 80 proc. 2004 m. Šis didėjimas įvairių nusikaltimų rūšių buvo skirtingas: smurtinių nusikaltimų – nuo 45 proc. iki 60 proc., vandalizmo – nuo 40 proc. iki 75 proc., turtinių nusikaltimų registracijos lygis didėjo tik aštuntame XX a. dešimtmetyje – pasiekė 90 proc.

K. Wittebroodas ir P. Nieuwebeerta 2006 m. ištyrė visus 22 įstaigos „Nyderlandų statistika“ 1980–2004 m. atliktus viktimologinius tyrimus

atsispsindėti visose smurtinių nusikaltimų rūšyse; jei nusikaltimų lygis pagal viktimologinius tyrimus didėja, o pagal policijos registruotą statistiką mažėja, daroma išvada, kad stiprėja nusikaltimų registracijos filtravimas (plačiau žr.: Bijleveld, C. C. J. H.; Smit, P. R. *Crime and Punishment in the Netherlands, 1980-1999. Crime and Justice*. 2005, 33: 191–209).

98 Aebi, M. *et al.*, *supra* note 77, p. 99.

99 *Ibid.*

100 *Ibid.*

ir nustatė, kad beveik trys ketvirtadaliai registruoto nusikalstamumo padidėjimo atvejų yra susiję su tuo, kad policija daugiau registruoja nusikaltimų¹⁰¹. Likęs ketvirtadalis yra susijęs su padidėjusiu gyventojų noru pranešti apie nusikaltimus. Tik 1 proc. padidėjimo atvejų yra susijęs su padidėjusia gyventojų rizika tapti nusikaltimų aukomis. Tyrimo autoriai padarė išvadą, kad registruoto nusikalstamumo statistika didėjo panašu dėl to, kad mažėjo latentinis nusikalstamumas, kurio mažėjimas yra susijęs su gerėjančia registracija policijoje. Atliekant ateities tyrinėjimus, teigia autoriai, svarbu suprasti, kokias nusikaltimų formas matuoja ir kokių nematuoja turimi duomenų šaltiniai. Šis supratimas neturi būti susijęs su Nyderlandais, bet turi būti bendresnis pagal esmę. Skirtingų šaltinių apie nusikalstamumą naudojimas padidina išvadų apie nusikalstamumo lygį ir jo kitimą patikimumą.

1.4. Vokietijoje

Vokietijoje nusikalstamumas dažniausiai matuojamas remiantis policijos statistika. Viktimologiniai tyrimai atliekami vienetiniais atvejais. Per 30 pastarųjų metų daugelis viktimologinių tyrimų buvo atliekami ne nacionaliniu, o regioniniu lygiu. Nors poreikis įvairiapusis, pasikartojantys nacionaliniai viktimologiniai tyrimai taikant standartinę metodologiją nėra atliekami iki dabar.¹⁰²

2S palyginimai. Kyla klausimas, ar registruoto nusikalstamumo (policijos) statistika ir viktimologinių tyrimų duomenys modeliuoja tą pačią padėtį? Kitaip sakant, koku mastu jie yra palyginami? Nuo tada, kai pasirodė A. D. Bidermano ir J. P. Lyncho (1991) knyga¹⁰³, kriminologai sutaria, kad tiesiogiai, neatsižvelgiant į keletą aspektų, palyginti šių duomenų šaltinius sunkiai įmanoma¹⁰⁴. Svarbiausios problemos yra incidentų lygio (policijos statistika), paplitimo lygio (tyrimai) ir iš dalies – nurodomo laikotarpio skirtumai.

101 Aebi, M. *et al.*, *supra* note 77, p. 100–101.

102 *Ibid.*, p. 69.

103 Biderman, A. D.; Lynch, J. P. *Understanding crime incidence statistics. Why the UCR diverges from the NCS*. New York: Springer, 1991.

104 Aebi, M. *et al.*, *supra* note 77, p. 69.

Vis dėlto Vokietijoje jau nuo 1973 m. atliekami įvairūs registruoto nusikalstamumo ir viktimologinių tyrimų duomenų palyginimai. Nuo 1973 iki 2005 m. daugelio nusikalstamumo tyrimų metu (24 iš 34 – 71 proc.) buvo vertinami abu duomenų šaltiniai.¹⁰⁵ Buvo atliekamos šios palyginamosios analizės:

- latentinio nusikalstamumo skaičiavimai;
- struktūriniai duomenų palyginimai;
- daugiapakopė analizė (*multilevel analyses*) ir kitos.

Latentinio nusikalstamumo skaičiavimai. Jau nuo 1975 m. atlikti 5 vietinio lygio tyrimai, kurių metu paprasčiausiu būdu buvo skaičiuojamas latentinis nusikalstamumas. Nebuvo nė vieno tyrimo, atlikto nacionaliniu mastu. Šių tyrimų rezultatai apie kriminalinę viktimizaciją siekiant palyginamumo su policijos statistika buvo ekstrapoliuojami visai visuomenei ar jos daliai (dažniausiai 1 000 gyventojų). Taip pat buvo skaičiuojamas incidentų, apie kuriuos pranešta policijai, ir policijos užregistruotų nusikaltimų skaičiaus santykis. Šis santykis, priklausomai nuo tyrimų ir nusikaltimų, buvo labai skirtingas. Pavyzdžiui, tyrimo Nr. 1 atveju šis santykis buvo nuo 1/1 (vagystės iš automobilių) iki 117/1 (pasikėsinimai apiplėšti); tyrimo Nr. 3 – nuo 1/1 (kvalifikuotos vagystės¹⁰⁶) iki 8/1 (paprastos vagystės); tyrimo Nr. 6 – nuo 1/1 (kvalifikuotos vagystės) iki 16/1 (automobilio apgadinimai); tyrimo Nr. 13 atveju – 11/1 (bendras nusikaltimų lygis)¹⁰⁷. Turtiniai nusikaltimai, susiję su draudimu, rodo mažesnę latentiskumą (vagystės iš automobilio) negu nedidelis smurtas (pasikėsinimai apiplėšti).

Siekiant patikrinti palyginimų pagrįstumą, viktimizacijos incidentų, apie kuriuos buvo pranešta policijai, skaičius buvo ekstrapoliuotas taip, kad galėtų būti palyginamas su užregistruotų nusikaltimų skaičiumi. Vienų tyrimų atveju viktimologinių tyrimų skaičiai smarkiai viršijo policijos statistikos skaičius, kitų – smarkiai nesiskyrė. Šie skirtumai buvo aiškinaimi¹⁰⁸ duomenų šaltinių nesuderinamumu. Išskiriamos tokios nesutapimų priežastys: respondentų atminties efektai, jų klaidingas įsitikinimas, kad pranešė policijai, socialinis patrauklumas ar nusikalstamumo statistikos

¹⁰⁵ Aebi, M. *et al.*, *supra* note 77, p. 70.

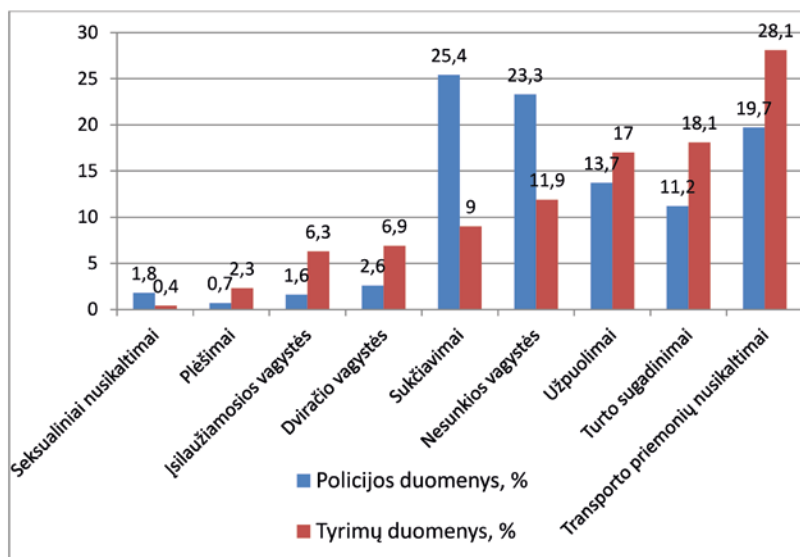
¹⁰⁶ Angl. *aggravated theft*.

¹⁰⁷ *Ibid.*, p. 71.

¹⁰⁸ *Ibid.*, p. 71.

nesklandumai. Būdas, kaip tinkamai spręsti problemą, nebuvo rastas ir tai galėjo būti viena iš svarbiausių priežasčių, kodėl atliekant naujausius tyrimus nebeskaičiuojami šie latentinių nusikaltimų santykiai.

Struktūriniai palyginimai. Tokie viktimologinių tyrimų rezultatų ir policijos statistikos palyginimai yra dažni (jie atlikti 12-os iš 26 tyrimų metu)¹⁰⁹. Šie struktūriniai palyginimai nėra vienodi. Dažnai jie apima hierarchinės tvarkos tarp atskirų rūšių nusikaltimų palyginimą, skirtingą nusikaltimų skaičiaus kitimą nagrinėjamuoju laikotarpiu ar teritorinius skirtumus. Tačiau tik atliekant kelis iš šių tyrimų daroma statistinė analizė, skaičiuojami pasikliautini intervalai. Taigi empirinis rezultatų pagrindimas¹¹⁰ yra retas.

1.10 pav. Hierarchinis registruoto nusikalstamumo statistikos (policijos duomenų) ir viktimologinių tyrimų duomenų palyginimas ¹¹¹

Hierarchiniai palyginimai. Hierarchinio palyginimo idėja yra išnagrinėti skirtingų nusikaltimų santykinio dažnumo, pateikiamo nusikalsta-

¹⁰⁹ Aebi, M. *et al.*, *supra* note 77, p. 72.

¹¹⁰ Angl. *validation*.

¹¹¹ Aebi, M. *et al.*, *supra* note 77, p. 73.

mumo tyrimo duomenyse ir policijos statistikoje, skirtumus. 1.10 paveiksle matomi dviejų duomenų šaltinių skirtumai. Nusikaltimai „nuosavybės sugadinimas“ (*damage of property*) ir „užpuolimas“ (*assault*) vyrauja tarp viktimologinių tyrimų rezultatų, tačiau registruoto nusikalstamumo statistikoje dažnesnės yra vagystės ir turtiniai nusikaltimai. Šie rezultatai aiškinami¹¹² taip: noras pranešti apie nusikaltimą policijai skiriasi nuo noro pranešti apie įvykį per viktimologines apklausas; rezultatų skirtumus lemia specifinis policijos elgesys registravimo procese, įvairūs viktimologinio klausimyno efektai ir taip toliau. Iki šiol nerasta tinkamo sprendimo dėl šio neaiškumo. Tai komplikuoja duomenų interpretaciją.

Kitimo laiko skalėje palyginimai. Palyginti, kaip kinta registruoto nusikalstamumo statistikos ir viktimologinių tyrimų pateikiamas nusikalstamumas laiko skalėje, galimi tik tada, jei kelių viktimologinių tyrimų metu taikoma tokia pati ar bent plačiai palyginama metodologija. Tokie palyginimai atlikti penkių tyrimų metu.¹¹³ Keturi iš jų buvo vietiniai tyrimai, vienas – nacionalinis. Atliekant nacionalinį tyrimą (1996 m.) nustatyta, kad viktimizacijos skaičiaus didėjimas per 3 viktimologinius tyrimus (1991, 1993, 1995) yra ekvivalentiškas nacionalinei policijos statistikai. Keturių vietinių tyrimų rezultatai yra įvairiarūšiai: vieno iš jų metu gauti panašūs rezultatai apie nusikalstamumo raidą iš abiejų šaltinių, kitų 3 tyrimų metu gauta daug nesutapimų ir kitimų priešingomis kryptimis (vagystės, užpuolimai). Tyrėjai teigia, kad registruoto nusikalstamumo statistika ir viktimologinių tyrimų duomenys yra nepalyginami dėl laikui bėgant besikeičiančio elgesio, susijusio su pranešimais policijai. Tai lemia latentinio nusikalstamumo mažėjimą. Kiti mokslininkai teigia, kad tokie palyginimai yra galimi tik tada, jei turime ilgo laikotarpio duomenis.¹¹⁴

Teritoriniai palyginimai. Jie atlikti keturiolikos tyrimų metu¹¹⁵. Keturi iš jų buvo nacionalinio lygio. Pagrindinis šių tyrimų klausimas – ar skirtinguose teritoriniuose vienetuose yra viktimologinių tyrimų ir registruotų nusikaltimų statistikos santykinų skaičių panašumų? Tokių palyginimų rezultatai buvo skirtingi. Vieni palyginimai rodė viktimologinių tyrimų ir policijos statistikos atitiktį miesto zonų lygiu: zonose, kuriose

112 Aebi, M. *et al.*, *supra* note 77, p. 72.

113 *Ibid.*

114 *Ibid.*, p. 74.

115 *Ibid.*

nusikalstamumo lygis, viktimologinių tyrimų duomenimis, aukštesnis, aukštesnis yra ir pagal policijos (registruotų nusikaltimų) statistiką. Tačiau kai kurių nusikaltimų rūšių atžvilgiu (įsilaužiamoji vagystė, plėšimas ir sukčiavimas) tokios atitikties nebuvo. Kai kurių tyrimų metu, siekiant modeliuoti nesaugias erdves, buvo įtraukiama ir socialinė statistika (nedarbo, pašalpų gavėjų, užsieniečių skaičiai). Tačiau gauti rezultatai priešingi dėl metodologinių tyrimo ypatybių.

Nacionaliniu lygiu atlikti keli tyrimai rodė viktimologinių tyrimų ir policijos statistikos atitiktį – Šiaurės Vokietijoje buvo aukštesnis nusikalstamumo lygis negu Pietų Vokietijoje.

Kelių lygių analizė. Struktūriniai palyginimai paprasčiausiai palygina daugiau ar mažiau sudėtingu būdu viktimologinių tyrimų duomenis su policijos statistika. Visos išvados daromos paprasčiausiai apžvelgiant panašumus ir skirtumus, nenaudojant išsamaus statistinio tyrimo, išbandymo. Daugiapakopė analizė sudaro galimybes jungti skirtingus duomenų lygius – atskirus ir bendrus duomenis. Tokia analizė yra reta, nes reikia išmanyti sudėtingus metodologinius aspektus ir turėti specialius programinės įrangos paketus. Ši metodologija taikyta atliekant tik 3 tyrimus. Visus juos atliko studentai. Tačiau viktimologiniai tyrimai ir registruota nusikalstamumo statistika nebuvo lyginama. Šis metodas gali būti laikomas perspektyviu atliekant tokius tyrimus.

Kiti metodai. Vieno iš naujausių Tarptautinio nusikaltimų aukų tyrimo metu (ICVS) buvo tarptautiniu mastu palyginta viktimologinių tyrimų ir registruoto nusikalstamumo statistika. Nustatyta silpna policijos statistikos ir tarptautinio viktimologinio tyrimo duomenų koreliacija.¹¹⁶ Valstybėse, kuriose buvo atlikta nemažai viktimologinių tyrimų, buvo nagrinėjami statistiniai trendai ir nustatyta taip pat labai menka šių dviejų duomenų rinkinių koreliacija.

2S palyginimų panaudojimas. 2S duomenys Vokietijoje lyginami vietiniu lygiu, siekiant nustatyti didelio nusikalstamumo sritis. Iš to gautami pagrįsti įrodymai politikams imantis konkrečių nusikalstamumo prevencijos veiksmų. Palyginimai, skirti bendruomenės veiklai, retai kada skelbiami su visomis smulkmenomis, jie dažniausiai platinami vietos val-

¹¹⁶ Van Dijk, J. J. M.; Van Kesteren, J. N.; Smit, P. *Criminal victimisation in international perspective: Key findings from the 2004–2005 ICVS and EU ICS*. The Hague: Boom Legal Publishers, 2008.

džiai kaip neskelbti pranešimai. Deja, tokie palyginimai dažniausiai greitai pamirštami.

Abiejų šaltinių duomenų palyginimas įvertinimo tikslais iki šiol buvo menkas. Policijos statistika puikiai tinka ilgalaikiams palyginimams, tačiau viktimologiniams tyrimams trūksta reguliarumo. Vokietijoje atlikti palyginamieji nusikalstamumo tyrimai yra tik atskiri blyksniai, todėl šie palyginamieji tyrimai nėra nuolat naudojamas kitas nusikalstamumo matavimo būdas, reikalingas įvertinimo tikslams. Moksliškai vietiniai palyginimai naudojami ribotai. Nors mokslinis interesas buvo labai didelis, kai metodologija buvo nauja, tačiau jis mažėjo iš esmės dėl to, kad rezultatai buvo apriboti viena bendruomene ir kiti tyrimai nedavė papildomų ar naujų įžvalgų.

Nacionalinių lygiu šių duomenų palyginimai nebuvo atitinkamų tyrimų paskirtis, todėl jie buvo tik šalutiniai tyrimų rezultatai. Dėl Vokietijos žemių skirtingumo ir jų tarpusavio konkurencijos politikai domisi šiais rezultatais, ypač kai prasideda rinkimų kompanijos. Tačiau šių tyrimų duomenys naudojami mažai.

Administraciniu lygmeniu 2S palyginimai turi didesnę reikšmę. Nuo 2001 m. Vokietijos vidaus ir Teisingumo ministerijos publikuoja periodinį saugumo pranešimą, kuriame abu duomenų šaltiniai nagrinėjami ir bent iš dalies lyginami. Tačiau šie palyginimai labai priklauso nuo to, ar buvo nagrinėjamuju laikotarpiu atlikti viktimologiniai tyrimai ir kokios kokybės jie buvo.

Nacionalinių palyginimų mokslinis interesas ir mokslinis panaudojimas yra nuosaikus, jie dažnai apsiriboja regionų skirtumais, tačiau, priešingai negu JAV, Vokietijoje nėra tradicijos lyginti miesto ir kaimo teritorijas. Taigi diskusija yra apribota maža išskirtinių asmenų grupe. Policijos duomenų reliatyvizmas viktimologinių tyrimų atžvilgiu yra gerai žinomas kriminologams ir nediskutuotinas.

Daugeliui tyrėjų, ypač profesionalų, palyginti dviejų duomenų eilutes atrodo viliojamai, bet rezultatus interpretuoti – sunku. Šie duomenys – tai dvi tos pačios monetos pusės. Jie vaizduoja skirtingus nusikalstamumo konkrečioje teritorijoje aspektus.

Vokietijoje valdžia labiau pasitiki policijos duomenimis negu apklausų rezultatais. Tačiau policijos duomenys taip pat turi trūkumų. Todėl naudoti abu šaltinius yra perspektyvu.

1.5. Jungtinėse Amerikos Valstijose

Jungtinės Amerikos Valstijos (toliau – JAV) neabejotinai yra viena iš lyderių viktimologinių tyrimų srityje. Tai itin vertinga kuriant nacionalinį 2S modelį. JAV šiuolaikines viktimologinių tyrimų metodikas¹¹⁷ pradėjo kurti XX a. 7 dešimtmetyje. Vienas iš pagrindinių veiksnių, turėjusių įtakos diegiant ir plėtojant šiuos tyrimus, – tai siekis federaliniu lygmeniu turėti nusikalstamumo įverčius ir stebėti viktimizacijos lygio pokyčius.

Šiuo požiūriu itin svarbi *startinė pozicija*, kuri aiškiai apsibrėžta ir suderinta su **nacionaliniais poreikiais**. Visų pirma, 2S metodika turi *tenkinti nacionalinius valstybės poreikius*, jos paskirtis – geriausiai atspindėti šalies specifiką, užtikrinti lyginamosios analizės įgyvendinimą bei jos rezultatų taikymą tiek mokslinėje (dažniau kriminologinėje), tiek praktinėje (dažniau prevencinėje) terpėje. Kitas svarbus aspektas, kuris itin išreikštas JAV, yra *metodikos, sukurto modelio palaikymas ir tęstinumas*, kuris yra pagrindas nuosekliai stebėti nusikalstamumą, formuoti viktimizacijos lygius ir baudžiamąją politiką. Taigi, tai vieni iš pamatinių aspektų, kurie turi būti įvertinti ir kuriant Lietuvos 2S modelį, kuris neturėtų būti susijęs su politinės ar partinės valios pokyčiais. Tai įrankis, turintis tenkinti tyrėjų ir praktikų profesinius poreikius įgyvendinant, kuriant nacionalinio saugumo garantus. Bendrai reikėtų pabrėžti, jog JAV turi gana platų arsenalą viktimologinės informacijos šaltinių, kurie naudojami ar gali būti panaudoti formuojant vieną iš nagrinėjamų spindulių:

1.11 pav. Viktimologinės informacijos šaltiniai JAV

117 **Pastaba:** pirmieji viktimologiniai tyrimai Europoje, kaip skirtingose pasaulio šalyse, buvo atliekami nuo XX a. 4–5 dešimtmečio. Tačiau atskiri tyrimai buvo orientuoti ne į viktimizacijos lygio nustatymą, bet išskirtinai į atskiras aukų kategorijas, dažniau smurtinių nusikaltimų aukas, kartu siekiant pateikti jų charakteristikas, viktimizacijos patirtį. Plačiau rekomenduojama žr.: Uscila, R. *Viktimologijos pagrindai*. Mokslinis-metodinis leidinys. Vilnius: Mokslo aidai, 2005.

Duomenų rinkimas ir apklausos:

1. Viktimologinės miesto lygio apklausos, nustatant jų gyventojų viktimizaciją (angl. *City-Level Survey of Crime Victimization and Citizen Attitudes – CLSCVCA*)¹¹⁸. 1998 m. 12 miestų atliko viktimizacijos apklausas. Standartinėje NCVS viktimologinėje apklausoje pateikti klausimai apie jų viktimizaciją bei bendruomenės politikos problemas, susijusias su nusikalstamumu. Į apklausą įtraukti atrinkti 12 metų ir vyresni gyventojai. Apklausa vykdyta 12 miestų: Čikagoje, Ilinojuje, Kanzase, Misūryje, Knoksvile, Tenesyje, Los Andžele, Kalifornijoje, Madisone, Viskonsine, Niujorke, San Diege, Savanoje, Džordžijoje, Spokane, Vašingtone, Springfilde, Masačusetse, Tuksone, Arizonoje ir Kolumbijos federacinėje apygardoje.

1998 m. CLSCVCA viktimologinis tyrimas parodė, kad 12 miestų smurtinių nusikaltimų viktimizacija siekė nuo 60 iki 85 nukentėjusių 1 000 miesto gyventojų. Buvo nustatyta, kad didžiuosiuose miestuose yra didesnis smurtinės viktimizacijos lygis, mat 1997 m. Nacionalinis nusikaltimų viktimizacijos tyrimas (NCVS) parodė, jog bendrai miesto teritorijose smurtinių nusikaltimų viktimizacija siekė 51 nukentėjusį 1 000 gyventojų.

1.5 lentelė. Smurtinė ir turtinė viktimizacija 1 000 gyventojų JAV, 1998 m.¹¹⁹

Smurtinė viktimizacija ir nusikaltimų nuosavybei rodikliai 12 miestų, 1998 m.		
	Smurtinės viktimizacijos reitingas, tenkantis 1000 gyventojų, vyresnių nei 12 metų	Nusikaltimai nuosavybei, tenkantys 1000 namų ūkių
Čikaga, IL	68	433
Kanzasas, MO	61	331
Noksvilis, TN	70	314
Los Andželas, CA	65	347
Medisonas, WI	70	322
Niujorkas, NY	85	260
San Diegas, CA	63	308

¹¹⁸ Minton, T. D. *et al.* Criminal Victimization and Perceptions of Community Safety in 12 Cities, 1998. *Bureau of Justice Statistics* [interaktyvus]. May 1999. Washington: U.S. Department of Justice [žiūrėta 2010-03-28]. <<http://www.bjs.gov/content/pub/pdf/cvpcs98.pdf>>.

¹¹⁹ Minton, T. D. *et al.*, supra note, 117.

Savana, GA	81	445
Spokanas, WA	67	411
Springfildas, MA	78	365
Tuksonas, AZ	82	432
Vašingtonas, DC	60	445
Nacionaliniai nusikaltimų viktimizacijos tyrimai miesto vietovėse	51	310
Viktimizacija, kylanti iš padaryto nusikaltimo		

2. Policijos ir bendruomenės kontaktiniai tyrimai (angl. *Police-Public Contact Survey –PPCS*)¹²⁰. Tyrimas atliekamas kas trejus metus nuo 1996 m. Naujausi tyrimų duomenys skelbti 2005 m. Pateikiama išsami informacija apie policijos ir bendruomenės bendravimo „akis į akį“ pobūdį ir charakteristiką bei tokio sąlyčio priežastis ir pasekmes. Į PPCS apklausą įtraukta daugiau kaip 60 000 respondentų, jie yra 16 metų ir vyresni. Taip papildoma NCVS bendra viktimologinė apklausa, kuri atliekama kas 3 metus, t. y. 1996, 1999, 2002, 2005, 2008 m. Šis tyrimas įgalina tyrėjus (kriminologus) įvertinti, pavyzdžiui, kokia yra tikimybė, kad vairuotojas bus sustabdytas policijos, taip pat procentą visų kontaktų, apimančių policijos naudojamą prievartą ir pan.

3. Nacionalinė nusikaltimų viktimizacijos apklausa (tyrimas). National (angl. *Crime Victimization Survey – NCVS*). Šie tyrimai vykdomi nuo 1973 m., o apklausos atliekamos kasmet. NCVS yra pirminis JAV gyventojų kriminalinės viktimizacijos duomenų šaltinis. Apklausa sudaro galimybę įvertinti išžaginimų, seksualinės prievartos, užpuolimų, apiplėšimų, vagysčių, įsilaužiamųjų vagysčių į namus, automobilių vagysčių atvejus, jų viktimizacijos tikimybę, tenkančią tiek visai populiacijai, tiek atskiroms jos sudedamosioms dalims – moterims, senyvo amžiaus žmonėms, įvairių rasinių grupių nariams, miesto gyventojams ar kitoms grupėms.

NCVS tyrimų duomenų analizė atliekama (dažniausiai) imant 10 metų laikotarpį, t. y. pateikiami nuoseklūs kintantys rodikliai, atliekama lyginamoji analizė ir kt., pavyzdžiui, 2008 m. NCVS ataskaitoje nurodoma, kad smurtinių nusikaltimų viktimizacija (per 10 metų laikotarpį (1998–2008) sumažėjo nuo 32,8 iki 19,3 atvejo, tenkančio 1 000 gyventojų

120 Durose, M. R.; Langan, P. A.; Smith, E. L. *Contacts Between Police And The Public*, 2005. Washington: Bureau of Justice Statistics, 2007.

(sumažėjo 41,2 proc.), o turtinių nusikaltimų viktimizacija – nuo 198,0 iki 134,7 atvejo, tenkančio 1 000 namų ūkių (sumažėjo 32 proc.).¹²¹

4. Skubios pagalbos dėl tyčinės prievartos statistikos duomenys (angl. *Emergency Room Statistics on Intentional Violence – ERSIV*)¹²². Iš atrinktų nacionalinių ligoninių skubios pagalbos kabinetų (skyrių) renkama informacija apie tyčinius asmenų sužalojimus, kurie atsirado dėl smurto šeimoje, išžaginimų, smurto prieš vaikus. Remiantis nacionaline elektronine sužalojimų sekimo sistema gaunami duomenys apie aukos ir nusikaltėlio charakteristiką, jų sąveikos, santykių pobūdį, taip pat alkoholio / narkotinių medžiagų įtaką viktimizacijai bei sužalojimo aplinkybių apibūdinimui. Šie duomenys sudaro prielaidas tyrėjams (kriminologams) turėti papildomų šaltinių atliekant kompleksinę viktimologinę analizę.

Taigi, JAV nacionaliniai nusikaltimų viktimizacijos tyrimai (angl. *National Crime Victimization Survey – NCVS*) atliekami siekiant šių tikslų: sudaryti prielaidas kritiškai vertinti registruotą nusikalstamumą, pabrėžiant registruoto nusikalstamumo statistikos duomenų nepakankamumą; sudaryti prielaidas nustatyti, stebėti tęstinę viktimizacijos lygį; nustatyti viktimizacijos pasekmes (žalą, nuostolius).

JAV viktimologinių tyrimų praktika įdomi ir tuo, kad kasmet apklausiami 135 300 respondentų, kurie gyvena 76 000 namų ūkiuose, o kiekvieno respondento apklausa atliekama po 2 kartus (t. y. kas 6 mėnesius, klausiant apie 6 mėnesių laikotarpio viktimizacijos patirtį), siekiant kuo tiksliau nustatyti jo patirtos viktimizacijos aplinkybes ir kad rezultatai nesidubliuotų. Taigi taikomas paskesnio interviu (angl. *subsequent interviews*) metodas, kai apklausiami tik tie asmenys, kurie jau kartą dalyvavo apklausoje.¹²³ Duomenys lyginami ne etapais, o vieną kartą, t. y. susumuoti tyrimų duomenys lyginami su sukaupta registruoto nusikalstamumo sta-

121 Rand, M. R. Criminal Victimization, 2008. *Bureau of Justice Statistics* [interaktyvus]. Washington: U.S. Department of Justice Office of Justice, 2009 (2) [žiūrėta 2010-09-11]. <<http://bjs.ojp.usdoj.gov/content/pub/pdf/cv08.pdf>>.

122 Rand, M. R. Special Report. Violence-Related Injuries Treated in Hospital Emergency Departments. *Bureau of Justice Statistics* [interaktyvus]. Washington: U.S. Department of Justice Office of Justice, 1997 (August) [žiūrėta 2010-09-28]. <<http://bjs.ojp.usdoj.gov/content/pub/pdf/VRITHED.PDF>>.

123 Lauritsen, J. L. Criminal victimization in the United States: Trends and Patterns in Risks. In *Towards a Safer Society*. L. Sabbadini, M. Muratore, and G. Tagliacozzo (eds) [interaktyvus]. Roma: Istituto Nazionale de Statistica (ISTAT). 2009, 19: 67–82 [žiūrėta 2010-09-28]. <http://www3.istat.it/dati/catalogo/20100324_00/essays19_2009_towards_a_Safer_Society.pdf>.

tistika. Įdomu ir tai, kad respondentas, net ir jam pakeitus gyvenamąją vietą, vis tiek apklausiamas, o respondentų „nubyrėjimas“ nesiekia dešimtadalio, kuris vėlgi kompensuojamas taikant atskirą priėjmą.

JAV viktimologinis tyrimas atliekamas visoje šalyje, t. y. visose valstijose. Respondentai apklausiami ne tik namų ūkiuose, bet ir gyvenantys bendrabučiuose, taip pat kitose grupinio gyvenimo patalpose, pavyzdžiui, religinių grupių gyvenamosiose patalpose. Neapklausiami prekybinių laivų įgulų nariai, ginkluotųjų pajėgų personalo kariai, institucijų tarnautojai ir pareigūnai, taip pat įkalinimo įstaigose esantys asmenys bei į šalį atvykę užsieniečiai.

Viktimologiniuose tyrimuose dalyvaujantys respondentai gali būti ne jaunesni nei 12 metų asmenys, t. y. nurodoma žemutinė respondentų amžiaus riba, tačiau viršutinė neapibrėžiama. Respondentai grupuojami į atskiras amžiaus grupes, šiuo atveju naudojamas 65 + modelis¹²⁴.

Kitas įdomus metodologinis aspektas yra tas, kad tik pirmasis interviu atliekamas tiesiogiai kontaktuojant tyrėjui ir respondentui. Apklausa tęsiama naudojant kompiuterius, atliekamas telefoninis interviu, naudojama CATI sistema¹²⁵ (angl. *Computer-Assisted Telephone Interviewing*).¹²⁶

Viktimologinių tyrimų duomenų panaudojimas, jų palyginimas su registruoto nusikalstamumo statistika. JAV praktika įdomi tuo, kad viktimologinių tyrimų duomenys nepateikiami bendroje nuosekloje apžvalgoje. Tyrėjams, ekspertams ir kitiems asmenims, besidomintiems viktimologinių tyrimų rezultatais, pateikiamos atskiros „apžvalgos-ataskaitos“, kurios apibrėžiamos kaip „techniniai pranešimai-raportai“, „terminiai biuleteniai“ ar „informaciniai pranešimai“. Jose paprastai nurodomi siauri viktimizacijos klausimai (iki 10 psl.), pavyzdžiui, pagyvenusių asmenų viktimizacijos ar viktimizacijos pagal amžių, smurtinių nusikaltimų viktimizacijos, atskirų didžiųjų miestų viktimizacijos, atskirų rasinių grupių viktimizacijos ir kt.

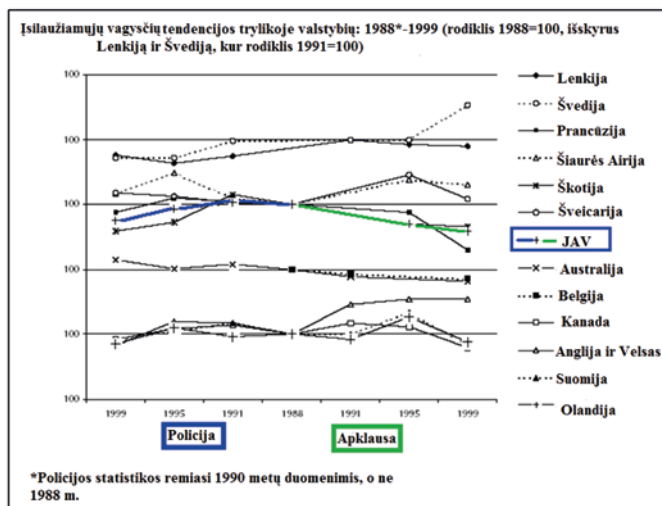
124 **Pastaba:** Lietuvos viktimologinių tyrimų praktika kiek skiriasi, mat dažniausiai nurodoma viršutinė amžiaus riba (pvz., 2012 m. pagal MRU viktimologinio tyrimo metodologiją išskiriama didžiausią amžių turinti asmenų grupė nuo 60 iki 74 m.).

125 **Pastaba:** įdomu, kad atskiruose šaltiniuose nurodomas kaip atskiras tyrimų metodas.

126 Plačiau apie CATI sistemą ir tyrimo metodologiją žr.: *Methodology for Criminal Victimization in the United States* [interaktyvus]. U.S. Department of Justice, Office of Justice Programs, Bureau of Justice Statistics, 2007 [žiūrėta 2010-09-28]. < http://www.bjs.gov/content/pub/pdf/ncvs_methodology.pdf >.

Suprantama, kad pačių tyrimų duomenys prieinami per elektronines registruotų vartotojų duomenų bazes (pvz., ICPSR visatekstė duomenų bazė, kurioje prieinami išsamūs tyrimų duomenų rinkiniai (angl. *Inter – University Consortium for Political and Social Research*)¹²⁷.

JAV, kaip ir kitos valstybės, dalyvauja ir tarptautiniuose tyrimuose (mokslinėse studijose), kurių metu naudojami ir nacionalinių, ir tarptautinių viktimologinių tyrimų duomenys bei atitinkama statistika. Toliau pateikiami keli duomenų analizės bei / ir palyginimo būdai.

1.12 pav. Įsilaužiamųjų vagysčių dinamika 1988–1999 m. JAV ir kitose valstybėse¹²⁸

1.12 paveiksle pateikti viktimologinių tyrimų duomenys bei policijoje turima registruota nusikalstamumo statistika lyginama įvedant 100 proc. „indeksą“ nuo 1988 m., kartu fiksuojant dinaminčius pokyčius iki 1999 m.¹²⁹. Taigi, galimas ir toks 2S vaizdavimas ir grafiniu vaizdiniu, ir turinio aspektais.

127 ICPSR šiuo metu vienija apie 700 akademinių ir tyrimų organizacijų, institutų, o bazėse yra daugiau nei 500 000 socialinių tyrimų failų. Šioje duomenų bazėje prieinami pastarųjų dešimties metų viktimologinių tyrimų pirminiai duomenys, failai yra SPSS ir kitais formatais. Daugiau informacijos žr.: <<http://www.icpsr.umich.edu/icpsrweb/ICPSR/org/index.jsp>>.

128 Nieuwebeerta, P. (eds). *Crime victimization in comparative perspective Results from the International Crime Victims Survey, 1989-2000*. Hague: Boom Legal Publishers, 2002, p. 33.

129 *Ibid.*

Nacionalinis viktimologinių tyrimų ir registruoto nusikalstamumo duomenų palyginimas. JAV turi du pagrindinius šaltinius, kuriuos naudoja lyginamajai analizei atlikti, t. y. unifikuotą pranešimo apie nusikaltimus programą (angl. *Uniform Crime Reporting (UCR) program*) (jos pagrindu formuojama registruoto nusikalstamumo statistika) bei nacionalinius nusikalstamumo viktimizacijos tyrimus (angl. *National Crime Victimization Survey* – NCVS). Duomenis UCR programai teikia policija, vėliau jie perduodami federalinėms tarnyboms.

JAV apibendrinta praktika rodo, kad viktimologinių tyrimų įverčiai ir registruotos nusikalstamumo statistikos skaičiai skiriasi, o tai aiškinama keliomis priežastimis. Visų pirma, NCVS duomenys apima nusikaltimus, apie kuriuos nukentėjusieji nepraneša policijai. Bendra tendencija ta, kad į policiją nesikreipia 51 proc. nuo smurtinių ir 64 proc. nuo turtinių nusikaltimų nukentėjusių asmenų¹³⁰.

Be to, pagal NCVS nusikaltimų skaičius gali būti didesnis dėl to, kad policijoje nepadaromi įrašai apie padarytus nusikaltimus, t. y. atskiri policijos padaliniai neregistruoja visų nusikaltimų, todėl šie ir neįtraukiami į UCR programą.

JAV praktikoje yra metodologinių aspektų, kurie kelia pagrįstų abejonių dėl lyginamosios analizės tikslumo. Pavyzdžiui, NCVS tyrimas apima buitinę sritį, respondentų klausima apie patirtą viktimizaciją įsilaužiant į gyvenamąsias, bet ne į komercines patalpas, tačiau UCR programoje nebuvo galimybės atskirti šiuos pasikėsینimo objektus. Be to, atskiri NCVS tyrimai vagysčių viktimizacijos lygį grindžia namų ūkių skaičiumi, o UCR – nukentėjusių asmenų skaičiumi. Lyginamosios analizės klaidos atsisleidžia taikant skirtingas respondentų ir nukentėjusiųjų amžiaus grupes, t. y. NCVS tyrimų metu respondentai apklausiami nuo 12 metų, UCR imami ir gyventojai iki 12 metų.

Taigi net ir šalyse, turinčiose didelius kriminologinius išteklius, senas tradicijas, pasitaiko metodologinių netikslumų ir klaidų, kurios neabejotinai turi įtakos rezultatų patikimumui ir padėties reprezentatyvumui. Tačiau, net ir žinant minėtus metodologinius lyginamosios analizės trūkumus, analizė yra atliekama. Suprantama, kad dažniau paviršutiniškai, t. y. stebint tendenciją: kuo vertinimo lygmuo aukštesnis (nagrinėjami bendri šalies rodikliai), tuo išvados ir apibendrinimai yra abstraktesni. Ir atvirkš-

130 Rand, M. R., *supra* note, 120.

čiai, kuo viktimizacijos klausimas specifiškesnis (siauresnis), tuo nuoseklesnė (išsamesnė) viktimologinių tyrimų ir registruotos nusikalstamumo statistikos duomenų lyginamoji analizė.

Kaip pavyzdį galima nurodyti 2008 m. viktimologinių (NCVS 2008 m.) tyrimų biuletenį (angl. *Bulletin*), kuriame epizodiškai pateikiamas dviejų spindulių palyginimas¹³¹.

1.6 lentelė. Procentinis pokytis veikų, apie kurias buvo pranešta UCR 2007–2008 m.

Nusikaltimai, įvertinti UCR	Procentinis pokytis veikų, apie kurias buvo pranešta
Smurtiniai nusikaltimai	–2,5%
Nužudymas	–4,4
Išprievartavimas	–2,2
Plėšimas	–1,1
Sunkūs	–3,2
Nusikaltimai nuosavybei	–1,6 %
Išsilaužiamoji vagystė	1,3
Vagystė	–0,6
Motorinės priemonės vagystė	–13,1

1.7 lentelė. Smurtinės ir turtinės viktimizacijos dinamika 2005, 2007, 2008 m. JAV

Nacionalinės viktimizacijos, kylančios iš padaryto nusikaltimo, rodikliai ir procentinis pokytis pagal nusikaltimo tipą 2005–2008 m.						
Nusikaltimo tipas	1 000 asmenų ar namų ūkių tenkantis rodiklis			Procentinis pokytis ^a		
	22005	22007	22008	22005–2007	22005–2007	22007–2008
Smurtiniai nusikaltimai	21,1	20,7	19,3	–2,1%	–8,8%	–6,9%
Išprievartavimas / seksualinis priekabiavimas	0,8	1,0	0,8	27,2	3,7	–18,5
Plėšimas	2,6	2,4	2,2	–7,4	–15,1	–8,3
Užpuolimas	17,8	17,3	16,3	–2,6	–8,4	–6,0

131 *Ibid.*

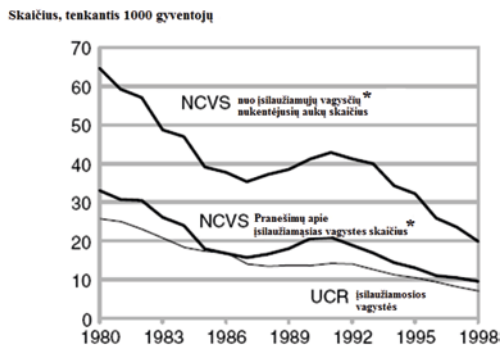
Sunkus	4,3	3,4	3,3	-19,8*	-22,2*	-2,9
Lengvas	13,5	13,9	12,9	2,9	-4,1	-6,8
Vagystė, nesant kontakto su auka	0,9	0,8	0,5	-17,4%	-42,2%*	-30,1%
Nusikaltimai nuosavybei	154,2	146,5	134,7	-5,0%**	-12,7%*	-8,1%*
Išilaužiamoji vagystė	29,6	26,9	26,3	-9,2%**	-11,0%**	-2,2
Autotransporto priemonės vagystė	8,4	8,2	6,6	-2,2	-21,7*	-19,9*
Vagystė	116,3	111,4	101,8	-4,2	-12,4*	-8,6*
Populiacija						
Asmenys, sulaukę 12 metų ir vyresni	244 505 300	250 344 870	252 252 520			
Namų ūkiai, valdomi asmenų, turinčių 12 metų ir daugiau	117 099 820	119 503 530	121 141 060			
PASTABA. 2006 m. statistika nepateikiama, nes ji negali būti palyginama su kitų metų duomenimis.						
* Skirtumas yra esminis esant 95 proc. pasitikėjimo lygiui						
** Skirtumas yra esminis esant 90 proc. pasitikėjimo lygiui						
ª Procentinis pokytis apskaičiuotas rodiklių neapvalinant						

1.7 lentelėje matyti, jog sąlyginai skurdžiai ir specifiskai pateikiamas 2S duomenų palyginimas, t. y. nepateikiamas registruoto nusikalstamumo (UCR) lygis, būklė ar struktūra. Šiuo atveju epizodinis duomenų palyginimas matomas 2007–2008 m., kai bandoma parodyti pokyčius per 2 metus plėšimų bei atskirų vagysčių rūšių atvejais.

Toliau pateikiami keli JAV 2S modelio taikymo praktikos pavyzdžiai, kai atliekamas viktimologinių tyrimų ir registruoto nusikalstamumo statistikos duomenų (atskirų nusikalstamų veikų bei teritorijos atvejais) palyginimas¹³². Įdomu tai, kad nagrinėjamuoju atveju lyginami trys didžiausi JAV miestai (Niujorkas, Los Andželas ir Čikaga), be to, naudojamas trejų metų tyrimo vidurkis, o duomenys pateikiami 1 000 tų miestų gyventojų.

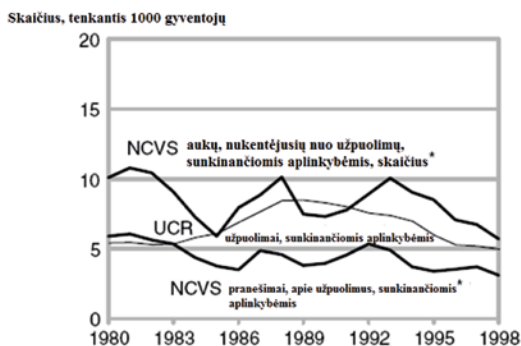
132 Lauritsen, J. L.; Schaum, R. J. *Crime and Victimization in the Three Largest Metropolitan Areas, 1980-98*. Washington, DC: U. S. Department of Justice, 2005.

1.13 paveiksle pateikti duomenys rodo, kad įsilaužiamųjų vagysčių skaičius nuo 1980 m. mažėja. Šią tendenciją patvirtina ir viktimologinių tyrimų (NCVS), ir registruotos nusikalstamumo statistikos (UCR) duomenys. Be to, matome, kad viktimizacijos lygis pagal NCVS yra kelis kartus didesnis.

* 3 metų slenkantis vidurkis

1.13 pav. Įsilaužiamųjų vagysčių dinamika 1 000 gyventojų Los Andželo metropolitene (1980–1998 m.)¹³³

* 3 metų slenkantis vidurkis

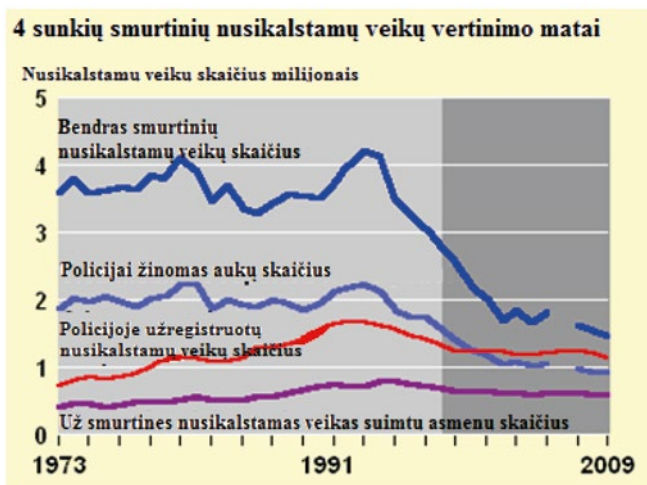
1.14 pav. Asmens užpuolimų sunkinančiomis aplinkybėmis dinamika 1 000 gyventojų Niujorko metropolitene (1980–1998)¹³⁴

¹³³ Lauritsen, J. L.; Schaum, R. J., *supra* note 131.

¹³⁴ *Ibid.*

1.14 paveiksle pateikti duomenys rodo, kad pagal viktimologinius tyrimų duomenis (NCVS) pranešimų apie užpuolimus lygis yra mažesnis negu pagal registruotą nusikalstamumo statistiką (UCR) užregistruotų.

Kaip jau minėta, nuosekliau JAV 2S modelis taikomas, kai nagrinėjami nusikaltimai asmeniui. Toliau pateikiamas paveikslas, kuriame rodomi sunkių smurtinių nusikaltimų (sunkių kūno sužalojimų, nužudymų, išžaginimų ir kt.) dinamika nuo 1973 iki 2007 m.

1.15 pav. Sunkių smurtinių nusikalstamų veikų (sunkių kūno sužalojimų, nužudymų, išžaginimų ir kt.) dinamika (1973–2009) JAV¹³⁵

1.15 paveiksle pateikiama:

1. Sunkūs smurtiniai nusikaltimai (bendrai)

Žmogžudysčių, išžaginimų, apiplėšimų ir kūno sužalojimų sunkiančiomis aplinkybėmis skaičius, t. y. sunkūs smurtiniai nusikaltimai, kuriuos patyrė 12 metų ir vyresni asmenys. Remiamasi viktimologinių tyrimų duomenimis, nesvarbu, ar apie minėtus nusikaltimus buvo pranešta policijai, ar ne.

135 *Serious violent crime levels declined since 1993* [interaktyvus]. U.S. Department of Justice, Office of Justice Programs, Bureau of Justice Statistics, 2007 [žiūrėta 2010-10-09]. <<http://www.4uth.gov.ua/usa/english/trade/whstats/crime1.htm>>.

2. *Panešimai policijai apie viktimizaciją*

Skaičius pranešimų apie atitinkamus smurtinius nusikaltimus policijai, kuriuos patyrė 12 metų ir vyresni asmenys. Pateikiami viktimologinių tyrimų duomenys apie tai, kai pačios viktimizacijos aukos praneša policijai apie patirtą viktimizaciją.

3. *Policijos registruoti nusikaltimai*

Žmogžudysčių, išžaginimų, apiplėšimų ir kūno sužalojimų sunkinančiomis aplinkybėmis skaičius, įtrauktas į registruoto nusikalstamumo statistiką (ataskaitas) (angl. *Uniform Crime Reports*, FBI), išskyrus komercinius apiplėšimus ir nusikaltimus, kai juose nukenčia aukos iki 12 metų.

4. *Suėmimas už smurtinius nusikaltimus*

Asmenų, suimtų už įvykdytas žmogžudystes, taip pat kitus atitinkamus smurtinius nusikaltimus sunkinančiomis aplinkybėmis, skaičius. Duomenys pateikti remiantis Federalinio tyrimų biuro statistika (FBI).

1.6. Kanadoje

Kasmet Kanados teisingumo statistikos centras (angl. *Canadian Centre for Justice Statistics* (CCJS)) pateikia metinę ataskaitą apie policijos registruotą nusikalstamumą (angl. *Police-reported crime statistics in Canada*). Šioje ataskaitoje pateikiama informacija apie nusikalstamumo pokyčius, trumpalaikes ir ilgalaikes tendencijas, smurtinių ir kitokių nusikaltimų paplitimą atskiruose Kanados regionuose. Iš esmės remiamasi dviem šaltiniais (*pirmasis – pagrindinis* (UCR), *antrasis – pagalbinis* (papildomas) (GSS)).

I. Registruoto nusikalstamumo statistikos duomenys gaunami iš bendro nusikaltimų registro (angl. *Uniform Crime Reporting* – UCR), disponuojančio visų policijos teritorinių įstaigų duomenimis, renkamais pagal Kanados teisingumo statistikos centras (CCJS) nustatytus kriterijus ir reikalavimus nuo 1962 m.

II. Kanadoje kas penkerius metus atliekamas „Pagrindinis socialinis tyrimas“ (angl. *General Social Survey* (GSS)), kuriuo nustatomas viktimizacijos lygis šalies mastu. Tyrimo metu apklausiami ne jaunesni kaip 15 metų amžiaus asmenys, kurių klausiama, ar jie nenukentėjo nuo atskirų nusikaltimų? Sąraše pateikiami aštuoni nusikaltimai: 1. Seksualinė prie-

varta, 2. Apiplėšimas, 3. Užpuolimas, 4. Įsilaužimas ir įsiveržimas, 5. Asmeninio turto vagystė, 6. Vagystė iš gyvenamosios patalpos, 7. Transporto priemonės ar jos dalių vagystė, 8. Vandalizmas.

Kanados viktimologinių tyrimų duomenys rodo, kad jų viktimizacijos rodikliai (lygis) daug didesni nei nusikalstamumo lygio pagal policijos registruotą nusikalstamumą. Pagrindinis veiksnys, lemiantis šią tendenciją, yra respondentų – aukų nesikreipimas į teisėsaugos institucijas dėl patirtų nusikaltimų. Pagal 2004 m. GSS tik apie 1/3 (34 proc.) nusikalstamų veikų buvo pranešta policijai¹³⁶.

Kanados registruoto nusikalstamumo statistikos ir viktimologinių tyrimų duomenų palyginimo praktika įdomi tuo, kad yra sukurtas specialus **policijos registruotų sunkių nusikaltimų indeksas (Nusikaltimų pavojingumo indeksas)** (angl. *The police-reported Crime Severity Index – PRC SI*). Šis indeksas apima du šaltinius: 1. tradicinę policijai praneštų nusikaltimų rodiklį (angl. *traditional police-reported crime rate – PRCR*); 2. viktimizacijos duomenis, gaunamus iš Pagrindinio socialinio tyrimo (angl. *victimization data from the General Social Survey*). Įdomu tai, kad Nusikaltimų pavojingumo indeksas buvo sukurtas pačios teisėsaugos (policijos) iniciatyva kaip siekis turėti kuo patikimesnius statistikos duomenis apie sunkius nusikaltimus. To negalima padaryti vien tik naudojant ribotą tradicinę nusikaltimų registravimo sistemą (PRCR).

Policijos registruojami nusikalstamumo rodikliai, kurie nurodo (matuoja) nusikaltimų apimtį pokyčius, skaičiuoja kiekvieną nusikaltimą kaip vieną vienetą. Nusikalstamumo rodikliuose vyrauja mažesnis sunkesnių nusizengimų skaičius, kuris neatskleidžia tikrojo nusikalstamumo pavojingumo. Tad pavojingų (sunkių) nusikaltimų skaičius bendrame kontekste „užmaskuojamas“, nerodomas, o indeksas vienareikšmiškai nurodo jį atskleisti ir pateikti viešai.

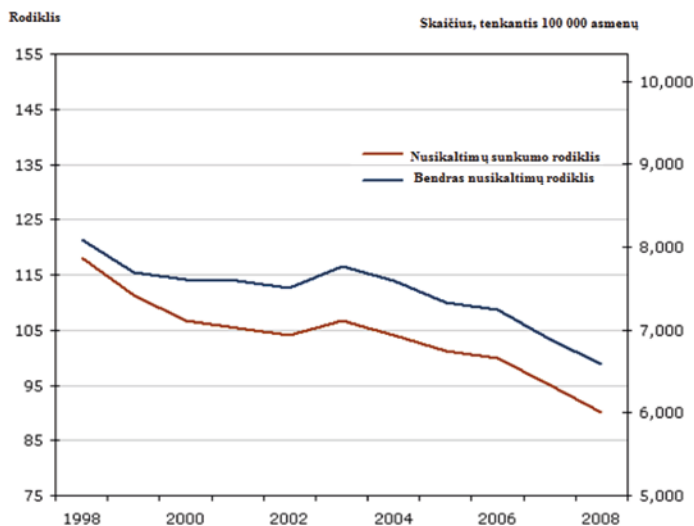
Taigi Nusikaltimų pavojingumo indeksas matuoja sunkių nusikaltimų pokyčius metų metus. Kiekvienai nusikaltimų rūšiai skirtas tam tikras „svoris“, kuris išvedamas iš realių teismo paskirtų nuosprendžių visose Kanados provincijose ir teritorijose. „Svoris“ apskaičiuojamas pagal 5 pastarųjų metų nuosprendžių duomenis. Taip pat į „svorį“ įskaičiuojami ir viktimologinių tyrimų nustatyti atvejai, kurie vėlgi atliekami kas 5 metus.

136 Gannon, M.; Mihorean, K. Criminal victimization in Canada - 2004. *Juristat*. 2005, 25 (7). Ottawa: Statistics Canada, Canadian Center for Justice Statistics.

Pavojingesniems nusikaltimams suteikiamas didesnis „svoris“, mažiau pavojingiems – mažesnis – kaip rezultatas, kad sunkesni nusikaltimai turi didesnę įtaką pokyčiams indekse ir yra labiau matomi.

Kanadoje yra sukurti trys atskiri nusikaltimų pavojingumo indeksai: 1. visų nusikaltimų, 2. smurtinių nusikaltimų, kurie nukreipti prieš asmenį (pvz., neįtraukiami nusikaltimai, padaromi gyvūnams), 3. nesmurtinių nusikaltimų, susijusių su nuosavybe ar narkotikais.

Tradicionis policijai praneštų nusikaltimų lygis pateikiamas 100 000 gyventojų, o pavojingumo indeksas – atskiru rodikliu. Baziniais 2006 m. jis buvo lygus 100. Pavojingumo indekso duomenys galimi nuo 1998 m.

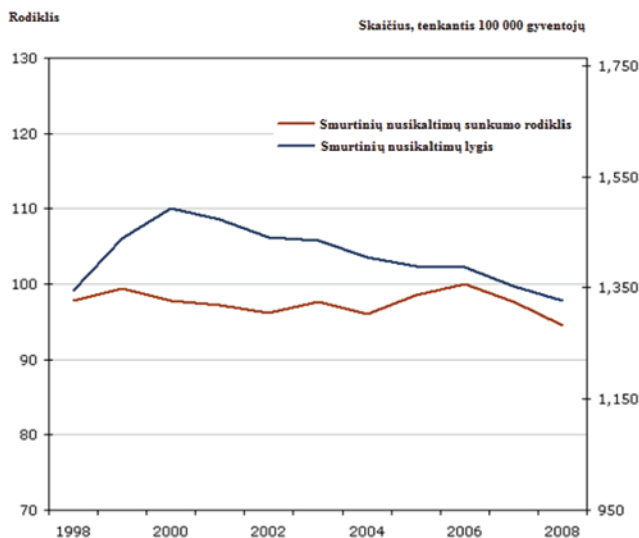

1.16 pav. Nusikaltimų skaičius 100 000 gyventojų 1998–2008 m. ir nusikaltimų pavojingumo indekso palyginimas (dinamika)¹³⁷.

1.16 paveiksle pateikti duomenys rodo, kad ir registruoto nusikaltamumo lygis, ir bendras nusikaltimų pavojingumo indeksas Kanadoje mažėja nuo 2003 m. 2007–2008 m. bendras nusikaltimų pavojingumo indeksas nuo 95,2 sumažėjo iki 90,0.

¹³⁷ Police-reported crime statistics in Canada, 2008. *Juristat* [interaktyvus]. Ottawa: Canadian Centre for Justice Statistics 2009, July [žiūrėta 2010-10-14]. <<http://www.statcan.gc.ca/pub/85-002-x/2009003/article/10902-eng.htm>>.

Smurtinių nusikaltimų pavojingumo indeksas taip pat 2007–2008 m. mažėjo 2 proc., o tiksliau iki 94,6. (1.17 pav.).

1.17 pav. Nusikaltimų skaičius 100 000 gyventojų 1998–2008 m. ir smurtinių nusikaltimų pavojingumo indekso palyginimas (dinamika)¹³⁸

Apibendrinimas: Kanados praktika rodo, kad nusikalstamumui pažinti, jo pokyčių, dinamikos analizei gali būti naudojamos integralios priemonės, pasitelkiant viktimologinių tyrimų duomenis. Viktimologinių tyrimų duomenys gali būti sumuojami su kitais šaltiniais, kartu sukuriant atskirą spindulį – nusikaltimų pavojingumo indeksą, kurio tikslas – parodyti atskirų nusikaltimų kategorijų įverčius ir juos palyginti su registruota nusikalstamumo statistika.

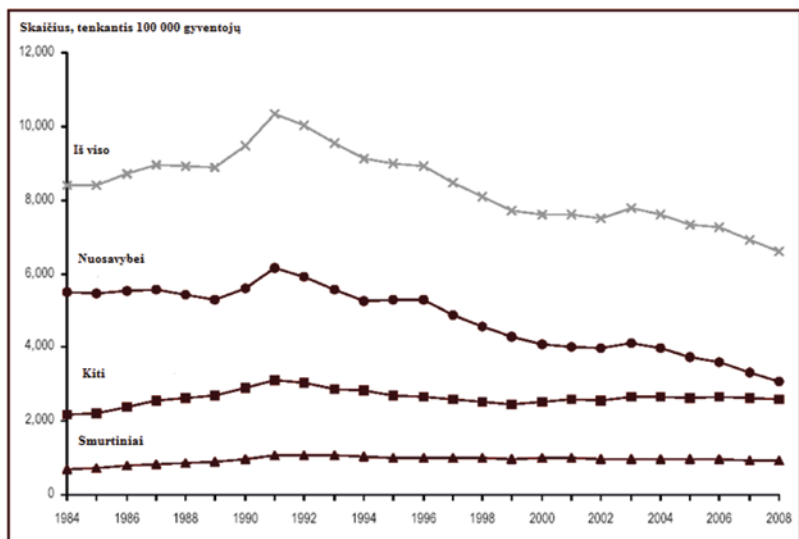
Tolesnė Kanados registruoto nusikalstamumo ir viktimologinių tyrimų duomenų analizė rodo, kad minėtų šaltinių duomenys yra lyginami, tačiau tai daroma daugiau epizodiškai.

Kaip ir minėta, iš esmės Kanadoje atliekamas „Pagrindinis socialinis tyrimas“ (GSS), kurio sudedamoji dalis ir yra viktimologinis tyrimas. Jis retai įvardijamas kaip atskiras (autonomiškas) tyrimas. Viktimologinis

¹³⁸ Police-reported crime statistics in Canada., *supra* note 136.

tyrimas gana siauras, t. y. klausiama apie 8 nusikaltimus (išvardytus anksčiau), taip pat tiriama asmens rizika patirti viktimizaciją, nustatoma, ar nukentėję asmenys kreipiasi į policiją, be to, aiškinamasi, kiek visuomenėje stipri nusikaltimų baimė, kaip žmonės vertina teisėsąugos sistemą.

Pirmasis viktimologinis tyrimas buvo atliktas 1988 m., kiti – 1993, 1999, 2004 bei 2009 m.¹³⁹ GSS tyrimo tikslinę respondentų grupę sudaro 15 metų ir vyresni asmenys. 2004 m. GSS tyrimo imtį sudarė 24 000 namų ūkių. Namų ūkiai buvo atrinkti atsitiktinai renkant skaitmenis (angl. *random digit dialling*). Respondentai apklausiami tiesiogiai lankantis jų gyvenamojoje vietoje ar naudojantis telefono ryšio paslaugomis.

1.18 pav. Registruotų nusikaltimų skaičius 100 000 gyventojų Kanadoje 1984–2008 m.¹⁴⁰

139 **Pastaba:** Kanados statistikos centras nurodo, kad 2009 m. tyrimo rezultatai dar nėra viešai pateikti.

140 Uniform Crime Reporting Survey, Canadian Centre for Justice Statistics, Statistics Canada.

1.8 lentelė. Nusikaltimų skaičius 100 000 gyventojų Kanadoje 1984–2008 m.¹⁴¹

Metai	Nusikaltimo rūšis			
	<i>Turtinis</i>	<i>Smurtinis</i>	<i>Kiti</i>	<i>Iš viso</i>
1984	5 501	701	2 185	8 387
1985	5 451	735	2 227	8 413
1986	5 550	785	2 392	8 727
1987	5 553	829	2 575	8 957
1988	5 439	868	2 613	8 919
1989	5 289	911	2 692	8 892
1990	5 612	973	2 900	9 485
1991	6 160	1 059	3 122	10 342
1992	5 904	1 084	3 052	10 040
1993	5 575	1 082	2 881	9 538
1994	5 257	1 047	2 821	9 125
1995	5 292	1 009	2 707	9 008
1996	5 274	1 002	2 656	8 932
1997	4 880	993	2 603	8 475
1998	4 569	995	2 529	8 093
1999	4 276	971	2 449	7 695
2000	4 081	996	2 534	7 610
2001	4 004	995	2 593	7 592
2002	3 976	980	2 560	7 516
2003	4 125	978	2 670	7 773
2004	3 976	957	2 668	7 601
2005	3 744	962	2 620	7 326
2006	3 604	968	2 673	7 245
2007	3 331	951	2 618	6 900
2008	3 079	932	2 578	6 589

Šaltinis: Unifikuota nusikaltimų informacijos apklausa, Kanados teisingumo statistikos centras, Kanada.

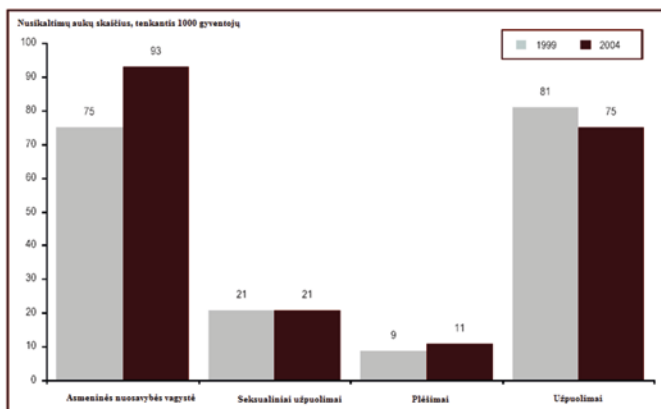
Pastaba: Rodikliai yra paremti pagal pranešimų apie padarytas veikas skaičių, tenkantį 100 000 gyventojų.

1.18 paveiksle ir 1.8 lentelėje pateikti duomenys rodo, kad registruoto nusikalstamumo lygis nuo 1991 m. sąlyginai tolygiai mažėja, o 2008 m. nusikalstamumo lygis buvo žemiausias per pastaruosius 25 metus. Nuo

141 *Corrections and Conditional Release Statistical Overview*, 2009. [interaktyvus]. Ottawa: Public Safety Canada [žiūrėta 2010-10-19]. <<http://www.publicsafety.gc.ca/cnt/rsrscs/pblctns/2012-ccrs/2012-ccrs-eng.pdf>>.

1991 m. iki 2008 m. užregistruoti turtiniai nusikaltimai sumažėjo 50 proc. Smurtinių nusikaltimų lygis 1992 m. pasiekė aukščiausią tašką ir sumažėjo 14 proc. – iki 932 nusikaltimų 100 000 gyventojų 2008 m.¹⁴²

Tačiau 1.19 paveiksle pateikti viktimologinių tyrimų duomenys rodo, kad turtinių nusikaltimų skaičius 1 000 gyventojų 2004 m., lyginant su 1999 m., padidėjo nuo 75 iki 93 atvejų. Taip pat padidėjo ir plėšimų viktimizacijos lygis nuo 9 iki 11 1 000 gyventojų. Seksualinės prievartos viktimizacijos rodikliai nepakito, o užpuolimų sumažėjo nuo 81 iki 75 atvejų 1 000 gyventojų. Viktimologiniai tyrimai rodo labai aukštą smurtinių nusikaltimų viktimizacijos lygį, vis dar labai panašų į turtinių nusikaltimų viktimizacijos rodiklius.

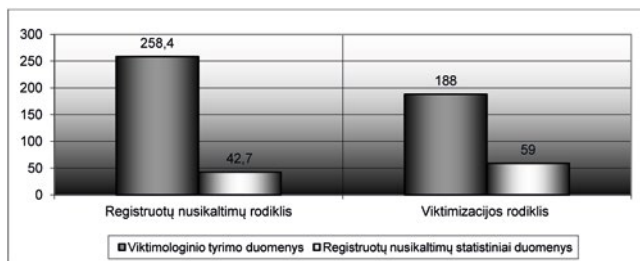
1.19 pav. Viktimizacijos lygis 1 000 gyventojų 1999 ir 2004 m.¹⁴³

Kanados viktimologinių tyrimų praktika įdomi ir tuo, kad viktimizacijos lygis nustatomas ne tik bendroje populiacijoje, bet ir uždaro tipo įstaigose. Kaip pavyzdį galima paminėti 1990 m. atliktą viktimologinį tyrimą, kuriuo siekta nustatyti, kokia yra įkalintųjų Kanados kalėjimuose viktimizacijos patirtis per vienerius metus. Svarbu tai, kad šio viktimologinio tyrimo duomenys buvo palyginti su registruota nusikaltimų statistika minėtose įstaigose. Viktimologinis tyrimas Kanados kalėjimuose pateikė sensacingus duomenis: įkalintų asmenų viktimizacijos lygis užpuolimų

¹⁴² Corrections and Conditional Release Statistical Overview, 2009, *supra* note 140.

¹⁴³ *Ibid.*

atvejais buvo 3 kartus didesnis nei buvo nurodyta oficialioje nusikaltimų statistikoje, o visų nusikaltimų skaičius – net 6 kartus didesnis. Net 42 proc. nukentėjusių asmenų teigė, kad per metus patyrė po kelis (kai kurie 6 ir daugiau) užpuolimų (1.20 pav.)¹⁴⁴.

1.20 pav. Viktimologinio tyrimo ir registruotos nusikaltimų statistikos duomenų Kanados kalėjimuose palyginimas (užpuolimų atvejų skaičius 1 000 įkalintųjų)

Nustatytas Kanados kalėjimuose įkalintų asmenų viktimizacijos lygis lėmė tolesnį viktimologinio tyrimo duomenų palyginimą su bendros populiacijos viktimizacijos lygiu pagal GSS tyrimo duomenis.

1.9 lentelė. Įkalinimo įstaigose ir bendruomenėje esančių nusikaltusių asmenų (vyriškos lyties) viktimizacijos lygio palyginimas

Nusikaltimo (incidento) rūšis	Įkalintųjų vyrų viktimizacijos lygis, tenkantis 1 000 nuteistųjų vyrų	Bendras populiacijos viktimizacijos lygis (proc.). Visos vyrų amžiaus grupės	Nukentėjusių vyrų skaičius, tenkantis 1 000 vyrų bendroje populiacijoje. Atskira vyrų amžiaus grupė nuo 15 iki 24 m.
Apiplėšimų ¹⁴⁵	34	17	49
Užpuolimai ¹⁴⁶	453	74	166
Bendra viktimizacija dėl patirto (-ų) nusikaltimo (-ų)	538	90	214

144 Cooley, D. *Prison Violence in the Correctional Service of Canada: An Analysis of Security Incidents and Cross-Jurisdictional Data*. Ottawa: Research and Statistics Branch, Correctional Service of Canada, 1990.

145 Šaltinis: Kanados statistika. Viktimizacijos kryptis Kanadoje. Ottavos socialinės statistikos dokumentai: Kanados statistika, 1990.

146 Apima ir grasinimus.

Pagrindinio socialinio tyrimo (GSS) duomenimis, bendras viktimizacijos lygis yra 90 nukentėjusių 15 metų ar vyresnių vyrų, tenkančių 1 000 gyventojų. Vyrų nuo 15 iki 24 metų viktimizacijos lygis 1 000 gyventojų buvo 214, o įkalintų asmenų viktimizacijos lygis atitinkamai – 538¹⁴⁷.

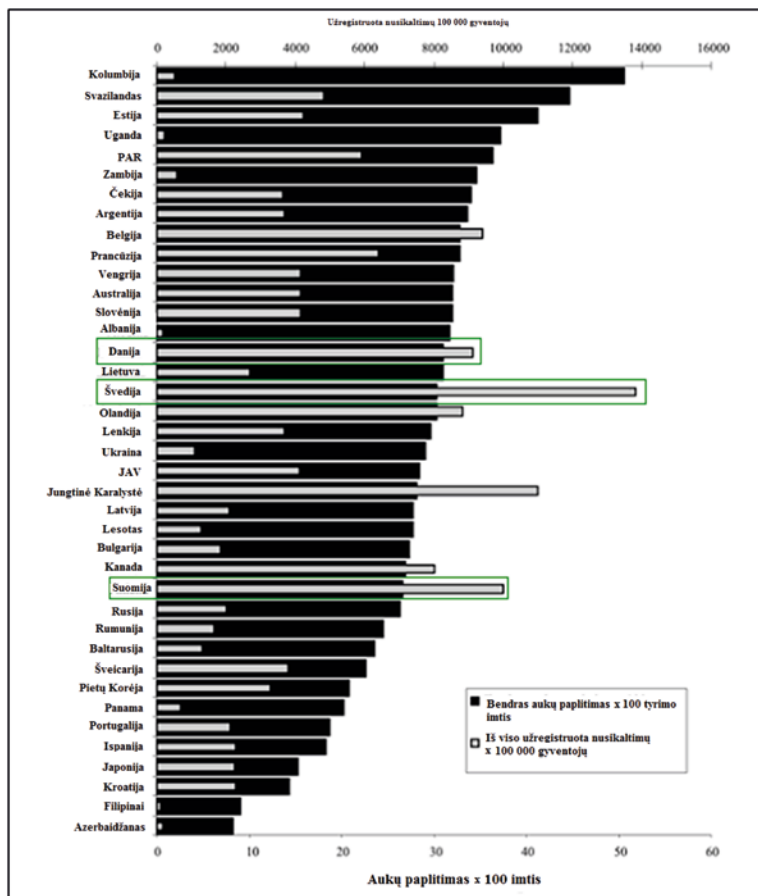
1.7. Švedijoje ir kitose Skandinavijos šalyse

Švedijoje, kaip ir kitose Skandinavijos šalyse (Danijoje, Norvegijoje, Suomijoje), **reguliarūs viktimologiniai tyrimai** atliekami jau kelis dešimtmečius, o jų tyrimų praktika yra panaši. Skandinavijos šalys pasižymi unikalia praktika registruojant ir kaupiant statistinius registruoto nusikalstamumo duomenis, o tai itin svarbu kuriant 2S modelį Lietuvoje.

1.21 paveiksle pateikti duomenys rodo įdomią atskirų Skandinavijos šalių (Suomijos, Danijos), ypač pabrėžiant Švedijos, praktiką, kai registruoto nusikalstamumo skaičius (nusikaltimų skaičius x 100 000 gyventojų) didesnis nei nusikaltimų aukų paplitimas (viktimizacijos lygis) pagal viktimologinių tyrimų duomenis. Šį fenomeną galima paaiškinti keliais aspektais.

Visų pirma, atskirose Skandinavijos šalyse laikomasi praktikos, kad labai svarbu kaip galima nuosekliau, tiksliau bei išsamiau registruoti nusikalstamas veikas teisėsaugos institucijose, taip parodant tikrąją padėtį, teisėsaugos institucijų darbo mastus ir kt. Kitos šalys pasirenka kitą modelį – bandoma mažiau registruoti veikų, taip dirbtinai gerinant teisėsaugos institucijų atliekamų nusikaltimų tyrimų išaiškinimo rodiklius, taip pat mažinant savo darbo krūvį, neva atsisakant „neperspektyvių“ tyrimų dėl nusikalstamų veikų mažareikšmiškumo ir pan. Kitas aspektas tas, kad viktimologiniais tyrimais (dažniausiai) siekiama nustatyti fizinių asmenų viktimizacijos lygį, tad nepersonifikuotos aukos „neužkabinamos“, o registruotas nusikalstamumas apima ir nusikalstamas veikas, kuriose atskiri asmenys nepripažįstami nukentėjusiais. Be to, viktimologiniai tyrimai nustato viktimizacijos patirtį pagal atskiras nusikalstamas veikas (ar jų grupes), pavyzdžiui, 10 populiariausių nusikaltimų asmeniui ir jo turtui. Tad dalies nusikalstamų veikų tyrimas paprasčiausiai neapima.

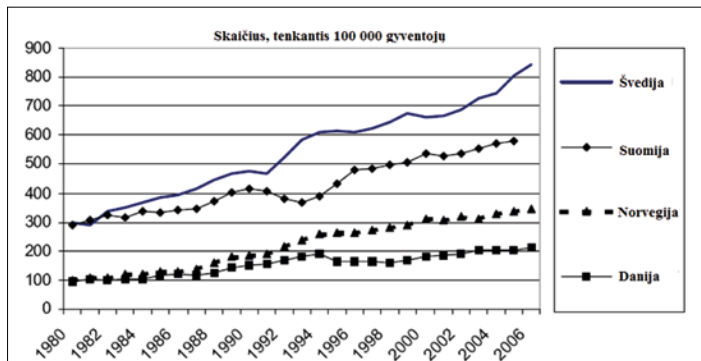
147 Cooley, D., *supra* note, 143.

1.21 pav. Registruoto nusikalstamumo duomenų palyginimas su viktimologinių tyrimų ICVS 2000 m. duomenimis¹⁴⁸

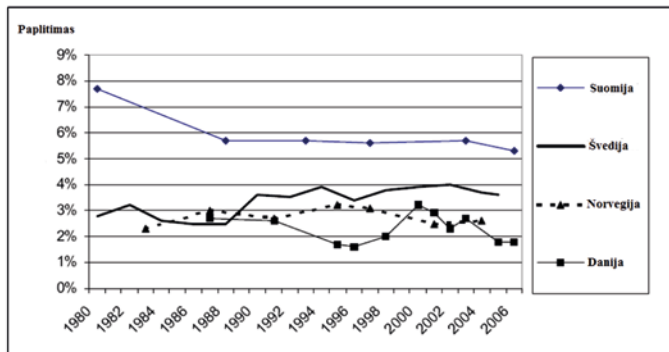
Skandinavijos šalys unikalios ne tik panašia viktimologinių tyrimų praktika, bet ir tyrimo metodologijų, tyrimo laukų bendrumu, kai vyrauja bendras mokslinis problemos vertinimas, pasitikėjimas ir bendradarbiavimas.

¹⁴⁸ Van Dijk, J. Approximating the Truth about Crime. Comparing crime data based on general population surveys with police figures of recorded crimes [interaktyvus]. Assessing Deviance, Crime and Prevention in Europe. 2009, p. 18 [žiūrėta 2010-09-28]. <http://lodel.irevues.inist.fr/crimprev/docannexe/file/67/brochure_wp7_n_4_va.pdf>.

1.22 pav. Policijos registruoti pranešimai apie asmens kūno sužalojimus (smurtą) Švedijoje, Suomijoje, Norvegijoje ir Danijoje 1980–2006 m. (100 000 gyventojų)¹⁴⁹

1.22 paveiksle pateikti duomenys rodo, kad daugiausia pranešimų apie patirtus kūno sužalojimus, smurtą registruojama Švedijoje. Joje 2006 m. 100 000 gyventojų registruota apie 850 asmens kūno sužalojimų. Mažiausiai šių viktimizacijos atvejų registruojama Danijoje (pvz., net 4 kartus mažiau nei Švedijoje), o šio rodiklio dinamika rodo, jog patiriamas smurto atvejų nuo 1980 m. padaugėjo mažiausiai (palyginti su kitomis pateiktomis šalimis).

1.23 pav. Smurto aukų viktimizacijos lygis (proc.) Švedijoje, Suomijoje, Norvegijoje ir Danijoje 1980–2006 m. (remiantis viktimologinių tyrimų duomenimis)¹⁵⁰

149 Sorensen, D. Comparing Police-Reported and Victim Survey-Based Trends in Assault in Four Nordic Countries, 1980-2006. *Annual meeting of the ASC Annual Meeting, Philadelphia Marriott Downtown, Philadelphia, PA, Nov 04, 2009.*

150 *Ibid.*

Įdomu, kad viktimologinių tyrimų duomenys (per tą patį laikotarpį) atskleidžia kitokią padėtį. Pavyzdžiui, Švedijoje šios viktimizacijos didėjimo tendencijos nėra akivaizdžios, priešingai, matyti stabilizavimasis. Be to, matoma, kad daugiausia šios viktimizacijos aukų nustatyta Suomijoje.

Švedijoje už viktimologinių tyrimų metodikų parengimą, jų atlikimą, duomenų analizę ir pateikimą yra atsakinga Švedijos nacionalinė nusikaltamumo prevencijos taryba (angl. *The Swedish National Council for Crime Prevention*, šved. *Brottsförebyggande rådet – Brå*)¹⁵¹.

Čia svarbūs keli metodologiniai aspektai:

- Viktimologiniai tyrimai Švedijoje atliekami pagal ***bendrą metodologiją*** kasmet nuo 2005 metų. 2006 m. padaryti nedideli patikslinimai, tad kiekvienų metų duomenys gali būti panaudoti lyginamiesiems aspektams atskleisti;
- ***Viktimologinio tyrimo metu apklausiami 20 000 respondentų***, pavyzdžiui, 2009 m. iš 20 000 respondentų sėkmingai apklausta 14 000, 6 000 dėl įvairių priežasčių nedalyvavo (negalėjo dalyvauti, atsisakė duoti atsakymus ir kt.). Švedijoje 2009 m. gyveno 9 256 350 asmenų. Taigi švedų praktika rodo, kad pasirenkamas didesnis respondentų skaičius leidžia nustatyti viktimizacijos atvejus net ir seksualinių, smurtinių nusikaltimų atvejais.¹⁵² Lietuvos viktimologinių tyrimų praktika kritikuotina, kai viktimologinei apklausai parenkamas 1 000 respondentų skaičius, kuris vertintinas kaip nepakankamas;
- Patirta ***viktimizacija nagrinėjama dviejose nusikaltimų grupėse***, t. y. „nusikaltimai asmeniui“ (1) ir „nusikaltimai, nukreipti į turtą“ (2).

Toliau pateikti 2009 m. viktimologinių tyrimų duomenys (toliau – SCS 2009), pagal kuriuos 11,5 proc. gyventojų (amžius 16–79 m.) tapo nusikaltimų aukomis 2008 m.

151 The Swedish National Council for Crime Prevention (Brottsförebyggande rådet – Brå). Žr.: <http://www.bra.se/extra/pod/?action=pod_show&id=8&module_instance=11>.

152 Plačiau apie viktimologinio tyrimo metodologiją žr.: *The Swedish Crime Survey 2009: Victimization, fear of crime and public confidence in the criminal justice system* [interaktyvus]. Stockholm: Brottsförebyggande rådet, 2010, p. 9–15 [žiūrėta 2010-06-11]. <http://www.bra.se/download/18.cba82f7130f475a2f1800022472/2010_swedish_crime_survey_2009.pdf>.

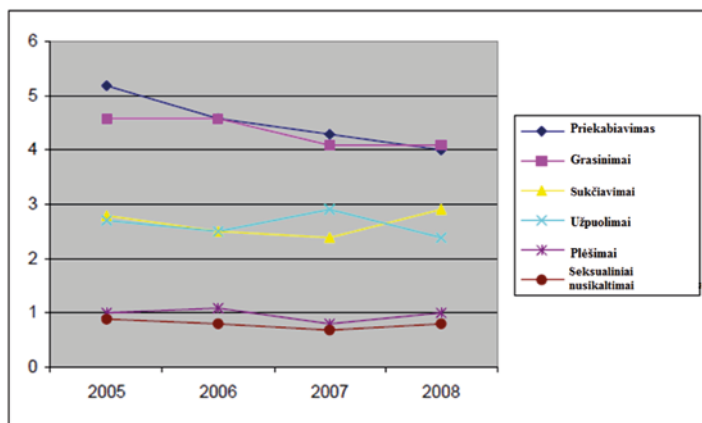
1.10 lentelė. Asmenų viktimizacija Švedijoje (amžius 16–79), kai šie nukenčia nuo nusikaltimų asmeniui (SCS 2009)¹⁵³

	Viktimizacijos procentas	Viktimizuotų asmenų skaičius	Nusikaltimų skaičius	Procentas nusikaltimų, apie kuriuos buvo pranešta
Grasinimai	4,1	290 000	908 000	22
Užpuolimai	2,4	172 000	346 000	30
Iš jų – sunkūs ²	0,6	44 000	73 000	64
Seksualiniai nusikaltimai	0,8	56 000	220 000	19
Apiplėšimas	1,0	72 000	86 000	43 ³
Sukčiavimas	2,9	205 000	298 000	34
Persekiojimas	4,0	286 000	- ⁴	19 ⁵
Visi nusikaltimai asmeniui ¹	11,5	824 000	2 144 000	25
1. Pristatymas pagrįstas sveikaisiais skaičiais. Tai reiškia, kad tas pats asmuo galėjo tapti kelių skirtingų tipų nusikaltimų auka. Todėl nusikaltimų skaičius pagal rūšis nesumuojamas taip, kad gautume 844 000 viktimizuotus asmenis				
2. Omenyje turimi sunkūs sužeidimai, reikalaujantys medicininio arba odontologinio gydymo				
3. Pranešimų skaičius apie plėšimus, palyginti su plėšimų skaičiumi, esančiu Švedijoje				
4. Viktimizuotų asmenų skaičius				
5. Viktimizuotų asmenų, kurie pranešė vieną arba kelis atvejus policijai apie galimai padarytas nusikalstamas veikas, proporcija				

Viena iš Lietuvos viktimologinių tyrimų metodologinių problemų – nepakankamas reprezentatyvumas pateikiant smurtinių nusikaltimų aukų viktimizacijos lygį, įvertčius. Švedijos praktika rodo, kad nustatomas ne tik bendras smurtinių aukų viktimizacijos lygis, bet ir gilinamasi į atskiras rūšis, atskiras aukų charakteristikas pagal lytį, amžių ir kt. Pavyzdžiui, remiantis SCS 2009 tyrimo duomenimis, 2,4 proc. respondentų patyrė užpuolimus. Iš jų 0,6 proc. patyrė sunkius sužalojimus ir reikėjo medicininio gydymo. Įdomu tai, kad 2 kartus daugiau vyrų (palyginti su moterimis)

¹⁵³ *Ibid.*, p. 19.

nurodė, kad smurtinę viktimizaciją patyrė viešose vietose, o moterų smurtinė viktimizacija susijusi su privačia namų erdve.

1.24 pav. Asmenų viktimizacija Švedijoje (amžius 16–79 m.), kai šie nukentė nuo nusikaltimų asmeniui (SCS 2005–2008)¹⁵⁴

Kitas svarbus metodologinis aspektas – tai **viktimologinių tyrimų tęstinumas ir reguliarumas**. Deja, Lietuva negali pasigirti tokia praktika, nors viktimologiniai tyrimai pradėti 1997 m., tačiau atlikti tyrimai turi daugiau skirtumų nei panašumų, tenkina tarptautinių tyrėjų, o ne nacionalinius poreikius¹⁵⁵.

Kaip vienas iš rodiklių, nurodančių švedų viktimologinių tyrimų tinkamumą, yra gebėjimas nustatyti seksualinių nusikaltimų aukų viktimizaciją, kuri daugeliu atvejų nustatoma **rūšiniiais viktimologiniais tyrimais**. Tyrimas SCS 2009 m. nustatė¹⁵⁶, kad 0,8 proc. respondentų yra patyrę nusikalstamą seksualinį poveikį. Nustatyta, kad didesnis viktimizacijos lygis jaunesnių moterų (16–24 metų). Be to, nurodoma, kad beveik pusė seksualinių nusikaltimų įvyko viešojoje vietoje, 1/5 nukentėjo darbo vietoje arba mokykloje (šalia jų), šiek tiek daugiau nei ¼ – privačiame būste.

154 *The Swedish Crime Survey 2009: Victimization, fear of crime and public confidence in the criminal justice system.*, supra note 151, p. 19.

155 **Pastaba:** ši problema bus aptarta plačiau tolesniuose tyrimo etapuose, kai bus nagrinėjama, pagrindžiama viktimologinių tyrimų metodologija.

156 *The Swedish Crime Survey 2009: Victimization, fear of crime and public confidence in the criminal justice system.*, supra note 151, p. 22.

Įdomu tai, kad nustatomi aukos ir nusikaltėlio interakciniai aspektai. Seksualinių nusikaltimų atvejais nurodoma, kad daugiau nei ½ atvejų auka ir nusikaltėlis buvo nepažįstami, 1/3 – auka ir nusikaltėlio pažintis buvo trumpalaikė, atsitiktinė, 1/10 – auka ir nusikaltėlis vienas kitą gerai pažinojo¹⁵⁷.

Apibendrinant būtina pabrėžti kelis tyrimo aspektus, kurie gali būti vertingi 2S tyrimui. Visų pirma, įtraukus į viktimologinį tyrimą papildomus klausimus atsiranda galimybė nustatyti giluminius viktimizacijos aspektus, atskiras aukų charakteristikas. Antra, atsiranda galimybė palyginti registruoto nusikalstamumo viktimologinę statistiką, kuri turi analogiškas pozicijas, pavyzdžiui, aukos ir nusikaltėlio sąveiką, kurios itin retai naudojamos tiek mokslinėje (pažinimo prasme), tiek praktinėje terpėje (specializuotų prevencijos priemonių diegimo prasme).

1.11 lentelė. Asmenų viktimizacija Švedijoje 2008 m. (amžius 16–79 m.), kai jie nukentėjo nuo turtinių nusikaltimų namų ūkiuose (SCS 2009)

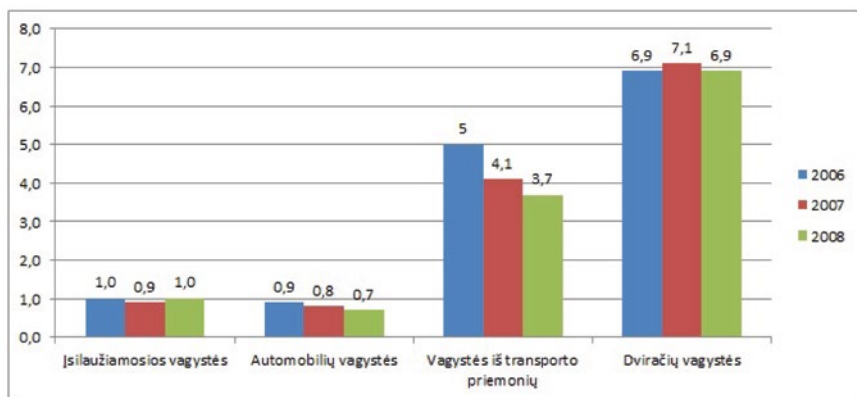
	Viktimizuotų namų ūkių proporcija	Viktimizuotų namų ūkių skaičius	Apytikslis skaičius nusikalstamų veikų, tenkantis gyventojams	Pranešimų apie nusikalstamas veikas proporcija
Plėšimas	1,0	38 000	47 000	75
Automobilio vagystė	0,7 ¹	21 000	22 000	97
Vagystė iš transporto priemonių	3,7	146 000	183 000	64
Dviračio vagystė	6,9	273 000	330 000	37
Visi nusikaltimai nuosavybei	11,2	442 000	582 000	51
1. Skaičius namų ūkių, kurie turėjo automobilį 2008 m.				

Pateikiami duomenys įdomūs tuo požiūriu, kad matomas sąlyginai žemas viktimizacijos lygis turtinių nusikaltimų atvejais, kuris pagal pateiktus nusikaltimus siekia 11 proc. (namų ūkiuose). Tai galima paaiškinti keliais aspektais. Viena vertus, dalis turtinių nusikaltimų (pvz., plėšimas, suk-

157 *Ibid.*

čiavimas) nurodyti kitoje nusikaltimų grupėje, kurioje pateikiamas viktimizacijos lygis prieš asmenį. Kita vertus, ar pateiktos vagysčių rūšys yra pakankamos, kad galėtume daryti išvadą apie viktimizaciją visų vagysčių atvejais, t. y. kišenvagystės, gyvulių vagystės, vagystės iš negyvenamųjų patalpų ir kt.

Apibendrinant galima sakyti, kad rengiant 2S viktimologinio tyrimo metodologiją nerekomenduotina „smulkinti“ vagysčių arba atmesti kitus turtinius nusikaltimus (pvz., turto sugadinimą ar sunaikinimą). Apskritai matyti neigiama (klaidinanti) tendencija, kai viktimologinę padėtį, viktimizacijos lygį bandoma nustatyti remiantis penkių ir aštuonių nusikalstamų veikų baigtiniu sąrašu, kuris iškreipia esamą padėtį ir nesudaro prielaidų gautiems rezultatams lyginti su registruoto nusikalstamumo statistika.

1.25 pav. Asmenų viktimizacija Švedijoje (amžius 16–79 m.), kai šie nukentėjo nuo turtinių nusikaltimų namų ūkiuose (SCS 2005–2009)¹⁵⁸

Pakartotinė viktimizacija. Pakartotinė viktimizacija – tai itin svarbus viktimologinis fenomenas, reikalaujantis atskiro mokslinio aptarimo. Pažangūs ir šiuolaikiniai viktimologiniai tyrimai visuomet įtraukia pakartotinos (kai kur vadinama recidyvine) viktimizacijos nustatymą ir įvertinimą, nes šiuolaikinės viktimologinės teorijos auką apibrėžia ne kaip pasyvų taikinį, o kaip aktyvų padėties kūrėją, darantį įtaką. Su kiekviena viktimizacijos patirtimi didėja tikimybė, kad auka vėl patirs viktimizaciją ir nebū-

158 The Swedish Crime Survey 2009: Victimization, fear of crime and public confidence in the criminal justice system., supra note 151, p. 22.

tinai nuo to paties nusikaltusio asmens. Tai paaiškinama dideliu asmens viktimiškumu, jo įgyvendinimu, per mažu dėmesiu savo vaidmens suvokimui, įsisąmoninimui ir analizei. Nukentėjęs asmuo neanalizuoja savo vaidmens iki įvykio, jo metu bei po jo, o tai sudaro palankias pakartotinos viktimizacijos prielaidas¹⁵⁹.

Švedijos tyrimas SCS 2009 nustatė, kad pakartotinė viktimizacija yra labiau paplitusi nusikaltimuose asmeniui, kai 13 proc. aukų nukentėjo keturis ir daugiau kartų per 1 metus. Atitinkamos grupės nukentėjusiųjų namų ūkiuose buvo 6,5 karto mažiau, t. y. vos 2 proc. Įdomu ir tai, kad net 75 proc. aukų patyrė daugiau nei vieną nusikaltimą asmeniui, o poveikio nuosavybei atvejais tokių asmenų buvo net 40 proc.

Apibendrinimas. Švedijos viktimizacijos tyrimuose pateikiami viktimizacijos lygiai (procentinėmis dalimis), nukentėjusiųjų asmenų skaičiaus įvertis bendroje populiacijoje, atitinkamų nusikaltimų skaičiaus įvertis, taip pat pranešimo policijai procentinės dalys, tačiau vengiama duomenis lyginti su registruota statistika.

Regioniniai viktimologiniai tyrimai. NAGRINĖJAMU registruoto nusikalstamumo ir viktimologinių tyrimų duomenų palyginimo aspektu svarbu paminėti ir Švedijos praktiką, kai atliekami regioniniai viktimologiniai tyrimai, kurių tikslas – stebėti ir operatyviai reaguoti į nusikalstamumo pokyčius, kurių teisėsauga neapčiuopia pasitelkdama registruotą nusikalstamumo statistiką. Už regioninius viktimologinius tyrimus atsakinga vietos policija, bendradarbiaujanti su kitomis socialinėmis tarnybomis, kurios taip pat įsitraukusios į šių duomenų analizę.

Kaip pavyzdį galima pateikti Blekingės regiono tyrimo klausimus (pozicijas):

- koks yra asmenų viktimizacijos lygis per pastaruosius 12 mėnesių konkrečioje teritorijoje. Esant poreikiui duomenys gali būti gretinami su konkrečios teritorinės policijos įstaigos registruota nusikaltimų statistika (per ataskaitinį laikotarpį);

¹⁵⁹ Uscila, R. Viktimologiniai aspektai nusikaltėlio resocializacijos procese. *Pranešimas tarptautinėje konferencijoje "Nuteistųjų resocializacija: korekcinų programų diegimas ir plėtra Lietuvos bausmių vykdymo sistemoje", vykusios 2010-09-24* [interaktyvus]. Vilnius: VŠĮ „Globali iniciatyva psichiatrijoje“ [žiūrėta 2010-12-15] <http://gip-vilnius.lt/lt/kitos_naujienuos/konferencija_nuteistuju_resocializacija_korekcinu_programu_diegimas_ir_pletra_lietuvas_bausmiu_vykdymo_sistemoje>.

- nuo kokių nusikalstamų veikų asmenys nukentėjo. Išskiriamos kelios grupės nusikalstamų veikų (vagystės, smurtiniai nusikaltimai, viešosios tvarkos pažeidimai, su narkotikais susiję nusikaltimai);
- nustatomi kiti viktimologiniai aspektai, pavyzdžiui, ar auka pažiņnojo nusikaltėlį, ar asmuo tikėjo, kad gali tapti nusikaltimo auka, taip pat aukos recidyviškumas (pakartotinumai), saugumo jausmas ir kt.

Šiuo atveju įdomi (originali) viktimologinio tyrimo duomenų analizė ir jos rezultatų pateikimas. Apklausų rezultatai pateikiami ne procentinėmis dalimis ar absoliučiais skaičiais, o indeksais, naudojant ranginę skalę nuo 0 iki 6, kai 0 indikuoja puikią padėtį (t. y. aukų skaičius itin mažas), o 6 nurodo, jog padėtis ekstremaliai kritiška, būtina imtis operatyvių, net rezervinių priemonių, kad pagerėtų. Šie indeksai, jų dinamika stebima 5 metus, rezultatai lyginami ir analizuojami.

Regioninio pobūdžio viktimologinius tyrimus, jų lyginimą su registruota nusikalstamumo statistika gali atlikti ir kitos organizacijos (nevyriausybinių organizacijos, savivaldos įsteigtos viešosios įstaigos), dirbančios su nusikaltimų aukomis. Tačiau regioniniai viktimologiniai tyrimai apima atskiras nusikaltimų aukų rūšis, dažniausiai duomenys nėra lyginami, o gretinami tik bendrais pagrindais.

1.8. Jungtinėje Karalystėje

Jungtinė Karalystė priskiriama prie šalių, turinčių senas viktimologinių tyrimų tradicijas. Pirmieji viktimologiniai tyrimai buvo atlikti jau XX amžiaus 8-ame dešimtmetyje (Anglijoje ir Velse). Viktimologinių tyrimų pradinė misija buvo atskleisti latentinę nusikaltimų dalį, nes jau seniai buvo aišku, kad oficialioji statistika neatskleidžia tikrosios nusikalstamumo padėties. Buvo įdomu sužinoti, kokią dalį sudaro ta nežinoma nusikaltimų dalis.

9-as ir 10-as dešimtmečiai – viktimologinių tyrimų ir policijos registruotos nusikaltimų statistikos rodiklių stebėsenos laikotarpis (lyginamojo matavimo). Be to, viktimologiniai tyrimai buvo plečiami geografiškai (apimant Škotiją ir Šiaurės Airiją) bei tobulinami šių tyrimų metodologiniai aspektai: didinama imtis, tikslinamas klausimynas ir pan.

Taigi trumpai apžvelgsime viktimologinių tyrimų patirtį.

Nacionaliniai viktimologiniai tyrimai yra atliekami nuo 1982 m. Šiuo metu periodiškai vykdomi trys nacionaliniai viktimologiniai tyrimai¹⁶⁰:

- Britanijos nusikaltimų tyrimas (*The British Crime Survey* – BCS);
- Škotijos nusikaltimų tyrimas (*The Scottish Crime Survey* – SCS/SCVS);
- Šiaurės Airijos nusikaltimų tyrimas (*The Northern Ireland Crime Survey* – NICS).

Pirmas *Britanijos nusikaltimų tyrimas* (BCS)¹⁶¹ buvo atliktas 1982 m. ir pakartotas po dvejų metų – 1984 m., o vėliau atliekamas kas ketverius metus (1988, 1992, 1996, 2000 m. ir t. t.). Respondentų imtis pirminiuose tyrimų metu buvo 20 000 gyventojų, bet nuo 2001 m. imtis padidinta iki 40 000 gyventojų. Viena iš imties didinimo priežasčių – siekis gauti patikimesnius duomenis apie smurtinių nusikaltimų aukas. Kita priežastis – siekis nustatyti ir lyginti pasitikėjimo policijos rodiklį kiekviename iš 43 policijos rajonų Anglijoje ir Velse. Apklausos imties padidinimas leido užtikrinti patikimesnius duomenis atskiru teritoriniu policijos lygmeniu.¹⁶²

Škotijos nusikaltimų tyrimai buvo atlikti 1988, 1993, 2000, 2003 ir 2005 m. Naujausia viktimologinė apklausa vyko telefonu. Kaip pažymi tyrimo autoriai, tai sukėlė tam tikrų papildomų problemų, susijusių su respondentų atranka ir imtimi.¹⁶³

Šiaurės Airijos nusikaltimų tyrimai prasidėjo nuo 10-o dešimtmečio vidurio. Specialios nusikaltimų apžvalgos serijos buvo išleistos 1994/95, 1998, 2001 ir 2003/4 m. Iš viso apklausiama apie 3 000 gyventojų, taikant CAPI¹⁶⁴ ir CASI sistemas. Klausimynas buvo modeliuojamas remiantis

160 Hough, M.; Norris P. Comparisons between survey estimates of crime and crimes recorded by the police: the UK position. In Philippe Robert (ed.) *Comparing Crime Data in Europe*. Brussels: VUB press. 2009, p. 103–126.

161 Hough, M.; Mayhew, P. The British Crime Survey: first report. *Home Office Research Study* 76. London: HMSO, 1983.

162 Plačiau apie Britanijos nusikaltimų tyrimo (BCS) metodologiją žr.: <<https://www.gov.uk/government/publications/british-crime-survey-methodology>>.

163 Hope, S. Scottish Crime and Victimization Survey Survey: calibration exercise – a comparison of survey methodologies. *Research report for the Scottish executive*. Edinburgh, Scottish Executive <<http://www.scotland.gov.uk/Resource/Doc/47121/0020932>>.

164 Iš pradžių klausimynai buvo pildomi ranka (rašiklio ir popieriaus sistema – PAPI), nuo 1994 m. apklausos atlikėjas atsakymus iš karto suvedavo į kompiuterį (CAPI – sistema). Tai neabejotinai pagerino techninę apžvalgos kokybę, mažinant apklausos atlikėjo klaidų

Britanijos nusikaltimų tyrimo (BCS) klausimynu, tačiau dėl tyrimo mažos imties negalima buvo turėti tokios didelės analizės pjūvių įvairovės kaip BCS tyrimo metu.

Pirmasis **vietinio pobūdžio** viktimologinis tyrimas – Londono tyrimas (*The London survey*), kurį atliko Kembridžo kriminologijos instituto mokslininkai¹⁶⁵ 8-o dešimtmečio pradžioje, o finansavo Namų biuras (*Home office*). Šis tyrimas buvo sugalvotas kaip dalis vykdomų akademinių tyrimų nusikalstamumo srityje apimant įvairus viktimologinius aspektus, problemas. Buvo tikimasi, kad šis tyrimas padarys didelę įtaką politikos atstovams, jų supratimui apie tikrąsias nusikalstamumo tendencijas Londone, tačiau, deja, tyrimo rezultatai nepadarė jokio reikšmingo poveikio politikų mąstymui.

9-as dešimtmetis pasižymėjo keliais vietiniais tyrimais. Davidas Smithas ir jo kolegos atliko nusikalstamumo ir policijos veiklos tyrimą Londone.¹⁶⁶ Tyrimas apėmė ir gyventojų nusikaltimų patirties, ir nusikaltimų baimės klausimus. Vėliau buvo atlikti dar trys tyrimai ir visi buvo modeliuojami ganėtinais panašiai kaip ir BCS tyrimas. 1985 m. D. P. Farringtonas ir E. A. Dowdsas pristatė Notingamšyro ir aplinkinių rajonų nusikalstamumo (*Nottinghamshire and surrounding areas*) tyrimo rezultatus.¹⁶⁷ Šiuo tyrimu buvo siekiama paaiškinti, kodėl šis rajonas nuolatos pasižymi labai aukštu registruoto nusikalstamumo lygiu. Tyrimas parodė, kad rajonas pasižymėjo didesniu nusikalstamumo lygiu negu kaimyniniai rajonai dėl visai paprastos aplinkybės – dėl daug aukštesnio pranešimo apie nusikaltimus lygio. R. Kinsey 1984 m. atliko Mersisaido nusikaltimų tyrimą (*Merseyside Crime Survey*)¹⁶⁸, kuris apėmė Šiaurinį miestą su priemiesčiais ir Liverpulį. 2002 m. buvo atliktas dar vienas tyrimas apie policijos veiklą

skaičių. Pradėjus taikyti CAPI sistemą taip pat buvo sudaryta galimybė respondentams patiems užpildyti atsakymus į jautriausius klausimus (šis apklausos būdas yra žinomas kaip *Computer Assisted Self Interviewing* – CASI). CASI sistema buvo panaudojama visų tyrimų metu nuo 1994 m. apklausiant 16–59 metų respondentus, atsakant į klausimus apie narkotikų vartojimą, seksualinio pobūdžio nusikaltimus, smurto šeimoje atvejus ir pan.

165 Sparks, R.; Genn, H. D. *Surveying Victims*. London: Wiley, 1977.

166 Smith, D. *Police and People in London: I. A Survey of Londoners*, London. London: Policy Studies Institute, 1983.

167 Farrington, D. P.; Dowds, E. A. Disentangling crime behavior and police reaction. In Farrington & J. Gunn (Eds) *Reactions to Crime*. Chichester: Wiley, 1985.

168 Kinsey, R. *Merseyside Crime Survey: First Report*. Liverpool: Merseyside Metropolitan Council, 1984.

Londono (*Policing for London Study*)¹⁶⁹. Šis tyrimas iš dalies kopijavo Davido Smitho ankstyvesnį Londono tyrimą ir buvo siekiama jį suderinti su BCS tyrimo pavyzdžiu. Pagrindinė „žinutė“, kurią teikė šis tyrimas, buvo ta, kad sumažėjus bendram registruotų nusikaltimų skaičiui Londone nuo 10-o dešimtmečio vidurio pasitikėjimas policija nepadidėjo.

Kadangi namų ūkių viktimologiniai tyrimai negali atskleisti viso nusikaltamumo paveiklo, Namų biuras (*Home office*) vis labiau ieškojo galimybių (viena iš svarbių jų tyrimų plėtros strategijų) atlikti **teminius tyrimus** (apžvalgas) Anglijoje ir Velse, kurie apimtų BCS nenušviestas sritis (nusikaltamas veikas). Kitaip nei BCS, dauguma jų yra epizodiniai, o ne nuolatiniai tyrimai. Vienas iš jų yra Jaunimo gyvensenos tyrimas (*Youth Lifestyles Survey*), kuris teikia informaciją ir apie nukentėjusius nuo nusikaltamų veikų ir padariusius nusikaltimus paauglius ir jaunuolius. Kitas tyrimas – Verslo subjektų viktimologinis tyrimas (*Commercial Victimization Survey*), atliktas Anglijoje ir Velse 1994 ir 2002 m.¹⁷⁰ Tyrimas „Nusikaltimai ir kriminalinė justicija“ (*Offending and Criminal Justice Survey*) taip pat tyrė jaunų žmonių patirtį ir kaip nusikaltimų aukų, ir kaip pažeidėjų¹⁷¹. Kitas – metodologiškai gana probleminis tyrimas – Suėmimo tyrimas (*Arrestees Survey*), apimantis sulaikytų už narkotikų vartojimą pažeidėjų apklausą taikant pranešimo apie save (angl. *self-report*) metodą policijos skyriuose. Taip pat yra Pilietybės tyrimas (*Citizenship Survey*), kuris turi tam tikras sąsajas su kriminalinės justicijos sistema.

Reikėtų pasakyti, kad Jungtinė Karalystė turi ypač didelę *self-report* tyrimų patirtį. Pavyzdžiui, jau mūsų minėtų tyrimų – Jaunimo gyvensenos tyrimo (*Youth Lifestyles Survey*), Nusikaltimai ir kriminalinė justicijos (*Offending and Criminal Justice Survey*), Suėmimo tyrimo (*Arrestees Survey*) bei Pilietybės tyrimo (*Citizenship Survey*) – metu buvo taikomas pranešimo apie save tyrimo metodas. Tačiau, deja, šie tyrimai neleidžia daryti patikimų palyginimų su oficialiąja statistika ar kitais tyrimais. Problema ta, kad jie apima labai mažas specifines gyventojų grupes ir netgi, jeigu bandytume atlikti reprezentatyvius tyrimus, vis tiek gautume du-

169 Fitzgerald, D. et al. *Policing for London*. Cullompton: Willan Publishing, 2002.

170 Mirrlees-Black, C.; Ross, A. *Crime agents retail and manufacturing premises: Findings from the 1994 commercial victimization survey Home Office Study*, 146. London: Her Majesty's Stationery Office, 1995.

171 Budd, T. et al. *Young people and crime: finding from the 2004 Offending, Crime and Justice Survey*. *Home Office Statistical Bulletin*. 2005, 20/05.

menis su didele paklaida. Vis dėlto negalime sakyti, kad „pranešimo apie save“ tyrimai yra beveik geri. Jie padeda daug geriau atskleisti nusikaltimų nusikalstamų veikų paplitimą. Būtent dėl tokių, nesunkių, nusikaltimų žmonės yra pasiruošę pripažinti. Taip pat šie tyrimai daug geriau padeda atskleisti (yra neblogas indikatorius) nestiprių narkotinių priemonių, ypač kanapių, vartojimo paplitimą.

Kokios yra šių nacionalinių viktimologinių tyrimų palyginamumo galimybės?

Pripažįstama, kad metodologiniu požiūriu minėti nacionaliniai viktimologiniai tyrimai yra labai panašūs, tačiau negalima sakyti, kad jie visiškai identiški. Tyrimai turi panašią imtį, imties sudarymo būdą (*screening their samples*) bei panašias anketų klausimų formuluotes. Tyrimo duomenys gali būti „saugiai“ lyginami bendrų tendencijų kryptį (mažėjimo / didėjimo) nustatymo prasme ir tai galima daryti daugelio nusikaltimų rūšių atžvilgiu. Tačiau negalima kalbėti apie nusikalstamų veikų paplitimo lygio, ypač pakartotinumą lygio, rodiklių griežto palyginimo galimybes. Šių rodiklių palyginimai gali būti tik apytiksliai.

Policijos statistikos duomenys apie užregistruotus nusikaltimus kaupiami nuo 1857 m.¹⁷² Už visos užregistruotų nusikaltimų statistikos Anglijoje ir Velse surinkimą, kaupimą ir publikavimą atsakingas Namų biuras (*Home Office*). Jis nustato ir patvirtina nusikaltimų registracijos taisykles. Duomenys apie nusikalstamumą apibendrinami ir publikuojami kasmet Namų biuro ataskaitoje.¹⁷³ Pagal užregistruotų nusikaltimų statistikos duomenis nusikalstamumas Anglijoje ir Velse nuo 1950 m. periodiškai didėjo (pirmasis šuolis buvo 1955–1964 m., antrasis – 1975 m., 1990 m., 1999 m.).¹⁷⁴ Tokiai tendencijai turėjo įtakos du veiksniai: keitėsi nusikalstamų veikų definicijos, taip pat atsiradavo vis naujos nusikalstamos veikos bei įsigaliojo naujos nusikaltimų registravimo taisyklės (nuo 2002 m. balandžio)¹⁷⁵. Didžiausią įtaką turėjo nusikalstamų veikų sąrašo išplėtimas. Pavyzdžiui, prie smurtinių nusikalstamų veikų buvo priskirti ir

172 Žr.: Flatley, J. *et al.* Crime in England and Wales 2008/09. Findings from the British Crime Survey and police recorded crime. *Home Office statistical Bulletin*, 2009, 11/09 (1): 20.

173 žr.: <<http://homeoffice.gov.uk/science-research/research-statistics/crime/>>.

174 Flatley, J. *et al.*, *op. cit.*, p. 13.

175 Plačiau apie nusikaltimų registracijos taisykles žr.: <<https://www.gov.uk/government/publications/counting-rules-for-recorded-crime>>.

paprasto užpuolimo atvejai (angl. *common assault*). Reikia turėti omeny, kad smurtiniai nusikaltimai nusikalstamumo statistikoje sudarė apie 10 proc. visų užregistruotų nusikaltimų.

Registruotos nusikalstamumo statistikos ir viktimologinių tyrimų (BCS) duomenų palyginimai atliekami kasmet ir skelbiami atskirame leidinyje (*Crime in England and Wales, Home Office Statistical Bulletin*). Apžvalgos autoriai iš karto pripažįsta, kad kiekvienas iš šių šaltinių turi pranašumų ir trūkumų, bet kartu jie gali padėti atskleisti visapusiškesnę vaizdą negu kiekvienas šaltinis atskirai.¹⁷⁶ Apžvalgoje pateikiama informacija apie nusikalstamumo būklę šalyje ir jos pokyčius, taip pat išskiriamos gyventojų grupės, kurioms labiausiai gresia pavojus, ar nusikaltimų grupės, kurios kelia šiuo metu didžiausią grėsmę. Visa tai leidžia tiksliau planuoti, kurti nusikaltimų kontrolės politiką.

Vienas iš išskiriamų viktimologinio tyrimo (BCS) trūkumų tas, kad šis šaltinis neapima visų nusikaltimų ir visas gyventojų grupes. T. y. skiriasi imtis, pavyzdžiui, policijos statistika apima ir nusikaltimus, kurios patiria jaunesni nei 16 metų asmenys. Tuo tarpu į BCS patenka tik gyventojai nuo 16 metų. Naujovė, kad į 2009 m. apklausą (BCS) buvo įtraukti vaikai nuo 10 iki 15 metų. Tačiau tai tik iš dalies išplečia imtį. Taip pat policijos registruota statistika apima daug platesnį nusikaltimų ratą, pavyzdžiui, vadinamuosius nusikaltimus be aukos arba nusikaltimus, nuo kurių nukentėjo juridiniai asmenys ir kt. Kita vertus, policijos statistika neapima tų nusikaltimų, apie kuriuos nebuvo pranešta policijai. Yra tam tikra kategorija nusikaltimų, apie kurios rečiau pranešama ir / ar registruojama. Iš viso policijai pranešama mažiau nei apie pusę visų nusikaltimų. 1.12 lentelėje galime matyti dviejų šaltinių pagrindines charakteristikas ir skirtumus.

176 Flatley, J. *et al.*, *supra* note 172, p. 21.

1.12 lentelė. Nacionalinio viktimologinio tyrimo (BCS) ir policijos užregistruotų nusikaltimų statistikos šaltinių pagrindinės charakteristikos

Nacionalinis viktimologinis tyrimas (BCS)	Policijos statistika
<ul style="list-style-type: none"> • Apklausiami gyventojai nuo 16 metų ir vyresni, gyvenantys privačiame namų ūkyje • Klausimai apie gyventojų patirtį ir suvokimą • Apima klausimus ir apie gyventojų požiūrį į įvairias, su nusikalstamumu susijusias problemas / temas (pvz., į antisocialinį elgesį, policiją, baudžiamojo teisingumo sistemą) • Patikimiau atspindi viktimizacijos ir bendrų nusikalstamumo tendencijas • Yra nepriklausoma nuo to, ar buvo viešai pranešta apie nusikaltimą, ir nuo nusikaltimų registracijos taisyklių pakeitimų 	<ul style="list-style-type: none"> • Remiasi skaičiumi atvejų, registruotų policijos tarnyboje (<i>Home Office</i>) • Apima nusikalstamas veikas, apie kurias buvo pranešta ir jos buvo užregistruotos • Gera nusikaltimų, pasižyminčių aukštu pranešimo lygiu, bei sunkių nusikaltimų tendencijų matavimo priemonė • Svarbus policijos darbo krūvio rodiklis • Teikia duomenis apie mažus geografinius regionus

(Lentelė sudaryta pagal: Home Office statistical Bulletin, July 2009, 11/09)¹⁷⁷

Pateiktoje Namų biuro apžvalgoje (Home office, 2009/2010)¹⁷⁸ galime matyti, kad šie du šaltiniai skirtingai atspindi nusikalstamumo tendencijas (1.13 lentelė). Pavyzdžiui, lyginant 2007 ir 2008 m. duomenis viktimologiniai tyrimai (BCS) nerodo jokių pokyčių bendro nusikalstamumo lygiu, taip pat pagal daugelį kitų nusikaltimų rūšių. Policijos užregistruotų nusikaltimų duomenys rodo penkių procentų mažėjimą (2007/08) – bendro ir daugumos atskirų nusikaltimų rūšių.

177 Flatley, J. et al. (editors). Crime in England and Wales 2009/10. Findings from the British Crime Survey and police recorded crime (Second Edition). London: Home Office statistical Bulletin. 2010, 12/10: 24.

178 Ibid., p. 39.

1.13 lentelė. 2007–2008 m. atskirų nusikalstamumo rodiklių palyginimas, remiantis policijos registruotos statistikos ir nacionalinių viktimologinių tyrimų (BCS) duomenimis, Anglijoje ir Velse¹⁷⁹

Pagal viktimologinio tyrimo (BCS) duomenis	Pagal policijos užregistruotų nusikaltimų statistikos duomenis
→□ Visos nusikalstamos veikos – stabilios (10,7 milijonų nusikaltimų per 2008/09)	↓□ Visos užregistruotos nusikalstamos veikos sumažėjo 5 proc. (4,7 milijonų nusikaltimų)
→□ Smurtiniai nusikaltimai – stabilūs	↓□ Smurtinių nusikaltimų asmeniui – sumažėjo 6 proc.
→□ užpuolimai – stabilūs	↓□ užpuolimų – sumažėjo 7 proc.
→□ Vagystės įsibraunant į gyvenamą patalpą – stabilios	↑□ Vagysčių įsibraunant į gyvenamąją patalpą – padidėjo 1 proc.
→□ Transporto priemonių vagystės – stabilios	↓□ Nusikalstamų veikų, susijusių su transporto priemonėmis, – sumažėjo 10 proc.
↑□ Asmeninio turto vagysčių – padidėjo 25 proc.	↓□ Asmeninio turto vagysčių – sumažėjo 12 proc.
→□ Vandalizmas – stabilus	↓□ Turto suniokojimas – sunaikinimas ar sugadinimas sumažėjo 10 proc.
↑□ Rizika tapti nusikaltimo auka padidėjo nuo 22 proc. iki 23 proc.	↓□ Plėšimų – sumažėjo 5 proc.
	↑□ Nusikaltimų, susijusių su narkotinėmis medžiagomis, – padidėjo 6 proc.

Nusikaltimų aukų skaičiaus padidėjimą 1980-aisiais ir 1990-ųjų pradžioje tyrėjai sieja su namų ūkių draudimo ir telefonizacijos plėtra. Nuo to laiko pranešimų lygis beveik nesikeitė (tapo stabilus), išskyrus pranešimų apie smurtinius nusikaltimus lygį, kuris toliau didėjo. Tai ypač pažymima smurto šeimoje atžvilgiu – yra nulemtas kultūrinio poslinkio į šių nusikaltimų nepakantumą. Tuo tarpu registruotų nusikaltimų statistikos pokyčiai labiausiai siejami su nusikaltimų registracijos taisyklių pokyčiais. Nuo 2002 m. balandžio įsigaliojo naujos Nacionalinės nusikaltimų registracijos taisyklės (*National Crime Recording Standard*).¹⁸⁰

179 Flatley, J. et al. (editors). Crime in England and Wales 2008/09. Findings from the British Crime Survey and police recorded crime. *Home Office statistical Bulletin*, 2009, 11/09 (1): 21.

180 Žr.: <<https://www.gov.uk/government/publications/counting-rules-for-recorded-crime>>.

Kiek patikimas gali būti dviejų šaltinių palyginimas?

Sunku pasakyti, kiek patikimi yra viktimologinio tyrimo duomenys apie nepraneštus arba praneštus, bet neužregistruotus nusikaltimus, nes nėra jokio nepriklausomo etaloninio testo, kuris įvertintų juos. Kartu pastebimas gaunamų duomenų (turimas omenyje viktimologinių tyrimų ir registruotos statistikos duomenų santykis) pastovumas per ilgą laikotarpį. Taigi, iš kitos pusės, šis faktas gali būti vertinamas ir kaip tam tikras patikimumo požymis.

Pasak tyrėjų, registruotai statistikai daugiausia įtakos turi nesunkių nusikaltimų kategorijos¹⁸¹. Užregistruotų sunkių nusikaltimų lygio tendencijos sutampa su viktimologinių tyrimų bendrų nusikalstamumo lygiu, išskyrus 1990–1994 m. laikotarpį. O visų užregistruotų nusikaltimų didėjimas nuo 1998 m. – tai rezultatas nusikaltimų registracijos taisyklių pasikeitimų (link visų atvejų registravimo).

Kita problema – viktimologinių tyrimų ir policijos statistikos palyginimo laikotarpiai. Respondentų, iš kurių imamas interviu 2007 m. balandžio 1-ąją, prašoma pranešti apie nusikalstamas veikas, įvykusias 2006 m. balandžio 1 d.–2007 m. kovo 30 d. Tų, iš kurių imamas interviu 2008 m. kovo 30-ąją, prašoma pranešti apie įvykusius nusikaltimus 2007 m. kovo 30 d.–2008 m. kovo 29 d. Kitaip tariant, interviu tais finansiniais metais bendrai dengia 24 mėnesių laikotarpį. O nusikalstamumo duomenys yra lyginami su 12 mėnesių policijos statistika.

Kaip galima būtų padidinti duomenų tikslumą?

Kaip pažymi viktimologinių tyrimų apžvalgos tyrėjai, kalbant apie viktimologinius tyrimus, visų pirma, reikalingi du tikslūs daugikliai: bendras namų ūkių skaičius ir suaugusiųjų bendras skaičius (t. y. gyventojų skaičius nuo 16 metų). Konceptualiai lyg ir būtų paprasta, bet techniškai tai pasiekti labai sunku. Teikiami vyriausybės (*government*) duomenys nėra labai tikslūs. Jie yra apskaičiuoti remiantis gyventojų surašymo duomenimis per pastaruosius dešimt metų. Deja, surašymas nepateikia tikslaus gyventojų ir namų ūkio skaičiaus. Todėl visada galimi netikslumai ir paklaidos.

181 Kershaw, C.; Nicholas, S.; Walker, A. (eds). Crime in England and Wales 2007/08. Findings from the British Crime Survey and police recorded crime. *Home Office statistical Bulletin*. 2008, 07/08, p. 48.

Kitas žingsnis būtina identifikuoti nusikaltimų kategorijas, kurias apima abu šaltiniai ir kurias galima lyginti tarpusavyje.

Reikšminga nusikaltimų grupė, kurią galima lyginti (sudaro apie 78 proc. visų nusikaltimų, apimtų BCS 2005/06), buvo iškirta pirmajame BCS (1982 m.). Prie tarpusavyje palyginamų (*the comparable sub-set*) yra

- vandalizmas;
- vagystė įsibraunant į gyvenamąjį būstą (su pasikėsinimais);
- vagystės iš automobilių, automobilių vagystės (su pasikėsinimais);
- dviračio vagystės;
- vagystė iš asmens;
- įžeidimas (*wounding*);
- užpuolimas;
- plėšimas.

Pakeitus nusikaltimų registracijos taisyklės 1998 m., buvo įtrauktos dar dvi kategorijos:

- paprastas užpuolimas;
- transporto priemonės sugadinimas (*vehicle interference*).

Papildomai reikėtų tiksliai atskirti kitus parametrus, kuriuos policijos statistika apima, o viktimologiniai tyrimai neapima. Toliau nurodytos nusikaltimų kategorijos, kurių viktimologiniai tyrimai paprastai neapima:

- nusikalstamos veikos, padarytos prieš asmenis, jaunesnius nei 16 metų;
- nusikalstamos veikos, padarytos prieš asmenis, gyvenančius įstaigoje (pvz., studentų bendrabučiai, ligoninės, kalėjimai ir kariniai padaliniai).

Nepaisant anksčiau įvardytų viktimologinių tyrimų tobulinimo galimybių, siūloma įvertinti ir kitus metodologinius iššūkius, susijusius su viktimologinių tyrimų tobulinimu. Pavyzdžiui, keliamas klausimas, ar apskritai nacionalinė apžvalga (nacionaliniai viktimologiniai tyrimai) turi ilgalaikę ateitį. Kaip teigia lyginamojo tyrimo autorius Mike'as Hough'as¹⁸², viena vertus, galime kelti vis naujus griežtesnius reikalavimus tyrimo duomenims (taip vis labiau didinant duomenų patikimumą). Kita

182 Hough, M. Research on victimisation and insecurity in Britain. In Zauberman R. (ed.) *Victimisation and Insecurity in Europe: A Review of Surveys and Their Use*. Brussels: VUB Press, 2008, p. 74.

vertus, spėjama, kad techniniai iššūkiai pasidarys vis sunkesni. Viena iš svarbiausių problemų – mažėjantis atsakymų grįžtamumo lygis (*response rate*). 9-ame dešimtmetyje buvo protinga laukti bent 80 proc. lygio, o dabar galima tikėtis ne daugiau kaip 70 proc. Britanijos nusikaltimų tyrimas (BCS) sugebėjo išsaugoti palyginti aukštą grįžtamumo lygį – apie 75 proc. Svarbus pakeitimas atrankoje (*sample design*) – judėjimas link mažesnės dalies respondentų, gyvenančių miestuose. Tyrėjai taip pat teigia, kad žemas grįžtamumo lygis būna kaip tik tose vietovėse, kur tikslumas yra labiausiai pageidautinas – tai regionai, kuriuose nusikalstamumas didelis.

Kitas viktimologinių tyrimų (BCS) pažeidžiamumas yra faktas, kad jis „pašalina“ respondentus iki 16 metų amžiaus. Visiems gerai žinoma, kad paaugliai yra labai sunki viktiminė grupė, ypač tokių nusikaltimų atžvilgiu kaip gatvės plėšimai. Taigi didelė dalis nusikaltimų nepatenka į tyrimų akiratį.

Atkreipiamas dėmesys ir į tai, ką reikėtų laikyti „tamsiu skaičiumi“. Skirtingi tyrėjai gana skirtingai apibrėžia. Paprastai „tamsus skaičius“ apima nusikaltimus, apie kuriuos nebuvo pranešta ir / ar nusikaltimus, apie kuriuos buvo pranešta, bet jie nebuvo užregistruoti.

Be to, viktimologiniai tyrimai aiškiai turi „adaptuoti save“ prie naujų nusikalstamų veikų. Pavyzdžiui, BCS tradiciškai vengia klausimų apie sukčiavimus (*fraud – largely*) – daugiausia dėl to, kad sunku apibrėžti šią nusikalstamą veiką. Ar galima tai ignoruoti ir toliau – abejotina. Su sukčiavimu susijusių elektroninių nusikaltimų ir tapatumo vagysčių (*identity theft*) vis didesnis paplitimas verčia ieškoti metodologinių galimybių įtraukti šios rūšies nusikalstamas veikas į nacionalinius viktimologinius tyrimus, taip užtikrinant tikslesnius ir patikimesnius tyrimo rezultatus.

1.9. Registruoto nusikalstamumo statistikos ir viktimologinių (viktimizacijos) tyrimų duomenų panaudojimas Europinės dimensijos aspektu

Europos Sąjungoje (toliau – ES) per pastaruosius penkerius metus matyti kryptingas ir pavienių tyrėjų, ir atskirų tyrimo organizacijų siekis nustatyti aiškius kriterijus bei rodiklius, kurie leistų pateikti reprezentatyvius duomenis, parodančius ir registruoto, ir registruoto nusikalstamumo įverčius.

2005 m. priimta „*Hagos programa: laisvės, saugumo ir teisingumo stiprinimas Europos Sąjungoje*“¹⁸³, kurioje pabrėžiama, kad Europos Taryba palankiai vertina Europos Komisijos iniciatyvą nustatyti aiškias priemones rinkti, nagrinėti ir lyginti informaciją apie nusikalstamumą ir viktimizaciją, taip pat jų tendencijas valstybėse narėse, naudojant nacionalinę statistiką ir kitus informacijos šaltinius, t. y. pastaruosius naudojant kaip sutartus rodiklius.

Be to, 2003 m. *Dublino deklaracijoje*¹⁸⁴ rekomenduojama sukurti visapusišką Europos nusikalstamumo statistikos sistemą ir plėtoti suderintą ES nusikalstamumo statistikos strategiją. Pabrėžiama, kad turi būti renkama ir kaupiama informacija, kurios reikia siekiant analizuoti nusikalstamumo ir viktimizacijos tendencijas, rizikas bei atlikti lyginamąją analizę.

Kitas svarbus dokumentas – tai Europos Bendrijos komisijos komunikatas, kuriuo pateikiamas „*ES nusikalstamumo ir baudžiamosios teisenos visapusiškos ir nuoseklios vertinimo strategijos kūrimas: 2006–2010 m. ES veiksmų planas*“¹⁸⁵. Šiuo komunikatu siekiama nustatyti nuoseklią sistemą, kurioje bus kaupiama statistinė informacija apie nusikalstamumą, baudžiamąją teiseną ir viktimizaciją Europos Sąjungoje, daugiausia Europos Komisijai imantis veiksmų, padedant valstybių narių atstovams ir bendradarbiaujant su atitinkamomis ES ir tarptautinėmis organizacijomis. Teigiama, jog įvairios ekspertų grupės ir organizacijos kaupia turimą nacionalinę statistiką ir stengiasi lyginti nusikalstamumo lygius bei tendencijas. Tačiau kadangi nacionalinė statistika skirtingose šalyse daugeliu atžvilgių skiriasi, lyginti jas įvairiose šalyse beveik neįmanoma, net jei ir dedamos didelės pastangos jas vienodinti. Todėl veiksmų

183 The Hague Programme: strengthening freedom, security and justice in the European Union Council Decision of 17 February 2005 renewing the term of office of the President of the Office for Harmonisation in the Internal Market (2005/C 53/01). *Official Journal of the European Union* [interaktyvus]. 2005/C 053/1: 1–15 [žiūrėta 2012-03-04]. <<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2005:053:0001:0014:EN:PDF>>.

184 Declaration of the Dublin Conference on Organised Crime. Doc. 16302/03 CRIMORG 96 of 19 Dec 2003.

185 Communication from the Commission to the European Parliament, the Council and the European Economic and Social Committee - Developing a comprehensive and coherent EU strategy to measure crime and criminal justice: an EU Action Plan 2006–2010. COM/2006/0437.

plane nurodyti veiksmai grindžiami *subsidiarumo principu*¹⁸⁶ (angl. *the principle of subsidiarity*).

Taigi, nutarta sukurti palyginamos statistikos ES lygiu kaupimo sistemą, grindžiamą suderintomis apibrėžtimis ir suderinta rinkimo tvarka. Siekiama plėtoti statistiką, kuri ilgesniu laikotarpiu suteiktų galimybę palyginti nusikalstamumo struktūrą, lygius ir tendencijas, taip pat baudžiamosios teisenos bei viktimizacijos priemonės valstybės narėse ir valstybių narių regionuose.

Siekiant suvienodinti nacionalinę ir regioninę statistiką visoje ES, galima pasinaudoti Komisijos vaidmeniu nustatant suderintus metodus ir Bendrijos statistikos rinkimo būdus. Bus laikomasi *dvių juostų kelio* požiūrio (angl. *twin-track approach*). Pabrėžiama, kad bus dedama daug pastangų, siekiant sukurti ES lygio palyginamąją statistiką skirtingais veiksnių plane nurodytais metodais. Tarp dokumente nurodytų metodų (šaltinių) minimi: viktimologinių tyrimų duomenys, duomenys (informacija), kuriais disponuoja Eurostatas, Jungtinių Tautų Organizacijos Narkotikų ir nusikalstamumo prevencijos tarnyba (UNODC) ir kt. Taip pat minima, kad bus išnaudoti moksliniai laimėjimai šioje srityje pagal 6 bei 7 bendrąją mokslinių tyrimų programą.

Taigi, **Eurostatas** įpareigotas apibrėžti, kokių duomenų reikia iš valstybių narių, juos rinkti, nagrinėti ir lyginti. Kalbant apie vieną iš nagrinėjamų spindulių, kuris iš esmės yra problemiškesnis tarptautiniu kontekstu, turi daugiau „išlygų“ ir reikalauja naujų metodologinių pagrindų, tai viktimologiniai tyrimai¹⁸⁷.

2006 m. buvo sudaryta ekspertų grupė, kuri parengė atskirą viktimologinio tyrimo klausimyną pagal Eurostato poreikius. Rengiant klausimy-

186 Subsidiarumo principas teigia: tam, kad sprendimai veiktų efektyviai, jie turėtų būti priimami žemiausiu valdžios lygiu – arčiausiai piliečių. Tai reiškia, kad ES sprendimus turėtų priimti tiksliai tada, kai šalys narės, veikdamos atskirai, negali jų įgyvendinti.

187 Daugiau informacijos žr.: Statistical Requirements Compendium, 2008 edition. *Eurostat. Methodologies and Working papers* [interaktyvus]. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, 2008 [žiūrėta 2010-04-18]. <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_OFFPUB/KS-RA-08-005/EN/KS-RA-08-005-EN.PDF>; L-Luxembourg: study on crime victimisation (2009/S 18-024616) [interaktyvus]. European Commission Eurostat. Directorate F Social Statistics and Information Society. Unit F5 Health and Food Safety. [žiūrėta 2010-04-18]. <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_PUBLIC/2009-S-18-024616/EN/2009-S-18-024616-EN.PDF>.

ną (bandomajam tyrimui) Lietuvoje dirbo Lietuvos teisės institutas¹⁸⁸ bei Statistikos departamentas¹⁸⁹. Šiuo metu Lietuvoje jau atliktas bandomasis viktimologinis tyrimas pagal Eurostato reikalavimus. Lietuvoje apklausta 300 respondentų (Šiaulių ir Panevėžio apskrityse). Numatoma, kad tarptautinis viktimologinis tyrimas pagal bendrą Eurostato metodiką bus atliktas 2013 m. Šie tyrimai bus reguliarūs, t. y. atliekami kas 5 metus. Be to, numatoma, kad viktimologinių tyrimų surinkti duomenys bus lyginami su registruoto nusikalstamumo statistika. Tačiau tik pagal atskiras nusikalstamas veikas, t. y. numatomos penkios¹⁹⁰ bendros grupės.

1.10. Tarptautiniai nusikaltimų aukų tyrimai (ICVS)

Nagrinėjant europinę ir pasaulinę viktimologinių tyrimų praktiką, jų duomenų panaudojimą lyginamajai analizei atlikti, būtina šiek tiek plačiau panagrinėti atskirus tarptautinius viktimologinius tyrimus, tarp kurių Tarptautinis nusikaltimų aukų tyrimas (toliau – ICVS) užima vieną svarbiausių metodologinių – tiriamųjų praktinių pozicijų.

Neabejotina, jog ICVS tyrimo praktika reikšminga 2S kontekstu, nes: pateikiama ES ir kitų užsienio šalių viktimizacijos lygio įverčiai, jų dinaminiai pokyčiai – taip atliekama viktimizacijos lygių stebėseną; gaunami duomenys, leidžiantys pagrįsti ar formuoti ES nusikalstamumo prevencijos politiką; šis tyrimas apima kriminologinį (atskirų ekspertų, mokslininkų) tyrėjų potencialią; kuria viktimologijos doktrinos vieną iš pamatinių „akmenų“, t. y. viktimologinių tyrimų metodologiją; suteikia progą įvertinti viktimizacijos lygį atskirose valstybėse, ypač tose, kur reguliarūs viktimologiniai tyrimai (pagal šiuolaikines metodikas) neatliekami.

188 Daugiau informacijos žr.: Lietuvos teisės instituto interneto svetainė <<http://www.teise.org/next.php?nr=51>>. Paminėtina, kad Lietuvos teisės institutas – tai valstybės mokslo įstaiga, kuri viena iš pirmųjų pradėjo atlikti viktimologinius tyrimus Lietuvoje.

189 Daugiau informacijos žr.: Statistikos departamentas yra Lietuvos Respublikos vykdomosios valdžios institucija, įgyvendinanti bendrą valstybės politiką statistikos metodologijos ir organizavimo srityse. Statistikos departamento interneto svetainė <<http://www.stat.gov.lt>>.

190 **Pastaba:** šiuo metu nėra tikslios informacijos, oficialaus šaltinio, kuriuo remiantis būtų galima pateikti konkrečias nusikalstamų veikų rūšis (kategorijas, grupes). Ši informacija bus patikslinta tolesniuose tyrimo etapuose. Situacijos analizė aiškiai parodė egzistuojančią viktimologinių tyrimų rengimo, taip pat atitinkamų duomenų informacijos sklaidos problemą bei metodologinių aspektų aptarimų trūkumą tarp tyrėjų, jų veiklos suderinamumo ir kt. Minėta problema bus aptarta ir pateikta išsamesnė situacijos analizė.

Tarptautinis nusikaltimų aukų tyrimas (angl. *International Crime Victim Survey* (ICVS)) atliekamas nuo 1987 m. Pagrindinis šio tyrimo **tiks-las** – surinkti duomenis, rodančius viktimizacijos lygį atskirose valstybėse, ir atlikti šių duomenų tarptautinę lyginamąją analizę. Kuriant ICVS metodologinius pagrindus buvo pabrėžiama, kad siekiant anksčiau išsiskelto tikslo policijos sukaupti duomenys apie nusikaltimus ir nusikaltimų au-kas, apibendrinta registruoto nusikalstamumo statistika nėra pakankama bendrai užsienio šalių viktimizacijos ir nusikalstamumo lygio lyginamajai analizei atlikti. Pagrindiniai veiksniai, trukdantys atlikti lyginamąją anali-zę arba užkertantys jai kelią, yra:

- skirtingas teisinis nusikaltimų apibrėžimas (jų rūšys);
- skirtingos teisinės sistemos, lemiančios teisėssaugos institucijų re-akciją į nusikaltimo padarymą;
- skirtingas nukentėjusiųjų asmenų aktyvumas (pranešimas / kre-i-pimasis į teisėsauką, taip pat ikiteisminio tyrimo pradėjimas tik dėl nukentėjusiojo skundo, privataus kaltinimo atvejų specifika ir kt.);
- skirtingi įrašų apie padarytus nusikaltimus metodai ir skaičiavimo taisyklės teisėsaugoje;
- skirtingos visuomeninės tradicijos, susijusios su teisėsauka, ir kt.

Tarptautinis nusikaltimų aukų tyrimas (ICVS) yra atliekamas skirtin-gose šalyse pasitelkiant nacionalinius tyrimo institutus (agentūras), kurie atlieka lauko tyrimus pagal standartizuotą metodologiją, bendrą klausi-myną.

Svarbu paminėti atskirų ekspertų – mokslininkų tyrėjų vertinimus apie ICVS tyrimus kaip tarptautinės lyginamosios analizės priemonę, o ne atskirų valstybių nusikaltimų aukų apklausą¹⁹¹.

Atskirais atvejais ICVS gali būti pripažintas kaip vienintelis viktimi-zacijos lygio nustatymo standartizuotas būdas atskirose valstybėse. Būtent kai tyrimai atliekami besivystančiose valstybėse arba valstybėse, kuriose nacionalinės vyriausybės neigia arba ignoruoja viktimologinių tyrimų naudą ir svarbą. Apskritai nepriklausomų viktimologinių tyrimų atliki-mas, jų rezultatų lyginimas su registruota nusikalstamumo statistika gali

191 Lynch, P. L. Problems and promise of victimization surveys for cross-national research. *Crime and Justice*. 2006 (34): 229–287.

būti rodiklis, parodantis, kiek nacionalinė teisėsaugos sistema yra atvira ir orientuota į proaktyvią veiklą.

ICVS tyrimų praktika įdomi ir tuo, kad šis tyrimas atliekamas kartu su kitu tyrimu, t. y. Europos nusikalstamumo ir saugumo tyrimu (angl. *European Survey on Crime and Safety – EU ICS*)¹⁹². Kitaip tariant, suderinamas atskirų pasaulio šalių ir Europos (dažniau ES) šalių viktimizacijos lygio nustatymas. Abu tyrimai nukreipti į dešimt nusikaltimų: vagystės, susijusios su transporto priemonėmis (automobilio, motociklo, mopedo, ar dviračio vagystė, vagystės iš automobilių); įsilaužiamosios vagystės, pavieniais atvejais pasikėsinimai (bandymai) padaryti vagystes; plėšimai, seksualiniai nusikaltimai, užpuolimai.

ICVS metodika yra lanksti, t. y. klausimynas sudarytas iš nuolatinės ir kintančios dalių. Pastaroji pritaikoma prie nūdienos aktualijų ar atskirų probleminių viktimologinių klausimų, reikalaujančių papildomo tyrimo. Tai taip pat gali būti panaudota atliekant lyginamąją analizę. Pavyzdžiui, ICVS praktikoje buvo tiriamas viktimizacijos lygis: korupcinių nusikaltimų, vartotojų apgavysčių, sukčiavimo, panaudojant kredito korteles, narkotikų platinimo ar neapykantos nusikaltimų atvejais. Taigi ICVS gali būti panaudojamas tiriant įvairiausių viktimizacijos apraiškų lygį ir nacionaliniu, ir tarptautiniu mastu.

Taigi ICVS – pasaulyje didžiausias viktimologinis tyrimas pagal lauko tyrimo mastą (horizontalus kriterijus).

ICVS metodologiniai pagrindai. Chronologiškai ICVS tyrimus galima suskirstyti į penkis pagrindinius etapus. **Pirmas** ICVS buvo pradėtas 1987 m., o rezultatai aptarti 1989 m. Europos kriminologų tyrėjų grupės, pateikiant nacionalinių viktimologinių tyrimų apklausas¹⁹³. **Antras** tyrimas pagal analogišką metodiką buvo pakartotas 1992 m., 1996 m. (**trečias** etapas), 2000 m. (**ketvirtas** etapas) ir 2004/2005 (**penktas** etapas). Apibendrinant pažymėtina, kad iki 2005 m. buvo atlikta daugiau nei 140 tyrimų, kurie atlikti 78 skirtingose šalyse. ICVS tyrimuose dalyvavusių respondentų skaičius siekia daugiau nei 320 000 asmenų, kurių klausiama apie jų asmeninę viktimizacijos patirtį.

192 Plačiau žr.: <<http://www.europeansafetyobservatory.eu/>>.

193 Plačiau žr.: Van Dijk, J.; Mayhew, P.; Killias, M. *Experiences of Crime across the World: Key findings of the 1989 international crime survey*. Netherlands: Kluwer, 1990.

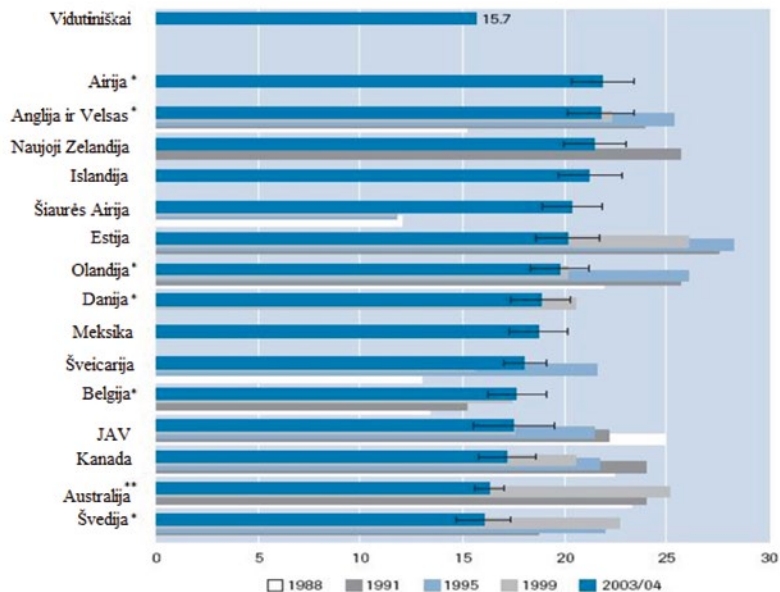
ICVS metodikoje pabrėžiama būtinybė atsižvelgti į duomenų iškraipymo veiksnius, kurie būdingi viktimologiniams tyrimams. Atkreikiamas dėmesys į respondentų *teleskopinės viktimizacijos patirtį* (angl. *telescope victimisation experience*), kai atmintyje esantis viktimizacijos patyrimas nukreipiamas į tiriamąjį laikotarpį. Čia svarbūs keli aspektai: visų pirma, mažinant viktimizacijos tiriamąjį laikotarpį, atitinkamai mažinamas viktimizacijos lygis, pavyzdžiui, jeigu respondentų klausama išskirtinai apie jų patirtį per pastaruosius 12 mėnesių ar kalendorius metus, kita vertus, didėjant viktimizacijos patyrimo laikotarpiui, t. y. klausiant, ar asmuo nepatyrė nusikaltimų padarinių per 2–5 metus, didėja viktimizacijos lygis, kartu galima teigti, kad mažėja tyrimų rezultatų patikimumas. Asmuo gali sąžiningai klysti dėl tikslaus įvykio laiko, ypač tais atvejais, kai viktimizacija yra pakartotinė per vienerius metus, besitęsianti per kelerius metus (pvz., asmens terorizavimas, smurto šeimoje atvejai ir pan.), taip pat asmuo gali jau neprisiminti, pamiršti atskirus atvejus. Taigi ICVS naudoja atskirus atrankinius klausimus, kai respondentų pirmiausia klausama apie jų viktimizacijos patirtį per pastaruosius penkerius metus. Jeigu respondentai pasako, kad patyrė viktimizaciją per 5 metus, tada klausama, kada tai įvyko: pavyzdžiui, per pirmąjį einamųjų metų mėnesį; per pastaruosius metus ar anksčiau? Pamažu einama prie įvykio laiko nustatymo bei atitinkamų aplinkybių išsiaiškinimo.

ICVS 2005 m. ICVS 2004/2005 buvo koordinuojamas Jungtinių Tautų Tarpreregioninio kriminalinės justicijos tyrimų instituto (angl. *United Nations Interregional Criminal Justice Research Institute* (UNICRI) (Turinas, Italija), taip pat Jungtinių Tautų Narkotikų kontrolės ir nusikalstamumo prevencijos biuro (angl. *United Nations Office on Drugs and Crime* (UNODC) (Viena, Austrija).

Penktasis ICVS etapas susidėjo iš dviejų dalių: a) Europos Sąjungos narių šalių viktimizacijos tyrimų, b) kitų užsienio šalių viktimizacijos tyrimų. Už ES dalį buvo atsakingas ES ICS (Europos nusikalstamumo ir saugumo tyrimas) (angl. *European Survey on Crime and Safety* – EU ICS) konsorciumas, kuris gavo subsidiją iš Europos Komisijos. ICVS metodika nepriklausoma nuo konsorciumo. Duomenų surinkimą Vengrijoje ir 15 senųjų ES valstybių narių, taip pat JAV atliko „Gallup Europe“ (1.26 pav.). Duomenys kitose šalyse buvo renkami savarankiškai. Abiem atvejais duomenų rinkimas organizuotas taikant standartizuotą metodiką, įskaitant

patikslintą ICVS klausimyną. Tyrimai už ES ribų buvo atlikti nepriklausomų įvairių tyrimo agentūrų, kurios vadovavosi analogiška metodologija.

Bendras viktimizacijos lygis (10 rūšių nusikaltimų) per vienerius metus, procentais. Didžiausio lygio 15 valstybių. 1989-2005 ICVS* ir 2005 ES ICS*

* Šaltinis van Dijk, J.J.M., Manchin, R., van Kesteren, J.N., Hideg, G. (2007). The Burden of Crime in the EU, a Comparative Analysis of the European Survey of Crime and Safety (2005 EU ICS). Brussels, Gallup Europe.

** Australijos viktimizacijos lygis remiasi tik 9 nusikaltimais, nes klausimas apie viktimizaciją pagal seksualinius nusikaltimus buvo praleistas; jei būtų įtraukti duomenys apie seksualinę viktimizaciją, bendras viktimizacijos lygis būtų procentiniu punktu didesnis (apie 16,5%)

1.26 pav. Tarptautinių nusikaltimų aukų tyrimų (ICVS) rezultatai 1988, 1991, 1995, 1997, 2003 ir 2004 m.194

Paminėtina, kad *tik penkios* šalys dalyvavo visuose penkiuose ICVS etapuose, t. y.: Kanada, Anglija (ir Velsas), Suomija, Nyderlandai ir JAV. Australija, Belgija, Prancūzija, Šiaurės Airija, Lenkija, Škotija, Švedija ir

Šveicarija yra dalyvavusios dviejuose ar trijuose ICVS tyrimų etapuose. Lietuva yra dalyvavusi paskutiniajame ICVS etape.

1.11. Nusikalstamumo žalos įvertinimas remiantis 2S

2S informacijos panaudojimas reikalingas ir siekiant įvertinti nusikalstamumo žalą¹⁹⁵, nes ją vertinant reikia įvertinti, kiek nusikalstamų veikų yra padaryta (padaroma), kokia yra vidutinė vienos nusikalstamos veikos žala. Nė vienas iš spindulių nerodo tikslaus nusikalstamų veikų skaičiaus. Kiekvieno iš šių spindulių rodoma vidutinė vienos nusikalstamos veikos žala taip pat labai skiriasi. Reikia naudoti abiejų spindulių informaciją, norint tiksliau įvertinti nusikalstamumo žalą. Vertinant nusikalstamumo žalą naudojami abiejų šaltinių duomenys, jie tarpusavyje papildomi ir sujungiami. Tai yra daroma skaičiuojant nusikalstamumo žalą įvairiose valstybėse (Australijoje, Jungtinėje Karalystėje, JAV, Lenkijoje ir kitur).

Kodėl svarbu įvertinti nusikalstamumo žalą? Nusikalstamumo žalą įvertinti (apytiksliai apskaičiuoti) reikia, siekiant:

- palyginti nusikalstamumą su kitomis socialinėmis „ligomis“, kai skiriame išteklius nusikalstamumo prevencijai ir kontrolei;
- įvertinti baudžiamojo teisingumo sistemos vykdomų programų efektyvumą;
- laikui bėgant stebėti, kaip kinta nusikalstamumo žala (kaina);
- aptikti geografines „karštas vietas“, kuriose ypač didelė nusikalstamumo žala;
- identifikuoti visuomenės sritis, kurios yra ypač paveiktos nusikalstamumo, ir kita.

Vienas iš baudžiamojo teisingumo sistemos tikslų yra didinti socialinę gerovę. Šio tikslo gali būti siekiama mažinant visų rūšių nusikalstamumo žalą. Jei žala sumažinama, visuomenė gauna naudos. Tačiau mes, skaičiuodami, vertindami nusikalstamumo žalą, turime įtraukti visas žalos rūšis. Nusikalstamumo žalos rūšys ir įverčiai yra apžvelgti Kriminologijos vadovėlyje¹⁹⁶ ir kituose šaltiniuose. Tikslinga plačiau apžvelgti konkrečius

¹⁹⁵ Angl. *to estimate cost of crime*.

¹⁹⁶ Babachinaitė, G. et al. *Kriminologija*. Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, 2010, p. 149–160.

nusikalstamumo žalos įvertinimo metodus, pasinaudojant keliais žalos skaičiavimais konkrečiose valstybėse.

1.11.1. Australijoje

Finansinės ir ekonominės nusikalstamumo žalos įvertinimas apima sudėtingos metodologijos panaudojimą ir truputį prielaidų. Plačiai supasta, kad įvairių nusikaltimų bendro ekonominio poveikio įvertinimas yra svarbus politikos ir sprendimų priėmimo pagrindas. 1992 m. pirmą kartą Australijos kriminologijos institute buvo atlikti įvairių nusikalstamų veikų rūšių santykinės kainos įverčiai¹⁹⁷, čia apžvelgsime atnaujintus skaičiavimus.

Įvertinimo būdas. Kai kurios nusikalstamų veikų rūšys įvertinamos remiantis policijos ir / arba viktimologinių tyrimų duomenimis, skaičiuojant vidutinę vienos nusikalstamos veikos kainą visuomenei ir įvertinant visų nusikalstamų veikų skaičių Australijoje. Kitos nusikalstamos veikos, apimančios reikšmingas sukčiavimo rūšis ir nusikalstamas veikas, susijusias su narkotikais, buvo įvertintos surinkus (sudėjus) rezultatus iš įvairių patikimų tyrimų ir „skaitant tarp eilučių“ siekiant surasti tikėtiną vaizdą.

Keliami klausimai:

- kiek kainuoja nusikalstamumas 1996 m. Australijos ekonomikai?
- Kaip ši kaina pasiskirsto tarp skirtingų nusikalstamų veikų rūšių?

Nusikalstamumo kainos apibrėžimas. Šiame nusikalstamumo Australijoje žalos įvertinime kaina apima ne tik turtinius incidento nuostolius ir / arba gydymo išlaidas, tiesioginius padarinius. Kaina apima ilgo laikotarpio ir įvairias pasekmes dėl incidento, prevencijos pastangų kainą, baudžiamojo teisingumo sistemos kainą. Kai kurie mažiau pastebimi nuostoliai, tokie kaip mažesnis dalyvavimas gyvenime dėl nusikaltimų baimės (gyvenimo kokybės praradimai), teoriškai turi būti įtraukti, tačiau retai gali būti išmatuoti. Dvi visiškai skirtingos žalos rūšys yra išskiriamos ekonomistų: finansinė ir ekonominė nusikalstamumo žala.

Ekonomistų vertinimu, *finansinė žala* yra ne visuomenės praradimai, o neteisėtas aukos perkamosios galios perkėlimas nusikaltėliui. Tačiau šie nuostoliai vis tiek skaičiuojami.

¹⁹⁷ Walker, J. Estimates of the Costs of Crime in Australia in 1996. *Trends and issues in crime and criminal justice*. 1997, 72.

Ekonominė žala atsiranda, kai nusikalstamumas priverčia visuomenę atitraukti laiką, energiją ir išteklius nuo kitų, produktyvesnių tikslų. Tai apima medicininių išteklių nukreipimą į nusikaltimų aukų gydymą, gyvenimo kokybės praradimą, kurį patiria aukos, aukų laiką, praleidžiamą padedant policijai tirti nusikaltimą, taip pat akivaizdesnius visuomenės ir privačių asmenų nuostolius, patiriamus naudojant išteklius prieš nusikalstamumą.

Problemos. Tiek finansinė, tiek ir ekonominė nusikalstamumo žala nėra lengvai apibrėžiama ir pamatuojama. Pavyzdžiui, ekonominė nusikalstamumo prevencijos kaina gali apimti saugumo įrangą, aplinkos dizainą ir įvairias gyvenimo stiliaus priemones. Įverčiai, gaunami iš saugumo pramonės, turi būti mažesni negu bendra nusikalstamumo prevencijos kaina, tačiau kiek mažesni, neaišku ir nenustatoma.

Ilgą laikotarpio ir netiesioginę nusikalstamumo žalą dažnai sunku apibrėžti. Pavyzdžiui, sunki viktimizacija, sukianti sunkų emocinį stresą, gali paveikti darbingumą ir darbo pajamas. Tokios žalos rūšys turi ekonominio daugiklio efektą, kuriame aukos šeimos, giminaičiai, verslo partneriai ir net visa visuomenė taip pat patiria žalą. Klausimas – kur nubrėžti skiriamąją liniją?

Baudžiamojo teisingumo sistema Australijoje kainuoja mokesčių mokėtojams keletą milijardų dolerių kasmet. Be abejo, tik grynoji (*net*), ne visa baudžiamojo teisingumo sistemos kaina turi būti skaičiuojama. Tačiau ypač sunku padaryti šiuos atskyrimus.

Baudos turėtų būti skaičiuojamos iš kitos pusės. Sumokėtos baudos, kaip bausmės už nusikalstamas veikas, atitinkama pinigų suma mažina nusikalstamumo kainą. Baudos nepatenka į čia atliktus įverčius. Draudimo ir kompensacijos atvejais buvo skaičiuojamos tik administracinės išlaidos, kurias patiria organizacijos dėl vykdomų išmokų.

Finansinė ir ekonominė žala

Nužudymai

Pagal Australijos nacionalinę nusikalstamumo statistiką 1995 m. buvo nužudytas 351 asmuo. Remiamasi 1990 m. darytais įvertinimais, kad kiekvienas nužudymas visuomenei kainuoja apie 1 milijoną dolerių, neįskaitant baudžiamojo persekiojimo ir teismo bylos nagrinėjimo kainos. Įvertinus 11,5 proc. infliaciją (1990–1995), bendra nužudymų 1995 m.

Australijoje kaina yra apie 391 milijonas dolerių. Atmetę 68 milijonų dolerių įkalinimo išlaidas kasmet 1 350 (ar panašiai) asmenų, laikomų kalinėjime už nužudymus¹⁹⁸, gauname daugiausia 323 *milijonus dolerių* šiai nusikaltimų rūšiai.

Užpuolimai ir išžaginimai

Pagal nacionalinius nusikaltimų viktimizacijos tyrimus (toliau – NCVS), Australijoje per 12 mėnesių iki 1993 m. balandžio apie 334 200 asmenų tapo neseksualinių užpuolimų arba smurto grėsmės aukomis. Atsižvelgiant į pakartotinius incidentus bendras incidentų skaičius yra mažiausiai 563 461. Tyrimas rodo, kad apie 29,2 proc. incidentų atvejais, arba kitaip skaičiuojant 164 531, auka patyrė tam tikro laipsnio fizinius sužalojimus. Remiantis kelių tyrimų rezultatais¹⁹⁹ (Walker 1993 ir ICVS²⁰⁰ van Dijk *et al.*, 1990), 62 proc. iš tų asmenų, kurie buvo sužaloti neseksualinių užpuolimų atvejais (t. y. 10 2051 asmenų), reikėjo medicinos pagalbos.

Pagal NCVS, 1992–1993 m. Australijoje apie 38 900 moterų tapo išžagininimų ar pasikėsinimų išžaginti aukomis. Atsižvelgiant į pakartotinius incidentus bendras incidentų skaičius yra mažiausiai 53 682, iš jų 30,5 proc. incidentų, arba 16 373 incidentai, buvo tokie, kurių atveju patirti fiziniai sužalojimai. Jei manysime esant tą pačią proporciją kaip ir ICVS, tai 62 proc., arba 10 151, asmenų reikėjo medicinos pagalbos.

Priešingai, Australijos nacionalinės nusikalstamumo statistikos (toliau – NCS) duomenys apie praneštus policijai užpuolimus ir išžaginimus 1995 m. pateikia tik 101 149 neseksualinių užpuolimų incidentus ir 12 809 išžagininimo incidentus. Tokie maži skaičiai, palyginti su viktimizacijos tyrimais, iš dalies paaiškinami žemu pranešimų lygiu šių nusikaltimų atvejais. Tikriausiai įvertinto skaičiaus aukų, kurioms reikėjo medicinos pagalbos, ir praneštų policijai incidentų skaičiaus panašumas nėra atsitiktinis.

Australijos nacionalinio projekto duomenimis, vidutinė vieno smurto incidento žala 1995–1996 m. yra 264 doleriai arba 7 532 doleriai,

198 Ši suma turi būti atimama iš nužudymų kainos, siekiant išvengti dvigubos kainos, susijusios su įkalinimo išlaidomis, įskaičiavimo.

199 Walker, J.; Dagger, D. *National Corrections Management Information 1991-92*. Canberra: Australian Institute of Criminology, 1993; Van Dijk, J.; Mayhew, P.; Killias, M. *Experiences of Crime across the World: Key findings of the 1989 international crime survey*. Netherlands: Kluwer, 1990.

200 ICVS – tai angliškas Tarptautinio nusikaltimų aukų tyrimo pavadinimo sutrumpinimas. Vartojama čia ir toliau.

jei įtraukiami sužalojimai. Tai apima tiesioginius pajamų praradimus ir medicinos išlaidas. Kiti tyrėjai²⁰¹ mano, kad ilgalaikiai smurto namuose nuostoliai yra kelis kartus didesni. Remiantis šiais duomenimis ir įtraukus sužalojimų kainą, bendra ne seksualinių ir seksualinių užpuolimų žala yra apie 979 milijonai dolerių, tačiau panašu, kad ši žala dideliu mastu yra nepakankamai įvertinta.

Plėšimai

Remiantis Nacionaliniu nusikaltimų aukų tyrimu (NCVS), mažiau-siai 229 500 plėšimų buvo įvykdyta 1992–1993 m. Australijoje. Iš jų 52,1 proc., arba per 119 570, atvejų buvo teigiama, kad pranešta policijai. Šie plėšimai gali apimti ir verslo nuostolius, ne asmeninius respondento nuostolius. Tokie incidentai (verslo), remiantis policijos duomenimis, gali apimti daug didesnius nuostolius negu fizinių asmenų apiplėšimų atvejais.

Priešingai, Nacionalinė nusikalstamumo statistika (NCS) rodo tik 12 765 plėšimus, apie kuriuos buvo pranešta policijai 1993 m., 13 983 plėšimus 1994 m. ir 16 466 plėšimus 1995 m. Visi jie apima asmeninius ir verslo plėšimus.

Yra didelių problemų dėl plėšimų apibrėžimo. Žodį „plėšimas“ paprastai aukos vartoja, kai įvykdoma vagystė ar įsilaužiamoji vagystė, o ne plėšimas. Skirtumas tas, kad vagysčių atveju nebuvo smurtaujama. Taigi, policijos duomenys turėtų būti vertinami kaip patikimesni.

Remdamiesi NCVS duomenimis, gauname, kad 1995 m. Australijoje 52,1 proc. pranešimų lygis atitinka 15 139 nepraneštų plėšimų ir 16 466 praneštų.

Viktorijos policijos (Australija) duomenimis, 1995–1996 m. vidutinė plėšimo, apie kurį buvo pranešta, žala yra 2 042 doleriai (ICVS 1988 m. įverčiu 74 doleriai plėšimui, apie kurį nepranešta, ir 2388 doleriai, apie kurį pranešta). Sujungę šiuos žalos duomenis ir Nacionalinio projekto²⁰² duomenis apie sužalojimų kainos įverčius, gauname plėšimų žalą tik 37 milijonų dolerių.

Kita problema – nustatyti apimtį, kiek pagrobto turto yra atgauta ar kiek kitos ekonominės žalos padaryta. Šio tyrimo autoriams nepavyko rasti jokios reikšmingesnės informacijos šiems aspektams įvertinti. Taigi

201 NSW Women's Coordination Unit. *Costs of Domestic Violence*. Sydney: NSW Women's Coordination Unit, 1991.

202 National Injury Surveillance and Prevention Project (NISPP).

bendra plėšimų ir turto prievartavimų žala yra mažiausiai 37 milijonai dolerių.

Kitos nusikalstamos veikos nuosavybei

Įsilaužimas ir neteisėtas patekimas. Viktorijos policijos (Australija) 1995–1996 m. duomenimis, vidutinė turtinė įsilaužimo į verslo įmonę žala (toliau – komercinis įsilaužimas, incidentas), apie kurį buvo pranešta, yra 1 786 doleriai, o kitų rūšių įsilaužimo, apie kurį buvo pranešta, – 2 307 doleriai. NCS 1995 m. duomenimis apie praneštus nusikaltimus, buvo 94 671 komerciniai įsilaužimai (iš jų 25 947 nebuvo turtinės žalos) ir bendrai 2 902 226 kitų nusikalstamų veikų, apie kurias buvo pranešta 1995 m. Australijoje (56 036 iš jų nebuvo turtinės žalos). Taigi galima teigti, kad bendra įsilaužimų, apie kuriuos buvo pranešta, kaina yra 169 milijonai dolerių komercinių įsilaužimų atvejais ir 670 milijonų dolerių – kitų įsilaužimų atvejais. 1993 m. Nusikalstamumo verslui nacionalinio tyrimo (NSCB)²⁰³ duomenimis, vidutinė vieno įsilaužimo žala (1 413 dolerių) yra panaši į Viktorijos policijos duomenis. Vien tik mažmeninio pardavimo, apdirbamosios pramonės, gamybos ir turizmo / poilsio sektoriuose verslas patyrė per 461 milijoną dolerių nuostolių dėl įsilaužimų. Tai rodo, kad nepraneštų incidentų apie nusikaltimus verslui mastas gali būti labai didelis. Nepatvirtintais duomenimis, verslas nenori įsitraukti į baudžiamojo teisingumo sistemą dėl papildomų laiko sąnaudų, susijusių su policija ir teismais.

NCVS duomenimis, nepranešama 40,6 proc. įsilaužimų į gyvenamuosius namus. Apie jų žalą nėra duomenų. Šis procentas, pritaikytas NCS duomenims apie praneštus įsilaužimus ne į komercines patalpas, duoda 198 370 nepraneštų incidentų įvertį 1995 m. ICVS 1989 m. rodė, kad vidutinė įsilaužimo, apie kurį nebuvo pranešta, kaina yra apie 314 dolerių šių dienų kainomis, apimant ir jungtinės nuosavybės nuostolius. Šiuos įverčius sudėję gauname 62,4 milijono dolerių bendrą nekomercinių įsilaužimų, apie kuriuos nebuvo pranešta, žalą. Panašu, kad įsilaužimų ir neteisėtų patekimų žala yra 461 milijonas dolerių komercinių įsilaužimų, 670 milijonų dolerių kitų praneštų nusikaltimų ir 62,4 milijono dolerių

203 National Survey of Crimes against Businesses (NSCB). Walker, J. *The First Australian National Survey of Crimes against Businesses*. Canberra: Australian Institute of Criminology, 1994; Walker, J. *Crimes against Businesses in Australia, Trends and Issues No. 45*. Canberra: Australian Institute of Criminology, 1995.

kitų nepraneštų nusikaltimų atvejais. Iš viso įsilaužimų ir neteisėtų patekimių žala – 1 193 milijonai dolerių.

Sukčiavimas ir neteisėtas turto pasisavinimas ar išieškojimas. Ši nusikaltimų rūšis yra sunkiausiai įvertinama. Nusikaltimų esmė – apgavystė ir slaptumas, todėl dažnai sunku nusakyti tikslią nusikaltimų apimtį, o kartais net sunku sužinoti, ar iš viso buvo padarytas nusikaltimas. Nei NCVS, nei NCS nepateikia jokios nacionalinio masto informacijos apie sukčiavimus.

1995–1996 m. Australijos federalinė policija baigė 1 637 nusikaltimų Australijos Federacijai (įskaitant sukčiavimus) tyrimus, kurių bendras žalos įvertis – 807 milijonai dolerių. 1995–1996 m. Viktorijos policijai buvo pranešta apie 29 805 nusikaltimus (kategorija „apgavystė“ – *deception*, apimanti ir sukčiavimus), kurių žala dažniausiai buvo iki 200 dolerių ir paprastas vidurkis buvo 3 225 doleriai vienam incidentui. Ekstrapoliavus į nacionalinį lygį šie incidentai pridėtų mažiausiai 100 milijonų dolerių.

1993 m. Nusikaltimų verslui nacionalinio tyrimo ataskaitoje (NSCB)²⁰⁴ padaryta išvada, kad 1992–1993 m. verslas prarado daugiau kaip 325 milijonų dolerių mažmeninių pardavimų, apdirbamosios pramonės, gamybos ir turizmo / poilsio sektoriuose dėl vartotojų ir kitų sukčiavimų. Į ataskaitą neįtraukti tokie svarbūs sektoriai kaip finansų ir verslo aptarnavimo sektorius. Pažymėta, kad tais atvejais, kai nusikaltėlis buvo firmos darbuotojas, tik apie vieną iš šešių sukčiavimo atvejų buvo pranešta policijai.

Tarp 650 didelių įmonių (kurių metinės bendrosios pajamos paprastai yra nuo 25 milijonų iki 5 milijardų dolerių), atsakiusių į 1994 m. tyrimo klausimus, nustatyta 350 milijonų dolerių nuostolių nuo sukčiavimų vidutiniškai po 1,3 milijono vieno sukčiavimo incidento metu. Ekstrapoliavus tyrimo rezultatus ir remiantis vidutiniais sukčiavimų nuostoliais vienam darbuotojui manoma, kad bendra sukčiavimų verslo įmonių atžvilgiu žala yra apie 16 milijardų dolerių. Šioje 1994 m. tyrimo ataskaitoje sukčiavimai, deja, apima ir vagystes, kurias padaro darbuotojai, vartotojai ir tiekėjai.

Australijos draudimo tarybos 1994 m. atliktas tyrimas rodo, kad apgaviškos pretenzijos draudimo bendrovėms Australijoje sumažėjo nuo 1 700 milijonų dolerių 1991 m. iki 1 100 milijonų dolerių 1993 m.

204 National Survey of Crimes against Businesses (NSCB).

Australijos federalinės policijos tyrėjai įvertino, kad sukčiavimų, dėl kurių patiriama nuo 3 000 milijonų iki 3 500 milijonų dolerių nuostolių, Australijoje padaroma kasmet.

Visa tai vertinant kartu, galima padaryti išvadą, kad sukčiavimų ir ne teisėtų turto pasisavinimų Australijoje žala – 3 000–3 500 milijonų dolerių.

Motorinių transporto priemonių, laivų ir orlaivų vagystės. NCVS įvertiu ir atsižvelgiant į pakartotinę viktimizaciją 1992–1993 m. buvo iš viso 119 900 tokių incidentų, iš jų apie 112 346 pranešta policijai. NCS 1995 m. duomenimis, buvo 126 919 incidentų, apie kuriuos buvo pranešta policijai, įskaitant komercines transporto priemones. NSCB rodo, kad 1992–1993 m. 8 143 firmų patyrė motorinių transporto priemonių vagystes. Nėra jokių duomenų apie žalą nei NCS, nei NCVS, tačiau Viktorijos policija pateikia vidutinę 7 739 dolerių žalą vienam incidentui, o NSCB pateikia vidutinę pavogtos komercinės transporto priemonės vertę – 12 500 dolerių. Šie skaičiai tikriausiai geriau atspindi bendrąsias pavogtų automobilių vertes negu bendrąją kainą. Dalis automobilių buvo atgauti be jokios žalos ar labai mažai apgadintos. Nusikaltimų, apie kuriuos nepranešta, pasitaiko retai ir galima manyti, kad tokiais atvejais nuostoliai būna maži. Šie žalos skaičiai atspindi šiek tiek pervertintą rezultatą – 1 036 milijonus dolerių.

Motorinių transporto priemonių draudimo pramonė pateikė bendros žalos įvertį – 654 milijonus dolerių, kuris atrodo įtikinamesnis.

Vagystės iš parduotuvių. NSCB duomenimis, 1992–1993 m. Australijoje vagysčių, kurias padarė vartotojai ir darbuotojai mažmeninių parduotuvių, apdirbamosios pramonės, gamybos ir turizmo / poilsio sektoriuose, žala buvo 287 milijonai dolerių. Tik apie 42,8 proc. vagysčių, kurias įvykdė vartotojai, ir 26 proc. vagysčių, kurias įvykdė darbuotojai, buvo pranešta policijai. Be to, šios bendrovės patyrė nepaaiškinamus išteklių praradimus, viršijančius 900 milijonų dolerių per metus. Iš jų 75 proc. yra galimai nenustatytos vagystės iš parduotuvių – apie jas retai pranešama policijai.

Priešingai, ekstrapoliuodami 1995–1996 m. Viktorijos policijos duomenis, gauname, kad Australijoje verslo firmos patiria tik 10 milijonų dolerių nuostolių dėl vagysčių iš parduotuvių tais metais. Gerai žinoma, kad apie šios rūšies nusikaltimus retai pranešama. Taip elgtis yra geriau, nes paprastas kainų padidėjimas kainuoja mažiau negu procesai policijoje ir teisme.

Mažmeninės prekybos asociacijos duomenimis, prekių, pavogtų iš mažmeninės prekybos parduotuvių, vertė sudaro 2 proc. nuo bendros mažmeninės prekybos pardavimų vertės ir tai iš viso yra 2 460 milijonų dolerių. *New South Wales* mažmeninės prekybos asociacijos duomenimis, nacionaliniu mastu šios vagystės sudaro 1 000 milijonų dolerių per metus. Šie skaičiai yra daug didesni negu Viktorijos policijos duomenų ekstrapoliacijos skaičiai.

Mažmeninės prekybos prekybininkų duomenys atrodo tinkamesni viršutinei įverčių ribai, o NSCB įverčiai (įskaitant 75 proc. vertės nepaaiškinamų išteklių praradimų) gali būti apatinė įverčių riba. Taigi vagysčių iš parduotuvių žala yra 1 020–2 460 milijonų dolerių per metus.

Vagystės iš asmenų. Nei NCS, nei NCVS nematuoja vagysčių iš asmenų masto. *Queensland* valstijoje 1991 m. atliktas tyrimas rodo, kad per metus 194 900 asmenų šioje valstijoje patyrė asmeninę vagystę jų biure, mokykloje, parduotuvėje ar kitur. Tai gali būti ekstrapoliuojama į nacionalinį lygį – gaunama per milijonas incidentų per metus. Tačiau nepateikiama jokių žalos duomenų. Įverčiai, paimti iš 1989 m. ICVS, rodo, kad vagystė iš asmenų vidutiniškai kainuoja 500 dolerių 1996 m. kainomis. Šie skaičiai kartu rodo bendrą žalą – 545 milijonus dolerių.

Kitos vagystės. Ekstrapoliavę Viktorijos policijos 1995–1996 m. duomenis gauname, kad vagystės iš motorinių transporto priemonių 1995 m. kainuoja 145 milijonus dolerių. Pagal Viktorijos policijos duomenų įverčius dviračių vagystės Australijoje 1995–1996 m. kainuoja 14 milijonų dolerių, o kitos čia neįskaičiuotos vagystės – 500 milijonų dolerių per metus. Iš viso kitų vagysčių žala – 659 milijonų dolerių.

Turto sugadinimai ir aplinkos nusikaltimai. Ekstrapoliavę Viktorijos policijos statistiką apie 1995–1996 m. praneštus padegimus nacionaliniu mastu gauname 150 milijonus dolerių. Panašiai ekstrapoliavę Viktorijos policijos duomenis apie praneštus nusikalstamus turto sugadinimus gauname nacionaliniu mastu 80 milijonų dolerių. Tačiau Baudžiamojo teisingumo komisijos²⁰⁵ atlikti nusikaltimų aukų tyrimai rodo, kad apie mažiau kaip ketvirtį turto sugadinimo atvejų yra pranešama policijai, todėl bendra turto sugadinimų Australijoje žala yra 320 milijonų dolerių. Tai panašu į ICVS atliktus įverčius, pagal kuriuos vien asmeninių motorinių

205 Criminal Justice Commission (CJC).

transporto priemonių apgadinimas kainuoja per 266 milijonus dolerių šiandieninėmis (1996 m.) kainomis.

Vietos valdžios, Švietimo departamento, Telekomo ir Valstybės geležinkelio duomenimis, 1986–1987 m. valstybinio turto sugadinimas kainuoja mažiausiai 125 milijonus dolerių šių dienų kainomis.

Šie skaičiai atrodo kuklūs, palyginti su įverčiais Anglijoje ir Velse, pagal kuriuos valstybinio turto sugadinimo žala buvo 5 kartus didesnė už privataus asmenų turto sugadinimo žalą. Tačiau nėra jokių naujesnių duomenų, kad būtų galima patikrinti šį skirtingumą.

Nusikalstamumą aplinkai yra dar sunkiau įvertinti skaičiais. Australijos paukščių asociacija²⁰⁶ pateikė įverčius, kad 40 milijonų dolerių kainuoja neteisėtas Australijos paukščių eksportas. Neteisėtas šiukšlių išmetimas ar tarša taip pat kainuoja visuomenei labai reikšmingą, bet neišmatuojamą žalą. Iš viso turto sugadinimo ir aplinkos nusikaltimų žalos įvertis yra mažiausiai 510 milijonų dolerių.

Nusikalstamos veikos susijusios su narkotikais

Žala, susijusi su narkotikais, pasireiškia labiau piktnaudžiavimo narkotikais pasekmėmis negu paties nusikaltimo padarymu. Ji pasireiškia iš esmės sveikatos, teisėsaugos ir mokesčių vengimo srityse.

Nacionalinė bendrovė prieš piktnaudžiavimą narkotikais²⁰⁷ pranešė, kad gavo skaičių – apie 1 320 milijonų dolerių šių dienų kainomis – visą žalą kainą dėl piktnaudžiavimo neteisėtais narkotikais Australijoje 1988 m. Ji apima ligų, susijusių su narkotikais, gydymą, avarijas dėl piktnaudžiavimo narkotikais, produktyvumo praradimą dėl absenteizmo, ankstyvas mirtis, turtinius nusikaltimus ir turto sugadinimus, tačiau neįskaitant teisingumo sistemos kainos.

Remdamasi Australijos transakcijų pranešimų agentūros (AUST RAC)²⁰⁸ tyrimo duomenimis policija ir tyrėjai padarė išvadą, kad draudžiamų narkotikų prekybos vertė yra apie 2 000 milijonus dolerių per metus. Iš viso nusikalstamų veikų, susijusių su narkotikais, žalos įvertis – 2000 milijonų dolerių.

206 The Australian Birds Association.

207 The National Campaign against Drug Abuse.

208 The Australian Transactions Reporting Agency.

Neįtrauktos nusikalstamos veikos

Dėl nežinomo incidentų skaičiaus ir informacijos apie kainą kai kurios nusikaltimų rūšys neįtrauktos į šį vertinimą. Kai kurios nusikaltimų rūšys yra logiškai išplaukiančios iš ankstesnių nusikaltimų, todėl jokios papildomos žalos aukos nepatiria. Kai kurie nusikaltimai yra be aukų. Kai kuriais atvejais buvo neįmanoma atskirti su nusikaltimais susijusios žalos nuo žalos, nesusijusios su nusikaltimais.

Baudžiamojo teisingumo sistema

Bendra šios sistemos kaina yra apie 6,4 milijardo dolerių, iš kurių:
policija ir teisėsauga – 2 858 milijonai dolerių;
teismai ir teisingumo administracija – 817 milijonų dolerių;
korekcijos tarnybos – 747 milijonai dolerių;
kitos tarnybos – 2011 milijonų dolerių.

Kita su nusikalstamumu susijusi žala

Nusikalstamumo prevencija

Remiantis Australijos saugumo pramonės asociacijos pateiktais įverčiais, Australijos saugumo pramonės kaina 1991–1992 m buvo 1 250 milijonų dolerių. Ši kaina apima pagrindines saugumo pramonės veiklos sritis: darbuotojus (apsauga, priežiūra, grynųjų pinigų gabenimas ir kita), apsaugos signalizaciją (stebėjimas, reagavimas ir kt.) ir elektroniką (priėjimo kontrolė, vidinė televizija ir kt.). Įvertinę infliaciją, gauname *1 300 milijonų dolerių*. Tačiau atsižvelgiant į akivaizdžiai didėjantį tokių prietaisų (apšvietimas su judesio jutikliu, dvigubi užraktai), naudojimą labai tikėtina, kad šis žalos dydis yra nepakankamai įvertintas.

Draudimo pramonė

Tinkamų duomenų iš Australijos draudimo tarybos tyrimo autoriams nepavyko gauti.

Išvados

Čia buvo galima įvertinti tik mažiausią nusikalstamumo Australijoje žalos kainą, kuri yra 11–13 milijardų dolerių per metus. Kadangi daug žalos aspektų nebuvo galima įvertinti kiekybiškai, tikrasis žalos skaičius viršija viršutinę įverčio ribą. Žala daugiausia sudaro 2,5 proc. bendrojo vidaus produkto (toliau – BVP). Didžiausia šios žalos komponentė yra „baltųjų apykaklių“ nusikalstamumo žala. Privataus ir viešojo sektoriaus

pastangos užkirsti kelią nusikalstamumui kainuoja apie 8 milijardus dolerių per metus – apie 1,9 proc. BVP. Šis skaičius taip pat yra netikslus, jis vertintinas kaip mažiausia reikšmė, nes yra daugiau papildomų sąnaudų, kurie nebuvo įtraukti.

Iš viso Australijoje nusikalstamumo žala per metus yra mažiausiai 18 milijardų dolerių, arba apie 1 000 dolerių vyrui, moteriai, vaikui, 2 800 dolerių namų ūkiui, arba per 4 proc. BVP.

Kitame, naujesniame tyrime²⁰⁹ pateikiami **nusikalstamumo kainos Australijoje 2001 m. įverčiai**. Šiame tyrime kainos skaičiavimas yra pagrįstas Jungtinėje Karalystėje 2000 m. pritaikyta metodologija²¹⁰, taip pat išplėtoti ankstesni nusikalstamumo 1996 m. Australijoje žalos įverčiai²¹¹.

Šiame tyrime realaus nusikaltimų skaičiaus (incidentų skaičiaus) įvertis skaičiuojamas remiantis užregistruotų nusikaltimų skaičiais ir panaudojant *daugiklius*, kurie reiškia, kiek kartų realus nusikaltimų skaičius yra didesnis už užregistruotų nusikaltimų (incidentų) skaičių. Šie daugikliai nustatomi apskaičiuojant nusikaltimų skaičiaus įverčio, gauto iš viktimizacijos tyrimų duomenų, ir per tą patį laikotarpį užregistruotų nusikaltimų skaičiaus (naudojamos korekcijos, siekiant pagerinti duomenų palyginamumą) santykį. Atsižvelgiant į turimų viktimizacijos tyrimų Australijoje duomenų trūkumą, kai kurioms nusikaltimų rūšims naudojamas daugiklis, gautas iš Jungtinėje Karalystėje atliktų tyrimų.²¹² 1.14 lentelėje pateikti nusikaltimų skaičiaus Australijoje 2001 m. įverčiai. Šioje lentelėje matome, kad nužudymų daugiklis yra vienetas. Tai reiškia, kad šiuo atveju laikoma, jog visi nužudymai yra užregistruoti. Iš tikrųjų taip nėra, dalis nužudymų neužregistruojami. Tačiau nėra pagrindo, kokį kitokį daugiklį naudoti nužudymų nusikaltimams.

209 Mayhew, P. Counting the costs of crime in Australia. *Trends & issues in crime and criminal justice*. 2003, 247.

210 Brand, S.; Price, R. The Economic and Social Costs of Crime. *Home Office Research Study No. 217*. 2000.

211 Walker, J., *supra* note 197.

212 *Ibid.*

1.14 lentelė. Nusikalstamų veikų skaičių įverčiai Australijoje 2001 m.²¹³

	Užregistruota nusikaltimų 2001 m., tūkst. ²¹⁴	Registruotų nusikaltimų daugiklis	Daugiklio šaltinis ²¹⁵	Realių incidentų 2001 m. skaičiaus įvertis, tūkst.
Nužudymai	0,6	1,0	nėra	0,6
Užpuolimai	152	5,3	CCS (1998)	810
Seksualiniai užpuolimai	17	5,6	CCS (1998)	93
Plėšimai	27	6,3	CCS (1998)	168
Įsilaužiamoji vagystė iš gyvenamųjų patalpų	275	3,0	CCS (1998)	819
Įsilaužiamoji vagystė ne iš gyvenamųjų patalpų	160	1,1	įvertis	176
Motorinių transporto priemonių vagystė	140	1,1	CCS (1998)	147
Vagystės iš parduotuvių ²¹⁶	73	100,0	JK įverčiai	7304
Vagystės iš motorinių transporto priemonių	266	3,6	JK įverčiai	956
Kitokios vagystės	390	4,5	JK įverčiai	1769
Turto sunaikinimas ar sugadinimas	319	6,0	JK įverčiai	1914
Iš viso	1 820			14 160

Skaiciuojant nusikalstamumo Australijoje kainos įverčius remiamasi JAV²¹⁷ ir Jungtinėje Karalystėje²¹⁸ atliktais tyrimais. Šių tyrimų rezultatai naudojami skaičiuojant gydymo kainos, gyvybės, sveikatos, turto praradi-

213 Mayhew, P., *supra* note 209.

214 Šaltinis – registruoto nusikalstamumo statistika (ABS 2002).

215 CSS – Nusikalstamumo ir saugumo tyrimas Australijoje (ABS 1999). UK – Jungtinės Karalystės įverčiai, paremti šaltiniu: Brand, S.; Price, R., *supra* note 210.

216 Paremta vagysčių iš parduotuvių skaičiais Viktorijoje, Kvinslande ir Pietų Australijoje. Apskaičiuota visai Australijai remiantis šių valstijų dalimi visų vagysčių atžvilgiu.

217 Miller, T. R.; Cohen, M.; Wiersema, B. *Victim Costs and Consequences: A New Look*. Washington: US Department of Justice, 1996; Anderson, D. A. The aggregate burden of crime. *Journal of Law and Economics*. 1999, 42 (2): 611–642.

218 Brand, S.; Price, R., *supra* note 210.

mo kainos ir netiesioginės žalos kainos įverčius. Netiesioginės žalos kainos įvertis apima skausmą, kančią ir gyvenimo kokybės praradimą, išreikštą pinigais. Netiesioginės žalos įverčiai yra labai apytiksliai ir labai skiriasi – tai priklauso nuo skirtingų vertinimo metodologijų. Naudojant kainos Jungtinėje Karalystėje įverčius Australijai yra atsižvelgiama į kainų lygio skirtumus. Kaina skaičiuojama Australijos doleriais. 1.15 lentelėje pateikiami nusikaltimų Australijoje žalos įverčiai išskaidant juos pagal sudedamąsias žalos dalis. Kai kurių nusikaltimų rūšių įverčiai neskaičiuojami dėl atitinkamų duomenų trūkumo.

1.15 lentelė. Nusikalstamumo žalos Australijoje įverčiai²¹⁹

	Žalos rūšys					Iš viso žala, mln. dol. ²²⁰
	Pavogtas, sunaikintas, sugadintas turtas, dol.	Gydomo kaina, dol.	Prarastas produktyvumas, dol.	Netiesioginė žala, dol.	Vidutinė žala, dol.	
Nužudymai	-	7 600	1 190 000	380 000	1 600 000	930
Užpuolimai	-	200	700	800	1 800	1440
Seksualiniai užpuolimai	-	200	1 100	1 200	2 500	230
Plėšimai	800	300	1 000	1 500	3 600	600
Įsilaužiamosios vagystės iš gyvenamųjų patalpų	1 100	neįv. ²²¹	100	800	2 000	1 650
Įsilaužiamosios vagystės ne iš gyvenamųjų patalpų	2 400	neįv.	1 200	800	4 500	790
Motorinių transporto priemonių vagystės	4 000	neįv.	700	1 300	6 000	880
Vagystės iš parduotuvių	100	neįv.	10	neįv.	110	810

219 Mayhew, P., *supra* note 209.

220 Realųjų incidentų, tenkančių kiekvienai nusikaltimų rūšiai 2001 m., skaičiaus įverčiai pateikti 1.15 lentelėje.

221 Neįv. – neįvertinta.

Vagystės iš motorinių transporto priemonių	270	neįv.	20	260	550	530
Kitokios vagystės	200	neįv.	10	150	360	640
Turto sunaikinimai ar sugadinimai	350	neįv.	50	300	700	1 340
Padėgimai						1 350
Narkotikai ²²²						1 960
Sukčiavimai						5 880
Iš viso žala, mln. dol.						19 030

Įdomu, kad šiame tyrime skaičiuojant baudžiamojo teisingumo sistemos kainą, kaip nusikalstamumo žalos komponentę, *imama tik 70 proc. visos policijos kainos*, nes policija dirba ne tik nusikalstamumo prevencijos ir kontrolės srityje, bet taip pat padeda nepaprastųjų situacijų, avarijų tarnyboms, reguliuoja eismą ir sprendžia kitas problemas, susijusias su viešąja tvarka.

Kitas įdomus dalykas, kad skaičiuojant namų ūkių atsargumo priemonės, kaip nusikalstamumo žalos komponentę, naudojamos JAV atlikto tyrimo²²³ duomenimis, pagal kuriuos *kiekvienas suaugęs JAV gyventojas vidutiniškai praleidžia po 4 minutes kasdien užrakindamas, atrakindamas duris ir ieškodamas raktų*.

Šiame tyrime kaip nusikalstamumo žalos kaina neįtrauktas nusikaltėlių produktyvumo praradimas jų įkalinimo metu. Kokia yra to reali žala – diskusijos dalykas. Tyrimo autorius²²⁴ šiuo požiūriu išskiria 3 elementus: 1) apie pusę nusikaltėlių buvo bedarbiai, kai buvo suimti už padarytą nusikaltimą, ir visai galimas dalykas kad jie bus bedarbiai, kai bus paleisti iš įkalinimo vietų; 2) daugelis įkalintųjų dirba, todėl jų produktyvumas turėtų būti palygintas su prarastu produktyvumu už kalėjimo ribų; 3) skaičiuojant reikia atimti nepadarytų nusikaltimų žalos kainą, kuri būtų

²²² Kitur neįtraukta.

²²³ Anderson, D. A. The aggregate burden of crime. *Journal of Law and Economics*. 1999, 42 (2): 611–642.

²²⁴ Mayhew, P., *supra* note 209, p 7.

padaryta, jei nusikaltėliai nebūtų įkalinti. Įverčiai rodo, kad šių 3 elementų kainos daugiau ar mažiau panaikina viena kitą.

Šiame tyrime į nusikalstamumo žalos kainą neįskaičiuotos centrinės ir vietinės valdžios patirtos nusikaltimų prevencijos išlaidos. Šių duomenų tyrimo autoriui nepavyko surinkti, nors tai reikšmingi dydžiai. Pavyzdžiui, brangiai kainuoja gatvių apšvietimas, kuris yra naudojamas ne tik nusikaltimų prevencijai, bet ir žmonių patogumui. Sunku įvertinti, kokia apšvietimo dalis naudojama būtent nusikaltimų prevencijai.

1.16 lentelė. Nusikalstamumo žalos įverčiai Australijoje 2001 m.²²⁵

	Mln. dolerių ²²⁶
<i>Su nusikalstamumu susijusi žala</i>	
baudžiamojo teisingumo sistema	6 400
privati saugumo pramonė	3 140
namų ūkių apsaugos priemonės	1 830
nusikaltimų aukų atsargumo priemonės	880
draudimo administracinės išlaidos	500
tarpinė suma	12 750
<i>Nusikaltimų žala</i>	
turto praradimai	4 070
gydymo kaina	250
prarastas produktyvumas	2 180
netiesioginė žala	3 320
padėgimai	1 350
narkotikai (kitur neįtraukta)	1 960
sukčiavimai	5 880
tarpinė suma	19 030
Iš viso	31 780

Bendrai nusikalstamumo 2001 m. Australijoje žalos įverčiai yra tokie²²⁷ (1.16 lentelė). Su nusikalstamumu susijusi žala (baudžiamojo teisingumo sistemos, privačios saugumo pramonės, namų ūkių apsaugos priemonių, nusikaltimų aukų atsargumo priemonių, draudimo administracinių išlaidų kaina) yra apie 13 milijardų dolerių. Tai sudaro apie

²²⁵ Mayhew, P., *supra* note 209, p. 7.

²²⁶ Skaičių sumos gali nesutapti dėl apvalinimo.

²²⁷ Mayhew, P., *supra* note 209, p. 7.

40 proc. visos nusikalstamumo žalos kainos. Baudžiamojo teisingumo sistemos kaina sudaro apie pusę su nusikalstamumu susijusios žalos kainos, o privačios saugumo pramonės kaina – apie ketvirtį. *Paties nusikalstamumo žalos* įvertis yra apie 19 milijardų dolerių. *Nusikalstamumo 2001 m. Australijoje visos žalos (tiesioginės ir netiesioginės) įvertis* yra apie 32 milijardus dolerių, tai atitinka 1,6 tūkstančio dolerių kiekvienam gyventojui per metus, arba 5 proc. *Australijos BVP*.

Iš šio tyrimo *daromos išvados*:

- Nusikalstamumo žalos kaina turi būti vertinama išmintingai.
- Problemiškas elementas yra nusikalstamų veikų skaičius, naudojamas skaičiavimams, t. y. koks daugiklis naudojamas vertinant latentinio nusikalstamumo dydį.
- Dalis žalos įverčių grindžiami Jungtinės Karalystės duomenimis, pritaikant juos Australijai. To pagrįstumas priklauso nuo to, ar šių dviejų valstybių nusikalstamumas yra panašus.
- Prielaidos daromos ištisai. Apskaičiuota kaina yra jautri prielaidoms ir gali pasikeisti, kai duomenų, kuriais remiamasi, kokybė pagerės.

Tyrimo autoriai išskiria pagrindinius *ateities darbų* dalykus:

- Reikia tiksliau įvertinti daugiklius. Tam reikia padidinti viktimologinių tyrimų tikslumą, pavyzdžiui, ar visi nusikaltimai, apie kuriuos praneša nusikaltimų aukos, atitinka nusikaltimo požymius ir kaip tiksliai aukos nurodo laikotarpį, kada tai nutiko.
- Reikia geresnės informacijos apie viktimizacijos kainą turto netekimo ir darbo trukmės aspektais.
- Reikia daugiau informacijos apie netiesioginę nusikalstamumo Australijoje žalą. Ši informacija yra jautriausia įverčiams. Ypač reikia geresnių turinio nusikalstamumo įverčių.
- Reikia geresnių naujų nusikaltimų rūšių, tokių kaip kontrabanda ir nelegali migracija, žalos įverčių.

Kitas tyrimas²²⁸ pateikia ***nusikalstamumo Australijoje 2005 m. žalos įverčius***. Atliekant šį tyrimą taikyta analogiško ankstesnio tyrimo metodo-

228 Rollings, K. Counting the costs of crime in Australia: a 2005 update. *Research and Public Policy Series No 91* [interaktyvus]. 2008 [žiūrėta 2010-11-09]. <<http://www.aic.gov.au/publications/currentproc.20series/rpp/81-99/rpp91.aspx>>.

logija²²⁹, padaryti tik nedideli metodologiniai pakeitimai, paprastai ten, kur ilgainiui atsirado geresni duomenys arba stiprus teorinis pagrindas daryti pakeitimus, pakeisti kai kurie daugikliai, kuriais remiantis skaičiuojamas realaus nusikaltimų skaičiaus įvertis. Taip pat panaudoti nusikalstamumo 2003–2004 m. Jungtinėje Karalystėje kainos įverčiai²³⁰. Nusikalstamumo Australijoje 2005 m. žalos tyrimo autorius skaičiuoja žalos įverčius pagal atskiras nusikaltimų rūšis, incidentų skaičiaus įverčius, naudoja daugiklius iš kitų valstybių tyrimų (JAV, Jungtinės Karalystės), vertina, kiek laiko policija tiria nusikaltimus, ir t. t.

Šiame tyrime pabrėžiama, kad skaičiuojant daugiklį (kuris reiškia, kiek kartų tikrasis nusikaltimų skaičius yra didesnis nei registruotų nusikaltimų skaičius) yra naudojami viktimizacijos tyrimų (apklausų) duomenys. Tačiau viktimizacijos tyrimai apima ne visas nusikaltimų aukas – tik tas, kurios apklausiamos nuo tam tikro amžiaus (nuo 15 ar nuo 18 metų, atsižvelgiant į tyrimą), o registruoto nusikalstamumo statistika apima visų amžiaus grupių nusikaltimų aukas. Todėl šio tyrimo metu daugikliai skaičiuojami lyginant skaičius nusikaltimų, nuo kurių nukentėjo atitinkamo amžiaus aukos. Pavyzdžiui, plėšimų aukos, jaunesnės nei 15 metų, registruoto nusikalstamumo statistikoje sudaro apie 5 proc. visų registruotų plėšimų²³¹. Todėl skaičiuojant plėšimų daugiklį nustatomas nusikaltimų (nuo kurių nukentėjo 15 metų ir vyresni asmenys) skaičiaus, gaunamo iš viktimizacijos tyrimų (apklausų), ir 95 proc. visų registruotų plėšimų skaičiaus santykis.

Į šį tyrimą, skaičiuojant nusikalstamumo žalą Australijoje, neįtrauktos kai kurios žalos rūšys. Tai nusikaltimų baimės socialinės žalos kaina, pagalbos nusikaltėliams ir jų šeimoms kaina, vietinės valdžios nusikaltimų prevencijos veiklos kaina, bendruomenės apsaugojimo nuo nusikaltimų kaina, žalos asmenų reputacijai kaina (finansinių nusikaltimų atvejais), žalos, susijusios su investicijų mažinimu didelio nusikalstamumo teritorijoje, kaina ir nusikaltėlių produktyvumo praradimo kaina.

229 Mayhew, P., *supra* note 209.

230 Dubourg, R.; Hamed, J.; Thorns, J. *The economic and social costs of crime against individuals and households 2003/04. Home Office online report 30/05* [interaktyvus]. London: Home Office, 2005 [žiūrėta 2012-03-28]. <<http://www.homeoffice.gov.uk/rds/pdfs05/rdsolr3005.pdf>>.

231 Rollings, K., *supra* note 228.

Pagrindiniai rezultatai. 1.17 lentelėje pateikiami 2001 ir 2005 m. daugikliai bei nusikaltimų skaičiaus Australijoje 2005 m. įverčiai pagal tirtas nusikaltimų rūšis.

1.17 lentelė. 2001 ir 2005 m. daugikliai bei nusikaltimų skaičiaus Australijoje 2005 m. įverčiai²³²

Nusikaltimų rūšis	2001 m. daugiklio įvertis	Naudojamas daugiklio įvertis	Nusikaltimų skaičiaus įvertis
Nužudymai	1,0	1,0	496
Užpuolimai	5,3	5,2	832 000 + 295 pasikėsinimai nužudyti
Seksualiniai užpuolimai	5,6	5,3	96 000
Plėšimai			
individue (asmenų) atžvilgiu	7,5	7,2	96 000
verslo atžvilgiu	1,1	1,2	3 000
Išilaužiamosios vagystės	3,0	3,4	777 000
Transporto priemonių vagystės	1,05	1,0	85 000
Vagystės iš transporto priemonių	3,6	2,8	527 000
Vagystės iš parduotuvių	100,0	100,0	7 000 000
Kitos vagystės	4,5	2,7	705 000
Turto sunaikinimas arba sugadinimas	6,0	4,3	1 265 000
Padegimai	-	-	20 000
Sukčiavimai	4,0	4,0	397 000 + 1 500 didelio masto sukčiavimai

1.18 lentelėje pateikti nusikaltimų Australijoje 2005 m. kainos įverčiai. Nusikalstamumo 2005 m. Australijoje visos žalos (tiesioginės ir netiesioginės) įvertis yra iki 36 milijardų dolerių. Tai sudaro 4,1 proc. BVP.

²³² Rollings, K., *supra* note 228.

Plg.: Australijos vyriausybė per metus²³³ išleidžia 5 proc. BVP švietimui ir 8,9 proc. sveikatos apsaugai.

1.18 lentelė. nusikaltimų Australijoje 2005 m. kainos įverčiai²³⁴

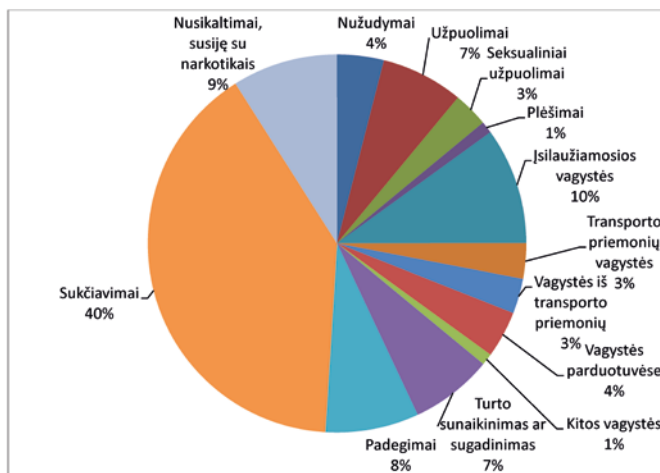
Žalos rūšis	Žalos įvertis 2005 m., mln. dolerių	Dalis visos žalos atžvilgiu, proc.
Nusikaltimų rūšys		
Nužudymai	950	2,7
Užpuolimai	1 411	3,9
Seksualiniai užpuolimai	720	2,0
Plėšimai	225	0,6
Įsilaužiamosios vagystės	2 229	6,2
Transporto priemonių vagystės	597	1,7
Vagystės iš transporto priemonių	529	1,5
Vagystės iš parduotuvių	861	2,4
Kitos vagystės	282	0,8
Turto sunaikinimas ar sugadinimas	1 582	4,4
Padegimai	1 624	4,5
Sukčiavimai	8 516	23,8
Nusikaltimai, susiję su narkotikais	1 816	5,1
Kita žala		
Baudžiamasis teisingumas	9 808	27,4
Pagalba aukoms	1 073	3,0
Saugumas	2 999	8,4
Draudimo administravimas	580	1,6
Iš viso	35 802	100,0

1.27 paveiksle pateiktos tirtų nusikaltimų rūšių žala proc., neįskaitant kitos nusikalstamumo žalos (baudžiamojo teisingumo sistemos, pagalbos aukoms, saugumo ir draudimo) kainos. Matome, kad sukčiavimų žala su-

²³³ 2004–2005 m.

²³⁴ Rollings, K., *supra* note 228.

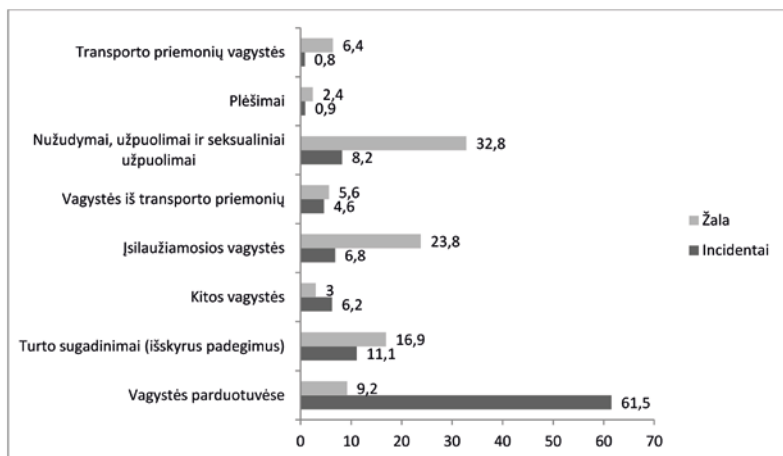
daro didžiausią tirtų nusikaltimų dalį (40 proc.). Po sukčiavimų žalos eina įsilaužimų (10 proc.) ir padėgimų (8 proc.) žala. Mažiausia žala tarp tirtų nusikaltimų buvo plėšimų (1 proc.) žala.

1.27 pav. Nusikaltimų Australijoje 2005 m. žalos įverčių proporcijos²³⁵

1.28 paveiksle pavaizduoti nusikaltimų skaičiaus įverčių ir šių nusikaltimų žalos įverčių (išskyrus padėgimus, sukčiavimus ir nusikaltimus, susijusius su narkotikais) skirtumai. Matome, kad vagystės iš parduotuvių sudaro per 60 proc. nusikaltimų (incidentų) skaičiaus, tačiau jos sudaro tik 9 proc. šiame paveiksle įtrauktų nusikaltimų žalos. Priešingai, nužudymai, užpuolimai ir seksualiniai užpuolimai sudaro tik 8 proc. šiame paveiksle įtrauktų nusikaltimų (incidentų) skaičiaus, tačiau net 33 proc. žalos.

²³⁵ Rollings, K., *supra* note 228.

1.28 pav. Nusikaltimų Australijoje 2005 m. incidentų skaičiaus ir žalos dalys proc. (išskyrus padegimus, sukčiavimus ir nusikaltimus, susijusius su narkotikais)²³⁶

Šio tyrimo autorius išskiria kai kurias nusikalstamumo žalos vertinimo kryptis ateityje:

- reikia daugiau tyrimų, siekiant tiksliau įvertinti sukčiavimo žalą, ypač sukčiavimų elektroninėje erdvėje;
- reikia daugiau tyrimų, siekiant tiksliau įvertinti padegimų žalą, ypač miškų gaisrų žalą;
- svarbu, kad būtų daugiau duomenų, reikalingų nusikalstamumo Australijoje žalai vertinti, kad nereiktų naudoti žalos vertinimų duomenų iš kitų valstybių (JAV, Jungtinės Karalystės).

Papildomai galima pridurti, kad pasikėsinimas padaryti nusikaltimą – taip pat yra nusikaltimas. Ypač dažnai susiduriama su pasikėsinimais sukčiauti. Atliktų tyrimų Australijoje duomenimis²³⁷, net 31 proc. apklaustųjų teigė, kad per pastaruosius 12 mėnesių jie savo atžvilgiu patyrė bandymus sukčiauti, apie 50 proc. iš jų tapo sukčiavimo aukomis.

²³⁶ Rollings, K., *supra* note 228.

²³⁷ Smith, R.; Budd, C. Consumer fraud in Australia: costs, rates and awareness of the risks in 2008. *Trends & issues in crime and criminal justice* no. 382 [interaktyvus]. Canberra: Australian Institute of Criminology, 2009 [žiūrėta 2010-08-18]. <<http://www.aic.gov.au/en/publications/currentproc.20series/tandi/381-400/tandi382/viewproc.20paper.aspx>>.

1.11.2. Lenkijoje

Svarbu apžvelgti nusikalstamumo žalos įverčius artimoje ir daug panašesnėje Lenkijos valstybėje negu Australija. Nusikalstamumo Lenkijoje 2003 m. žalos tyrimas²³⁸ yra naujesnis, atliekant jį pritaikyta nauja 6-osios bendrosios programos Europos Sąjungoje metodologija pagal vykdyto projekto metu²³⁹ sukurtą modelį. Šio projekto tikslas buvo sukurti modelį, kuris galėtų būti pritaikytas nusikalstamumo žalai vertinti Europoje ir bet kur kitur.

Skaičiuojant nusikalstamumo Lenkijoje žalos įverčius buvo naudojama nuo mažiausios iki didžiausios žalos prieiga. Buvo naudojami registruoto nusikalstamumo Lenkijoje duomenys ir Tarptautinio nusikaltimų aukų tyrimo (toliau – ICVS) 2003 m. duomenys²⁴⁰, apimantys 11 nusikaltimų rūšių: užpuolimus ir grasinimus, plėšimus, išžaginimus, seksualinius užpuolimus, automobilių vagystes ir vagystes iš automobilio, dviračio vagystes ir įsilaužiamąsias vagystes iš gyvenamųjų patalpų. Pažymėtina, kad Tarptautinis nusikaltimų aukų tyrimas (apklausa) apima siauresnį nusikaltimų rūšių lauką negu nusikalstamumo Australijoje žalos tyrimai.

Nusikalstamumo Lenkijoje žalos tyrimo tikslas buvo įvertinti tik padarytų nusikaltimų žalą, pasikėsinimai padaryti nusikaltimą neįtraukti.

Gyvybės netekimai

Vertinant gyvybės netekimo ir fizinių sužalojimų kainą buvo naudojama QALY²⁴¹ prieiga. QALY metodologija paverčia kiekvieną fizinį sužalojimą į tolesnio gyvenimo kokybės ir kokybės praradimus. Pavyzdžiui, jei sužalojimų patyrusi nusikaltimo auka vienerius metus gyvena turėdama pusę sveikatos, tai atitinka netekimą 0,5 QALY. Mirties atveju QALY reikšmė lygi nuliui, QALY netekimas mirties atveju yra lygus metų skaičiui, kuriuos auka būtų gyvenus.

2003 m. Lenkijoje amžiaus vidurkis (ir mediana) buvo 36 metai. Vidutinis tikėtinas likusių gyventi metų skaičius šiame amžiuje buvo 40

238 Czabański, J. The Feasibility of Cost of Crime Estimations in Eastern Europe – The Case of Poland. *European Journal on Criminal Policy and Research*. 2009, 15: 327–342.

239 The Mainstreaming Methodology for the Estimation of the Costs of Crime (MMECC) project [interaktyvus]. [žiūrėta 2010-08-18]. <www.costofcrime.org>.

240 Van Dijk, J. J. M.; Van Kesteren, J. N.; Smit, P., *supra* note 116.

241 Angl. A quality adjusted life years (QALY) approach.

metų. Todėl atliekant šį nusikalstamumo žalos tyrimą buvo laikoma, kad kiekvienas gyvybės praradimas atitinka 40 gyvenimo metų praradimą. Be abejo, tikėtina gyvenimo trukmė priklauso nuo daugybės aspektų – nuo aukos amžiaus, lyties, užimtumo, socialinės padėties ir kita, tačiau skirtingas gyvybės kainos vertinimas, priklausomai nuo šių aspektų, yra morališkai ir teisiškai problemiškas.

Yra du galimi QALY reikšmių šaltiniai. Pirmasis – apklausos gyventojų, kiek pinigų jie yra pasirengę sumokėti už geresnę savo sveikatą. Iš vienintelio Lenkijoje atlikto tokio tyrimo²⁴² gauta, kad QALY yra 40 000–80 000 Lenkijos zlotų (toliau – PLN). Antrasis galimas QALY šaltinis yra normatyviniai atitinkamos valdžios (pvz., nacionalinėje sveikatos sistemoje) sprendimai. Sveikatos vertinimo agentūra Lenkijoje pasirinko Pasaulio sveikatos organizacijos rekomendaciją, pagal kurią vienas QALY yra nuo 1 iki 3 kartų didesnis už bendrojo vidaus produkto, tenkančio vienam gyventojui, dydį šioje šalyje. 2003 m. Lenkijoje BVP vienam gyventojui sudarė 22 078 PLN, todėl priimtina QALY reikšmė yra nuo 22 078 PLN iki 66 234 PLN. Šiam tyrimui buvo pasirinkta 60 000 PLN QALY reikšmė, gauta iš Lenkijoje atlikto tyrimo apie pasirengimą mokėti už sveikatą rezultatų (vidurkis). Ji atitiko Pasaulio sveikatos organizacijos rekomendaciją.

Atsižvelgiant į 2 proc. infliaciją gaunama, kad vienos gyvybės netekimas (netekimas 40 QALY) kainuoja 1,674 milijonų PLN. Bendra gyvybės netekimų dėl nusikaltimų kaina yra 7,6 milijardo PLN. Didžiausia gyvybės netekimų kaina ir skaičius yra dėl pavojingo vairavimo (1.19 lentelė).

242 Ami, D.; Bartczak, A.; Chilton, S., et al. *Final report on the monetary valuation of mortality and morbidity risks from air pollution, a part of the NEEDS project done under the 6th Framework Programme* [interaktyvus]. 2006 [žiūrėta 2010-08-18]. <http://www.needs-project.org/docs/results/RS1b/NEEDS_RS1b_D6.7.pdf>.

1.19 lentelė. Mirčių dėl nusikaltimų Lenkijoje 2003 m. kaina²⁴³

	Aukų skaičius ²⁴⁴	QALY prara- dimas	Vidutiniai nuostoliai	Iš viso nuostoliai, mln.PLN
Nužudymai	701	40,00	1 674 155	1 174
Nužudymai – ypatingi atvejai (dėl pro- vokacijos, vaikų nužudymai, eutanazija, nelegalūs abortai, pagalba nusižudant)	65	40,00	1 674 155	109
Užpuolimai, sukėlę mirtį	200	40,00	1 674 155	335
Gyvybės atėmimai dėl neatsargumo	242	40,00	1 674 155	405
Mirtys dėl pavojingo vairavimo	3 349	40,00	1 674 155	5 607
Iš viso nužudymų	4 557		1 674 155	7 630

Apibendrinant tyrimo rezultatus, 1.20 lentelėje pateikiama Tarptautinio nusikaltimų aukų tyrime (ICVS) tirtų nusikaltimų rūšių žalos kaina, apskaičiuota nusikaltimų aukoms ir baudžiamojo teisingumo sistemai.

1.20 lentelė. Tarptautinio nusikaltimų aukų tyrimo (ICVS) metu tirtų nusikaltimų rūšių žalos kaina Lenkijoje 2003 m.²⁴⁵

	Viktimizacijos žala		Baudžiamojo teisingumo sistema		Iš viso		
	Vie- nam atve- jui, tūkst.	Iš viso, mln. PLN	Vie- nam atve- jui, tūkst.	Iš viso, mln. PLN	Vie- nam atve- jui, tūkst.	Iš viso, mln. PLN	BVP dalis, proc.
Smurtiniai nusikaltimai							
<i>Gyvybės netekimai</i>							
Nužudymai	1 674	1 174	423	438	2 097	1 612	0,2%
Nužudymai – ypatingi atvejai	1 674	109	44	3,2	1 718	112	0,0%
Užpuolimai, sukėlę mirtį	1 674	335	302	69	1 976	404	0,0%

243 Czabański, J., *supra* note 238.

244 Aukų skaičius gautas iš policijos statistikos.

245 Czabański, J., *supra* note 238, p. 339.

Gyvybės atėmimai dėl neatsargumo	1 674	405	26,3	6,1	1 700	411	0,0%
Mirtys dėl pavojingo vairavimo	1 674	5 607	15	49	1 689	5 655	0,7%
Iš viso nužudymų	1 674	7 629	115	565	1 789	8 195	1,0%
<i>Užpuolimai ir plėšimai</i>							
Užpuolimai, kai aukos kreipėsi medicinos pagalbos	11	4 541	7,1	66	18,5	4 607	0,5%
Užpuolimai, kai aukoms nereikėjo medicinos pagalbos	1,9	1 186	7,6	146	9,5	1 332	0,2%
Užpuolimai be sužeidimų	0,4	294	0,2	0,6	0,6	294	0,0%
Plėšimai	1,1	509	21	924	22,0	1 433	0,2%
Iš viso užpuolimų	3,0	6 530	16	1 234	19,1	7 765	0,9%
<i>Seksualiniai nusikaltimai</i>							
Išžaginimai	34	742	neįv. ²⁴⁶	neįv.	neįv.	neįv.	neįv.
Seksualiniai užpuolimai	9,6	1 482	neįv.	neįv.	neįv.	neįv.	neįv.
Iš viso seksualinių nusikaltimų	13	2 225	46	109	58,4	2 334	0,3%
Iš viso smurtinių nusikaltimų	6,9	16 384	23	1 909	29,6	18 294	2,2%
Turtiniai nusikaltimai							
Vagystės	1,1	2 458	1,1	274	2,2	2 732	0,3%
Įsilaužiamosios vagystės	1,1	477	9,9	854	11	1 331	0,2%
Iš viso turtinių nusikaltimų	1,1	2 935	4,0	1 128	5,1	4 063	0,5%
Iš viso	3,8	19 319	8,3	3037	12	22 356	2,7%

1.21 lentelėje pateikta santykinė nusikaltimų reikšmė (žalos prasme), o 1.22 lentelėje – bendra nusikalstamumo Lenkijoje žalos kaina. Smurtinių nusikaltimų žala, šio tyrimo duomenimis, yra didžiausia dėl to, kad buvo taikyta vertinimo metodologija, pagrįsta žmonių pasirengimu mokėti už sveikatą. Žūtys dėl pavojingo vairavimo yra didžiausią žalą daranti atskira nusikaltimų rūšis, kurios atžvilgiu turi būti imtasi veiksmingesnių prevencijos ir kontrolės priemonių.

246 Neįv. – neįvertinta.

1.21 lentelė. Santykinė nusikaltimų žalos reikšmė Lenkijoje 2003 m.²⁴⁷

Nusikaltimų rūšis	Užregistruotų nusikaltimų dalis	Nuteisimų dalis	Viktimizacijos žalos dalis
Gyvybės netekimai	1,3 %	3,7 %	39,5 %
Užpuolimai, plėšimai	20,8 %	31,4 %	33,8 %
Seksualiniai nusikaltimai	0,7 %	1,1 %	11,5 %
Turtiniai nusikaltimai	77,2 %	63,9 %	15,2 %

Nagrinėjant visą nusikalstamumo žalą matyti, kad baudžiamojo teisingumo sistema, reagavimas į nusikalstamumą sudaro palyginti mažą nusikalstamumo žalos dalį. Viktimizacijos žala vidutiniškai yra apie 6 kartus didesnė negu ištekliai, panaudojami policijoje, prokuratūroje, teismuose ir pataisos įstaigose kartu sudėjus. Tyrimo autorius daro išvadą, kad baudžiamojo teisingumo sistema yra užversta turtinių nusikaltimų bylomis, nors šių nusikaltimų viktimizacijos žala yra ne tokia reikšminga. Išteklių nukreipimas į smurtinių nusikaltimų prevencijos, kontrolės programas ir tyrimą galėtų reikšmingiau sumažinti nusikalstamumo žalą visuomenei.

1.22 lentelė. Bendra nusikaltimų žala asmenims ir verslui Lenkijoje 2003 m.²⁴⁸

	Viktimizacijos žala, mln. PLN	Baudž. teisingumo sistemos kaina, mln. PLN	Iš viso, mln. PLN	BVP, proc.
ICVS nusikaltimai ²⁴⁹	19 319	3 037	22 356	2,7 %
Kiti nusikaltimai	14 199	6 331	20 530	2,4 %
Iš viso	33 519	9 368	42 886	5,1 %

Tyrimo autorius teigia, kad *gautas žalos įvertis nepakankamai įvertina nusikalstamumo Lenkijoje žalą*, nes į šį tyrimą nebuvo įtraukta žala, susijusi su pasipriešinimu nusikalstamumui (specialių durų užraktų kaina, langų grotos, saugumo tarnybos, apsisaugojimo poelgiai), su nusikalstamumo

²⁴⁷ Czabański, J., *supra* note, 238.

²⁴⁸ *Ibid.*

²⁴⁹ Nusikaltimai, apie kuriuos klausiama atliekant Tarptautinį nusikaltimų aukų tyrimą (ICVS).

žala versle, su kai kurių rūšių nusikaltimų žala asmenims. Šie ir kiti nusikaltimai yra labai skirtingų rūšių, nuo vagysčių iš parduotuvių iki nusikaltimų, susijusių su narkotikais, ir įmantrių sukčiavimo schemų. Autoriaus teigimu, lyginant registruotos nusikalstamumo statistikos ir viktimizacijos tyrimų (apklausų) rezultatų („dviejų spindulių“) reikšmės pagal *nusikaltimų rūšių* skaičių bei nusikaltimų (įvykių) skaičių matyti, kad viktimizacijos žalos įvertis beveik padvigubėja (prisideda apie 16,8 milijardo PLN).

Bendras nusikalstamumo Lenkijoje 2003 m. žalos įvertis – 5,1 proc. BVP.

Apibendrinant nusikalstamumo žalos įverčius, atliktus Australijoje ir Lenkijoje, galima teigti, kad nusikalstamumo žalos įverčiai labai priklauso nuo taikomos metodologijos, nuo valstybės, kurioje nusikalstamumo žala skaičiuojama, nuo turimų duomenų, reikalingų žalai skaičiuoti, ir kt. Tačiau *apskritai įvairiose valstybėse atlikti nusikalstamumo žalos įverčiai rodo 4–5 proc. BVP žalg.* Visuose tyrimuose pabrėžiama, kad tai nepakankamai įvertinta nusikalstamumo žala, nes į vertinimą neįtraukta didelė dalis nusikalstamų veikų rūšių ir dalis nusikalstamumo žalos aspektų.

Australijoje (2005 m.) bendras nusikalstamumo žalos įvertis, remiantis dviem spinduliais, yra 4,1 proc. BVP, o Lenkijoje (2003 m.) – 5,1 proc. BVP. Pagal analogiją ir atsižvelgdami į tai, kad Lietuva yra panašesnė valstybė į Lenkiją, o ne į Australiją, galime vertinti, kad ***Lietuvoje (2011 m.) bendra nusikalstamumo žala yra apie 5 proc. BVP, arba 5 milijardai litų, per metus.***²⁵⁰ Kad geriau suprastume, kiek didelė yra tokia žala, kiek didelė yra tokie skaičiai, galime juos palyginti su gynybos finansavimu. Lietuva yra įsipareigojusi NATO skirti gynybai 2 proc. BVP, tačiau to vis dar nedaro, nes sunku skirti tokią didelę pinigų sumą. Tikimės, kad 2016 m, jau galėsime skirti gynybai 1 proc. BVP. O nusikalstamumo žala yra apie 5 proc. BVP!

Ką reiškia Lietuvai nusikalstamumo žala 5 milijardai litų per metus? Ką reiškia šie 5 milijardai litų Lietuvos ekonomikai, nusikalstamumo

250 Lietuvos BVP 2011 m. buvo 107 milijardai litų. Informacijos šaltinis: *BVP to meto kainomis* [interaktyvus]. Vilnius: Oficialios statistikos portalas [žiūrėta: 2014-04-03]. <<http://osp.stat.gov.lt/web/guest/statistiniu-rodikliu-analize?portletFormName=visualization&hash=ecf34824-def2-4279-9e74-0810548042d4>>.

prevencijos politikai? Lietuvos politikai daug ginčijasi, svarsto, kaip gauti, panaudoti, sutaupyti kelis šimtus ar net keliasdešimt milijonų litų. Jeigu Lietuvos politikai nusikalstamumo ir jo prevencijos tyrimams bei praktikai skirtų daugiau dėmesio, laikytų juos prioritetu, ekonominė (ir ne tik) nauda būtų didelė. Juk *sumažinus nusikalstamumo žalą bent 10 proc., Lietuvos visuomenė sutaupytų 500 milijonų litų per metus*. Šie 5 milijardai litų per metus – tai ir kriminologų taikiny, į kurį reiktų nukreipti savo dėmesį ir veiklą.

2. REGISTRUOTAS NUSIKALSTAMUMAS LIETUVOJE (PIRMASIS SPINDULYS)

Registruoto nusikalstamumo duomenys yra sudėtinga įvairių visuomenėje vykstančių procesų išdava. Šie duomenys atspindi ne tik realius nusikalstamumo, bet ir baudžiamosios politikos, nusikaltimų išaiškinimo ir registracijos, gyventojų požiūrio į nusikalstamumą, policiją, kriminalinę justiciją ir valstybę apskritai pokyčius. Taigi, esant pagrįstam įsitikinimui, kad nagrinėjamuoju laikotarpiu neįvyko esmingų baudžiamosios politikos, nusikaltimų registracijos bei gyventojų požiūrio pokyčių, registruoto nusikalstamumo duomenų analizė gali atspindėti realias tam tikros nusikalstamumo dalies (nusikaltimų, kurie papuola į kriminalinės justicijos akiratį) tendencijas.

Kartu šie duomenys rodo našta, uždedamą šiems organams, bei jos pokyčius. Taip yra dėl to, kad kiekvienas užregistruotas nusikaltimas tampa teisės aktu ir reikalauja tolesnių veikiančios teisės numatytų veiksmų. Šiuo atžvilgiu ypač svarbu išaiškinti šio nusikalstamumo didėjimo tendencijas, nes toks didėjimas – tai ir didėjantys baudžiamosios justicijos reikalavimai, ir didėjanti jos darbo apimtis.

Kartu registruoto nusikalstamumo pokyčių tyrimas svarbus ir įvertinant baudžiamosios justicijos veiklos prevencinį veiksmingumą. Nusikaltimų prevencija, nusikalstamumo sumažinimas – vienas svarbiausių baudžiamosios justicijos uždavinių. Taikant įstatymo numatytas priemones nusikaltimams, kurie papuolė į baudžiamosios justicijos akiratį, siekiama, kad juos padarę asmenys daugiau nenusikalstų (specialioji prevencija) ir kad tai paskatintų ir visus kitus visuomenės narius nuosekliai laikytis įstatymo reikalavimų. Registruoto nusikalstamumo statistika teikia duomenis apie tai, kiek veiksmingos tiriamuoju laikotarpiu buvo šios priemonės, ar jos darė poveikį nusikalstamumo lygiui.

2.1. Nusikalstamumo lygis ir dinamika

Nagrinėjome naujausius nusikalstamumo pokyčius, kurie vyko 2004–2011 m.

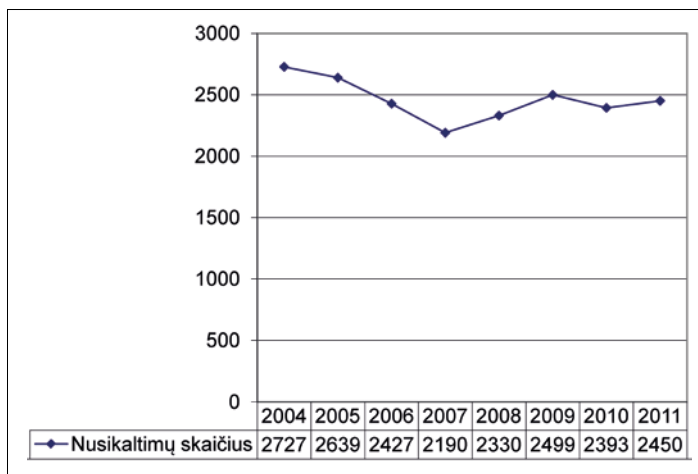
Registruotam nusikalstamumui tirti buvo renkami minėto laikotarpio statistikos duomenys. Reikiamą darbą atliko VŠĮ Nusikalstamumo prevencijos Lietuvoje centras. Buvo parengta speciali informacinė sistema, kurią sudarė reikiami registruoto nusikalstamumo statistikos duomenys, tarp jų – automatinis savivaldybių, apskričių ir visos Lietuvos teritorijų atitinkamų duomenų pavaizdavimas laiko eilutėmis (kas mėnesį, kas metus), atitinkamos linijinės diagramos ir kita informacija. Ši sistema yra visų toliau nagrinėjamų duomenų apie registruotą nusikalstamą šaltinis.

Ankstesniu laikotarpiu nusikalstamumo Lietuvoje dinamika buvo apibūdinta kituose darbuose ir dėl esminių baudžiamojo įstatymo pokyčių yra sunkiai palyginama su dabartine.²⁵¹

2.1 paveikslas rodo bendrą šio laikotarpio nusikalstamumo lygį ir dinamiką. Iš jo matyti, kad po 2004 m. nusikalstamumo lygis laipsniškai mažėjo nuo 2 727 nusikaltimų (100 tūkstančiui gyventojų) iki žemiausio per aptariamą laikotarpį lygį – 2 190 nusikaltimų 2007 m. Nuo šių metų matome, kad nusikalstamumo lygis dar kartą didėja, tada vėl mažėja 2010 m. ir vėl šiek tiek didėja 2011 m.

Kokios tendencijos slypi už šių gana skirtingų nusikalstamumo pokyčių? Aiškindami nusikalstamumo pokyčius, turėtume pirmiausia patikrinti prielaidą, kad juos sukėlė registracijos pokyčiai. Galima, pavyzdžiui, manyti, kad naujojo Baudžiamojo kodekso įvedimą sekė ilgesnis ar trumpesnis registracijos adaptacijos prie jo laikotarpis. Šio adaptacijos laikotarpio pradžioje nusikalstamumo skaičiai buvo nepalyginami su ankstesniais metais ir dėl to nebuvo „varžomi“ atitinkamų pareigūnų nenoro teikti duomenis, kurie galėtų liudyti apie pablogėjusią padėtį. Tuo tarpu kitais metais šis mechanizmas jau veikė ir prisidėjo prie registruoto nusikalstamumo mažėjimo tendencijos.

251 Žr. Babachinaitė, G. et. al. *Nusikalstamumas Lietuvoje ir jo prognozė iki 2015 m.* Monografija. Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, 2008, p.7–16.

2.1 pav. Bendro registruoto nusikalstamumo Lietuvoje dinamika (2004–2011 m).

Jeigu vadovausimės prielaida, kad veiksniai, veikiantys registruoto nusikalstamumo lygį, tokie kaip baudžiamoji politika, registracijos tvarka bei gyventojų požiūriai į nusikalstamumą, šiuo laikotarpiu buvo gana stabilūs, tai galėtume teigti, kad ši nusikalstamumo banga atspindi bendrus ekonominės ir socialinės padėties Lietuvoje pokyčius. Tai gali būti pokyčiai, susiję su svarbiausiais šio laikotarpio įvykiais: šalies įstojimu į ES (padidėjęs gyventojų mobilumas, šalies sienų atidarymas), ekonominis ir finansinis nuosmukis antroje dešimtmečio pusėje ir lėtas padėties pagerėjimas paskutiniaisiais dešimtmečio metais.

Galimas ir bendresnis nusikalstamumo banguojančios dinamikos 2004–2011 m. paaiškinimas. Bangavimas (nusikalstamumo rodiklių padidėjimo ir sumažėjimo kaita) yra apskritai būdingas stochastiniams procesams, t. y. tokiems, kai stebimo reiškinio dydžiai kiekvienu konkrečiu momentu priklauso nuo daugybės atsitiktinių ir vienas nuo kito nepriklausančių veiksnių. Tokį bangavimą rodo ir daugybė kitų procesų, kurių lygis, kaip ir nusikalstamumo, priklauso nuo daugybės atsitiktinių veiksnių (derliaus, oro, sveikatos pokyčių lėtinės ligos atveju ir pan.). Taigi, aiškindami nusikalstamumo dinamiką, turėsime konstatuoti, kad jis paprasčiausiai buvo pastovus, jo pokyčiai nereikšmingi ir būdingi stochasti-

niams procesams apskritai, yra atsitiktiniai svyravimai ir neatsirado jokių stipresnių veiksmų, kurie iš esmės sutrukdytų jo įprastą, neutralią raidą.

Bendro ir vietinio registruoto nusikalstamumo santykis

Nusikalstamumo kontrolė Lietuvoje ir kitose šalyse vykdoma, visų pirma, visos šalies mastu, įgyvendinant atitinkamas baudžiamosios politikos ir nusikaltimų prevencijos priemonės. Svarbi tokių priemonių veiksmingumo prielaida yra pakankamas šalies teritorinių vienetų savitarpio panašumas.

Kodėl nusikalstamumo dinamika dviejuose teritoriniuose vienetuose gali būti skirtinga? Taip gali atsitikti, jeigu kiekvieno nusikalstamumo lygį lemia skirtingi veiksniai. Tai, savo ruožtu, reikštų, kad siekdami padaryti poveikį nusikalstamumui viename ir kitame teritoriniame vienetuose turime taikyti skirtingas priemones. Tuo tarpu šių priemonių skirtumų nepaisymas ir visikai vienodų bendros baudžiamosios politikos ir prevencijos priemonių abiejuose teritoriniuose vienetuose taikymas gali turėti visiškai skirtingą poveikį. Pavyzdžiui, priemonė, kuri mažintų nusikaltimų skaičių viename šalies rajone, didintų jį kitame.

Dėl to labai svarbu įvertinti įvairių šalies teritorinių vienetų savitarpio panašumą, gauti rodiklius, kurie leistų spręsti, kiek pagrįstas yra bendrų nusikalstamumo kontrolės priemonių įgyvendinimas visiems teritoriniams vienetams.

Siekiama įvertinti įvairių teritorinių vienetų savitarpio panašumo laipsnį, taip pat nusikalstamumo dinamikos kiekviename teritoriniame vienetuose panašumą į bendrą šalies nusikalstamumo dinamiką. Tam tikslui buvo įvertinta, kiek panaši yra bendrojo nusikalstamumo dinamika Lietuvoje ir atskiruose jos teritoriniuose vienetuose. Šis įvertinimas buvo daromas skaičiuojant metinių pokyčių Lietuvoje ir atitinkamuose jos teritoriniuose vienetuose koreliacijos koeficientą. Koreliacijos koeficientas rodo, kiek šalies ar atskiros jos teritorinio vieneto nusikalstamumo pokyčiai kasmet, palyginti su ankstesniais, yra panašūs vienas į kitą. Pavyzdžiui, koreliacijos koeficientas 1.0 liudytų, kad metiniai nusikalstamumo pokyčiai dviejuose teritoriniuose vienetuose visiškai sutampa ir kiek padidėja nusikalstamumo lygis viename, tiek pat ir kitame. Šis rezultatas patvirtintų vienodų nusikalstamumo kontrolės priemonių panaudojimo pagrįstumą viename ir kitame teritoriniame vienetuose.

Tuo tarpu koreliacijos koeficientas, lygus 0, liudytų, kad nusikalstamumo pokyčiai viename ir kitame vyksta visiškai nepriklausomai vienas nuo kito ir jeigu atitinkamais metais nusikalstamumo lygis viename padidėja, kitame gali likti toks pat arba net sumažėti. Šis rezultatas paneigtų vienodų nusikalstamumo kontrolės priemonių panaudojimo pagrįstumą viename ir kitame teritoriniame vienete ir parodytų, kad kiekviename iš jų turi būti specifinės priemonės.

Įvairių šalies teritorinių vienetų nusikalstamumo dinamikos panašumą tyrėme keliais lygiais: aukštesniu – apygardų, vidutiniu – apskričių ir žemiausiu – apylinkių²⁵². Toliau pateikiame ir aptariame tyrimo rezultatus.

Apygardos lygis

Apygardos lygiu matome didelį šalies ir apygardų nusikalstamumo dinamikos panašumą (2.1 lentelė). Visi koreliacijos koeficientai yra aukšti: nuo 0,741 (Kauno apygarda) iki 0,968 (Panevėžio apygarda) ir statistiškai patikimi. Vienintelis skirtumas tarp apygardų yra šio panašumo laipsnis. Savotiškiausia nusikalstamumo dinamika pasižymi Kauno apygarda. Čia mažiausias (kad ir apskritai imant aukštas) koreliacijos koeficientas, šio ryšio statistinis patikimumas siekia 0,05, o kitų apylinkių – 0,01. Taigi tai apygarda, turinti palyginti didžiausią, nors ir nedidelę nusikalstamumo dinamikos specifiką.

2.1 lentelė. Nusikalstamumo dinamikos panašumas Lietuvos apygardose (2006–2011 m. metiniai registruoto nusikalstamumo duomenys pagal Lietuvos apygardas)

		Lietuva	Kauno apygarda	Klaipėdos apygarda	Panevėžio apygarda	Šiaulių apygarda	Vilniaus apygarda
Lietuva	Koreliacijos koeficientas	1	0,741*	0,956**	0,968**	0,853**	0,808*
	Jo statistinis reikšmingumas		0,036	0,000	0,000	0,007	0,015
Kauno apygarda	Koreliacijos koeficientas	0,741*	1	0,646	0,645	0,578	0,631
	Statistinis reikšmingumas	0,036		0,083	0,084	0,133	0,094

252 Šiuo atveju turimos omenyje teismų ir prokuratūrų apylinkės.

Klaipėdos apygarda	Koreliacijos koeficientas	0,956**	0,646	1	0,953**	0,869**	0,706
	Statistinis reikšmingumas	0,000	0,083		0,000	0,005	0,050
Panevėžio apygarda	Koreliacijos koeficientas	0,968**	0,645	0,953**	1	0,858**	0,671
	Statistinis reikšmingumas	0,000	0,084	0,000		0,006	0,068
Šiaulių apygarda	Koreliacijos koeficientas	0,853**	0,578	0,869**	0,858**	1	0,470
	Statistinis reikšmingumas	0,007	0,133	0,005	0,006		0,240
Vilniaus apygarda	Koreliacijos koeficientas	0,808*	0,631	0,706	0,671	0,470	1
	Statistinis reikšmingumas	0,015	0,094	0,050	0,068	0,240	

* Koreliacijos koeficientas patikimas 0,05 lygiu.

** Koreliacijos koeficientas patikimas 0,01 lygiu.

Apskritis lygis

Apskričių lygiu nusikalstamumo dinamikos Lietuvoje ir atskirose apskrityse neatitikimas yra jau gerokai didesnis (2.2 lentelė). Yra trys apskritys, kurių nusikalstamumo dinamikos panašumas į šalies dinamiką netgi nesiekia statistškai patikimo lygio. Tai Alytaus, Marijampolės ir Tauragės apskritys. Alytaus apskrities koreliacijos koeficientas siekia 0,336, Marijampolės – 0,288, o Tauragės – 0,337. Galima manyti, kad būtent šiose apskrityse nusikalstamumo dinamika labiausiai skiriasi nuo šalies apskritai ir kitų apskričių. Tai yra pagrindas manyti, kad jose nusikalstamumą veikia specifiniai, vietiniai veiksniai. Taigi, bendros šalies mastu vykdomos priemonės gali būti mažiausiai veiksmingos ir susidurti su specifiniais sunkumais šiose apskrityse.

Kitų apskričių koreliacijos koeficientai su šalies ir kitų apskričių lygiu yra gana aukšti. Kartu čia matyti gana dideli koeficientų dydžių svyravimai. Todėl galima daryti prielaidą, kad už nusikalstamumo atskirose apskrityse savitarpio panašumo ar nepanašumo slypi tam tikri veiksniai, nuo kurių ir priklauso, kiek didelis yra jų dinamikos panašumas. Ši prielaida

buvo tikrinama atliekant pateiktos lentelėje koeficientų matricos faktorinę analizę (pagrindinės komponentės metodu). Faktoringė analizė patvirtino šią prielaidą ir leido išskirti du paslėptus veiksnys.

Pirmas veiksnys paaiškina net 58,4 proc. bendrosios variacijos ir pasižymi didelėmis koreliacijomis su visų apskričių nusikalstamumo lygiu (2.3 lentelė). Tai leidžia jį interpretuoti kaip reprezentuojantį visai šaliai bendrus nusikalstamumo veiksnys.

Tuo tarpu antrasis veiksnys paaiškina tik 26,7 proc. variacijos ir turi aukštus teigiamus koreliacijos koeficientus su vienomis apskritimis (dauguma jų mažiau urbanizuoti teritoriniai vienetai) ir neigiamus su kitomis (su labiausiai urbanizuotais teritoriniais vienetais). Tai leidžia jį interpretuoti kaip regioninės specifikos veiksnį.

Kartu šie du veiksniai paaiškina net 85,1 proc. apskričių savitarpio panašumo ar nepanašumo. Tik 14, 9 proc. šio panašumo priklauso nuo kitų atsitiktinių, atskirai apskrčiai būdingų ypatumų.

2.2 lentelė. Koreliacijos tarp nusikalstamumo dinamikos Lietuvoje ir jos apskrityse

		Lietuva	Alytaus apskritis	Kauno apskritis	Klaipėdos apskritis	Marijampolės apskritis	Panevėžio apskritis	Šiaulių apskritis	Tauragės apskritis	Telšių apskritis	Utenos apskritis	Vilniaus apskritis
Lietuva	Koreliacijos koeficientai	1	,336	,829*	,942**	–,288	,941**	,889**	,337	,564	,829*	,776*
	Statistinis reikšmingumas		,416	,011	,000	,489	,000	,003	,415	,145	,011	,023
Alytaus apskritis	Koreliacijos koeficientai	,336	1	,350	,079	,597	,094	,445	,990**	,692	,525	,213
	Statistinis reikšmingumas	,416		,396	,852	,118	,825	,269	,000	,057	,181	,612
Kauno apskritis	Koreliacijos koeficientai	,829*	,350	1	,722*	–,226	,768*	,645	,346	,470	,707*	,664
	Statistinis reikšmingumas	,011	,396		,043	,591	,026	,084	,400	,240	,050	,073

Klaipėdos apskritis	Koreliacijos koeficientai	,942**	,079	,722*	1	-,471	,941**	,865**	,079	,482	,777*	,663
	Statistinis reikšmingumas	,000	,852	,043		,239	,000	,005	,852	,226	,023	,073
Marijampolės apskritis	Koreliacijos koeficientai	-,288	,597	-,226	-,471	1	-,453	-,083	,570	,499	,162	-,305
	Statistinis reikšmingumas	,489	,118	,591	,239		,260	,845	,140	,208	,701	,463
Panevėžio apskritis	Koreliacijos koeficientai	,941**	,094	,768*	,941**	-,453	1	,834*	,067	,390	,714*	,632
	Statistinis reikšmingumas	,000	,825	,026	,000	,260		,010	,875	,339	,047	,093
Šiaulių apskritis	Koreliacijos koeficientai	,889**	,445	,645	,865**	-,083	,834*	1	,405	,752*	,888**	,470
	Statistinis reikšmingumas	,003	,269	,084	,005	,845	,010		,320	,031	,003	,240
Tauragės apskritis	Koreliacijos koeficientai	,337	,990**	,346	,079	,570	,067	,405	1	,662	,503	,291
	Statistinis reikšmingumas	,415	,000	,400	,852	,140	,875	,320		,073	,203	,484
Telšių apskritis	Koreliacijos koeficientai	,564	,692	,470	,482	,499	,390	,752*	,662	1	,913**	,208
	Statistinis reikšmingumas	,145	,057	,240	,226	,208	,339	,031	,073		,002	,621
Utenos apskritis	Koreliacijos koeficientai	,829*	,525	,707*	,777*	,162	,714*	,888**	,503	,913**	1	,467
	Statistinis reikšmingumas	,011	,181	,050	,023	,701	,047	,003	,203	,002		,244
Vilniaus apskritis	Koreliacijos koeficientai	,776*	,213	,664	,663	-,305	,632	,470	,291	,208	,467	1
	Statistinis reikšmingumas	,023	,612	,073	,073	,463	,093	,240	,484	,621	,244	

* Koreliacijos koeficientas reikšmingas 0,05.

** Koreliacijos koeficientas reikšmingas 0,01.

2.3 lentelė. Faktorinės analizės rezultatai

	Bendro šalies nusikalstamumo veiksny (58,4 proc.)	Regionalinės specifikos veiksny (26,7 proc.)
Lietuva	0,967	-0,228
Alytaus apskritis	0,513	0,788
Kauno apskritis	0,836	-0,154
Klaipėdos apskritis	0,882	-0,428
Marijampolės apskritis	-0,082	0,928
Panevėžio apskritis	0,860	-0,443
Šiaulių apskritis	0,927	-0,003
Tauragės apskritis	0,505	0,769
Telšių apskritis	0,744	0,544
Utenos apskritis	0,927	0,192
Vilniaus apskritis	0,689	-0,275

Apylinkės lygis

Buvo apskaičiuoti metinės nusikalstamumo dinamikos Lietuvoje ir jos apylinkėse koreliacijos koeficientai (2.4 lentelė).

2.4 lentelė. Lietuvos ir jos apylinkių registruoto nusikalstamumo dinamikos panašumas

Apylinkės	Koreliacijos koeficientai
Akmenės rajono apylinkė	0,904**
Alytaus rajono apylinkė	0,769*
Anykščių rajono apylinkė	0,924**
Biržų rajono apylinkė	0,832*
Druskininkų miesto apylinkė	-0,109
Ignalinos rajono apylinkė	0,741*
Jonavos rajono apylinkė	0,457
Joniškio rajono apylinkė	0,003

Jurbarko rajono apylinkė	0,526
Kaišiadorių rajono apylinkė	–0,012
Kauno miesto apylinkė	0,724*
Kauno rajono apylinkė	0,540
Kėdainių rajono apylinkė	0,889**
Kelmės rajono apylinkė	0,617
Klaipėdos miesto apylinkė	0,881**
Klaipėdos rajono apylinkė	0,876**
Kretingos rajono apylinkė	0,572
Kupiškio rajono apylinkė	0,818*
Lazdijų rajono apylinkė	–0,478
Marijampolės rajono apylinkė	–0,191
Mažeikių rajono apylinkė	0,295
Molėtų rajono apylinkė	0,650
Pakruojo rajono apylinkė	0,846**
Palangos miesto apylinkė	0,611
Panevėžio miesto apylinkė	0,909**
Pasvalio rajono apylinkė	0,921**
Plungės rajono apylinkė	–0,375
Prienų rajono apylinkė	0,714*
Radviliškio rajono apylinkė	0,913**
Raseinių rajono apylinkė	0,568
Rokiškio rajono apylinkė	0,873**
Skuodo rajono apylinkė	0,455
Šakių rajono apylinkė	0,380
Šalčininkų rajono apylinkė	–0,037
Šiaulių miesto apylinkė	0,911**
Šiaulių rajono apylinkė	0,332
Šilalės rajono apylinkė	–0,164
Šilutės rajono apylinkė	0,892**

Širvintų rajono apylinkė	0,636
Švenčionių rajono apylinkė	0,657
Tauragės rajono apylinkė	0,254
Telšių rajono apylinkė	0,964**
Trakų rajono apylinkė	-0,257
Ukmergės rajono apylinkė	0,680
Utenos rajono apylinkė	0,016
Varėnos rajono apylinkė	0,079
Vilkaviškio rajono apylinkė	-0,585
Vilniaus miesto apylinkė	0,665
Vilniaus rajono apylinkė	-0,007
Visagino miesto apylinkė	0,723*
Zarasų rajono apylinkė	0,668
Lietuva	1

* Koreliacijos reikšmingos 0,05.

** Koreliacijos reikšmingos 0,01.

Šie duomenys leido nustatyti keturias apylinkių grupes, skirtingas pagal jų nusikalstamumo dinamikos panašumą į bendrą šalies dinamiką.

Pirmoji grupė. Labai panašios apylinkės. Jos pasižymi didžiausiomis koreliacijomis su šalies dinamika ir aukščiausiu statistinio patikimumo lygiu 0,01. Tai Akmenės, Anykščių, Kėdainių, Klaipėdos miesto, Klaipėdos rajono, Pakruojo rajono, Panevėžio miesto, Pasvalio, Radviliškio, Rokiškio, Šiaulių miesto, Šilutės ir Telšių rajonai.

Antroji grupė. Labai panašios apylinkės. Tai apylinkės, pasižyminčios didelėmis koreliacijomis ir jų statistinių patikimumu 0,05. Lentelėje jos pažymėtos viena žvaigždute. Tai Alytaus, Biržų, Ignalinos, Kupiškio, Prienų, Visagino rajonų apylinkės, taip pat Kauno miesto apylinkė.

Trečioji grupė. Vidutinio ir žemo (nestabilaus) panašumo apylinkės. Tai visos tos apylinkės, kurių nusikalstamumo dinamika panaši ir gauti teigiami koreliacijos koeficientai, tačiau jie nesiekia statistinio reikšmingumo lygio (0,05). Tai Jonavos, Joniškio, Jurbarko, Kauno, Kelmės, Kretingos, Mažeikių, Molėtų, Palangos, Raseinių, Skuodo, Šakių, Šiaulių,

Zarasų, Tauragės, Švenčionių, Ukmergės, Utenos, Varėnos, Širvintų ir Vilniaus miesto apylinkės.

Ketvirtoji grupė. Apylinkės, kurių nusikalstamumo dinamika priešinga nei bendroji šalies nusikalstamumo dinamika. Tai Druskininkų miesto, taip pat Lazdijų, Kaišiadorių, Marijampolės, Plungės, Vilniaus, Šilutės, Trakų, Vilkaviškio, Šalčininkų rajonų apylinkės. Visos pasižymi priešinga nei visos šalies nusikalstamumo dinamika. Čia matome neigiamus koreliacijos koeficientus.

Galima daryti prielaidą, kad, įgyvendinant baudžiamąją politiką visos šalies mastu, ypač daug dėmesio reikia skirti kiekvienos iš pastarųjų dviejų apylinkių vietiniams ypatumams, būtina imtis specialių priemonių norint užtikrinti vykdomos baudžiamosios politikos veiksmingumą.

Nusikalstamos veikos ir jų dinamika

Buvo tiriama ir kelių labiausiai paplitusių bei kitais atžvilgiais svarbių nusikalstamų veikų dinamika nagrinėjamuju laikotarpiu. Šių nusikalstamų veikų pokyčius šiuo laikotarpiu atskleidžia toliau pateikta lentelė (2.5 lentelė) ir paveikslai (2.2–2.3 pav.).

Visas nagrinėtas nusikalstamas veikas sąlyginai suskirstysime į dvi grupes: nukreiptas prieš patį asmenį (jo sveikatą, seksualinio apsisprendimo laisvę) ir prieš asmens nuosavybės teisę. Pirmoje nusikalstamų veikų grupėje vyrauja nesunkus sveikatos sutrikdymas (BK 138 str.). Jis pasižymi tokių veikų „šoliu“ 2005 m., paskui jo lygis laipsniškai mažėja iki 2009 m.

Labiausiai tikėtina, kad toks staigus šuolis įvyko dėl kokio nors (gal ir neoficialaus) baudžiamąjo persekiojimo intensyvumo ar registracijos tvarkos pokyčio. Vargu ar šiuos pokyčius sukėlė kokie nors socialiniai ekonominiai procesai. Mat socialiniai procesai vyksta nepalyginti lėčiau ir vargu ar buvo minėto staigus nusikalstamumo šuolio priežastis.

Pastaraisiais metais labai padidėjo dviejų kitų šios grupės nusikalstamų veikų skaičius. Tai fizinio skausmo sukėlimas ir nežymus sveikatos sutrikdymas pagal BK 140 straipsnį, taip pat grasinimas nužudyti ar sunkiai sutrikdyti žmogaus sveikatą arba žmogaus terorizavimas pagal BK 145 straipsnį. Pirmas iš jų pradeda didėti nuo 2010 m., antras – nuo 2008 m.

Kaip ir anksčiau nagrinėtos nusikalstamos veikos atžvilgiu, sunku būtų patikėti, kad per pastaruosius porą metų smarkiai padidėjo gyventojų savitarpio agresyvumas ir dėl to dažnesni tapo agresyvūs poelgiai, taip

pat ir baudžiamojo įstatymo uždrausti. Labiausiai tikėtina, kad dėl atitinkamose įstaigose vykstančių baudžiamojo persekiojimo praktikos pokyčių pradėta atsakingiau vertinti tokius poelgius ir dažniau taikyti baudžiamojo persekiojimo priemones.

Trijų kitų su lytiniu potraukiu siejamų nusikaltimų (seksualinio prievartavimo pagal BK 150 str., privertimo lytiškai santykiuoti pagal BK 151 str. ir seksualinio priekabiavimo pagal BK 152 str.) lygis liko beveik nepakitęs.

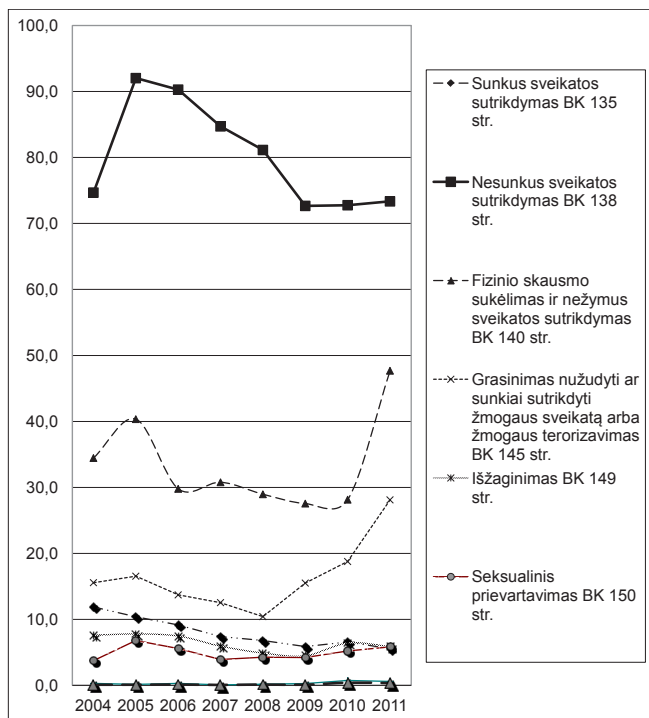
Antroje nusikalstamų veikų grupėje vyrauja vagystės pagal BK 178 straipsnį. Ši nusikalstama veika atskleidžia dinamiką, kuri yra ganėtinai panaši į anksčiau nagrinėtą nesunkaus sveikatos sutrikdymo dinamiką (BK 138 str.). Abi pasižymi sumažėjimu tais pačiais metais ir panašiais lygio svyravimais tolesniu laikotarpiu. Abi nusikalstamų veikų rūšys yra skirtingos daugeliu atžvilgių, tačiau panašios vienu baudžiamosios politikos labai svarbiu bruožu – abi yra dažnos ir dėl to padaro didelį poveikį bendrajai kriminalinei padėčiai. Gan tikėtina, kad abiejų dinamikos panašumą ir sukėlė tie patys nusikalstamų veikų baudžiamojo persekiojimo ir registracijos pokyčiai.

O kalbant apie kitas šios grupės nusikalstamas veikas, tai reiktų pažymėti nedidelį plėšimų (BK 180 str.) skaičiaus sumažėjimą ir, atvirkščiai, sukčiavimų (BK 182 str.) padidėjimą bei turto sunaikinimo ar sugadinimo dėl neatsargumo (BK 188 str.) padidėjimą.

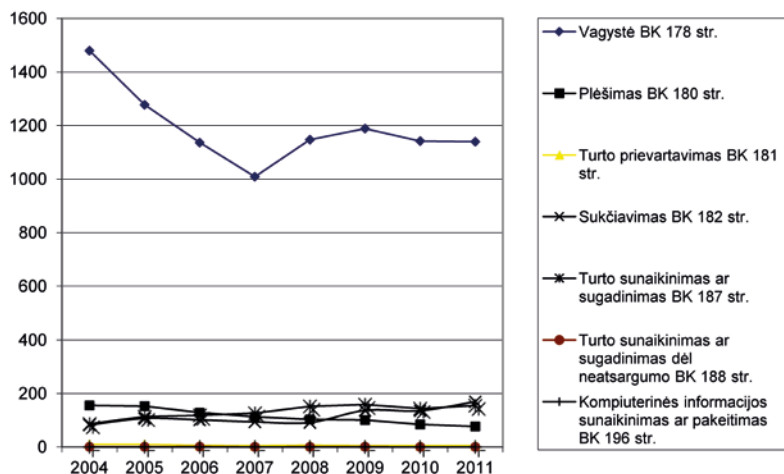
2.5 lentelė. Nusikalstamų veikų lygio dinamika 2004–2011 m. (100 000 gyventojų)

Nusikalstamos veikos	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Sunkus sveikatos sutrikdymas BK 135 str.	11,9	10,4	9,2	7,4	6,8	5,9	6,6	5,5
Nesunkus sveikatos sutrikdymas BK 138 str.	74,7	92,0	90,3	84,7	81,1	72,7	72,8	73,4
Fizinio skausmo sukėlimas ir nežymus sveikatos sutrikdymas BK 140 str.	34,4	40,3	29,8	30,8	29,0	27,5	28,1	47,7
Grasvinimas nužudyti ar sunkiai sutrikdyti žmogaus sveikatą arba žmogaus terorizavimas BK 145 str.	15,6	16,5	13,7	12,5	10,4	15,5	18,8	28,1
Išžagininimas BK 149 str.	7,6	7,8	7,5	5,9	4,9	4,5	6,4	5,9
Seksualinis prievartavimas BK 150 str.	3,7	6,8	5,6	3,9	4,3	4,2	5,2	5,8
Privertimas lytiškai santykiuoti BK 151 str.	0,3	0,1	0,3	0,1	0,2	0,3	0,7	0,6

Seksualinis priekabiavimas BK 152 str.	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,4	0,3
Vagystė BK 178 str.	1479,3	1277,4	1136,0	1008,7	1147,0	1188,5	1141,8	1139,5
Plėšimas BK 180 str.	155,4	153,0	128,3	112,9	103,0	101,0	84,0	77,1
Turto prievartavimas BK 181 str.	10,1	9,8	6,2	5,3	6,7	5,4	5,5	5,3
Sukčiavimas BK 182 str.	82,5	106,2	101,1	93,5	91,1	136,3	135,5	168,9
Turto sunaikinimas ar sugadinimas BK 187 str.	86,8	113,6	118,0	126,1	152,0	159,0	143,6	155,1
Turto sunaikinimas ar sugadinimas dėl neatsargumo BK 188 str.	0,8	0,9	1,4	0,6	0,9	1,2	0,4	0,6
Kompiuterinės informacijos sunaikinimas ar pakeitimas BK 196 str.	0,1	0,0	0,1	0,1	0,3	0,2	0,2	0,2

2.2 pav. Nusikalstamų veikų asmeniui lygio 100 000 gyventojų dinamika (2004–2011 m.)

2.3 pav. Nusikalstamų veikų nuosavybei lygio 100 000 gyventojų dinamika (2004–2011 m.)

2.2. Asmenys, įtariamai (kaltinami) padarę nusikalstamas veikas

2011 m. Lietuvoje buvo 3 244 601 gyventojas, padarytos 79 523 nusikalstamos veikos. Jas padarė 24 332 asmenų. Tai reiškia, kad iš šimto visų amžių gyventojų apie 0,75 kasmet apkaltinami padarę nusikalstamas veikas. Tai kartu reiškia, kad per nagrinėjamą aštuonerių metų laikotarpį penktadalis šalies gyventojų susidūrė su baudžiamąja justicija kaip kaltinamieji (įskaitant ir pakartotinius nusikaltimus).

Nusikaltimų ir nusikaltėlių skaičiaus santykis yra įdomus Lietuvos ir nusikalstamumo joje rodiklis. Šalies padėčiai ir aukštam pragyvenimo lygiui nekintant nusilpsta socialiniai ir ekonominiai kriminogeniniai veiksniai ir išlieka psichologiniai nusikalstamumo veiksniai. Dėl to vis didesnė padaromų nusikaltimų dalis tenka ribotai tam tikrų psichologinių problemų turinčiai asmenų grupei.

2.6 lentelė rodo asmenų, įtariamų padariusių nusikalstamas veikas, skaičių ir pokyčius.

Matoma, kad jų skaičiaus pokyčiai ne visai atitinka nusikaltimų skaičiaus pokyčius. Pavyzdžiui, 2004 m. nusikaltimų skaičius labai padidėjo, palyginti su ankstesniais 2003 m. Tačiau jas padariusių asmenų skaičius sumažėjo. Nuo 2004 iki 2007 m. mažėja ir nusikaltimų, ir nusikaltėlių. 2008–2009 abu rodikliai didėja. 2010–2011 m. nusikaltimų skaičius yra gana stabilus, tačiau juos padariusių nusikaltėlių mažėja. Visa tai rodo gana sudėtingą nusikaltimų skaičiaus santykį.

Kita vertus, vis dėlto matome, kad gana tvirtą nusikaltimus padariusių asmenų skaičiaus mažėjimo tendenciją.

Iš aštuonių nagrinėjamojo laikotarpio metų tik trys pasižymėjo nedideliais asmenų, padariusių nusikaltimus, skaičiaus padidėjimais. Visais kitais šis skaičius akivaizdžiai mažėjo.

2.6 lentelė. Užregistruota asmenų, įtariamų padariusių nusikalstamas veikas, pokytis (proc.).

Metai	Asmenų skaičius	Pokytis procentais
2004	27 887	–6,5
2005	26 070	–4,8
2006	24 831	–8,6
2007	22 703	2,3
2008	23 235	3,8
2009	24 111	1,6
2010	24 496	–0,7
2011	24 332	–6,5

Lytis ir nusikalstamumas

Nusikalstamumas visada pasižymėjo aiškia vyrų persvara. Moterys paprastai sudaro tik labai nedidelę visų nusikaltėlių dalį²⁵³. Kartu pažymima, kad, vykstant visuomenės ir šeimos demokratizacijai, tradicinis didelis vyro ir moters socialinių pozicijų ir su jomis susijusių skirtingų kultūrinių ekspektacijų vieno ir kito atžvilgiu skirtumas, moterų dalis tarp nusikaltimus padariusių asmenų gali labai padidėti.

253 Chesney-Lind, M.; Pasko, L. *The Female Offender: Girls, Women, and Crime*. Thousand Oaks, CA: Sage Publications, 2004.

2.7 lentelė rodo, kad ši tendencija matyti ir Lietuvoje. NAGRINĖJAMUOJU laikotarpiu moterų dalis visų asmenų, įtariamų padariusių nusikalstamas veikas, dalis padidėjo nuo 9, 6 (2004) iki 11, 9 (2011) proc. ir ši didėjimo tendencija visą šį laikotarpį buvo stabili (išskyrus 2010 ir 2011 m.).

2.7 lentelė. Moterys, įtariamios padariusios nusikalstamas veikas

Metai	Užregistruota asmenų, įtariamų padariusių nusikalstamas veikas / iš jų / moterų	Užregistruota asmenų, įtariamų padariusių nusikalstamas veikas / iš jų / moterų / pokytis	Užregistruota asmenų, įtariamų padariusių nusikalstamas veikas / iš jų / moterų / pokytis, %	Moterų dalis (proc.) Tarp visų įtariamųjų
2004	2 667	-	-	9,6
2005	2 786	119	4,5	10,7
2006	2 648	-138	-5	10,7
2007	2 462	-186	-7	10,8
2008	2 693	231	9,4	11,6
2009	2 764	71	2,6	11,5
2010	3 082	318	11,5	12,6
2011	2 887	-195	-6,3	11,9

Nepilnamečių nusikalstamumas

Nepilnamečių nusikalstamumas visada atkreipdavo kriminologų ir platesnės visuomenės ypatingą dėmesį. Jame įžiūrimos viso ateities nusikalstamumo užuomazgos. Tikima, kad didelis nepilnamečių nusikalstamumas dabar reiškia didelį bendrą nusikalstamumą ateityje.

Nepilnamečių nusikalstamumas svarbus ir kitais požiūriais. Jo didėjimas liudija dideles augančios kartos socializacijos problemas. Pasirodo, šeima, mokykla ir kiti socialiniai institutai nesusitvarko su savo uždaviniais ir nesugeba užtikrinti tinkamo jaunos kartos auklėjimo. Galiausiai nepilnamečių nusikalstamumas suvokiamas kaip grėsmė pagrindinių visuomenės vertybių, kurias gina baudžiamoji teisė, pastovumui ir primamumui.

2.8 lentelė rodo palankius nepilnamečių nusikalstamumo pokyčius.

2.8 lentelė. Nepilnamečiai, įtariamai padarę nusikalstamas veikas

Metai	Užregistruota asmenų, įtariamų padariusių nusikalstamas veikas / iš jų / nepilnamečių	Užregistruota asmenų, įtariamų padariusių nusikalstamas veikas / iš jų / nepilnamečių / pokytis	Užregistruota asmenų, įtariamų padariusių nusikalstamas veikas / iš jų / nepilnamečių / pokytis, %	Užregistruota asmenų, įtariamų padariusių nusikalstamas veikas / iš jų / nepilnamečių / lyginamoji dalis, %
2004	4 232	-	-	15,2
2005	4 135	-97	-2,3	15,9
2006	3 583	-552	-13,3	14,4
2007	3 413	-170	-4,7	15
2008	3 627	214	6,3	15,6
2009	3 352	-275	-7,6	13,9
2010	2 865	-487	-14,5	11,7
2011	2 612	-253	-8,8	10,7

Nagrinėjamoju laikotarpiu absoliutus nepilnamečių skaičius sumažėjo nuo 4 232 (2004) iki 2 612 (2011). Lygiai taip pat mažėjo ir nepilnamečių dalis tarp visų įtariamų padariusių nusikalstamas veikas asmenų nuo 15,2 (2004 m.) iki 10,7 (2011 m.). Gali būti, kad ši tendencija atspindi teigiamus pokyčius mūsų visuomenėje. Pavyzdžiui, minėtu laikotarpiu gana aiškiai didėjo besimokančio jaunimo dalis. Tačiau, kita vertus, ji gali būti siejama taip pat ir su vis liberalesniais požiūriais į jaunimo nusikalstamumą, supratimu, kad baudžiamasis persekiojimas ne mažina, o didina tolesnės kriminalinės karjeros riziką.

Nedarbas ir nusikalstamumas

Nedarbas – tai vienas iš svarbių nusikaltimų padarymo veiksmų, kuris padidina kriminalinio elgesio tikimybę. 2.9 lentelė rodo įvairių nedarbančių asmenų, nusikalstamas veikas, skaičių nagrinėjamoju laikotarpiu.

2.9 lentelė. Nedirbantys ir nesimokantys asmenys, įtariami padarę nusikalstamas veikas

Metai	Asmens užim-tumas / nedirban-tis	Asmens užim-tumas / 1–2 gr. invalidas	Asmens užim-tumas / namų šeimininkė (-as)	Asmens užimtu-mas / pensinin-kas	Asmens užim-tumas / nesimo-kantis	Asmens užimtu-mas / elge-taujantis
2004	13 652	355	46	376	581	27
2005	12 104	405	34	397	626	32
2006	11 246	353	35	358	578	29
2007	9 628	342	37	336	548	26
2008	9 432	301	39	359	807	30
2009	10 736	370	32	348	644	16
2010	9 991	359	38	411	409	25
2011	9 279	343	26	427	320	33

2.9 lentelė atskleidė kiekvienos iš šių nedirbančių asmenų grupių vietą. Dvi aplinkybės atkreipia į save dėmesį.

Pirmoji – tarp nedirbančių asmenų, kurie įtariami padarę nusikalstamas veikas, dominuoja tie, kurie nedirbo dėl to, kad nerado darbo arba jų nenorėjo rasti. Tuo tarpu asmenys, kurie nors ir nedirba, bet jų yra normalus ir įprastas visuomenėje socialinis statusas (namų šeimininkė, pensininkas), sudaro tik mažą tokių asmenų grupę.

Antra vertus, šios dvi grupės gana skirtingai reaguoja į neigiamus socialinius reiškinius, tokius kaip krizės, pablogėjęs gyvenimo lygis ir pan. Kriziniais 2008–2009 m. padidėjo nusikalstamų veikų padarymu įtariamų asmenų, kurie neteko darbo ar kurie turėtų mokytis, bet nesimoko.

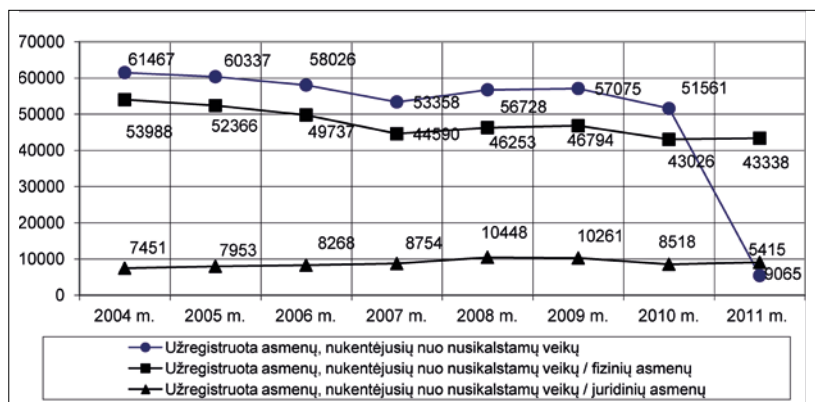
2.3. Nukentėję nuo nusikalstamų veikų asmenys

Oficialioji registruota nukentėjusių nuo nusikalstamų veikų asmenų (toliau – nukentėjusiųjų) statistiką kaupia²⁵⁴ Informatikos ir ryšių departa-

254 **Pastaba:** naudojama Informatikos ir ryšių departamento „Nukentėjusio fizinio asmens arba juridinio asmens statistinė kortelė (50 kortelė)“.

mentas prie Vidaus reikalų ministerijos (toliau – IRD) „Nusikalstamų veikų žinybiniame registre“, o susistemintus duomenis IRD pateikia dviejose ataskaitose: Duomenys apie asmenis, nukentėjusius nuo nusikalstamų veikų Lietuvos Respublikoje (Forma 50-SAV); Duomenys apie nukentėjusius vaikus (iki 18 m.) Lietuvos Respublikoje. Asmenys (forma 50N-SAV).

Šiame poskyryje pateikiama 2004–2011 m. laikotarpio statistikos duomenų analizė, kuriai naudota „Automatizuota statistinė informacinė sistema – ASIS“²⁵⁵.

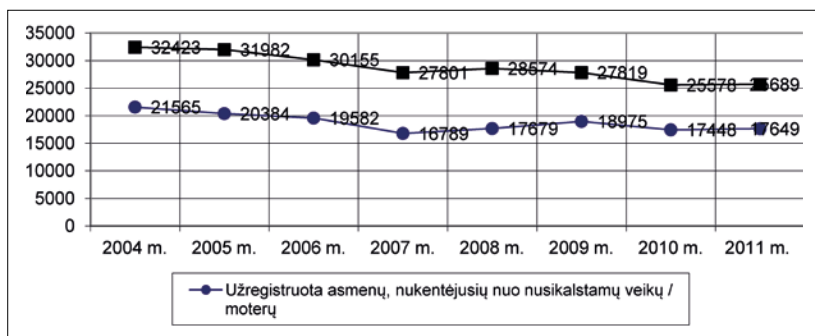

2.4 pav. Nukentėję nuo nusikalstamų veikų asmenys 2004–2011 m. (absol. skaičiais)

Statistikos duomenų analizė rodo, kad vienerių metų vidurkis – 56 400 nukentėjusiųjų²⁵⁶. Nuo 2004 m. iki 2011 m. matyti nukentėjusiųjų – fizinių asmenų – skaičiaus mažėjimo tendencija. 2011 m. registruoti 43 338 nukentėję fiziniai asmenys. Tai sudarė 82,7 proc. visų nukentėjusiųjų. 2011 m. nukentėjusiųjų – juridinių asmenų – daugėja – per metus registruoti 9 065 nukentėjusieji. Be to, nuo 2004 m. iki 2011 m. šių nukentėjusiųjų dalis tarp visų nukentėjusiųjų padidėjo nuo 13,8 proc. iki 20,9 proc.

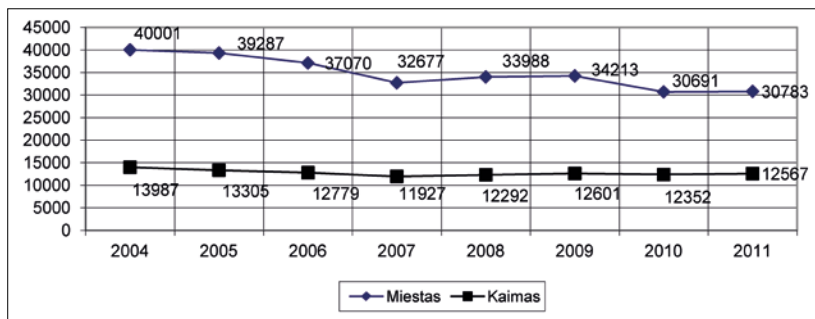
²⁵⁵ Pastaba: plačiau žr.: <http://www.nplc.lt/statistika_asis.aspx>

²⁵⁶ Pastaba: 2004–2011 m. vidurkis.

2.5 pav. Nukentėję nuo nusikalstamų veikų asmenys 2004–2011 m.
Pasiskirstymas pagal lytį (absol. skaičiais)

2.5 paveiksle pateikti duomenys rodo, kad nukentėjusių vyrų lyginamoji procentinė dalis sudaro ~ 60 proc., o nukentėjusių moterų ~ 40 proc. Per metus vidutiniškai registruojami 28 752 nukentėję vyrai ir 18 758 nukentėjusios moterys²⁵⁷.

2.6 pav. Nukentėję nuo nusikalstamų veikų asmenys 2004–2011 m.
Pasiskirstymas pagal gyvenamąją vietą: miestas / kaimas (absol. skaičiais)

Per pastaruosius trejus metus Lietuvos kaimuose užregistruojama 2,6 karto mažiau nukentėjusiųjų nei miestuose. Be to, palyginę nukentėjusiųjų skaičius 2004–2011 m. Lietuvos kaimuose ir miestuose, matome, kad kaimuose nukentėjusiųjų skaičius sumažėjo 10,1 proc., o miestuose – 23 proc.

257 Pastaba: 2004–2011 m. vidurkis.

2011 m. Lietuvos miestuose registruoti 30 783 nukentėjusieji nuo nusikalstamų veikų, o kaimuose – 12 567 nukentėjusieji.

2.10 lentelėje pateiktų duomenų analizė parodė, kad nuo 2008 m. matyti nukentėjusiųjų nuo baudžiamųjų nusižengimų skaičiaus didėjimas ir Lietuvos miestuose, ir kaimuose. Šių nukentėjusiųjų skaičiaus didėjimas matomas tiek tarp nukentėjusių moterų, tiek tarp vyrų.

2.10 lentelė. Nukentėję nuo nusikalstamų veikų asmenys 2004–2011 m.

Pasiskirstymas pagal: gyvenamąją vietą (miestas / kaimas), lytį bei nusikalstamos veikos rūšį (absol. skaičiais)

		Lytis	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Miestas	Nusikaltimai	Vyrai ir moterys	36526	36526	35277	31405	32897	33034	29278	29240
		Vyrai	21943	22459	21276	19520	20142	19262	17167	17127
		Moterys	14583	14263	14001	11885	12755	13772	12111	12113
	Baudžiamieji nusižengimai	Vyrai ir moterys	3475	3475	1793	1272	1091	1179	1413	1543
		Vyrai	1854	1371	942	647	564	572	696	794
		Moterys	1621	1194	851	625	527	607	717	749
Kaimas	Nusikaltimai	Vyrai ir moterys	13003	13003	12188	11504	11860	12080	11761	11964
		Vyrai	8070	7878	7659	7428	7625	7702	7414	7448
		Moterys	4933	4643	4529	4076	4215	4378	4347	4516
	Baudžiamieji nusižengimai	Vyrai ir moterys	984	984	591	423	432	521	591	603
		Vyrai	556	424	352	218	247	298	314	328
		Moterys	428	360	239	205	185	223	277	275

2.11 lentelėje pateikti duomenys rodo, kad sąlyginai dažniausiai viktimizaciją patiria 30–59 metų amžiaus nukentėjusieji. 2011 m. registruota 22 260 nukentėjusiųjų, jie priskirtini minėtai nukentėjusiųjų amžiaus grupei, kuri tarp visų nukentėjusiųjų sudarė 51,3 proc. Rečiausiai nukentėję asmenys iki 18 metų, be to, šios grupės nukentėjusiųjų skaičius mažėja nuo 2008 m. Darytina prielaida, kad šis mažėjimas susijęs su demografiniais pokyčiais, t. y. šios amžiaus grupės asmenų atitinkamu mažėjimu.

2.11 lentelė. Nukentėję nuo nusikalstamų veikų asmenys 2004–2011 m.
Pasiskirstymas pagal amžių (lyginamoji dalis, proc.)

Metai / lyginamoji dalis proc.	iki 13 m.	14–15 m.	16–17 m.	18–20 m.	21–24 m.	25–29 m.	30–39 m.	40–59 m.	60 m. ir vyresni
2004	2,6	1,9	2,7	6,4	9,3	10,9	21,9	31,7	12,6
2005	3,8	2,5	3,1	6,9	9,9	10,8	20,8	30,1	12,1
2006	4,3	2,6	3,4	7,3	9,7	11,3	20,4	29,1	11,9
2007	4,2	2,5	3,5	7,6	10,6	11	20	29	11,5
2008	3,4	1,8	2,8	6,7	10,8	11,1	20,3	30,5	12,5
2009	2,8	1,6	2,5	6,1	9,9	10,8	20,7	31,2	14,3
2010	3,2	1,5	2,3	6,4	9,5	10,5	20	31,3	15,3
2011	3,8	1,5	2,2	6,4	9	10,5	19,7	31,6	15,3

2010–2011 m. atskirų nukentėjusiųjų grupių procentinė dalis didėja, t. y. nukentėjusiųjų iki 13 metų, taip pat nuo 40 iki 59 metų bei 60 metų ir vyresnių.

2.12 lentelė. Nukentėję nuo nusikalstamų veikų asmenys 2004–2011 m.
Pasiskirstymas pagal pilietybę (absol. skaičiais)

Metai	Nukentėjusių asmenų pilietybė / Lietuvos Respublikos	Nukentėjusių asmenų pilietybė / užsienio valstybės	Nukentėjusių asmenų pilietybė / asmuo be pilietybės	Nukentėjusių asmenų pilietybė / asmuo, turintis keletą pilietybių
2004	53,150	730	104	4
2005	51,508	784	72	2
2006	48,995	689	53	
2007	43,942	595	52	1
2008	45,651	560	42	
2009	46,245	507	41	1
2010	42,554	441	30	1
2011	42,860	452	26	

98–99 proc. visų nukentėjusiųjų yra Lietuvos Respublikos piliečiai. 2011 m. registruoti 42 860 nukentėjusieji, kurie turėjo Lietuvos Respublikos pilietybę. Nuo 2004 m. matyti nukentėjusiųjų, turinčių užsienio pilietybę, mažėjimo tendencija. 2004 m. jų registruota 730, o 2011 m. – 452.

Taip pat mažėja nukentėjusiųjų be pilietybės – per 8 metus jų sumažėjo 4 kartus.

2.13 lentelė. Nukentėję nuo nusikalstamų veikų asmenys 2004–2011 m.

Pasiskirstymas pagal išsilavinimą (asmenys nuo 17 metų
(absol. skaičiai))

Metai / Asmens išsilavinimas nuo 17 m.	Pradinis	Pagrindinis	Vidurinis	Profesinis	Aukštesnysis	Aukštasis	Neturi išsilavinimo
2004	2 833	5 584	18 596	3 992	8 660	11 062	222
2005	2 468	5 581	18 326	3 273	7 884	10 615	209
2006	2 301	5 500	17 481	3 043	7 112	9 857	206
2007	1 963	4 885	16 558	2 662	5 885	8 740	174
2008	1 960	4 727	18 095	2 744	5 868	9 717	160
2009	2 134	4 582	18 688	3 071	5 485	10 059	174
2010	2 021	4 630	17 703	2 637	4 901	8 539	156
2011	1 882	4 751	17 181	2 880	4 932	8 799	180

2.13 lentelėje pateikti duomenys rodo, jog 42,3 proc. nukentėjusiųjų (2011 m.) turi vidurinį išsilavinimą. Kitos nukentėjusiųjų grupės didesnės, jų nukentėjusieji turi aukštesnįjį ar aukštąjį išsilavinimą.

2.14 lentelė. Nukentėję nuo nusikalstamų veikų asmenys 2004–2011 m.

Pasiskirstymas pagal mokymosi vietą (įstaigos rūšį (absol. skaičiai))

Metai	Mokėsi mokykloje / bendrojo lavinimo	Mokėsi mokykloje / profesinėje	Mokėsi mokykloje / aukštesniojoje	Mokėsi mokykloje / aukštojoje	Mokėsi mokykloje / kitoje mokymosi įstaigoje
2004	3 739	534	306	1 471	263
2005	4 495	603	300	1 474	304
2006	4 636	508	249	1 378	275
2007	4 223	446	199	1 128	255
2008	3 494	398	200	1 028	205
2009	3 129	446	219	1 040	223
2010	2 897	504	198	1 066	201
2011	3 126	508	210	999	192

2004–2011 m. daugiausia nukentėjusiųjų (tarp visų besimokančiųjų nukentėjusiųjų) mokėsi bendrojo lavinimo mokyklose, kai vidutiniškai

per metus registruojami 3 717 nukentėję asmenys, kurie mokėsi bendrojo lavinimo mokyklose²⁵⁸. 2011 m. registruoti 5 035 nukentėję asmenys, kurie viktimizacijos metu mokėsi.

2.15 lentelė. Nukentėjusiųjų, dirbančių valstybės institucijose, tarnybose bei nevalstybiniame sektoriuje, 2004–2011 m. pasiskirstymas pagal profesijas (absol. skaičiais)

Metai / muketėjo dirbantys:																				
	Policijoje																			
	Prokuratūroje																			
	NSD																			
	VSAT																			
	Muitinės departamente																			
	FNTT																			
	PAGD																			
	STT																			
	Kalėjimų departamente																			
Pareigūnais, turinčiais viešojo administravimo įgaliojimus																				
Pareigūnais / kitų valstybinių institucijų																				
tarnautojais / vidaus reikalų sistemos																				
tarnautojais / krašto apsaugos sistemos																				
tarnautojais / sveikatos apsaugos sistemos																				
tarnautojais / švietimo sistemos																				
tarnautojais / kitų valstybės institucijų ar įmonių																				
nevalstybinėse įstaigose ar įmonėse / vadovai																				
nevalstybinėse įstaigose ar įmonėse / darbdaviai																				
nevalstybinėse įstaigose ar įmonėse / buhalteriai																				
nevalstybinėse įstaigose ar įmonėse / materialiai atsakingi asmenys																				
nevalstybinėse įstaigose ar įmonėse / bankų sistemos darbuotojai																				

2004–2011 m. didžiausia nukentėjusiųjų grupė dirbo nevalstybinių įstaigų ar įmonių vadovais, 2011 m. registruoti 1 591 asmenys. Kita vertus, nuo 2004 m. šių nukentėjusiųjų skaičius mažėja.

Nuo 2009 m. daugėja nukentėjusiųjų, kurie yra policijos pareigūnai, 2011 m. šios grupės nukentėjusiųjų asmenų registruota 712.

2.16 lentelė. Nukentėję nuo nusikalstamų veikų asmenys 2004–2011 m.
Pasiskirstymas pagal asmens užimtumą (absol. skaičiais)

Metai	Bedarbis (registr. darbo biržoje)	Asmens užimtumas / nedirbantis	Asmens užimtumas / 1–2 gr. invalidas	Asmens užimtumas / namų šeimininkė (-as)	Asmens užimtumas / pensininkas	Asmens užimtumas / nesimokantis	Asmens užimtumas / elgetaujantis	Asmens užimtumas / įkalintas laisvės atėmimo įstaigoje	Asmens užimtumas / karys
2004	1 743	7 904	1 189	278	5 226	88	18	26	21
2005	1 247	7 196	1 122	233	4 954	93	18	27	17
2006	1 006	6 356	1 053	175	4 560	125	11	56	48
2007	775	5 212	830	144	3 852	77	20	52	34
2008	751	5 246	858	175	4 379	64	12	45	20
2009	1 663	5 924	938	143	5 220	59	11	44	11
2010	2 434	5 195	840	146	5 253	48	10	68	17
2011	2 362	4 814	835	144	5 227	24	8	40	13

2.16 lentelėje pateikti duomenys rodo, kad dažniausiai nukenčia (tarp nukentėjusiųjų pagal užimtumą) pensininkai ir nedirbantys asmenys. Nuo 2007 iki 2009 m. nukentėjusiųjų pensininkų skaičius didėjo, o per pastaruosius trejus metus jis nekinta – per metus nukenčia ~ 5 200 pensininkų. Nuo 2008 m. daugėjo bedarbių (registruotų darbo biržoje) nukentėjusiųjų. 2008 m. registruoti 751 nukentėjusieji, o 2011 m. – 2 362. Kita didelė nukentėjusiųjų grupė – tai nedirbantys asmenys, kurie tarp visų šios grupės nukentėjusiųjų sudarė 35,7 proc. 2011 m. registruoti 4 814 šios grupės nukentėjusieji.

2.17 lentelė. Nukentėję nuo nusikalstamų veikų asmenys 2004–2011 m.
Pasiskirstymas pagal sąveiką su nusikaltusiu asmeniu (absol. skaičiais)

Metai / asmuo nukentėjęs nuo:	Sutuoktinio	Sugyventinio	Partnerio	Tėvų ar patėvių	Įtėvių ar globėjų	Vaikų ar įvaikių	Brolio ar sesers	Senelių ar vaikaičių	Darbdavio	Pedagogo	Nepažįstamo
2004	454	233	26	345	10	191	97	30	17	14	12 571
2005	364	187	12	633	17	174	115	37	20	16	13 314
2006	319	189	16	859	20	168	106	26	26	9	13 984
2007	292	185	17	743	14	153	90	33	18	14	15 152
2008	258	162	22	456	9	149	92	25	16	5	17 401
2009	219	147	21	410	12	150	89	31	22	5	17 238
2010	223	145	24	480	14	142	89	36	12	13	13 696
2011	366	290	31	852	18	217	102	34	24	14	12 768

86,7 proc. nukentėjusiųjų nepažinojo asmens, nuo kurio nukentėjo²⁵⁹. Be to, nuo 2009 m. iki 2011 m. šių nekentėjusiųjų sumažėjo nuo 17 238 iki 11 768. 2011 m. labai padaugėjo nukentėjusiųjų nuo sutuoktinio, sugyventinio, partnerio, tėvų ar patėvių, vaikų ar įvaikių, taip pat darbdavio, t. y. nukentėjusiam asmeniui artimo ar pažįstamo žmogaus.

2.18 lentelė. Nukentėję nuo nusikalstamų veikų asmenys 2004–2011 m.
Pasiskirstymas pagal nukentėjimo priežastį bei priklausomumą nuo įtariamojo (absol. skaičiais)

Metai	Nukentėjo dėl einamų pareigų	Priklausė nuo įtariamojo materialiai	Priklausė nuo įtaria- mojo tarnybiškai
2004	484	208	23
2005	384	187	22

259 Nukentėjusių nuo nusikalstamų veikų asmenų pasiskirstymo pagal sąveiką su nusikaltusiu asmeniu duomenys pateikiami apie nukentėjusius nuo visų nusikalstamų veikų. Didžiausią registruoto nusikalstamumo struktūros dalį sudaro turtinės nusikalstamos veikos, pagal kurias daugeliu atvejų tarp nukentėjusiųjų ir nusikaltusių asmenų nėra glaudesnių socialinių ryšių. Todėl manytina, jog tokį nukentėjusiojo ir nusikaltusių asmenų sąveikos paskirstymą lemia būtent tai, kad registruoto nusikalstamumo struktūroje vyrauja nusikaltimai nuosavybei. Manytina, kad toks pasiskirstymas būtų kitoks smurtinių nusikalstamų veikų, kurų metu kur kas labiau pasireiškia glaudūs aukos ir nusikaltusio asmens ryšiai, atveju.

2006	413	148	17
2007	282	61	11
2008	317	39	11
2009	259	26	7
2010	199	35	8
2011	379	49	13

Iš 2.18 lentelėje pateiktų duomenų nuo 2004 m. matyti visų lentelėje pateiktų nukentėjusiųjų grupių viktimizacijos rodiklių sąlyginis mažėjimas. Tačiau 2011 m. pateikti didesni rodikliai, pavyzdžiui, asmenys, nukentėję dėl einamų pareigų, nukentėjo 1,9 karto daugiau nei 2010 m.

2.19 lentelė. Nukentėję nuo nusikalstamų veikų asmenys 2004–2011 m.
Pasiskirstymas pagal nukentėjusiojo būklę viktimizacijos metu
(absol. skaičiais)

Metai	Nukentėjęs buvo neblaivus	Nukentėjęs buvo apsvaigęs nuo narkotinių ar psichotropinių medžiagų	Nukentėjęs buvo bejėgiškos būklės
2004	1020	10	167
2005	818	4	98
2006	823	5	91
2007	709	6	69
2008	591	4	55
2009	469	2	48
2010	445	3	48
2011	474	10	47

Dažniausiai asmenys nukenčia būdami neblaivūs. 2011 m. registruoti 445 šios kategorijos nukentėjusieji. Asmenų, kurie nukentėjo būdami bejėgiškos būklės, skaičius nuo 2004 iki 2011 m. sumažėjo 3,5 karto. Be to, trejus metus šių nukentėjusiųjų skaičiaus nekinta, t. y. per metus registruojami 47 asmenys. 2011 m. padaugėjo nukentėjusiųjų, kurie viktimizacijos metu buvo apsvaigę nuo narkotinių ar psichotropinių medžiagų.

2.20 lentelė. Nukentėję nuo nusikalstamų veikų asmenys 2004–2011 m.
Pasiskirstymas pagal patirtą žalos pobūdį (absol. skaičiais)

Metai	Nukentėjęs patyrė / turtinę žalą	Nukentėjęs patyrė / fizinį smurtą	Nukentėjęs patyrė / seksualinę prievartą	Nukentėjęs patyrė / psichologinę prievartą	Nukentėjęs patyrė / nepriežiūrą
2004	40 962	6 978	300	584	27
2005	38 418	7 598	280	739	20
2006	34 732	7 247	287	696	17
2007	30 396	6 634	247	606	19
2008	33 168	6 581	219	505	26
2009	34 616	6 118	199	528	22
2010	31 156	5 611	228	526	17
2011	29 410	6 083	239	676	40

Apie 80 proc. nukentėjusiųjų patiria turtinę žalą. 2011 m. registruoti 29 410 nukentėjusieji, kurie patyrė turtinę žalą. 2011 m. daugiau registruota nukentėjusiųjų, kurie patyrė fizinį smurtą, seksualinę, psichologinę prievartą, taip pat nepriežiūrą.

2.21 lentelė. Nukentėję nuo nusikalstamų veikų asmenys 2004–2011 m.
Pasiskirstymas pagal atskiras nusikalstamas veikas
(LR BK 129–134 str.) (absol. skaičiais)

Metai	Nužudymai (BK 129 str.)	Nužudymas labai susijaudinus (BK 130 str.)	Neatsargus gyvybės atėmimas (BK 132 str.)	Sukurstymas nusižudyti (BK 133 str.)	Padėjimas nusižudyti (BK 134 str.)
2004	358	1	34	33	
2005	300	1	25	22	
2006	327	1	39	12	2
2007	291		15	6	
2008	312		16	14	
2009	273	1	11	4	
2010	239	1	12	4	
2011	194		33	6	

Nukentėjusiųjų nuo nužudymų skaičius mažėja nuo 2008 m. 2011 m. registruoti 194 nukentėjusieji nuo nužudymų. Tačiau 2011 m., palyginti su 2010 m., 2,7 karto padaugėjo nukentėjusiųjų, kuriems buvo atimta gyvybė dėl neatsargumo.

2.22 lentelė. Nukentėję nuo nusikalstamų veikų asmenys 2004–2011 m.
Pasiskirstymas pagal atskiras nusikalstamas veikas (LR BK 135, 138, 140, 145–148 str.) (absol. skaičiais)

Metai	Sunkus sveikatos sutrikdymas (BK 135 str.)	Nesunkus sveikatos sutrikdymas (BK 138 str.)	Fizinio skausmo sukėlimas (BK 140 str.)	Grasijimas nužudyti, žmogaus terorizavimas (BK 145 str.)	Neteisėtas laisvės atėmimas (BK 146 str.)	Prekyba žmonėmis (BK 147 str.)	Žmogaus veiksmų laisvės suvaržymas (BK 148 str.)
2004	373	2 594	1 061	424	47	10	5
2005	226	2 616	1 021	480	53	13	5
2006	221	3 210	912	453	58	25	7
2007	207	2 938	920	379	51	9	3
2008	152	2 756	839	317	61	23	7
2009	126	2 369	744	399	45	13	4
2010	143	2 192	730	487	50	2	4
2011	109	2 041	1 203	687	32	2	1

Tarp nukentėjusiųjų, kurie patyrė smurtinio pobūdžio viktimizaciją, daugiausia per metus registruojama asmenų, patyrusių nesunkius sveikatos sutrikdymus. Nukentėjusiųjų, patyrusių sunkius sveikatos sutrikdymus, nuo 2004 m. registruojama kasmet mažiau, 2004 m. registruoti 373 nukentėjusieji, o 2011 m. – 109. Tolesnė analizė parodė, kad šios grupės nukentėjusiųjų skaičius didėjimas 2011 m. išsiskiria fizinio skausmo sukėlimo atvejais.

2.23 lentelė. Nukentėję nuo nusikalstamų veikų asmenys 2004–2011 m.
Pasiskirstymas pagal atskiras nusikalstamas veikas (LR BK 149–152 str.) (absol. skaičiais)

Metai	Išžaginimai (BK 149 str.)	Seksualinis prievartavimas (BK 150 str.)	Privertimas lytiškai santykiuoti (BK 151 str.)	Seksualinis priekabiavimas (BK 152 str.)
2004	257	78	6	5
2005	227	135	3	2

2006	215	106	13	3
2007	180	96	2	5
2008	146	78	5	2
2009	107	85	7	2
2010	151	89	8	7
2011	145	76	4	6

2.23 lentelėje pateikti duomenys rodo, kad tarp nukentėjusiųjų nuo seksualinio pobūdžio nusikalstamų veikų daugiausia registruojama asmenų, patyrusių išžaginimus bei seksualinį prievartavimą. 2011 m. registruoti 145 asmenys, nukentėję nuo išžaginimų, ir 76 – nuo seksualinių prievartavimų.

2.24 lentelė. Nukentėję nuo nusikalstamų veikų asmenys 2004–2011 m.

Pasiskirstymas pagal atskiras nusikalstamas veikas
(LR BK 178, 180–184, 186, 187 str.) (absol. skaičiais)

Metai	Vagystės (BK 178 str.)	Plėšimai (BK 180 str.)	Turto prievartavimas (BK 181 str.)	Sukčiavimas (BK 182 str.)	Turto pasisavinimas (BK 183 str.)	Turto iššvaistymas (BK 184 str.)	Turtinės žalos padarymas apgaule (BK 186 str.)	Turto sunaikinimas ar sugadinimas (BK 187 str.)
2004	40 293	4 872	155	1 001	202	41	74	1 528
2005	37 138	5 213	200	1 313	233	52	82	2 540
2006	33 900	4 516	128	1 695	224	58	56	2 680
2007	30 510	3 986	131	1 524	197	18	55	3 143
2008	35 203	3 754	128	1 410	220	34	43	3 837
2009	36 475	3 474	135	2 031	284	50	65	3 936
2010	32 731	2 743	111	2 291	213	36	47	3 286
2011	31 683	2 431	125	2 637	229	44	57	3 717

Nuo 2009 m. nukentėjusiųjų nuo vagysčių ir plėšimų skaičius mažėja. Daugiausia asmenys nukentėję būtent nuo vagysčių. 2011 m. nukentėjusiųjų nuo vagysčių procentinė dalis sudarė 73,1. Nuo 2009 m. daugėja nukentėjusiųjų nuo sukčiavimų, jų 2011 m. registruota 2 637. Be to, smarkiai padaugėjo nukentėjusiųjų, kurie 2011 m. patyrė turto sunaikinimą ar sugadinimą.

2.25 lentelė. Nukentėję nuo nusikalstamų veikų asmenys 2004–2011 m.
Pasiskirstymas pagal atskiras nusikalstamas veikas
(LR BK 154, 264, 281, 307, 308 str.) (absol. skaičiais)

Metai	Šmeižimas (BK 154 str.)	Lenkimas vartoti narko- tines ar psi- chotropines medžiagas (BK 264 str.)	Kelių trans- porto eismo saugumo taisyklių pa- žeidimas (BK 281 str.)	Pelnymasis iš kito asmens prostitucijos (BK 307 str.)	Įtraukimas į prostituciją (BK 308 str.)
2004	16		2 546		4
2005	21	4	3 099	4	3
2006	28	3	3 666	12	8
2007	44	5	3 735	10	1
2008	45	7	2 946	4	4
2009	55	3	2 213	11	5
2010	81	2	1 841	5	4
2011	94	15	1 596	1	1

2.25 lentelėje pateikti duomenys rodo, kad nuo 2004 m. daugėja nukentėjusiųjų nuo šmeižto, t. y. per nagrinėjamąjį laikotarpį jų padaugėjo 5,8 karto. Be to, per 2011 m. smarkiai padaugėjo nukentėjusiųjų, kurie buvo lenkiami vartoti narkotines ar psichotropines medžiagas.

2.4. Nusikalstamumo žala

Registruoto nusikalstamumo turatinės žalos statistiką Lietuvoje reguliariai pradėta skaičiuoti 1995 m., kai Informatikos ir ryšių departamentas (toliau – IRD) prie Vidaus reikalų ministerijos pradėjo rengti statistinę ataskaitą „Duomenys apie turatinę žalą (Forma ŽALA)“.²⁶⁰ Deja, šioje statistikos ataskaitoje, kaip ir kai kuriuose kitose IRD rengiamose statistikos ataskaitose, nėra tiksliai aišku, kas čia apskaičiuota. IRD tinklalapyje pa-

²⁶⁰ *Nusikalstamumo statistika pagal ikiteisminio tyrimo įstaigas* [interaktyvus]. Vilnius: Informatikos ir ryšių departamentas prie VRM [žiūrėta 2012-10-25]. <http://www.ird.lt/infusions/report_manager/report_manager.php?metai=2005&menu=12&idAta=2&rt=1&oldYear=2005&id=198&idStat=10®ionas=0&id3=1>.

teiktose Statistikos rodiklių formavimo taisyklėse²⁶¹ nėra nurodyta, kokia turtinė žala skaičiuojama. Neaišku, ar šioje statistikos ataskaitoje skaičiuojama nukentėjusiojo „pareikštos turtinės žalos suma“ ar „bylos tyrimo metu nustatytos turtinės žalos dydis“²⁶². Neaišku, kaip yra nustatomas turtinės žalos dydis, kai nusikalstamą veiką padaręs asmuo nenustatytas ir byla nenagrinėjama teisme.

Kitas trūkumas yra tas, kad šioje statistikos ataskaitoje pateikti duomenys reiškia ne vien Lietuvoje padarytų nusikalstamų veikų žalą. Ši žala skaičiuojama pagal ikiteisminio tyrimo įstaigas, bet ne pagal savivaldybių teritorijas. Skaičiuojant pagal ikiteisminio tyrimo įstaigas, į šią ataskaitą, be nusikalstamų veikų, padarytų Lietuvos teritorijoje, *papildomai įtraukiamas* Lietuvos Respublikos piliečių ir kitų nuolat Lietuvoje gyvenančių *asmenų padarytų kitose valstybėse nusikaltimų*, kvalifikuojamų pagal Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso straipsnius (BK 5 str.), *skaičius*.²⁶³ *Pasirinktas žalos skaičiavimo būdas yra labai keistas, nes neaišku, kam jis skirtas ir kokią nusikalstamumo žalą jis matuoja*. Iš Informatikos ir ryšių departamento tinklalapyje pateiktos informacijos²⁶⁴ išplaukia, kad statistikos ataskaitoje „Duomenys apie turtinę žalą (Forma ŽALA)“ nepateikiama nei nusikalstamumo Lietuvoje turtinė žala, nei Lietuvos Respublikos piliečių ir kitų nuolat Lietuvoje gyvenančių asmenų nusikalstamomis veikomis padaryta turtinė žala. Šioje ataskaitoje pateikiamas abiejų šių žalos aspektų junginys galima sakyti yra netikslus, nes joje *nėra visų duomenų* apie Lietuvos Respublikos piliečių ir kitų nuolat Lietuvoje gyvenančių asmenų nusikalstamomis veikomis padarytą turtinę žalą *kitose valstybėse* – ataskaitoje yra įtraukti tik duomenys iš Lietuvos ikiteisminio tyrimo įstaigų, bet neįtraukti kitų valstybių ikiteisminio tyrimo įstaigų duomenys.

261 Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministro 2007 m. rugsėjo 26 d. įsakymas Nr. 1V-335 „Dėl Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministro 2003 m. birželio 30 d. įsakymo Nr. 1V-264 „Dėl nusikalstamų veikų, jas padariusių asmenų bei nukentėjusių asmenų pagrindinių statistinių rodiklių formavimo taisyklių patvirtinimo“ pakeitimo.“ *Valstybės žinios*. 2007, Nr. 103–4229.

262 Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministro 2003 m. gegužės 8 d. įsakymu Nr. 1V-160 patvirtinta „Statistinių kortelių apie Nusikalstamų veikų žinybinio registro objektus pildymo instrukcija“. *Valstybės žinios*. 2006, Nr.79-3118.

263 *Nusikalstamumo statistika pagal ikiteisminio tyrimo įstaigas, supra* note 260.

264 *Ibid.*

Matome, kad reguliariai rengiama statistikos ataskaita, kurioje skaičiuojama nusikalstamumo Lietuvoje ir dalies (ne viso) nusikalstamumo užsienyje padaryta turtinė žala. Šioje ataskaitoje pateikiama *neaišku kokioje (neapibrėžtoje) teritorijoje ir kokių asmenų (neapibrėžto kontingento) nusikalstamomis veikomis padaryta turtinė žala*. Tokia padėtis gali būti susijusi su tarp Lietuvos teisėsaugos pareigūnų pasitaikančia nuomone, kad nusikalstamumo žalos geriau neskaičiuoti, nes suskaičiuota registruoto nusikalstamumo žala yra gerokai mažesnė negu lėšos, skiriamos baudžiamojo teisingumo sistemai, nusikalstamumo prevencijai ir kontrolei. Dalies pareigūnų supratimu, toks nepalankus teisėsaugos pareigūnams nusikalstamumo žalos ir skiriamo finansavimo santykis gali turėti įtakos skiriant valstybės asignavimus baudžiamojo teisingumo institucijų sistemai, prisidėti prie jos finansavimo mažinimo.

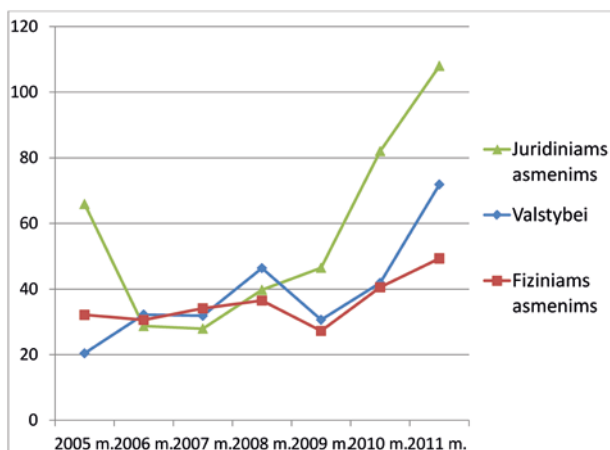
Nors IRD statistinėje ataskaitoje apibrėžta nusikalstamomis veikomis padaryta turtinė žala, galime bent apytiksliai panagrinėti registruoto nusikalstamumo Lietuvoje turtinę žalą ir jos kitimą. 2.26 lentelėje pateikti šios žalos dydžiai.

2.26 lentelė. Registruoto nusikalstamumo Lietuvoje turtinė žala, mln. litų²⁶⁵

Laikotarpis	2005 m.	2006 m.	2007 m.	2008 m.	2009 m.	2010 m.	2011 m.
Valstybei	20,4	32,2	31,9	46,4	30,7	41,9	71,9
Fiziniais asmenimis	32,2	30,6	34,1	36,5	27,3	40,6	49,3
Juridiniams asmenimis	65,9	28,7	28,0	39,7	46,5	82,0	108,0
Iš viso:	118,5	91,6	94,0	122,7	104,4	164,5	229,2

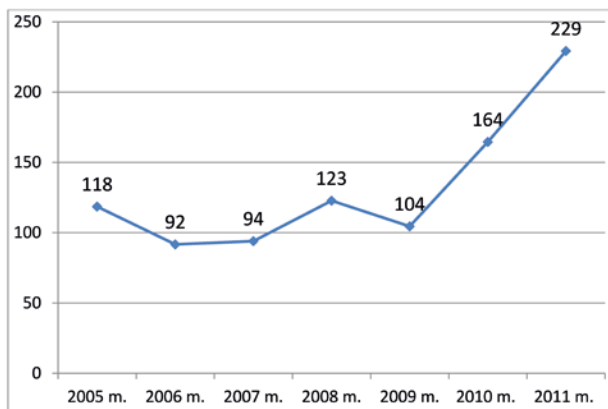
Registruoto nusikalstamumo Lietuvoje turtinės žalos sudedamosioms dalims palyginti ir jų kitimui vertinti patogesnė yra žalos pavaizdavimo diagrama forma. 2.7 paveiksle matyti, kad visų rūšių žala (valstybei, fiziniams asmenims ir juridiniams asmenims) per nagrinėjamą 2005–2011 m. laikotarpį buvo linkusi didėti. Ypač smarkiai ji padidėjo 2010 ir 2011 m. Labiausiai padidėjo juridiniams asmenims ir valstybei padaryta žala.

²⁶⁵ Duomenys apie turtinę žalą. Informatikos ir ryšių departamento prie Vidaus reikalų ministerijos statistinė ataskaita [interaktyvus]. Vilnius: Nusikalstamumo prevencijos Lietuvoje centras [žiūrėta 2012-10-31]. <<http://www.nplc.lt:8000/asis/>>.

2.7 pav. Registruoto nusikalstamumo Lietuvoje turpinė žala, mln. litų²⁶⁶

Bendra (suminė) registruoto nusikalstamumo Lietuvoje turpinė žala (2.8 pav.) 2005–2009 m. kito nedaug, o 2010 ir 2011 m. labai padidėjo. Šis padidėjimas gali būti siejamas su 2008 m. prasidėjusia pasauline ekonomine krize. Tačiau lieka neaišku, kodėl per patį krizės „įkarštį“, t. y. 2009 m., bendra turpinė žala penktadaliu sumažėjo, palyginti su 2008 m.

2.8 pav. Bendra (suminė) registruoto nusikalstamumo Lietuvoje turpinė žala, mln. litų²⁶⁷

²⁶⁶ Duomenys apie turpinę žalą. Informatikos ir ryšių departamento prie Vidaus reikalų ministerijos statistinė ataskaita, *supra* note 265.

²⁶⁷ *Ibid.*

2.5. Nusikalstamų veikų neregistravimo priežastys

Siekiant ištirti teisėsaugos ir kitų institucijų atstovų išskiriamus probleminius praktinius veiksnius, veikiančius nusikalstamų veikų registraciją Lietuvoje, pateikti siūlymų dėl nusikalstamų veikų registracijos gerinimo 2012 m. birželio 22 d. Mykolo Romerio universitete buvo atliktas sutelktos tikslinės grupės (fokus grupės) tyrimas. *Tyrimo metodas* – kokybinis grupinės diskusijos metodas.²⁶⁸

Tikslinė tyrimo grupė (fokus grupė) buvo atrinkta remiantis šiais kriterijais:

- grupinės diskusijos dalyviai profesinėje (darbinėje) veikloje tiesiogiai naudoja nusikalstamų veikų registracijos duomenis arba dalyvauja nusikalstamų veikų registracijoje;
- grupinės diskusijos dalyviai turi sukaupę specialių žinių, susijusių su nusikalstamų veikų registracija, praktinio pobūdžio problemomis, registracijos trūkumais ir pan.;
- grupinės diskusijos dalyviai turi penkerių metų ar ilgesnį darbo stažą atskirose teisėsaugos institucijose ar / ir mokslo įstaigose;
- grupinės diskusijos dalyviai turi kompetencijos vertinti bendrą nusikalstamų veikų registracijos sistemą.

Tyrimo grupei (grupinei diskusijai) buvo pateikti tokie klausimai:

- Kaip Jūs manote, kodėl dalis nusikalstamų veikų neužregistruojama?
- Kokius išskirtumėte pagrindinius objektyvius ir subjektyvius veiksnius (kliūtis, problemas), kurie apsunkina ar blokuoja duomenų patekimą į registruotą nusikalstamumo statistiką?
- Kaip Jūs pakomentuotumėte tokią padėtį, kad palyginę registruoto nusikalstamumo Lietuvoje 2011 m. statistiką su gyventojų apklausos duomenimis apie tai, ar jie nukentėjo nuo nusikalstamų veikų Lietuvoje 2011 m., gauname, jog buvo užregistruota 4,5 karto mažiau vagysčių negu vagysčių, apie kurias respondentai teigė pranešę teisėsaugai? Kyšio reikalavimo atveju analogiškai užregistruota net 111 kartų mažiau nusikalstamų veikų.

²⁶⁸ Angl. *Focus group research*.

Ką jūs galėtumėte pasiūlyti, kad nusikalstamų veikų registracija būtų veiksmingesnė, sistema veiktų sklandžiau?

Tikslinę grupę sudarė (joje dalyvavo):

- 1) Specialiųjų tyrimų tarnybos Korupcijos prevencijos valdybos atstovas;
- 2) Generalinės prokuratūros Baudžiamojo persekiojimo departamento atstovas (prokuroras);
- 3) Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto Baudžiamosios teisės ir kriminologijos katedros atstovas (dėstytojas, mokslų daktaras);
- 4) Valstybės saugumo departamento atstovas (vadovo pareigos);
- 5) Policijos departamento atstovas;
- 6) Informatikos ir ryšių departamento prie VRM atstovas (vadovo pareigos);
- 7) Informatikos ir ryšių departamento prie VRM atstovas (specialistas);
- 8) Lietuvos teisės instituto Kriminologinių tyrimų skyriaus atstovas;
- 9) Vilniaus apskrities Vyriausiojo policijos komisariato Informatikos ir ryšių skyriaus atstovas;
- 10) Vilniaus apskrities Vyriausiojo policijos komisariato Vilniaus m. policijos komisariato atstovas (vadovo pareigos).

Grupinės diskusijos trukmė – 1 val. 23 min. Tyrimą atliko dr. Rokas Uscila ir dr. Alfredas Kiškis.

Atlikus tyrimą *buvo išskirti subjektyvūs ir objektyvūs veiksniai*, dėl kurių neregistruojamos nusikalstamos veikos.

Subjektyvūs veiksniai:

- Sutelktos tikslinės grupės (grupinės diskusijos) *dalyviai aiškiai išskyrė ir įvardijo subjektyvius veiksnius, dėl kurių neregistruojamos nusikalstamos veikos policijos įstaigose, pavyzdžiui, dažnai patys policijos pareigūnai nusprendžia, ar reikia registruoti nusikalstamas veikas: <... gavus pranešimą, mes (t. y. policija) vyksta-me į vietą, ir tikrai, kur daug problemų, kurios turi nusikalstamos veikos požymių, mes išsprendžiame vietoje, t. y. susitaikant ar pan. ...>, <... tam, kad nebūtų reikalaujama papildomų išteklių, policija negali prie kiekvieno praleisti tiek laiko ...>, <... policija*

negali skirti pakankamai dėmesio, ir vos ne 30 procentų nueina į tai, kad jie sako, Jūs susitaikykite tarpusavyje ... Jūs išsiaiškinkite ... ir va tai daro tokį dingimą ... >, < ... iš tikrųjų tos rekomendacijos generalinės prokuratūros yra tokios, mano požiūriu, labai keistos, nes faktiškai dėl bet ko reikėtų pradėti ikiteisminį tyrimą, dėl bet kokio skambučio, nes realiai jeigu to nepadarytume ir po to gaudume skundą, tai tas tyrėjas ir budėtojas ir t. t., ir kas priėmė skambutį tampa faktiškai atpirkimo ožiais, faktiškai gauna nuobaudas ... žmonės (t. y. policininkai) faktiškai pradeda galvoti, kaip jiems daryti, jie tada gesina telefonu, kad tik kažką nerašytų, nuvykęs patrulis, kad jam nereikėtų rašyti tarnybinių ranka ... ir vėlgi gesina ... >.

- Taigi, *patys policininkai atlieka atranką, kada registruoti nusikaltimą veiką, kada neregistruoti, o to priežastys yra labai įvairios – didėjantis neišaiškintų atvejų skaičius įstaigoje (išaiškinimo procentai, rodikliai), nenoras atlikti formalius registracijos veiksmus, nesupratimas, kad šis atvejis perspektyvus ištirti, ir pan.*, < ... net ir pats būdamas policininku galvoju, nors ir nukentėjo mano dukra, jeigu surasiu, tada forminsiu, o jeigu ne ... matyt neregistruosiu, atvejis mano aptarnaujamoje teritorijoje ... >, < ... buvo atvejis, kviečiau policiją, atvažiavo po 2 valandų ir man sako, žinote ką, čia yra teritorija 1 PK, o mes iš 6 PK, jeigu mašina būtų buvusi kitose pusėje, tada būtų mūsų ... šiaip patys nuvažiuokite į policijos komisariatą, pats nuvažiavau į PK, o jie man sako, gal pareiškimo nerašome, mes paieškosime, jeigu rasime, tada informuosime ... >, < ... mano dukrai nukentėjus ir iš karto atvykus į komisariatą buvo pasakyta, kad bus atsisakymas ..., bet paskui pradėjo ikiteisminį tyrimą pagal chuliganizmą... yra tokios ribos, kai gali pradėti ar gali ne ... >.
- *Trumpai užsiminta apie policijos pareigūnų kompetencijos stoką* <... kaip taisyklė dabar į policiją ateina ne patys gabiausi ... raštas, kaip kardiograma, nieko neina išskaityti, suprasti ... >.
- *Tyrimu buvo apčiuoptas policijos pareigūnų nepasitikėjimas žmonėmis, kritiškas požiūris į nukentėjusių asmenį, kas taip pat gali (ar turi) įtakos nusikaltamų veikų registracijai*, < ... kai žmogus sako, kad mane apiplėšė, tai 93 procentų, kad nieko ten nebuvo ... >.

< ... žmogus, kad apiplėšė vadina ir vagystę, ir kai pameta ... labai daug pametimų ... >, < ... jie nieko nesupranta, ar tai administracinis teisės pažeidimas, ar baudžiamasis, kas kokiam kodeksui priklauso ... ir jie aiškina, kad buvo nusikaltimas ...>.

- *Grupinės diskusijos dalyviai taip pat įvardijo, kad nusikalstamų veikų registracijai įtakos turi ir tai, jog atitinkamą nusikalstamos veikos registracijos formą pildo ne specialistas, o pats ikiteisminio tyrimo pareigūnas ar net keli pareigūnai, kurie vėlgi įvelia klaidų ar net dubliuoja duomenis, < po keletą kartų pirminė informacija užregistruojama, gaunamas numeris, paskui, pavyzdžiui, atsisakymas surašomas, siunčiamas patikrinimui į prokuratūrą, prokuratūra priima nutarimą panaikinti nutarimą atsisakyti, pradedamas ikiteisminis tyrimas, vėlgi ta medžiaga grįžta atgal pas kitą tyrėją ir žinokite nežiūri medžiagoje, koks ten numeris ... jis vėl pradeda registruoti iš naujo, kaip naują įvykį ..., čia žinokite taip dažnai būna, čia tokia registracija, tyrėjai labai keičiasi ... >, < ... dabar registraciją vykdo ne specialistai informatikai, bet patys tyrėjai visa tai registruoja ... >.*
- *Neišvengiama klaidų, kai registruojamos nusikalstamos veikos, pateikiami nepilni duomenys statistinėse kortelėse ... < ... būna, kad policija pateikia nepilnus duomenis, ko mes (t. y. VRM IRD specialistai) norėtume ... >, < ... tikrai statistika yra iškraipoma, kai pats tyrėjas pildo ir siunčia 10-ą kortelę nusikalstamos veikos ..., visai nesenai susidūrėme su problema, kai vagystės iš butų, tai, pvz., 6 PK, tai 10 proc. tokių vagysčių buvo visai ne iš buto ... pvz., ateina žmogus ir bute pastebi, kad dingo iš rankinuko piniginė, o gal tai viešajam transporte, gal turguje, bet koduojama, kad iš buto ... >, < ... aš suprantu tą tyrėją, jam svarbu užregistruoti, įrašo ir tiek, jo laukia kiti žmonės ... >, < ... tyrėjas dirba su 30 registru, tai tyrėjai daug ko nesupranta ... mano nuomone, kiekvienas turi užsiimti savo darbu, turi būti specialistai ... >, < ... yra komisariatų darbuotojų, kurie sėdi ir už visus registruoja ... suvedinėja duomenis ...>, <... nėra žmonių, kurie mokėtų viską padaryti teisingai ... jie bet ką pažymi, kad tik duomenys būtų, vėliau išsiųsti į tą NVŽR, kad užgesinti tą degantį mygtuką ... vienintelis tikslas - atsikratyti to darbo, o ne kad būtų tai teisinga ...>.*

Objektyvūs veiksniai:

- *Atskirai įvardytas veiksnys, dėl kurio dalis nusikalstamų veikų nepatenka į registruotą nusikalstamumo statistiką, tai baudžiamųjų įstatymų pakeitimai, kurie vėlgi sudaro prielaidas subjektyvaus pobūdžio korekcijoms (t. y. objektyvus veiksnys sąlygoja subjektyvų), < ... priėmus naują kodeksą mes visi pradėjome nežinoti, o kaip čia ta veika turi būti ... ir iškart, vieni komisariatai darė tokį dalyką, ai gal mes neregistruojame visko, nes nežinome, kas čia yra ... kiti sako – registruojam, ir gavosi toks dalykas, kad diferencijuotai gavosi visa statistika, o tada iš viršaus kažkas sako, taip negali būti, nes aš stebiu grafiką, matot, jie stebi grafiką, negali būti ir dabar reikia daryti taip, kad statistika grįžtų į tuos rėmus ... ir registracija kreipiama, kaip reikėtų būti, nes tokių šuolių negali būti ... tačiau, kad tie šuoliai vyksta natūraliai, niekas nesidomi ... ir niekas negali duoti išvados, kodėl taip įvyko ... >.*
- *Pačioje valstybėje nėra aiškumo, kam reikalinga registruoto nusikalstamumo statistika, koks jos tikslas, kam ji renkama, kam kaupiama ir sisteminama, <... iš esmės nėra suformuluota užduotis, kam valstybei reikalinga ši statistika ..., koku tikslu ją kaupiame ... >, < ... šiuo metu nusikalstamų veikų registracija yra daugiau formali, negu parodo realią situaciją kas yra ...>, < ... mat registruotos statistikos nauda tyrėjui, prokuratūrai ir t. t., tai jos nėra ...>.*
- *Veiksniai, kurie susiję su pačių nukentėjusiųjų asmenų nesikreipimu į teisėsaugos institucijas, nepradėjimu ikiteisminio tyrimo, kai jis galimas tik dėl nukentėjusiojo skundo, ir kt., < ... labai daug žmonių yra nusivylę galimu tyrimu, jo sėkme ir kad tik gaišamas laikas ..., ir jeigu nėra pakankamai didelė žala, kurią žmogus galėtų siekti atlyginti ar teisingumo šioje srityje, tada jis numoja ranka ir nekviečia policijos, nepradedą to tyrimo ...>, < ... žmonės kreipiasi, kai yra aiškus kaltininkas, nori konkretų asmenį patraukti, nubausti ...>, < ... arba kai yra sunkios, negrįžtamos pasekmės, tai ten jau žmogui turi didelę reikšmę>.*
- *Kiti viktimologinio pobūdžio veiksniai, kai susiduriama su „nesusivoktų aukų“ fenomenu, t. y. aukos, kurios savęs neidentifikuoja aukomis, < ... kalbant apie latentinį nusikalstamumą, ne visos aukos save identifikuoja kaip aukos ... kalbu apie prekybos žmonėmis, ...*

ir iš kur ateina tie pranešimai, praneša „Caritas“, kitos nevyriausybinės organizacijos, kurios dirba su panašiomis aukomis ..., aukos identifikavimas yra didelė problema ...>, < ... arba tais atvejais, kai skriaudą patyrei nuo artimo žmogaus ... išžaginimai ...>.

- „Nukentėjusiojo baimė“, dėl kurios aukos vengia kreiptis į teisėsaugos institucijas < ... aukos bijo to asmens, kuris nusikalsta, ir ta baimė susijusi ne su konkrečia patirtimi, o bendrai su socialiniu aktyvumu ... vietoj to, kad sureaguoti ... aš atsitraukiau ...>, < ... ypač mažuose miesteliuose, kai visi žino, kad su tais žmonėmis geriau neprasidėti ...>, < ... taip pat svarbi savivoka, ką aš galiu padaryti ... mes matome, kad žmonės yra pasyvūs, žmonės nesikreipia, neišnaudoja institucinių galimybių ... žmogus nejaučia, kad kažką gali pakeisti ...>.
- *Pranešimų anonimiškumo neužtikrinimas, kuris blokuoja žmonių aktyvumą pranešti apie jiems žinomas, stebėtas nusikalstamas veikas*, < ... kad pagerinti surenkamumą apie nusikalstamas veikas, teisės pažeidimus, kas vyksta, mes padarėme E. policiją – tai renkama statistika ne apie ikiteisminius tyrimus, bet mūsų (t. y. policijos) įvykio tipai, galima matyti, kokioje vietovėje, kas vyksta ... susidūrėme su problema, kai žmonės atsakinėja į anketas ... jie pranešinėty, tikrai, tačiau jie nori likti anonimiški, jie nenori, kad apie juos sužinotų tas, kurį jie įskundė ... >.
- *Veikos kvalifikavimo, perkvalifikavimo aspektas*, < ... ne visada galima teisingai užregistruoti, kai kabama apie veikos gradaciją, t. y. veikos kvalifikavimą, kai yra skirtingos jos dalys ..., faktiškai pirmoje tyrimo stadijoje negali matyti, ar bus didelė žala, ar nebus didelė žala, tada, kaip taisyklė, registruojama pirma dalis ...>.
- *Sudėtingos, ilgai trunkančios registracijos procedūros* < ... komisariate žmogus turi sugaišti minimaliai valandą, labai sudėtingos procedūros ... ir protokole-pareiškime ir liudytojo apklausos protokole praktiškai ta pati informacija ... praktiškai perrašoma ta pati informacija ...>.
- *Policijos pareigūnų dideli darbo krūviai, laiko sąnaudos, susijusios su nusikalstamų veikų tyrimu (nuo „įforminimo“ procedūrų iki jų ištyrimo)*, < ... dar viena priežastis, dėl kurių tų nusikalstamų veikų registruojama mažiau, tai vis dėlto yra komisariatų darbo

krūviai ... >, < .. reikia sugalvoti blankus, formas, pagal kurias būtų paprasta registruoti ... >, < ... jeigu tai būtų užsienis, jums duotų blanką, jūs pastatytumėt 10 varnelių, penkiolika, vėliau padėtų į seifą ir viskas, ir su jumis niekas nekalbėtų, ir niekas nebendrautų ..., byla, tai vienas lapas, kur iš dviejų pusių yra klausimynas ...>, < ... pas mane didžiausias poskyris visoje Lietuvoje (kalbama apie Vilniaus m. AVPK 1 PK) ... iš 42 darbuotojų 5–6 kiekvieną dieną sėdi ir priiiminėja pareiškimus ... visi piktinasi, kad policija blogai dirba ... darbui lieka 10 žmonių, kurie dirba realų darbą ... >, < Jei pas mane atėjo 15 pareiškėjų, tai su šešioliktu aš galiu ir negražiai pakalbėti>, <... poskyryje tyrėjas turi po 40 bylų, po 2–3 įtariamuosius kiekvienoje, po 1–2 nukentėjusius. Visi skambina, visi kažko nori, prokurorai nori. Tyrėjas fiziškai negali to padaryti>.

- Žmonių abejingumas, dėl ko teisėsaugos institucijos, konkrečiai – policija nesužino apie padarytas nusikalstamas veikas, nors žmonės viešai stebėjo įvykį < ... niekas nepranešinėja apie nusikaltimus, jeigu tai nesusiję su žmogumi ...>, < ... yra senų žmonių, kurie net nemąsto, kad reikia pranešti apie nusikaltimą, net tokių minčių neturi ...>
- *Asmenų, pranešančių apie veikas, teisinis neišprusimas, kai ištyrus teisiškai reikšmingas aplinkybes paaiškėja, kad pranešta veika nėra nusikalstama* < Mes (STT) gauname apie tūkstantį pranešimų per metus. Nusikaltimų ten yra atvejų apie 20>, < ... gydytojas į eilę pastatė, tikriausiai kyšio nori...>, <Su manimi negražiai kalbėjo savivaldybėje, neaptarnavo manęs, ne taip pasižiūrėjo, atmetė prašymą, nepriėmė, tikriausiai nori kyšio>.
- *Nukentėjusieji pranešime ne konkrečiai nurodo įvykio aplinkybes* <... jei parašyta kažkokia beletristika, be jokių konkrečių datų, be jokių konkrečių įvykių, mes negalime to vertinti teisiniu požiūriu kaip pranešimo apie nusikaltimą>.
- *Didelė dalis pranešimų apie nusikalstamas veikas būna melagingi* <... seniau buvo 40–60 proc. melagingų pranešimų. Įsivaizduokite žmogų, kuris registruoja ir 60 proc. gauna melagingų pranešimų ... atsirado tel. 112, daug tokių pranešimų nufiltruoja...>, <Kiekvienas komisariatas turi etatinius pranešėjus, kuriuos vadina: „pagal mėnulio fazę“, „caro palikuonys“, „kosmonautai“ ir t. t.>, <... gėda

pasakyti, kad jie pametė, sako pavogė, atėmė...>, <Žmogaus asmeniniai daiktai turi visai kitokią vertę>, <Žmogui ir centas kainuoja tūkstantį>.

Išvados:

- 1) Nusikalstamų veikų registracijos tvarka ir esama būklė netenkinama visų su registracija susijusių asmenų: baudžiamojo teisingumo sistemos pareigūnų praktikų, statistikų, kriminologų ir nukentėjusiųjų asmenų.
- 2) Nusikalstamų veikų registracijos procesas yra gremėzdiškas, neracionalus ir reikalauja daug darbo sąnaudų.
- 3) Asmenims, registruojantiems nusikalstamas veikas, registracija neatrodo naudinga. Jie nemato esamos padėties, nusikalstamų veikų neregistravimo pasekmių, atsirandančios žalos, vengia registruoti nusikalstamas veikas.
- 4) Asmenys, registruojantys ir tiriantys nusikalstamas veikas, disponuoja neadekvačiais esamai padėčiai ištekliais ir vykdo jų galimybių neatitinkančias funkcijas. Jie nepajėgūs tirti visas nusikalstamas veikas. Siekdami „sutaupyti“ darbo sąnaudų, jie vengia registruoti kai kurių rūšių nusikalstamas veikas.
- 5) Ikteisminio tyrimo institucijose veikiantis darbo vertinimo kriterijus – nusikalstamų veikų išaiškinimo procentas – turi įtakos tam, kad vengiama registruoti neperspektyvias ištirti nusikalstamas veikas.
- 6) Nusikalstamų veikų registracijos procese egzistuoja institucijų, dalyvaujančių baudžiamajame procese ir veikų registracijoje, bendradarbiavimo problema. Prokuratūra nepasitiki tyrėjais, tyrėjai nepasitiki prokuratūra, būdingos tarpinstitucinio priešiško apraiškos. Skirtingos institucijos nėra išnagrinėjusios problemų, susijusių su nusikalstamų veikų registracija, nėra tarpusavio supratimo.
- 7) Nusikalstamų veikų registraciją veikia ir asmenų, pranešančių apie nusikalstamas veikas, veiksniai: melagingi pranešimai, nekonkrečiai nurodomos įvykio aplinkybės, ne visos aukos save identifikuoja nusikalstamų veikų aukomis, nukentėjusiųjų baimė nukentėti pranešus, įsitikinimas, kad nieko negali pakeisti, teisinis neišprusimas.

Rekomendacijos:

- 1) Informatikos ir ryšių departamentui prie VRM kaip institucijai, atsakingai už Nusikalstamų veikų žinybinį registrą, būtų tikslinga gerinti institucijų, dalyvaujančių nusikalstamų veikų registracijos procese, kartu ir registruoto nusikalstamumo statistikos vartotojų bendradarbiavimą periodiškai organizuojant ekspertų darbą kartu, aptariant bendrą padėtį ir kylančias problemas.
- 2) Registracijos problemoms iš esmės spręsti pagrindas būtų mokslinis projektas, kurio tikslas – išsami esamos nusikalstamų veikų registracijos sistemos analizė ir naujos nusikalstamų veikų registracijos sistemos (tvarkos) parengimas siekiant veiksmingai panaudoti išteklius, skiriamus nusikalstamų veikų registracijai bei tyrimui. Projektas apimtų ir reikiamų teisės aktų pakeitimų, leidžiančių atsisakyti mažareikšmių ir neperspektyvių veikų tyrimo, parengimą, taip pat ir viktimologinių veiksmų, lemiančių nusikalstamų veikų neregistravimą, ištyrimą ir šių veiksmų neutralizatorių sukūrimą. Projekto vykdytojų grupė turėtų būti sudaryta iš kriminologų, teisininkų, informacinių technologijų specialistų, Nusikalstamų veikų žinybinio registro specialistų ir praktikų, apimančių visas ikiteisminio tyrimo sritis.
- 3) Visos institucijos, tiriančios nusikalstamas veikas, turėtų atsisakyti nusikalstamų veikų išaiškinimo dalies rodiklio, užregistruotų nusikalstamų veikų lygio ir jo pokyčių, kaip jų darbą vertinančių kriterijų. Jos turėtų parengti prioritetų sąrašus, kokias nusikalstamas veikas tirti pirmiausia, ir tam reikalingus teisės aktus. Tada sumažėtų noras slėpti, neregistruoti nusikalstamų veikų.
- 4) Keliant institucijų specialistų, kurie susiję su nusikalstamų veikų registravimu ir registruoto nusikalstamumo vertinimu, kvalifikaciją tikslinga įtraukti nedidelės trukmės mokymus, kurių metu jiems būtų atskleista nusikalstamų veikų registracijos svarba ir duomenų tikslumo nauda, kur jie būtų supažindinti su nusikalstamumo matavimo problemomis ir jo vertinimo būdais.

3. NUSIKALSTAMUMAS LIETUVOJE, REMIANTIS VIKTIMOLOGINIAIS TYRIM AIS (ANTRASIS SPINDULYS)

3.1. Nusikalstamų veikų, įtrauktinų į viktimologinę apklausą, atranka

Rengiant viktimologinės apklausos klausimyną reikėjo išspręsti dvi pagrindines užduotis:

1. Apibrėžti ratą nusikalstamų veikų, kurios galėtų būti tiriamos remiantis antruoju spinduliu (t. y. apie kurias galima būtų pateikti klausimus viktimologinio tyrimo klausimyne);

2. Atrinkus atitinkamas nusikalstamas veikas, atlikti nusikalstamų veikų sąvokų „perkodavimą“ į viktimologinio klausimyno klausimus. T. y. kaip juos suformuluoti, kad užduodamų klausimų apie nusikalstamas veikas turinys kuo tiksliau atspindėtų Baudžiamajame kodekse apibrėžtą atitinkamos nusikalstamos veikos turinį.

3.1.1. Nusikalstamų veikų, įtrauktinų į viktimologinę apklausą, atrankos principai

Vienas iš išskiriamų viktimologinių tyrimų trūkumų tas, kad šis šaltinis negali apimti visų nusikalstamų veikų, numatytų Baudžiamajame kodekse, tyrimo. Dalis veikų nepatenka grynai dėl objektyvių priežasčių. Pavyzdžiui, yra nusikalstamos veikos be tiesioginių aukų (ekonominiai, finansiniai nusikaltimai, nusikaltimai aplinkai ir pan.), kai nukentėjusioji šalis yra visuomenė, valstybė. Taip pat tokios nusikalstamos veikos, kai nukentėjusysis gali būti tik juridinis asmuo. Kita grupė – tai nužudymai, apie kuriuos galima sužinoti tik netiesiogiai. Taigi pirmajame atrankos etape buvo atsisakyta šių nusikalstamų veikų grupių. 3.1 lentelėje galima matyti pirminės atrankos rezultatus. Išrinktos nusikalstamos veikos (pagal

Baudžiamojo kodekso skyrius), kurios potencialiai, mūsų manymu, galėtų būti tiriamos remiantis antruoju spinduliu.

3.1 lentelė. Pirminė nusikalstamų veikų atranka (pagal BK skyrius)

Nusikalstamų veikų grupės pagal Baudžiamąjį kodeksą
XV SKYRIUS. Nusikaltimai žmoniškumui ir karo nusikaltimai (BK 99–113)
XVI SKYRIUS. Nusikaltimai Lietuvos valstybės nepriklausomybei, teritorijos vientisumui ir konstitucinei santvarkai (BK 114–128)
XVIII SKYRIUS. Nusikaltimai žmogaus sveikatai (BK 135–140)*
XIX SKYRIUS. Nusikaltimai, pavojingi žmogaus sveikatai ir gyvybei (BK 142–145)*
XX SKYRIUS. Nusikaltimai žmogaus laisvei (BK 146–148)*
XXI SKYRIUS. Nusikaltimai žmogaus seksualinio apsisprendimo laisvei ir neliečiamumui (BK 149–153)*
XXII SKYRIUS. Nusikaltimai ir baudžiamieji nusižengimai asmens garbei ir orumui (BK 154–155)*
XXIII SKYRIUS. Nusikaltimai ir baudžiamieji nusižengimai vaikui ir šeimai (BK 156–164)
XXIV SKYRIUS. Nusikaltimai asmens privataus gyvenimo neliečiamumui (BK 165–168)
XXV SKYRIUS. Nusikaltimai ir baudžiamieji nusižengimai asmens lygiateisiškumui ir sąžinės laisvei (BK 169–171)
XXVI SKYRIUS. Nusikaltimai ir baudžiamieji nusižengimai piliečių rinkimų teisėms ir Lietuvos Respublikos prezidento, Seimo bei savivaldybių tarybų rinkimų ar referendumų tvarkai (BK 172–175)
XXVII SKYRIUS. Nusikaltimai ir baudžiamieji nusižengimai asmens socialinėms teisėms (BK 176–177)
XXVIII SKYRIUS. Nusikaltimai ir baudžiamieji nusižengimai nuosavybei, turtinėms teisėms ir turtiniams interesams (BK 178–189)*
XXIX SKYRIUS. Nusikaltimai intelektinei ir pramoninei nuosavybei (BK 191–195)
XXX SKYRIUS. Nusikaltimai elektroninių duomenų ir informacinių sistemų saugumui (BK 196–198 ²)*
XXXI SKYRIUS. Nusikaltimai ir baudžiamieji nusižengimai ekonomikai ir verslo tvarkai (BK 199–211)

XXXII SKYRIUS. Nusikaltimai ir baudžiamieji nusižengimai finansų sistemai (BK 213–224)
XXXIII SKYRIUS Nusikaltimai ir baudžiamieji nusižengimai valstybės tarnybai ir viešiesiems interesams (BK 225–229)*
XXXIV SKYRIUS. Nusikaltimai ir baudžiamieji nusižengimai teisingumui (BK 231–247)
XXXV SKYRIUS. Nusikaltimai visuomenės saugumui (BK 249–252)
XXXVI SKYRIUS. Nusikaltimai ir baudžiamieji nusižengimai, susiję su disponavi- mu ginklais, šaudmenimis, sprogmenimis, sprogstamosiomis ar radioaktyviosiomis medžiagomis (BK 253–258)
XXXVII SKYRIUS. Nusikaltimai ir baudžiamieji nusižengimai, susiję su dispona- vimu narkotinėmis ar psichotropinėmis, nuodingosiomis ar stipriai veikiančiomis medžiagomis (BK 259–268)*
XXXVIII SKYRIUS. Nusikaltimai ir baudžiamieji nusižengimai aplinkai ir žmonių sveikatai (BK 270–277)
XXXIX SKYRIUS. Nusikaltimai ir baudžiamieji nusižengimai transporto eismo sau- gumui (BK 278–282)
XL SKYRIUS. Nusikaltimai viešajai tvarkai (BK 283–285)*
XLI SKYRIUS. Nusikaltimai valstybės tarnautojo ar viešojo administravimo funkci- jas atliekančio asmens veiklai (BK 286–290)
XLII SKYRIUS. Nusikaltimai ir baudžiamieji nusižengimai valdymo tvarkai (BK 291–299)
XLIII SKYRIUS. Nusikaltimai ir baudžiamieji nusižengimai valdymo tvarkai, susiję su dokumentų ar matavimo priemonių klastojimu (BK 300–306 ¹⁾)
XLIV SKYRIUS. Nusikaltimai ir baudžiamieji nusižengimai dorovei (BK 307–310)
XLV SKYRIUS. Nusikaltimai ir baudžiamieji nusižengimai mirusiojo atminimui (BK 311–313)*
XLVI SKYRIUS. Nusikaltimai ir baudžiamieji nusižengimai krašto apsaugos tarny- bai (BK 314–329)

(atrinktos nusikalstamų veikų grupės išskirtos žymekliu „*“)

Antrajame atrankos etape iš pažymėtų 3.1 lentelėje nusikalstamų vei-
kų grupių buvo svarbu atrinkti tik tokias nusikalstamas veikas, kurių atž-
vilgiu viktimologinius klausimus galima būtų suformuluoti taip, kad jie
atitiktų Baudžiamojo kodekso nusikalstamos veikos definiciją. Kartu buvo

atsisakyta nusikalstamų veikų, turinčių vadinamąsias pilkąsias zonas, t. y. dėl kurių praktikoje kyla problemų, susijusių su jų atribojimu nuo administracinių teisės pažeidimų arba nuo kitų nusikalstamų veikų. Taip pat buvo atsisakyta nusikalstamų veikų, kai nukentėjusysis yra nepilnametis asmuo, nes viktimologinėje apklausoje dalyvaus tik asmenys nuo 15 metų.

Trečiajame atrankos etape buvo tikslinami kitų veikų įtraukimo į viktimologinę apklausą preferencijos kriterijai. Reikalas tas, kad viktimologinės apklausos metu užduodamų klausimų skaičius yra ribotas. Pasitelkus preferencijos kriterijus kaip tik ir buvo siekiama apibrėžti tam tikras nusikalstamų veikų savybes, kurios lemtų jos įtraukimo į viktimologinę apklausą svarbą ir būtinybę.

Nustatant kiekvieno klausimo įtraukimo į viktimologinę apklausą prioritetą, buvo vadovautasi tokiais kriterijais:

- *nusikalstamos veikos paplitimas*. Atrenkant nusikalstamas veikas viktimologinei apklausai pirmenybė buvo teikiama toms, kurios yra labiau paplitusios.
- *nusikalstamos veikos pavojingumas*. Kuo pavojingesnė veika, tuo svarbesnė informacija apie ją ir tuo svarbiau įtraukti ją į viktimologinę apklausą.
- *nusikalstamos veikos palyginamumas*. Vertinama, kokios yra galimybės gauti tikslūs oficialiosios statistikos duomenis apie užregistruotas nusikalstamas veikas. Pavyzdžiui, yra atvejai, kai BK straipsnio dispozicija apima kelias nusikalstamų veikų rūšis, o statistikos duomenys pateikiami subendrintai (neišskiriant atskirų nusikalstamos veikos rūšių).

Taip sudaryta tirtinų veikų grupė, kuri gerokai skyrėsi nuo sąrašo tradicinių nusikalstamų veikų, paprastai įtraukiamų į nacionalinius viktimologinius tyrimus (*vadinamosios pagrindinės grupės*). Be pagrindinių veikų į mūsų sudarytą sąrašą pateko ir nusikalstamos veikos, apie kurias tradiciškai vengiama užduoti klausimus viktimologinėse apklausų metu. Daugiausia dėl nusikalstamos veikos sąvokos apibrėžimo sudėtingumo (pvz., dėl viešosios tvarkos pažeidimų, baudžiamųjų nusižengimų asmens garbei ir orumui, kompiuterinio pobūdžio nusikalstamų veikų). Taigi antrojo ir trečiojo etapo atrankos išdava yra nusikalstamos veikos, paminėtos 3.2 lentelėje.

3.2 lentelė. Atrinktos pagrindinės ir papildomos nusikalstamų veikų grupės
(pagal BK skyrius)

Nusikalstamų veikų pagrindinė grupė	Nusikalstamų veikų papildoma grupė
XXVII SKYRIUS. Nusikaltimai ir baudžiamieji nusižengimai nuosavybei , turtinėms teisėms ir turtiniams interesams (BK 178–189)	XL SKYRIUS. Nusikaltimai viešajai tvarkai (BK 283–285)
XVIII SKYRIUS. Nusikaltimai žmogaus sveikatai (BK 135–140)	XXXVII SKYRIUS. Nusikaltimai ir baudžiamieji nusižengimai, susiję su disponavimu narkotinėmis ar psichotropinėmis , nuodingosiomis ar stipriai veikiančiomis medžiagomis (BK 259–268)
XXI SKYRIUS. Nusikaltimai žmogaus seksualinio apsisprendimo laisvei ir neliečiamumui (BK 149–153)	XXXIII SKYRIUS. Nusikaltimai ir baudžiamieji nusižengimai valstybės tarnybai ir viešiesiems interesams (BK 225–229)
	XIX SKYRIUS. Nusikaltimai, pavojingi žmogaus sveikatai ir gyvybei (BK 142–145)
	XXII SKYRIUS. Nusikaltimai ir baudžiamieji nusižengimai asmens garbei ir orumui (BK 154–155)
	XXX SKYRIUS. Nusikaltimai elektroninių duomenų ir informacinių sistemų saugumui (BK 196–198 ²⁾)
	XX SKYRIUS. Nusikaltimai žmogaus laisvei (BK 146–148)
	XLV SKYRIUS. Nusikaltimai ir baudžiamieji nusižengimai mirusiojo atminimui (BK 311–313)

Iš pagrindinės ir papildomos grupės toliau buvo išskiriamos nusikalstamų veikų *subgrupės*, t. y. konkretūs Baudžiamojo kodekso straipsniai (nusikalstamos veikos), apie kurias bus užduodami klausimai per viktimologinę apklausą.

Formuluojant viktimologinės apklausos klausimus buvo laikomasi principo: vienas viktimologinio tyrimo klausimas atitinka vieną BK straipsnio dispoziciją. Išimtį sudarė tik smurtinių nusikalstamų veikų grupė. Kai

kurios smurtinio pobūdžio nusikalstamos veikos buvo sujungtos į keletą didesnių grupių. Pavyzdžiui, įvairaus laipsnio sveikatos sutrikdymai. Formuluoiant klausimą, buvo vadovaujamasi mintimi, kad šis suskirstymas pagal patirtos sveikatos sutrikdymo laipsnį turi tik teisinę reikšmę – bausmės diferencijavimui. Tuo tarpu viktimologinės apklausos metu respondentui bus sunku įvertinti šiuos niuansus.

3.1.2. Viktimologinei apklausai atrinktų nusikalstamų veikų „perkodavimas“ į viktimologinės anketos klausimus

Pagrindinė problema, su kuria paprastai susiduriama tiriant nusikalstamumą viktimologiniais metodais, yra ta, kad klausimyne pateikiamų klausimų apie nusikalstamas veikas turinys iš esmės skiriasi nuo to, kaip tie patys nusikaltimai apibrėžiami Baudžiamajame kodekse (ir atitinkamai, kaip registruojami baudžiamojo statistikoje). Reikalas tas, kad Baudžiamajame kodekse suformuluotos nusikalstamos veikos atspindi įstatymų leidėjo suvokimą ir tikslus bei skirti specializuotam ir labai kvalifikuotam teisės specialistui. Tuo tarpu klausimai, užduodami apie tas pačias nusikalstamas veikas viktimologinės apklausos metu, adresuojami eiliniam, teisinio išsilavinimo neturinčiam žmogui. Maža to, jie turi būti ganėtinai paprasti ir aiškūs, kad juos galėtų suprasti ir žemesnį išsilavinimą turintis respondentas. Dėl to formuluoiant viktimologinėje anketoje klausimą paprastai tenka ne tik atsisakyti teisinių formulavimo subtilybių, bet ir apskritai perorientuoti užduodamą klausimą į respondentui suprantamą buitinę kalbą. Šis buitinis supratimas yra ne tik nepalyginti primityvesnis už mokslinį, bet dar svarbiau, kad jis apskritai neturi tikslesnio apibrėžimo ir taikymo ribų. Jo turinys gali būti labai skirtingas – tai priklauso nuo socialinio kultūrinio konteksto. Tai ir trukdo lyginti jį su teisiniu bei atitinkamai vertinti gautus viktimologinio tyrimo ir registruoto nusikalstamumo statistikos duomenis.

Taigi, yra trys pagrindinės problemos:

Nusikalstamų veikų apibrėžimų skirtingumas. Yra esminių skirtumų vartojant tas pačias sąvokas viktimologinių tyrimų ir baudžiamosios statistikos kontekste. Pavyzdžiui, teisininko ir teisinio išsilavinimo neturinčio žmogaus minima vagystė gali iš esmės skirtis ir reikšti skirtingas

nusikalstamas veikas. Dėl to kyla didelių problemų lyginant registruotos statistikos duomenis apie vagystes su viktimologinių tyrimų duomenimis. Mat, tai, ką asmuo – ne teisininkas vadina „vagyste“ (ir apie ką jis praneša viktimologinio tyrimo metu), gali neturėti vagystei būtinų nusikalstamos veikos sudėties požymių ir, teisininko vertinimu, negali būti vadinama nusikalstama veika.

Neapibrėžtumas. Paprastai nėra tikslių duomenų apie tai, kuo konkrečiai skiriasi viktimologiniuose tyrimų klusimynuose ir baudžiamojoje statistikoje apibrėžiamų nusikalstamų veikų sąvokos. Tai išplaukia, visų pirma, iš neapibrėžtumo tos buitinės sąvokos, kuri vartojama viktimologinio tyrimo atveju. Be to, buitinis vagystės supratimas gali gerokai skirtis ir tarp pačių viktimologinio tyrimo respondentų. Taigi, vagystės sąvokos ribos gali dar išsiplėsti ir tapti visiškai neaiškios.

Nėra galimybių įvertinti teikiamų duomenų patikimumo. Visais atvejais, kai viktimologinės apklausos rezultatai rodo kitokį nusikalstamumo vaizdą nei tą, kuris pateikiamas remiantis oficialiąja statistika, nėra galimybės nustatyti, kuris duomenų šaltinis šiuo atveju patikimesnis ir teikia geresnį praktinių išvadų pagrindą. Taip pat lieka neaišku, kodėl jie skiriasi: dėl to, kad respondentai pranešė apie papildomus nusikaltimus – tuos, apie kuriuos dėl vienos ar kitos priežasties nepranešė policijai, ar dėl to, kad jie savaip supranta apibrėžtos nusikalstamos veikos sąvoką, taiko kitą, neatitinkančią taikomai oficialiojoje statistikoje, ir pan.

Kaip būtų galima išspręsti šią problemą? Suderinti Baudžiamojo kodekso ir viktimologinių klausimų turinį. T. y. reikėtų sudaryti tokį viktimologinės apklausos klausimyną (priemonę), kuris, iš vienos pusės, sudarytų respondentams galimybę pranešti ir apie tas jiems padarytas nusikalstamas veikas, apie kurias jie nepranešė policijai. Iš kitos pusės, reikia užtikrinti, kad respondentai suvoktų klausimą apie patirtas nusikalstamas veikas ne buitiškai, o būtent taip, kaip tai suvokiama baudžiamojoje teisėje (ir kaip atsispindi nusikalstamumo statistikoje). Taigi, reikia užtikrinti viktimologinių klausimų atitiktį nusikalstamų veikų sampratoms, įtvirtintoms Baudžiamajame kodekse. Kartu klausimai apie patirtas nusikalstamas veikas turėtų būti suformuluoti taip, kad būtų visiškai suprantami ir žemiausio išsilavinimo bei intelektualaus lygio respondentams.²⁶⁹

269 Burgess, A.; Regehr, Ch.; Roberts, A. *Victimology: Theories and Applications*. Jones & Bartlett Publishers, 2009.

Taigi, mūsų tikslas ir buvo bandyti suderinti viktimologinius klausimus su Baudžiamajame kodekse apibrėžtu nusikalstamų veikų turiniu. Tai buvo daroma atliekant šiuos nuoseklius žingsnius:

- 1) Buvo nagrinėjamos atitinkamų nusikalstamų veikų dispozicijos Baudžiamajame kodekse ir tikslinamas jų turinys bei ribos;
- 2) Įvertinamas šių sąvokų suprantamumas teisinio išsilavinimo neturinčiam žmogui;
- 3) Išaiškinamos sąvokos, kurias respondentai galėtų suprasti neadekvačiai;
- 4) Atliekama bendrinės (neteisinės) kalbos sąvokų, kurių reikšmės yra artimiausios atitinkamoms Baudžiamojo kodekso sąvokoms, paieška.
- 5) Nesant tokios sąvokos buvo rengiamas platesnis nusikalstamos veikos turinio aprašymas.
- 6) Prie suformuluotų klausimų taip pat buvo pateikti paaiškinimai apklausos atlikėjui, siekiant užtikrinti, kad respondentas adekvačiai suvoktų nusikalstamos veikos, apie kurią yra klausiamas, apibrėžimą ir prireikus (jeigu nustato, kad respondentas netinkamai suprato nusikalstamos veikos turinį) žinotų, kokius paaiškinimus jis turi pateikti respondentui;
- 7) Pasitelkus ekspertus²⁷⁰ buvo tikrinama, ar nusikalstamos veikos sąvoka Baudžiamajame kodekse atitinka suformuluotą pirminiaje viktimologinio klausimyno variante. Atitiktis buvo vertinama dviem aspektais:
 - *tikslumas*: ar neiškeiptas Baudžiamajame kodekse apibrėžtos veikos turinys;

270 Dėl nusikalstamų veikų tinkamumo, jų ypatybių ir klausimų formuluočių tinkamumo viktimologiniam tyrimui buvo apklausti teisės ekspertai: dr. Aurelijus Gutauskas, Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto Baudžiamosios teisės ir kriminologijos katedros vedėjas, docentas; dr. Antanas Rudzinskas, Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto Civilinės ir komercinės teisės katedros docentas; dr. Darius Šttilis, Mykolo Romerio universiteto Socialinės informatikos fakulteto Elektroninio verslo katedros docentas; dr. Olegas Fedosiukas, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo teisėjas, Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto Baudžiamosios teisės ir kriminologijos katedros profesorius bei Romas Mačiūnas, sociologinių tyrimų agentūros „Baltijos tyrimai“ darbuotojas.

Autoriai reiškia didelį dėkingumą visiems ekspertams už didelę ir nuoširdžią pagalbą atliekant viktimologinio klausimyno įvertinimą ir tobulinimą.

- *suprantamumas*: ar tiksliai klausimą supras respondentas, ne-turintis teisinio išsilavinimo.
- 8) Atsižvelgiant į specialistų pateiktus įvertinimus, komentarus ir pasiūlymus buvo tikslinamas pirminis (bandomasis) viktimologinis klausimynas bei parengtas jo galutinis variantas (žr. monografijos priedą: Viktimologinio tyrimo 2012 m. Lietuvoje klausimynas; Kortelė Q1B, kurioje pateikiami kai kurių nusikalstamų veikų paaiškinimai).

3.1.3. Atskirų BK nusikalstamų veikų atribojimo nuo administracinių teisės pažeidimų problema bei viktimologinių klausimų sudarymo ypatumai

Atrenkant viktimologinės apklausos klausimus, teko spręsti gana sudėtingas kelių nusikalstamų veikų atribojimo nuo panašių Administracinių teisės pažeidimų kodekse (ATPK) numatytų teisės pažeidimų problemas. Tai tokios nusikalstamos veikos kaip:

- vagystė;
- sukčiavimas;
- turto sunaikinimas ar sugadinimas;
- viešosios tvarkos pažeidimai.

Buvo keliams tikslas išanalizuoti šių veikų formulavimo BK ir ATPK skirtumus ir tuo remiantis pasirinkti, ar BK ir ATPK veikos gali būti atribotos (definicijų prasme), ar, jeigu tai neįmanoma, atsakyti įtraukti į viktimologinę apklausą.

Pažymėtina, kad veikų atribojimo problema – grynai nacionalinio pobūdžio – ją lėmė istoriškai susiklosčiusi teisinė sistema. Teisės pažeidimai, kurie tradiciškai daugelyje šalių yra baudžiamosios teisės reguliavimo sritis, Lietuvoje priskiriami prie dviejų teisės šakų: baudžiamosios ir administracinės. Nagrinėjant nusikalstamų veikų atribojimo nuo administracinių teisės pažeidimų klausimą, taip pat buvo atsižvelgiama į naują Administracinių nusižengimų kodekso projektą, parengtą Teisingumo ministerijos ir pateiktą visuomenei svarstyti 2011 m. kovo 20 d.

Aptarsime sumetimus, kuriais buvo vadovautasi sprendžiant nusikalstamų veikų atribojimo problemą.

Vagystės attribojimo nuo ATPK kriterijai gana aiškūs: administracinė atsakomybė pagal ATPK 50 straipsnį kyla tik tais atvejais, kai pagrobiamas svetimas turtas iki 1 MGL vertės ir nėra BK 178 straipsnio 2 dalyje numatytų kvalifikuojančių požymių, t. y. nėra pagrobiamas automobilis ir nėra įsibrovimo į patalpą, saugyklą ar saugomą teritoriją požymių bei sunkinančių aplinkybių, pavyzdžiui, tokių kaip veika buvo padaryta grupės asmenų. Tačiau visus šiuos požymius atspindėti viktimologinio tyrimo klausimyne yra problemiška. Pavyzdžiui, respondentas, kuris buvo nukentėjęs nuo vagystės, gali ir nežinoti, ar vagystė jo atžvilgiu buvo padaryta vieno asmens, ar kelių ir ar kaltininkas tai padarė pirmą kartą, ar pakartotinai.

Kita problema – ATPK 50 straipsnis „Smulkusis svetimo turto pagrobimas“ apima kelias alternatyvias veikas: vagystės, sukčiavimo, turto pasisavinimo ir iššvaistymo veikas. Administracinių teisės pažeidimų statistikoje pateikiamas apibendrintas skaičius šių kelių teisės pažeidimų rūšių. Tai reiškia, kad aiškinant viktimologinio tyrimo rezultatus turėtume atsižvelgti į šią aplinkybę.

Be to, reikėtų įvertinti ir tai, kad pagal Baudžiamąjį kodeksą pasikėsinimas pavogti taip pat yra nusikalstama veika ir už tai yra numatyta baudžiamoji atsakomybė. Todėl siekiant gauti kuo tikslesnį nusikalstamumo vaizdą buvo nuspręsta sujungti viename klausime baigtas nusikalstamas veikas ir pasikėsinimo atvejus. Visa tai lėmė galutinę viktimologinio klausimo formuluotę: „Ar praėjusiais 2011 metais iš Jūsų asmeniškai buvo pavogta ar realiai bandyta pavogti turtą, kurio vertė viršija 130 litų? Jei taip, tai kiek kartų?“

Sukčiavimas – attribojimo nuo administracinės veikos (ATPK 50 str.) kriterijai yra aiškūs, t. y. nusikalstama veika apima atvejus, kai padaryta žala viršijo 130 Lt (1 MGL), o administracinės teisės pažeidimas – kai buvo padaryta nedidelė žala (neviršijo 130 Lt).

Turto sunaikinimas ar sugadinimas – čia taip pat reikėjo spręsti baudžiamojo nusižengimo (BK 187 str. 3 d.) attribojimo nuo administracinio teisės pažeidimo (ATPK 50 (3) str.) klausimą. Ypač sunkus yra BK 187 straipsnio 3-iosios dalies, numatančios atsakomybę už nedidelės vertės turto sunaikinimą, attribojimo nuo ATPK 50 (3) straipsnio klausimas. BK 187 straipsnio 3 dalyje apibrėžiama, kad baudžiamasis nusižengimas yra „Tas, kas sunaikino ar sugadino *nedidelės vertės* svetimą turtą“, panašiai

yra nurodoma ATPK 50 (3) straipsnyje: „Tyčinis turto sunaikinimas ar sužalojimas, *nepadaręs nekentėjusiajam žymios žalos*“.

Sprendžiant šį atribojimo atvejį buvo nutarta į viktimologinio tyrimo klausimyną įtraukti tik tuos turto sugadinimo atvejus, kai turto vertė viršija 130 litų. Atsižvelgiant į tai buvo suformuluotas toks klausimas: „Ar praėjusiais 2011 metais kas nors tyčia ar dėl neatsargumo sunaikino / sugadino jūsų turtą, kurio vertė viršija 130 litų? jei taip, tai kiek kartų? (įrašyti skaičių).“

Viešosios tvarkos pažeidimai – numatyta ir baudžiamoji, ir administracinė atsakomybė (BK 284 str. 2 d. ir ATPK 174 str.). Aukščiausiojo Teismo teismų praktikos biuletenyje (2004 m.) pažymima, kad kol kas nėra griežtai apibrėžtų baudžiamosios ir administracinės atsakomybės atribojimo kriterijų. Praktikos apibendrinime pažymima „BK 284 straipsnio 2 dalies ir ATPK 174 straipsnio dispozicijose numatytos veikos apibūdintos panaudojant vertinamuosius požymius, todėl griežtai apibrėžtų baudžiamosios ir administracinės atsakomybės atribojimo kriterijų kol kas nėra. Sankcijos už atitinkamų veikų padarymą taip pat panašios. Tokiomis sąlygomis atsakomybės atribojimo klausimas sprendžiamas vadovaujantis ne vien BK ir ATPK atitinkamų straipsnių tekstu, bet ir ATPK 9 straipsnio 2 dalies nuostata, reikalaujančia atsižvelgti į konkrečios veikos pobūdį. Šiuo konkrečiu atveju reikėtų atsižvelgti į kaltininko veiksmų ypatybes, intensyvumą, trukmę, nukentėjusiųjų asmenybę, jų skaičių, viešosios vietos specifiką (pvz., dėl susiklosčiusių tradicijų rimties ir tvarkos laikymosi reikalavimai būna griežtesni oficialių iškilmių, ceremonijų, kulto apeigų ir pan. vietose, tuo tarpu sporto renginiuose, buitinio bendravimo vietose, neformaliuose susibūrimuose elgesio normos nėra tokios griežtos) ir kt.“²⁷¹ Taigi, atsakomybės atribojimo klausimas sprendžiamas atsižvelgiant tik į kaltininko veiksmų ypatybes, intensyvumą, trukmę, nukentėjusiųjų asmenybę, jų skaičių, viešosios vietos specifiką. Dauguma apibrėžtų kriterijų yra vertinamojo pobūdžio. Be to, atribojant reikia atsižvelgti ir į pažeidėjo elgesio ypatumus bei aplinkybes, kurių respondentas gali ir nežinoti, todėl visai kitaip traktuoti nusikalstamą veiką.

271 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2004 m. vasario 5 d. konsultacijoje B3-305 „Dėl atsakomybės už BK 284 straipsnio 2 dalyje ir ATPK 174 straipsnyje numatytas veikas atribojimo kriterijų“. *Teismų praktika*. 2004, Nr. 20. Taip pat žr.: Gruodytė, E. Takoskyra tarp administracinio teisės pažeidimo ir nusikalstamos veikos viešosios tvarkos sektoriuje. *Jurisprudencija*. 2007, 8 (98): 89–94.

Aptariant viešosios tvarkos pažeidimų attribojimo klausimą svarbią reikšmę turėjo ir mūsų apklaustų baudžiamosios teisės ekspertų nuomonė. Jie nurodė, kad daugiausia ginčų kyla dėl baudžiamojo nusižengimo (BK 284 str. 2 d.) attribojimo nuo administracinio pažeidimo (ATPK 174 str.). Kartu ekspertai pažymėjo, kad nusikalstamos veikos atveju (BK 284 str. 1 d.) attribojimo nuo administracinio pažeidimo kriterijai yra aiškesni. Remiantis teismų praktika pagrindinis atskyrimo kriterijus – smurtavimas, t. y. jeigu asmuo, be įžeidžiančių veiksmų, taip pat pavartojo ar grasino pavartoti smurtą (pvz., asmuo būdamas girtas, keikėsi necenzūriniais žodžiais bei, grasindamas susidoroti, įžūliai sudavė vieną smūgį kumščiu į veidą, vieną kartą koja spyrė į pilvą) – bus kvalifikuojama kaip nusikalstama veika (BK 284 str. 1 d.). Iš to išplaukė ekspertų siūlymas – viktimologiniame klausimyne apibrėžti tik atvejus, kurie atitiktų nusikaltimo požymius (BK 284 str. 1 d.).

Nusikalstamos veikos asmens garbei ir orumui apima du BK straipsnius: įžeidimą (155 str.) ir šmeižimą (154 str.). Remiantis Nusikalstamų veikų žinybinio registro duomenimis, 2009 m. buvo užregistruotos 124 nusikalstamos veikos asmens garbei ir orumui, o 2010 m. – 172. Taigi, registruotų atvejų nedaug, tačiau yra pagrindas manyti, kad daug asmenų tiesiog nepraneša apie tokio pobūdžio nusikalstamas veikas.

Viena iš teisinių problemų, su kuria susiduriama, – definicijose daug vertinamųjų sąvokų. Antra, kad yra daug kitų nusikalstamų veikų, turinčių vieną ar kitą šios veikos požymį. Ši problema aktualiausia įžeidimo atveju (BK 155 str.), pavyzdžiui, kyla problemų dėl įžeidimo attribojimo nuo šmeižimo (BK 154 str.), viešosios tvarkos pažeidimo (BK 284 str. arba ATPK 174 str.). Dėl garbės ir orumo pažeidimų asmuo gali kreiptis ir civiline tvarka. Civiliniame kodekse (CK 2.24. str.) taip pat numatyta atsakomybė už asmens garbės ir orumo pažeminimą, kuris apima atvejus, kai žmogaus garbė ir orumas žeminami paskleistais, tikrovės neatitinkančiais faktais. Pavyzdžiui, Korolis Jovaiša pažymi tokius baudžiamojo ir civilinio įstatymų dispozicijų ypatumus: „Pagal Civilinio kodekso 2.24 straipsnio 1 dalį ieškovu gali būti pripažintas asmuo, apie kurį yra paskleisti duomenys, žeminantys jo garbę ir orumą ir neatitinkantys tikrovės. Tuo tarpu baudžiamasis įstatymas šmeižimu laiko paskleistą apie kitą žmogų tikrovės neatitinkančią informaciją, galinčią paniekinti ar pažeminti tą asmenį arba pakirsti pasitikėjimą juo (BK 154 str., 1 d.). „Paniekinti“ ar „pažemin-

ti“ pagal prasmę artimi, nebent skirtingą atspalvį turintys žodžiai, o bet koks žmogaus garbės ir orumo pažeminimas kartu pakerta ir pasitikėjimą juo, sumažina bendravimo galimybes, sumenkina dalykinę reputaciją ir panašiai. Pažymėtina ir tai, kad CK 2.24 straipsnis numato atsakomybę už tokių žmogaus garbę ir orumą žeminančių ir tikrovės neatitinkančių duomenų paskleidimo būdus, kurie BK 154 straipsnio 2 dalies dispozicijoje laikomi šmeižimą sunkinančiomis aplinkybėmis. Vadinasi, baudžiamasis įstatymas nusikalstamos veikos – šmeižimo sudėties požymiais iš esmės laiko tą pačią informaciją, kuri pagal civilinį įstatymą yra pagrindas pripažinti asmenį ieškovu garbės ir orumo gynimo byloje. Dėl tos priežasties problemiška nustatyti objektyvius kriterijus, kuriais remiantis galima atriboti baudžiamąją atsakomybę nuo civilinės.²⁷²

Taigi, netgi profesionaliu teisiniu lygiu minėtos įvairių kodeksų veikos yra sunkiai atskiriamos, gali būti nemažai atvejų, kai tas pats veiksmas gali būti kvalifikuojamas ir pagal Baudžiamąjį, ir pagal Civilinį kodeksą.

Tos pačios nuomonės laikėsi ir mūsų apklausti ekspertai. Jų teigimu, asmens garbės ir orumo pažeidimų atžvilgiu nėra universalių atribojimo kriterijų. Dažniausiai tai aiškinama per konkrečius pavyzdžius. Baudžiamasis įstatymas nusikalstamos veikos – šmeižimo sudėties požymiais iš esmės laiko tą pačią informaciją, kuri pagal civilinį įstatymą yra pagrindas pripažinti asmenį ieškovu garbės ir orumo gynimo byloje. Dėl tos priežasties problemiška nustatyti objektyvius kriterijus, kuriais remiantis galima atriboti baudžiamąją atsakomybę nuo civilinės. Be to, atsižvelgiant į tai, kad šmeižimas priskiriamas privataus kaltinimo bylų kategorijai, spręsti, kokiais – civiliniais ar baudžiamaisiais – įstatymais asmuo gins savo garbę ir orumą – šio asmens pasirinkimo teisė.

Visa tai lėmė sprendimą atsisakyti įtraukti klausimą apie šią nusikalstamos veikos grupę į viktimologinio tyrimo klausimyną.

Nusikalstamos veikos elektroninių duomenų ir informacinių sistemų saugumui. Šios nusikalstamos veikos paprastai nėra įtraukiamos į viktimologines apklausas. Tačiau, mūsų manymu, šių nusikalstamų veikų tyrimas būtų ypač svarbus dėl kelių priežasčių – dėl plataus paplitimo masto ir didelio latentiskumo. Kaip teigia elektroninių nusikaltimų tyrimų tyrėjas V. Kalpokas „Europos policijos biuro (EUROPOL) 2007 m. aukštųjų tech-

272 Jovaišas, K. Žmogaus garbė ir orumas: interpretavimo ir gynimo problemos. *Teisės problemos*. 2004, 1 (43): 71–90.

nologijų nusikaltimų Europos Sąjungoje apžvalgoje²⁷³, viena iš didžiausių kliūčių vertinant kompiuterinius nusikaltimus yra jų aukų, ypač privataus verslo įmonių, nepranešimai apie patirtas nusikalstamas veikas. Didelė dalis kompiuterinių nusikaltimų lieka tiesiog nepastebėti, nes nėra tokie akivaizdūs kaip įprasti nusikaltimai. Jų metu padaryta žala gali iš pirmo žvilgsnio atrodyti nereikšminga, o dėl interneto suteikiamo nusikaltėlio anonimiškumo tokio nusikaltimo išaiškinimo tikimybė gali būti vertinama kaip labai menka. Tai taip pat neskatina nukentėjusiųjų kreiptis į policiją. Be to, gerai nežinodami kompiuterinius nusikaltimus apibrėžiančių teisės aktų, nukentėjusieji gali ir nesuprasti, kad viena ar kita jų atžvilgiu vykdoma veikla iš tiesų yra neteisėta.²⁷⁴

Taigi, tikėtina, kad, kaip ir viešosios tvarkos pažeidimų atveju, įtraukus šias nusikalstamas veikas į viktimologinę apklausą, tai labai patikslins bendrus viktimizacijos rodiklius. Parenkant tinkamą klausimo formuluo-tę buvo atsižvelgta į keletą aspektų.

Tyrimą konsultavę baudžiamosios teisės ekspertai pabrėžė, kad dėl LR BK 196–197 straipsnių dispozicijų ir jų atribojimo didelių problemų nėra. „Neteisėtas poveikis elektroniniams duomenims“ (BK 196 str.) ir „Neteisėtas poveikis informacinei sistemai“ (BK 197 str.) – tai bene aiškiausiai suformuluotos nusikaltimų informatikai sudėty, nes faktiškai visi straipsniuose išvardyti alternatyvūs nusikalstami veiksmai turi atitikmenis realiaame gyvenime, jeigu kompiuterinę informaciją lygintume su fiziniais aplinkos daiktais.

Tai sudaro prielaidas šiuos straipsnius sujungti į vieną klausimą (taip pat ir viktimologiniame klausimyne formuluoti kaip vieną nusikalstamą veiką). Šie straipsniai numato tik skirtingą nusikalstamos veikos dalyką: elektroninius duomenis (BK 196 str.) ir informacinę sistemą (BK 197 str.), tačiau savo pažeidimo formomis (neteisėtas sunaikinimas, sugadinimas, pašalinimas, pakeitimas arba naudojimosi apribojimas, iš vienos pusės, bei sutrikdymas, nutraukimas, iš kitos pusės) ir sankcijomis yra panašūs.

273 *High Tech Crimes within the EU: Old crimes new tools, new crimes new tools. Threat Assessment 2007*. [interaktyvus] Hague: Europol, High Tech Crime Centre, 2007 [žiūrėta 2013-11-28]. <http://www.enisa.europa.eu/activities/cert/events/files/ENISA_Europol_threat_assessment_2007_Dileone.pdf>

274 Kalpokas, V. Nusikaltimai elektroninių duomenų ir informacinių sistemų saugumui. *Registruotas ir latentinis nusikalstamumas Lietuvoje: tendencijos, lyginamieji aspektai ir aplinkos veiksniai*. Teisės instituto mokslo tyrimai, 7 tomas. Vilnius: Eugrimas, 2011, p. 175.

BK 198(1) straipsnis „Neteisėtas prisijungimas prie informacinės sistemos“. Šio straipsnio sudėtis yra formalioji – t. y. nusikalstamai veikiai kvalifikuoti užtenka tik subjekto veikimo (prisijungimo prie informacinės sistemos, pažeidžiant apsaugos priemones), o nusikalstamos veikos pasekmės nereikalingos (t. y. užtenka „grynojo prisijungimo“). Tačiau identifikuoti tokį atvejį praktikoje labai sunku. Paties „grynojo prisijungimo“ informacinės sistemos administratorius paprastai negali pastebėti, kol nebus pradėtas daryti poveikis informacijai ar informacinei sistemai. Taigi, nerealu tikėtis, kad kompiuterinis įsibrovėlis bus užkluptas ir identifiкуotas prisijungimo metu, kai faktiškai visi procesai informacinėje sistemoje vyksta įprasta tvarka, be jokių trikdžių.

Formuluojant viktimologinį klausimą svarbus buvo dar vienas momentas. Jeigu yra pakankamai įrodymų, jog buvo padarytos nusikalstamos veikos, numatytos LR BK 196 ar 197 straipsniuose (Neteisėtas poveikis elektroniniams duomenims ar informacinei sistemai), teoriškai baudžiamoji atsakomybė gali kilti ir pagal LR BK 198 (1) straipsnį, nes paprastai nusikalstamos veikos, už kurias atsakomybė numatyta 196, 197 straipsniuose, daromos prisijungiant prie informacinės sistemos.

Turint omeny visas šias aplinkybės, buvo pasirinkta viktimologinio klausimo formuluotė, kuri iš karto apimtų visus šiuos su elektroninių priemonių panaudojimu susijusius veiksmus ir taip leistų pasiekti šiuo momentu svarbiausią tikslą – patikslinti bendrą šių nusikaltimų skaičių: „Ar praėjusiais 2011 metais kas nors neteisėtai sunaikino, sugadino, pašalino ar pakeitė Jūsų elektroninius duomenis, arba apribojo naudojimąsi tokiais duomenimis, arba neteisėtai sutrikdė ar nutraukė Jūsų naudojamos elektroninės informacinės sistemos darbą?“

Nusikaltimai ir baudžiamieji nusizengimai mirusiojo atminimui ir jų įtraukimo į viktimologinį tyrimą problema. Tai gana siaura nusikalstamų veikų kategorija, kurią būtų galima priskirti vienai iš vandalizmo formų. Kita vertus, tikėtina, kad tokio pobūdžio nusikalstamos veikos yra gana latentiškos (turi aukštą nepranešimų lygį). Teisiškai veikos apibrėžiamos gana aiškiai, todėl nesunku būtų suderinti su viktimologiniu klausimynu. Tačiau ši veika yra gana reta, pagal paplitimo kriterijų nusileidžia daugeliui kitų nusikalstamų veikų ir dėl to, esant ribotai viktimologinės apklausos apimčiai, nebuvo įtraukta į viktimologinio tyrimo klausimyną.

Toliau pateiktoje 3.3 lentelėje nurodyta, kokios BK nusikalstamos veikos buvo ar nebuvo įtrauktos į viktimologinę apklausą atsižvelgiant į visas anksčiau nagrinėtas aplinkybes. Pažymėtina, kad buvo nemaža dalis tokių nusikalstamų veikų, kurios netinka tirti mūsų antruoju spinduliu (jų buvo atsisakyta) ir siūlomas kitas alternatyvus jų tyrimo metodas – „pra-nešimo apie save“ (angl. *self-report*) metodas, t. y. kai atliekama anonimi-nė apklausa dėl pačių apklausiamųjų padarytų nusikaltimų.

3.3 lentelė. Atrinktos nusikalstamų veikų *subgrupės*

Bazinė grupė		
XXVII SKYRIUS. Baudžiamieji nusižengimai nuosavybei, turtinėms teisėms ir turtiniams interesams	Įtraukta (+) Atsisakyta (-)	Komentarai
178 straipsnis. Vagystė	+	
179 straipsnis. Neteisėtas naudojimasis energija ir ryšių paslaugomis	-	Atsisakyta (<i>self-report</i> tyrimo metodas)
180 straipsnis. Plėšimas	+	
181 straipsnis. Turto prievartavimas	+	
182 straipsnis. Sukčiavimas	+	
183 straipsnis. Turto pasisavinimas	-	Atsisakyta (<i>self-report</i> tyrimo metodas)
184 straipsnis. Turto iššvaistymas	-	Atsisakyta (<i>self-report</i> tyrimo metodas)
185 straipsnis. Reginio pasisavinimas	-	Atsisakyta (<i>self-report</i> tyrimo metodas)
186 straipsnis. Turtinės žalos padarymas apgaule	+	Sujungta su BK 182 str. (sukčiavimas)
187 straipsnis. Turto sunaikinimas ar sugadinimas	+	Apjungta į vieną klausimą
188 straipsnis. Turto sunaikinimas ar sugadinimas dėl neatsargumo	+	

189 straipsnis. Nusikalstamu būdu gauto turto įgijimas arba realizavimas	-	Atsisakyta (<i>self-report</i> tyrimo metodas)
XVIII skyrius. Nusikaltimai žmogaus sveikatai		
135 straipsnis. Sunkus sveikatos sutrikdymas	+	Sujungta į vieną klausimą
136 straipsnis. Sunkus sveikatos sutrikdymas labai susijaudinus	+	
137 straipsnis. Sunkus sveikatos sutrikdymas dėl neatsargumo	+	
138 straipsnis. Nesunkus sveikatos sutrikdymas	+	
139 straipsnis. Nesunkus sveikatos sutrikdymas dėl neatsargumo	+	
140 straipsnis. Fizinio skausmo sukėlimas ir nežymus sveikatos sutrikdymas	+	
XXI skyrius. Nusikaltimai žmogaus seksualinio apsisprendimo laisvei ir neliečiamumui (149–153)		
149 straipsnis. Išžaginimas	+	Sujungta į vieną klausimą
150 straipsnis. Seksualinis prievartavimas	+	
151 straipsnis. Privertimas lytiškai santykiuoti	+	
152 straipsnis. Seksualinis priekabiavimas	+	
153 straipsnis. Mažamečio asmens tvirkinimas	-	Atsisakyta (nes mažamečiai nedalyvauja apklausoje)
Papildoma grupė		
XL skyrius. Nusikaltimai ir baudžiamieji nusižengimai viešajai tvarkai		
283 straipsnis. Riaušės	-	Atsisakyta (<i>self-report</i> tyrimo metodas)
284 straipsnis. Viešosios tvarkos pažeidimai	+	
285 straipsnis. Melagingas pranešimas apie visuomenei gresiantį pavojų ar ištiktą nelaimę	-	Atsisakyta (<i>self-report</i> tyrimo metodas)

XIX skyrius. Nusikaltimai, pavojingi žmogaus sveikatai ir gyvybei (BK 142–145)		
Neteisėtas abortas BK 142	-	Atsisakyta
Privertimas darytis neteisėtą abortą BK 143	-	Atsisakyta
Palikimas be pagalbos, kai gresia pavojus žmogaus gyvybei BK 144	-	Atsisakyta (dėl mažo paplitimo)
Grasvinimas nužudyti ar sunkiai sutrikdyti žmogaus sveikatą arba žmogaus terorizavimas BK 145	+	
XX skyrius. Nusikaltimai žmogaus laisvei (BK 146–148)		
146 straipsnis. Neteisėtas laisvės atėmimas	-	Atsisakyta (dėl mažo paplitimo lygio)
147 straipsnis. Prekyba žmonėmis	-	Atsisakyta (dėl mažo paplitimo lygio)
147(1) straipsnis. Išnaudojimas priverstiam darbui	-	Atsisakyta (dėl mažo paplitimo lygio)
148 straipsnis. Žmogaus veiksmų laisvės varžymas	-	Atsisakyta (dėl mažo paplitimo lygio)
XXII skyrius. Nusikaltimai ir baudžiamieji nusižengimai asmens garbei ir orumui (BK 154–55)		
154 straipsnis. Šmeižimas	-	Atsisakyta (nėra aiškių atibravimo kriterijų nuo kitų veikų)
155 straipsnis. Įžeidimas	-	Atsisakyta (nėra aiškių atibravimo kriterijų nuo kitų veikų)
XXXVII skyrius. Nusikaltimai ir baudžiamieji nusižengimai, susiję su disponavimu narkotinėmis ar psichotropinėmis , nudingosiomis ar stipriai veikiančiomis medžiagomis (BK 259–268)		
259 straipsnis. Neteisėtas disponavimas narkotinėmis ar psichotropinėmis medžiagomis be tikslo jas platinti	-	Atsisakyta (<i>self-report</i> tyrimo metodus)

260 straipsnis. Neteisėtas disponavimas narkotinėmis ar psichotropinėmis medžiagomis turint tikslą jas platinti arba neteisėtas disponavimas labai dideliu narkotinių ar psichotropinių medžiagų kiekiu	+	Galima bus apimti tik vieną iš nusikalstamos veikos formų – platinimą
261 straipsnis. Narkotinių ar psichotropinių medžiagų platinimas nepilnamečiams	-	Atsisakyta (apskritai būtų galima klausti, bet nepilnamečiai viktimologiniuose tyimuose paprastai dalyvauja tik nuo 15 metų)
262 straipsnis. Įrenginių narkotinėms ar psichotropinėms medžiagoms gaminti gaminimas arba narkotinių ar psichotropinių medžiagų gamybos technologijų ar instrukcijų rengimas	-	Atsisakyta (<i>self-report</i> tyrimo metodas)
263 straipsnis. Narkotinių ar psichotropinių medžiagų pagrobimas	-	Atsisakyta (<i>self-report</i> tyrimo metodas)
264 straipsnis. Lenkimas vartoti narkotines ar psichotropines medžiagas	-	Atsisakyta (<i>self-report</i> tyrimo metodas)
265 straipsnis. Neteisėtas aguonų ar kanapių auginimas	-	Atsisakyta (<i>self-report</i> tyrimo metodas)
266 straipsnis. Neteisėtas disponavimas pirmos kategorijos narkotinių ar psichotropinių medžiagų pirmtakais (prekursoriais)	-	Atsisakyta (<i>self-report</i> tyrimo metodas)
267 straipsnis. Neteisėtas disponavimas stipriai veikiančiomis ar nuodingosiomis medžiagomis	-	Atsisakyta (<i>self-report</i> tyrimo metodas)
268 straipsnis. Teisėto disponavimo narkotinėmis, psichotropinėmis, stipriai veikiančiomis ar nuodingosiomis medžiagomis taisyklių pažeidimas	-	Atsisakyta (<i>self-report</i> tyrimo metodas)
XLV skyrius. Nusikaltimai ir baudžiamieji nusižengimai mirusiojo atminimui (BK 311–313)		
311 straipsnis. Mirusiojo palaikų išniekinimas	-	Atsisakyta (dėl mažo paplitimo lygio)

312 straipsnis. Kapo ar kitos viešosios pagarbos vietos išniekinimas	-	Atsisakyta (dėl mažo paplitimo)
313 straipsnis. Mirusiojo atminimo paniekimas	-	Atsisakyta (dėl mažo paplitimo)
XXX skyrius. Nusikaltimai elektroninių duomenų ir informacinių sistemų saugumui (BK 196–198 ²⁾)		
196 straipsnis. Neteisėtas poveikis elektroniniams duomenims	+	Sujungta į vieną klausimą
197 straipsnis. Neteisėtas poveikis informacinei sistemai	+	
198 straipsnis. Neteisėtas elektroninių duomenų perėmimas ir panaudojimas	-	Atsisakyta (<i>self-report</i> tyrimo metodas)
198 (1) straipsnis. Neteisėtas prisijungimas prie informacinės sistemos	-	Atsisakyta (nes iš dalies apima BK 196–197 str.)
198 (2) straipsnis. Neteisėtas disponavimas įrenginiais, programine įranga, slaptažodžiais, prisijungimo kodais ir kitokiais duomenimis	-	Atsisakyta (<i>self-report</i> tyrimo metodas)

3.2. Nusikalstamumo Lietuvoje 2011 m. viktimologinio tyrimo metodologija

Viktimologinę Lietuvos gyventojų apklausą apie nusikalstamų veikų patirtį 2011 m. Lietuvoje pagal MRU mokslininkų parengtą klausimyną²⁷⁵ (žr. priedą Nr. 1) atliko UAB „Baltijos tyrimai“. Klausimynas sudarytas

²⁷⁵ Klausimus klausimynui parengė Alfредas Kiškis, Svetlana Justickaja ir Rokas Uscila. UAB „Baltijos tyrimai“ laimėjo MRU paskelbtą viešųjų pirkimų konkursą Lietuvos gyventojų apklausai atlikti. Šios monografijos autoriai nuoširdžiai dėkoja Romui Mačiūnui iš UAB „Baltijos tyrimai“ už suteiktas vertingas pastabas ir pasiūlymus rengiant klausimyną bei už pateiktus pirminius apklausos rezultatus. Autoriai taip pat reiškia didelį dėkingumą dr. Aurelijui Gutauskui, Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto Baudžiamosios teisės ir kriminologijos katedros vedėjui, docentui, dr. Antanui Rudzinskui, Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto Civilinės ir komercinės teisės katedros docentui, dr. Dariui Štitiui, Mykolo Romerio universiteto Socialinės informatikos fakulteto Elektroninio verslo katedros docentui ir dr. Olegui Fedosiukui, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo teisėjui, Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto Baudžiamosios teisės ir kriminologijos katedros profesoriui, už suteiktas vertingas pastabas ir pasiūlymus rengiant viktimologinio tyrimo klausimyną.

pagal organizacijų ESOMAR²⁷⁶ ir *The Gallup Organization*²⁷⁷ standartus (išlaikant neutralumą, relevantiškumą, pagrįstumą). Tyrimas buvo atliktas visoje Lietuvos Respublikos teritorijoje. Buvo *apklausti 15–74 metų Lietuvos gyventojai*. Iš viso tyrimo metu buvo *apklausti 2006 respondentai*. Šios populiacijos amžiaus ribos pasirinktos atsižvelgiant į Europos Sąjungos valstybėse taikomą praktiką rinkos ir viešosios nuomonės tyrimams (ESOMAR)²⁷⁸ bei siekiant tyrimo duomenų palyginamumo su ankstesnių viktimizacijos Lietuvoje tyrimų rezultatais.

Respondentai šiai reprezentatyviai gyventojų apklausai buvo atrinkti taikant *daugiapakopę stratifikuotą atsitiktinę atranką*. Apklausa vyko gyventojų būstuose. Todėl buvo kelios socialinės grupės, kurios nepateko į šio tyrimo atranką. Tai esantys laisvės atėmimo įstaigose, gydymo įstaigų stacionaruose asmenys bei asmenys, neturintys gyvenamosios vietos.

Šio tyrimo tikslas buvo apklausti ne mažiau nei 2 000 suaugusių Lietuvos gyventojų (15–74 metų). Tokia imtis leidžia gauti optimalią rezultatų paklaidą – ne didesnę, nei +–2,2 proc.

Respondentų atranka buvo atlikta keliais etapais:

- a) Pirmasis etapas – respondentų skaičiaus apskrityse nustatymas. Šis tyrimas atliktas visose apskrityse. Kiekvienoje apskrityje apklausiamų žmonių dalis bendroje imtyje atitiko šioje apskrityje gyvenančių 15–74 metų gyventojų dalį tarp visų šio amžiaus Lietuvos gyventojų;
- b) Antrasis etapas – respondentų skaičiaus įvairaus dydžio vietovėse kiekvienoje apskrityje nustatymas. Šiame tyrime buvo naudojamos tokios gyvenviečių kategorijos: Vilnius, didieji miestai (per 50 000 gyventojų), miestai (2 000–50 000 gyventojų), kaimas (iki 2 000 gyventojų). Respondentų skaičius kiekvienos apskrities skirtingo dydžio vietovėse atitiko jose gyvenančių 15–74 metų gyventojų dalį tarp visų šio amžiaus apskrities gyventojų;
- c) Trečiasis etapas – konkrečių gyvenviečių atranka apklausai. Iš kiekvienos apskrities kiekvienos kategorijos (pagal gyventojų skaičių) gyvenviečių sąrašo atsitiktine tvarka buvo atrinktos vietovės, ku-

276 ESOMAR yra organizacija, skatinanti, plečianti ir plėtojanti rinkos tyrimus visame pasaulyje.

277 Gallup. <<http://www.gallup.com>>.

278 Plačiau apie šios organizacijos standartus žr.: <<http://www.esomar.org/knowledge-and-standards.php>>.

riose vyko apklausa. Jų atrankai buvo pritaikyta SPSS programinio paketo atsitiktinių skaičių pateikimo programa;

- d) Ketvirtasis etapas – respondentų atranka taikant maršrutinės atrankos metodą. Apklausėjams buvo nurodytas maršrutas kiekvienoje gyvenvietėje, pritaikant tam tikrą žingsnį, pasirenkant butą, kuriame atliekama apklausa. Konkrečiame bute respondentas buvo atrinktas pagal artimiausio gimtadienio taisyklę. Vieno interviu buvo siekiama iki 3 kartų (vizitų). Toks respondentų atrankos principas leido užtikrinti kiek įmanoma atsitiktinę atranką ir vienodą tikimybę gyventojams būti apklaustiems (tapti respondentais).

Apklausa vyko 2012 metų vasario 24 d.–kovo 31 d. visose Lietuvos apskrityse, 96 vietovėse (28 miestuose ir 68 kaimo vietovėse). Iš viso buvo 189 atrankos taškai. Šio tyrimo metu aplankyti 2 988 namų ūkiai (būstai), į anketos klausimus sutiko atsakyti 2 006 respondentai. Siekiant apklausos paslaugų mažesnės kainos, apklausa buvo suskaidyta į 2 dalis (atlikta 2 omnibusais) – vienas omnibusas (apklausta apie tūkstantį gyventojų) ir paskui dar vienas omnibusas (apklausta dar apie tūkstantį gyventojų). Apklausa, kurios metu būtų apklausiama apie 2 tūkstančiai gyventojų, kainuotų gerokai brangiau negu dvi apklausos (omnibusai) po tūkstantį gyventojų. Dviejų apklausų (omnibusų) atlikimo laikotarpis skyrėsi apie 1 mėnesį. Tai, tikėtina, tyrimo rezultatams reikšmingos įtakos neturėjo.

Apklausa vyko asmeninio interviu būdu, kai apklausėjas individualiai apklausė kiekvieną respondentą jo namuose. Ši apklausos forma leidžia gauti išsamiausius atsakymus į visus anketos klausimus, nė vieno nepraleidžiant ir užtikrinant, kad kiekvienas respondentas turi tokias pat sąlygas atsakyti (šio reikalavimo neįmanoma užtikrinti, jei klausimynas parengtas taip, kad respondentas pats savarankiškai pildytų anketą). Be to, taikant asmeninio interviu metodiką, užtikrinama, kad respondentai bus klausiami, laikantis nustatytos klausimų sekos. Taikant šį metodą, respondentui galima parodyti įvairią pagalbinę medžiagą (pavadinimų sąrašus, teiginius, paaiškinimus ir pan.). Tai neįmanoma atliekant apklausas telefonu.

Iš bendro apklaustų respondentų sąrašo 10 proc. atsitiktinai atrinktu respondentų buvo patikrinta telefonu. Visos tyrimo anketos buvo tikri-

namos apklausos koordinatorių regionams, duomenų tvarkymo skyriaus darbuotojų bei statistiškai, suvedus duomenis.

Duomenys buvo suvedami ir statistiškai skaičiuojami (tikrinami) SPSS programa. Tyrimo duomenys lyginami pagrindiniais socialiniais demografiniais pūjviais (amžius, lytis, pajamų grupės, gyvenvietės tipas).

Šio tyrimo rezultatų *paklaida neviršija 2,2 proc.* (kai atsakymai pasiskirsto 50 proc.: 50 proc.), patikimumo riba – 0,95.

Apklaustųjų demografinė ir socialinė charakteristika. Apklaustųjų sudėtis atitinka 15– 74 metų Lietuvos gyventojų sudėtį pagal lytį, amžių, išsimokslinimą, tautybę, gyvenvietės tipą, apskritis. Apklaustųjų žmonių nuomonė rodo 15–74 metų Lietuvos gyventojų nuomonę. Apklaustųjų:

- Lytis:

- Vyrų – 50 proc.
- Moterys – 50 proc.

- Amžius (6 grupės):

- 15–19 metų 12 proc.
- 20–29 metų 16 proc.
- 30–39 metų 14 proc.
- 40–49 metų 15 proc.
- 50–59 metų 19 proc.
- 60–74 metų 24 proc.

- Amžius (3 grupės):

- 15–29 metų 28 proc.
- 30–49 metų 29 proc.
- 50–74 metų 43 proc.

- Tautybė:

- Lietuviai 87 proc.
- Lenkai 7 proc.
- Rusai 5 proc.
- Kitos 1 proc.

- Gyvenvietės tipas:

- Didmiesčiai 43 proc.
- Miestai 24 proc.
- Kaimas, vienkiemiai 33 proc.

- Apskritys:

- Alytaus 5 proc. (108 respondentai)
- Kauno 20 proc. (394 respondentai)
- Klaipėdos 11 proc. (220 respondentų)
- Marijampolės 5 proc. (110 respondentų)
- Panevėžio 7 proc. (150 respondentų)
- Šiaulių 11 proc. (217 respondentų)
- Tauragės 4 proc. (74 respondentai)
- Telšių 5 proc. (102 respondentai)
- Utenos 6 proc. (118 respondentų)
- Vilniaus 26 proc. (513 respondentų)

- Išsilavinimas:

- Nebaigtas vidurinis, pagrindinis, pradinis 18 proc.
- Vidurinis 20 proc.
- Profesinė mokykla ir vidurinis 21 proc.
- Aukštesnysis (technikumas, kita) 16 proc.
- Kolegija (neuniversitetinis aukštasis) 7 proc.
- Universitetinis aukštasis
(bakalauras, magistras, 5 metai seniau) 18 proc.

- Socialinė struktūra:

- Darbininkai, ūkininkai 26 proc.
- Specialistai, tarnautojai 19 proc.
- Vadovai, turintys savo verslą 4 proc.
- Pensininkai (nedirbantys) 22 proc.
- Moksleiviai, studentai 16 proc.
- Bedarbiai 9 proc.
- Namų šeimininkės 4 proc.

- Ar dirba privačiame, ar valstybiniame sektoriuje:

- Privačiame 34 proc.
- Valstybiniame (savivaldybių) 15 proc.
- Nedirba 51 proc.

- Šeiminė padėtis:

- Nevedęs, netekėjusi 24 proc.
- Vedęs, ištekejusi, gyvena kartu 58 proc.

- Išsiskyrę 7 proc.
- Našlys, našlė 11 proc.
- Šeimos pajamos per mėnesį:
 - Iki 1 500 litų 24 proc.
 - 1501–2 500 litų 27 proc.
 - Daugiau kaip 2 500 litų 26 proc.
 - Neatsakė 23 proc.
- Pajamos vienam šeimos nariui per mėnesį:
 - Iki 600 litų 24 proc.
 - 601–900 litų 28 proc.
 - Daugiau kaip 900 litų 25 proc.
 - Neatsakė 23 proc.
- Šeimos finansinės padėties vertinimas:
 - Gera 17 proc.
 - Vidutinė 41 proc.
 - Bloga 38 proc.
 - Neatsakė 4 proc.

Klausimai apie viktimizacijos patyrimą. Apklausėjai pateikė respondentams klausimyno klausimus (priedas Nr. 1) su pastabomis ir paaiškinimais, ką reiškia tam tikri terminai, ką reikia žymėti, o ko nereikia, ir pan. Respondentų buvo prašoma atsakyti į klausimus apie nusikalstamas veikas, nurodant informaciją tik apie tas, nuo kurių jie *nukentėjo 2011 metais Lietuvoje asmeniškai*. Klausama buvo apie atskiras nusikalstamų veikų rūšis. Pavyzdžiui, ar praėjusiais 2011 m. iš jūsų buvo pagrobtas turtas, pavartojant fizinį smurtą (grasinant tuoj pat jį pavartoti), arba buvo bandyta tai padaryti? Ar praėjusiais 2011 m. iš jūsų asmeniškai buvo pavogta ar realiai bandyta pavogti turtą, kurio vertė viršija 130 litų? Ir taip toliau. Iš viso buvo klausama apie 13 rūšių nusikalstamų veikų (priedas Nr. 1)²⁷⁹ ir

279 Plėšimas (BK 180 str.), vagystė (BK 178 str.), turto prievartavimas (BK 181 str.), sukčiavimas (BK 182 str.), turto sunaikinimas ar sugadinimas (BK 187 ir 188 str.), seksualinis prievartavimas (BK 149, 150 ir 151 str.), seksualinis priekabiavimas (BK 152 str.), fizinis smurtas (BK 135, 138 ir 140 str.), terorizavimas, grasinimas nužudyti (BK 145 str.), viešosios tvarkos pažeidimas (BK 284 str. 1 d. tik nusikaltimai), siūlė, davė, pardavė narkotikų (BK 260 str., kuris apima ne tik platinimą), neteisėtas poveikis elektroniniams duomenims (BK 196 ir 197 str.) ir kyšio reikalavimas (BK 225 str.).

buvo užduodamas dar papildomas klausimas, ar respondentas nukentėjo nuo kitų, klausimyne nepamintų, nusikalstamų veikų.

Nukentėjusiųjų nuo konkrečios rūšies nusikalstamų veikų buvo prašoma pasakyti, *kiek kartų jie tai patyrė* asmeniškai 2011 m. Lietuvoje. Respondentų buvo papildomai klausama: „*Kiek dar kitų asmenų tai patyrė kartu su jumis* (nukentėjo per šias jūsų patirtas nusikalstamas veikas)? Nurodykite tik tuos asmenis, apie kuriuos jūs tikrai žinote, kad jie nukentėjo kartu su jumis“ (priedas Nr. 1). Klausimo, kiek dar kitų asmenų kartu su respondentu nukentėjo nuo tos pačios nusikalstamos veikos, reikia tam, kad būtų galima tiksliau įvertinti nusikalstamų veikų Lietuvoje lygį 100 tūkstančių gyventojų. Jei nuo tos pačios nusikalstamos veikos nukentėjo keli asmenys, tai, skaičiuojant nusikalstamų veikų Lietuvoje lygio 100 tūkstančių gyventojų įvertį, reikia į tai atsižvelgti, padaryti atitinkamas skaičiavimo korekcijas.²⁸⁰

Taip pat apie kiekvieną nusikalstamų veikų, nuo kurių nukentėjo respondentai, rūšį jų buvo klausama, apie kiek iš šių patirtų nusikalstamų veikų respondentai pranešė teisėsaugai. Respondentams buvo paaiškinta (rodoma kortelė), kad „pranešėte apie patirtas nusikalstamas veikas – jei paskambinote telefonu į policijos įstaigą ar pasinaudojote bendruoju pagalbos telefonu 112, jei parašėte paprastą laišką ar elektroninį laišką internetu arba betarpiškai kreipėtės (nuvykote) į policijos įstaigą, prokuratūrą, teismą ir panašiai. Nurodykite visus pranešimo atvejus, nepriklausomai nuo to, ar šis Jūsų pranešimas (pranešimai) buvo priimtas bei ar buvo pradėtas ikiteisminis tyrimas“ (priedas Nr. 1). Tokia pranešimo apie nusikalstamas veikas samprata reiškia, kad informacija apie patirtą nusikalstamą veiką buvo perduota teisėsaugos institucijoms, joms apie tai buvo žinoma. Tačiau, nagrinėjant teisėsaugoje gautų pranešimų ir užregistruotų nusikalstamų veikų santykį, reikia atkreipti dėmesį į tokius atvejus, kai nukentėjusieji praneša teisėsaugos institucijoms apie patirtas nusikalstamas veikas, bet kviečiami į apklausą dėl šių įvykių neatvyksta, pareiškimo neparašo. Tokiais atvejais ikiteisminio tyrimo institucijos negali priversti tokių asmenų dalyvauti ikiteisminio tyrimo procese, jos neatsako už tokių veikų neužregistravimą, išskyrus kai kuriuos atvejus.²⁸¹ Tokia pranešimo apie nusikalstamas veikas samprata pasirinkta dėl to, kad registruoto nusi-

280 Plačiau apie tai žr. šios monografijos 4.2. poskyryje.

281 Pavyzdžiui, pranešimai apie nužudymus ir kiti.

kalstamumo ir viktimologinių tyrimų duomenų (dviejų spindulių) sukurtą integravimo modelio²⁸² vienas iš svarbiausių kriterijų pasirinktas būtent nukentėjusių asmenų pranešimų apie nusikalstamas veikas skaičius, kuris neturi priklausyti nuo ikiteisminio tyrimo pareigūnų veiksmų, kaip jie reagavo į pranešimus, mandagiai ar ne kalbėjo, ar bandė atkalbėti nuo pareiškimo rašymo ir panašiai.

Apie kiekvieną nusikalstamų veikų rūšį, nuo kurių nukentėjo respondentai, buvo klausama, kokią jie patyrė turtinę žalą. Respondentams buvo pateiktas paaiškinimas (rodoma kortelė), kaip suprasti turtinę žalą. Turtinė žala – „tai betarpiškai dėl patirtos nusikalstamos veikos atsiradusi turtinė žala, kurią jūs galite įvertinti konkrečia pinigų suma. Turtinė žala yra suprantama kaip asmens turto netekimas, sunaikinimas ar sugadinimas. Taip pat į turtinės žalos įvertinimą įeina ir tie atvejai, kai dėl patirtos nusikalstamos veikos jūs patyrėte sužalojimus ar buvo kitaip sutrikdyta jūsų sveikata – tada reikia įvertinti jūsų papildomas išlaidas, kurias jūs pats (pati) mokėjote sveikatos atstatymui (papildomos piniginės išlaidos jūsų mokėtos už operaciją, vaistus, kitas gydymui reikalingas priemones, reabilitaciją). Paskaičiuokite bendrą turtinę žalą litais, kurią jūs patyrėte nuo šios rūšies nusikalstamų veikų per visus 2011 metus (nuo 2011 metų sausio 1 d. iki 2011 metų gruodžio 31 d.). Jei dalis ar visos išlaidos nusikėlė į 2012 metus, tas išlaidas irgi įtraukite“ (priedas Nr. 1).

3.3. Viktimologinio tyrimo rezultatų analizė

3.3.1. Nukentėję nuo nusikalstamų veikų asmenys

Bendroji asmenų viktimizacija ir viktimiškumas pagal visas tirtas nusikalstamas veikas. Suskaičiavus viktimologinės gyventojų apklausos rezultatus paaiškėjo, kad iš 2 006 apklaustų gyventojų 2011 metais Lietuvoje nukentėjo nuo kokių nors nusikalstamų veikų 571 respondentas (28 proc. apklaustųjų). Respondentai 2011 m. Lietuvoje iš viso nukentėjo nuo 1 289 nusikalstamų veikų. Toks didelis nusikalstamų veikų skaičius (1 289) ir nuo jų nukentėjusių respondentų skaičiaus (571) skirtumas yra dėl to, kad dalis respondentų nukentėjo po kelis kartus nuo tos pačios rū-

282 Plačiau apie tai žr. šios monografijos 4.1. poskyryje.

šies ar / ir skirtingų rūšių nusikalstamų veikų. Nusikalstamų veikų, nuo kurių nukentėjo respondentai, skaičiai ir bendri pranešimų apie nusikalstamas veikas bei patirtos žalos aspektai plačiau nagrinėjami šios monografijos 4.2. poskyryje.

Iki šiol viktimizacijos tyrimai Lietuvoje gyventojų apklausos būdu buvo atlikti taikant skirtingas metodologijas, respondentai buvo klausiami ne apie tas pačias nusikalstamų veikų rūšis. Tai Lietuvos problema, kad viktimologiniai tyrimai nėra atliekami reguliariai pagal rezultatams palyginti tinkamą metodologiją. Nors šių tyrimų rezultatai griežtai juos vertinant yra nepalyginami, tačiau įdomu, ką parodė Mykolo Romerio universiteto mokslininkų 2012 m. atlikto viktimologinio tyrimo (toliau – MRU-2012 tyrimas) rezultatai kitų viktimologinių tyrimų Lietuvoje atžvilgiu. 3.5 lentelėje pateikta apibendrinta svarbiausia informacija tų viktimologinių tyrimų Lietuvoje, kurių pagrindinis tikslas buvo gyventojų visoje Lietuvoje viktimizacijos nuo nusikalstamų veikų tyrimas ir kurių rezultatai yra paskelbti mokslinėse publikacijose.²⁸³ 3.5 lentelėje matyti, kad šis, naujausias (MRU-2012), tyrimas apėmė didžiausią iš visų tyrimų imtį ir tiriamų nusikalstamų veikų skaičių.

283 Be šių tyrimų, Lietuvoje dar buvo atliekami Policijos departamento prie VRM ir Viešojo saugumo departamento (VRM) tyrimai gyventojų apklausos būdu. Tačiau Policijos departamento ir Viešojo saugumo departamento atliekamų tyrimų metu nustatyti viktimizacijos nuo nusikalstamų veikų lygį buvo tik vienas iš daugelio apklausos tikslų, neretai – tik nustatyti papildomą tyrimo rodiklį. Gyventojų apklausos, kurių pagrindinis tikslas nėra viktimizacijos lygio nustatymas, dažniausiai rodo viktimizacijos lygį gerokai mažesnę negu specializuotos viktimizacijos lygio nustatymo apklausos (tyrimai). Todėl šioje lentelėje nepateikiama Policijos departamento prie VRM ir Viešojo saugumo departamento (VRM) atliktų apklausų informacija. Nepateikiama šioje lentelėje ir 2004 m. atlikto tyrimo „Ar saugi Lietuvos visuomenė?“ informacija, atsižvelgiant į šio tyrimo tikslus, viktimizacijos lygiui nustatyti skirtą vietą jame.

3.5 lentelė. Viktimologinių tyrimų Lietuvoje palyginamoji informacija²⁸⁴

Tyrimas	Tarpt. vikt. tyr. Lietuvoje 1997 m.	NPLC ²⁸⁵ - 2005	NPLC- 2006	NPLC- 2007	NPLC- 2008	MRU- 2012
Tiriamasis laikotarpis	1996 m.	2004 m.	2005 m.	2006 m.	2007 m.	2011 m.
Imtis (resp. skaičius)	1000	1003	1006	1000	1001	2006
Respondentų amžius	16- ²⁸⁶	15–75	15–74	15–75	15–74	15–74
Apklauso atlikimo laikotarpis	1997 m. balandžio 24–30 d.	2005 m. birželio 6–15 d.	2006 m. vasario 2–5 d.	2007 m. kovo 29–balandžio 1 d.	2008 m. balandžio 10–13 d.	2012 m. vasario 24–kovo 31 d.
Apklauso teritorija	Lietuva	Lietuva	Lietuva	Lietuva	Lietuva	Lietuva
Klausta apie įvykius	Lietuvoje ir užsienyje	Lietuvoje	Lietuvoje	Lietuvoje	Lietuvoje	Lietuvoje
Apklausą atliko	„Vilmo-rus“	„SPINTER tyrimai“	„Vilmo-rus“	„Vilmo-rus“	„Vilmo-rus“	„Baltijos tyrimai“
Viktimizacijos lygis, proc.	27	16	19	15	60	28
Nusikalstamų veikų rūšių skaičius	10	8	8	Bendrai ²⁸⁷	10	13

284 Dapšys, A.; Babachinaitė, G. et al. *Tarptautinis viktimologinis tyrimas Lietuvoje 1997 m.* (Baigiamoji ataskaita) [interaktyvus]. Vilnius: Lietuvos teisės institutas, 1997 [žiūrėta 2014-03-28]. <<http://www.nplc.lt/lit/pub/pub045.doc>>; *Lietuvos gyventojų faktinė nusikalstamų veikų patirtis 2004 metais.* (Nusikalstamumo prevencijos Lietuvoje centro 2005 metų viktimologinis tyrimas) [interaktyvus]. Vilnius: NPLC, 2005 [žiūrėta 2014-03-28]. <<http://www.nplc.lt/lit/tyr/tyr006-NPLC-2005m-vikt-tyr.pdf>>; *Nusikalstamų veikų patirtis Lietuvoje 2005 metais* (Nusikalstamumo prevencijos Lietuvoje centro 2006 metų viktimologinis tyrimas) [interaktyvus]. Vilnius: NPLC, „VILMORUS“, 2006 [žiūrėta 2014-03-28]. <<http://www.nplc.lt/lit/tyr/tyr005.htm>>; *Nusikalstamų veikų patirtis Lietuvoje 2006 metais* (Nusikalstamumo prevencijos Lietuvoje centro 2007 metų viktimologinis tyrimas) [interaktyvus]. Vilnius: NPLC, „VILMORUS“, 2007 [žiūrėta 2014-03-28]. <<http://www.nplc.lt/lit/tyr/tyr004.pdf>>; *Viktimizacijos patirtis Lietuvoje 2007 metais* (Nusikalstamumo prevencijos Lietuvoje centro 2008 metų viktimologinis tyrimas) [interaktyvus]. Vilnius: NPLC, „VILMORUS“, 2008 [žiūrėta 2014-03-28]. <<http://www.nplc.lt/centrov/reng/ren002/ren002-tyrimo-ataskaita.doc>>.

285 NPLC – Nusikalstamumo prevencijos Lietuvoje centras.

286 „16“ – reiškia 16 metų ir vyresni.

287 Buvo klausiama bendrai, ar respondentai nukentėjo nuo nusikaltimų / nusikalstamų veikų, nenurodant konkrečių rūšių nusikalstamų veikų (vagysčių, plėšimų ir taip toliau).

3.1 paveiksle matome, kad didžiausias viktimizacijos lygis (60 proc.) Lietuvoje buvo nustatytas 2007 m. Tai nusikalstamumo prevencijos Lietuvoje centro 2008 m. atlikto viktimologinio tyrimo (NPLC-2008) rezultatai, kurie išsiskiria ypač aukštu viktimizacijos lygiu dėl į viktimologinę apklausą įtrauktų nusikalstamų veikų – viešosios tvarkos pažeidimų. Klausimo formuluotė²⁸⁸ apie nukentėjimą nuo viešosios tvarkos pažeidimų buvo suformuluota pagal galiojantį Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 284 straipsnį²⁸⁹, kurio formuluotė²⁹⁰ respondentams nesudaro galimybės atskirti nusikalstamų veikų nuo administracinių teisės pažeidimų (viešosios tvarkos pažeidimų).²⁹¹ Todėl į 2008 m. tyrimo rezultatus pateko asmenų viktimizacija ne tik nuo nusikalstamų veikų, bet ir nuo administracinių teisės pažeidimų. Tai labai padidino tyrimo metu gautą bendrąją viktimizacijos 2007 m. lygį. Kaip buvo minėta šios monografijos 3.1. poskyryje, MRU-2012 tyrimo metu ši problema buvo išspręsta pakeičiant viktimologinio tyrimo klausimo apie viešosios tvarkos pažeidimus formuluotę – paliekant klausimo formuluotėje tik nusikaltimus. Todėl, MRU-2012 tyrimo duomenimis, viktimizacijos lygis buvo daug mažesnis negu NPLC-2008 tyrimo duomenimis.

Toliau nagrinėjant didžiausius viktimizacijos lygius, kuriuos parodė šie tyrimai, matome (3.1 pav.), kad antras ir trečias pagal didumą iš didžiausių viktimizacijos lygių (atitinkamai 28 proc. ir 27 proc.) yra gauti atitinkamai MRU-2012 ir Tarptautinio viktimologinio tyrimo Lietuvoje 1997 m. metu. Pastarojo tyrimo rezultatai atspindi gyventojų viktimizaciją ne tik Lietuvoje, bet ir Lietuvos gyventojų viktimizaciją, kuri įvyko bet kurioje valstybėje, nebūtinai Lietuvoje.²⁹²

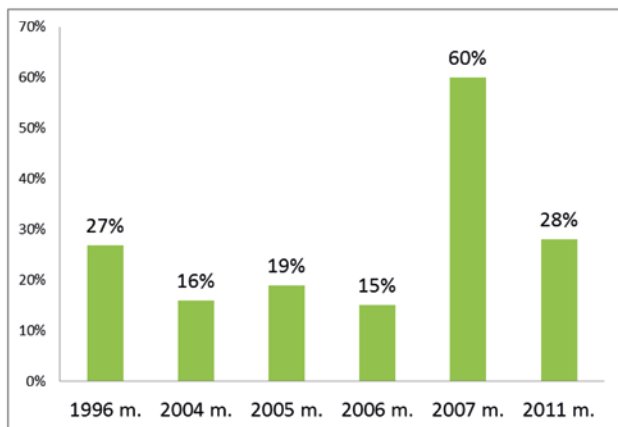
288 „Ar teko patirti, kaip kažkas viešoje vietoje įžūliu elgesiu, necenzūriniais žodžiais, grasinimais, patyčiomis arba vandališkais veiksmais demonstravo nepagarbą aplinkiniams ar aplinkai ir trikė visuomenės rimtį ar tvarką?“

289 Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas. *Valstybės žinios*. 2000, Nr. 89-2741. (2013-12-19 aktuali redakcija).

290 Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 284 straipsnis. Viešosios tvarkos pažeidimas. 1. Tas, kas viešoje vietoje įžūliu elgesiu, grasinimais, patyčiomis arba vandališkais veiksmais demonstravo nepagarbą aplinkiniams ar aplinkai ir sutrikdė visuomenės rimtį ar tvarką, baudžiamas viešaisiais darbais arba bauda, arba laisvės apribojimu, arba areštu, arba laisvės atėmimu iki dvejų metų. 2. Tas, kas viešoje vietoje necenzūriniais žodžiais ar nepadoriu elgesiu trikė visuomenės rimtį ar tvarką, padarė baudžiamąjį nusižengimą ir baudžiamas viešaisiais darbais arba bauda, arba laisvės apribojimu, arba areštu.

291 Plačiau apie tai žr. šios monografijos 3.1. poskyryje.

292 Šio tyrimo klausimyne nebuvo nurodyta, kad respondentai pateiktų informaciją apie jų patirtus nusikaltimus būtent Lietuvoje.

3.1 pav. Bendras viktimizacijos lygis Lietuvoje per atitinkamus metus: nuo nusikalstamų veikų nukentėjusių respondentų dalis, proc.

Galime konstatuoti (3.5 lentelė ir 3.1 pav.), kad mažiausias viktimizacijos lygis (15 proc.) užfiksuotas tuo tiriamuoju laikotarpiu (2006 m.), kai respondentų buvo klausiama bendrai apie nukentėjimą nuo nusikaltimų (nusikalstamų veikų), užuot klausus jų konkrečiai, ar jie buvo apvogti, ar sumušti ir taip toliau. Bendrai klausiami apie nukentėjimą nuo bet kokių nusikaltimų (nusikalstamų veikų) respondentai blogiau atsimena konkrečius nukentėjimo įvykius, negu klausiami atskirai apie atskiras nusikaltimų (nusikalstamų veikų) rūšis.

Apibendrinant šiuos viktimologinius tyrimus Lietuvoje galima konstatuoti, kad MRU-2012 tyrimas tiksliausiai matavo gyventojų viktimizacijos lygį Lietuvoje, atsižvelgiant į apklaustų respondentų skaičių, nusikalstamų veikų rūšių skaičių, klausimų formuluotes ir jų paaiškinimus (to plačiau čia nenagrinėjame). Tačiau dar lieka nemaža erdvė mokslininkams toliau plėtoti viktimizacijos Lietuvoje tyrimus, į klausimyną įtraukiant kitas, papildomas nusikalstamų veikų rūšis, didinant imtį ir kita.

Viktimiškumas. Remiantis MRU-2012 tyrimo rezultatais per 2011 m. Lietuvoje bent vieną iš tirtų 13 nusikalstamų veikų rūšių dažniau patyrė vyrai (nors skirtumas nėra didelis) – 54,3 proc. visų nukentėjusiųjų (3.6 lentelė). Tyrimo rezultatai parodė didesnę 30–49 metų amžiaus žmonių viktimiškumą. Šis rezultatas tik iš dalies atitiko viktimologijoje žinomą

dėsningumą, kad didesniu bendruoju viktimiškumu pasižymi jauni žmonės, kurių viktimiškumas yra nulemtas jų aktyvaus (kartais padidinto naktinio) gyvenimo būdo, mažesnio rizikingų situacijų vengimo ir panašiai. Aktyvesni žmonės patiria daugiau įvairių situaciją, tarp jų ir kriminogeninių negu neaktyvūs žmonės. Iš kitos pusės, vyresnio ir senyvo amžiaus (50–74 m.) žmonės pasižymėjo mažesniu viktimiškumu. Tai atitinka viktimologams žinomą dėsningumą, kad senyvo amžiaus žmonės labiau bijo nukentėti nuo nusikalstamų veikų negu kitų amžiaus grupių žmonės, tačiau senesni žmonės nukenčia santykinai mažiau. Tai gali būti susiję su senyvo amžiaus žmonių mažiau aktyviu gyvenimo būdu ir santykinai didesniu atsargumu.

3.6 lentelė. 2011 m. Lietuvoje nukentėjusių ir nenukentėjusių nuo nusikalstamų veikų asmenų palyginimas (socialinis demografinis portretas)

	Nukentėjo per 2011 m. (proc.)	Nenukentėjo per 2011 m. (proc.)	Visi 15–74 metų Lietuvos gyventojai (proc.)
Demografinės ir socialinės grupės:	N = 571	N = 1435	N = 2006
1. Vyrai	54,3	48,5	50,1
2. Moterys	45,7	51,5	49,9
1. 15–29 metų	28,5	27,7	27,9
2. 30–49 metų	33,8	27,8	29,5
3. 50–74 metų	37,7	44,5	42,6
1. 15–19 metų	11,9	11,8	11,9
2. 20–29 metų	16,6	15,8	16,1
3. 30–39 metų	17,2	13,1	14,3
4. 40–49 metų	16,6	14,7	15,3
5. 50–59 metų	18,0	19,1	18,8
6. 60–74 metų	19,6	25,4	23,8
1. Didmiesčiai	46,2	41,3	42,7
2. Kiti miestai	23,5	25,1	24,6
3. Kaimai, vienkiemiai	30,3	33,7	32,7

1. Vilnius	19,1	15,6	16,6
2. Kaunas	12,8	10,5	11,2
3. Klaipėda	7,0	4,7	5,4
4. Šiauliai	1,8	5,1	4,1
5. Panevėžys	3,0	3,8	3,6
6. Kiti miestai	26,1	26,6	26,4
7. Kaimai, vienkiemiai	30,3	33,7	32,7
1. Alytaus apskritis	9,6	3,7	5,4
2. Kauno apskritis	22,1	18,7	19,6
3. Klaipėdos apskritis	10,2	11,3	11,0
4. Marijampolės apskritis	6,3	5,2	5,5
5. Panevėžio apskritis	4,7	8,6	7,5
6. Šiaulių apskritis	8,4	11,8	10,8
7. Tauragės apskritis	2,6	4,1	3,7
8. Telšių apskritis	2,3	6,2	5,1
9. Utenos apskritis	8,4	4,9	5,9
10. Vilniaus apskritis	25,4	25,6	25,6
1. Lietuviai	86,7	88,0	87,6
2. Lenkai	6,5	6,8	6,7
3. Rusai	6,0	4,0	4,5
4. Kitų tautybių	0,9	1,3	1,1
1. Nebaigtas vidurinis, pagrindinis, pradinis	15,4	19,7	18,4
2. Vidurinis	20,1	19,7	19,8
3. Profesinė mokykla, vidurinis	23,6	20,1	21,1
4. Technikumas, kolegija	22,2	23,8	23,3
5. Universitetinis aukštasis	18,6	16,7	17,2
1. Darbininkai, ūkininkai	27,8	24,7	25,6
2. Specialistai, tarnautojai	20,0	18,8	19,1
3. Vadovai, turi savo verslą	4,7	3,9	4,1
4. Pensininkai (nedirbantys)	19,4	23,6	22,4
5. Moksleiviai, studentai	15,6	15,5	15,6
6. Namų šeimininkės	4,0	4,4	4,3
7. Bedarbiai	8,4	9,0	8,8

1. Nedirba	47,5	52,5	51,1
2. Dirba privačiame sektoriuje	36,1	32,8	33,7
3. Dirba valstybiniame (ar savivaldybių) sektoriuje	16,5	14,6	15,2
1. Finansinė šeimos padėtis bloga	34,5	39,9	38,4
2. Finansinė šeimos padėtis vidutinė	40,5	40,8	40,7
3. Finansinė šeimos padėtis gera	22,2	15,2	17,2
4. Neatsakė	2,8	4,0	3,7
1. Šeimos pajamos per mėnesį – iki 1 500 Lt	21,7	24,0	23,4
2. Šeimos pajamos per mėnesį – 1 500–2 500 Lt	28,7	26,8	27,4
3. Šeimos pajamos per mėnesį – daugiau kaip 2 500 Lt	30,8	24,5	26,3
4. Neatsakė	18,7	24,6	22,9
1. Pajamos vienam šeimos nariui – iki 600 Lt	23,1	23,9	23,7
2. Pajamos vienam nariui – 601–900 Lt	27,0	28,7	28,2
3. Pajamos vienam šeimos nariui – daugiau kaip 900 Lt	31,2	22,8	25,2
4. Neatsakė	18,7	24,6	22,9
Šeiminė padėtis:			
1. Nevedę, netekėjusios	25,0	23,4	23,9
2. Vedę, ištekejusios, gyvena kartu	58,8	57,2	57,7
3. Išsiskyrę	6,7	7,4	7,2
4. Našlys, našlė	9,1	11,6	10,9

Didesniu viktimiškumu pasižymėjo didmiesčių gyventojai (Vilniaus, Kauno ir Klaipėdos miestų gyventojai). Didesnis didelių miestų gyventojų viktimiškumas atitiko kriminologijoje žinomą dėsningumą, kad dideliuose miestuose nusikalstamumo lygis yra didesnis negu kitose vietovėse. Plg.: (3.2 pav.) bendro registruoto nusikalstamumo lygis 100 tūkstančių gyventojų 2011 m. didžiausias buvo Vilniaus miesto (3 802), Kalvarijos (3 339) ir Klaipėdos miesto (3 126) savivaldybėse.²⁹³ Nors viktimologinio

²⁹³ Duomenys apie 2011 metais Lietuvoje užregistruotas nusikalstamas veikas (forma ŽŽ-APSK). Informatikos ir ryšių departamento prie VRM statistinė ataskaita [interaktyvus]. Vilnius:

tyrimo duomenys atskleidė santykinai didesnę viktimiškumą žmonių, gyvenančių Kauno mieste, tačiau registruoto nusikalstamumo statistika to neatskleidė – bendras nusikalstamumo lygis Kauno miesto savivaldybėje buvo 2 614 – aštuntas iš eilės (skaičiuojant nuo didžiausių pagal visas 60 Lietuvos savivaldybių).²⁹⁴ *Vilniaus ir Klaipėdos miestų savivaldybės pateko į didžiausio nusikalstamumo, viktimizacijos paplitimo lygio*²⁹⁵ *savivaldybės tiek pagal registruoto nusikalstamumo statistiką, tiek ir pagal viktimologinių tyrimų duomenis.*

Didesniu viktimiškumu pasižymėjo žmonės, gyvenantys Alytaus, Kauno, Marijampolės ir Utenos apskrityse. Žiūrint į registruoto nusikalstamumo lygio pasiskirstymą Lietuvoje *pagal apskritis* (3.3 pav.) matyti neatitikimas su viktimologinių tyrimų duomenimis *pagal didžiausio nusikalstamumo lygius* (išskyrus Kauno apskritį). Bendro registruoto nusikalstamumo lygis 100 tūkstančių gyventojų 2011 m. didžiausias buvo Vilniaus (3306), Klaipėdos (2434) ir Kauno (2373) apskrityse.²⁹⁶ *Tik Kauno apskritis pateko į didžiausio nusikalstamumo, viktimizacijos paplitimo lygio apskritims tiek pagal registruoto nusikalstamumo statistiką, tiek ir pagal viktimologinių tyrimų duomenis.* Visuomenėje žinomas posakis – „Kaunas yra Kaunas“²⁹⁷ – atitinka šiuo atveju ir registruoto nusikalstamumo, ir viktimologinio tyrimo rezultatus. Didesniu viktimiškumu pasižymėjo žmonės, gyvenantys Kauno mieste ar Kauno apskrityje. Šį posakį dar labiau sustiprina kiti viktimologinio tyrimo rezultatai, pagal kuriuos *ypač išsiskiria Kauno apskrities gyventojai*, kurie santykinai dažniau nurodė apie patirtus nusikaltimus – viešosios tvarkos pažeidimus (kas dešimtas tarp apklaustų šios apskrities gyventojų ir pusė iš tų, kas tai patyrė visoje Lietuvoje)²⁹⁸, kyšio reikalavimus.²⁹⁹

Nusikalstamumo prevencijos Lietuvoje centras [žiūrėta 2014-04-01]. <<http://www.nplc.lt:8000/asis/>>.

294 *Ibid.*

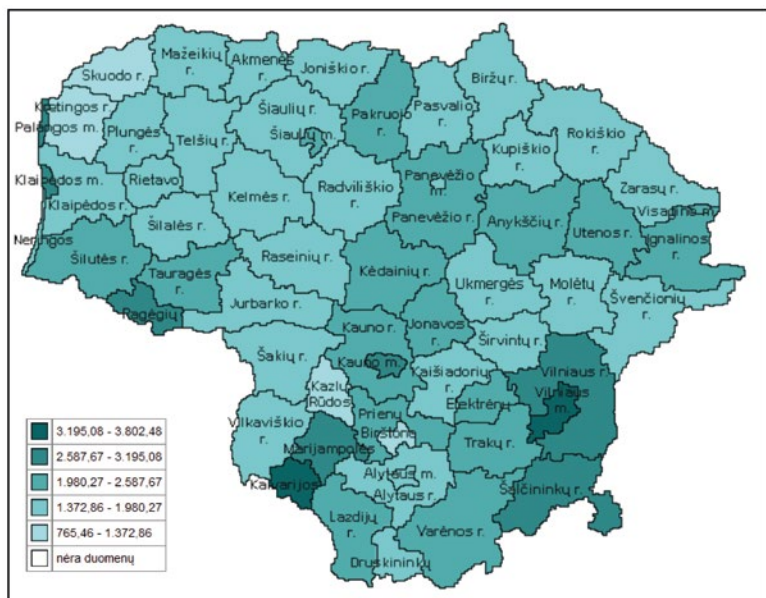
295 Viktimizacijos paplitimo lygis (angl. – *prevalence rate*) reiškia nukentėjusių bent vieną kartą nuo nusikalstamų veikų asmenų skaičiaus ir tirtų asmenų skaičiaus santykį proc.

296 *Ibid.*

297 Tai reiškia, kad Kaunas išsiskiria Lietuvoje savita kultūra, žmonių dažnai vertinama neigiamai.

298 Žr. toliau – Viešosios tvarkos pažeidimai (tik nusikaltimai).

299 Žr. toliau – Kyšio reikalavimas.

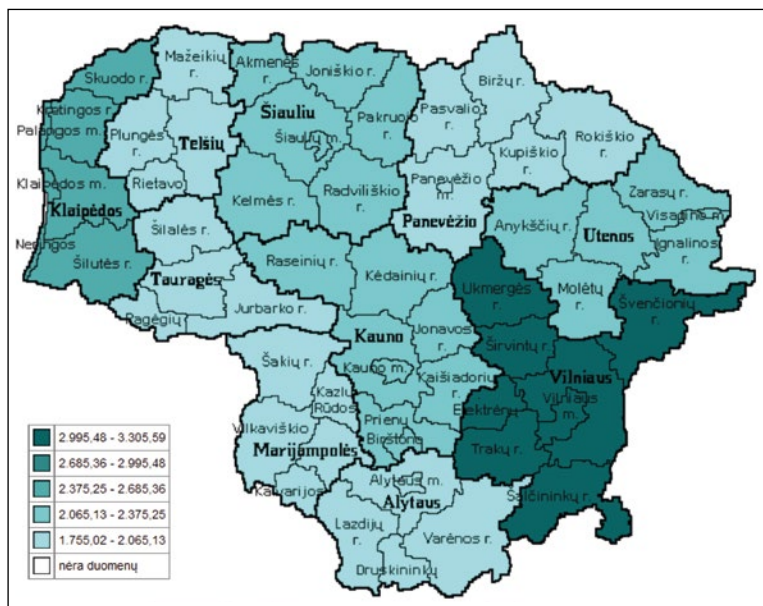

3.2 pav. Registruoto nusikalstamumo Lietuvoje 2011 m. lygis 100 000 gyventojų pagal savivaldybes³⁰⁰

Iš kitos pusės, viktimologinio tyrimo rezultatai atskleidė santykinai *mažesnę viktimiškumą* žmonių, gyvenančių Šiaulių mieste, taip pat Panevėžio, Šiaulių, Tauragės ir Telšių apskrityse. Bendro registruoto nusikalstamumo lygis 100 tūkstančių gyventojų 2011 m. (3.3 pav.) mažiausias buvo Telšių (1755), Alytaus (1832) ir Panevėžio (1883) apskrityse. Tik *Telšių ir Panevėžio apskritys pateko į mažiausio nusikalstamumo, viktimizacijos paplitimo lygio apskritis tiek pagal registruoto nusikalstamumo statistiką, tiek ir pagal viktimologinių tyrimų duomenis*. Galima sakyti, kad Panevėžys, kurį žmonės kartais vadina „lietuviška Čikaga“ dėl žiniasklaidoje skelbiamų jame padarytų šurpių nusikaltimų, toks neatrodo remiantis mokslinio pažinimo rezultatais. Viktimologinio tyrimo duomenimis, didesniu viktimiškumu nepasižymėjo Panevėžio mieste gyvenantys žmonės, o gyvenantys Panevėžio apskrityje pasižymėjo net mažesniu viktimiškumu re-

300 Duomenys apie 2011 metais Lietuvoje užregistruotas nusikalstamas veikas (forma 2Ž-APSK)., supra note 293.

miantis tiek registruoto nusikalstamumo statistika, tiek ir viktimologinių tyrimų duomenimis.

3.3 pav. Registruoto nusikalstamumo Lietuvoje 2011 m. lygis 100 000 gyventojų pagal apskritis³⁰¹

Nors viktimologinio tyrimo duomenys atskleidė santykinai mažesnę viktimiškumą žmonių, gyvenančių Šiaulių mieste, tačiau registruoto nusikalstamumo statistika to neparodė – bendras nusikalstamumo lygis (2 568) Šiaulių miesto savivaldybėje buvo dešimtas iš eilės (skaičiuojant nuo didžiausių pagal visas 60 Lietuvos savivaldybių).³⁰²

Didesniu viktimiškumu pasižymėjo rusų tautybės gyventojai, respondentai, turintys aukštąjį išsilavinimą arba baigę profesinę mokyklą ir įgiję vidurinį išsilavinimą, dirbantys žmonės. Santykinai mažesniu viktimiškumu pasižymėjo pensininkai. Tai galėjo būti nulemta jų mažiau aktyvaus gyvenimo būdo.

301 Duomenys apie 2011 m. Lietuvoje užregistruotas nusikalstamas veikas (forma 2Ž-APSK), *supra* note 293.

302 *Ibid.*

Didesniu viktimiškumu pasižymėjo respondentai, kurie savo šeimos finansinę padėtį apibūdina kaip gerą, tie, kurių šeimos pajamos per mėnesį yra didžiausios (per 2 500 litų) ar kurių pajamos vienam šeimos nariui yra didžiausios (daugiau kaip 900 litų per mėnesį). Įdomu, kad, šio tyrimo duomenimis, geros finansinės padėties žmonės nukencia santykinai dažniau negu tie, kurių finansinė padėtis yra vidutinė arba bloga. Iš vienos pusės, žmonės, kurių finansinė padėtis gera, turi didesnes galimybes apsisaugoti nuo nusikalstamų veikų. Jie gali įsirengti būsto, automobilio ir kitų turimų objektų apsaugos sistemas, įsigyti būstą santykinai saugesnėse teritorijose, gali santykinai mažiau naudotis viešuoju transportu, mažiau būti santykinai didesnio kriminogeniškumo teritorijose ir panašiai. Iš kitos pusės, kaip rodo šio viktimologinio tyrimo rezultatai, geros finansinės padėties žmonės nukencia nuo nusikalstamų veikų santykinai dažniau. Tai gali būti susiję su jų santykinai didesniu ekonominiu ir kitokiu aktyvumu, didesnės apimties nuosavybe, į kurią kėsinausi nusikaltėliai.

Didesniu viktimiškumu pasižymėjo nevedę, netekėjusios, o mažesniu – našliai. Našlių mažesnis viktimiškumas gali būti susijęs su tuo, kad našliai dažnai būna jau senyvo amžiaus žmonės ir mažiau aktyvūs.

Pakartotina viktimizacija. Tyrimas parodė, kad 28 proc. 15–74 metų Lietuvos gyventojų 2011 m. patyrė bent vieną iš 13 tirtų nusikalstamų veikų. 18,4 proc. apklaustų gyventojų patyrė kurią nors vieną iš šių nusikalstamų veikų rūšių, 6,6 proc. apklaustųjų per 2011 m. Lietuvoje – kurias nors dvi iš šių nusikalstamų veikų rūšių, o dar 3,5 proc. patyrė tris ar daugiau iš šių nusikalstamų veikų rūšių.

Tarp tų, kurie 2011 m. patyrė tris ar daugiau nusikalstamų veikų rūšių, net du trečdaliai (65 proc.) yra vyrai, daugiau nei ketvirtadalis (27 proc.) – 20–29 metų, septyni iš dešimties (69 proc.) gyvena didmiesčiuose, trys iš dešimties (30 proc.) turi vidurinę išsilavinimą, didžiausia dalis (47 proc.) dirba privačiame sektoriuje, taip pat didžiausia dalis yra darbininkai ar techniniai darbuotojai (37 proc.), respondentai, kurie savo šeimos finansinę padėtį apibūdino kaip gerą (33 proc.), gyvenantys Kaune (28 proc.) ar Klaipėdoje (18 proc.).

Apibendrinant didesnės pakartotinos viktimizacijos asmenis galima konstatuoti, kad tai asmenys, kurie pasižymi kriminologijoje ir viktimologijoje išskiriamomis savybėmis, – jauni vyrai, gyvenantys didmiesčiuose.

Vagystės. Viktimizacijos paplitimo lygis – 10,2 proc., incidentų lygis³⁰³ – 11,4 proc., pranešė teisėsaugos institucijoms apie 58 proc. patirtų veikų. Respondentų buvo klausiama: „Ar praėjusiais 2011 metais iš jūsų asmeniškai buvo pavogta ar realiai bandyta pavogti turtą, kurio vertė viršija 130 litų?“ Prie šio klausimo respondentams buvo pateikta papildoma pastaba – „nurodykite visus šiuos atvejus, nepriklausomai nuo pavogto turto vertės: 1) kai viešoje vietoje kas nors pavogė jūsų turtą iš asmens drabužių, rankinės ar kitokio nešulio (kišenvagiai), 2) kai jūsų turtą pavogė įsibrovus į patalpą ar kitą saugomą teritoriją (pvz., į jūsų gyvenamą būstą, sodybą, sodo namelį, sandėliuką, garažą ir pan.), 3) kai buvo pavogtas jūsų automobilis.“ Be to, prie šio klausimo buvo pateiktas respondentams paaiškinimas, kad „realiai bandyta pavogti turtą – kai jūs tikrai žinote, kad buvo pradėta kėsintis į jūsų turtą, kurio vertė viršija 130 litų“.

Paaiškėjo, kad 15–74 metų amžiaus Lietuvos gyventojai per 2011 m. Lietuvoje *dažniausiai nukentėjo nuo vagysčių* ar bandymų pavogti jų turtą – tai patyrė 205 respondentai, t. y. 10,2 proc. apklaustųjų. Santykinai kiek dažniau nuo tokių nusikalstamų veikų nukentėjo vyrai (12 proc.), vyresni nei 30 metų žmonės (11 proc.), gyvenantys didmiesčiuose (11 proc.) arba kaime (11 proc.), respondentai, turintys aukštąjį išsilavinimą (13 proc.), nelietuvių tautybės gyventojai (15 proc.) bei tie, kurie savo šeimos finansinę padėtį apibūdina kaip gerą (16 proc.). Kaip matome iš šių duomenų, vagysčių atvejais gera šeimos finansinė padėtis yra vienas iš stipriausių viktimiškumą lemiančių veiksnių.

Lyginant skirtingų apskričių gyventojų atsakymus, galima išskirti, kad didesnis vagysčių (bandymų pavogti turtą) lygis yra Utenos (18 proc.) bei Marijampolės (15 proc.) apskrityse, o santykinai mažiausias – Telšių (3 proc.) bei Panevėžio (5 proc.) apskrityse. Šios teritorinės ypatybės atitinka bendro (visų 13 rūšių nusikalstamų veikų) viktimiškumo teritorines ypatybes.

Vagysčių pakartotinumumas vienerių metų laikotarpiu yra santykinai mažas. Didžiausia dalis (88 proc.) iš tų, kas nukentėjo nuo vagysčių ar bandymų pavogti jų turtą (N = 205 respondentai), 2011 m. tai patyrė 1 kartą, 12 proc. tai patyrė 2 kartus, o viena respondentė (vyresnė nei 50 metų moteris, gyvenanti kaime) per 2011 m. buvo apvogta 3 kartus.

303 Viktimizacijos incidentų lygis (angl. *incidence rate*) – tai respondentų patirtų nusikalstamų veikų incidentų procentinė dalis visų tirtų asmenų atžvilgiu.

17 proc. iš tų, kas 2011 m. nukentėjo nuo vagystės ar bandymo pavogti, nurodė, kad, be jų, nuo šios nusikalstamos veikos dar nukentėjo ir kiti asmenys. Tarp nurodžiusių, kad nukentėjo kartu kiti asmenys (N = 35), didžiausia dalis (77 proc.) paminėjo, kad kartu nukentėjo dar 1 asmuo, 17 proc. – kad nukentėjo dar 2 asmenys, o 6 proc. tokių respondentų atsakė, kad kartu nukentėjo dar 3 asmenys.

Apie šią 2011 m. patirtą nusikalstamą veiką (vagystes ar bandymus pavogti) daugiau nei pusė (57 proc.) nukentėjusiųjų pranešė teisėsaugai, o 43 proc. nukentėjusiųjų apie tai nepranešė. Dažniau už kitus apie tai pranešė 30–49 metų žmonės (64 proc. iš nukentėjusių nuo vagysčių) bei gyvenantys kaime (74 proc. iš tų, kas kaime patyrė tokią veiką). Apie patirtą vagystę dažniau nepranešė miesto gyventojai, ypač gyvenantys mažesniuose miestuose (net 61 proc. čia nukentėjusių nuo vagysčių apie jas nepranešė).

Gyventojai, kurie 2011 m. buvo apvogti ar susidūrė su bandymu apvogti, nurodė, kad vidutiniškai jie patyrė 708 litų turčinę žalą (nurodytos sumos – nuo 50 litų³⁰⁴ iki 12 000 litų). Nukentėję vyrai patyrė didesnę turčinę žalą (vidurkis – 870 litų) nei moterys (vidurkis – 505 litai), o gyvenantys kaime patyrė didesnę turčinę žalą dėl vagysčių (vidurkis – 780 litų) nei gyvenantys didmiesčiuose (vidurkis – 660 litų) ar mažesniuose miestuose (vidurkis – 680 litų).

Kyšio reikalavimas. Tai antra pagal paplitimo lygį nusikalstamų veikų rūšis. Viktimizacijos paplitimo lygis – 7,6 proc., incidentų lygis – 11,3 proc., pranešė teisėsaugos institucijoms apie 3 proc. patirtų veikų. Respondentų buvo klausiama: „Ar praėjusiais 2011 metais koks nors valstybės tarnautojas (-ai) ar jam prilygintas asmuo (asmenys) reikalavo iš jūsų kyšio, provokavo jus duoti kyšį už savo įgaliojimų vykdymą arba nevykdymą?“ Prie šio klausimo respondentams buvo pateiktas paaiškinimas, ką reiškia valstybės tarnautojas ar valstybės tarnautojui prilygintas asmuo: „Valstybės tarnautojams yra prilyginti visi asmenys, kurie dirba (eina pareigas) viešosiose ar privačiose įmonėse / organizacijose arba verčiasi profesine veikla ir turi atitinkamus administracinius įgaliojimus, arba turi teisę veikti šio juridinio asmens ar kitos organizacijos vardu, arba teikia viešąsias paslaugas. Primename, kad į šių asmenų sampratą įeina Prezidentūros, Seimo, Vyriausybės ar kitų valstybės įstaigų tarnautojai, savivaldybių bei savivaldybių įmonių tarnautojai, teisėsaugos pareigū-

304 Atsakymuose į anketos klausimus nurodytos žalos, mažesnės negu 130 litų (1 MGL), nes klausiama buvo ir apie bandymus pavogti turtą.

nai, advokatai, medikai, pedagogai, transporto priemonių techninės apžiūros paslaugų tiekėjai“ (priedas Nr. 1). 7,6 proc. 15–74 metų Lietuvos gyventojų per 2011 m. nukentėjo nuo nusikalstamų veikų, kai valstybės tarnautojas ar jam prilygintas asmuo reikalavo arba provokavo duoti kyšį. Nuo tokių nusikalstamų veikų dažniau nukentėjo 30–49 metų žmonės (11 proc.), respondentai, turintys didžiausias šeimos pajamas – per 2 500 litų (11 proc.), respondentai, turintys aukštesnį nei vidurinis išsilavinimą (10 proc.), vadovai (15 proc.) bei specialistai ir tarnautojai (12 proc.). Mažiausiai nuo reikalavimų duoti kyšį nukentėjo besimokantis jaunimas (per 2011 m. tokią veiką patyrė 2 proc. iš apklaustų moksleivių ir studentų). Lyginant skirtingų apskričių gyventojų atsakymus, didesniu viktimiškumu išsiskiria trys apskritys – Alytaus (16 proc.), Kauno (16 proc.) bei Utenos (13 proc.). Apibendrinant tyrimo rezultatus, didesnę tokių nusikalstamų veikų viktimiškumą lemia buvimas vadovu, didelės šeimos pajamos ir gyvenimas Alytaus, Kauno bei Utenos apskrityse.

Šiai nusikalstamai veikai yra būdingas santykinai didelis pakartotinumus. 65 proc. iš tų, kas 2011 m. nukentėjo nuo reikalavimo duoti kyšį ($N = 152$ respondentai), tai patyrė 1 kartą, 27 proc. buvo 2 kartus prievartaujami duoti kyšį, 5 proc. nukentėjusiųjų nuo šios nusikalstamos veikos tai patyrė 3 kartus, o 3 proc. su reikalavimu duoti kyšį per 2011 m. susidūrė daugiau kaip 3 kartus (2 respondentai – 4 kartus, 1 respondentas – 5 kartus, o dar vienas gyventojas nurodė, kad su tuo per 2011 m. susidūrė 10 kartų).

Kyšio reikalavimams yra būdingas individualumas. Tai daroma dažniausiai „akis į akį“, kad nebūtų liudininkų. Tik 5 proc. nukentėjusiųjų nuo tokios nusikalstamos veikos teigė, kad, be jų, nuo kyšio reikalavimo dar nukentėjo ir kiti asmenys. Tarp nurodžiusių, kad nukentėjo kartu kiti asmenys ($N = 7$), didžiausia dalis (5 respondentai) paminėjo, kad kartu nukentėjo dar 1 asmuo, o po vieną nurodė, kad dar nukentėjo 2 ir 3 asmenys.

Tyrimo duomenimis, reikalavimams duoti kyšį yra būdingas pats mažiausias pranešimų lygis iš visų tirtų nusikalstamų veikų. Apie šias 2011 m. patirtas nusikalstamas veikas teisėsaugai pranešė tik 3 proc. nukentėjusiųjų, o 89 proc. nukentėjusiųjų apie tai niekam nepranešė (dar 8 proc. neatsakė į šį klausimą).

Gyventojai, kurie 2011 m. davė arba buvo prievartaujami duoti kyšį, nurodė, kad vidutiniškai jie patyrė 380 litų turtinę žalą (nurodytos sumos –

nuo 50 litų iki 4 000 litų). 18 proc. gyventojų, kurie buvo prievartaujami duoti kyšį, teigė, kad dėl tokios patirtos nusikalstamos veikos jie nepatyrė jokios turatinės žalos, o dar tokia pati dalis (18 proc.) nukentėjusiųjų į šį klausimą neatsakė.

Turto sunaikinimas, sugadinimas. Tai trečia pagal paplitimo lygį iš tirtų nusikalstamų veikų. Viktimizacijos paplitimo lygis – 5,7 proc., incidentų lygis – 6,2 proc., teisėsaugos institucijoms pranešė apie 51 proc. patirtų veikų. Respondentų buvo klausiama: „Ar praėjusiais 2011 metais kas nors tyčia ar dėl neatsargumo sunaikino / sugadino jūsų turtą, kurio vertė viršija 130 litų?“ Prie šio klausimo respondentams buvo pateiktas paaiškinimas, ką reiškia turtas – „turtas yra bet koks kilnojamas (transporto priemonės, namų apyvokos daiktai) ir nekilnojamas (gyvenamas būstas, sodyba ir kiti statiniai) turtas, kuris priklauso jums nuosavybės teise“ (priedas Nr. 1). Taip pat respondentų buvo prašoma neįtraukti tokių atvejų, kai pažeidus Kelių eismo taisyklės buvo sunaikinta ar apgadinta jų turima transporto priemonė (draudžiamasis įvykis), sunaikinti dokumentai ar sunaikinti, apgadinti valstybės simboliai (valstybės ar istorinė vėliava, herbas ar kiti oficialūs valstybės simboliai).

5,7 proc. 15–74 metų Lietuvos gyventojų per 2011 m. nukentėjo nuo nusikalstamų veikų, kai tyčia ar dėl neatsargumo buvo sunaikintas jų turtas, kurio vertė viršija 130 litų. Nuo tokių nusikalstamų veikų kiek dažniau nukentėjo vyrai, 30–49 metų žmonės, respondentai, turintys didžiausias šeimos pajamas (per 2 500 litų), darbininkai, specialistai, tarnautojai ir bedarbiai.

91 proc. iš tų, kas 2011 m. nukentėjo nuo šių nusikalstamų veikų (N = 114 respondentų), 2011 m. tai patyrė 1 kartą, o 9 proc. – 2 kartus.

25 proc. nukentėjusiųjų nuo tokių nusikalstamų veikų nurodė, kad, be jų, nukentėjo ir kiti asmenys. Tarp nurodžiusių, kad nukentėjo kartu kiti asmenys (N = 28), pusė paminėjo, kad kartu nukentėjo dar 1 asmuo, 32 proc. nurodė 2 asmenis, 18 proc. paminėjo 3 ir 4 asmenis.

Apie šias 2011 m. patirtas nusikalstamas veikas (sunaikintą, sugadintą turtą) teisėsaugai pranešė 53 proc. nukentėjusiųjų, o 45 proc. nukentėjusiųjų apie tai nepranešė (dar 2 proc. į šį klausimą neatsakė). Šiek tiek dažniau apie šias nusikalstamas veikas pranešė moterys, jaunesni nei 50 metų žmonės, gyvenantys kaime ar mažesniuose miestuose.

Gyventojai, kurie 2011 m. patyrė tokių nusikalstamų veikų, nurodė, kad vidutiniškai jie patyrė 1 300 litų turčinę žalą (nurodytos sumos – nuo 150 litų iki 53 000 litų). 4 proc. nukentėjusiųjų neatsakė į klausimą apie patirtą žalą.

Viešosios tvarkos pažeidimai (tik nusikaltimai). Tai ketvirta pagal paplitimo lygį iš tirtų nusikalstamų veikų. Viktimizacijos paplitimo lygis – 4,1 proc., incidentų lygis – 8,6 proc., teisėsaugos institucijoms pranešė apie 24 proc. patirtų veikų. Respondentų buvo klausama: „Ar praėjusiais 2011 metais jums asmeniškai teko patirti, kad kažkas viešoje vietoje įžūliu elgesiu, necenzūriniais žodžiais, grasinimais, patyčiomis, arba vandaliskais veiksmais demonstravo nepagarbą aplinkiniams, aplinkai ir tuo sutrikdė visuomenės rimtį ar tvarką? Nurodykite tik tuos atvejus, kai minėti veiksmai buvo padaryti panaudojant prieš jus psichologinį ar fizinį smurtą (fizinę jėgą)“ (priedas Nr. 1).

4,1 proc. 15–74 metų Lietuvos gyventojų per 2011 m. nukentėjo nuo nusikaltimų – viešosios tvarkos pažeidimų. Nuo tokių nusikaltimų šiek tiek dažniau nukentėjo vyrai, 15–29 metų jaunimas, respondentai, kurių šeimų pajamos didžiausios (per 2 500 litų), didmiesčių gyventojai. Šiuo aspektu *ypač išsiskiria Kauno apskrities gyventojai*, kurie santykinai dažniausiai nurodė apie patirtą tokį nusikaltimą (kas dešimtas tarp apklaustų šios apskrities gyventojų ir pusė iš tų, kas tai patyrė visoje Lietuvoje). Šie duomenys gali rodyti išplitusią santykinai žemą gyventojų Kauno apskrityje elgesio viešose vietose kultūrą.

Viešosios tvarkos pažeidimams yra būdingas santykinai didelis pakartotinumumas. Panašu, kad tai susiję su tuo, jog asmenys, kurie dažniau būna tokiose vietose ir tokiu laiku, kur ir kada padaromi šie nusikaltimai, nukenčia nuo jų ne vieną kartą. 59 proc. iš tų, kas 2011 m. nukentėjo nuo šių nusikaltimų (N = 83 respondentai), 2011 m. tai patyrė 1 kartą, 33 proc. – 2 kartus, o 8 proc. – 3 ar daugiau kartų (po vieną respondentą nurodė, kad tai per 2011 m. patyrė 10, 20 ar 24 kartus).

23 proc. nukentėjusiųjų nuo tokių nusikaltimų teigė, kad, be jų, nukentėjo ir kiti asmenys. Tarp nurodžiusių, kad nukentėjo kartu kiti asmenys (N = 19), pusė (9 respondentai) paminėjo, jog kartu nukentėjo dar 1 asmuo, ketvirtadalis (5 respondentai) nurodė 2 asmenis, o likę (5 asmenys) paminėjo 3 ir daugiau asmenų (vienas vyras per 50 metų nurodė, kad kartu su juo tai patyrė dar 38 žmonės).

Apie viešosios tvarkos pažeidimus nukentėjusieji santykinai retai praneša teisėsaugai. Apie šiuos 2011 m. patirtus nusikaltimus teisėsaugai pranešė 20 proc. nukentėjusiųjų. Kiek dažniau apie šį nusikaltimą pranešė vyrai, vyresni nei 50 metų žmonės, gyvenantys kaime.

Viešosios tvarkos pažeidimai santykinai išsiskyrė iš kitų tirtų nusikalstamų veikų tuo, kad viešosios tvarkos pažeidimų įvykių metu didžioji dalis nukentėjusiųjų turitinės žalos nepatyrė. 78 proc. gyventojų, kurie 2011 m. patyrė tokius nusikaltimus, atsakė, kad dėl šių nusikaltimų jie nepatyrė jokios turitinės žalos, o dar šeštadalis (16 proc.) neturėjo nuomonės šiuo klausimu (nežinojo, kaip tai galėtų įvertinti). Po vieną nukentėjusį respondentą nurodė tokias sumas – 20 litų, 50 litų, 200 litų, 10 000 ir 13 000 litų.

Fizinis smurtas. Tai penkta pagal paplitimo lygį iš tirtų nusikalstamų veikų. Viktimizacijos paplitimo lygis – 3,9 proc., incidentų lygis – 5,1 proc., teisėsaugos institucijoms pranešė apie 47 proc. patirtų veikų. Respondentų buvo klausama: „Ar praėjusiais 2011 metais jūs buvote sumuštas (-a) arba kitaip smurtaujant jums buvo sukeltas fizinis skausmas ar padarytas sveikatos sutrikimas?“ (priedas Nr. 1).

Lietuvos viešojoje erdvėje, žiniasklaidoje vyrauja nuomonė, kad fizinis smurtas Lietuvoje yra labai paplitęs. Tačiau šio tyrimo rezultatai to neparodė. Tik 3,9 proc. 15–74 metų Lietuvos gyventojų per 2011 m. nukentėjo nuo nusikalstamų veikų – fizinio smurto. Šis tyrimas parodė beveik tokį pat viktimizacijos lygį nuo šių nusikalstamų veikų, kaip ir NPLC-2008 tyrimas, kurio duomenimis, viktimizacijos lygis buvo 4 proc.³⁰⁵ Abiejų tyrimų klausimų formuluotės buvo beveik identiškos. Nuo tokių nusikalstamų veikų daug dažniau nukentėjo vyrai (*tarp nukentėjusiųjų keturis kartus daugiau vyrų, nei moterų*). Įdomu, kad šiuo požiūriu tyrimo rezultatai taip pat neatitiko vyraujančios visuomenėje nuomonės, kad fizinis smurtas yra išplitęs būtent prieš moteris. Ši neatitikimą, nors ir ne tokį didelį, atskleidė ir NPLC-2008 tyrimas – nukentėjusių nuo šių nusikalstamų veikų vyrų buvo 1,5 karto daugiau negu moterų.

Nuo tokių nusikalstamų veikų *dažniau nukentėjo 15–29 metų jaunimas*, respondentai, turintys vidurinį ar žemesnį išsilavinimą, darbininkai,

305 Viktimizacijos patirtis Lietuvoje 2007 metais (Nusikalstamumo prevencijos Lietuvoje centro 2008 metų viktimologinis tyrimas) [interaktyvus]. Vilnius: NPLC, „VILMORUS“, 2008 [žiūrėta 2014-03-26]. <<http://www.nplc.lt/centrov/reng/ren002/ren002-tyrimo-ataskaita.doc>>.

bedarbiai, moksleiviai ir studentai, respondentai, kurie savo šeimos finansinę padėtį apibūdina kaip blogą.

77 proc. iš tų, kas 2011 m. nukentėjo nuo šių nusikalstamų veikų (N = 78 respondentai), 2011 m. tai patyrė 1 kartą, penktadalis (19 proc.) – 2 kartus, o 4 proc. – 3 ar daugiau kartų. Dažniau už kitus nukentėjo daugiau nei vieną kartą jaunimas iki 30 metų, gyvenantis didmiesčiuose.

28 proc. nukentėjusiųjų nuo tokių nusikalstamų veikų nurodė, kad, be jų, nukentėjo ir kiti asmenys. Tarp nurodžiusių, kad nukentėjo kartu kiti asmenys (N = 22), po trečdalį nurodė 1 (32 proc.) ar 2 (36 proc.) asmenis, 3 respondentai atsakė, kad kartu nukentėjo 3 asmenys, 2 respondentai – kad 4 asmenys, o vienas paminėjo, kad per tą nusikalstamą veiką kartu nukentėjo dar 10 asmenų.

Apie šias 2011 m. patirtas nusikalstamas veikas teisėsaugai pranešė 55 proc. nukentėjusiųjų. Nepranešti apie patirtas šias veikas daugiau linkę 15–29 metų jaunimas, gyvenantis didmiesčiuose.

Santykinai didelė dalis gyventojų, kurie nukentėjo nuo šių nusikalstamų veikų, turtinės žalos nepatyrė. 53 proc. gyventojų, kurie 2011 m. patyrė tokias nusikalstamas veikas, atsakė, kad dėl šių veikų jie nepatyrė jokios turtinės žalos, o dar 4 proc. į šį klausimą neatsakė. Iš viso buvo paminėtos sumos nuo 20 litų iki 8 000 litų (vidurkis – 1 288 litai).

Siūlė, davė, pardavė narkotikų. Tai šešta pagal paplitimo lygį iš tirtų nusikalstamų veikų. Viktimizacijos paplitimo lygis – 3,1 proc., incidentų lygis – 8,5 proc., teisėsaugos institucijoms pranešė apie 7 proc. patirtų veikų. Respondentų buvo klausama: „Ar praėjusiais 2011 metais kas nors jums siūlė, davė ar pardavė narkotinių ar psichotropinių medžiagų nemediciniais tikslais?“ (priedas Nr. 1).

3,1 proc. 15–74 metų Lietuvos gyventojų per 2011 m. kas nors siūlė, jiems davė ar pardavė narkotinių arba psichotropinių medžiagų ne mediciniais tikslais. Su tokia nusikalstama veika dažniau susidūrė vyrai (tarp nukentėjusių *du kartus daugiau vyrų, nei moterų*), 15–29 metų jaunimas (aštuoni iš dešimties tarp nukentėjusių), didmiesčių gyventojai, moksleiviai ir studentai (pusė iš patyrusių tokią veiką), respondentai, kurie savo šeimos finansinę padėtį apibūdina kaip blogą. Pusė respondentų iš nurodžiusių apie tokią nusikalstamą veiką buvo iš *Vilniaus apskrities* (6 proc. iš apklaustų šioje apskrityje), didesnis nei kitur susidūrusių su

šiomis nusikalstamomis veikomis procentas buvo *Alytaus* (6 proc.) bei Klaipėdos (4 proc.) apskrityse.

Šioms nusikalstamoms veikoms yra *būdingas santykinai didelis paplotinumas*. Incidentų lygis (8,5 proc.) yra net 2,7 karto didesnis negu viktimizacijos paplitimo lygis (3,1 proc.). 41 proc. iš tų, kas 2011 m. susidūrė su šiomis nusikalstamomis veikomis (N = 63 respondentai), 2011 m. tai patyrė 1 kartą, 18 proc. – 2 kartus, 18 proc. – 3 kartus, o ketvirtadalis (23 proc.) su tuo susidūrė 4 ar daugiau kartų (nuo 4 iki 10 kartų).

16 proc. nukentėjusiųjų nuo tokių nusikalstamų veikų nurodė, kad, be jų, nuo aptariamų nusikalstamų veikų nukentėjo ir kiti asmenys. Tarp nurodžiusių, kad nukentėjo kartu kiti asmenys (N = 10), 3 respondentai nurodė 1, 5 respondentai – 2 asmenis, o dar 2 respondentai atsakė, kad kartu buvo 3 asmenys.

Šioms nusikalstamoms veikoms *būdingas santykinai žemas pranešimų apie jas teisėsaugai lygis*. Respondentai teisėsaugos institucijoms pranešė iš viso apie 7 proc. patirtų tokių veikų. Apie šias 2011 m. patirtas nusikalstamas veikas teisėsaugai pranešė tik kas dešimtas (11 proc.) susidūrusių su narkotikais. Apie tai pranešė kiek dažniau moterys, 30–49 metų žmonės.

Beveik visi (97 proc.) gyventojai, kurie 2011 m. patyrė tokias nusikalstamas veikas, atsakė, kad dėl šių veikų jie nepatyrė jokios turtinės žalos, o du respondentai nurodė 60 ir 100 litų žalą.

Sukčiavimas. Tai septinta pagal paplitimo lygį iš tirtų nusikalstamų veikų. Viktimizacijos paplitimo lygis – 2 proc., incidentų lygis – 2,4 proc., teisėsaugos institucijoms pranešė apie 53 proc. patirtų veikų. Respondentų buvo klausiama: „Ar praėjusiais 2011 metais iš jūsų kas nors apgaulė (sukčiaujant) išviliojo turtą ar apgaulės būdu išvengė turėtos turtinės prievolės jums, arba bandė tą padaryti?“ (priedas Nr. 1). Prie šio klausimo respondentams buvo pateiktas paaiškinimas: „Žymėti tik tuos atvejus, kai išvilioto turto (ar bandyto išvilioti) arba išvengtos turtinės prievolės vertė viršija 130 litų. Prie šių sukčiavimo (apgaulės) atvejų taip pat priskiriami ir sukčiavimo atvejai telefonu ar internetu bei bandymai tai padaryti“ (priedas Nr. 1)

2 proc. 15–74 metų Lietuvos gyventojų per 2011 m. nukentėjo nuo nusikalstamų veikų – sukčiavimų. Nuo tokių veikų dažniau nukentėjo vyresni nei 30 metų žmonės, mažesnių miestų ar kaimo gyventojai, respon-

dentai, turintys mažiausias ar vidutines pajamas, pensininkai, respondentai, kurie savo šeimos finansinę padėtį apibūdina kaip blogą.

80 proc. iš tų, kurie 2011 m. nukentėjo nuo šių nusikalstamų veikų (N = 41 respondentas), 2011 m. tai patyrė 1 kartą, o kas penktas (20 proc.) 2 kartus (tai dažniau vyresni nei 50 metų nukentėjusieji).

27 proc. nukentėjusiųjų nuo tokių nusikalstamų veikų nurodė, kad, be jų, nukentėjo ir kiti asmenys. Tarp nurodžiusių, kad nukentėjo kartu kiti asmenys (N = 11), daugiau nei pusė (6 respondentai) nurodė 1 asmenį, o 4 respondentai – 2 asmenis. Viena respondentė nurodė, kad kartu su ja nuo patirtos nusikalstamos veikos nukentėjo dar 120 asmenų, o nuo tos veikos ji patyrė 120 000 litų žalą. Natūralu, kad nuo sukčiavimo gali nukentėti daug žmonių ir patirta žala gali būti didelė. Matome, kad tyrimas apėmė tik vieną tokį atvejį.

Apie šias 2011 m. patirtas nusikalstamas veikas teisėsaugai pranešė 51 proc. nukentėjusių asmenų. Apie tai kiek dažniau pranešė moterys, 50–74 metų žmonės, gyvenantys kaime.

Gyventojai, kurie 2011 m. patyrė tokias nusikalstamas veikas, nurodė, kad vidutiniškai jie patyrė 2 324 litų turtinę žalą (nurodytos sumos – nuo 20 litų iki 30 000 litų, o viena respondentė nurodė 120 000 litų sumą). Didesnę žalą dėl sukčiavimo 2011 m. patyrė vyrai, 30 – 49 metų žmonės bei gyvenantys mažesniuose miestuose (vidutiniškai daugiau kaip 4 000 litų).

Seksualinis priekabiavimas. Tai aštunta pagal paplitimo lygį iš tirtų nusikalstamų veikų. Viktimizacijos paplitimo lygis – 1,9 proc., incidentų lygis – 3 proc., teisėsaugos institucijoms pranešė apie 13 proc. patirtų veikų. Respondentų buvo klausiama: „Ar praėjusiais 2011 metais kas nors priekabiavo prie jūsų, siekdamas (-a) seksualinio bendravimo ar pasitenkinimo, tai darydamas (-a) vulgariais ar panašiais veiksmais (pvz., jus griebė, lietė ar pan.)? Taip pat nurodykite ir tuos atvejus, kai buvo pateikiami panašaus pobūdžio pasiūlymai ar užuominos?“ (priedas Nr. 1). Prie šio klausimo respondentams buvo pateiktas paaiškinimas – „Nurodykite tik tuos atvejus, kai Jūs buvote tarybiškai ar kitaip priklausomi nuo priekabiautojo (pvz., darbuotojas – darbdavys, mokinys – mokytojas, žaidėjas – treneris, išlaikytinis – globėjas ir pan.). Namuose (šeimoje) patirtus atvejus nereikia nurodyti“ (priedas Nr. 1).

1,9 proc. 15–74 metų Lietuvos gyventojų per 2011 m. patyrė tokių nusikalstamų veikų (seksualinių priekabiavimų). Nuo tokių nusikalstamų

veikų *dažniausiai nukentėjo moterys* (95 proc. iš visų tokių atvejų, kad prie jų buvo seksualiai priekabiauta, nurodė tik 2 vyrai), 15–49 metų respondentės, miestų gyventojai, namų šeimininkės bei studentės ir moksleivės.

68 proc. iš tų, kas 2011 m. nukentėjo nuo šių nusikalstamų veikų (N = 38), 2011 m. tai patyrė 1 kartą, šeštadalis (16 proc.) – 2 kartus, o dar tokia pat dalis (16 proc.) – 3 ar daugiau kartų.

Labai maža nukentėjusiųjų nuo tokių nusikalstamų veikų dalis (8 proc.) nurodė, kad, be jų, nukentėjo ir kiti asmenys. Tarp nurodžiusių, kad nukentėjo kartu kiti asmenys (N = 3), du respondentai nurodė 1 asmenį, o 1 respondentė – 2 asmenis.

Pranešimų lygis apie šias nusikalstamas veikas yra santykinai mažas. Apie šias 2011 m. patirtas nusikalstamas veikas teisėsargiai pranešė tik 13 proc. nukentėjusiųjų. Apie tai kiek dažniau pranešė moterys, gyvenančios didmiesčiuose.

Seksualinių priekabiavimų atvejais nukentėjusiųjų patirta turpinė žala yra santykinai reti atvejai. 87 proc. gyventojų, kurie 2011 m. nukentėjo nuo tokių nusikalstamų veikų, nurodė, kad dėl to nepatyrė konkrečios turpinės žalos, o dar 8 proc. apklaustųjų į šį klausimą neatsakė. Tik dvi moterys nurodė dėl to patirtą turpinę žalą – 500 ir 1 000 litų.

Plėšimai. Tai devinta pagal paplitimo lygį iš tirtų nusikalstamų veikų. Viktimizacijos paplitimo lygis – 1,7 proc., incidentų lygis – 1,8 proc., teisėsargių institucijoms pranešė apie 68 proc. patirtų veikų. Respondentų buvo klausiama: „Ar praėjusiais 2011 metais iš jūsų buvo pagrobtas turtas, panaudojant fizinį smurtą (grasinant tuoj pat jį panaudoti) arba buvo bandyta tai padaryti?“ (priedas Nr. 1). Prie šio klausimo respondentams buvo pateiktas paaiškinimas: „Šiuo atveju klausiama apie plėšimą (asmens apiplėšimą), kai buvo pagrobtas turtas kartu panaudojant fizinį ar / ir psichologinį smurtą. Nurodykite ir visus atvejus, kai jus buvo mėginta apiplėšti, nors dėl kokių nors priežasčių jūsų daiktai, turtas nebuvo atimtas. Jei prieš jus nebuvo panaudotas fizinis ar psichologinis smurtas, tai tokia nusikalstama veika apibūdinama kaip vagystė ir ją (jas) reikia nurodyti atsakant į kitą klausimą“.

1,7 proc. 15–74 metų Lietuvos gyventojų per 2011 m. nukentėjo nuo plėšimų. Nuo tokių nusikalstamų veikų *dažniau nukentėjo vyrai* (74 proc. iš visų tokių atvejų), *15–29 metų jaunimas* (pusė visų atvejų), didmiesčių gyventojai (62 proc. iš visų tokių atvejų), darbininkai bei studentai ir moksleiviai.

Plėšimų pakartotinumumas yra mažas. 91 proc. iš tų, kas 2011 m. nukentėjo nuo plėšimų (N = 34), 2011 m. tai patyrė 1 kartą, o kas dešimtas (9 proc.) buvo apiplėštas 2 kartus per metus.

15 proc. nukentėjusiųjų nuo tokių nusikalstamų veikų nurodė, kad, be jų, nukentėjo ir kiti asmenys. Tarp nurodžiusių, kad nukentėjo kartu kiti asmenys (N = 5), trys respondentai nurodė 1 asmenį, o 2 respondentai – 2 asmenis.

Plėšimų pranešimų teisėsaugai lygis yra santykinai aukštas. Apie šią 2011 m. patirtą nusikalstamą veiką teisėsaugai pranešė 71 proc. patyrusių apiplėšimus. Apie tai kiek dažniau pranešė moterys, vyresni nei 50 metų žmonės, nukentėję kaimo gyventojai.

Gyventojai, kurie 2011 m. nukentėjo nuo plėšimų, nurodė, kad vidutiniškai jie patyrė 486 litų turčinę žalą (nurodytos sumos – nuo 100 litų iki 2 000 litų). Didesnę žalą dėl plėšimo 2011 m. patyrė vyrai (vidutiniškai 542 litus), 30–74 metų žmonės (vidutiniškai 580–590 litų) bei gyvenantys kaime (vidutiniškai 560 litų) ar mažesniuose miestuose (vidutiniškai 525 litus).

Terorizavimas, grasinimas nužudyti. Tai devinta (kartu su plėšimais)³⁰⁶ pagal paplitimo lygį iš tirtų nusikalstamų veikų. Viktimizacijos paplitimo lygis – 1,7 proc., incidentų lygis – 3,5 proc., teisėsaugos institucijoms pranešė apie 26 proc. patirtų veikų. Respondentų buvo klausama: „Ar praėjusiais 2011 metais kas nors jus terorizavo, grasino nužudyti ar sunkiai sutrikdyti jūsų sveikatą ir jūs turėjote pakankamą pagrindą manyti, kad šis grasinimas bus įvykdytas?“ (priedas Nr. 1). Prie šio klausimo respondentams buvo pateiktas paaiškinimas, ką reiškia sunkus sveikatos sutrikdymas, ir ką reiškia terorizavimas: „Sunkus sveikatos sutrikdymas – tai žmogaus sužalojimas ar susargdinimas, jeigu dėl to nukentėjęs asmuo neteko regos, klausos, kalbos, vaisingumo, nėštumo ar kitaip buvo sunkiai suluošintas, susirgo sunkia nepagydoma (ar ilgai trunkančia) liga, kuri realiai kėlė grėsmę gyvybei ar stipriai sutrikdė žmogaus psichiką. Taip pat į tokias nusikalstamas veikas patenka ir tie atvejai, kai nukentėjęs asmuo prarado didelę dalį profesinio ar bendro darbingumo (30 procentų ar daugiau) arba buvo nepataisomai subjaurotas nukentėjusio asmens kūnas. Terorizavimas – tai sistemingas bauginimas, naudojant psichinę prie-

306 Nuo terorizavimų, grasinimų nužudyti ir nuo plėšimų nukentėjo vienodas skaičius respondentų – 34.

vartą, grasinimas susprogdinti, padegti ar padaryti kitokią pavojingą kito asmens gyvybei, sveikatai ar turtui veiką.“

1,7 proc. 15–74 metų Lietuvos gyventojų per 2011 m. patyrė terorizavimą, grasinimą nužudyti ar sunkiai sutrikdyti sveikatą (tai patyrę gyventojai galėjo pagrįstai manyti, kad šis grasinimas bus įvykdytas). Nuo tokių nusikalstamų veikų dažniau nukentėjo vyrai, miestų gyventojai, darbininkai ir pensininkai.

Terorizavimas, grasinimas nužudyti yra santykinai didelio pakartotinumą nusikalstamos veikos. 59 proc. iš tų, kas 2011 m. nukentėjo nuo šių nusikalstamų veikų ($N = 34$), 2011 m. tai patyrė 1 kartą, 24 proc. – 2 kartus, o 17 proc. – 3 kartus ar daugiau kartų.

12 proc. nukentėjusių nuo tokių nusikalstamų veikų nurodė, kad, be jų, nukentėjo ir kiti asmenys. Tarp nurodžiusių, kad nukentėjo kartu kiti asmenys ($N = 4$), trys respondentai nurodė 1 asmenį, o vienas respondentas atsakė, kad nuo tos pačios patirtos nusikalstamos veikos kartu nukentėjo 7 asmenys. Tai logiška, nes vienu metu gali būti grasinama keliems asmenims.

Apie šias 2011 m. patirtas nusikalstamas veikas teisėsaugai pranešė 41 proc. tai patyrusių respondentų. Matome nemažą tarp pranešusių respondentų dalies (41 proc.) ir praneštų nusikalstamų veikų dalies (pranešta tik 26 proc. patirtų terorizavimų, grasinimų nužudyti) skirtumą. Tai logiška, nes respondentai galėjo nepranešti apie pakartotinus terorizavimo, grasinimo nužudyti atvejus. Apie šias patirtas nusikalstamas veikas (terorizavimą, grasinimą nužudyti) šiek tiek dažniau pranešė moterys, vyresni nei 30 metų nukentėjusieji, kaimo gyventojai.

Beveik visi (97 proc.) gyventojai, kurie 2011 m. patyrė tokias nusikalstamas veikas, nurodė, kad dėl to nepatyrė konkrečios turtinės žalos, o 1 respondentas į šį klausimą neatsakė.

Neteisėtas poveikis elektroniniams duomenims ar elektroninei informacinei sistemai. Tai dešimta pagal paplitimo lygį iš tirtų nusikalstamų veikų. Viktimizacijos paplitimo lygis – 1,1 proc., incidentų lygis – 1,6 proc., teisėsaugos institucijoms pranešė apie 19 proc. patirtų veikų. Respondentų buvo klausama: „Ar praėjusiais 2011 metais kas nors neteisėtai sunaikino, sugadino, pašalino ar pakeitė jūsų elektroninius duomenis, arba apribojo naudojimąsi tokiais duomenimis, arba neteisėtai sutrikdė ar nutraukė jūsų naudojamos elektroninės informacinės sistemos darbą?“ (priedas Nr. 1).

1,1 proc. 15–74 metų Lietuvos gyventojų per 2011 metus nukentėjo nuo šių nusikalstamų veikų. Nuo tokių nusikalstamų veikų *dažniau nukentėjo 15–29 metų jaunimas*. Tai logiška, nes jauni žmonės santykinai dažniau naudojami informacinėmis technologijomis, yra mažiau atsargūs.

65 proc. iš tų, kas 2011 m. nukentėjo nuo šių nusikalstamų veikų (N = 23), 2011 m. tai patyrė 1 kartą, 31 proc. su tuo susidūrė 2 kartus, o vienas (4 proc.) – 3 kartus.

9 proc. nukentėjusiųjų nuo tokių nusikalstamų veikų nurodė, kad, be jų, nukentėjo ir kiti asmenys. Tarp nurodžiusių, kad nukentėjo kartu kiti asmenys (N = 2), vienas respondentas nurodė 4 asmenis, o kitas – 10 asmenų.

Pranešimų apie šias veikas teisėsaugai lygis yra santykinai mažas. Apie šias 2011 m. patirtas nusikalstamas veikas teisėsaugai pranešė tik 13 proc. nukentėjusių. Visi apie tai pranešę gyvena didmiesčiuose.

Niekas iš tų gyventojų, kurie 2011 m. nukentėjo nuo tokių nusikalstamų veikų, nenurodė jokios konkrečios turtinės žalos.

Turto prievartavimas. Tai vienuolikta pagal paplitimo lygį tirta nusikalstamų veikų rūšis. Viktimizacijos paplitimo lygis – 0,4 proc., incidentų lygis – 0,7 proc., teisėsaugos institucijoms pranešė apie 27 proc. patirtų veikų. Respondentų buvo klausiama: „Ar praėjusiais 2011 metais iš jūsų buvo prievartaujamas turtas?“ Prie šio klausimo respondentams buvo pateiktas paaiškinimas: „Prievartaujamas turtas reiškia, kad kas nors neturėdamas tam teisėto pagrindo atvirai (ar užmaskuotai) savo (ar kitų asmenų naudai) Jus vertė perduoti turtą, suteikti turtinę teisę kitam asmeniui (asmenims) ar atleisti kitus asmenis nuo turimos turtinės pareigos Jums arba atlikti kitus turtinio pobūdžio veiksmus, arba vertė nuo jų susilaikyti, grasindamas Jūsų (ar kitų asmenų) atžvilgiu panaudoti fizinį smurtą, sunaikinti ar sugadinti turtą, paskelbti kompromituojančią ar kitokią informaciją, kurios atskleidimas Jums būtų nepageidautinas, arba panaudoti kitokią psichinę prievartą. Nurodykite ir tuos atvejus, kai prievartaujant Jūsų turtą buvo ne tik grasinama, bet ir realiai prieš Jus buvo panaudotas fizinis smurtas, atimta laisvė, sunaikintas ar sugadintas turtas, arba kitokiu būdu Jums buvo padaryta turtinė žala“ (priedas Nr. 1).

0,4 proc. 15–74 m. apklaustų Lietuvos gyventojų nurodė, kad 2011 m. iš jų buvo prievartaujamas turtas. Nuo tokių nusikalstamų veikų santykinai *dažniau nukentėjo mažesnių miestų gyventojai* (pusė visų nurodytų atvejų).

50 proc. iš tų, kas 2011 m. nukentėjo nuo šių nusikalstamų veikų (N = 8), 2011 m. tai patyrė 1 kartą, 25 proc. – 2 kartus, o po vieną respondentą nurodė 3 ir 4 kartus.

38 proc. nukentėjusiųjų nuo tokių nusikalstamų veikų nurodė, kad, be jų, nukentėjo ir kiti asmenys. Tarp nurodžiusių, kad nukentėjo kartu kiti asmenys (N = 3), vienas respondentas nurodė 1 asmenį, vienas – 2 asmenis, o trečias – 7 asmenis.

Apie šias 2011 m. patirtas nusikalstamas veikas teisėsaugai pranešė tik 25 proc. nukentėjusių.

Gyventojai, kurie 2011 m. nukentėjo nuo tokių nusikalstamų veikų (turto prievartavimo), nurodė, kad vidutiniškai jie patyrė 3 437 litų turtinę žalą (nurodytos sumos – nuo 100 litų iki 15 000 litų). Didesnę žalą dėl turto prievartavimo 2011 m. patyrė gyvenantieji kaime (nurodyta suma – 4 000 litų) ar mažesniuose miestuose (vidurkis – 5 440 litų).

Seksualinis prievartavimas. Tai dvylikta pagal paplitimo lygį tirta nusikalstamų veikų rūšis. Viktimizacijos paplitimo lygis – 0,0 proc., incidentų lygis – 0,0 proc., teisėsaugos institucijoms pranešė apie 100 proc. patirtų veikų. Respondentų buvo klausama: „Ar praėjusiais 2011 metais kas nors tenkino lytinę aistrą fizinio sąlyčio su jumis būdu prieš jūsų valią panaudodamas (-a) fizinį smurtą ar grasindamas (-a) tuoj pat jį panaudoti, arba kitaip atimdamas (-a) galimybę priešintis bei pasinaudodamas (-a) bejėgiška jūsų būkle, priklausomumu ar privertė jus tai padaryti?“ (priedas Nr. 1). Prie šio klausimo respondentams buvo pateikta papildoma pastaba: „Nurodykite ir namuose (šeimoje) patirtus tokius atvejus.“

Kad prieš jų valią (naudojant smurtą ar grasinant) kiti asmenys tenkino savo lytinę aistrą, *nurodė tik viena moteris iš apklaustųjų*. Į šį klausimą nenorėjo atsakyti 5 moterys ir 7 vyrai. Iš to galime daryti išvadą, kad apie tokius nusikaltimus viktimologinė apklausa turėtų būti daroma specifinėmis, didesnę anonimiškumą ir slaptumą nuo aplinkinių užtikrinančiomis sąlygomis.

Kitokios nusikalstamos veikos. Respondentų buvo klausama: „Ar praėjusiais 2011 metais Jūsų atžvilgiu buvo padaryta kokia nors kita nusikalstama veika (veikos), išskyrus tas veikas, kurios buvo aptartos anksčiau klausimuose? Jei taip, tai nurodykite, kokios tai buvo nusikalstamos veikos bei kiek kartų tai patyrėte 2011 metais?“ (priedas Nr. 1).

Tačiau nė vienas respondentas nenurodė kitokių nusikalstamų veikų nei tos, apie kurias buvo klausiama ankstesniuose klausimuose.

Viktimizacijos lygis, juos apibendrinant ir suapvalinant (atsižvelgus į paklaidas) pagal tirtas nusikalstamas veikas, galima pavaizduoti 3.4 paveiksle. Tyrimo rezultatai parodė didžiausią 15–74 metų Lietuvos gyventojų 2011 m. viktimizacijos lygį – vagysčių (10 proc.), kyšio reikalavimų (8 proc.), turto sunaikinimo, sugadinimo (6 proc.), mažiausią – turto prievartavimo (0,4 proc.), neteisėto poveikio elektroniniams duomenims (1 proc.) ir terorizavimo, grasinimo nužudyti (2 proc.). Registruoto nusikalstamumo statistikos ataskaitose (forma 50-SAV) apie asmenis, nukentėjusius nuo nusikalstamų veikų Lietuvos Respublikoje³⁰⁷, yra išskirtos tik kai kurios rūšys³⁰⁸ nusikalstamų veikų, nuo kurių nukentėjo fiziniai asmenys. Atsižvelgiant į tai, kad Lietuvoje 2011 m. pradžioje buvo 3 052 588 gyventojų³⁰⁹, galima apskaičiuoti, kad tarp šių rūšių nusikalstamų veikų didžiausias registruotas viktimizacijos lygis (visų amžiaus grupių asmenų atžvilgiu) Lietuvoje 2011 m. buvo vagysčių (1,04 proc.), turto sunaikinimų ar sugadinimų (0,12 proc.) ir sukčiavimų (0,09 proc.). Šios didžiausio viktimizacijos lygio nusikalstamų veikų rūšys registruoto nusikalstamumo

307 *Duomenys apie asmenis, nukentėjusius nuo nusikalstamų veikų Lietuvos Respublikoje (remiantis išankstiniais duomenimis) (Forma_50-SAV)* [interaktyvus]. Vilnius: Informatikos ir ryšių departamentas prie Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos [žiūrėta 2014-04-01]. <http://www.ird.lt/infusions/report_manager/report_manager.php?metai=2011&menuo=12&idAta=1&rt=1&oldYear=2011&id=198&idStat=10®ionas=0&id3=1#Atas-50-SAV>.

308 Nužudymai (BK 129 str.), Nužudymas labai susijaudinus (BK 130 str.), Neatsargus gyvybės atėmimas (BK 132 str.), Sukurstymas nusižudyti (BK 133 str.), Padėjimas nusižudyti (BK 134 str.), Sunkus sveikatos sutrikdymas (BK 135 str.), Nesunkus sveikatos sutrikdymas (BK 138 str.), Fizinio skausmo sukėlimas (BK 140 str.), Grasinimas nužudyti, žmogaus terorizavimas (BK 145 str.), Neteisėtas laisvės atėmimas (BK 146 str.), Prekyba žmonėmis (BK 147 str.), Žmogaus veiksmų laisvės suvaržymas (BK 148 str.), Išžaginimai (BK 149 str.), Seksualinis prievartavimas (BK 150 str.), Privertimas lytiškai santykiuoti (BK 151 str.), Seksualinis priekabiavimas (BK 152 str.), Šmeižimas (BK 154 str.), Vagystės (BK 178 str.), Plėšimai (BK 180 str.), Turto prievartavimas (BK 181 str.), Sukčiavimas (BK 182 str.), Turto pasisavinimas (BK 183 str.), Turto iššvaistymas (BK 184 str.), Turtinės žalos padarymas apgaule (BK 186 str.), Turto sunaikinimas ar sugadinimas (BK 187 str.), Lenkimas vartoti narkotines ar psichotropines medžiagas (BK 264 str.), Kelių transporto eismo saugumo taisyklių pažeidimas (BK 281 str.), Pelnymasis iš kito asmens prostitucijos (BK 307 str.), Įtraukimas į prostituciją (BK 308 str.).

309 *Gyventojų skaičius metų pradžioje* [interaktyvus]. Vilnius: Oficialiosios statistikos portalas [žiūrėta 2014-04-01]. <<http://osp.stat.gov.lt/web/guest/statistiniu-rodikliu-analize?portletFormName=visualization&hash=382ddb7c-259a-4005-94e8-86a722b73052>>.

statistikoje iš dalies atitinka didžiausio viktimizacijos lygio nusikalstamų veikų rūšis pagal viktimologinio tyrimo rezultatus.³¹⁰ Lyginant šiuos registruoto nusikalstamumo duomenis su MRU-2012 viktimologinio tyrimo duomenimis matyti, kad abiem atvejais didžiausias viktimizacijos lygis yra vagysčių.³¹¹ Viktimologinis tyrimas rodo 10 kartų didesnę vagysčių viktimizacijos lygį negu registruoto nusikalstamumo statistika, 50 kartų didesnę turto sunaikinimą ar sugadinimą viktimizacijos lygį ir 22 kartus didesnę sukčiavimų lygį. *Bendras 15–74 metų amžiaus Lietuvos gyventojų 2011 m. viktimizacijos lygis* visų viktimologinio tyrimo metu tirtų nusikalstamų veikų atžvilgiu (28 proc.) yra *20 kartų didesnis* negu bet kokio amžiaus asmenų Lietuvoje 2011 m. bendras bet kokių (visų galimų) nusikalstamų veikų viktimizacijos lygis (1,4 proc.).

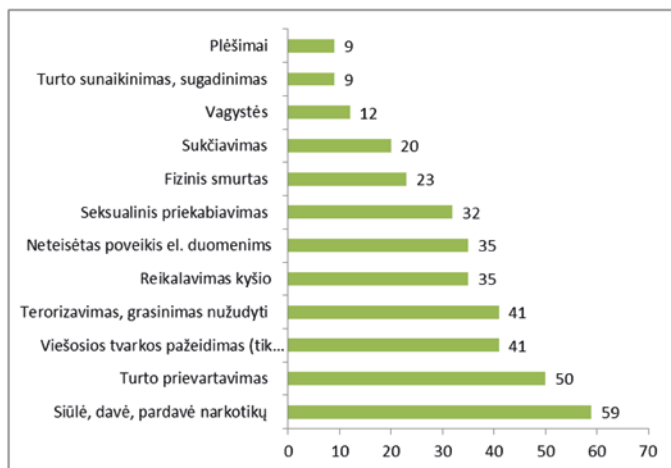

3.4 pav. 2011 m. Lietuvoje nuo nusikalstamų veikų nukentėjusių respondentų dalis, proc. (MRU-2012 tyrimas)

310 Atitinka vagystės ir turto sunaikinimas, sugadinimas, tačiau reikalavimų duoti kyšių viktimizacijos lygiui apskaičiuoti reikiamų duomenų registruoto nusikalstamumo statistikos ataskaitose nėra.

311 Šis palyginimas nėra tikslus, nes viktimologinio tyrimo duomenys apima Lietuvos gyventojus, kurių amžius yra 15–74 metų, tačiau registruoto nusikalstamumo statistikos duomenys apima bet kokio amžiaus asmenis, kurie nukentėjo nuo nusikalstamų veikų Lietuvoje. Informatikos ir ryšių departamento prie VRM pateikiamose statistikos ataskaitose nėra galimybės išskirti skaičius 15–74 metų amžiaus asmenų, kurie nukentėjo nuo šių atskirų rūšių nusikalstamų veikų.

3.5 paveiksle pateikta asmenų, pakartotinai nukentėjusių (2 ir daugiau kartų) per 2011 m. Lietuvoje nuo tos pačios rūšies nusikalstamų veikų, dalis (proc.), lyginant su visu asmenų, kurie per 2011 m. Lietuvoje nukentėjo nuo tos rūšies nusikalstamų veikų, skaičiumi.

3.5 pav. Asmenų, pakartotinai (2 ir daugiau kartų) nukentėjusių per 2011 m. Lietuvoje nuo tos pačios rūšies nusikalstamų veikų, dalis, proc.

Didžiausias viktimizacijos rūšinis pakartotinumas per vienerius metus buvo narkotikų platinimo. Net 59 proc. respondentų, 2011 m. Lietuvoje patyrusių šią nusikalstamą veiką, tai patyrė 2011 m. Lietuvoje 2 ir daugiau kartų. Santykinai didelis viktimizacijos rūšinis pakartotinumas buvo turto prievartavimų (50 proc.), viešosios tvarkos pažeidimų – tik nusikaltimų (41 proc.) ir terorizavimų, grasinimų nužudyti (41 proc.). Mažiausias rūšinis pakartotinumas iš tirtų nusikalstamų veikų buvo plėšimų (9 proc.), turto sunaikinimų, sugadinimų (9 proc.) ir vagysčių (12 proc.). Šie duomenys atrodo logiškai, išskyrus fizinio smurto pakartotinumą, kuris yra santykinai mažas (23 proc.). Šiuo aspektu tyrimo rezultatai prieštarauja visuomenėje paplitusiai nuomonei, kad prieš asmenis daug ir dažnai yra smurtaujama. Tai gali reikšti santykinai nedidelį fizinio smurto pakartotinumą Lietuvoje arba kad tokio pobūdžio nusikalstamų veikų tyrimai turi būti specialaus pobūdžio, užtikrinantys respondentų apklausą taip, kad apie jų atsakymus negalėtų sužinoti kiti asmenys.

3.3.2. Turtinė nusikalstamų veikų žala

Mykolo Romerio universiteto 2012 m. viktimologinio tyrimo klausimyne respondentams, kurie teigiamai atsakė į klausimą apie tai, kad jie 2011 m. Lietuvoje nukentėjo nuo nusikalstamos (-ų) veikos (-ų), apie kurią (-ias) buvo klausiami, papildomai buvo pateiktas klausimas: „*Kokią bendrą turtinę žalą jūs patyrėte dėl šių jūsų nurodytų nusikalstamų veikų 2011 metais? Nurodykite bendrą jūsų patirtą turtinę žalą litais.*“ Respondentams buvo pateiktas paaiškinimas, kaip suprasti turtinę žalą. Turtinė žala – „tai betarpiškai dėl patirtos nusikalstamos veikos atsiradusi turtinė žala, kurią jūs galite įvertinti konkrečia pinigų suma. Turtinė žala yra suprantama kaip asmens turto netekimas, sunaikinimas ar sugadinimas. Taip pat į turtinės žalos įvertinimą įeina ir tie atvejai, kai dėl patirtos nusikalstamos veikos jūs patyrėte sužalojimus ar buvo kitaip sutrikdyta jūsų sveikata – tada reikia įvertinti jūsų papildomas išlaidas, kurias jūs pats (pati) mokėjote sveikatos atstatymui (papildomos piniginės išlaidos jūsų mokėtos už operaciją, vaistus, kitas gydymui reikalingas priemones, reabilitaciją). Paskaičiuokite bendrą turtinę žalą litais, kurią jūs patyrėte nuo šios rūšies nusikalstamų veikų per visus 2011 metus (nuo 2011 metų sausio 1 d. iki 2011 metų gruodžio 31 d.). Jei dalis ar visos išlaidos nusikėlė į 2012 metus, tas išlaidas irgi įtraukite“ (priedas Nr. 1).

Susumavę respondentų nurodytas patirtos turtinės žalos reikšmes, gavome 3.7 lentelėje pateiktus rezultatus.

3.7 lentelė. 2011 m. Lietuvoje respondentų patirta turtinė nusikalstamų veikų žala

Plėšimai, veikų skaičius	37
Nukentėjusių respondentų skaičius	34
Patyrė žalą iš viso, Lt	15 549
Vidutiniškai per vieną nusikalstamą veiką, Lt	420
Vagystės, veikų skaičius	231
Nukentėjusių respondentų skaičius	205
Patyrė žalą iš viso, Lt	133 817
Vidutiniškai per vieną nusikalstamą veiką, Lt	579
Turto prievartavimas, veikų skaičius	15
Nukentėjusių respondentų skaičius	8
Patyrė žalą iš viso, Lt	20 620

Vidutiniškai per vieną nusikalstamą veiką, Lt	1 375
Sukčiavimas, veikų skaičius	49
Nukentėjusių respondentų skaičius	41
Patyrė žalą iš viso, Lt	199 020
Vidutiniškai per vieną nusikalstamą veiką, Lt	4 062
Turto sunaikinimas, sugadinimas, veikų skaičius	124
Nukentėjusių respondentų skaičius	114
Patyrė žalą iš viso, Lt	140 304
Vidutiniškai per vieną nusikalstamą veiką, Lt	1 131
Seksualinis prievartavimas, veikų skaičius	1
Nukentėjusių respondentų skaičius	1
Patyrė žalą iš viso, Lt	3 000
Vidutiniškai per vieną nusikalstamą veiką, Lt	3 000
Seksualinis priekabiavimas, veikų skaičius	60
Nukentėjusių respondentų skaičius	38
Patyrė žalą iš viso, Lt	1 500
Vidutiniškai per vieną nusikalstamą veiką, Lt	25
Fizinis smurtas, veikų skaičius	102
Nukentėjusių respondentų skaičius	78
Patyrė žalą iš viso, Lt	43 800
Vidutiniškai per vieną nusikalstamą veiką, Lt	429
Terorizavimas, grasinimas nužudyti, veikų skaičius	70
Nukentėjusių respondentų skaičius	34
Patyrė žalą iš viso, Lt	0
Vidutiniškai per vieną nusikalstamą veiką, Lt	0
Vieš. tvarkos pažeidimas, veikų skaičius	172
Nukentėjusių respondentų skaičius	83
Patyrė žalą iš viso, Lt	23 270
Vidutiniškai per vieną nusikalstamą veiką, Lt	135
Siūlė, davė, pardavė narkotikų, veikų skaičius	170
Nukentėjusių respondentų skaičius	63
Patyrė žalą iš viso, Lt	160
Vidutiniškai per vieną nusikalstamą veiką, Lt	1
Neteisėtas poveikis el. duomenims, veikų skaičius	32
Nukentėjusių respondentų skaičius	23

Patyrė žalą iš viso, Lt	0
Vidutiniškai per vieną nusikalstamą veiką, Lt	0
Reikalavo kyšio, veikų skaičius	226
Nukentėjusių respondentų skaičius	152
Patyrė žalą iš viso, Lt	36 740
Vidutiniškai per vieną nusikalstamą veiką, Lt	163
Iš viso:	
Iš viso respondentų patirta žala, Lt	617 780
Iš viso respondentų patirta žala, išskyrus seksualines ir narkotikų platinimo veikas, Lt	613 120

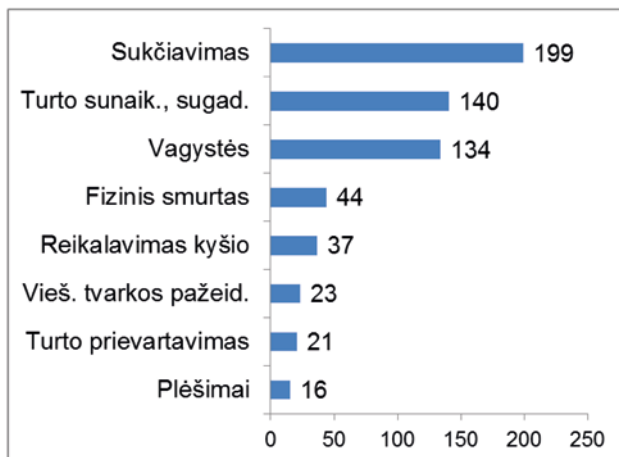
Respondentų nurodyta turtinė žala, kurią jie patyrė dėl nusikalstamų veikų, reiškia pinigų sumą, kuria respondentai vertina jų patirtą turtinę žalą. Akivaizdu, kad respondentų nurodyti žalos dydžiai yra tik apytiksliai, paremti respondentų vertinimais. Tikroji turtinė žala gali būti ir didesnė, ir mažesnė. Kaip ir registruoto nusikalstamumo žala yra tik apytikslė.

Kai kurie policijos atstovai, dėl savo darbo pobūdžio susiduriantys dažniausiai su tam tikros rūšies visuomenės sluoksniu, turi savotišką, savo patirties paveiktą, iškreiptą supratimą apie tai, kaip nukentėjusieji vertina patirtą žalą. Tokie policijos atstovai mano, kad „žmogui ir centas kainuoja tūkstantį. Jam bet koks daiktas yra tikrai brangesnis už 130 Lt. ... Žmogaus asmeniniai daiktai turi visai kitokią vertę“³¹². Panagrinėję 2012 m. MRU atlikto viktimologinio tyrimo duomenis, matome, kad daug atvejų respondentai iš viso nenurodė patirtos turtinės žalos arba nurodė ją mažesnę už 130 ar net už tūkstantį litų. Pavyzdžiui, iš visų 205 respondentų, kurie nukentėjo nuo vagysčių (su pasikėsinimais), 9 respondentai (4 proc. nukentėjusių nuo vagysčių) nurodė, kad jie nepatyrė jokios turtinės žalos, 7 respondentai (3 proc.) neatsakė į klausimą, kokią jie patyrė turtinę žalą, 6 respondentai (3 proc.) nurodė patyrė turtinę žalą, mažesnę negu 130 litų, ir 147 respondentai (72 proc.) nurodė patyrė didesnę nei 130 litų, bet mažesnę negu 1 000 litų turtinę žalą. Taigi, 169 respondentų (82 proc. nukentėjusių nuo vagysčių) atsakymai apie patirtą dėl vagysčių turtinę žalą neatitiko teiginio „Žmogui ir centas kainuoja tūkstantį“.

312 Iš policijos atstovo pasisakymo per 2012 m. birželio 22 d. Mykolo Romerio universitete Roko Uscilos ir Alfredo Kiškio atliktą sutelktos tikslinės grupės (fokus grupės) tyrimą.

Iš tolesnio nagrinėjimo pašalinome terorizavimo, grasinimo nužudyti ir neteisėto poveikio elektroniniams duomenims padarytą turtinę žalą, nes nė vienas respondentas nenurodė, kad patyrė turtinę šių nusikalstamų veikų žalą. Iš visų 2006 m. apklaustų respondentų tik vienas nurodė seksualinio prievartavimo vieną atvejį, tik du respondentai nurodė patyrę turtinę žalą dėl seksualinio priekabiavimo ir du respondentai – dėl siūlymo, davimo, pardavimo narkotikų. Iš tokių vienetinių atvejų būtų netikslu vertinti tokiomis nusikalstamomis veikomis patirtą žalą. Todėl dėl seksualinių ir narkotikų platinimo nusikalstamų veikų patirtos turtinės žalos toliau nebenagrinėsime. Mažai respondentų nukentėjo ir nuo turto prievartavimo (8 respondentai nukentėjo nuo 15 veikų) bei sukčiavimo (41 respondentas nukentėjo nuo 49 veikų). Tačiau atsižvelgdami į tai, kad respondentų patirtos žalos dydis vertinamas labai apytiksliai, dėl šių nusikalstamų veikų patirtą turtinę žalą nagrinėsime toliau.

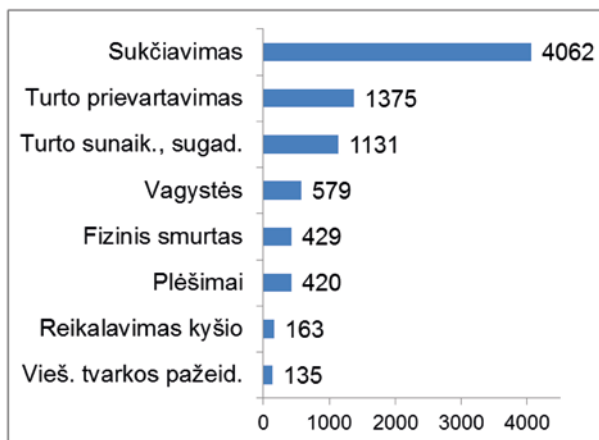
Respondentai nurodė, kad didžiausią turtinę žalą patyrė dėl sukčiavimų, turto sunaikinimų ar sugadinimų ir vagysčių, mažiausią – dėl plėšimų, turto prievartavimų ir viešosios tvarkos pažeidimų (3.6 pav.).

3.6 pav. Visų respondentų patirta turtinė žala, tūkstančiais litų

Suskaičiavus vidutiniškai dėl vienos nusikalstamos veikos patirtą turtinę žalą, paaiškėjo, kad didžiausia vidutinė turtinė vienos nusikalstamos veikos padaryta žala yra sukčiavimų, turto prievartavimų ir turto sunai-

kinimų ar sugadinimų, o mažiausia – viešosios tvarkos pažeidimų, kyšio reikalavimų ir plėšimų (3.7 pav.).

3.7 pav. Vidutiniškai dėl vienos nusikalstamos veikos respondentų patirta turtinė žala, litais

Abiem atvejais (tiek visų tos pačios rūšies nusikalstamų veikų patirta suminė žala, tiek ir vidutinė vienos nusikalstamos veikos patirta žala) didžiausia turtinė žala yra sukčiavimų atveju. Iš 41 respondento, kurie teigė nukentėję nuo sukčiavimų, 10 respondentų nurodė per 1 000 litų patirtą turtinę žalą. Iš jų vienas respondentas nurodė net 120 tūkstančių litų žalą. Šio atsakymo negalime ignoruoti skaičiuodami nusikalstamų veikų žalos įverčius, nes sukčiavimų atvejais tokia ir net didesnė žala yra galima.

3.8 lentelė. 2011 m. Lietuvoje respondentų patirtos turtinės nusikalstamų veikų žalos įverčiai

	Žalos įvertis 100 tūkst. respondentų, milijonais Lt	Žalos įvertis visiems 15–74 metų amžiaus Lietuvos gyventojams, milijonais Lt
Sukčiavimas	9,9	249,7
Turto sunaikinimas ar sugadinimas	7,0	176,0
Vagystė	6,7	167,9
Fizinis smurtas	2,2	54,9

Reikalavimas kyšio	1,8	46,1
Viešosios tvarkos pažeidimas	1,2	29,2
Turto prievartavimas	1,0	25,9
Plėšimas	0,8	19,5
Iš viso:	30,6	769,1

15–74 metų amžiaus gyventojų Lietuvoje 2011 m. pradžioje buvo 2 516 420³¹³. Apskaičiavę 2011 m. Lietuvoje respondentų patirtos turtinės nusikalstamų veikų žalos įverčius šimtui tūkstančių gyventojų ir visiems 15–74 m. amžiaus Lietuvos gyventojams (3.8 lentelė), galime palyginti registruoto nusikalstamumo fizinių asmenų patirtą *visų rūšių* nusikalstamų veikų žalą per 2011 m. Lietuvoje *ir ne tik Lietuvoje* (2.26 lentelė) su viktimologinio tyrimo metu *tirtų dalies* nusikalstamų veikų³¹⁴ turtinės žalos įverčiais. Matome, kad viktimologinio tyrimo metu *tirtų dalies* nusikalstamų veikų žalos įvertis šimtui tūkstančių respondentų (30,6 milijono litų) yra *20 kartų didesnis* negu registruotų *visų rūšių* nusikalstamų veikų fiziniams asmenims padaryta žala, apskaičiuota šimtui tūkstančių gyventojų (1,5 milijono litų).³¹⁵

Panašiai gauname, kad viktimologinio tyrimo metu *tirtų dalies* nusikalstamų veikų žalos įvertis visiems 15–74 m. amžiaus Lietuvos gyventojams (769,1 milijono litų) yra *16 kartų didesnis* negu registruotų *visų rūšių* nusikalstamų veikų visiems Lietuvos gyventojams padaryta žala (49,3 milijono litų)³¹⁶. Be to, viktimologinio tyrimo metu *tirtų dalies* nusikalstamų veikų žalos įvertis visiems 15–74 m. amžiaus Lietuvos gyventojams (769,1 milijono litų) yra *3,4 kartų didesnis* negu užregistruotų Lietuvoje 2011 m. *visų rūšių* nusikalstamų veikų *visiems fiziniams, juridiniams asmenims ir valstybei* bendrai padaryta žala (229,2 milijono litų).³¹⁷

313 Gyventojų skaičius metų pradžioje, *supra* note 309.

314 Tik šių: sukčiavimas, turto sunaikinimas ar sugadinimas, vagystė, fizinis smurtas, kyšio reikalavimas, viešosios tvarkos pažeidimas, turto prievartavimas ir plėšimas.

315 2011 m. Lietuvoje registruotų visų rūšių nusikalstamų veikų fiziniams asmenims padaryta žala, apskaičiuota šimtui tūkstančių gyventojų (1,5 milijono litų), skaičiuojama taip: visą registruoto nusikalstamumo Lietuvoje fizinių asmenų patirtą turtinę žalą (49,3 milijono litų – 2.26 lentelė) padalijame iš visų Lietuvos gyventojų skaičiaus 2011 m. pradžioje (3 244 601) ir padauginame iš 100 tūkstančių.

316 Žr. 2.26 lentelę „Registruoto nusikalstamumo Lietuvoje turtinė žala, milijonais litų“.

317 Žr. 2.26 lentelę.

3.4. Nusikalstamumo Lietuvoje 2007 ir 2011 m. palyginimas

Vienas iš svarbiausių nusikalstamumo vertinimo aspektų yra jo pokyčių įvertinimas. Kaip kinta nusikalstamumo lygis ar atskirų nusikalstamų veikų rūšių lygis – didėja, mažėja ir kaip sparčiai? Yra gera galimybė palyginti kai kurių rūšių nusikalstamų veikų pokyčius Lietuvoje 2007 m. ir 2011 m. remiantis viktimologinių tyrimų rezultatais, nes viktimologinių tyrimų, atliktų 2008 m.³¹⁸ ir 2012 m.³¹⁹, klausimynuose dalis klausimų buvo suformuluoti analogiškai arba labai panašiai. Palyginus visų klausimų formuluotes apie tai, ar respondentas nukentėjo nuo konkrečios rūšies nusikalstamų veikų, nustatyta, kad trys klausimų formuluotės (apie 3 nusikalstamų veikų rūšis) buvo visiškai atitinkančios, analogiškos (3.9 lentelė).

3.9 lentelė. Visiškai atitinkančios (analogiškos) NPLC-2008 ir MRU-2012 viktimologinių tyrimų klausimų formuluotės

Nusikalstamos veikos rūšis	2008 m. NPLC viktimologinio tyrimo klausimų formuluotės	2012 m. MRU viktimologinio tyrimo klausimų formuluotės
Vagystė (BK 178 str.)	Ar iš Jūsų asmeniškai buvo pavogtas ar realiai bandyta pavogti turtą, kurio vertė viršija 130 litų?	Ar iš Jūsų asmeniškai buvo pavogta ar realiai bandyta pavogti turtą, kurio vertė viršija 130 litų?
Fizinis smurtas (BK 135 ir 138, ir 140 str.)	Ar Jūs buvote sumuštas arba kitaip smurtaujant Jums buvo sukeltas fizinis skausmas ar padarytas sveikatos sutrikdymas?	Ar Jūs buvote sumuštas (-a) arba kitaip smurtaujant Jums buvo sukeltas fizinis skausmas ar padarytas sveikatos sutrikimas?
Siūlė, davė, pardavė narkotikų (BK 260 str., kuris apima ne tik platinimą)	Ar kas nors Jums siūlė, davė ar pardavė narkotinių ar psichotropinių medžiagų nemedicininiais tikslais?	Ar kas nors Jums siūlė, davė ar pardavė narkotinių ar psichotropinių medžiagų nemedicininiais tikslais?

318 Nusikalstamumo prevencijos Lietuvoje centro atliktas tyrimas. Žr. *Viktimizacijos patirtis Lietuvoje 2007 metais* (Nusikalstamumo prevencijos Lietuvoje centro 2008 metų viktimologinis tyrimas) [interaktyvus]. Vilnius: NPLC, "VILMORUS", 2008 [žiūrėta 2014-03-28]. <<http://www.nplc.lt/centrov/reng/ren002/ren002-tyrimo-ataskaita.doc>>.

319 Viktimologinis tyrimas atliktas pagal Lietuvos mokslo tarybos finansuotą projektą „Dviejų spindulių“ modelio sukūrimas ir taikymas registruoto bei latentinio nusikalstamumo Lietuvoje tyrime“ (sutarties Nr. SIN-08/2010).

NPLC-2008 ir MRU-2012 viktimologinių tyrimų penkios klausimų formuluotės (apie 5 nusikalstamų veikų rūšis) buvo tik iš dalies atitinkančios (3.10 lentelė), jų skirtumai buvo nedideli. 3.10 lentelėje jie pažymėti pasviruoju šriftu. Iš dalies atitinkančių klausimų formuluotė labiausiai skiriasi plėšimo ir sukčiavimo klausimais. Į juos atliekant MRU 2012 m. tyrimą papildomai įtrauktas pasikėsinimas padaryti nusikalstamą veiką (platesnis klausimas). Į MRU-2012 tyrimo turto sunaikinimo ar sugadinimo klausimą papildomai įtraukta aplinkybė „dėl neatsargumo“ (platesnis klausimas). Į MRU-2012 tyrimo reikalavimo kyšio klausimą taip pat papildomai įtrauktas subjektas – valstybės tarnautojui prilygintas asmuo (platesnis klausimas).

3.10 lentelė. NPLC-2008 ir MRU-2012 viktimologinių tyrimų iš dalies atitinkančios klausimų formuluotės

Nusikalstamos veikos rūšis	2008 m. NPLC viktimologinio tyrimo klausimų formuluotės	2012 m. MRU viktimologinio tyrimo klausimų formuluotės
Plėšimas (BK 180 str.)	Ar iš Jūsų buvo pagrobtas turtas, vartojant fizinį smurtą ar grasinant tuoj pat jį pavartoti?	Ar iš Jūsų buvo pagrobtas turtas, vartojant fizinį smurtą (grasinant tuoj pat jį pavartoti), ar buvo <i>bandyta tai padaryti</i> ?
Sukčiavimas (BK 182 str.)	Ar kas nors apgaule (sukčiaujant) iš Jūsų išviliojo turtą ar išvengė turtinės prievolės Jums?	Ar iš Jūsų kas nors apgaule (sukčiaujant) išviliojo turtą ar apgaulės būdu išvengė turėtos turtinės prievolės jums, <i>arba bandė tai padaryti</i> ?
Turto sunaikinimas ar sugadinimas (BK 187 ir 188 str.)	Ar kas nors tyčia sunaikino ar sugadino Jūsų turtą, kurio vertė viršija 130 litų?	Ar kas nors tyčia <i>ar dėl neatsargumo</i> sunaikino / sugadino Jūsų turtą, kurio vertė viršija 130 litų?
Reikalavimas kyšio (BK 225 str.)	Ar koks nors valstybės tarnautojas <i>ar pareigūnas</i> reikalavo iš Jūsų ar provokavo Jus duoti kyšį už veikimą ar neveikimą vykdant įgaliojimus?	Ar koks nors valstybės tarnautojas (-ai) <i>ar jam prilygintas asmuo</i> (asmenys) reikalavo iš Jūsų kyšio, provokavo Jus duoti kyšį už savo įgaliojimų vykdymą arba nevykdymą?

Seksualinis prievartavimas (BK 149, 150 ir 151 str.)	Ar kas nors tenkino lytinę aistrą prieš Jūsų valią vartodamas fizinį smurtą ar grasindamas tuo pat jį pavartoti, ar kitaip atimdamas galimybę priešintis, ar pasinaudodamas bejėgiška Jūsų būkle?	Ar kas nors tenkino lytinę aistrą <i>fizinio sąlyčio su Jumis būdu</i> prieš Jūsų valią, vartodamas (-a) fizinį smurtą ar grasindamas (-a) tuo pat jį pavartoti arba kitaip atimdamas (-a) galimybę priešintis bei pasinaudodamas (-a) bejėgiška jūsų būkle, <i>priklausomumu, ar privertė jus tai padaryti?</i>
--	---	--

3.10 lentelėje pateiktus klausimus galime traktuoti kaip palyginamus su sąlyga, jei laikome anksčiau aptartus skirtumus nereikšmingais. Visi kiti 2008 m. ir 2012 m. tyrimų klausimai yra nepalyginami, jie skiriasi iš esmės.

NPLC 2008 m. ir MRU 2012 m. viktimologinių tyrimų kiti metodologiniai aspektai pateikti 3.11 lentelėje. Pagrindinis šių tyrimų skirtumas yra skirtingas apklaustų respondentų skaičius (dėl to skirtingos tyrimų rezultatų paklaidos) ir tai, ar respondentams buvo rodomi klausimų paaiškinimai. Be to, šių tyrimų klausimai buvo skirtingi, buvo klausiama apie nesutampančias nusikalstamų veikų rūšis, apklausą atliko skirtingos viešosios nuomonės tyrimų bendrovės.

3.11 lentelė. NPLC-2008 ir MRU-2012 viktimologinių tyrimų metodologiniai palyginimai

Tyrimo charakteristika	NPLC 2008 m.	MRU 2012 m.
Respondentų apklausą atliko	UAB „Vilmorus“	UAB „Baltijos tyrimai“
Apklaustų respondentų skaičius	1 001	2 006
Tyrimo objektas	15–74 metų Lietuvos gyventojai	15–74 metų Lietuvos gyventojai
Apklausos būdas	Interviu respondento namuose	Interviu respondento namuose
Atrankos metodas	Daugiapakopė, tikimybinė atranka	Daugiapakopė stratifikuota atsitiktinė atranka

Tikimybė kiekvienam Lietuvos gyventojui būti apklaustam	Vienoda	Vienoda
Nebuvo apklausiami	Asmenys, esantys laisvės atėmimo įstaigose, gydymo įstaigų stacionaruose, ir asmenys, neturintys gyvenamosios vietos	Asmenys, esantys laisvės atėmimo įstaigose, gydymo įstaigų stacionaruose, ir asmenys, neturintys gyvenamosios vietos
Rezultatų paklaida, esant patikimumui 0,95	Ne didesnė nei + – 3,1 proc.	Ne didesnė nei + – 2,2 proc.
Ar respondentams buvo rodomi klausimų paaiškinimai	Ne	Taip, beveik kiekviename klausime

Palyginę NPLC-2008 ir MRU-2012 tyrimų rezultatus apie nusikalstamas veikas, kurioms tirti buvo taikomos *visiškai atitinkančios (analogiškos)* klausimų formuluotės (3.12 lentelė), matome, kad visų šių nusikalstamų veikų (vagystė, fizinis smurtas ir narkotikų siūlymas, davimas, pardavimas) lygis, apskaičiuotas 100 tūkstančių respondentų, yra didesnis NPLC-2008 tyrimo duomenimis. Suminis šių trijų rūšių nusikalstamų veikų lygis, apskaičiuotas 100 tūkstančių respondentų, pagal NPLC-2008 tyrimo rezultatus (41 459) yra 1,7 kartų didesnis negu pagal MRU-2012 tyrimo rezultatus (25 075). Tačiau lyginant praneštų nusikalstamų veikų dalį matyti atvirkštinė tendencija – praneštų visų šių nusikalstamų veikų dalis yra mažesnė pagal NPLC-2008, o ne pagal MRU-2012 tyrimo rezultatus. Suminė praneštų šių trijų rūšių nusikalstamų veikų dalis pagal NPLC-2008 tyrimo rezultatus – 30 proc., o pagal MRU-2012 tyrimo rezultatus – 38 proc. Skirtumas yra reikšmingas. Todėl galime manyti, kad pranešimų teisėsaugai lygis apie šias nusikalstamų veikų rūšis 2011 m. Lietuvoje padidėjo, palyginti su 2007 m.

3.12 lentelė. Pagrindiniai nusikalstamų veikų, kurioms tirti buvo taikomos visiškai atitinkančios (analogiškos) klausimų formuluotės, viktimologinių tyrimų rezultatai

	2008 m. NPLC tyrimas	2012 m. MRU tyrimas
Respondentų skaičius	1001	2006
Tiriamas laikotarpis	2007 m.	2011 m.
Vagystė (BK 178 str.)		
Incidentų skaičius	207	231
Nukentėjusių respondentų sk.	160	205
Pranešė teisėsaugai, incidentų sk.	100	133
Praneštų incidentų dalis, proc.	48 %	58 %
Nusikalstamų veikų lygis 100 000 respondentų	20 679	11 515
Fizinis smurtas (BK 135 ir 138, ir 140 str.)		
Incidentų skaičius	62	102
Nukentėjusių respondentų sk.	40	78
Pranešė teisėsaugai, incidentų sk.	22	48
Praneštų incidentų dalis, proc.	35 %	47 %
Nusikalstamų veikų lygis 100 000 respondentų	6 194	5 085
Siūlė, davė, pardavė narkotikų (BK 260 str., kuris apima ne tik platinimą)		
Incidentų skaičius	146	170
Nukentėjusių respondentų sk.	37	63
Pranešė teisėsaugai, incidentų sk.	1	12
Praneštų incidentų dalis, proc.	1 %	7 %
Nusikalstamų veikų lygis 100 000 respondentų	14 585	8 475

Palyginę nusikalstamų veikų, kurioms tirti buvo taikomos *iš dalies atitinkančios* klausimų formuluotės (3.13 lentelė), NPLC-2008 ir MRU-2012

tyrimų rezultatus, matome, kad nusikalstamų veikų lygis, apskaičiuotas 100 tūkstančių respondentų, ir šių nusikalstamų veikų (plėšimas, sukčiavimas, turto sunaikinimas ar sugadinimas, reikalavimas kyšio, seksualinis prievartavimas) atveju yra didesnis NPLC-2008 tyrimo duomenimis. Atmetus seksualinio prievartavimo nusikalstamas veikas dėl aptiktų respondentų apklausoje vienetinių atvejų, šių rūšių nusikalstamų veikų (plėšimo, sukčiavimo, turto sunaikinimo ar sugadinimo, kyšio reikalavimo) suminis lygis, apskaičiuotas 100 tūkstančių respondentų, pagal NPLC-2008 tyrimo rezultatus (32 767) yra 1,5 kartų didesnis negu pagal MRU-2012 tyrimo rezultatus (21 735). Lyginant praneštų nusikalstamų veikų dalį matyti atvirkštinė tendencija – visų šių praneštų nusikalstamų veikų dalis yra mažesnė pagal NPLC-2008 tyrimo rezultatus. Suminė praneštų šių rūšių nusikalstamų veikų (plėšimas, sukčiavimas, turto sunaikinimas ar sugadinimas, reikalavimas kyšio) dalis pagal NPLC-2008 tyrimo rezultatus yra 22 proc., o pagal MRU-2012 tyrimo rezultatus – 28 proc.

3.13 lentelė. Nusikalstamų veikų, kurioms tirti buvo taikomos iš dalies atitinkančios klausimų formuluotės, viktimologinių tyrimų pagrindiniai rezultatai

	2008 m. NPLC tyrimas	2012 m. MRU tyrimas
Respondentų skaičius	1 001	2 006
Tiriamas laikotarpis	2007 m.	2011 m.
Plėšimas (BK 180 str.)		
Incidentų skaičius	24	37
Nukentėjusių respondentų sk.	22	34
Pranešė teisėsaugai, incidentų sk.	14	25
Praneštų incidentų dalis, proc.	58 %	68 %
Nusikalstamų veikų lygis 100 000 respondentų	2 398	1 844
Sukčiavimas (BK 182 str.)		
Incidentų skaičius	44	49
Nukentėjusių respondentų sk.	38	41
Pranešė teisėsaugai, incidentų sk.	10	26

Praneštų incidentų dalis, proc.	23 %	53 %
Nusikalstamų veikų lygis 100 000 respondentų	4 396	2 443
Turto sunaikinimas ar sugadinimas (BK 187 ir 188 str.)		
Incidentų skaičius	104	124
Nukentėjusių respondentų sk.	78	114
Pranešė teisėsaugai, incidentų sk.	48	63
Praneštų incidentų dalis, proc.	46 %	51 %
Nusikalstamų veikų lygis 100 000 respondentų	10 390	6 181
Reikalavimas kyšio (BK 225 str.)		
Incidentų skaičius	156	226
Nukentėjusių respondentų sk.	71	152
Pranešė teisėsaugai, incidentų sk.	1	6
Praneštų incidentų dalis, proc.	1 %	3 %
Nusikalstamų veikų lygis 100 000 respondentų	15 584	11 266
Seksualinis prievartavimas (BK 149 ir 150 ir 151 str.)		
Incidentų skaičius	4	1
Nukentėjusių respondentų sk.	3	1
Pranešė teisėsaugai, incidentų sk.	2	1
Praneštų incidentų dalis, proc.	50 %	100 %
Nusikalstamų veikų lygis 100 000 respondentų	400	50

Apibendrinami šiuos rezultatus galime konstatuoti, kad visų rūšių nusikalstamų veikų, apie kurias klausimų formuluotės visiškai ar iš dalies sutapo, lygis, apskaičiuotas 100 tūkstančių respondentų, buvo didesnis pagal NPLC-2008 viktimologinio tyrimo rezultatus nei pagal MRU-2012 tyrimo rezultatus. Skaičiuojant bendrai (išskyrus seksualinius prievartavimus) nusikalstamų veikų lygis buvo 1,6 karto didesnis NPLC-2008 tyrimo

duomenimis. Nusikalstamų veikų lygio Lietuvoje sumažėjimas 2011 m., lyginant su 2007 m., galėjo būti:

- 1) dėl to, kad realaus nusikalstamumo atitinkamų rūšių lygis sumažėjo 2011 m., lyginant su 2007 m.;
- 2) dėl to, kad MRU-2012 tyrimo metu (kitaip negu NPLC-2008 tyrimo metu) respondentams buvo rodomi platūs paaiškinimai apie klausiamas nusikalstamas veikas. Dėl to respondentų supratimas, kas apima tas nusikalstamas veikas, tapo konkretesnis, siauresnis. Tačiau kai kurių rūšių nusikalstamas veikas veikė priešingas veiksnys – kai kurios MRU-2012 tyrimo iš dalies atitinkančios klausimų formuluotės buvo platesnės. Pavyzdžiui, į MRU-2012 tyrimo plėšimo ir sukčiavimo klausimus įtrauktas ir pasikėsinimas padaryti nusikalstamą veiką, į turto sunaikinimo ir sugadinimo klausimą įtrauktas veikos padarymo ir dėl neatsargumo aspektas, į reikalavimo kyšio klausimą įtraukti papildomi subjektai – valstybės tarnautojui prilyginti asmenys;
- 3) dėl šių tyrimų kitų metodologinių skirtumų (respondentų apklausą atliko skirtingos bendrovės, klausimynai apie nusikalstamas veikas pateko į skirtingą omnibuso klausimų aplinką ir kitų).

Kuris iš šių veiksmų lėmė nusikalstamų veikų lygio sumažėjimą, neaišku. Norint tiksliau įvertinti, ar viktimologinių tyrimų duomenys rodo mažėjantį šių nusikalstamų veikų lygį, reiktų po kurio laiko atlikti viktimologinius tyrimus pakartotinai, taikant tą pačią metodologiją.

Praneštų teisėsaugai nusikalstamų veikų dalis visų rūšių nusikalstamų veikų, apie kurias klausimų formuluotės visiškai ar iš dalies sutapo, Lietuvoje buvo didesnė 2011 m. (MRU-2012 viktimologinis tyrimas) negu 2007 m. (NPLC-2008 viktimologinis tyrimas). Skaičiuojant apskritai nusikalstamų veikų (apie kurias klausimų formuluotės visiškai ar iš dalies sutapo) teisėsaugai 2007 m. Lietuvoje buvo pranešta 26 proc. ir 2011 m. – 33 proc.

4. DVIEJŲ SPINDULIŲ INTEGRAVIMAS

4.1. 2S integravimo modelio sukūrimas ir pagrindimas

Kai kuriose valstybėse nusikalstamumo, jo žalos analizė ir vertinimai grindžiami registruoto nusikalstamumo statistikos duomenimis. Tačiau šie duomenys labai netiksliai atspindi tikrojo nusikalstamumo vaizdą. Įvairių tyrimų ir vertinimų duomenimis, nusikalstamų veikų lygis, apskaičiuotas remiantis viktimologinių apklausų duomenimis, yra iki kelių šimtų kartų didesnis už registruotų nusikalstamų veikų lygį.³²⁰ Specialistai sutaria, kad išvados apie nusikalstamumą, gautos nagrinėjant tik vieną informacijos šaltinį, yra nepatikimos.

Kitos valstybės (JAV, Jungtinė Karalystė, Nyderlandai ir kitos) nusikalstamumo analizei naudoja du pagrindinius informacijos šaltinius (du spindulius) – registruoto nusikalstamumo statistiką ir reguliariai atliekamų viktimologinių tyrimų duomenis. Šie du informacijos šaltiniai, kaip dvi tos pačios monetos pusės, parodo skirtingus to paties reiškinių – nusikalstamumo – aspektus ir vienas kitą papildo. Nusikalstamumo registravimas ir viktimologiniai jo tyrimai – tai tartum du spinduliai, apšviečiantys nusikalstamumą iš skirtingų pusių, parodančių skirtingus jo aspektus. Abu spinduliai dažnai rodo iš esmės skirtingą nusikalstamumo vaizdą, tačiau kuriuo spinduliu ir kokia apimtimi reiktų remtis vertinant nusikalstamų veikų lygį, neaišku. Neaišku, kaip sujungti, integruoti šių dviejų spindulių informaciją ir tuo remiantis gauti tikslesnį nusikalstamumo vaizdą.

Registruoto nusikalstamumo statistikos ir viktimologinių tyrimų duomenų palyginimo ir panaudojimo įvairius aspektus nagrinėjo daug mokslininkų³²¹, tačiau nėra sukurtas šių duomenų integravimo (sujungi-

320 Aebi, M. *et al. supra* note 77, p. 71; Kiškis, A. Nusikalstamumas Lietuvoje: ko neparodo oficialioji statistika? *Jurisprudencija*. 2008, 11 (113): 117.

321 Aebi, M. *Crime Trends in Europe from 1990 to 2001. Crime and Crime Control in an Integrating Europe*. Helsinki: European Institute for Crime Prevention and Control, affiliated with the United Nations (HEUNI), 2004; Aebi, M.; Killias, M.; Tavares, T. Comparing Crime Rates: the International Crime (Victim) Survey, the European Sourcebook of Crime and Criminal Justice Statistics, and Interpol Statistics. *International Journal of*

mo) būdas (modelis), skirtas nusikalstamų veikų lygiui ir jo kitimui vertinti, kompleksškai panaudojant abu šiuos informacijos šaltinius (spindulius).

Dviejų spindulių palyginimo problemos. Kyla klausimas, koku masu registruoto nusikalstamumo (policijos) statistika ir viktimologinių tyrimų duomenys yra palyginami? Kriminologai sutaria, kad šiuos duomenų šaltinius tiesiogiai palyginti sunkiai įmanoma neatsižvelgiant į kai kuriuos aspektus. Išnagrinėjus mokslinėse publikacijose³²² daromus 2S palyginimus galima išskirti šias pagrindines 2S palyginimo problemas:

- *Nusikalstamų veikų definicijų neatitikimas ir definicijų pokyčiai.* Viktimologinių tyrimų klausimynuose ne visada naudojamos tos pačios definicijos kaip policijoje. Kai kurios nusikaltimų rūšys pagal jų apibrėžimą yra beveik vienodos (automobilių, motociklų, dviračių vagystės), tačiau kitoms rūšims viktimologiniuose klausimynuose būdingas platus apibrėžimas. Daugelis iš jų yra sunkūs nusikaltimai, tokie kaip seksualiniai nusikaltimai ar užpuolimai. Subjektyvus nusikaltimo apibrėžimas (kaip jį suvokia auka) nebūtinai atitinka teisinį apibrėžimą, vartojamą policijoje.

Comparative Criminology. 2002, 2 (1); Aebi, M. et al. *Comparing Crime Data in Europe: Official Crime Statistics and Survey Based Data*. Brussels: VUB University Press, 2009, p. 145.; Bezlov, T. et al. *Crime Trends in Bulgaria: Police Statistics and Victimization Surveys*. Sofia: Center for the Study of Democracy, 2005; Bijleveld, C. C. J. H.; Smit, P. R. *Crime and Punishment in the Netherlands, 1980-1999. Crime and Justice*, 2005; Flatley, J. et al. (editors). *Crime in England and Wales 2009/10. Findings from the British Crime Survey and police recorded crime (Second Edition)*. London: *Home Office statistical Bulletin*. 2010, 12/10; Gruszczynska, B.; Gruszczynski, M. *Crime in Enlarged Europe: Comparison of Crime Rates and Victimization Risks. Transition Studies Review*. 2005, 12 (2): 337–345; Kiškis, A. Registruoto nusikalstamumo statistikos ir viktimologinių tyrimų duomenų kompleksinio panaudojimo problemos. *Socialinių mokslų studijos*. 2012, 4 (2): 697–717; *Measuring Crime Victimization, Australia: The Impact of Different Collection Methodologies*, 2002 [interactive]. Canberra: Australian Bureau of Statistics, 2004 [accessed 02-05-2011]. <<http://www.abs.gov.au/Ausstats/abs%40.nsf/b06660592430724fca2568b5007b8619/c7a5db6a3c9f49baca256e30007c91e2?OpenDocument>>; Posselt, H. *Measuring violence against women in Australia. Statistical Journal of the UN Economic Commission for Europe*. 2005, 22; Sakalauskas, G. et al. *Registruotas ir latentinis nusikalstamumas Lietuvoje: tendencijos, lyginamieji aspektai ir aplinkos veiksniai*. Vilnius: Eugrimas, 2011; Van Dijk, J. *Approximating the Truth about Crime. Comparing crime data based on general population surveys with police figures of recorded crimes* [interaktyvus]. *Assessing Deviance, Crime and Prevention in Europe*, 2009, p. 18. [žiūrėta 2010-09-28]. <http://lodel.irevues.inist.fr/crimprev/docannexe/file/67/brochure_wp7_n_4_va.pdf>.

322 Žr. ankstesnę išnašą.

Policijoje tam tikrais atvejais kelios nusikalstamos veikos sujungiamos ir registruojamos kaip viena veika (nusikaltimų sutapčių ir kitais atvejais).

- *Teritorijos neatitikimai.* Policijos statistika yra lokaliai ribota ir apima tik tuos nusikaltimus, kurie padaromi apibrėžtoje teritorijoje, o viktimologiniai tyrimai kartais apima³²³ ir nusikaltimus už šios teritorijos ribų. Iš kitos pusės, policijos statistika apima viktimizaciją asmenų, kurie negali būti atitinkamo viktimologinio tyrimo subjektai, nes jie gyvena už šios teritorijos ribų (pvz., turistai).

- *Tiriamąjį laikotarpį nesutapimai.* Jei viktimologinių tyrimų laikotarpis neapima kalendorinių metų (pvz., klausiama, ar respondentas nukentėjo nuo nusikaltimų per pastaruosius 12 mėnesių, o apklausa vyksta, pvz., kovo viduryje), tai būna sunku ar net neįmanoma gauti atitinkamo laikotarpio registruoto nusikalstamumo statistikos duomenų.

- *Viktimologinių tyrimų nestandartizuota metodika ir nereguliarumas.* Viktimologiniai tyrimai dažnai yra per trumpi ir nepatikimi, kad jais remiantis būtų galima gerai ištirti 2S skirtumus.

- *Nukentėjusių asmenų skirtingos kategorijos.* Policijos duomenys apima nusikalstamas veikas, padarytas fiziniams ir juridiniams asmenims, tačiau viktimologiniai tyrimai – dažniausiai tik fiziniams asmenims. Be to, jaunesni už tam tikrą amžių asmenys, laisvės atėmimo bausmę atliekantys asmenys, kariai, ligoniai ir benamiai taip pat neįtraukiami į viktimologinių tyrimų apklausas.

- *2S yra skirtingos prigimtys.* Registruotų nusikalstamų veikų skaičiai ir veikų, apie kurias gyventojai praneša per viktimologines apklausas, skaičiai vaizduoja skirtingus to paties nusikalstamumo aspektus. Viktimologinių apklausų duomenys atspindi tyrimo imties (respondentų) patirtį ir imties charakteristiką (pvz., tiriamųjų amžių), bet neatitinka visų gyventojų patirties ir charakteristikos.

Kriminologas K. Obergfellis-Fuchsas teigia, kad šios problemos gerai žinomos jau 30 metų³²⁴. Jos riboja tokių palyginimų naudojimą. Tarp kriminologų yra paplitęs vertinimas, kad abu informacijos šaltiniai turi skirtingas paklaidas ir kad tiesiogiai lyginant jų duomenis rizikuojama padauginti tokių paklaidų.³²⁵ Tačiau kriminologija visada turi laviruoti tarp

323 Priklausomai nuo tyrimo tikslo ir atitinkamai nuo klausimynų formuluojamų klausimų.

324 Aebi, M. *et al. supra* note 77, p. 78.

325 *Ibid.*, p. 78.

naudojimo duomenų, kurių pagrįstumas kai kuriais aspektais išlieka abejotinas, ir visiško duomenų nenaudojimo.³²⁶

2S palyginimo bendrieji aspektai. Nors yra daug problemų, įvairiose šalyse dviejų spindulių duomenys lyginami tarpusavyje ir iš jų daromos išvados, vertinamas nusikalstamumas. 2007 m. tarptautiniu mastu buvo palyginta viktimologinių tyrimų ir registruoto nusikalstamumo statistika.³²⁷ Šie palyginimai padaryti tik Europos valstybių mastu. Nustatyta silpna policijos statistikos ir tarptautinio viktimologinio tyrimo duomenų koreliacija. Valstybėse, kuriose buvo atlikti daugkartiniai (pakartiniai) viktimologiniai tyrimai, buvo nagrinėjami statistiniai trendai ir nustatyta taip pat labai menka šių dviejų duomenų rinkinių koreliacija.

Viktimologinių tyrimų rezultatai, siekiant juos palyginti su policijos statistika, ekstrapoliuojami visai visuomenei ar tam tikram gyventojų skaičiui (dažniausiai tūkstančiui), daromos atitinkamos duomenų korekcijos. Tik nedaugelio palyginamųjų tyrimų metu skaičiuojami pasikliautiniai intervalai.

Iš įvairių 2S palyginimų daromos tokio pobūdžio išvados:

- *Ar sutampa nusikaltimų lygio kitimo tendencija* (didėjimas / mažėjimas), remiantis viktimizacijos tyrimais ir registruoto nusikalstamumo statistika. Jei abu spinduliai rodo tą pačią kitimo tendenciją, tikėtina, kad ir tikrasis nusikalstamumas kinta ta pačia kryptimi. Tačiau jeigu 2S kitimo tendencijos yra priešingos (vienas spindulys rodo didėjantį nusikalstamumo lygį, kitas mažėjantį), tai dažniausiai nėra aiškių kriterijų, kuriuo spinduliu remtis, vertinant nusikalstamumo kitimo tendenciją. Tokiais atvejais nusikalstamumo kitimo tendencijos vertinamos pasitelkiant įvairius samprotavimus, kurių pagrįstumas yra diskutuotinas, nes kiekvienas iš spindulių priklauso nuo daugybės veiksnių, kurių visų įvertinti neįmanoma.

- *Kuris iš šių informacijos šaltinių rodo greitesnį nusikalstamumo lygio kitimą.* Šiuo atveju, kaip ir kitais analogiškais atvejais, neaišku, kuris iš dviejų spindulių rodo tikslesnį nusikalstamumo vaizdą ir kokia apimtimi.

- *Kiek kartų nusikaltimų skaičius, apskaičiuotas remiantis viktimologiniais tyrimais, yra didesnis, negu rodo policijos duomenys.* Tokios išvados

326 Aebi, M.; Killias, M.; Tavares, T. Comparing Crime Rates: the International Crime (Victim) Survey, the European Sourcebook of Crime and Criminal Justice Statistics, and Interpol Statistics. *International Journal of Comparative Criminology*. 2002, 2 (1): 31.

327 Aebi, M. et al., op cit., p. 77.

yra korektiškesnės, jei abiejuose spinduliuose lyginamos pagal prasmę tos pačios nusikalstamų veikų rūšys. Jei lyginama visų rūšių registruotų nusikaltimų skaičiaus atžvilgiu, tai palyginimo rezultatas labai priklauso nuo to, kiek nusikaltimų rūšių buvo įtraukta į viktimologinį tyrimą, kiek tos nusikaltimų rūšys yra latentiškos.

- *Koks yra latentinis nusikalstamumas*, atliekami jo skaičiavimai. Tačiau latentinis nusikalstamumas, apskaičiuotas remiantis viktimologinių tyrimų ir registruoto nusikalstamumo duomenų palyginimu, yra labai netikslus, nes nusikalstamų veikų skaičius, apskaičiuotas remiantis viktimologiniais tyrimais, nėra tikrasis tikrojo nusikalstamumo skaičius. Nusikalstamų veikų skaičiaus įvertis, apskaičiuotas pagal viktimologinių tyrimų rezultatus, turi labai dideles ir nepamatuojamas paklaidas (respondentai nėra teisininkai, jie negali įvertinti visų teisiškai reikšmingų aplinkybių, tos aplinkybės nėra ištirtos, respondentai ne viską atsimena ir t. t.).

- *Kokie yra kokybiniai nusikalstamumo pokyčiai* (pvz., yra požymių, kad daugėja sunkių nusikalstamų veikų).

- *Kokie yra viktimizacijos rizikos veiksniai* pagal gyvenamosios vietovės ypatybes, pajamas, gyvenimo būdą, šeiminę padėtį, amžių, išsilavinimą, etninę grupę, lytį ir kt.

- *Atskleisti nusikalstamų veikų lygio pokyčių priežastis yra sunku, nes turima per mažai informacijos*. Priežastis galima aptarti tik labai atsargiai. Pokyčių priežastims aiškinti naudojami loginiai ryšiai, pavyzdžiui³²⁸: a) jei vienos smurtinių nusikaltimų rūšies lygis didėjo dėl didėjančio gyventojų jautrumo smurtui, tai šią tendenciją turi atspindėti visos smurtinių nusikaltimų rūšys; b) jei nusikaltimų lygis pagal viktimologinius tyrimus didėja, o pagal policijos registruotą statistiką mažėja, daroma išvada, kad stiprėja nusikaltimų registracijos filtravimas.

Apibendrinant išvadas, daromas iš 2S palyginimų, galima teigti, kad tokios išvados daugeliu atvejų nieko tikslaus nepateikia apie tikrąjį nusikalstamumą. Nė vienas iš dviejų spindulių nerodo nusikalstamumo tikrojo vaizdo ir nėra aiškių kriterijų, kaip tiksliai įvertinti kiekvieno iš šių spindulių indėlį. Registruoto nusikalstamumo statistika rodo tik dalį padarytų nusikalstamų veikų, nes ne apie visas veikas yra pranešama teisėsaugai ir ne visos praneštos veikos užregistruojamos dėl teisėsaugoje veikiančių filtrų, dėl veikų neatitikties nusikalstamų veikų sudėčiai ir dėl kitų

328 Bijleveld, C. C. J. H.; Smit, P. R., *supra* note 78, p. 191–209.

priežasčių. Nusikalstamų veikų lygio įvertis, apskaičiuotas remiantis viktimologinių apklausų duomenimis, taip pat neatskleidžia tikrosios nusikalstamumo padėties, nes gyventojai, atsakydami į klausimus, įvykius vertina pagal savo supratimą, jie nėra kvalifikuoti teisiškai, nėra ištirtos teisiškai reikšmingos tų įvykių aplinkybės. Ištyrus teisiškai reikšmingas aplinkybes, dalis veikų nebūtų kvalifikuojamos kaip nusikalstamos. Atliekant viktimologinius tyrimus taip pat veikia ir kiti trukdžiai: netikslus respondentų atsiminimas, noras nuslėpti kai kuriuos įvykius ir kt.

Sprendžiant šią 2S integravimo problemą reikia naujo požiūrio į ją. Tik gerai įsisąmoninus, kad nėra aiškių kriterijų, kaip tiksliai įvertinti kiekvieno iš šių spindulių indėlį, galima eiti tolyn, atsikratyti iliuzijų, kad tikrasis nusikalstamumas gali būti *tiksliai* pamatuotas. Tik aiškiai suvokus, kad abu spinduliai rodo skirtingus nusikalstamumo aspektus, dažniausiai reikšmingai besiskiriančius vienas nuo kito, kad abu spinduliai turi didelių trūkumų ir neaišku, kuriuo spinduliu ir kaip remtis vertinant nusikalstamumą, galima pereiti prie minties, kad dviejų spindulių informacijos sujungimas, *integravimas gali būti tik sutartinis*. 2S integravimas, parenkant konkretų integravimo būdą iš daugelio galimų, atlikus galimų variantų palyginimą, vertinant nusikalstamumą gali duoti naują vertinimo kokybę, palyginti su atskirais dviem spinduliais.

Dviejų spindulių integravimo modeliai. Paprastas dviejų rūšių duomenų (2S) apie nusikalstamumą sugretinimas mažai ką duoda. Juo labiau tuomet, kai jų reikšmės neretai skiriasi kartais. Neaišku, kuriuo iš spindulių reiktų remtis labiau ir kiek labiau.

Iki šiol nėra surastas gerai argumentuotas abiejų spindulių integravimo būdas. Gal tokio surasti neįmanoma? Juk šios problemos kriminologams jau žinomos keliasdešimt metų.

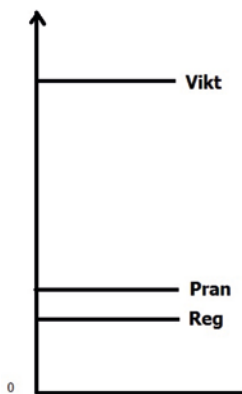
Išeitis tokia – *susitarti*: mes naudosime tokį 2S integravimo modelį, apskaičiuosime nusikalstamumo reikšmę taip naudodami registruoto nusikalstamumo ir viktimologinių tyrimų duomenis. Žinoma, taip apskaičiuota nusikalstamumo reikšmė nebus tikrasis nusikalstamumas, bet mes turėsime įrankį – 2S modelį, kuris sujungia informaciją iš abiejų šaltinių ir kurį galime naudoti nusikalstamumui vertinti.

Viena svarbiausių modelio savybių yra ta, kad išskiriame pasirinktus svarbiausius modeliuojamo objekto vertinimo aspektus, atspindinčius svarbiausias objekto savybes, kitas laikome nereikšmingomis. Reikia

tinkamai išskirti tuos svarbiausius aspektus, nustatyti jų tarpusavio santyki. Modelio pranašumas būtų, jei jis būtų santykinai paprastas.

Kokius skaičius apie nusikalstamumą konkrečioje teritorijoje per konkretų laikotarpį mes turime iš abiejų spindulių? Tai trys pagrindiniai dydžiai (4.1 pav.):

- 1) *Reg* – registruotų nusikalstamų veikų lygis 100 000 gyventojų;
- 2) *Vikt* – skaičius nusikalstamų veikų, nuo kurių respondentai teigia nukentėjo, apskaičiuotas 100 000 gyventojų;
- 3) *Pran* – skaičius nusikalstamų veikų, apie kurias respondentai pranešė teisėsaugai, apskaičiuotas 100 000 gyventojų.

4.1 pav. Pagrindiniai nusikalstamumo dydžiai iš dviejų spindulių

Nusikalstamų veikų skaičius *Vikt* su tam tikromis išlygomis³²⁹ gali būti vertinamas kaip tikrai padarytų nusikalstamų veikų lygio 100 000 gyventojų viršutinė riba, nes gyventojai, atsakydami į klausimus, įvykius vertina pagal savo supratimą, jie nėra kvalifikuoti teisininkai, nėra ištirtos teisiškai reikšmingos tų įvykių aplinkybės. Ištyrus veikų, nuo kurių respondentai teigia nukentėjo, teisiškai reikšmingas aplinkybes, dalis atvejų nepasitvirtintų – dalis veikų nebūtų kvalifikuojamos kaip nusikalstamos.

³²⁹ Laikant, kad respondentai yra pajėgūs suprasti ir įvertinti teisiškai reikšmingas įvykių aplinkybes remiantis viktimologinio tyrimo klausimyne pateiktais klausimais ir jų paaiškinimais. Laikant, kad respondentai atsimena visus įvykius, jų neslepia ir tiksliai priskiria juos tiriamajam laikotarpiui bei teritorijai. Žinoma, taip yra ne visada.

Tikrasis nusikalstamų veikų lygis 100 000 gyventojų, tikėtina, yra mažesnis už Vikt.

Registruoto nusikalstamumo skaičius Reg su tam tikromis išlygomis³³⁰ gali būti laikomas tikrojo nusikalstamų veikų lygio 100 tūkstančių gyventojų apatine riba, nes jis gautas kvalifikuotiems teisininkams ištyrus teisiškai reikšmingas aplinkybes tų veikų, apie kurias buvo pranešta teisėsaugos institucijoms. Be Reg, dar yra ir veikos, apie kurias nepranešta ir jų dalis galėtų pasitvirtinti. Taip pat yra ir nusikalstamos veikos, apie kurias pranešė nukentėjusieji, tačiau neužregistruotos dėl teisėsaugoje veikiančių registracijos filtrų.

Tikrojo nusikalstamų veikų lygio 100 000 gyventojų įvertis yra maždaug tarp Vikt ir Reg. Kurioje vietoje yra tas įvertis? Kad ją nustatytume, mes neturime jokių kitų skaičių apie nusikalstamas veikas, išskyrus 2S reikšmes (Reg ir Vikt) bei viktimologinių tyrimų respondentų atsakymus apie tai, ar jie pranešė policijai³³¹ (Pran), t. y. tris anksčiau minėtus dydžius. Praneštų policijai nusikalstamų veikų skaičius, apskaičiuotas 100 000 gyventojų, yra tas trečias skaičius, kurį mes galime panaudoti brėždami nusikalstamumo įverčio ribą tarp dviejų spindulių.

Nusikalstamų veikų lygiui *vertinti* šio teksto autorius sukūrė 2S integravimo modelius, įvesdamas nusikalstamumo rodiklį RAS (*Recorded And Surveyed*), kuris reiškia *nusikalstamų veikų lygį 100 tūkstančių gyventojų*, gautą integravus tam tikru būdu (modelis) registruotų nusikalstamų veikų ir viktimologiniais tyrimais gautų nusikalstamų veikų skaičius.

1 modelis

$$RAS1 = \text{Reg} + (\text{Vikt} - \text{Reg}) \times (\text{Pran}/\text{Vikt})$$

Čia Pran / Vikt yra svorio koeficientas ($0 \leq \text{Pran}/\text{Vikt} \leq 1$), kuris gaunamas iš viktimologinių tyrimų, ir reiškia pranešimų teisėsaugai lygį. Kitais žodžiais sakant, nusikalstamumo rodiklį RAS1 gauname prie registruotų nusikalstamų veikų lygio pridėję neregistruotų nusikalstamų veikų lygį (Vikt ir Reg skirtumą), padauginę iš pranešimų lygio koeficiento. Šis koeficientas Pran/Vikt atspindi respondentų, nukentėjusių nuo tokių

330 Laikant, kad policija yra pajėgi tiksliai įvertinti teisiškai reikšmingas įvykio aplinkybes, policijos gaunama informacija yra tiksli ir kt. Žinoma, taip yra ne visada.

331 Lietuvoje nusikalstamas veikas registruoja ne tik policija, bet ir kitos ikiteisminio tyrimo institucijos. Siekdami vartoti trumpesnę formuluotę toliau vietoj „ikiteisminio tyrimo institucijos“ vartosime žodį „policija“.

nusikalstamų veikų, vertinimus, kiek jos buvo jiems reikšmingos, pavojingos, žalingos, kiek jie buvo linkę apie jas pranešti policijai.

2 modelis

$$\text{RAS2} = \text{Reg} + (\text{Vikt} - \text{Reg}) \times (\text{Reg}/\text{Pran})$$

Nusikalstamumo rodiklį RAS2 gauname prie užregistruotų nusikalstamų veikų lygio pridėję neužregistruotų nusikalstamų veikų lygį (Vikt ir Reg skirtumą), padauginimą iš svorio koeficiento Reg/Pran. Koeficientas Reg/Pran reiškia praneštų nusikalstamų veikų registracijos lygį, kokia dalis praneštų veikų buvo registruota. Jis priklauso nuo to: 1) kokia dalis praneštų nusikalstamų veikų pasitvirtino atlikus praneštos informacijos teisiškai reikšmingų aplinkybių įvertinimą ir ikiteisminį tyrimą; 2) kiek stiprus yra nusikalstamų veikų registracijos filtravimas policijoje; 3) kokią dalį nusikalstamų veikų iš Pran respondentai iš tikrųjų tinkamai³³² pranešė policijai.

RAS2 pagrįstas didesniu policijos vaidmeniu, atspindi jos kvalifikaciją, deja, taip pat ir norą / nenorą užregistruoti visas nusikalstamas veikas. Jei policija vengia registruoti kokios nors rūšies nusikalstamas veikas (Reg/Pran \rightarrow 0), net jei Vikt bus labai didelis, Vikt beveik neturės įtakos RAS2 rodikliui. Jei Reg/Pran \rightarrow 0, tai RAS2 \rightarrow Reg. RAS2 atveju labai lemtingas vaidmuo tenka policijai.

3 modelis

$$\text{RAS3} = \text{Reg} + (\text{Vikt} - \text{Reg}) \times (\text{Reg} / \text{Vikt})$$

Nusikalstamumo rodiklį RAS3 gauname prie registruotų nusikalstamų veikų lygio pridėję neregistruotų nusikalstamų veikų lygį (Vikt ir Reg skirtumą), padauginimą iš svorio koeficiento Reg/Vikt. Koeficientas Reg/Vikt reiškia nusikalstamų veikų, apskaičiuotų iš viktimologinio tyrimo, registracijos lygį, kokia dalis patirtų veikų buvo registruota.

RAS3 atveju integruojant 2S nebenaudojamas praneštų nusikalstamų veikų skaičius Pran, kuris teikia reikšmingą informaciją apie Vikt ir Reg santykį. Šiuo atveju RAS3 reikšmė labai priklauso nuo Reg ir nuo Reg/Vikt santykio. Jei Vikt \rightarrow Reg, tai RAS3 \rightarrow Reg. Tai gerai. Tačiau, jei Reg/Vikt \rightarrow 0 (jei

³³² Yra atveju, kai nukentėjęs asmuo praneša apie įvykį policijai, paskambindamas jai telefonu. Policija jį pakviečia atvykti, kad būtų tiksliai surašytos įvykio aplinkybės, kad būtų surašyti atitinkami teisiniai dokumentai. Tačiau kartais toks nukentėjusysis neatvyksta į policiją. Tokiais atvejais laikome, kad jis pranešė apie įvykį netinkamai.

Vikt yra daug kartų didesnis už Reg), tai ir $RAS3 \rightarrow Reg \times 2$.³³³ Tai reiškia, kad ir kiek kartų Vikt būtų didesnis už Reg, RAS3 niekada neviršys dvigubo Reg. RAS3 reikšmei leiamą įtaką turi Reg (kiek policija „filtruoja“ nusikalstamas veikas, kiek veikų ji registruoja).

4 modelis

$$RAS4 = Reg + (Vikt - Pran)$$

Nusikalstamumo rodiklį RAS4 gauname prie registruotų nusikalstamų veikų lygio pridėję tą dalį nusikalstamų veikų lygio (apskaičiuotą iš viktimologinių tyrimų), apie kurias respondentai nepranešė teisėsaugos institucijoms (Vikt ir Pran skirtumą). Šiuo atveju kyla klausimas, kodėl reikšmingesniu dalyku laikome tai, ką respondentai laiko ne tokiu reikšmingu? T. y. naudojame nepraneštų nusikalstamų veikų skaičių (Vikt-Pran), o praneštų nenaudojame. Be to, laikome, kad visos tos veikos, apie kurias respondentai nepranešė, ištyrus jų aplinkybes, būtų 100 proc. pasitvirtinusios. Tai netikėtina. Taip pat laikome, kad policijoje neveikia nusikalstamų veikų registracijos filtrai, t. y. laikome, kad visos tos veikos, apie kurias respondentai pranešė, ištyrus jų teisiškai reikšmingas aplinkybes, buvo tinkamai įvertintos ir užregistruotos policijos. Tačiau gerai žinoma, kad policijoje veikia registracijos filtrai. Be to, respondentai iš tikrųjų ne apie visas nusikalstamas veikas (apie kurias jie teigia pranešė policijai) tinkamai pranešė policijai. Pavyzdžiui, nukentėjusysis paskambina policijai, praneša, kad nukentėjo nuo vagystės iš automobilio. Policija jį kviečia atvykti ir surašyti atitinkamus dokumentus, parodyti išlaužtą automobilį. Jei nukentėjusysis neatvyksta, policija neregistruoja nusikalstamos veikos, nes nėra raštiško nukentėjusiojo skundo. Tokia yra tvarka Lietuvoje.

5 modelis

$$RAS5 = Reg + (Vikt - Pran) \times (Pran/Vikt)$$

Šiuo atveju formulėje priedui prie Reg apskaičiuoti naudojame nepraneštų nusikalstamų veikų lygį (Vikt ir Pran skirtumą), padauginimą iš pranešimų lygio koeficiento Pran/Vikt. Šiame modelyje, kaip ir RAS4 modelyje, išskirtinai sureikšminami ikiteisminio tyrimo institucijų (policijos) vertinimai, procesas $Pran \rightarrow Reg$ laikomas tobulu ir neliečiamu integruoto 2S vertinimo procese. RAS5 modelyje laikome, kad procese $Pran \rightarrow Reg$ policija nefiltruoja praneštų veikų, kad respondentai tinkamai praneša

333 RAS3 reikšmė artėja į Reg, padauginimą iš dviejų.

policijai apie visas nusikalstamas veikas, apie kurias jie teigia pranešę. Tačiau net pažangiausiose pasaulio valstybėse policija dėl įvairių priežasčių neregistruoja jai praneštų veikų ne tik dėl to, kad, ištyrus teisiškai reikšmingas aplinkybes, jos nepasitvirtina. Veikia registravimo filtrai (vengiamo registruoti tam tikrų rūšių nusikalstamas veikas).

6 modelis

$$RAS6 = \text{Reg} + (\text{Vikt} - \text{Pran}) \times (\text{Reg}/\text{Pran})$$

RAS6 rodiklis yra lygus registruotų nusikalstamų veikų lygiui plus lygiui nusikalstamų veikų, apie kurias nukentėjusieji nepranešė (Vikt ir Pran skirtumui), padaugintam iš svorio koeficiento Reg/Pran. Koeficientas Reg/Pran reiškia praneštų nusikalstamų veikų registracijos lygį, kokia dalis praneštų veikų buvo registruota.

RAS6 iš dalies pagrįstas logiškiau negu RAS1. RAS6 reiškia, kad praneštų, bet neregistruotų nusikalstamų veikų skaičių iš viso išmetame iš integravimo, nes šis skaičius reiškia tokias veikas (tokią visų Vikt dalį), kurios teisėsaugoje įvertinus teisiškai reikšmingas aplinkybes nepasitvirtino – jos nebuvo nusikalstamos veikos. Laikome, kad lygiai tokia pat veikų, apie kurias nebuvo pranešta, dalis yra teisiškai pagrįsta, kaip ir dalis tų, apie kurias buvo pranešta. Tačiau nebūtinai yra taip. Tikėtina, kad didesnė nepraneštų nusikalstamų veikų dalis būtų nepasitvirtinusi negu praneštų veikų. Pranešimų policijai lygis priklauso nuo nusikalstamos veikos reikšmingumo nukentėjusiajam, nuo jo įsitikinimo, kad tikrai buvo padaryta tokia nusikalstama veika.

RAS6 formulę galime pertvarkyti taip: $RAS6 = \text{Reg} + (\text{Vikt} - \text{Pran}) \times (\text{Reg}/\text{Pran}) = \text{Reg} + \text{Vikt} \times (\text{Reg}/\text{Pran}) - \text{Pran} \times (\text{Reg}/\text{Pran}) = \text{Reg} + \text{Vikt} \times (\text{Reg}/\text{Pran}) - \text{Reg} = \text{Vikt} \times (\text{Reg}/\text{Pran})$. Gauname, kad RAS6 yra tiesiog proporcingas Vikt ir Reg ir atvirkščiai proporcingas Pran. Šiuo atveju kuo didesnis Pran, tuo mažesnis RAS6, t. y. kuo respondentai dažniau praneša apie nusikalstamas veikas (kuo jos jiems yra pavojingesnės, reikšmingesnės), tuo 2S nusikalstamumo įvertis RAS6 yra mažesnis, ir atvirkščiai. Toks RAS modelis būtų nelogiškas.

7 modelis

$$RAS7 = \text{Reg} + (\text{Vikt} - \text{Pran}) \times (\text{Reg}/\text{Vikt})$$

RAS7 rodiklis yra lygus registruotų nusikalstamų veikų lygiui plus lygiui nusikalstamų veikų, apie kurias nukentėjusieji nepranešė (Vikt ir Pran skirtumui), padaugintam iš svorio koeficiento (Reg/Vikt). Koeficien-

tas (Reg/Vikt) reiškia nusikalstamų veikų, apskaičiuotų iš viktimologinio tyrimo, registracijos lygį, kokia dalis patirtų veikų buvo registruota. RAS7 atveju, kaip ir RAS3 atveju, kad ir kiek kartų Vikt būtų didesnis už Reg, RAS7 niekada neviršys reikšmės, lygios Reg padauginant iš dviejų. RAS7 reikšmei lemiamą įtaką turi Reg (kiek policija filtruoja, kiek registruoja nusikalstamų veikų).

8 modelis

$$\text{RAS8} = \text{Reg} + (\text{Vikt} - \text{Pran}) \times (\text{Pran}/\text{Vikt}) + (\text{Pran} - \text{Reg}) \times (\text{Reg}/\text{Pran})$$

Prie Reg pridėdame atitinkamas neregistruotų veikų lygio dalis su atitinkamais svorio koeficientais, apibūdinančiais atitinkamą veikų sumažėjimo procesą, jo pobūdį ir poveikį. RAS8 atspindi pranešimų procesą (Vikt → Pran) ir praneštų nusikalstamų veikų registracijos procesą (Pran → Reg). Šiuo atveju ir nepraneštų veikų lygio dalis, ir praneštų, bet neregistruotų veikų lygio dalis – abi dalys, naudojamos 2S integravimo procese su atitinkamais svorio koeficientais, kurie atspindi atitinkamų procesų (Vikt → Pran ir Pran → Reg) stiprumą. Tačiau šių svorio koeficientų pagrindimas yra neaiškus.

9 modelis

$$\text{RAS9} = \text{Reg} + (\text{Vikt} - \text{Reg}) \times (\text{N}/10)$$

Nusikalstamumo rodiklį RAS9 gauname prie registruotų nusikalstamų veikų lygio Reg pridėję patirtų, bet neregistruotų veikų lygį (Vikt ir Reg skirtumą), padauginant iš svorio koeficiento N/10. Čia N – bet koks rodiklis, matuojamas skalėje nuo 0 iki 10. Pavyzdžiui, N galėtų būti nusikalstamos veikos pavojingumo vertinimo vidurkis, kiek apklaustiems respondentams ši nusikalstama veika buvo pavojinga. N reikšmės būtų skalėje nuo 0 (visai nepavojinga) iki 10 (labai pavojinga). Jei N → 10 (respondentai tokią nusikalstamą veiką vertina kaip labai pavojingą), tai RAS9 → Vikt. T. y. respondentų labai pavojingai vertinamų nusikalstamų veikų lygis būtų nulemtas viktimologinių tyrimų rezultatų Vikt, net jei tokių veikų būtų registruojama gerokai mažiau, negu rodo viktimologinių tyrimų rezultatai. Jei N → 0 (respondentai tokią nusikalstamą veiką vertina kaip visiškai nepavojingą), tai RAS9 → Reg. T. y. respondentų visiškai nepavojingai vertinamų nusikalstamų veikų lygis būtų nulemtas registruotų nusikalstamų veikų lygio Reg.

Analogiškai N galėtų būti ir nusikalstamos veikos reikšmingumo vertinimo vidurkis, kiek viktimologinio tyrimo respondentams ši nusikalstama veika buvo reikšminga. N gali būti ir kitoks, nusikalstamas veikas apibūdinantis ar 2S santykį jungiantis dydis, kintantis nuo 0 iki 10.

RAS9 atveju integruojant 2S nebenaudojamas praneštų nusikalstamų veikų skaičius Pran, teikiantis reikšmingą informaciją apie Vikt ir Reg santykį. Rodikliui RAS9 reikia papildomų duomenų apie kiekvieną viktimologinio tyrimo metu naudojamą nusikalstamų veikų rūšį, t. y. reikia gauti tiek N reikšmių, kiek rūšių nusikalstamų veikų yra naudojama atliekant viktimologinį tyrimą. Be to, paprastas N reikšmės matavimas skalėje nuo 0 iki 10 turi trūkumų. Respondentui sunku įvertinti konkrečiai, kokią pavojingumo reikšmę priskirti nusikalstamų veikų rūšiai (3 ar 4, ar 5...). Ta pati nusikalstamos veikos rūšis, atsižvelgiant į įvairias aplinkybes (tarp jų ir respondento emocinės būsenos apklausos metu), gali būti vertinama kaip ne tokia pavojinga arba labai pavojinga. Respondentai skirtingai įsivaizduoja veikos aplinkybes.

Toks matavimas, kai respondentų prašoma įvertinti konkrečią veikos rūšį, pavyzdžiui, pagal pavojingumą skalėje nuo 0 iki 10, yra tik pirmasis priartėjimas prie tikslesnio nusikalstamų veikų pavojingumo matavimo. Reikia sukurti rodiklio N matavimo instrumentariją, todėl rodiklio N reikšmėms gauti reikalingi didesni negu ankstesnių RAS ištekliai.

10 modelis

$$RAS10 = Reg + (Vikt - Pran) \times (N/10)$$

RAS10 rodiklis yra panašus į RAS9. Jam tinka visi RAS9 rodiklio aptarti aspektai. RAS10 rodiklis papildomai (lyginant su RAS9) turi ankstesniuose rodikliuose (RAS4, RAS5, RAS6, RAS7) aptartą trūkumą – mes laikome reikšmingesniu dalyku tai, ką respondentai laiko ne tokiu reikšmingu, t. y. integruodami 2S naudojame nepraneštų nusikalstamų veikų lygį (Vikt ir Pran skirtumą), *o praneštų, bet neužregistruotų, nenaudojame.*

Mišrūs modeliai

Integruodami 2S galime naudoti ir kelių (arba net visų) modelių vidurkį ar kokį nors kitokį jų junginį. Pavyzdžiui:

$$RAS = (RAS1 + RAS8) / 2$$

arba

$$RAS = (RAS1 + RAS2 + \dots + RAS10) / 10$$

Tačiau sujungus kelis rodiklius apskaičiuoti RAS rodiklį būtų dar sunkiau, o jį pagrįsti – dar sudėtingiau.

Atsižvelgiant į tai, kas aptarta, autoriaus vertinimu, tinkamiausi 2S integravimo modeliai yra RAS1 ir RAS8.

RAS1 atveju priedas prie Reg nustatomas remiantis vien respondentų atsakymais, tačiau jų nesuabsoliutinant, o remiantis pranešimų lygio koeficientu Pran/Vikt – atsižvelgiant į respondentų vertinimus veikų, nuo kurių jie nukentėjo, kiek jos jiems buvo reikšmingos, pavojingos, kiek respondentai yra pasiryžę ginti savo teises ir laisves nuo tokių nusikalstamų veikų. Juk turėtume kriminalizuoti tik tokias veikas, kurias visuomenė vertina reikšmingai. Baudžiamieji įstatymai, kriminalizuojantys veikas, kaip ir kiti įstatymai, kyla iš visuomeninės sutarties. Jei respondentai nepraneša apie veikas, nuo kurių nukentėjo, vargu ar pagrįsta būtų tokias veikas laikyti reikšmingomis ir jas įtraukti į nusikalstamumo 2S integruotą vertinimą. Žinoma, respondentai dėl įvairių aplinkybių gali nepranešti policijai net apie jiems reikšmingas ir pavojingas veikas. Jie tokią teisę turi. Tačiau vertindami nusikalstamumą pagal empirinius duomenis, taikydami empirinę analitinę pažinimo metodą, turime remtis duomenimis, kuriuos galime stebėti, kurie yra pamatuojami, kurie pasireiškia konkrečiais veiksmais, bet ne jausmais. Žinoma, be empirinio analitinio pažinimo, galima taikyti ir nomotetinį pažinimą³³⁴, tačiau tai jau būtų kitas nusikalstamumo vertinimo, jo tobulinimo žingsnis. Šiame etape apsiribojame tik dviem nusikalstamumo spinduliais ir tik empiriniais analitiniais metodais.

RAS1 rodiklyje griežtai atskiriamos 2S nusikalstamumo dalys:

- 1) pirma dalis – Reg, kuri specifiskai atspindi nusikalstamumą, policijos pajėgumus ir veiklą nusikalstamų veikų registravimo bei tyrimo srityje;
- 2) antra dalis – (Vikt – Reg) x (Pran/Vikt), kuri specifiskai atspindi gyventojų patirtas nusikalstamas veikas, gyventojų vertinimus ir reakciją į jas.

RAS1 atveju formulėje iš priedo prie Reg (iš RAS1 antrosios dalies) eliminuojama pakartotinė ir galimai pavojinga, RAS reikšmę lemianti policijos įtaka, nes policijos vaidmuo ir įtaka jau pasireiškė:

334 Justickis, V. *Kriminologija. 1 dalis*. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas ir Vytauto Didžiojo universitetas, 2001, p. 55–60.

- Nustatant Reg – kokią praneštų veikų dalį policija užregistravo. Čia ji filtravo, kvalifikavo ir tyrė veikas.
- Koeficiento Pran/Vikt reikšmėje. Šis koeficientas apibūdina pranešimų lygį – kokia dalis veikų, nuo kurių nukentėjo respondentai, pranešta. Pranešimų policijai lygis priklauso nuo pasitikėjimo ja, nuo tikėjimo, kad ji tirs veikas, kad ji gali nustatyti kaltininką, ir kita. Tačiau lemiamą įtaką pranešimų lygiui Pran/Vikt turi respondentai, jų vertinimai, įvykių aplinkybės, o ne policija.

Jei policija užregistruoja labai mažą dalį patirtų nusikalstamų veikų dėl policijoje veikiančių filtrų ar / ir dėl to, kad respondentai nepraneša apie patirtas nusikalstamas veikas, tai $RAS1 \rightarrow (Reg + Pran)^{335}$. Tokiu atveju $RAS1$ reikšmei lemiamą įtaką daro registruotų ir praneštų veikų lygių suma, priedui prie Reg nebeteri įtakos policija, šis priedas yra nulemtas Pran reikšmės. Toks RAS rezultatas tokiu atveju yra geras, policija negali nulemti RAS reikšmės. Prie Reg dar prisideda Pran.

Galime manyti, kad policija, siekdama dirbtinai mažinti nusikalstamumo rodiklius, galės mažinti ir $RAS1$ rodiklį. Jei policija elgsis taip, kad žmonės nenorėtų pranešti jai apie nusikalstamas veikas, ji taip sumažins pranešimų lygį (Pran/Vikt) ir dėl to bus mažesnis $RAS1$. Tačiau demokratinėse valstybėse policijos darbas vertinamas pagal pasitikėjimą policija, pagal kitus jos veiklos rodiklius, ne pagal registruoto nusikalstamumo lygį. Policija, siekdama sumažinti pranešimų apie nusikalstamas veikas lygį (Pran/Vikt), t. y. siekdama, kad nukentėję asmenys nepraneštų policijai apie nusikalstamas veikas, neišvengiamai sumažins ir gyventojų pasitikėjimą ja. Be to, pažangiose valstybėse, kuriose paplitęs kriminologinis supratimas, policija nelaikoma pagrindiniu veiksnium, atsakingu už nusikalstamumo kontrolę. Jose suvokiama, kad policija veikia gana siaurą ir ne patį reikšmingiausią kriminogeninių veiksnių spektrą, kad kiti socialiniai, ekonominiai, kultūriniai, politiniai veiksniai, kurių policija nekontroliuoja, turi didesnę įtaką nusikalstamumo lygiui. Pažangiose valstybėse taip pat suvokiama, kad registruotas nusikalstamumas nerodo nusikalstamumo tikrojo vaizdo, kad tai yra tik maža tikrojo nusikalstamumo dalis. Jose

335 $RAS1$ formulę galime pertvarkyti taip: $RAS1 = Reg + (Vikt - Reg) \times (Pran/Vikt) = Reg + Vikt \times (Pran/Vikt) - Reg \times (Pran/Vikt) = Reg + Pran - Reg \times (Pran/Vikt)$. Jei policija užregistruoja labai mažą dalį patirtų nusikalstamų veikų dėl policijoje veikiančių filtrų ar / ir dėl to, kad respondentai nepraneša apie patirtas nusikalstamas veikas, tai $[Reg \times (Pran/Vikt)] \rightarrow 0$ ir $RAS1 \rightarrow Reg + Pran$.

atliekamos viktimologinės gyventojų apklausos, kurių rezultatai vertinami kartu su registruoto nusikalstamumo statistika. Atliekant kompleksinį 2S vertinimą gali paaiškėti, kad registruotų nusikalstamų veikų skaičius mažinamas dirbtinai. Be to, policija, kuri dirbtinai mažina registruotų nusikalstamų veikų skaičių siekdama parodyti geresnius „kovos su nusikalstamumu“ rezultatus, kerta šaką, ant kurios pati sėdi – sukuria prielaidas policijos finansavimui mažinti. Anksčiau ar vėliau šis mechanizmas ima veikti.

Veiksnių, nuo kurių priklauso, ar nukentėjusysis praneš apie įvykį policijai, įvairovė yra labai didelė.³³⁶ Pranešimą ar nepranešimą apie įvykį lemia ne vien policijos elgesys su nukentėjusiais asmenimis. *Skatinantys pranešti veiksniai* yra:

- noras gauti pagalbą, apsaugą, gydymą, kompensaciją (smurtinių nusikaltimų atvejais);
- noras gauti draudimą;
- noras atgauti pavogtus daiktus;
- manymas, kad nukentėjęs asmuo turi pareigą pranešti policijai apie nusikaltimus, sudarydamas galimybę nusikaltėlį patraukti atsakomybėn;
- noras, kad nusikaltėlis būtų tinkamai nubaustas ir neturėtų naudos iš padaryto nusikaltimo;
- noras, kad nusikaltėlis būtų sulaikytas nuo naujų nusikaltimų darymo;
- teigiamas nusistatymas policijos atžvilgiu;
- nusikalstamos veikos pavojingumas, reikšmingumas;
- nukentėjusiojo emocinės reakcijos stiprumas;
- jei nusikalstama veika baigta (ne pasikėsinimas);

336 Tarling, R.; Morris, K. Reporting Crime to the Police. *British Journal of Criminology*. 2010, 50 (3): 474–476; MacDonald, Z. Revisiting the Dark Figure: A Microeconomic Analysis of the Under-Reporting of Property Crime and Its Implications. *British Journal of Criminology*. 2001, 41: 127–49; Skogan, W. G. *Contacts between Police and Public: Findings from the 1992 British Crime Survey*. Home Office Research Study No. 134 [interactive]. London: Home Office, 1994 [accessed 27-01-2012]. <www.homeoffice.gov.uk/rds/pdfs05/hors134.pdf>; Alešiūnaitė, K. et al. *International Crime Victim Survey in Vilnius (Lithuania) 2000. Final report*. Vilnius: Ministry of Justice of the Republic of Lithuania, Law Institute, 2001; Babachinaitė, G. et al. *International Crime Victim Survey in Lithuania 1997, Final Report*. Vilnius: Law Institute, 1997.

- patirtos turtinės ir fizinės žalos didumas;
- ginklo panaudojimas;
- patogumas pranešti (policija yra arti nusikaltimo vietos ir kita).

Sulaikantys nuo pranešimo veiksniai:

- nenoras, kad policija ir kiti žmonės švaistytų laiką tirdami įvykį (ypač jei jo ištyrimo galimybės yra menkos), geriau, kad jį skirtų skubesniems ir svarbesniems darbams;
- pranešimo kaina, nepatogumai gali būti reikšmingi nukentėjusiajam, jei, paskambinus policijai, reikia atvykti į policijos įstaigą, jei reikia dalyvauti teisme, kai nusikaltėlis nustatytas, jei reikia dalyvauti nukentėjusiojo ir nusikaltėlio mediacijos procese;
- pranešimas gali būti nesmagus prisipažinimas paties nukentėjusiojo silpnybių, pažeidžiamumo ar kaltumo dėl nusikaltimo, gali sukelti nepritarimą iš nukentėjusiojo aplinkos žmonių;
- pranešimas gali sukelti pavojų asmens privatumui;
- pranešimas gali sukelti atsakomuosius veiksmus, gali pablogėti santykiai su nusikaltėliu, su nusikaltėlio bendruomene, gali iširti šeima;
- jei nukentėjusysis yra įsitraukęs į kokią nors deiviacinio elgesio formą, jis nenori, kad policija įsikištų į jo reikalus;
- nereikšmingas, nepavojingas įvykis, maža žala;
- manymas, kad policija nieko nedarys;
- manymas, kad policija nieko negali padaryti;
- galimybė privačiai, asmeniškai išsiaiškinti, išspręsti problemą;
- tai yra dažnai pasitaikantis įvykis;
- jei nukentėjusysis nemėgsta ar bijo policijos, nenori turėti reikalų su policija;
- nukentėjusiojo ankstesnė neigiama patirtis su policija, teismais;
- nukentėjusysis jau pranešė apie įvykį kitoms įstaigoms (pvz., vaigystės atveju išleidusioms kredito kortelę ar teikiančioms mobilaus telefono ryšį).

Nukentėjusysis, priimdamas sprendimą pranešti ar nepranešti apie įvykį policijai, įvertina kainos ir naudos santykį vienokio ir kitokio spren-

dimo atveju. Sprendimas priklauso nuo asmeninių aukos savybių ir viktimizacijos patirties.

Kaip rodo atlikti tyrimai, kad ir kokiais metodais matuotume, *nusikalstamos veikos sunkumas (seriousness) yra pagrindinis veiksnys, nuo kurio priklauso, ar nukentėjusysis praneš apie įvykį policijai.*³³⁷

RAS8 atveju priedas prie Reg suskaidomas į sudedamąsias dalis, vienoje iš kurių per daugiklį Reg/Pran pasireiškia stipri policijos įtaka. Ši įtaka tam tikroms nusikalstamoms veikoms (kurios stipriai filtruojamos) gali beveik visiškai eliminuoti RAS8 dėmenį ($\text{Pran} - \text{Reg}$) \times (Reg/Pran) per svorio koeficientą Reg/Pran . Jei $\text{Reg}/\text{Pran} \rightarrow 0$, tai dėmuo $[(\text{Pran} - \text{Reg}) \times (\text{Reg}/\text{Pran})] \rightarrow \text{Reg}$. Dėl to RAS8 apskaičiuotoje reikšmėje liktų beveik vien nepraneštų veikų skaičius ($\text{Vikt} - \text{Pran}$), padaugintas iš pranešimų lygio koeficiento (Pran/Vikt), plius $2 \times \text{Reg}$, t. y. RAS8 artėtų į ($\text{RAS5} + \text{Reg}$). Stipraus filtravimo atveju veikos, apie kurias respondentai pranešė, būtų beveik pašalintos, o veikos, apie kurias nepranešė (kurios, respondentų manymu, buvo mažiau reikšmingos), būtų naudojamos skaičiuojant RAS8 rodiklį. Tai būtų nelogiška.

Įvertinus anksčiau pateiktus samprotavimus ir 2S modelių pranašumus bei trūkumus (4.1 lentelė), darytina išvada, kad tinkamiausias 2S integravimo modelis yra RAS1. RAS1 modelyje policija negali nulemti RAS1 reikšmės, jei ji vengia registruoti nusikalstamas veikas. Integruojant du spindulius naudojamas rodiklis, integruojantis plačią nusikalstamų veikų ypatybių įvairovę, – pranešimų policijai apie patirtas nusikalstamas veikas lygis.

³³⁷ Tarling, R.; Morris, K., *supra* note 336, p. 487.

4.1 lentelė. 2S integravimo modelių palyginimas

Modelio rūšis	Modelio esmė, pranašumai ir trūkumai
RAS1	<p><i>Modelio esmė.</i> Prie registruotų nusikalstamų veikų lygio Reg pridedame neregistruotų nusikalstamų veikų lygį (viktimologinio tyrimo ir registruoto nusikalstamumo lygių skirtumą), padauginą iš pranešimų lygio.</p> <p><i>Pranašumai.</i> RAS1 formulėje priedas prie Reg nustatomas remiantis vien respondentų atsakymais, tačiau jų neabsoliutinant, bet atsižvelgiant į respondentų vertinimus veikų, nuo kurių jie nukentėjo, kiek jos jiems buvo reikšmingos, pavojingos, kiek respondentai yra pasiryžę ginti savo teises ir laisves nuo šių nusikalstamų veikų, kiek jie linkę pranešti teisėsaugai apie šias veikas. Iš priedo prie Reg pašalinama pakartotina ir galimai pavojinga policijos įtaka, naikinanti priedą prie Reg tuo atveju, kai policija labai vengia registruoti nusikalstamas veikas.</p> <p><i>Trūkumai.</i> Priedo prie Reg dydis apskaičiuojamas remiantis subjektyviais respondentų vertinimais (pranešti ar nepranešti apie nusikalstamas veikas). Respondentų polinkis pranešti apie veikas ir veikų atitiktis baudžiamojo įstatymo kvalifikuojančioms ypatybėms yra skirtingi dalykai.</p>
RAS2	<p><i>Modelio esmė.</i> Prie registruotų nusikalstamų veikų lygio Reg pridedame neregistruotų nusikalstamų veikų lygį (viktimologinių duomenų ir registruoto nusikalstamumo skirtumą), padauginą iš praneštų nusikalstamų veikų registracijos lygio.</p> <p><i>Pranašumai.</i> RAS2 formulėje priedui prie Reg apskaičiuoti naudojame Vikt ir Reg skirtumą, padauginą iš praneštų nusikalstamų veikų registracijos lygio (kokia dalis praneštų veikų buvo registruota). Manome, kad iš patirtų, bet neregistruotų nusikalstamų veikų būtų registruota tokia pati dalis nusikalstamų veikų, kokia dalis praneštų veikų buvo registruota. Remiamės policijos kvalifikacija ir gebėjimais ištirti teisiškai reikšmingas įvykio aplinkybes, įvertinti, ar įvykis buvo nusikalstama veika.</p> <p><i>Trūkumai.</i> Koeficientas Reg/Pran turėtų būti dauginamas ne iš Vikt ir Reg skirtumo, o iš Vikt ir Pran skirtumo (tik iš nepraneštų nusikalstamų veikų). Nebūtinai lygiai tokia pati neregistruotų veikų (bet respondentų suvoktų kaip nusikalstamos veikos) veikų dalis yra teisiškai pagrįsta, kokia dalis praneštų buvo teisiškai pagrįsta policijai ištirus aplinkybes. Jei policija vengia registruoti kokios nors rūšies nusikalstamas veikas ($\text{Reg/Pran} \rightarrow 0$), net jei Vikt bus labai didelis, Vikt beveik neturės įtakos RAS2 rodikliui. Jei $\text{Reg/Pran} \rightarrow 0$, tai $\text{RAS2} \rightarrow \text{Reg}$.</p>

RAS3	<p><i>Modelio esmė.</i> Prie registruotų nusikalstamų veikų lygio Reg pridėdame neregistruotų nusikalstamų veikų lygį (viktologinių duomenų ir registruoto nusikalstamumo skirtumą), padauginą iš nusikalstamų veikų, apskaičiuotų iš viktologinio tyrimo, registracijos lygio (kokia dalis patirtų veikų buvo užregistruota).</p> <p><i>Pranašumai.</i> RAS3 formulėje priedui prie Reg apskaičiuoti naudojame Vikt ir Reg skirtumą, padauginą iš respondentų patirtų nusikalstamų veikų registracijos lygio, kokio dalis patirtų veikų buvo registruota. Manome, kad iš patirtų, bet neregistruotų nusikalstamų veikų būtų registruota tokia pat dalis nusikalstamų veikų, kokio dalis patirtų veikų buvo registruota.</p> <p><i>Trūkumai.</i> Nėra koeficiento Reg/Vikt pagrindimo logikos. Be to, jei policija vengia registruoti kokios nors rūšies nusikalstamas veikas ($\text{Reg/Vikt} \rightarrow 0$), net jei Vikt bus labai didelis, Vikt beveik neturės įtakos RAS3 rodikliui. Jei $\text{Reg/Vikt} \rightarrow 0$, tai $\text{RAS3} \rightarrow 2 \times \text{Reg}^*$</p>
RAS4	<p><i>Modelio esmė.</i> Prie registruotų nusikalstamų veikų lygio Reg pridėdame nepraneštų nusikalstamų veikų lygį (Vikt ir Pran skirtumą).</p> <p><i>Pranašumai.</i> Praneštų, bet neregistruotų nusikalstamų veikų skaičių pašaliname iš integravimo, nes šis skaičius reiškia tokias veikas, kurios policijoje įvertinus teisiškai reikšmingas aplinkybes nepasitvirtino – jos nebuvo nusikalstamos veikos. Negalime mažinti nepraneštų veikų skaičiaus, kol neįrodyta, kiek iš tikrųjų nepraneštų veikų, jas ištyrus, nepasitvirtino.</p> <p><i>Trūkumai.</i> Reikšmingesniu dalyku laikome tai, ką respondentai laiko mažiau reikšmingu, – tas veikas, apie kurias jie nepranešė. Laikome, kad visos tos veikos, apie kurias respondentai nepranešė, ištyrus jų aplinkybes būtų 100 proc. pasitvirtinusios. Tai netikėtina. Be to, negalime laikyti, kad visos praneštos veikos buvo tinkamai praneštos ir tinkamai užregistruotos. Tarp veikų, apie kurias respondentai pranešė, bet kurios buvo neregistruotos, yra ir tokių, kurios neregistruojamos dėl klaidų kvalifikuojant veikas ar dėl veikiančių filtrų.</p>
RAS5	<p><i>Modelio esmė.</i> Prie registruotų nusikalstamų veikų lygio Reg pridėdame nepraneštų nusikalstamų veikų lygį (Vikt ir Pran skirtumą), padauginą iš pranešimų lygio.</p>

* RAS3 formulę galime pertvarkyti taip: $\text{RAS3} = \text{Reg} + (\text{Vikt} - \text{Reg}) \times (\text{Reg/Vikt}) = \text{Reg} + \text{Vikt} \times (\text{Reg/Vikt}) - \text{Reg} \times (\text{Reg/Vikt}) = \text{Reg} + \text{Reg} - \text{Reg} \times (\text{Reg/Vikt})$. Jei policija registruoja labai mažą dalį patirtų nusikalstamų veikų dėl policijoje veikiančių filtrų ar / ir dėl to, kad respondentai nepraneša apie patirtas nusikalstamas veikas, tai $[\text{Reg} \times (\text{Reg/Vikt})] \rightarrow 0$.

	<p><i>Pranašumai.</i> Praneštų, bet neregistruotų nusikalstamų veikų skaičių pašaliname iš integravimo, nes šis skaičius reiškia tokias veikas, kurios policijai įvertinus teisiškai reikšmingas aplinkybes nepasitvirtino – jos nebuvo nusikalstamos veikos. Neabsoliutiname nepraneštų veikų skaičiaus, jį mažiname, nes tarp jų gali būti veikų, kurios jas ištyrus nepasitvirtino.</p> <p><i>Trūkumai.</i> Absolutus pašalinimas iš RAS5 rodiklio praneštų, bet neregistruotų veikų skaičiaus yra neleistinas, nes net pažangiausiose pasaulio valstybėse veikia nusikalstamų veikų registravimo filtrai. Be to, ne apie visas nusikalstamas veikas nukentėję asmenys praneša tinkamai. Nepraneštų veikų skaičių mažiname, naudodami pranešimų lygio koeficientą, tačiau respondentų polinkis pranešti apie veikas ir veikų atitiktis baudžiamojo įstatymo kvalifikuojančioms aplinkybėms yra skirtingi dalykai.</p>
RAS6	<p><i>Modelio esmė.</i> Prie registruotų nusikalstamų veikų lygio Reg pridėdame nepraneštų nusikalstamų veikų lygį (Vikt ir Pran skirtumą), padauginant iš praneštų nusikalstamų veikų registracijos lygio.</p> <p><i>Pranašumai.</i> Praneštų, bet neregistruotų nusikalstamų veikų skaičių pašaliname iš integravimo, nes šis skaičius reiškia tokias veikas, kurios teisėsaugoje įvertinus teisiškai reikšmingas aplinkybes nepasitvirtino – jos nebuvo nusikalstamos veikos. Neabsoliutiname nepraneštų veikų skaičiaus, jį mažiname, nes tarp jų gali būti veikų, kurios jas ištyrus nepasitvirtino. Nepraneštas veikas laikome tokia dalimi pagrįstas teisiškai, kokia dalis visų praneštų veikų buvo pagrįstos teisiškai (pasitvirtino įvertinus teisiškai reikšmingas aplinkybes).</p> <p><i>Trūkumai.</i> Nebūtinai lygiai tokia pati nepraneštų veikų dalis yra teisiškai pagrįsta, kokia dalis praneštų veikų buvo teisiškai pagrįsta. Kuo respondentai dažniau praneša apie nusikalstamas veikas (kuo jos jiems yra pavojingesnės, reikšmingesnės), tuo nusikalstamumo įvertis RAS6 yra mažesnis, ir atvirkščiai. Tai yra nelogiška. Be to, ne visos praneštos, bet neregistruotos nusikalstamos veikos neregistruojamos dėl to, kad ištyrus teisiškai reikšmingas aplinkybes jos nepasitvirtino. Dalis praneštų veikų neregistruojamos dėl policijoje veikiančių filtrų.</p>
RAS7	<p><i>Modelio esmė.</i> Prie registruotų nusikalstamų veikų lygio Reg pridėdame nepraneštų nusikalstamų veikų lygį (Vikt ir Pran skirtumą), padauginant iš patirtų nusikalstamų veikų registracijos lygio Reg/Vikt.</p> <p><i>Pranašumai.</i> Praneštų, bet neregistruotų nusikalstamų veikų skaičių pašaliname iš integravimo, nes šis skaičius reiškia tokias veikas, kurios teisėsaugoje įvertinus teisiškai reikšmingas aplinkybes nepasitvirtino – jos nebuvo nusikalstamos veikos. Nepraneštų veikų skaičiaus neabsoliutiname, jį mažiname, nes tarp jų gali būti veikų, kurios jas ištyrus nepasitvirtino.</p>

RAS7	<p><i>Trūkumai.</i> Jei policija labai vengs registruoti kokios nors rūšies nusikalstamas veikas (Reg/Vikt \rightarrow 0), net jei Vikt bus labai didelis, Vikt beveik neturės įtakos RAS7 rodikliui. Jei Reg/Vikt \rightarrow 0, tai RAS7 $\rightarrow 2 \times \text{Reg}^{**}$. Nebūtinai lygiai tokia pat nepraneštų veikų dalis yra teisiškai pagrįsta, kokia dalis patirtų veikų buvo registruota.</p>
RAS8	<p><i>Modelio esmė.</i> Prie registruotų nusikalstamų veikų lygio Reg pridedame atitinkamas neregistruotų nusikalstamų veikų lygio dalis su atitinkamais svorio koeficientais, apibūdinančiais atitinkamą veikų sumažėjimo procesą, jo pobūdį ir poveikį. RAS8 atspindi pranešimų procesą (Vikt \rightarrow Pran) ir registracijos procesą (Pran \rightarrow Reg).</p> <p><i>Pranašumai.</i> Ir nepraneštų veikų dalis, ir praneštų, bet neregistruotų veikų dalis – abi dalys naudojamos 2S integravimo procese su atitinkamais svorio koeficientais, kurie atspindi atitinkamų procesų (Vikt \rightarrow Pran ir Pran \rightarrow Reg) stiprumą.</p> <p><i>Trūkumai.</i> Priedo prie Reg dalyje per daugiklį (Reg/Pran) pasireiškia stipri policijos įtaka, tam tikrų veikų (kurioms veikia stiprūs filtrai) atvejais galinti visiškai pašalinti praneštų veikų skaičių. Dėl to RAS8, apskaičiuotoje reikšmėje liks tik Reg $\times 2$ ir nepraneštų veikų skaičius, padaugintas iš pranešimų lygio koeficiento. Stipraus filtravimo atveju veikos, apie kurias respondentai pranešė, bus iš esmės eliminuotos, o veikos, apie kurias nepranešė (kurios, respondentų manymu, buvo mažiau reikšmingos), bus naudojamos apskaičiuojant RAS8 rodiklį.</p>
RAS9	<p><i>Modelio esmė.</i> Prie registruotų nusikalstamų veikų lygio Reg pridedame patirtų, bet neregistruotų nusikalstamų veikų lygį (Vikt ir Reg skirtumą), padaugintą iš svorio koeficiento N/10. N – rodiklis, kuris matuojamas skalėje nuo 0 iki 10, pavyzdžiui, nusikalstamos veikos pavojingumo vertinimo vidurkis.</p> <p><i>Pranašumai.</i> Patirtas, bet neregistruotas veikas vertiname ne absoliučiai, o atsižvelgdami į tai, kaip respondentai jas vertina pagal jų reikšmingumą, pavojingumą ar panašiai.</p> <p><i>Trūkumai.</i> Priedo prie Reg dydis apskaičiuojamas remiantis subjektyviais respondentų vertinimais (pvz., kiek pavojingos yra tos veikos). Padarytų nusikalstamų veikų skaičius gali visiškai neatitikti jų pavojingumo, reikšmingumo įvertinimo. Respondentų įvertintas nusikalstamų veikų pavojingumas ir veikų atitiktis baudžiamojo įstatymo kvalifikuojančioms ypatybėms yra skirtingi dalykai. N rodiklio reikšmei gauti reikalingas specialus instrumentarijus ir jam skirtini ištekliai. Integruojant 2S nebenaudojamas praneštų nusikalstamų veikų skaičius Pran, kuris teikia reikšmingą informaciją apie Vikt ir Reg santykį.</p>

** RAS7 formulę galime pertvarkyti taip: $\text{RAS7} = \text{Reg} + (\text{Vikt} - \text{Pran}) \times (\text{Reg}/\text{Vikt}) = \text{Reg} + \text{Vikt} \times (\text{Reg}/\text{Vikt}) - \text{Pran} \times (\text{Reg}/\text{Vikt}) = \text{Reg} + \text{Reg} - \text{Pran} \times (\text{Reg}/\text{Vikt}) = 2 \times \text{Reg} - \text{Pran} \times (\text{Reg}/\text{Vikt})$.

RAS10	<p><i>Modelio esmė.</i> Prie registruotų nusikalstamų veikų lygio Reg pridėdame nepraneštų veikų lygį (Vikt ir Pran skirtumą), padauginą iš svorio koeficiento $N/10$. N – rodiklis, kuris matuojamas skalėje nuo 0 iki 10, pavyzdžiui, nusikalstamos veikos pavojingumo vertinimo vidurkis.</p> <p><i>Pranašumai.</i> Patirtas, bet nepraneštas veikas vertiname ne absoliučiai, o atsižvelgdami į tai, kaip respondentai jas vertina pagal jų reikšmingumą, pavojingumą ar panašiai.</p> <p><i>Trūkumai.</i> Priedo prie Reg dydis apskaičiuojamas remiantis subjektyviais respondentų vertinimais (pvz., kiek pavojingos yra tos veikos). Padarytų nusikalstamų veikų lygis gali visiškai neatitikti jų pavojingumo, reikšmingumo įvertinimo. Respondentų įvertintas nusikalstamų veikų pavojingumas ir veikų atitiktis baudžiamojo įstatymo kvalifikuojančioms ypatybėms yra skirtingi dalykai. N rodiklio reikšmei gauti reikalingas specialus instrumentarijus ir jam skirtini ištekliai. Integruodami 2S nenaudojame praneštų, bet neregistruotų nusikalstamų veikų skaičiaus, laikome, kad veikų registracijos procesas yra tobulas, policijoje neveikia registracijos filtras.</p>
-------	--

Apibendrinant galima padaryti šias išvadas:

- Sukūrė naują rodiklį RAS, sujungiantį tam tikru sutartiniu būdu abiejų spindulių informaciją, galime vertinti nusikalstamumą integruotai, stebėti ir matuoti to integruojančio rodiklio RAS reikšmę ir jos kitimą. Neturėdami tokio rodiklio, negalime pasakyti, nusikalstamumas didėja ar mažėja, jei registruoto nusikalstamumo statistika ir viktimologinių tyrimų duomenys rodo priešingas kitimo tendencijas. Tačiau šis rodiklis neatspindi tikrojo nusikalstamumo lygio ir jo kitimo.
- Išnagrinėjus per 10 galimų ir paprasčiausių dviejų spindulių integravimo būdų (modelių), nustatytas tinkamiausias registruoto nusikalstamumo statistikos ir viktimologinių tyrimų duomenų integravimo rodiklis RAS1, kuris apskaičiuojamas prie registruoto nusikalstamų veikų lygio pridėjus patirtų, bet neregistruotų nusikalstamų veikų lygį, padauginą iš pranešimų lygio.
- Rodiklio RAS1 naudingumui įvertinti reikalingi išsamesni tyrimai. Tačiau neabejotina, kad vienoks ar kitoks rodiklis, sujungiantis registruoto nusikalstamumo statistiką ir viktimologinių tyrimų duomenis, reikalingas kriminologijai, nusikalstamumo vertinimams susidūrus su labai skirtingais nusikalstamumo vaizdais,

kuriuos atspindi šie du matavimo būdai (du spinduliai). Panašiai kaip nusikalstamumo lygio 100 000 gyventojų rodiklis, kuris tuėjo atsirasti susidūrus su nusikalstamumo palyginimo problemomis, kai buvo lyginamas nusikalstamumas (būklė) teritorijose, kuriose gyventojų skaičiai labai skyrėsi.

- Galimi ir kiti, sudėtingesni ir čia nenagrinėti registruoto nusikalstamumo bei viktimologinių tyrimų duomenų integravimo modeliai. Ar jie bus sukurti, parodys ateitis.

4.2. 2S integravimo modelio taikymas

Vertinant nusikalstamų veikų paplitimo lygį remiantis viktimologinių tyrimų duomenimis, svarbu tinkamai įvertinti nuo šių veikų nukentėjusių asmenų skaičių. Skaičiuojant nusikalstamų veikų lygio šimtui tūkstančių respondentų įvertį Vikt naudojama tokia proporcija: Vikt yra lygus nusikalstamų veikų, nuo kurių respondentai teigė nukentėję, skaičiui, padalytam iš apklaustų respondentų skaičiaus (imties dydžio) ir padaugintam iš 100 000. Taip skaičiuojant laikoma, kad nuo vienos nusikalstamos veikos nukenčia tik vienas asmuo. Tačiau taip yra ne visada. Dauguma nusikalstamų veikų rūšių pasižymi savybe, kad nuo vienos nusikalstamos veikos gali nukentėti keli asmenys. Pavyzdžiui, pavogtas automobilis gali priklausyti abiem šeimos nariams – vyrui ir žmonai (dviem asmenims). Dėl to nukentėjusieji tokiu atveju yra du asmenys.

Užsienio valstybių viktimologiniai tyrimai dažniausiai išskiria dvi nusikalstamų veikų rūšis: 1) nusikalstamas veikas, nuo kurių nukenčia namų ūkiai. Tai automobilio vagystė, vagystė iš automobilio, motociklo vagystė, dviračio vagystė, automobilio vandalizmas, vagystė iš gyvenamosios patalpos ir pasikėsinimas bei kt.; 2) nusikaltimus asmeniui. Tai plėšimas, asmeninio turto vagystė, seksualinis nusikaltimas, užpuolimas ir kiti. Pirmuoju atveju apklausiami namų ūkiai (paprastai vienas iš namų ūkio narių atsako už visą namų ūkį), antruoju atveju – fiziniai asmenys. Nusikalstamų veikų lygis pirmuoju atveju vertinamas, remiantis apklaustų ir iš viso tiriamoje teritorijoje esančių namų ūkių skaičiumi, antruoju atveju – remiantis apklaustų fizinių asmenų ir iš viso tiriamoje teritorijoje gyvenančių atitinkamos grupės fizinių asmenų skaičiumi. Pirmuoju atveju skaičiuojant daroma prielaida, kad nuo pirmosios rūšies *vienos* nusikalstamos veikos

(automobilio vagystės, vagystės iš patalpų ar kitokios) gali nukentėti *keli* asmenys, turintys bendrą namų ūkį, todėl tiksliau yra skaičiuoti šių nusikalstamų veikų lygio įvertį remiantis namų ūkių apklausa (ir atitinkamai visų namų ūkių skaičiumi), ne fizinių asmenų apklausa. Antruojų atveju skaičiuojant daroma prielaida, kad nuo antrosios rūšies *vienos* nusikalstamos veikos (plėšimo, seksualinio nusikaltimo, užpuolimo ar kitokios) gali nukentėti *tik vienas* asmuo, todėl tiksliau yra skaičiuoti šių nusikalstamų veikų lygio įvertį remiantis fizinių asmenų apklausa (ir atitinkamai visų fizinių asmenų skaičiumi). Tačiau antruojų atveju gali būti ir kitaip. Plėšikas vienu metu gali apiplėšti kelis asmenis. Pavyzdžiui, Tadas Blinda ištuština puotaujančių ponų kišenes. Tai vienas nusikaltimas, tačiau daug nukentėjusių fizinių asmenų. Namuose siautėjantis girtas vyras gali sumušti ir žmoną, ir vaikus – vienas nusikaltimas, bet keli nukentėjusieji. Todėl antruojų atveju, kai apklausiami tik fiziniai asmenys, netikslu daryti prielaidą, kad nuo vienos nusikalstamos veikos nukenčia tik vienas asmuo.

Jei apklausiamo namų ūkius, tai vagystes reikia skaidyti į dvi dalis: 1) vagystes iš namų ūkių (britų viktimologiniai tyrimai išskiria dviračio vagystę, įsilaužiamąją vagystę, transporto priemonės vagystę, vagystę iš transporto priemonės ir vandalizmą) ir 2) asmeninio turto vagystes (angl. *Theft from the person*)³³⁸. Išvardytos vagystės iš namų ūkių neapima visų galimų atvejų, pavyzdžiui, žoliapjovės, paliktos kieme, vagystės. Tai nėra įsilaužiamoji vagystė, bet žoliapjovė priklauso namų ūkiui, ne atskiram asmeniui. Neįmanoma išvardyti viso turto, kuris galėtų būti pavagiamas *neįsilaužiamosios* vagystės (angl. *burglary*) būdu, tačiau priklausytų namų ūkiui. Be to, galimi ir kitokie nusikaltimai, nuo kurių gali nukentėti namų ūkiai. Pavyzdžiui, turto prievartavimas, sukčiavimas, terorizavimas, neteisėtas poveikis elektroniniams duomenims, informacinei sistemai ir kt.

Kita problema yra finansinio pobūdžio. Atlikti dvi sociologines apklausas (vieną namų ūkių apklausą ir vieną fizinių asmenų apklausą) yra daug brangiau negu vieną fizinių asmenų apklausą. Lietuvoje, kur sociologinėms apklausoms skiriama ypač mažai lėšų, šis aspektas yra reikšmingas. Be to, namų ūkių skaičius Lietuvoje yra labai netikslus. Vis daugiau porų Lietuvoje gyvena nesusituokę, turi bendrą namų ūkį. Tačiau tai namų ūkių statistikoje ne visada atsispindi. Todėl įvertčiai, apskaičiuoti naudojant visų namų ūkių skaičių, yra atitinkamai netikslūs.

338 Tarling, R.; Morris, K., *supra* note, 336, p. 480.

Dėl šių priežasčių 2012 m. atlikome tik fizinių asmenų (Lietuvos gyventojų) viktimologinę apklausą pateikdami respondentams, kurie teigė nukentėję nuo konkrečios rūšies nusikalstamos veikos, papildomą klausimą: „Kiek dar kitų asmenų, be Jūsų, nukentėjo nuo šių Jūsų patirtų nusikalstamų veikų (šios Jūsų patirtos veikos), kurias Jūs nurodėte atsakydami į klausimą q1? Nurodykite tik tuos asmenis, apie kuriuos Jūs tikrai žinote, kad jie nukentėjo kartu su Jumis. (įrašyti asmenų skaičių).“ Remdamiesi atsakymais į šį klausimą galėjome tiksliau įvertinti, kiek asmenų nukentėjo nuo respondentų nurodytų nusikalstamų veikų. Pavyzdžiui, jei pavogtas turtas priklausė keliems asmenims, respondentas galėjo nurodyti bendrasavininkų skaičių, jei vienu metu buvo sumušti keli asmenys, respondentas galėjo nurodyti sumuštų asmenų skaičių.

Šis papildomas klausimas („kiek dar kitų asmenų ... nukentėjo...“) pateikė netikėtai įdomius rezultatus (4.2 lentelė), iš jų matyti, kad respondentai, be savęs, nurodė dar nukentėjusių asmenų visų rūšių nusikalstamų veikų atvejais, išskyrus seksualinio prievartavimo atvejį. Teoriškai ir praktiškai taip pat galėjo būti nurodyti dar kiti asmenys, nukentėję nuo seksualinio prievartavimo. Tačiau iš visų apklaustų respondentų buvo nurodytas tik vienas tokio nusikaltimo atvejis. Todėl tikimybė, kad nuo vieno tokio nusikaltimo būtų nukentėję keli asmenys, buvo maža.

4.2 lentelė. 2011 m. Lietuvoje nukentėjusių nuo nusikalstamų veikų asmenų skaičiai, remiantis 2012 m. viktimologinio tyrimo duomenimis³³⁹

Nusikalstamos veikos rūšis	Nukentėjo nuo veikų	Nukentėjo respondentų	Dar nukentėjo asmenų	Dar nukentėjo asmenų, proc.	Iš viso nukentėjo asmenų
Sukčiavimas	49	41	134	327 %	175
Turto prievartavimas	15	8	10	125 %	18
Viešosios tvarkos pažeidimas	172	83	73	88 %	156
Fizinis smurtas	102	78	50	64 %	128
Neteisėtas poveikis el. duomenims	32	23	14	61 %	37
Turto sunaikinimas ar sugadinimas	124	114	49	43 %	163
Siūlė, davė, pardavė narkotikų	170	63	19	30 %	82

339 Surūšiuoti pagal stulpelio „Dar nukentėjo asmenų, proc.“ reikšmes.

Terorizavimas, grasinimas nužudyti	70	34	10	29 %	44
Vagystė	231	205	45	22 %	250
Plėšimas	37	34	7	21 %	41
Seksualinis priekabiavimas	60	38	4	11 %	42
Reikalavo kyšio	226	152	10	7 %	162
Seksualinis prievartavimas	1	1	0	0 %	1
Iš viso	1 289	874	425	49 %	1 299

Dar kitų asmenų, nukentėjusių nuo respondentų patirtų nusikalstamų veikų, skaičiai yra dideli, lyginant su nukentėjusių respondentų skaičiumi. Pavyzdžiui, nuo sukčiavimų nukentėjo 41 respondentas ir dar kiti 134 asmenys. Jie sudaro 327 proc. nuo sukčiavimų nukentėjusių respondentų skaičiaus, t. y. *dar nukentėjusių nuo sukčiavimų asmenų* skaičius yra 3,27 karto didesnis negu *nukentėjusių nuo sukčiavimų respondentų* skaičius. Santykinai daug dar nukentėjusių asmenų respondentai nurodė turto prievartavimo (125 proc.), viešosios tvarkos pažeidimų (88 proc.), fizinio smurto (64 proc.) ir kitų nusikalstamų veikų rūšių atvejais.

Iš viso dar kitų asmenų, nukentėjusių nuo respondentų patirtų visų nusikalstamų veikų, skaičius sudaro apie pusę (49 proc.) visų nukentėjusių respondentų skaičiaus. Į tokį santykinai didelį dar nukentėjusių asmenų skaičių tikslinga atsižvelgti, skaičiuojant nusikalstamų veikų paplitimo lygius bei RAS rodiklius. Tačiau nagrinėjant užsienio šalių patirtį tokio papildomo klausimo viktimologinio tyrimo klausimyne ir atitinkamos nusikalstamų veikų lygio įvertimo korekcijos aptikti nepavyko. Todėl racionalu būtų apskaičiuoti nusikalstamų veikų lygio įvertimus ir RAS rodiklius pradžioje neatsižvelgiant į tai, kad nuo tos pačios veikos gali nukentėti keli asmenys, paskui apskaičiuoti šiuos įvertimus ir rodiklius atsižvelgiant į tai, kad nuo tos pačios veikos gali nukentėti keli asmenys, ir abiem atvejais gautus rezultatus palyginti.

4.2.1. 2S modelio taikymas neatsižvelgiant į tai, kad nuo tos pačios veikos gali nukentėti keli asmenys

Remiantis 2012 m. atliktos 15–74 m. amžiaus 2 006 Lietuvos gyventojų viktimologinės apklausos duomenimis, nusikalstamų veikų, nuo kurių respondentai teigė nukentėję 2011 m. Lietuvoje, skaičiai ir kiti rodikliai pateikti 4.3 lentelėje.

4.3 lentelė. Nusikalstamų veikų ir nuo jų 2011 m. Lietuvoje nukentėjusių respondentų duomenys³⁴⁰ pagal 2012 m. atliktą viktimologinį tyrimą

Nusikalstamos veikos rūšis	Nusikalstamų veikų sk.	Nukentėjusių respondentų sk.	Pranešė veikų, sk.	Pranešė veikų, proc.
Vagystės	231	205	133	58 %
Kyšio reikalavimas	226	152	6	3 %
Viešosios tvarkos pažeidimas (tik nusikaltimai)	172	83	41	24 %
Siūlė, davė, pardavė narkotikų	170	63	12	7 %
Turto sunaikinimas, sugadinimas	124	114	63	51 %
Fizinis smurtas	102	78	48	47 %
Terorizavimas, grasinimas nužudyti	70	34	18	26 %
Seksualinis priekabiavimas	60	38	8	13 %
Sukčiavimas	49	41	26	53 %
Plėšimai	37	34	25	68 %
Neteisėtas poveikis el. duomenims	32	23	6	19 %
Turto prievartavimas	15	8	4	27%
Seksualinis prievartavimas	1	1	1	100 %
Iš viso:	1 289	874	391	30 %

4.4 lentelėje pateikti nusikalstamų veikų rodikliai pagal registruoto nusikalstamumo ir viktimologinės gyventojų apklausos duomenis. Kaip šie rodikliai apskaičiuoti, paaiškinsime remdamiesi vagysčių pavyzdžiu. 2012 m. atliktos Lietuvos gyventojų viktimologinės apklausos duomenimis,

³⁴⁰ Surūšiuoti pagal nusikalstamų veikų skaičių.

iš 15–74 m. amžiaus 2 006 respondentų 205 (10 proc.) 2011 m. Lietuvoje respondentai nukentėjo nuo 231 vagystės, iš jų teisėsaugos įstaigoms pranešė apie 133 (58 proc.) vagysčių atvejus (4.3 lentelė). Vagysčių Vikt³⁴¹ yra lygus 11 515, t. y. skaičius vagysčių, nuo kurių respondentai teigė nukentėję, apskaičiuotas 100 tūkstančių respondentų. Vagysčių Pran³⁴² yra lygus 6 630, t. y. skaičius vagysčių, apie kurias respondentai, jų teigimu, pranešė teisėsaugai, apskaičiuotas 100 tūkstančių respondentų. 2011 m. Lietuvoje buvo užregistruota 36 971 vagystė (nusikalstama veika)³⁴³. Registruotų vagysčių (nusikalstamų veikų) lygis 100 tūkstančių gyventojų Reg³⁴⁴ yra lygus 1 139. Registruotų vagysčių ir viktimologinės apklausos duomenimis, apskaičiuotų vagysčių lygio 100 000 gyventojų integruojantis rodiklis RAS³⁴⁵ yra lygus 7 114.

341 Respondentų patirtų vagysčių skaičių 231 padalijame iš apklaustų respondentų skaičiaus 2006 (imties dydžio) ir padauginame iš 100 000. Taip čia ir toliau apskaičiuojame skaičių Vikt.

342 Respondentų praneštų teisėsaugai vagysčių skaičių 133 padalijame iš apklaustų respondentų skaičiaus 2 006 (imties dydžio) ir padauginame iš 100 000. Taip čia ir toliau apskaičiuojame skaičių Pran.

343 *Duomenys apie nusikalstamas veikas, padarytas Lietuvos Respublikoje pagal BK straipsnius (Forma 1-G). Informatikos ir ryšių departamento prie VRM statistinė ataskaita* [interaktyvus]. Vilnius: Nusikalstamumo prevencijos Lietuvoje centras [žiūrėta 2012-05-17]. <<http://www.nplc.lt:8000/asis/>>.

344 Registruotų vagysčių skaičių 36 971 padalijame iš Lietuvos gyventojų skaičiaus 2011 m. pradžioje – 3 244 601 ir padauginame iš 100 tūkstančių. Taip čia ir toliau apskaičiuojame skaičių Reg. Lietuvos gyventojų skaičiaus 2011 m. pradžioje informacijos šaltinis: *Gyventojų skaičius metų pradžioje* [interaktyvus]. Vilnius: Lietuvos statistikos departamentas [žiūrėta 2012-05-17]. <<http://db1.stat.gov.lt/statbank/selectvarval/saveselections.asp?MainTable=M3010206&PLanguage=0&TableStyle=&Buttons=&PXSID=3212&IQY=&TC=&ST=ST&rvar0=&rvar1=&rvar2=&rvar3=&rvar4=&rvar5=&rvar6=&rvar7=&rvar8=&rvar9=&rvar10=&rvar11=&rvar12=&rvar13=&rvar14=>>>.

345 Apskaičiuojamas remiantis formule $RAS = Reg + (Vikt - Reg) \times (Pran/Vikt)$.

4.4 lentelė. Nusikalstamų veikų rodikliai³⁴⁶ 2011 m. Lietuvoje

Nusikalstamos veikos rūšis	Vikt (lygis)	Pran (lygis)	Reg (lygis)	RAS (lygis)	Regist- ruotų n. veikų sk. ³⁴⁷	Vikt / Reg santy- kis	RAS / Reg santy- kis
Vagystė	11515	6 630	1 139	7 114	36 971	10	6
Kyžio reikalavimas	11266	299	2,1	301	68	5 376	144
Viešosios tvarkos pažeidimas	8 574	2 044	107	2 125	3 467	80	20
Siūlė, davė, pardavė narkotikų	8 475	598	28	624	906	303	22
Turto sunaikinimas, sugadinimas	6 181	3 141	156	3 217	5 049	40	21
Fizinis smurtas	5 085	2 393	127	2 460	4 107	40	19
Terorizavimas, grasinimas nužudyti	3 490	897	28	918	912	124	33
Seksualinis priekabiavimas	2 991	399	0,3	399	11	8 822	1 177
Sukčiavimas	2 443	1 296	169	1 375	5 479	14	8
Plėšimas	1 844	1 246	77	1 271	2 502	24	16
Neteisėtas poveikis el. duomenims	1 595	299	0,2	299	7	7 394	1 387
Turto prievartavimas	748	199	5,3	203	172	141	38
Seksualinis prievartavimas	50	50	12	50	399	4	4
Iš viso:	64257	19492	1851	20357	60050	35	11

Iš 4.2 paveikslo ir 4.4 lentelės matyti, kad registruotų vagysčių lygis (Reg = 1139) yra 10 kartų mažesnis negu vagysčių lygis, apskaičiuotas remiantis viktimologinio tyrimo duomenimis (Vikt = 11 515). Viktimologinis tyrimas rodo, kad vagysčių lygis Vikt yra net 4,7 karto didesnis negu bendras visų 2011 m. registruotų Lietuvoje nusikalstamų veikų lygis³⁴⁸,

346 Surūšiuoti pagal Vikt lygį.

347 Duomenys apie nusikalstamas veikas, padarytas Lietuvos Respublikoje pagal BK straipsnius (Forma 1-G), supra note 343.

348 Duomenys apie nusikalstamumą Lietuvos Respublikoje (Forma 1Ž). Informatikos ir ryšių departamento prie VRM statistinė ataskaita [interaktyvus]. Vilnius: Informatikos ir ryšių departamentas prie VRM [žiūrėta 2012-05-17]. < [http://www.vrm.lt/fileadmin/Image_Archive/IRD/Statistika/txt_file.phtml?fv=201112/f-1z-201112.data.txt&ff=<!--\[1Z\]2|-->&tt=Domenys apie nusikalstamumą Lietuvos Respublikoje \(Forma_1Ž\) >](http://www.vrm.lt/fileadmin/Image_Archive/IRD/Statistika/txt_file.phtml?fv=201112/f-1z-201112.data.txt&ff=<!--[1Z]2|-->&tt=Domenys apie nusikalstamumą Lietuvos Respublikoje (Forma_1Ž) >).

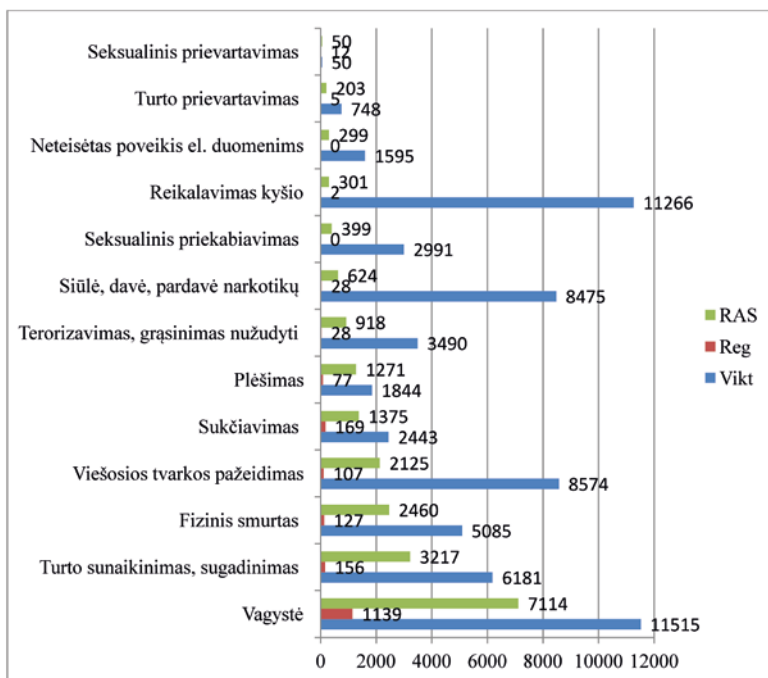
kuris yra 2 471. Vagysčių lygis Vikt neatspindi tikrojo šių nusikalstamų veikų lygio. Tikrasis vagysčių lygis gali būti ir didesnis, ir mažesnis. Tačiau yra didelis poreikis vertinti nusikalstamumo lygį ir jo pokyčius. Kuriuo skaičiumi remtis: Vikt ar Reg? Šiuos dydžius integruoja rodiklis RAS per praneštų nusikalstamų veikų lygį (Pran). Jei respondentai nepranešė teisėsaugai apie patirtas vagystes, tai galime manyti, kad jos jiems buvo mažai reikšmingos, nepavojingos, nes pagrindinis veiksnys, nulemiantis tai, ar bus pranešta teisėsaugai apie patirtą nusikalstamą veiką, yra veikos sunkumas, pavojingumas. Kadangi respondentai teigė pranešę teisėsaugai tik 58 proc. veikų, nuo kurių jie nukentėjo, tai rodiklis RAS yra gerokai mažesnis už Vikt. Rodiklis RAS įvertina ne tik tai, kiek registruota vagysčių, bet ir kiek patirtų vagysčių respondentai (apklausa) vertina rimtai – kiek atvejų, kai jie ėmėsi veiksmų – pranešė apie tai policijai.

4.2 paveiksle matome, kad vienas iš didžiausių nusikalstamų veikų lygių, apskaičiuotų remiantis gyventojų apklausos duomenimis (Vikt), yra *kyšio reikalavimas*. Tačiau šiuo atveju respondentai nelinkę pranešti apie tai policijai, jie teigia pranešę tik 3 proc. patirtų tokių veikų (4.3 lentelė). Todėl šiuo atveju rodiklis RAS yra net 37 kartus mažesnis už Vikt. 2011 m. atliktos apklausos duomenimis, 57 proc. Lietuvos gyventojų duotų kyšių³⁴⁹. Vadinasi, kyšininkavimas tarp gyventojų nelabai smerkiamas. Kažin ar būtų logiška vertinti nusikalstamų veikų – reikalavimų duoti kyšių – lygį, remiantis respondentų patirtų tokių nusikalstamų veikų lygiu (Vikt)? Juk ir respondentų vertinimai, kad iš jų reikalavo duoti kyšių, nėra tikslūs. Gal respondentui tik taip pasirodė? Neištirtos ir teisiškai reikšmingos įvykio aplinkybės. Iš kitos pusės, remtis registruotų tokių nusikalstamų veikų lygiu (Reg) vertinant kyšininkavimą Lietuvoje taip pat būtų nelogiška. Per 2011 m. Lietuvoje registruoti tik 68 kyšininkavimo atvejai (4.4 lentelė). Tai neatitinka tikrojo kyšininkavimo masto Lietuvoje. Gyventojų apklausos³⁵⁰ rodo, kad per pastaruosius 12 mėnesių (2010/2011) kyšių davė: 22 proc. gyventojų, 17 proc. įmonių atstovų, 19 proc. valstybės tarnautojų. Per 5 metus (2007–2011) kyšių davusiųjų buvo atitinkamai 41 proc., 34 proc. ir 39 proc. *Rodiklis RAS rodo labiau adekvatų realiai pa-*

349 *Lietuvos korupcijos žemėlapis* [interaktyvus]. Vilnius: Vilmorus, 2011 [žiūrėta 2012-05-26]. <http://www.stt.lt/documents/soc_tyrimai/Korupcijos_zemelapis.pdf>.

350 *Ibid.*

dėčiai skaičių (įvertį) negu Reg ir Vikt. RAS labiau tinka naudoti vertinant tikrąjį kyšininkavimo lygį Lietuvoje.

4.2 pav. Nusikalstamų veikų lygiai 100 000 gyventojų 2011 m. Lietuvoje (surūšiuota pagal RAS rodiklį)

Kitokia padėtis yra *plėšimų* atveju. Respondentai teigė, kad pranešė policijai net 68 proc. atvejų, kai jie nukentėjo nuo plėšimų (4.3 lentelė). Šiuo atveju plėšimų lygio rodiklis RAS rodo reikšmę, artimesnę Vikt reikšmei, Vikt yra tik 1,5 karto didesnis už RAS, nors Reg yra net 24 kartus mažesnis už Vikt. *Plėšimų atveju RAS rodiklis taip pat geriau tinka plėšimų lygiui vertinti negu Reg ar Vikt rodikliai.* Vertinant plėšimų lygį būtų nelogiška remtis tik Reg rodikliu, jei iš gyventojų apklausų matome, kad Reg yra net 24 kartus mažesnis už Vikt. Būtų nelogiška remtis ir tik Vikt rodikliu, nes tik apie 68 proc. atvejų respondentai teigė pranešę policijai. Kažin ar logiška yra į plėšimų Lietuvoje lygio vertinimą įtraukti visus tuos atvejus, nuo kurių respondentų teigimu, jie nukentėjo, bet apie kuriuos

policijai nepranešė. Kažin ar galime visus tokius atvejus laikyti reikšmingais, jei respondentai juos nelaikė reikšmingais – nepranešė apie juos policijai. Vikt rodiklis nerodo tikrojo plėšimų lygio. Tikėtina, kad realusis plėšimų lygis yra mažesnis už Vikt, nes dalis atvejų, kuriuos respondentai laikė įvykdytais prieš juos plėšimais, ištyrus teisiškai reikšmingas aplinkybes, nepasitvirtintų.

Iš 4.4 lentelės matyti, kad bendras tirtų nusikalstamų veikų lygis Vikt (64 257) yra net 35 kartus didesnis už registruotų tokių veikų lygį Reg (1 851). Galima teigti, kad tirtos nusikalstamų veikų rūšys sudaro 75 proc. visų registruotų nusikalstamų veikų (bendrojo nusikalstamumo) 2011 m. Lietuvoje³⁵¹. Todėl visų tirtų nusikalstamų veikų suminis rodiklis RAS, kuris lygus 20 357, didžiąja nusikalstamų veikų dalimi (apie 75 proc.) leidžia įvertinti nusikalstamumo 2011 m. Lietuvoje lygį. Visų tirtų nusikalstamų veikų suminis rodiklis RAS yra 8 kartus didesnis negu bendras visų (ne tik tirtų rūšių) registruotų veikų lygis 2011 m. Lietuvoje (2 471).

4.2.2. 2S modelio taikymas atsižvelgiant į tai, kad nuo tos pačios veikos gali nukentėti keli asmenys

Svarbu atsižvelgti į tai, kad nuo tos pačios veikos gali nukentėti keli asmenys. Nusikalstamų veikų lygio įverčius ir RAS rodiklius galime pailustruoti tokiu pavyzdžiu. Nuo vieno kompiuterinio viruso gali nukentėti tūkstančiai asmenų. Įsivaizduokime atvejį, kai nuo vieno kompiuterinio viruso nukenčia dešimtadalis Lietuvos gyventojų. Iš viktimologinės apklausos gauname, kad dešimtadalis apklaustų respondentų nukentėjo nuo tokių nusikalstamų veikų (neteisėtas poveikis elektroniniams duomenims). Skaičiuodami tokių veikų paplitimo lygio įvertį 100 000 respondentų darytume taip: nusikalstamų veikų, nuo kurių teigia nukentėję respondentai, skaičių padalytume iš apklaustų respondentų skaičiaus ir padauginame iš 100 000. T. y. 100 000 respondentų nukentėtų nuo šių nusikalstamų veikų tiek kartų daugiau, kiek kartų 100 000 yra daugiau už apklaustų respondentų skaičių. Taip sudarydami proporciją laikytume,

³⁵¹ Bendrą 2011 m. Lietuvoje užregistruotų nusikalstamų veikų, kurių rūšys buvo tirtos panaudojant viktimologinę gyventojų apklausą, lygį Reg, lygį 1 851, padalijame iš visų 2011 m. Lietuvoje registruotų nusikalstamų veikų bendro nusikalstamumo (visų galimų veikų) lygio – 2 471.

kad nuo vienos nusikalstamos veikos nukenčia tik vienas asmuo, ir gautume labai didelį nusikalstamų veikų skaičių (įvertį) 100 000 respondentų. Tačiau iš tikrųjų būtų tik viena nusikalstama veika, nuo kurios nukentėjo labai daug žmonių.

Kaip atsižvelgti į tai, kad nuo vienos nusikalstamos veikos nukenčia keli asmenys, kai skaičiuojame nusikalstamų veikų įverčius? Tegu nuo konkrečios rūšies nusikalstamų veikų nukentėjo R respondentų. Šie R respondentai nukentėjo iš viso nuo V tos rūšies veikų. $R \leq V$, nes vienas respondentas gali nukentėti nuo vienos ar daugiau nusikalstamų veikų. Nukentėjusių asmenų (ne tik respondentų) skaičių nuo šių V veikų pažymėkime A. Nukentėjusių asmenų skaičius A yra didesnis arba lygus nukentėjusių respondentų skaičiui R. Tai priklauso nuo to, ar respondentai nurodė ir kiek dar nurodė asmenų, kurie nukentėjo nuo tos pačios nusikalstamos veikos. Jei nenaudojame patikslinto nukentėjusių asmenų skaičiaus A, kuris lygus nukentėjusių respondentų skaičiui R ir dar nukentėjusių nuo tų pačių veikų asmenų skaičiaus sumai, tai apskaičiuojame įvertį nusikalstamų veikų, nuo kurių nukentėjo generalinės aibės asmenys, pagal formulę:

$$I_v = V \times \text{Gen} / \text{Imt} \quad (1 \text{ formulė}),$$

čia I_v – nusikalstamų veikų, nuo kurių nukentėjo generalinės aibės asmenys, įvertis. V – skaičius veikų, nuo kurių nukentėjo respondentai. Gen – asmenų skaičius generalinėje aibėje. Imt – imties dydis (visų apklaustų respondentų skaičius).

Tačiau, žinodami, kad kai kuriais atvejais nuo vienos nusikalstamos veikos nukentėjo po kelis asmenis, kad vidutiniškai nuo V nusikalstamų veikų nukenčia ne R, o A asmenų (A daugiau arba lygu R), galime ir privalome mažinti įvertį nusikalstamų veikų, nuo kurių nukentėjo generalinės aibės asmenys, tiek kartų, kiek kartų daugiau yra nukentėjusių asmenų A negu nukentėjusių respondentų R. Atlikus šią korekciją patikslintas įvertis nusikalstamų veikų, nuo kurių nukentėjo generalinės aibės asmenys, apskaičiuojamas pagal formulę:

$$I_{v_{\text{patikslintas}}} = (V \times \text{Gen} / \text{Imt}) \times (R / A) \quad (2 \text{ formulė})$$

Taigi galime atsisakyti namų ūkių apklausų, apklausti tik fizinius asmenis. Tačiau pastaruoju atveju atsiranda papildomas klausimas klausimyne: kiek dar asmenų, be jūsų, nukentėjo nuo šios nusikalstamos veikos?

Analogiška korekcija reikalinga ir skaičiuojant praneštų nusikalstamų veikų įvertį:

$$I_{v_{\text{pran. patikslintas}}} = (V_{\text{pran}} \times \text{Gen} / \text{Imt}) \times (R / A) \quad (3 \text{ formulė}),$$

čia $I_{v_{\text{pran. patikslintas}}}$ – praneštų nusikalstamų veikų, nuo kurių nukentėjo generalinės aibės asmenys, įvertis. V_{pran} – praneštų veikų skaičius, nuo kurių nukentėjo respondentai. Gen – asmenų skaičius generalinėje aibėje. Imt – imties dydis (visų apklaustų respondentų skaičius). Skaičiuojant įverčius šimtui tūkstančių asmenų generalinė aibė Gen lygi 100 tūkstančių.

Atsižvelgus į tai, kiek dar asmenų, be respondentų, nukentėjo nuo nusikalstamų veikų ir pritaikius patikslinimus pagal formules (2 bei 3) lentelėje 4.4 pateikti skaičiai pasikeičia, gaunamos patikslintos rodiklių reikšmės, pavaizduotos 4.5 lentelėje.

4.5 lentelė. Nusikalstamų veikų rodikliai³⁵² 2011 m. Lietuvoje, atsižvelgiant į tai, kiek dar asmenų, be respondentų, nukentėjo nuo nusikalstamų veikų

Nusikalstamos veikos rūšis	Vikt (lygis)	Pran (lygis)	Reg (lygis)	RAS (lygis)	Regist- ruotų n. veikų sk.	Vikt / Reg santykis	RAS / Reg san- tykis
Kyšio Reikalavimas	10571	281	2,1	283	68	5044	135
Vagystė	9 443	5 437	1 139	5 920	3 6971	8	5
Siūlė, davė, pardavė narkotikų	6 511	460	28	486	906	233	17
Viešosios tvarkos pažeidimas	4 562	1 087	107	1 169	3467	43	11
Turto sunaikinimas, sugadinimas	4 323	2 196	156	2 273	5 049	28	15
Fizinis smurtas	3 099	1 458	127	1 525	4 107	24	12
Seksualinis priekabiavimas	2706	361	0,3	361	11	7 982	1 065
Terorizavimas, grasinimas nužudyti	2 696	693	28	714	912	96	25
Plėšimas	1 530	1 033	77	1 058	2 502	20	14
Neteisėtas poveikis el. duomenims	992	186	0,2	186	7	4 596	863

³⁵² Surūšiuoti pagal Vikt lygį.

Sukčiavimas	572	304	169	383	5 479	3	2
Turto prievartavimas	332	89	5,3	93	172	63	17
Seksualinis prievartavimas	50	50	12	50	399	4	4
Iš viso	47386	13635	1851	14501	60050	26	8

Atsižvelgiant į tai, kiek dar asmenų, be respondentų, nukentėjo nuo nusikalstamų veikų, dydžiai Vikt, Pran, RAS gaunami mažesni (4.5 lentelė), negu buvo suskaičiuoti, kai į šį aspektą nebuvo atsižvelgta (4.4 lentelė). Iš *viso bendras* tirtų nusikalstamų veikų lygio įvertis Vikt apskaičiuotas atsižvelgiant į tai, kiek dar asmenų, be respondentų, nukentėjo nuo nusikalstamų veikų, sumažėjo 1,36 karto, lyginant su įverčiu Vikt, apskaičiuotu neatsižvelgiant į tai, kiek dar asmenų, be respondentų, nukentėjo nuo nusikalstamų veikų (4.6 lentelė). Visi *bendri* tirtų nusikalstamų veikų rodikliai (Vikt, Pran, RAS, Vikt/Reg ir RAS/Reg) apytiksliai sumažėjo 1,4 karto. Daugiausia sumažėjo sukčiavimų (apie 4 kartus), turto prievartavimų (apie 2,2 karto) ir viešosios tvarkos pažeidimų (apie 1,9 karto) rodiklių reikšmės, priklausomai nuo to, kiek didesnis buvo nukentėjusių *asmenų* skaičius, lyginant su nukentėjusių *respondentų* skaičiumi (4.2 lentelė).

4.6 lentelė. Nusikalstamų veikų rodiklių 2011 m. Lietuvoje santykiai³⁵³

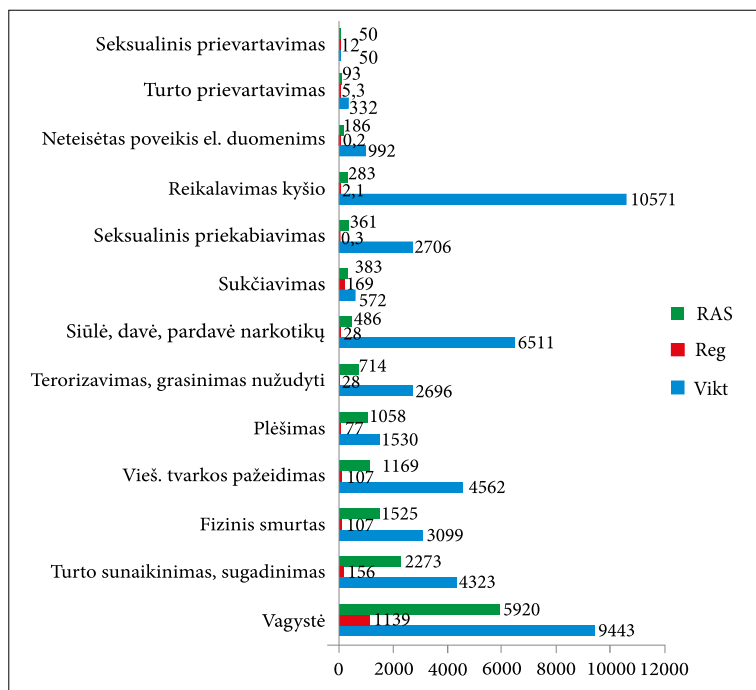
Nusikalstamos veikos rūšis	Vikt	Pran	RAS	Vikt / Reg	RAS / Reg
Sukčiavimas	4,27	4,27	3,59	4,27	3,59
Turto prievartavimas	2,25	2,25	2,20	2,25	2,20
Viešosios tvarkos pažeidimas	1,88	1,88	1,82	1,88	1,82
Fizinis smurtas	1,64	1,64	1,61	1,64	1,61
Neteisėtas poveikis el. duomenims	1,61	1,61	1,61	1,61	1,61
Turto sunaikinimas, sugadinimas	1,43	1,43	1,42	1,43	1,42
Siūlė, davė, pardavė narkotikų	1,30	1,30	1,29	1,30	1,29

353 Atitinkamo rodiklio, neatsižvelgiant į tai, kiek dar asmenų, be respondentų, nukentėjo nuo nusikalstamų veikų, ir to paties rodiklio, atsižvelgiant į tai, kiek dar asmenų, be respondentų, nukentėjo nuo nusikalstamų veikų, santykis. Rodiklių santykiai surūšiuoti pagal rodiklių Vikt santykį.

Terorizavimas, grasinimas nužudyti	1,29	1,29	1,29	1,29	1,29
Vagystė	1,22	1,22	1,20	1,22	1,20
Plėšimas	1,21	1,21	1,20	1,21	1,20
Seksualinis priekabiavimas	1,11	1,11	1,11	1,11	1,11
Reikalavimas kyšio	1,07	1,07	1,07	1,07	1,07
Seksualinis prievartavimas	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00
Iš viso	1,36	1,43	1,40	1,36	1,40

Įvertinę skaičių asmenų, dar nukentėjusių nuo tų pačių nusikalstamų veikų, kurias nurodė respondentai, matome, kad ne tik sumažėjo rodiklių įverčių reikšmės, bet ir pasikeitė nusikalstamų veikų įverčių pasiskirstymas pagal nusikalstamų veikų rūšis. Neatsižvelgiant į kitus asmenis, dar nukentėjusius nuo tų pačių nusikalstamų veikų, didžiausios Vikt reikšmės buvo vagysčių, kyšio reikalavimų ir viešosios tvarkos pažeidimų (mažėjimo tvarka, 4.4 lentelė), o atsižvelgiant į dar kitus nukentėjusius asmenis didžiausios Vikt reikšmės buvo kyšio reikalavimų, vagysčių ir siūlė, davė, pardavė narkotikų (mažėjimo tvarka, 4.5 lentelė).

Atsižvelgiant į tai, kiek dar asmenų, be respondentų, nukentėjo nuo nusikalstamų veikų, Reg, RAS ir Vikt dydžių reikšmės pavaizduotos 4.3 paveiksle. Matome, kad nusikalstamų veikų rūšys pagal RAS rodiklio dydį yra išsidėsčiusios panašiai kaip ir tuo atveju, kai nebuvo atsižvelgta į asmenų, kurie nukentėjo nuo tų pačių nusikalstamų veikų, kaip ir respondentai, skaičių. Abiem atvejais didžiausias RAS rodiklis yra vagysčių, turto sunaikinimo ar sugadinimo, fizinio smurto, viešosios tvarkos pažeidimų. Tačiau yra ir pasikeitimų. Toliau pagal RAS rodiklio dydį mažėjimo tvarka nusikalstamos veikos jau išsidėsto kitaip, palyginti su tuo atveju, kai nebuvo atsižvelgta į asmenų, kurie nukentėjo nuo tų pačių nusikalstamų veikų, kaip ir respondentai, skaičių. Dabar mažėjimo tvarka pagal RAS rodiklį yra plėšimas, terorizavimas, grasinimas nužudyti, siūlymas, davimas, pardavimas narkotikų ir sukčiavimas. Toliau pagal RAS rodiklio dydį mažėjimo tvarka nusikalstamos veikos taip pat išsidėsto abiem atvejais: seksualinis priekabiavimas, kyšio reikalavimas, neteisėtas poveikis elektroniniams duomenims, turto prievartavimas ir seksualinis prievartavimas.

4.3 pav. Nusikalstamų veikų lygiai 100 000 gyventojų 2011 m. Lietuvoje (surūšiuota pagal RAS rodiklį), atsižvelgiant į tai, kiek dar asmenų, be respondentų, nukentėjo nuo nusikalstamų veikų

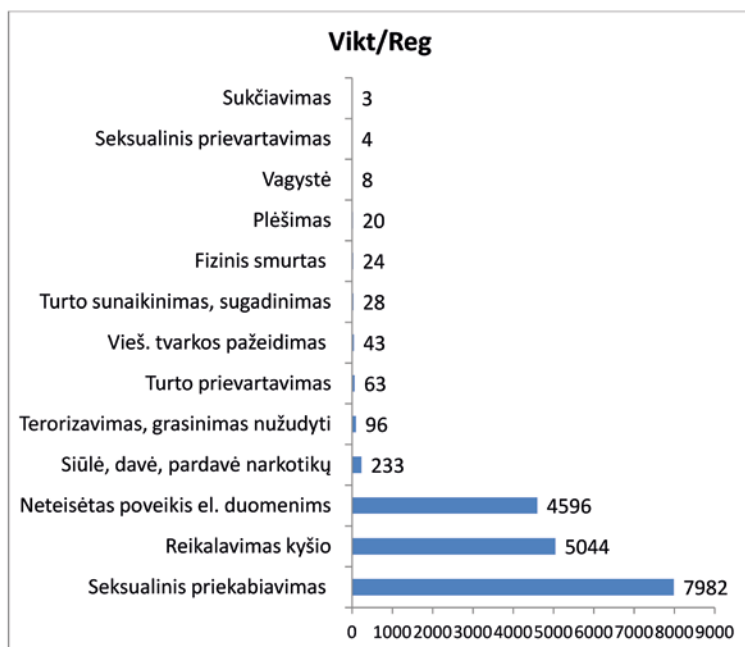
Vertinant tirtų nusikalstamų veikų lygį, remiantis 4.3 paveiksle pa-vaizduotais duomenimis, darome išvadas:

- Nors nusikalstamų veikų įverčiai, remiantis viktimologinių tyrimų duomenimis, rodo reikalavimų kyšio didžiausią nusikalstamų veikų lygį, tačiau šių nusikalstamų veikų lygis naudojant RAS rodiklį (dviejų spindulių modelį) vertinamas kaip vienas iš mažesnių (ketvirtas, skaičiuojant nuo mažiausio RAS rodiklio).
- Didžiausias tirtų nusikalstamų veikų lygis, remiantis ir registruoto nusikalstamumo statistika, ir naudojant RAS rodiklį, yra vagysčių. Tačiau vagysčių lygis, naudojant dviejų spindulių modelį (RAS rodiklį), vertinamas kaip 5 kartus didesnis, negu rodo registruoto nusikalstamumo statistika.

- Nors sukčiavimų lygis, registruoto nusikalstamumo statistikos duomenimis, yra antras iš didžiausių lygių (pagal Reg), tačiau RAS rodiklis rodo sukčiavimų lygį, esantį mažesnių pagal RAS dydį tirtų nusikalstamų veikų pusėje.
- Remiantis dviejų spindulių modeliu antras iš didžiausių nusikalstamų veikų lygių yra turto sunaikinimo ir sugadinimų lygis. Šių nusikalstamų veikų lygio įvertis RAS yra 15 kartų didesnis negu registruotų tokių nusikalstamų veikų lygis.
- Remiantis dviejų spindulių modeliu, trečias iš didžiausių nusikalstamų veikų lygių yra fizinio smurto lygis. Šių nusikalstamų veikų lygio įvertis RAS yra 12 kartų didesnis nei registruotų tokių nusikalstamų veikų lygis.
- Nusikalstamumo prevencijos ir kontrolės politikoje, siekiant kuo labiau sumažinti nusikalstamų veikų skaičių, reiktų poveikį sutelkti į vagysčių, turto sunaikinimo ar sugadinimo, fizinio smurto, viešosios tvarkos pažeidimų ir plėšimų nusikalstamas veikas.

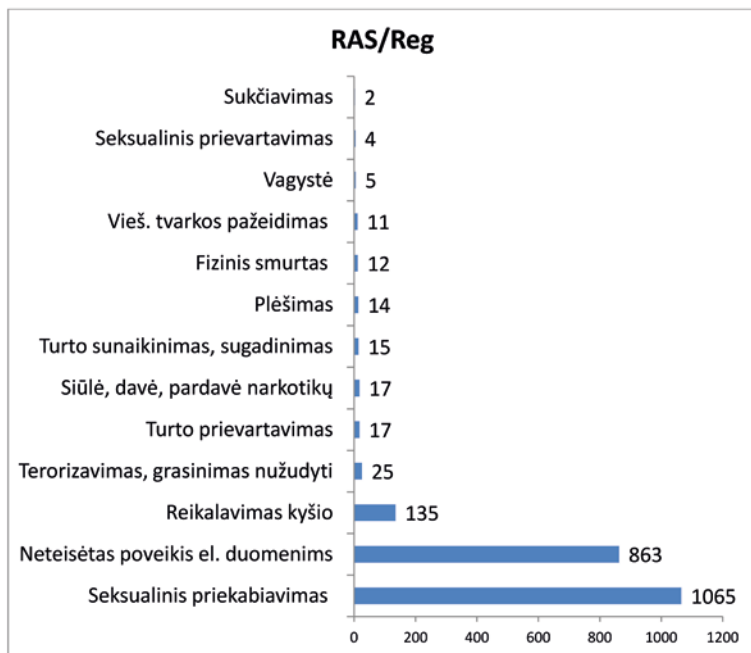
Didžiausi (4.4 pav.) nusikalstamų veikų lygio, apskaičiuoto remiantis viktimologinio tyrimo duomenimis, ir atitinkamų registruotų veikų lygio neatitikimai yra seksualinių priekabiavimų (Vikt/Reg santykis yra 7 982 kartai), kyšio reikalavimų (Vikt/Reg santykis 5 044 kartai) ir neteisėto poveikio elektroniniams duomenims (Vikt/Reg santykis 4 596 kartai). Pradedant nusikalstamomis veikomis – siūlė, davė, pardavė narkotikų – 4.4 paveiksle matome staigų Vikt/Reg santykio reikšmės sumažėjimą. Toks didelis Vikt/Reg santykio skirtumas provokuoja kelti hipotezes ir toliau atlikti šį reiškinį paaiškinančius tyrimus. Juo labiau kad visų tirtų nusikalstamų veikų *bendras Vikt/Reg santykis (26 kartai)* yra nulemtas būtent šių trijų rūšių nusikalstamų veikų.

Tyrimas parodė, kad sukčiavimų, seksualinių prievartavimų ir vagysčių lygių neatitikimai (Vikt/Reg santykiai) yra mažiausi.

4.4 pav. Nusikalstamų veikų lygių Vikt ir Reg santykis 2011 m. Lietuvoje

Palyginę RAS ir Reg santykį (4.5 pav.) matome, kad didžiausias yra seksualinių priekabiavimų, neteisėto poveikio elektroniniams duomenims ir kyšio reikalavimų neatitikimas. Tai tos pačios nusikalstamų veikų rūšys kaip ir Vikt/Reg santykio atveju, tik jų išsidėstymo eilės tvarka nebe tokia pati. Analogiškai, kaip ir Vikt/Reg santykio atveju, RAS/Reg santykio dydis vėl išsiskiria šių trijų nusikalstamų veikų rūšių, ypač seksualinio priekabiavimo ir neteisėto poveikio elektroniniams duomenims, atveju. Analogiškai Vikt/Reg santykiui, sukčiavimų, seksualinių prievartavimų ir vagysčių lygių neatitikimai (RAS/Reg santykiai) yra mažiausi. Visų tirtų nusikalstamų veikų *bendras RAS/Reg santykis yra 8 kartai*. Kitaip sakant, remiantis dviejų spindulių modeliu ir atitinkamai nustatytu nusikalstamų veikų lygio vertinimo rodikliu RAS tirtų nusikalstamų veikų bendras lygis yra apie 8 kartus didesnis negu atitinkamų registruotų nusikalstamų veikų bendras lygis.

4.5 pav. Nusikalstamų veikų lygių RAS ir Reg santykis 2011 m. Lietuvoje

4.2.3. 2S modelio taikymas vertinant nusikalstamų veikų lygio pokyčius

Pagrindiniai dviejų spindulio modelio sukūrimo tikslai naudojant 2S informaciją yra:

- 1) įvertinti nusikalstamų veikų *lygį*;
- 2) įvertinti nusikalstamų veikų *lygio pokyčius*.

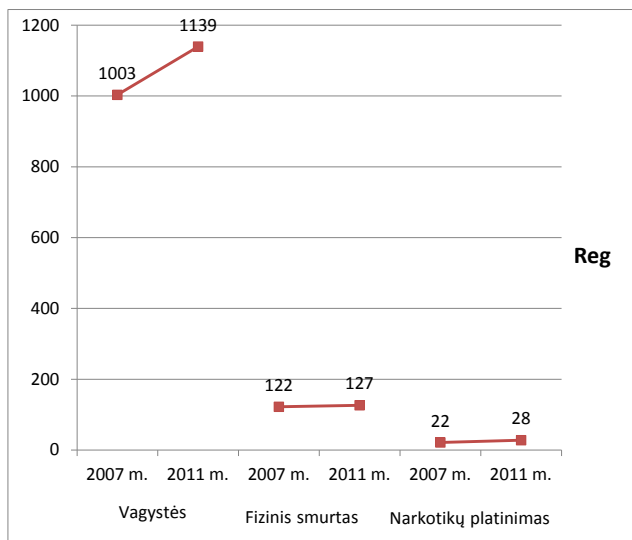
Įvertinome nusikalstamų veikų lygį, panaudodami RAS rodiklį. Dabar pritaikykime 2S modelį (konkrečiau RAS rodiklį) vertindami nusikalstamų veikų lygio pokyčius. Palyginkime nusikalstamų veikų pokyčius, remdamiesi NPLC 2008 m. ir MRU 2012 m. viktimologinių tyrimų rezultatais. NPLC 2008 m. viktimologinio tyrimo klausimyne nebuvo klausimo „*Kiek dar kitų asmenų, be Jūsų, nukentėjo nuo šių Jūsų patirtų nusikalstamų veikų (šios Jūsų patirtos veikos), kurias Jūs nurodėte...*“ Todėl tiksliau būtų

lyginti nusikalstamų veikų lygio pokyčius neatsižvelgiant į tai, kad nuo tos pačios veikos, kurią nurodė respondentas, nukentėjo keli asmenys.

3.4. skyriuje buvo konstatuota, kad atliekant 2008 m. NPLC viktimologinį tyrimą ir 2012 m. MRU viktimologinį tyrimą buvo taikomos visiškai atitinkančios (analogiškos) klausimų formuluotės šioms nusikalstamų veikų rūšims:

- 1) Vagystė (BK 178 str.);
- 2) Fizinis smurtas (BK 135 ir 138, ir 140 str.);
- 3) Siūlė, davė, pardavė narkotikų (BK 260 str., kuris apima ne tik platinimą).

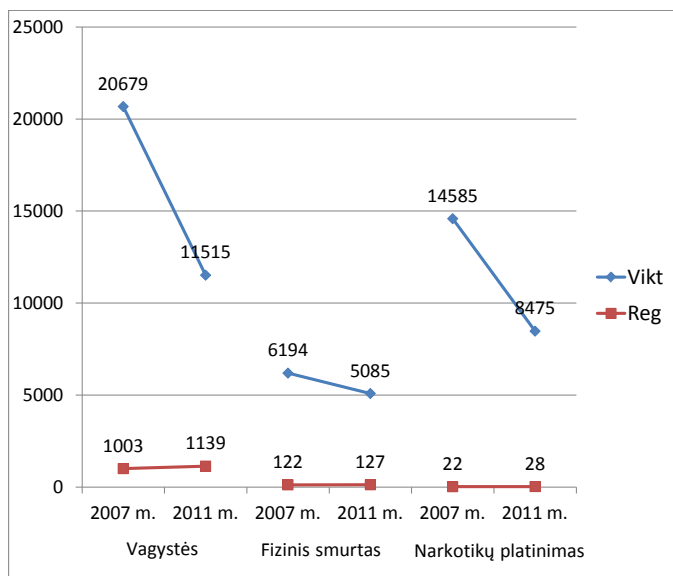
Kokius šių nusikalstamų veikų lygio pokyčius rodo kiekvienas iš dviejų spindulių ir ką rodo RAS rodiklis? Jei nagrinėtume tik registruoto nusikalstamumo duomenis ir neturėtume ar nenaudotume viktimologinių tyrimų duomenų, padarytume išvadą, kad visų šių trijų rūšių nusikalstamų veikų lygis Lietuvoje 2011 m., palyginti su 2007 m., padidėjo (4.6 pav.).

4.6 pav. Registruotų nusikalstamų veikų lygis 100 000 gyventojų (Reg)
Lietuvoje 2007 ir 2011 m.

Tačiau, jei šių nusikalstamų veikų lygio pokyčius vertintume remdamiesi ne tik registruotų veikų lygiu, bet ir nusikalstamų veikų lygiu, apskaičiuotu remiantis viktimologinių tyrimų duomenimis, tai padaryti išvadą, kaip pakito šių nusikalstamų veikų lygis, būtų sunku (4.7 pav.). Visų šių nusikalstamų veikų rūšių atvejais registruotų veikų lygis rodo nedidelį padidėjimą 2011 m., lyginant su 2007 m., tačiau viktimologinių tyrimų rezultatais pagrįsti visų šių nusikalstamų veikų lygiai rodo didelį lygio sumažėjimą (vagysčių – 1,8 karto, narkotikų platinimo – 1,7 karto, tik fizinio smurto sumažėjimas yra ne toks didelis – 1,2 karto). Kyla klausimai:

- 1) Šių nusikalstamų veikų lygiai didėja ar mažėja?
- 2) Kuriuo iš dviejų spindulių remtis atsakant į pirmąjį klausimą?

4.7 pav. Registruotų ir apskaičiuotų iš viktimologinių tyrimų nusikalstamų veikų lygis 100 000 gyventojų (Reg ir Vikt) Lietuvoje 2007 ir 2011 m.

Atsižvelgdami į tai, kurio spindulio informaciją laikysime patikimesne, tokią ir išvadą padarysime. Taigi, išvados bus visiškai priešingos, jei remsimės vienu atveju pirmuoju, o kitu – antruoju spinduliu. Kadangi

abiejų spindulių informacija yra labai netiksl³⁵⁴, tai šiuo atveju, turėdami net dviejų spindulių informaciją, negalime pasakyti, ar šių nusikalstamų veikų lygis per 4 metus Lietuvoje padidėjo, ar sumažėjo. Turime ne vieno šaltinio, o dviejų skirtingų informacijos šaltinių duomenis, tačiau negalime jų sujungti.

Jei prisiminime, kad ankstesniuose skyriuose priėjome išvadą, kad nusikalstamumo lygis negali būti tiksliai pamatuotas, ir jei nuo nusikalstamumo *matavimo* kategorijų pereisime prie nusikalstamumo *vertinimo* kategorijų, panaudodami RAS rodiklį, šių nusikalstamų veikų lygio pakitimus Lietuvoje galėsime įvertinti taip: vagysčių lygis 2011 m. sumažėjo 32 proc., lyginant su 2007 m., fizinio smurto lygis padidėjo 8 proc., o narkotikų platinimo lygis – 415 proc. (daugiau kaip 4 kartus, 4.8 pav.).

4.8 pav. Nusikalstamų veikų lygio 100 000 gyventojų rodikliai Lietuvoje 2007 ir 2011 m.

RAS rodiklis – tai 2S duomenų sujungimo būdas. 4.8 paveikslas – informatyviausias, lyginant su ankstesniais dviem paveikslais. Jis rodo ne tik

354 Kiekvieno spindulio netikslumo priežastis aptarėme ankstesniuose skyriuose.

dviejų skirtingų informacijos šaltinių priešingas tendencijas, bet ir rodiklio RAS pokyčius. Rodiklis RAS sudaro galimybes vertinti nusikalstamų veikų lygį, remiantis registruotų ir viktimologinių tyrimų duomenimis, jų neabsoliutinant, bet į juos atsižvelgiant ir papildomai atsižvelgiant į respondentų vertinimus veikų, nuo kurių jie nukentėjo, kiek jos jiems buvo reikšmingos, pavojingos, kiek jie yra pasiryžę ginti savo teises ir laisves nuo tokių pasikėsinimų. Kriminalizuojant ar dekriminalizuojant veikas, skiriant išteklius nusikalstamumo prevencijai ir kontrolei, turi būti atsižvelgiama į žmonių vertinimus. Demokratinėse valstybėse vertinant nusikalstamas veikas pagrindinis atskaitos taškas yra žmonės, ne policijos, kitų teisėsaugos institucijų, teismų vertinimai, darbo rodikliai, registruotų, ištirtų nusikalstamų veikų skaičiai. Žmonėms nėra svarbu, kiek nusikalstamų veikų užregistravo, ištyrė policija. Svarbu, ar jie jaučiasi nukentėję nuo nusikalstamų veikų, patyrę žalą dėl jų, kiek rimtai jie tai vertina. Galima nekreipti dėmesio į registruotų nusikalstamų veikų statistiką ir remtis tik viktimologinių tyrimų duomenimis. Tačiau, suprasdami didelius viktimologinių tyrimų trūkumus³⁵⁵, jų įtaką gaunamiems rezultatams, turime ieškoti kitokių būdų juos panaudoti. RAS rodiklis ir sukurta dviejų spindulių integravimo metodologija sudaro galimybes įvertinti nusikalstamų veikų lygį, neatmetant nė vieno iš spindulių, bet juos abu panaudojant, sujungiant, priartinant šį vertinimą prie *teisinių kategorijų*.

Žiūrint į 4.8 paveikslą kyla klausimas, kodėl taip smarkiai sumažėjo nusikalstamų veikų lygiai, apskaičiuoti remiantis viktimologinių tyrimų duomenimis. Viena priežastis jau minėta anksčiau – 2012 m. MRU tyrimo metu respondentams, klausiant jų apie nukentėjimą nuo nusikalstamų veikų, buvo rodomos kortelės, kuriose buvo smulkiai paaiškinta, ką reiškia tokia nusikalstama veika, kaip ją reikia suprasti, kokius atvejus reikia žymėti, o kurių ne. Tokių plačių paaiškinimų nebuvo pateikta 2008 m. NPLC tyrimo metu. Tikslesnis, labiau apibrėžtas išaiškinimas, kokius atvejus žymėti, galėjo lemti nusikalstamų veikų lygio Vikt sumažėjimą. Šį sumažėjimą galėjo lemti ir tai, kad MRU tyrimo atveju respondentai, matydami daug papildomų klausimų ir *didelės apimties paaiškinimus*, siekdami taupyti savo laiką, vengė atsakyti teigiamai į klausimus, ar jie nukentėjo nuo nusikalstamų veikų. Šią prielaidą atitinka ir 2012 m. MRU tyrimo rezultatai (respondentų apklausą atliko UAB „Baltijos tyrimai“), iš

355 Juos aptarėme anksčiau.

kurių matyti, kad *reikšmingai didelė respondentų dalis, lyginant su nukentėjusiais respondentais, neatsakė, ar jie nukentėjo nuo nusikalstamų veikų* (4.7 lentelė). Narkotikų platinimo atveju neatsakiusių ir nukentėjusių respondentų santykis sudarė net 25 proc. Tačiau 2008 m. NPLC tyrimo (respondentų apklausą atliko UAB „Vilmorus“) rezultatai rodo, kad nebuvo nė vieno respondento, kuris būtų neatsakęs į klausimus, ar nukentėjo nuo nusikalstamų veikų. Kitaip sakant, 2008 m. NPLC tyrimo metu visi respondentai į klausimus, ar jie nukentėjo nuo nusikalstamų veikų, atsakė tik „taip“ arba „ne“, neatsakiusių į tokius klausimus respondentų nebuvo. Tai reikšmingas šių dviejų apklausų skirtumas, galintis turėti reikšmės ir jų rezultatams. Kai respondentų apklausą atlieka skirtingos viešosios nuomonės tyrimų bendrovės, neišvengiamai atsiranda apklausos atlikimo skirtumų. Vykdamas viešuosius pirkimus gyventojų apklausai atlikti, nėra galimybių pasirinkti konkrečią tyrimų bendrovę, iš anksto numatyti visus galimus apklausos atlikimo skirtumus.

4.7 lentelė. 2012 m. MRU atlikto viktimologinio tyrimo respondentų skaičiai³⁵⁶

Vagystė (BK 178 str.)	
nukentėjo respondentų	1 791
nukentėjo respondentų	205
neatsakė respondentų	10
neatsakiusių ir nukentėjusių santykis, proc.	5 %
Fizinis smurtas (BK 135 ir 138, ir 140 str.)	
nukentėjo respondentų	1 916
nukentėjo respondentų	78
neatsakė respondentų	12
neatsakiusių ir nukentėjusių santykis, proc.	15 %
Siūlė, davė, pardavė narkotikų (BK 260 str., apimantis ne tik platinimą)	
nukentėjo respondentų	1 927
nukentėjo respondentų	63
neatsakė respondentų	16
neatsakiusių ir nukentėjusiųjų santykis, proc.	25 %

³⁵⁶ Respondentų apklausą atliko UAB „Baltijos tyrimai“. Iš viso apklausta 2 006 respondentai.

Norint įvertinti nusikalstamų veikų pokyčius, svarbus aspektas yra *paklaidos*. Jei rodiklio pokytis neperžengia galimų paklaidų ribų, tai negalima teigti, kad jo reikšmė pasikeitė.

Kyla klausimas, kiek yra patikima RAS reikšmė, kokios yra patikimumo paklaidos? Vakt rodiklio reikšmės pasikliautinus intervalus galime apskaičiuoti. Tačiau *Reg reikšmės paklaidų įvertinti negalime*. Todėl galimybės įvertinti abu dydžius Vakt ir Reg integruojančio rodiklio RAS paklaidas nėra. Gali kilti klausimas, kaip galime naudoti rodiklį, kurio tikslumas nėra aiškus? Tačiau lygiai taip pat galime paklausti, kaip galime naudoti registruoto nusikalstamumo statistikos duomenis, jei jų tikslumas nėra aiškus? Kas gali apskaičiuoti registruotų nusikalstamų veikų lygio paklaidas, šio rodiklio patikimumą? Sunku įsivaizduoti, kaip tai būtų galima padaryti. Juk registruojama gerokai mažesnė nusikalstamų veikų dalis, negu jų yra padaroma tikrovėje. Tačiau registruoto nusikalstamumo statistikos duomenys kaupiami ir naudojami vertinant nusikalstamumą beveik visose valstybėse. Kaip rašėme anksčiau, kriminologija visada turi laviruoti tarp naudojimo duomenų, kurių pagrįstumas kai kuriais aspektais išlieka abejotinas, ir visiško duomenų nenaudojimo³⁵⁷.

357 Aebi, M.; Killias, M.; Tavares, T., *supra* note, 326, p. 31.

5. DVIEJŲ SPINDULIŲ METODAS IR BAUDŽIAMOSIOS POLITIKOS BEI NUSIKALTIMŲ PREVENCIJOS PERSPEKTYVOS

Atliktas tyrimas rodo, kad naujas duomenų apie nusikalstamumą šaltinis – dviejų spindulių metodas – tai svarbus žingsnis tikslesnio nusikalstamumo vaizdo užtikrinimo link. Atsiranda galimybė gauti daug tikslesnius duomenis apie nusikalstamumą, nei leidžia oficialioji statistika ir viktimologiniai tyrimai kiekvienas atskirai.

Didesnis duomenų tikslumas ir patikimumas – pagrindiniai dviejų spindulių pranašumai, palyginti su tradiciniais informacijos apie nusikalstamumą šaltiniais. Tai atveria naujas galimybes tobulinti mūsų baudžiamąją justiciją, baudžiamąją politiką ir nusikaltimų prevenciją.

Tobulesnio duomenų šaltinio pasirodymas visada vaidino itin svarbų vaidmenį skatinant ir mokslo, ir praktikos pažangą. Atsiradus teleskopui, astronomai gavo tikslesnius, smulkesnius ir patikimesnius duomenis apie dangaus kūnus. Šie nauji duomenys sukėlė tikrą revoliuciją astronomijoje ir toliau reformavo ir mokslą, ir daugybę praktinės veiklos sričių. Lygiai taip pat mikroskopas pagimdė šiuolaikinę infektologiją ir histologiją, o sinchrofazotronas – šiuolaikinę branduolinę fiziką.

Lygiai taip pat naujas kriminologinių žinių „teleskopas“ – dviejų spindulių metodas – teikia tikslesnius ir patikimesnius duomenis apie nusikalstamumą. Tai tolesnės mokslinių žinių apie nusikalstamumą pažangos ir kartu nusikalstamumo kontrolės bei prevencijos praktikos – įstatymų leidybos, baudžiamosios politikos, kitų nusikaltimų prevencijos priemonių – pagrindas.

Tikslesnių duomenų apie nusikalstamumą reikšmė nusikaltimų prevencijos praktikai yra daugialypė. Tikslesni duomenys apie nusikalstamumą ir jais remiantis sudarytas tikslesnis nusikalstamumo vaizdas leidžia tiksliau pasirinkti poveikio nusikalstamumui kryptis, nustatyti teisingus

veiklos prioritetus. Tiksliesni duomenys būtini, kad teisingai atsakytume į svarbiausius nusikaltimų prevencijos klausimus: kiek apskritai reikia skirti dėmesio ir išteklių nusikaltimų problemoms, kokioms nusikalstamumo atmainoms reikia skirti daugiau dėmesio ir kokioms mažiau, kaip kurti veiksmingą nusikalstamumo prevencijos strategiją ir taktiką.

Visa tai yra pokyčiai, kurie susiję su visa baudžiamąja justicija, su visomis jos institucijomis, visais jos dalyviais, taip pat su visomis kitomis organizacijomis ir asmenimis, kurie vienaip ar kitaip dalyvauja organizuojant ir vykdančią nusikaltimų prevenciją. Dėl visų šių priežasčių dviejų spindulių metodikos taikymas ne tik tolesnės žinių apie nusikalstamumą pažangos paskata, bet ir svarbus postūmis visai nusikalstamumo Lietuvoje kontrolės sistemai.

Kokio stiprumo (jautrumo) yra šis naujas nusikalstamumo pažinimo „teleskopas“? Kaip tiksliai, palyginti su dabartiniais duomenų apie nusikalstamumą gavimo metodais (oficialioji statistika ir viktimologinės apklausos), jis leidžia pažinti nusikalstamumą, jo būklę, struktūrą ir tendencijas? Kokius anksčiau „nematomus“ nusikalstamumo aspektus jis leidžia pamatyti?

Svarstant naujas teorines ir praktines galimybes, kurias atvėrė dviejų spindulių metodas, itin svarbu tai, kad šis naujas duomenų apie nusikalstamumo šaltinis „mato tai, ko nematė anksčiau“, – sprendžia pagrindines duomenų apie nusikalstamumą gavimo problemas, kurios iki šiol trukdė panaudoti oficialiąją nusikalstamumo statistiką ir viktimologinius duomenis kartu.

Svarbiausias trukdys panaudoti viktimologinių tyrimų duomenis praktiniams sprendimams yra tai, kad atliekant apklausas ir formuluojant klausimus apie respondento patirtus nusikaltimus tenka vartoti sąvokas, kurias geba suprasti respondentas, bet kurios iš esmės skiriasi nuo tų, kuriomis operuoja įstatymas, vadinasi, ir visa baudžiamoji justicija, baudžiamoji politika ir nusikaltimų prevencija. Dėl to gauti atsakymai į šiuos klausimus pateikia informaciją, gana skirtingą nuo reikiamos sprendimams apie nusikalstamumo kontrolę ir prevenciją priimti. Pavyzdžiui, priimant sprendimą dėl vagysčių prevencijos, reikalingi duomenys apie jų paplitimą, dinamiką, veiksnius. Viktimologiniai tyrimai lyg ir teikia šią informaciją. Per apklausą respondentų klausiama, ar iš jų buvo kas nors

pavogta. Tačiau paprastai klausiama ne apie visas BK 178 straipsnį apimančias veikas, o tik apie atskiras vagysčių rūšis.

Tai išplaukia iš pačios viktimologinės apklausos prigimties.

Vagystės sąvoka, kuria remiasi baudžiamoji justicija, – tai visuma labai įvairių veikų, kurias vienija tik viena – visos jos turi BK 178 straipsnyje apibrėžtos nusikalstamos veikos bruožus, apibūdinamus įstatymo ir teisės mokslo. Tuo tarpu viktimologinės apklausos yra adresuotos teisinio išsilavinimo neturintiems žmonėms. Dėl to paprastai klausiama tik apie atskiras vagystės rūšis ar būdus (pvz., apie dviračio, automobilių, mobilaus telefono vagystę, vagystes iš butų ir pan.). Šios vagystės sudaro ganėtinai mažą visų šių nusikaltimų dalį. Tai gana specifinės vagystės atmainos ir nėra jokio pagrindo manyti, kad jos gali reprezentuoti visus šios grupės nusikaltimus. Palikto gatvėje dviračio vagystė kartu suvienodinama su statybinių medžiagų vagyste iš statomo namo ar su prekių vagyste iš parduotuvės. Prielaida, kad visos šios vagystės yra visiškai vienodos ir kiekviena iš jų galėtų reprezentuoti visas kitas, tikrai būtų labai rizikinga. Skiriasi viskas: asmenys, kurie daro tokio pobūdžio vagystes, aplinkybės, motyvai.

Taigi viktimologinės apklausos rodo tik gana nežymią visų vagysčių įvairumo dalį ir yra „aklos“ visų kitų atžvilgiu. Tai iš esmės apriboja viktimologinių duomenų taikymą. Bandydami jas panaudoti nusikaltimų kontrolės ir prevencijos strategijai ir taktikai kurti, turime daryti daugybę rizikingų prielaidų, pavyzdžiui, kad šie duomenys apie atskiras vagystes reprezentuoja visas, kad visoms kitoms būdingos tos pačios tendencijos, kad jie lygiai taip pat reaguos į prevencijos priemones ir pan. Realiai praktikoje viktimologinių apklausų rezultatus galima panaudoti tik orientacijai, kaip rodiklį, kurį reikia naudoti labai atsargiai ir kuris tik netiesiogiai atspindi vienų ar kitų nusikaltimų tikrus pokyčius. Lygiai tas pats pasakytina apie visus viktimologinės apklausos metodais tiriamus nusikaltimus.

Tuo tarpu dviejų spindulių metodika siūlo minėtos problemos sprendimą. Ji atveria galimybę adekvačiai adaptuoti baudžiamojo įstatymo sąvokas prie viktimologinės apklausos. Dviejų spindulių metodas kalba įstatymo kalba, todėl leidžia pamatyti tai, ko nepamato viktimologinės apklausos – būtent tuos reiškinius, apie kuriuos kalba baudžiamasis įstatymas ir į kuriuos nukreipta baudžiamoji politika ir nusikaltimų prevencija.

Ką gi būtų galima pasakyti apie registruotų nusikaltimų statistiką? Ji taip pat nėra patikimas pagrindas praktiniams sprendimams nusikal-

timų kontrolės srityje. Tiesa, priešingai negu viktimologinės apklausos, ji operuoja tomis pačiomis sąvokomis kaip įstatymas ir baudžiamoji justicija. Dėl to oficialioji nusikalstamumo statistika fiksuoja pačius įvairiausius vagystės požymius turinčias veikas ir nėra akla jokioms atskiroms jų atmainoms. Tačiau oficialioji nusikalstamumo statistika turi kitą „prigimtinę nuodėmę“. Ši „nuodėmė“ yra latentinis nusikalstamumas – daugybė nusikalstamų veikų, kurios nepateko į teisėsaugos institucijų akiratį ir dėl to nebuvo užregistruotos. Dėl šios aplinkybės tikrasis (realusis) nusikalstamumas gali dešimtis ir šimtus kartų skirtis nuo šios statistikos teikiamų duomenų.

Taigi ir oficialios statistikos duomenys – nepatikimas baudžiamosios politikos ir nusikaltimų prevencijos pagrindas. Iš tikrųjų, neįmanoma pasirinkti tinkamų nusikalstamumo kontrolės priemonių, remiantis duomenimis, kurie atspindi tik nežymią viso reiškinių dalį. O didžiausia šių nusikalstamų veikų atvejų dalis lieka nematoma ir nėra duomenų apie jų ypatumus ir dinamiką.

Dviejų spindulių metodika laisva ir nuo šios, oficialiai statistikai būdingos „prigimtinės nuodėmės“. Ji padeda atskleisti ir nusikalstamas veikas, kurios nebuvo registruotos, taip teikiant duomenis ir apie latentinę, oficialiai nusikalstamumo statistikai nematomą, nusikaltimų dalį.

Taigi dviejų spindulių metodika iš esmės pakeičia dabartinį duomenų apie nusikalstamumą santykį, iš vienos pusės, ir nusikaltimų kontrolės bei prevencijos praktikos, iš kitos pusės. Atsiranda reali galimybė pereiti prie įrodymais pagrįstos baudžiamosios politikos ir nusikaltimų prevencijos, priimti visus svarbiausius sprendimus, remiantis patikimesniais duomenimis apie nusikalstamumą ir taikant šiuolaikinius jų apdorojimo ir išvadų gavimo metodus.

Tai labai svarbus pokytis. Neišsamių ir neadekvačių duomenų apie nusikalstamumą sąlygomis esame paradoksalyje situacijoje, kai nusikaltimų kontrolės ir prevencijos strategija faktiškai neįsivaizduojama esamais duomenimis apie nusikalstamumą. Šie naudojami sporadiškai, daugiausia tais atvejais, kai patvirtina jau susidariusią, veikiant įvairiems kitiems politiniams, psichologiniams ir kitiems veiksniams, nuomonę apie tai, kokią sprendimą reikia priimti. Ir viktimologinių apklausų, ir oficialiosios statistikos duomenys daugiausia naudojami tik moksle ir publicistikoje, kur jie „gyvena savo gyvenimą“: atliekami tyrimai, rengiamos mokslinės ar

publicistinės publikacijos, rašomos disertacijos bei rengiamos vadinamosios mokslinės rekomendacijos, kurios praktikoje retai įgyvendinamos.³⁵⁸ Atsakingi už nusikaltimų ir prevencijos kontrolę valstybės pareigūnai (vadovai) taip pat nelabai domisi visu tuo, dažniausiai turi savo nuomonę apie nusikalstamumą, yra įsitikinę, kad ir be šios statistikos „iš praktikos“ žino, kaip ir ką reikia daryti.

Šiomis sąlygomis duomenys apie nusikalstamumą ir jo pokyčius nedaro didesnio poveikio baudžiamųjų įstatymų leidybai bei baudžiamajai politikai. Priimami sprendimai atspindi ne nusikalstamumo pokyčius ir problemas, kurias atskleidė oficialiosios statistikos ar viktimologinių apklausų duomenys, bet daugiau yra veikiami rezonansinių įvykių, priklauso nuo politinių jėgų santykio bei atskirų asmenų retorinių sugebėjimų. Aišku, kad sprendimai, kurie priimami tokiu būdu, negali būti itin geri. Dėl to susidaro gan paradoksali, bet labai būdinga šiuolaikiniam laikotarpiui padėtis – su nusikalstamumu aktyviai „kovojava“, imamasi daugybės įvairiausių priemonių, tačiau nėra jokių požymių, kad tai daro kokią nors įtaką. Nusikalstamumas didėja ar mažėja visiškai nepriklausomai nuo visų šių priemonių, nuo to, kas, kaip ir kiek daroma, nuo įstatymų pokyčių, kiek ir kokių kontrolės priemonių buvo imtasi.³⁵⁹ Gyvename savotiškoje nepriklausomos nuo duomenų apie nusikalstamumą baudžiamosios justicijos, baudžiamosios politikos ir nusikaltimų prevencijos erdvėje.

Dviejų spindulių metodika sudaro prielaidas iš esmės pakeisti šią padėtį. Atsiranda nusikalstamumo tyrimo metodas. Priešingai negu oficialiosios statistikos ir viktimologiniai duomenys, jis sudaro empirinį baudžiamųjų įstatymų leidybos, baudžiamosios politikos ir nusikaltimų prevencijos pagrindą.

Aišku, dviejų spindulių metodas, kaip ir bet koks kitas pažinimo metodas, negali pretenduoti į absoliutų tobulumą, į tai, kad visiškai adekvačiai atspindėtų absoliučiai visus nusikalstamumo pokyčius. Tačiau svarbu,

358 Justickis, V.; Plenta, J.; Gudalienė, N. Research application mechanisms in medical practice. *SOCIN 2012: 1st international interdisciplinary conference on social innovations: abstracts' book of Mykolas Romeris University research days 2012 "Social innovations: theoretical and practical insights"* [interaktyvus]. Vilnius: Mykolas Romeris University, 2012, p. 266-267. [žiūrėta 2012-03-28] <http://socin2012.home.mruni.eu/wp-content/uploads/2012/05/D_2012-10-23.pdf>.

359 Sakalauskas, G. et al. *Baudžiamoji politika Lietuvoje: tendencijos ir lyginamieji aspektai*. Vilnius: Teisės institutas, 2012, p. 112–139.

kad jis yra gana ženklus nusikalstamumo duomenų tikslumo šuolio pagrindas. Būtent šia prasme galima teigti, kad, priešingai negu oficialiosios statistikos ar viktimologiniai duomenys, šis metodas parodo daug tikslesnį nusikalstamumo vaizdą, kad šiuo metodu gauti duomenys daug geriau tikrai atspindi nusikalstamumo būklę, vyraujančias jo tendencijas. O tai ir yra būtent tai, ko reikia, kad būtų tinkamai pasirinkti nusikaltimų prevencijos tikslai ir prioritetai, strategija ir taktika.

Taigi dviejų spindulių metodikos taikymas sudaro prielaidas siekti nusikaltimų prevencijos pažangos, iš esmės didinti jos veiksmingumą.

Tačiau tobulesnis nusikalstamumo „teleskopas“ ne tik išsprendžia dabartines problemas, bet ir iškelia naujus iššūkius. Kol baudžiamoji politika ir nusikaltimų prevencija buvo formuojamos remiantis nepatikimais duomenimis ar iš viso nežinant tikrosios nusikalstamumo padėties, jokia politika, ar prevencija negalėjo būti veiksmingos. Net ir geriausiai šaudantis medžiotojas nepataiko, jeigu nežino, kur žvėris. Net ir geriausios nusikaltimų prevencijos priemonės negalėjo būti veiksmingos, neturint tikslų žinių apie nusikalstamumą ir taikant šias priemones ne vietoje ir ne pagal paskirtį. Patikimų duomenų stoka buvo pagrindinis ir lemiamas baudžiamosios politikos ir prevencijos neveiksmingumo veiksnys.

Atsiradus dviejų spindulių metodui, padėtis radikaliai keičiasi. Gauti šiuo metodu duomenys teikia nepalyginti tikslesnį nusikalstamumo žemėlapi, kuris leidžia pagrįstai spręsti, kuria kryptimi eiti formuojant baudžiamąją įstatymų leidybą ir baudžiamąją politiką. Tačiau, iš kitos pusės, net ir geriausias žemėlapis gali būti naudingas, tik jeigu juo mokama naudotis. Minėjome, kad jeigu medžiotojas nežino, kur žvėris, tai nesvarbu, kaip gerai jis šaudo. O jeigu jis žino, tai nuo jo sugebėjimo šaudyti priklauso viskas. Būtent tai tampa svarbiausia, nuo ko priklauso jo medžioklės sėkmė.

Lygiai taip pat, kol baudžiamoji politika ir nusikaltimų prevencija vadovavosi netiksliais ir nepatikimais duomenimis apie nusikalstamumą, nebuvo svarbu, kiek veiksmingos buvo politikos ir prevencijos priemonės, kurios buvo taikomos. Tačiau atsiradus patikimų duomenų apie nusikalstamumą šaltiniui, poveikio nusikalstamumui priemonių efektyvumas tampa svarbiausias.

Kitaip tariant, *informacinė revoliucija* sukelia būtinybę kitos – veiksmingumo revoliucijos. Be antrosios pirmoji neduos jokių teigiamų pokyčių. Pavyzdžiui, turint patikimus duomenis apie smurtinius nusikaltimus

galima tiksliai nustatyti, kad, tarkime, sparčiai didėja smurtinių nusikaltimų skaičius. Tuo remiantis galima priimti pagrįstą sprendimą, kad būtina imtis priemonių šiai nepalankiai tendencijai sustabdyti. Kaip žinoma, priemonės gali būti pačios įvairiausios: naujas, griežtesnis baudžiamasis įstatymas, aktyvesnis baudžiamasis persekiojimas, įvairiausios prevencijos priemonės. Visas šias priemones galima labai energingai įgyvendinti, skirti daug išteklių. Tačiau visa tai bus naudinga tik tuo atveju, jeigu numatytos priemonės bus veiksmingos: jeigu griežtesnės įstatymo sankcijos tikrai darys prevencinį poveikį, jei sustiprėjęs baudžiamasis persekiojimas tikrai sumažins žmonių tikėjimą likti nenubaustiems, jei prevencijos priemonės realiai pakeis smurtinio elgesio paskatas.

Taigi tai, kiek naudingas bus naujas, tobulesnis kriminologinis „teleskopas“, kiek realios naudos iš jo gaus baudžiamoji justicija, baudžiamoji politika ir nusikaltimų prevencija, priklauso nuo to, kiek veiksmingos bus tos priemonės, kurios bus panaudotos tiems tikslams pasiekti.

Apibendrinant galima pasakyti, kad dviejų spindulių metodas iškėlė problemą, kuri nebuvo itin aštri – poveikio nusikalstamumui veiksmingumas.³⁶⁰ Iki jam atsirandant poveikis nusikalstamumui buvo neveiksmingas, nesvarbu, taikomos veiksmingos ar neveiksmingos priemonės. Dabar, kai atsirado galimybė gauti nepalyginti tikslesnius duomenis apie nusikalstamumo būklę, reikalingos ir nepalyginti veiksmingesnės baudžiamojo ir kitokio poveikio priemonės. Dėl to perėjimas prie tikslesnės nusikalstamumo statistikos dėsningai reikalauja pereiti prie veiksmingų poveikio nusikalstamumui priemonių, būtent šis perėjimas padarė poveikio nusikalstamumui veiksmingumo problemą svarbiausią. Nuo to, kiek sėkmingai bus sprendžiama ši problema, priklauso, kiek realios naudos atneš naujoji, tikslesnė, nusikalstamumo statistika.

Reikėtų pabrėžti, kad klausimas dėl dviejų spindulių metodikos diegimo į praktiką itin svarbus valstybės mastu. Mat, dabartinės oficialios statistikos duomenys kaupiasi „savaime“. Šie duomenys paprasčiausiai

360 Žinoma, reikėtų pasakyti, kad veiksmingumo poreikis egzistuoja nepriklausomai nuo to, ar egzistuoja patikimi nusikalstamumo skaičiavimo metodai. Tačiau čia norima pabrėžti, kad, atsiradus dviejų spindulių metodui, padėtis šiek tiek pasikeičia. Kaip rašėme anksčiau, „net ir geriausias žemėlapis gali būti naudingas tik jeigu juo mokama naudotis“. Minėjome, kad „jeigu medžiotojas nežino, kur žvėris, tai nesvarbu, kaip gerai jis šaudo. Tuo tarpu, jeigu jis žino, tai nuo jo sugebėjimo šaudyti priklauso visas“. Būtent tai tampa svarbiausia, nuo ko priklauso jo medžioklės sėkmė.

yra baudžiamosios justicijos veiklos šalutinis produktas. Tuo tarpu dviejų spindulių sistemai organizuoti reikia nemažai papildomų organizacinių pastangų ir finansinių išteklių. Ir viena, ir kita pateisinama tik tuo atveju, jei įdiegus šią sistemą bus taikomos veiksmingos įstatymo nustatytos ir kitos priemonės.

Taigi tobulesnės duomenų apie nusikalstamumą sistemos sukūrimas – tai būtinas, bet tik pirmas žingsnis veiksmingos nusikalstamumo kontrolės sistemos link. Šis žingsnis reikalauja ir kito, ne mažiau svarbaus žingsnio – sukurti veiksmingą kontrolės sistemą.

Šis baigiamasis monografijos skyrius ir siekia aptarti tokios sistemos sukūrimo galimybes. Šio skyriaus tikslas dvejopas: aptarti esminius uždavinius, kuriuos reikia išspręsti, kuriant tokią sistemą, bei apibendrinti Lietuvos ir kitų šalių patirtį, sprendžiant šiuos uždavinius.

Skyrius susideda iš šešių poskyrių. Pirmame ir antrame poskyriuose bus aptariamos bendros nusikalstamumo kontrolės veiksmingumo problemos ir šios kontrolės sistemos plėtojimo Lietuvoje prielaidos. Trečiame ir ketvirtame poskyriuose pereisime prie išsamesnio nagrinėjimo atskirų, su nusikaltimų kontrolės ir prevencijos veiksmingumu užtikrinimu susijusių sričių: įstatymų leidybos ir baudžiamosios politikos. Bus aptariami teisės aktų projektų išankstinio poveikio vertinimo organizavimo Lietuvoje principai, tvarka, patirtis ir problemos. Taip pat nagrinėsime nacionalinių ir vietinių nusikaltimų prevencijos programų Lietuvoje veiksmingumo užtikrinimo problemas. Baigiamuosiuose poskyriuose, remdamiesi atliktais nusikaltimų prevencijos tyrimais Lietuvoje, išnagrinėsime organizacines, psichologines ir kitas problemas, stabdančias nusikaltimų prevencijos pažangą Lietuvoje – perėjimą prie šiuolaikinių prevencijos veiksmingumo užtikrinimo metodų.

5.1. Poveikio nusikalstamumui priemonių pagrindinės charakteristikos: veiksmingumas, efektyvumas ir jų įgyvendinimo kaštai

Kaip minėta, tobulesnis informacijos apie nusikalstamumą šaltinis bus naudingas baudžiamajai justicijai, politikai ir nusikaltimų prevencijai tik tuo atveju, jeigu bus sėkmingai išspręstos poveikio nusikalstamumui

veiksmingumo problemos. Aptariant šias problemas, visų pirma, reikia patikslinti pačią veiksmingumo ir su juo susijusias pagrindines sąvokas.

Veiksmingumas yra viena iš tikslingos žmogaus veiklos charakteristikų. Ji parodo, kiek rezultatyvi priemonė, kiek ji prisidėjo, kad numatytas tikslas būtų pasiektas. Veiksminga vadiname tokią priemonę, kuri prisidėjo prie tikslo pasiekimo, neveiksminga tokią, kurios įgyvendinimas visiškai neprisidėjo prie tikslo pasiekimo.

Priemonės taikymo kaštai. Antra svarbi poveikio priemonės charakteristika – tai jos įgyvendinimo „kaina“, t. y. pastangos ir ištekliai, kurių prireikia ją taikant.

Priemonės efektyvumas. Tai priemonės veiksmingumo ir jos taikymo kaštų santykis – pasiekiamų rezultatų ir tam būtinų finansinių ir kitokių išlaidų atitiktis.

Daugiausia neaiškumų kyla dėl pirmos ir trečios charakteristikos pavadinimų. Užsienio literatūroje veiksmingumui apibūdinti vartojama sąvoka *efficiency*, o efektyvumui – *effectiveness*. Pirmoji reiškia, kad priemonė leidžia pasiekti rezultatą, antroji – kad tai daroma optimaliai, t. y. didesnis rezultatas pasiekiamas mažiausiomis sąnaudomis.³⁶¹ Tam tikra priemonė yra veiksminga, t. y. priartina mus prie tikslo, leidžia jį pasiekti. „Dar viena tokia pergalė ir aš liksiu be kareivių“ – pasakė senovės karvedys Piras, pateikdamas pirmą veiksmingos, bet neefektyvios veiklos pavyzdį.

Lietuvių kalboje nelengva rasti sąvokas, kurios tiksliai išreikštų vieną ir kitą sąvoką ir leistų atskirti minėtus reiškinius vieną nuo kito. Mokslinėje literatūroje gali būti daugybė dažniausiai kaip sinonimai vartojamų sąvokų: „rezultatyvumas“, „naudingumas“, „efektyvumas“, „veiksmingumas“, „socialinis, ekonominis ar kitoks poveikis“ ir pan. Ypač dažnai vartojami „veiksmingumas“ ir „naudingumas“ ir kiekvienas iš minėtų terminų gali turėti visas nurodytas reikšmes ir laisvai būti keičiamas kitu.

Tačiau pastaruoju laiku ir Lietuvoje pereinama prie tikslesnių ir pasaulio praktiką atspindinčių sąvokų. R. Šimašius, R. Bakševičienė, V. Vaičaitis nuosekliai sieja sąvoką „veiksmingumas“ su priemonės taikymo rezultatais, o „efektyvumas“ – su išlaidomis, t. y. įvertinant rezultatų

361 Mandl, M.; Dierx, A.; Ilzkovitz, F. The effectiveness and efficiency of public spending. *European Economy. Economic Papers* 301, 2008, p. 1–34 [interaktyvus]. Brussels: Directorate-General for Economic and Financial Affairs, European Commission [žiūrėta 2013-11-18]. <http://ec.europa.eu/economy_finance/publications/publication11902_en.pdf>.

ir išlaidų santykį³⁶². Tokios pat sąvokos reikšmės vartojamos ir 2012 m. priimtame Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarime „Dėl numatomo teisinio reguliavimo poveikio vertinimo metodikos patvirtinimo“³⁶³. Tokio šių sąvokų supratimo laikysimės ir mes.

Poveikio priemonių charakteristikos turi itin svarbią reikšmę apibūdinant prevencijos priemones tiek įstatymuose, kuriais siekiama padaryti prevencinį poveikį nusikalstamumui, tiek atskiruose vietinio lygio prevencijos programose. Jeigu, norint sustiprinti tam tikro nusikaltimo prevenciją, priimamas naujas įstatymas (ar keičiamas galiojantis), pirmiausia šis įstatymas turi daryti realų poveikį, būti veiksmingas. Tačiau jeigu jis turi tokį poveikį, tai svarbus ir antras dalykas, kokia kaina pasiekiamas prevencijos rezultatas: ar ši kaina nėra pernelyg didelė, kiek pastangų ir išteklių reikės panaudoti tam, kad įstatymas tikrai darytų reikiamą prevencinį poveikį. Lygiai taip pat, jeigu patvirtinama nusikaltimų prevencijos programa, tai visų pirma reikia, kad prevencijos priemonės, numatytos programoje, apskritai darytų poveikį (būtų veiksmingos). Vėliau svarbus ir programos efektyvumas, t. y. jos kaina (visos pastangos ir ištekliai, kurios teks panaudoti) ir santykis su programos veiksmingumu.

Kaštų sąvoka – viena iš prieštaringiausių ir plačiausiai aptariamų sąvokų teisėje, ypač baudžiamojo reguliavimo atžvilgiu. Kaip aptarta aukščiau, sąvoka „efektyvumas“ apibūdina pasiekto rezultato ir tam panaudotų pastangų ir išteklių santykį. Daugelį šimtmečių teisė egzistavo kaip žmogaus veiklos sritis, laisva nuo ekonominio įvertinimo. Baudžiamoji teisė ir justicija buvo ypač rezistentiški tokiems įvertinimas. Nors buvo tikimasi, kad baudžiamasis persekiojimas sulaiko potencialius nusikaltėlius nuo naujų nusikaltimų, vadinasi, ir padeda išvengti žalos, kurią jie padaro, nebuvo keliamas klausimas: kiek kainuoja tas persekiojimas, ar numanoma nauda, bent kiek adekvati išlaidoms, bausmių vykdymo sistemai arba visai baudžiamajai justicijai.

362 Pavyzdžiui, žr.: Vaičaitis, V. A. Ekonominė teisės analizė ir Lietuva. *Justitia*. 2000, 1 (25); Bakševičienė, R. Įstatymų efektyvumo sociologiniai aspektai (baudžiamųjų įstatymų tyrimo pagrindu). Daktaro disertacija. Vilnius, 2003.

363 Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2012 m. spalio 16 d. nutarimas Nr. 1276 „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2003 m. vasario 26 d. nutarimo Nr. 276 „Dėl sprendimų projektų poveikio vertinimo metodikos patvirtinimo ir įgyvendinimo“ pakeitimo. *Valstybės žinios*. 2012, Nr. 124-6234.

Rezistentiškumas efektyvumui įvertinti glūdėjo pačios baudžiamosios teisės doktrinoje. Pagal baudžiamojo įstatymo saugomų gėrių doktriną, kuri viešpatauja baudžiamojoje teisėje nuo XIX a. pradžios – Johano Birnbaumo, Karlo Bindingo, Rudolfo von Jheringo ir Frantzo Liszto darbų, žala, kurią padaro nusikaltėlis nusikaltimo aukai, yra tik nežymi dalis tos nepamatuojamos žalos, kurią jis padaro visuomenei, jos baudžiamosios teisės saugomoms vertybėms – pagarbai įstatymui, nuosavybei, žmogaus gyvybei, jo garbei ir kitiems³⁶⁴. J. Birmanas ir po jo vėlesni baudžiamosios teisės teoretikai teigė, kad kiekvienas nusikaltimas – tai smūgis šiems gėriams: kiekviena vagystė padaro žalą privačios nuosavybės institutui, kiekvienas nužudymas pakerta žmogaus gyvybės neliečiamybę ir pan. Taigi po kiekvieno nusikaltimo visuomenė jau ne tokia, kokia buvo iki jo, ir tik nusikaltimo atskleidimas ir nusikaltėlio nubaudymas gali ją atkurti.

Toks nusikaltimų padaromos žalos supratimas pašalindavo kaštų, vadinasi, ir efektyvumo įvertinimo klausimą. Šio įvertinimo rezultatas negalėjo daryti poveikio teisiniams sprendimams. Įsivaizduokime sandėlį, kuriame laikomas menkavertis turtas, kainuojantis vos keletą litų, ir tikrai nėra prasmės mokėti daug didesnius pinigus už šio sandėlio apsaugą. Tačiau pagal baudžiamojo įstatymo saugomų gėrių doktriną šis menkavertis turtas yra visų pirma privati nuosavybė ir sandėlis vis dėlto turi būti saugomas ne tam, kad išliktų minėtas menkavertis turtas, o tam, kad apsaugotume visuomenės pagarbą nuosavybei.³⁶⁵ Ši yra neįkainojamas visuomenės gyvenimo pamatas, kuris turi būti apgintas, nesvarbu, kokio dydžio yra nuosavybė konkrečiu atveju.

Baudžiamosios teisės saugomų gėrių doktrina išlieka ir Lietuvos baudžiamosios teisės pagrindas^{366,367}. Šie gėriai pripažįstami baudžiamosios teisės bendruoju objektu ir apima visus teisinius gėrius, į kuriuos kėsinamasi ir kurie yra saugomi mūsų valstybėje baudžiamųjų įstatymų, pavyzdžiui, tokie kaip: Lietuvos Respublikos visuomeninė santvarka, visuomeninės santvarkos politinė ir ekonominė sistema; nuosavybė, asmens politinės, turtinės ir kitos teisės ir laisvės. Vadovaujantis baudžiamosios

364 Peršak, N. *Criminalising Harmful Conduct: The Harm Principle, its Limits and Continental Counterparts*. New York: Springer, 2007.

365 *Ibid.*

366 Pesliakas, V. *Lietuvos baudžiamoji teisė*. Pirmoji knyga. Vilnius: Justitia, 2006.

367 Abramavičius, A. *Baudžiamoji teisė: bendroji dalis*. Vadovėlis. Vilnius: Eugrimas, 1996.

teisės doktrina, šių gėrių ir jiems padarytos žalos ekonominis įvertinimas neturėtų didesnės prasmės.

Tačiau, greitai besivystant prevencijos mokslui ir kylant prevencijos reikšmei, ekonominės idėjos vis labiau braunasi net ir į šią, lyg ir tolimiausią nuo ekonomikos, sritį. Ypač didelį poveikį šiam procesui turi nusikaltimų padaromos žalos tyrimai ir šių tyrimų metu atliekami šios žalos ekonominiai įvertinimai. Ekonominio įvertinimo idėjos skverbiasi į baudžiamąją teisę ir justiciją ir vykdant kitus tyrimus – tyrimus, kurie įvertina baudžiamojo persekiojimo ir bausmės atlikimo organizavimo kaštus. Šie tyrimai buvo integralių nusikaltimų kontrolės ir prevencijos kainos tyrimų pagrindas. Jie leidžia naujai pažiūrėti į baudžiamosios justicijos ir nusikaltimų prevencijos ekonominį indėlį, lėšas, kurias taupyti padeda veiksminga nusikaltimų prevencija.

Nėra jokių abejonų, kad artimoje ateityje tokie tyrimai iš mokslinių virs praktiniais ir turės svarbią reikšmę tikslinant nusikaltimų kontrolės ir prevencijos vietą ir reikšmę visuomenėje, atrenkant prevencijos ir kitas poveikio nusikalstamumui priemones ne tik pagal veiksmingumo, bet ir pagal ekonominio efektyvumo kriterijus.

Čia ir toliau daugiausia dėmesio skirsime pirmajai priemonių poveikio charakteristikai – veiksmingumui. Ypatingas dėmesys visų pirma paaiškinamas tuo, kad ši charakteristika yra pamatinė, nuo jos labiausiai priklauso dvi kitos. T. y. tik jeigu tam tikra priemonė yra veiksminga, mes keliame tolesnį klausimą dėl šios priemonės kaštų ir jų santykio su gautamu rezultatu. Be to, kaip bus teigiama toliau, nusikaltimų prevencijos srityje būtent veiksmingumo užtikrinimas kelia nepalyginti didesnes problemas negu kaštų mažinimas ir jų santykio su veiksmingumu gerinimas.

5.2. Poveikio nusikalstamumui priemonių veiksmingumas ir istorinė jo įvertinimo raida

Poveikio nusikalstamumui veiksmingumo problema sena kaip pasaulis. Kiek gyveno žmonija, tiek egzistavo nusikaltimai, tiek buvo reaguojama į juos, siekiant užkirsti kelią naujų nusikaltimams, ir vis tiek paaiškėdavo, kad tas poveikis nepakankamai veiksmingas, nes nusikaltimai ir toliau buvo daromi.

Tačiau, nors poveikio nusikalstamumui problema egzistavo visada, požiūris į ją pamažu keitėsi. Šiuolaikinis požiūris į ją yra ilgos istorinės raidos, vienas kitą keičiančių vilčių, nusivylimų ir vis didėjančios patirties bei supratimo išdava. Nusikaltimų prevencijos istorija – tai istorija pastangų užtikrinti, kad bausmė tikrai darytų savo poveikį. Kartu tai iliuzijų ir nusivylimų istorija. Daugelį kartų buvo siūlomos viliojančios priemonės, iš kurių buvo tikimasi, kad jos padarys esminį poveikį nusikalstamumui, kad tikrai sugebės pataisyti nusikaltusius asmenis ir sulaikyti kitus nuo nusikaltimų. Dažniausiai šios naujos poveikio priemonės buvo paremtos puikiomis, humaniškomis ir kilniomis idėjomis, logiškais, įtikinamais paaiškinimais. Jos buvo lydimos jų autorių pranešimų apie tai, kokių nuostabių rezultatų jiems pavyko pasiekti taikant naują prevencijos priemonę. Naujos priemonės siūlymai sukėlė ir negailestingą senų kritiką. Įtikinamai teigta, kad seni būdai, kuriais iki šiol buvo bandoma vykdyti nusikaltimų prevenciją, nedaro reikiamo poveikio. Aiškinta, kad siūloma priemonė iš esmės skiriasi nuo jų ir kartu atveria šviesias veiksmingos nusikaltimų prevencijos perspektyvas. Visa tai kurstydavo entuziazmą bei viltis, kad pagaliau nusikaltimų prevencijos kelias bus aiškus ir tiesus.

Tačiau ilgainiui paaiškėdavo, kad eilinei poveikio priemonei trūksta to paties kaip ir visoms kitoms – veiksmingumo. Entuziastams įveikus pradinį skeptikų ir konservatorių pasipriešinimą, priemonę pradėjus plačiai taikyti, po tam tikro laiko paaiškėdavo, kad jokių aiškių rezultatų jos taikymas neduoda, kad žmonės, kuriems ji buvo taikoma, padaro nusikaltimų ne mažiau negu tie, kuriems ji nebuvo taikoma.

Kaip žinoma, šiuolaikinė poveikio nusikalstamumui sąvoka apima visus būdus, kuriais siekiama užkirsti kelią nusikaltimams padaryti – juos įspėti. Naujas, tobulesnis įstatymas, sankcijų sugriežtinimas, bausmės vykdymas, kitokios prevencijos priemonės – priemonės, kuriomis siekiama padaryti poveikį potencialiam nusikaltėliui arba padariusiam nusikaltimą asmeniui neleisti pakartotinai padaryti kito nusikaltimo.

Tuo tarpu ankstesniuose istorijos etapuose svarbiausia buvo tik viena priemonė – baudžiamasis įstatymas ir jame įtvirtinta baudžiamoji sankcija. Tikėjimas baudžiamosios sankcijos veiksmingumu – tai pirmas nusikaltimų prevencijos viltis ir pirmas nusivylimas. Visada buvo tikima, kad prieš darydamas nusikaltimą žmogus prisimins bausmę, kuri jo laukia, ir nesirys nusikalsti. Vertinant šią iliuziją iš šiuolaikinio mokslo pozicijų, kai

turime daugybę tyrimų apie požiūrį ir reakcijas į baudžiamąsias sankcijas, žinome, kiek naivus buvo toks tikėjimas. Šie tyrimai parodė, jog tam, kad baudžiamoji sankcija tikrai padarytų prevencinį poveikį, turi veikti daugybė tarpinių grandžių – asmuo turi ne tik sužinoti apie sankciją, bet ir įsiminti, tinkamai reaguoti į šią informaciją, išlaikyti ją atmintyje, taip pat apie sankciją prisiminti susidūręs su pagunda padaryti nusikaltimą ir kt.³⁶⁸ Tuo tarpu tikėjimas baudžiamosios sankcijos veiksmingumu buvo paremtas įsitikinimu, kad visa tai įvyksta savaime ir kiekvieną kartą.

Kiek nepagrįstas ir naivus buvo šis tikėjimas, tiek jis buvo ir paplitęs. Nagrinėdami įvairiausių laikotarpių baudžiamųjų įstatymų tikslus matome – nuo senų laikų asmens sulaikymas nuo naujo nusikaltimo buvo pripažintas vienu iš svarbiausių baudžiamosios teisės, ypač kriminalinių bausmių, tikslų. Nustatydamas bausmės dydį už tam tikrą nusikaltimą, įstatymų leidėjas ir įstatymų taikytojas (pvz., teisėjas) visada siekė, kad bausmė pataisytų nusikaltusį asmenį, t. y. neleistų jam daryti naujų nusikaltimų (*specialioji prevencija*) bei sulaikytų kitus visuomenės narius nuo nusikaltimų (*bendroji prevencija*).³⁶⁹

Tikėjimo baudžiamosios sankcijos veiksmingumu sąlygomis jos aki-vaizdus neveiksmingumas buvo siejamas tik su nepakankamu griežtumu. Buvo tikima, kad jeigu nubaustas nusikaltėlis vis dėlto padaro pakartotiną nusikaltimą, tai reiškia tik viena – bausmė buvo ganėtinai griežta. Todėl viso pasaulio baudžiamieji įstatymai už pakartotinus nusikaltimus skirdavo vis griežtesnes bausmes, o nusikaltėlio atsparumą joms siejo vien su ypatingomis jo asmenybės savybėmis – užkietėjusio nusikaltėlio broūžais. Baudžiamųjų įstatymų leidėjai neabejojo, kad jeigu bausmė už tam tikrą nusikaltimą nesulaikydavo žmonių nuo nusikaltimo, tai reikia griežtinti įstatymus, įvesti vis naujas, žiauresnes bausmes.

Šis šventas tikėjimas baudžiamosios sankcijos, ypač jos griežtumo, veiksmingumu gyvavo iki XVIII a. pabaigos. Revoliucinis C. Bekarijos veikalas sužlugdė šią iliuziją. Jis įtikinamai parodė, kad tikrovėje net ir griežiausia bausmė nėra veiksminga sulaikant žmones nuo nusikaltimų. Jis teigė, kad veikia ne bausmės griežtumas, o jos greitumas ir neišven-

368 Justickis, V. Does the Law Use Even a Small Proportion of What Legal Psychology has to Offer? *Psychology and Law: Bridging the Gap* (Ed. by David Canter and Rita Žukauskienė). Aldershot-Burlington: Ashgate, 2007, p. 223–239.

369 Justickis, V. *Kriminologija. Kriminologinis prognozavimas. Nusikaltimų prevencija*. Vadovėlis. 2 dalis. Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, 2004, p. 17.

giamumas.³⁷⁰ C. Bekaria'os idėjos padarė labai didelį poveikį įvairių šalių baudžiamajai politikai. Buvo atsisakyta žiaurių bausmių, vietoje to imtasi įvairių priemonių bausmės neišvengiamumui bei greitumui užtikrinti. Visa tai buvo labai svarbus žingsnis sužmoginant baudžiamąją politiką. Tačiau viltis, kad kartu bus užtikrinta veiksminga prevencija, žlugo. C. Bekaria'os idėjos XIX a. didesnės įtakos nusikalstamumui neturėjo.

XIX a. pabaigoje, besivystant teisiniam realizmui, viltys dėl prevencijos veiksmingumo pradėtos sieti su nauja „bausmės papildymo“ idėja. Jos esmė, kad kriminalinė bausmė pati savaime neužtikrina veiksmingos prevencijos. Pradėta teigti, kad pati bausmė nedaro prevencinio poveikio, ji tik *sudaro prielaidas* kitoms, veiksmingoms prevencijos priemonėms taikyti. Pavyzdžiui, laisvės atėmimo bausmė, teigė ši teorija, pati savaime nepataiso nusikaltėlio. Atvirkščiai, ji gali netgi dar labiau jį „sugadinti“, sustiprinti jo antisocialines orientacijas. Kaip teigiama „bausmės papildymo“ teorijoje, tai gali įvykti, jeigu bausmė nepapildoma asmenybės korekcijos priemonėmis. Taigi pagal šią idėją kriminalinės bausmės vaidmuo gan kuklus – tik sudaryti tinkamas sąlygas vykdyti nusikaltėlio atžvilgiu tokią prevencinę darbą, kuris buvo neįmanomas, kol nusikaltėlis nebuvo nuteistas. Taip yra, pavyzdžiui, taikant laisvės atėmimo bausmę. Suėmus nusikaltėlį ir atėmus jam laivę galima pagaliau nuodugniai ištirti jo asmenybę, nustatyti jo nusikalstamo elgesio priežastis, imtis atitinkamų priemonių: surengti auklėjamuosius pokalbius, taikyti psichologinės ir kitokios korekcijos priemonės. Taigi, remiantis „bausmės papildymo“ teorija, bausmių veiksmingumas priklauso nuo to, kuo jį „papildoma“ – kiek veiksmingos yra auklėjimo ir kitokios priemonės, kurių imamasi taikant bausmę.

Lygiai taip pat yra bendrosios prevencijos atveju – pats savaime kitų žmonių nubaudymas už nusikaltimą neatgraso nuo nusikaltimo padarymo. Tai įvyksta tik kartu įgyvendinant atitinkamas papildomas prevencijos priemones.

Kas tai per veiksmingos priemonės, kurios leistų užtikrinti prevencinę baudžiamosios bausmės poveikį? Visa praėjusio amžiaus pirmoji pusė buvo laikotarpis, kai viena po kitos buvo siūlomos ir išbandomos tokios priemonės: atskirtis nuo kitų nuteistųjų, švietimas, pataisos darbai, psichokorekcija, psichoterapija, darbas su šeima, kolektyvo įtakos panaudo-

370 Beccaria, C. *An Essay on Crimes and Punishments*. Philadelphia: Niclin, 1974, p. 42.

jimas, grupinė psichoterapija, pažangaus skatinimo sistemos, darbo su potencialiu nusikaltėliu individualizavimas – tai tik nedidelė dalis prevencijos priemonių, kurios buvo pasiūlytos ir išbandytos.

Kiekvieną kartą įvykiai vystėsi pagal anksčiau aprašytą iliuzijų ir nusivylimo scenarijų – buvo siūloma priemonė, kuri sukeldavo daug vilčių, tačiau pradėjus ją plačiai įgyvendinti tos viltys žlugdavo.

Veiksmingumo revoliucija nusikaltimų prevencijoje įvyko 1974 m. Tai buvo metai, kai pasirodė JAV kriminologo Roberto Martinsono ir jo kolegų straipsnis apie prevencijos priemonių veiksmingumą³⁷¹. Jo pagrindas buvo kelių šimtų įvairiausių prevencijos projektų veiksmingumo apibendrinimas. Pagrindinė išvada – tik nežymi, vos kelis procentus sudaranti, prevencijos projektų dalis buvo vienu ar kitu laipsniu veiksminga. Didžiulė dauguma kitų priemonių buvo neveiksmingos arba apie veiksmingumą negalima buvo nieko pasakyti, nes įgyvendinant jas nebuvo taikoma jokių veiksmingumo kontrolės priemonių.

1974 m. buvo svarbaus posūkio nusikalstamumo prevencijoje (veiksmingumo revoliucijos) pradžia. Nuo šio momento finansuojant prevencijos projektus vis dažniau reikalaujama įrodymų, kad jie bus veiksmingi.

1996 m. Laurencio Shermano vadovaujamas mokslininkų kolektyvas JAV kongreso pavedimu atliko naują JAV ir kitose šalyse vykdomų prevencijos programų veiksmingumo apibendrinimą. Šiam apibendrinimui buvo sukurta ir pritaikyta speciali skalė, leidžianti kiekybiškai įvertinti, kaip griežtai prevencijos projekto rengėjai laikėsi visų veiksmingumo užtikrinimo reikalavimų. Paaiškėjo, kad netgi nežymus reiklumo sumažinimas gali iš esmės suklaidinti jo veiksmingumo įvertinimą.³⁷²

R. Martinsono ir L. Shermano tyrimai patvirtino keletą fundamentalių faktų, kurie po to tapo visos tolesnės nusikaltimų prevencijos pagrindu.

Pirma, net ir stipriausias vidinis įsitikinimas, kad tam tikra prevencijos priemonė yra veiksminga, tikriausiai yra apgaulingas. Aiškus šio fakto patvirtinimas yra didžiulė dauguma priemonių, kurios buvo įgyvendinamos, šventai tikint, kad jos bus veiksmingos, bet įgyvendintos pasirodė visiškai

371 Martinson, R. "What Works? Questions and Answers About Prison Reform. *The Public Interest*. 1974.

372 Sherman L. W. et al. *Preventing Crime: What Works, What Doesn't, What's Promising*. A Report To The United States Congress Prepared for the National Institute of Justice [interaktyvus]. Department of Criminology and Criminal Justice University of Maryland, 1997 [žiūrėta 2013-12-02]. <http://www.rolim.com.br/2002/_pdfs/ing.pdf>.

neveiksmingos.³⁷³ Iš to išplaukia išvada, kad įvairiausios kilmės (sveiku protu, profesine patirtimi ir netgi moksliniais samprotavimais ir pan.) įsitikinimas visiškai negarantuoja priemonės veiksmingumo.

Antra, jeigu tam tikros prevencijos priemonės veiksmingumas nėra žinomas (pvz., dėl pačių įvairiausių priežasčių jos veiksmingumas nebuvo įvertintas prieš ją įgyvendinant), tai galima prognozuoti, kad įgyvendinta ši priemonė pasirodys neveiksminga. Ši išvada tiesiogiai išplaukia iš R. Martinsono ir jo bendraautorių nustatyto fakto, kad vos keli procentai jų ištirtų prevencijos priemonių buvo bent kiek veiksmingos. Taigi tikimybė, kad nepatikrinta prevencijos priemonė vis dėlto atsitiktinai pasirodys veiksminga, yra labai maža.

Šį prevencijos priemonių ypatumą būtų galima pavadinti nepatikrintos prevencijos priemonės **neveiksmingumo prezumpcija**. Kaip žinoma, prezumpcija vadinamas teiginys, kuris be įrodymų pripažįstamas teisingu ir laikomas tokiu tol, kol bus įrodyta priešingai – kad jis neteisingas.³⁷⁴ Prevencijos priemonių veiksmingumo tyrimai parodė, kad būtent tokia yra padėtis dėl prevencijos priemonių veiksmingumo. Kadangi paaiškėjo, kad absoliuti dauguma taikomų prevencijos priemonių neveiksmingos, tai reiškia, kad kol tam tikros priemonės veiksmingumas nėra patvirtintas šiuolaikiniais prevencijos mokslo metodais, ją reikėtų laikyti neveiksminga.³⁷⁵

Trečia išvada. Prevencinė veikla yra labai brangi. Kiekvienos prevencijos priemonės įgyvendinimas reikalauja daugelio žmonių pastangų ir didelių finansinių lėšų. Kaip minėta, tikimybė, kad nepatikrinta prevencijos priemonė vis dėlto atsitiktinai pasirodys veiksminga, yra labai maža. Iš to išeina, kad įgyvendinant tokią priemonę beveik visada *nepateisinamai švaistomos finansinės lėšos ir žmonių darbas*. Dėl to sprendimas įgyvendinti prevencijos priemonę, kurios veiksmingumas nebuvo patikrintas, dažniausiai klaidingas, galintis sukelti daugybę neigiamų finansinių ir kitokių pasekmių.

Taigi, atlikti veiksmingumo tyrimai leido sugriežtinti reikalavimus prevencijos projektams (programoms) ir kartu jie pasidarė daug konkretni. Buvo pasiūlyta nemažai prevencijos programų veiksmingumo

373 Sherman L. W. et. al., *supra* note 372.

374 The Free Dictionaries by Farlex. Legal dictionary [interaktyvus] [žiūrėta 2014-03-28]. <<http://legal-dictionary.thefreedictionary.com/presumption>>.

375 Pažymėtina, kad, preziumuojant nepatikrintos priemonės neveiksmingumą, neatmetama galimybė, jog vėliau patikrinta ji gali pasirodyti veiksminga.

įvertinimo metodikų. Griežta prevencijos priemonių veiksmingumo kontrolė tapo pagrindiniu mūsų laikų nusikaltimų prevencijos programų reikalavimu, svarbiausiu jos kokybės standartu. Įsigaliojo vadinamoji prevencijos priemonių neveiksmingumo prezumpcija, kuri reiškia, kad jeigu prevencijos priemonės veiksmingumas nėra patikrintas šiuolaikiniais prevencijos veiksmingumo tyrimo metodais, tai reikėtų remtis prielaida, kad ji neveiksminga.

Tai tikrai revoliucinis posūkis nusikalstamumo prevencijoje. „Veiksmingumo revoliucija“ atnešė visiškai naują, priešingą požiūrį į prevencinių metodų veiksmingumą. Veiksmingumas turi būti patikrintas tais pačiais metodais, kaip tai daroma kitose srityse: medicinoje, psichologijoje, sociologijoje ir kt.^{376,377,378,379}. Šių reikalavimų visuma pažymima terminu „įrodymais pagrįstas poveikis“. Jis apima nemažai reikalavimų, pagrindinis iš jų – poveikio veiksmingumo kontrolė, taikant eksperimentinį kontrolinių grupių metodą. Aptarsime jo reikšmę nusikaltimų prevencijos srityje plačiau.

Nusikalstamumas, kaip ir daugelis kitų socialinių reiškinių, nuolat kinta. Jis didėja ir mažėja, priklausomai nuo daugybės įvairiausių socialinių, ekonominių, politinių ir kitų veiksnių. Stebint nusikalstamumo pokyčius, kurie atsirado įgyvendinus naują įstatymą ar prevencijos projektą, labai sunku atsakyti į paprastą klausimą, ar tikrai tuos pokyčius sukėlė prevencijos priemonės (o ne daugybė kitų nusikalstamumą veikiančių veiksnių). Susiduriame su būtinumu „išskirti“, „išgryninti“ prevencijos projekto poveikį, atskirti pokyčius, kuriuos sukėlė prevencijos programa, nuo visų kitų.

Prevencijos teorija numato *sudaryti kontrolinę grupę* šiai problemai spęsti. Jo esmė tokia – pokyčiai, kurie atsirado įgyvendinus prevencijos programą tam tikroje prevencijos objektų grupėje (pagrindinė ar eksperimentinė grupė), lyginami su pokyčiais, kurie tuo pačiu metu įvyko kitoje,

376 Rousseau, D. *The Oxford Handbook of Evidence-based Management*. London: Oxford University press, 2012.

377 Birger, H. Evidence based practice: An analysis based on the philosophy of science. *Journal of the American Society for Information Science and Technology*. 2011, 62 (7): 1301–1310.

378 Mercer, J.; Pignotti, M. Shortcuts cause errors in systematic research syntheses. *Scientific Review of Mental Health Practice*. 2007, 5 (2): 59–77.

379 Davies, H.; Nutley, S.; Smith, P. (Eds.) *What Works? Evidence-Based Policy and Practice in Public Services*. Bristo, UK: Policy Press, 2002.

pagal visus požymius panašioje grupėje, kurioje prevencijos priemonė nebuvo taikoma (vadinamoji *kontrolinė grupė*). Jeigu atlikus tokį palyginimą paaiškėja, kad mus dominčio reiškinių pokyčiai yra panašūs eksperimentinėje ir kontrolinėje grupėje, darytina išvada, kad pokyčiai atsirado ne dėl prevencijos priemonės, o dėl kokių nors kitų priežasčių. Jeigu, iš kitos pusės, padėtis pagerėjo grupėje, kurioje buvo įgyvendinta prevencijos programa, tačiau jų neatsirado kontrolinėje, daroma išvada, kad pagerėjimas yra prevencijos programos įgyvendinimo rezultatas.

Kontrolinės grupės metodas per pastaruosius dešimtmečius tapo nusikaltimų prevencijos veiksmingumo įvertinimo pagrindu – pagrindiniu įrankiu užtikrinant prevencijos programų veiksmingumo kontrolę. Nusikaltimų prevencijos veiksmingumo tyrimai įtikinamai parodė, kad tik vertinant veiksmingumo programas kontrolinių grupių metodu galima užtikrinti įvertinimo tikslumą ir patikimumą, neutralizuoti pašalinių veiksnių poveikį. Dėl to būtent šio metodo taikymas geriausiai užtikrina tikslų ir patikimą prevencijos projekto veiksmingumo įvertinimą. Prevencinio poveikio nustatymas šiuo metodu šiuo metu yra būtina sąlyga prevencijos projektui finansuoti daugelyje šalių.

Tam, kad taikant kontrolinės grupės metodą būtų gautas tikslus ir patikimas rezultatas, kontrolinei grupei keliami tam tikri reikalavimai. Tai yra kontrolinės grupės pakankamas dydis. Antra vertus, ji turi būti panaši į grupę, kurioje buvo įgyvendintas projektas. Jeigu tam tikrų požymių panašumo nepavyko užtikrinti, turi būti atlikta jų kontrolė, t. y. nustatyta, kiek tie grupių skirtumai gali iškreipti jų palyginimo rezultatus. Taip pat turi būti užtikrinta nubyrejimo kontrolė – surinkta informacija, kiek žmonių nubyrejė kontrolinėje ir pagrindinėje grupėje, kas tai per žmonės ir kokių poveikį tas nubyrejimas gali padaryti rezultatams įvertinti. Be to, reikia įvertinti, kiek pastovus yra gautas rezultatas. Pavyzdžiui, jeigu prevencinės paskaitos poveikis „išgaruoja“ jau kitą dieną, darytina išvada, kad poveikis nebuvo pastovus.

Be kontrolinių grupių metodo taikymo, atsirado ir kiti reikalavimai siekiant užtikrinti prevencijos priemonių veiksmingumą³⁸⁰.

380 Justickis, V.; Gečėnienė, S.; Čepas, A. *Nusikaltimų prevencijos ir kontrolės programų ir priemonių veiksmingumo vertinimo metodika* [interaktyvus]. Vilnius: Vidaus reikalų ministerija, 2005 [žiūrėta 2013-11-20]. <http://www.vrm.lt/fileadmin/Padaliniu_failai/Rysiu_su_visuomene_sk/visokie/nusikslt-prevenc-vert-metodika.doc>.

1. *Prevencijos priemonių atranka.* Tradicinė nusikaltimų prevencija vadovavosi idėja, kad siekiant padaryti prevencinį poveikį nusikalstamumui svarbu imtis visų priemonių. Kitaip tariant, reikia panaudoti visas žinomas prevencijos priemones. Tokia nuostata logiškai sekė iš veiksmingumo prielaidos. Tikrai, jei visos prevencijos priemonės veiksmingos, tai kuo jų daugiau, tuo geriau. Dėl to sudarant prevencijos programą, jų pagrindinis tikslas buvo įtraukti į ją kuo daugiau įvairiausių priemonių. Tuo tarpu neveiksmingumo prezumpcija reikalauja visiškai kito. Sudarant prevencijos projektą siekiama atrinkti tik veiksmingas prevencijos priemones. Šiam tikslui pasiekti visų pirma būtina sudaryti kuo išsamesnį galimų poveikio priemonių sąrašą (priemonių „banką“). Po to reikia kiekvienos iš jų veiksmingumą įvertinti ir palyginti. Visa tai leidžia atrinkti, kad ir nedaug, bet tik veiksmingas priemones.

2. *Poveikio tikslų formulavimas.* Tradicinė prevencija vadovavosi prielaida, kad „viskas veikia“. Tai reiškia, kad, nesvarbu, ką darytų prevencijos dalyviai – skaitytų paskaitas ar dalytų skrajutes, organizuotų laisvalaikį ar patruliuotų gatvėse, posėdžiautų komitetuose ar rašytų straipsnius, arba kitaip tariant – viskas, kas taip ar kitaip sustiprina gėrio pozicijas kovoje su blogiu, – visa tai daro teigiamą poveikį nusikalstamumui apskritai, o tai reiškia ir tiems nusikaltimams, kurie kelia susirūpinimą ir kurių prevenciją siekiama užtikrinti. Būdingas tradicinei prevencijai pasakymas „Reikia gi kažką daryti!“ kaip tik ir atspindi šį požiūrį, nes jis tiesiogiai išplaukia iš tikėjimo – kad ir ką darytume – viskas į naudą.

Tuo tarpu nusikalstamumo prevencija, atsiradusi po veiksmingumo revoliucijos, atmeta nieko neparemtą įsitikinimą, kad bet koks poveikis nusikalstamumui būtinai paveikia ir kiekvieną jos atskirą dalį. Čia vadovaujamasi idėja, kad, norint padaryti poveikį tam tikrai nusikaltimų grupei, būtent jiems ir turi būti daromas prevencinis poveikis. Iš čia kyla priešingas tradicinei prevencijai reikalavimas – tiksliai nustatyti prevencijos tikslus.

3. *Laukiamų prevencinio poveikio rezultatų numatymas.* Kadangi viena iš pagrindinių tradicinės prevencijos nuostatų buvo „viskas veikia“, tai savaime aišku buvo, kad reikiamas rezultatas bus visada pasiektas. Dėl to nebūtina jo iš anksto tikslinti ir įgyvendinus prevencinį projektą tikrinti, ar jis tikrai pasiektas. Tuo tarpu šiuolaikinė nusikaltimų prevencija neatmeta galimybės, kad nors buvo imtasi visų veiksmingumo užtikrinimo

priemonių, įgyvendinta prevencijos priemonė gali nepasiekti numatytų rezultatų arba duoti visiškai kitą, netikėtą rezultatą. Dėl to atsiranda reikalavimas dėl tikslaus numatomų rezultatų formulavimo ir tikrinimo, ar iš tikrųjų jie buvo pasiekti.

4. Dar vienas naujas reikalavimas – *nuolatinė* veiksmingumo kontrolė. Tai reiškia, kad poveikio priemonės veiksmingumo kontrolė turi būti vykdoma visais prevencijos priemonės sukūrimo ir taikymo etapais. Jau sudarant prevencijos programą į ją turėtų patekti tik patikrintos priemonės. Lygiai taip pat prevencijos programos sudarymo etape turi būti numatytos veiksmingumo kontrolės priemonės, kurios leis atlikti tarpinius ir baigiamuosius veiksmingumo įvertinimus. Kaip veiksmingumo kontrolės metodai turi būti taikomi tie, kurie leidžia nustatyti gryną prevencijos priemonės poveikį. Tai, pirmiausia, jau minėtas kontrolinių grupių metodas. Prevencinio poveikio vykdymo metu kontrolinės grupės metodas leidžia stebėti, ar tikrai eksperimentinėje (t. y. toje, kur poveikis vykdomas) grupėje įvyksta numatyti pokyčiai. Galiausiai, baigus projektą ir įvertinant jo veiksmingumą, būtent kontrolinės ir eksperimentinės grupės skirtumas yra pagrindinis įrodymas, kad poveikis buvo sėkmingas.

Taigi veiksmingumo revoliucija paskatino esminius nusikaltimų prevencijos pokyčius. Ji iškėlė reikalavimus, daugeliu atvejų priešingus iki to vyraavusiai tradicinei nusikaltimų prevencijai.

5.1 lentelė. Prevencijos priemonių poveikio vertinimo reikalavimai tradicinės ir šiuolaikinės (įrodymais grindžiamos) nusikaltimų prevencijos sąlygomis

Prevencijos priemonių poveikio vertinimo reikalavimai	Tradicinė nusikaltimų prevencija	Įrodymais grindžiama nusikaltimų prevencija
1. Prielaidos dėl prevencijos metodų veiksmingumo	Vadovaujamosi veiksmingumo prezumpcija (t. y. preziumuojamas bet kurio prevencijos metodo veiksmingumas)	Vadovaujamosi neveiksmingumo prezumpcija (t. y. preziumuojamas bet kurio prevencijos metodo neveiksmingumas)

2. Metodai, kuriais turi būti atliekama veiksmingumo kontrolė	Igyvendintos prevencijos priemonės poveikio tikrinti nereikia . Pats faktas, kad ji įgyvendinta, rodo, kad reikiamas poveikis yra	Igyvendintos prevencijos priemonės poveikį būtina patikrinti griežtais eksperimentiniais metodais – kontrolinių ir eksperimentinių grupių palyginimo metodu
3. Tarpinis prevencijos priemonės įgyvendinimo vertinimas	Igyvendinant prevencijos priemonę nereikia atlikti tarpinių poveikio vertinimų	Būtina nuolatinė veiksmingumo kontrolė. Svarbu kontroliuoti ne tik galutinius , bet ir tarpinius priemonės įgyvendinimo rezultatus
4. Prevencijos priemonių atranka	Siekiant prevencinio poveikio, reikia taikyti kuo daugiau prevencijos metodų (priemonių)	Siekiant prevencinio poveikio, reikia iš visų galimų alternatyvių priemonių atrinkti veiksmingiausias
5. Poveikio tikslų formulavimas	Kadangi bet koks prevencijos metodas daro tam tikrą poveikį nusikalstamumui, tai jis turės įtakos ir tų nusikaltimų teigiamiems pokyčiams, kurių prevenciją siekiama užtikrinti	Būtina labai tiksliai formuluoti prevencijos tikslus
6. Numatomo prevencinio poveikio rezultatų formulavimas	Nebūtina tiksliai formuluoti prevencijos priemonės numatomo rezultato . Kad ir koks jis būtų, įgyvendinus prevencijos priemonę, jis bus pasiektas	Būtina tiksliai formuluoti numatomą prevencijos priemonės rezultatą

Lietuvoje nusikaltimų prevencijos ir prevencinio poveikio veiksmingumo užtikrinimas buvo savitas. Iš vienos pusės, prevencijos idėjos visada buvo labai populiarios Lietuvoje. Prevencinė veikla buvo plačiai vykdoma tarpukario Lietuvoje³⁸¹. Lietuva buvo kriminologijos ir kriminologinės prevencijos lyderė buvusioje Sovietų Sąjungoje^{382,383}. Atkūrus nepriklaus-

381 Andriulis, V. *Nusikaltimų prevencijos patirtis Lietuvoje 1918-1940 m.: antologinė apžvalga*. Vilnius: Justitia, 2000.

382 Bluvštainas, J. *Visuotinė lietuvių enciklopedija*. T. III (Beketeriai-Chakasai). Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2003, p. 300.

383 Čepas, A.; Pavilonis, V. *Ankstyvoji nepilnamečių nusikalstamumo prevencija*. Vilnius: Mintis, 1973.

somybę nusikaltimų prevencijai taip pat buvo skiriama daug dėmesio. Rengiama daugybė nacionalinių nusikaltimų prevencijos programų: „Ekonominių nusikaltimų kontrolės programa“ (1993, 1994, 1995 m.), „Nacionalinė narkotikų kontrolės ir narkomanijos prevencijos programa“ (1999–2003 m., 2004–2008 m.), „Nusikaltimų asmeninei (privatinei) nuosavybei kontrolės programa“ (1993 m.), „Organizuoto nusikalstamumo ir korupcijos prevencijos programa (1999–2005 m.), „Vaikų ir paauglių nusikaltimų nacionalinė prevencijos programa“ (1997–2005 m.), „Nacionalinė nusikaltimų prevencijos ir kontrolės programa“ (2003 m.) ir dar apie dešimt kitų (korupcijos ir organizuoto nusikalstamumo, prekybos žmonėmis, autotransporto vagysčių, nepilnamečių užimtumo, nuteistųjų užimtumo ir pan.) programų.

Taigi negalime sakyti, kad nusikaltimų prevencijos problemoms skiriama mažai dėmesio. Tačiau vis dėlto Lietuva liko nuošalyje „veiksmingumo revoliucijos“. Prevencijos projektai anksčiau ir dabar rengiami lygiai taip pat, kaip prieš keletą dešimtmečių iki revoliucinių R. Martinsono, L. Shermano ir kitų darbų. Rengiant prevencijos programas beveik nebevykdoma prevencijos priemonių atranka pagal veiksmingumo kriterijus, vis dar vadovaujamosi klaidingu, sveiku protu grindžiamu įsitikinimu, kad „viskas veikia“, kad kiekviena prevencijos priemonė yra naudinga, gali kaip nors prisidėti darant prevencinį poveikį. Tuo vadovaujantis į prevencijos programas vis dar siekiama įtraukti kuo daugiau įvairių priemonių, visiškai netikrinant, ar jos tikrai gali padaryti numatomą poveikį. Taip sudaryta prevencijos programa paprastai vadinama kompleksine ir taip sukuriamas dar didesnis pasitikėjimas jos veiksmingumu bei suteikiama pirmenybė gaunant finansinę ir kitokią paramą.

Tokia praktika aiškiausiai prieštarauja veiksmingumo revoliuciją sukėlusių tyrimų išvadai, kad tik labai maža nepatikrintų prevencijos priemonių dalis gali būti veiksminga^{384,385,386}. Naujos, po veiksmingumo revoliucijos atsiradusios nusikaltimų prevencijos kompleksinės programos, sudarytos iš daugybės puikiai skambančių, bet nepatikrintų prevencijos priemonių, yra pasmerktos būti neveiksmingos. Tai nereikalingas finansi-

384 Martinson, R., *supra* note 371.

385 Sherman L. W. *et al. supra* note 372.

386 Lundman, R. J. *Prevention and Control of Juvenile Delinquency*. New York: Oxford University Press, 2001.

nių lėšų, skirtų nusikaltimų prevencijai, švaistymas, sudarant iliuziją, kad šalyje aktyviai vykdoma nusikaltimų prevencija, kad „imamasi visų priemonių“ ir taip užtikrinama nusikalstamumo kontrolė bei spendžiamos su juo susijusios problemos.

Visa tai padaro Lietuvą ir nusikaltimų prevencijos joje organizavimą labai įdomiu tyrimo objektu. Du klausimai reikalauja ypatingos analizės ir jiems turėtų būti skiriamas ypatingas dėmesys.

Pirma. Tradicinės nusikaltimų prevencijos pasekmės šaliai. Iš tikrųjų, Lietuva ypatinga gana aktyvia ir plačia prevencine veikla, tačiau vis dar vykdoma tradiciniais, daugeliu atžvilgių prieštaraujančiais šiuolaikiniams prevencijos mokslui, būdais. Kyla klausimas, kokią poveikį tai daro nusikalstamumo būklei apskritai ir poveikio veiksmingumo didinimui.

Antra. Dėl kokių priežasčių mūsų šalyje, kurioje nusikalstamumo problemoms ir nusikaltimų prevencijai skiriama nemažai dėmesio, gana stipriai priešinamasi „veiksmingumo revoliucijos“ idėjoms.

5.3. Teisėkūros iniciatyvų nusikaltimų prevencijos srityje veiksmingumo užtikrinimas Lietuvoje

Teisėkūros iniciatyvos nusikaltimų prevencijos srityje – tai naujųjų įstatymų priėmimas ar jau galiojančių pakeitimas siekiant užtikrinti geresnę tam tikrų nusikaltimų prevenciją.

Prevencinis poveikis baudžiamosios teisės priemonėmis – seniausias ir dažniausias būdas, kuriuo buvo bandoma sulaikyti asmenis nuo nusikaltimų ir taip sumažinti nusikalstamumą. Naujo baudžiamojo įstatymo priėmimas ar galiojančio sugriežtinimas neretai yra pagrindinė įstatymų leidėjo reakcija į nepageidaujamus socialinius reiškinius.

Kartu ir žmonijos patirtis, ir mokslo tyrimai rodo, kad dažniausiai tai mažai veiksminga, kad baudžiamasis persekiojimas dažniausiai nesulauko žmonių nuo nusikaltimų. Tikėjimasis išvengti bausmės, nusikalstamų subkultūrų poveikis, savanaudiški motyvai, skatinantys padaryti nusikaltimą, – visa tai sėkmingai įveikia bausmės baimę.³⁸⁷ Dėl to lengvai gali atsitikti, kad, priėmus naują ar sugriežtinus galiojančią įstatymą, gana greitai paaiškėja, kad jis neveiksmingas – nepadaro prevencinio poveikio.

387 Canter, D. *Criminal Psychology*. London: Hodder Education, 2008.

Iš to išplaukia, kad prieš priimant naująjį ar keičiant galiojantį baudžiamąjį įstatymą (arba bet kurį kitą įstatymą, kurio siekiama padaryti prevencinį poveikį nusikalstamumui) turi būti įvertinama, ar iš tikrųjų šis įstatymas padarys tą poveikį, kurio siekiama, ar jis bus veiksmingas. Ar tai daroma Lietuvoje?

5.3.1. Teisėkūros iniciatyvų nusikaltimų prevencijos srityje veiksmingumo užtikrinimas įstatymų leidybos procese: teikiant ir svarstant Seimo komitetuose

Pirmiausia panagrinėsime, ar galiojantis teisės aktai Lietuvoje įpareigoja tai daryti.

Pirmą kartą teisėkūros iniciatyvos poveikio įvertinimo tvarka buvo patvirtinta 2003 m. Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimu dėl „Sprendimų projektų poveikio vertinimo metodikos patvirtinimo ir įgyvendinimo“³⁸⁸. Vėliau, 2012 m., buvo priimta nauja metodikos redakcija „Numatomo teisinio reguliavimo poveikio vertinimo metodiką“³⁸⁹. Šios metodikos 2 straipsnis taip apibūdina šio įvertinimo tikslus: „Numatomo teisinio reguliavimo poveikio vertinimas atliekamas siekiant tobulinti viešosios politikos formavimą, sprendimų priėmimą, suteikti rengiančioms ir priimančioms sprendimus valstybės institucijoms ir įstaigoms informaciją apie galimas sprendimų alternatyvas ir jų įgyvendinimo pasekmes, sudaryti sąlygas pasirinkti tinkamiausią problemos sprendimo būdą.“³⁹⁰

Kokiu mastu visa tai įgyvendinama vertinant naujų ir keičiant galiojančių baudžiamųjų įstatymų prevencinį poveikį? Kaip, remiantis šia

388 Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2003 m. vasario 26 d. nutarimas Nr. 276 „Dėl Sprendimų projektų poveikio vertinimo metodikos patvirtinimo ir įgyvendinimo“. *Valstybės žinios*. 2003, Nr. 23-975; 2007, Nr. 40-1488; 2008, Nr. 134-5207; 2009, Nr. 26-1017, Nr. 114-4843, Nr. 121-5213; 2010, Nr. 15-709.

389 Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2012 m. spalio 16 d. nutarimas Nr. 1276 „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2003 m. vasario 26 d. nutarimo Nr. 276 „Dėl sprendimų projektų poveikio vertinimo metodikos patvirtinimo ir įgyvendinimo“ pakeitimo“. *Valstybės žinios*. 2012, Nr. 124-6234.

390 Žr. Numatomo teisinio reguliavimo poveikio vertinimo metodikos (patvirtintos Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2012 m. spalio 16 d. nutarimu Nr. 1276 „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2003 m. vasario 26 d. nutarimo Nr. 276 „Dėl sprendimų projektų poveikio vertinimo metodikos patvirtinimo ir įgyvendinimo“ pakeitimo“ 2 straipsnį. *Valstybės žinios*. 2012, Nr. 124-6234.

metodika, nustatoma, ar siūlomas teisinis reguliavimas tikrai pajėgus prisidėti sulaikant asmenį nuo nusikaltimų?

Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas numato skirtingą poveikio įvertinimo tvarką priklausomai nuo to, ar teisės aktų projektai priklauso prioritetinių, ar neprioritetinių teisėkūros iniciatyvų sričiai.

Prioritetinių teisėkūros iniciatyvų³⁹¹ poveikis nustatomas pagal sudarytą klausimyną (metodikos 1 priedas) ir reikalauja gana išsamaus ir tikslaus įvertinimo. Tuo tarpu neprioritetinei teisėkūros iniciatyvai įvertinti numatomas labai trumpas klausimynas. Iš neprioritetinės teisėkūros iniciatyvos autorių reikalaujama tik paminėti apibendrintas galimų teigiamų ir neigiamų iniciatyvos įgyvendinimo pasekmes: „Apibendrintoje informacijoje nurodomas galimas teigiamas ir (ar) neigiamas projekto poveikis kiekvienu vertintu poveikio vertinimo aspektu, kur įmanoma, pagrįstas atliktais skaičiavimais.“³⁹² Taigi, pagrindžiant teisėkūros iniciatyvos veiksmingumą užtenka paminėti jos *galimą* naudingą poveikį ir *galimas* neigiamas pasekmes. Kitaip tariant, tikslesnio poveikio įvertinimo nereikalaujama. Taip pat iš teisės aktų projektų autorių nereikalaujama pateikti kokių nors mokslinių tyrimų duomenų ar kitų įrodymų, kad tas poveikis tikrai bus. Lygiai taip pat apibūdinant galimas neigiamas pasekmes, teisės akto projekto autorius turėtų tik nurodyti pačią galimybę, bet, kokio dydžio, kokio pobūdžio žala galėtų būti, nurodyti nebūtina.

Taigi teisėkūros iniciatyvos poveikio įvertinimo nuodugnumas ir tikslumas prioritetinių ir neprioritetinių iniciatyvų atveju labai skiriasi. Iš to išplaukia, kad tai, kiek nuodugniai ir tiksliai įvertinamos mus dominančios teisėkūros iniciatyvos veiksmingumas, priklauso visų pirma nuo to, kokiai iniciatyvų grupei jos bus priskirtos: prioritetinei ar neprioritetinei.

Taigi, apskritai teisės akto projekto veiksmingumas turi būti apibūdinamas, tačiau, jeigu jis nepriklauso prioritetinei sričiai, tas apibūdinimas

391 Prioritetinės teisėkūros iniciatyvos yra išskiriamos ir tvirtinamos kasmet metų pradžioje Lietuvos Respublikos Vyriausybės. Pavyzdžiui, žr.: Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2013 m. balandžio 17 d. nutarimas Nr. 335 „Dėl 2013 metų prioritetinių teisėkūros iniciatyvų sąrašo patvirtinimo“. *Valstybės žinios*. 2013, Nr. 117-5884.

392 Žr.: Numatomo teisinio reguliavimo poveikio vertinimo metodikos, patvirtintos Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2012 m. spalio 16 d. nutarimu Nr. 1276 „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2003 m. vasario 26 d. nutarimo Nr. 276 „Dėl sprendimų projektų poveikio vertinimo metodikos patvirtinimo ir įgyvendinimo“ pakeitimo“, 36 straipsnis. *Valstybės žinios*. 2012, Nr. 124-6234.

gana paviršutiniškas, apsiribojant tik patikiniu, kad šis teisės aktas gali būti veiksmingas.

Kyla klausimas, kaip vertinami baudžiamųjų įstatymų projektai? Ar reikalaujama, kad prieš priimant baudžiamojo įstatymo projektą būtų įvertintas jo veiksmingumas (galimas poveikis konkrečiai sričiai), taip užtikrinant, kad jį priėmus tikrai bus padarytas poveikis, kurio tikisi įstatymų leidėjas.

Kadangi teisės akto projekto veiksmingumo įvertinimo būdas (išsamus ar paviršutiniškas) priklauso nuo to, ar šis teisės aktas prioritetinis, pateiksime prioritetinės teisėkūros iniciatyvos apibrėžimą ir panagrinėsime, ar baudžiamųjų įstatymų projektai priklauso prioritetinių grupei.

Pagal Numatomo teisinio reguliavimo poveikio vertinimo metodikos 7 punktą prioritetinės teisėkūros iniciatyvos apibrėžiamos taip: „Prioritetinės teisėkūros iniciatyvos – kasmet Vyriausybės tvirtinamos teisėkūros iniciatyvos, dėl kurių ekonominio, socialinio, politinio reikšmingumo ir jautrumo atliekamas išsamesnis poveikio vertinimas, siekiant surinkti įrodymus ir argumentus ir pagrįsti siūlymų nustatyti naują ar keisti esamą teisinį reguliavimą būtinumą, naudą ir sąnaudas.“³⁹³ Neprioritetinėms priskiriamos visos kitos teisėkūros iniciatyvos.

Baudžiamųjų įstatymų leidyba ir tobulinimas turi visus prioritetinės teisėkūros iniciatyvos esminius požymius. Jiems būdingas paminėtas metodikoje „ekonominis, socialinis, politinis reikšmingumas“, nes jie apsaugo pamatinius visuomenės gėrius (pvz., šalies ekonominę tvarką, politinius interesus ir kt.). Kartu tai itin jautri poveikio priemonė, nes šis poveikis susijęs su baudžiamosiomis sankcijomis – laisvės atėmimu ir kitomis baudžiamojo poveikio priemonių taikymu. Tačiau, kad teisėkūros iniciatyva būtų pripažinta prioritetine, yra ir papildomas reikalavimas – ji turi būtų įtraukta į kasmet Vyriausybės sudaromą prioritetinių iniciatyvų sąrašą.³⁹⁴ Teisėkūros iniciatyvų, susijusių su baudžiamųjų įstatymų regu-

393 Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2012 m. spalio 16 d. nutarimas Nr. 1276 „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2003 m. vasario 26 d. nutarimo Nr. 276 „Dėl sprendimų projektų poveikio vertinimo metodikos patvirtinimo ir įgyvendinimo“ pakeitimo“. *Valstybės žinios*. 2012, Nr. 124-6234.

394 Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2012 m. spalio 16 d. nutarimas Nr. 1276 „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2003 m. vasario 26 d. nutarimo Nr. 276 „Dėl sprendimų projektų poveikio vertinimo metodikos patvirtinimo ir įgyvendinimo“ pakeitimo“. *Valstybės žinios*. 2012, Nr. 124-6234.

liavimu, minėtame sąraše nėra. Tai reiškia, kad jos, nors ir reikšmingos, priklauso neprioritetinėms ir jų poveikis vertinamas pagal supaprastintą tvarką. Kitaip tariant, esant iniciatyvai, pavyzdžiui, sugriežtinti tam tikrą baudžiamąjį įstatymą siekiant sumažinti tam tikrų nusikaltimų skaičių, jos autoriams užtenka nurodyti, kad numatomas poveikis galimas (vadinasi, gali atsitikti, kad jis ir bus). Iš jų nereikalaujama įrodymų, kad numatomas poveikis tikrai bus, kad jis bus gana reikšmingas. Užtenka tik iniciatyvos autorių neargumentuoto pareiškimo, kad poveikis bus, ir tokio pat pareiškimo, kad neigiamų pasekmių nenumatoma

Kaip tai atrodo praktikoje, rodo keli toliau pateikti pavyzdžiai: naujų jų baudžiamųjų įstatymų ir jų pataisų autoriai aiškinamajame rašte pateikia siūlomų pakeitimų poveikio vertinimą.

5.2 lentelė. Teisėkūros iniciatyva „Sukčiavimas sporte“

1. Teisėkūros iniciatyvos apibūdinimas

Įregistruota 2013-10-29.

Įstatymo projektą pateikė Seimo narys Požela Juras.

Pasiūlymo esmė – siūloma papildyti BK nauju – 182¹ straipsniu „Sukčiavimas sporte“. Siūlomas naujas BK įstatymas nustato bausmę viešaisiais darbais arba bauda, arba laisvės apribojimu, arba areštu, arba laisvės atėmimu iki trejų metų asmeniui, kuris savo ar kitų naudai, tiesiogiai ar netiesiogiai pasiūlė, pažadėjo ar susitarė įtakoti ar įtakotojo sporto varžybų arba rungtynių rezultatą pažeidžiant nešališkumo kūno kultūros ir sporto veikloje principą ir varžybų arba rungtynių nuostatus“. Dar didesnės bausmės numatomos darant šį nusikalimą grupėje ir asmeniui, kuris žinojo, bet nepranešė apie tokius veiksmus.

2. Numatomo teisinio reglamentavimo poveikio apibūdinimas aiškinamajame rašte³⁹⁵:**4. Numatomos naujos teisinio reglamentavimo nuostatos, naujai reglamentuojamų klausimų teigiamos savybės ir kokių pozityvių rezultatų laukiama:**

Įstatymo projekte siūloma papildyti Baudžiamąjį kodeksą 182¹ straipsniu ir numatyti atsakomybę už sukčiavimą sporte. Tarptautinė praktika rodo, kad teisėsaugos institucijų veiksmai prieš šiuos nusikaltimus tampa žymiai efektyvesni, kai baudžiamajame kodekse atsiranda specialios normos, numatančios atsakomybę už neteisėtą įtakos darymą sporto varžybų arba rungtynių rezultatui, pažeidžiant nešališkumo kūno kultūros ir sporto veikloje principą ir varžybų arba rungtynių nuostatus. Valstybėse, kuriose galioja tokios specialios normos, ne tik vyksta ikiteisminiai tyrimai, tačiau sėkmingai formuojasi ir teismų praktika, todėl priėmus projektą turėtų pagerėti šalies kriminogeninė situacija (už sukčiavimą sporte atitinkamomis bausmėmis turėtų būti nubausti Baudžiamojo kodekso nuostatas pažeidę asmenys).

5. Galimos neigiamos priimto projekto pasekmės ir kokių priemonių reikėtų imtis, kad tokių pasekmių būtų išvengta:

Priėmus projektą, neigiamų pasekmių nenumatoma.

6. Kokią įtaką priimtas projektas turės kriminogeninei situacijai ir korupcijai:

Priimtas projektas turės teigiamos įtakos šalies kriminogeninei situacijai.

Pirmos teisėkūros iniciatyvos kriminologinis komentaras

Pateikta teisėkūros iniciatyva yra skirta svarbiai šiuolaikinio sporto problemai spręsti. Šios problemos svarba ir būtinybė ją spręsti nekelia jokių abejonių. Teisėkūros iniciatyvos autoriai siūlo sukčiavimą sporte problemą spręsti numatant baudžiamąsias sankcijas. Šis pasiūlymas paremtas įsitikinimu, kad siūlomas Baudžiamojo kodekso pakeitimas padarys reikiamą prevencinį poveikį. Vienintelis argumentas, kuriuo autorius grindžia savo įsitikinimą, – nepatikslintos „tarptautinės praktikos“ paminėjimas. Autorius nenurodo, kokios šalies tai praktika, kaip tai buvo patikrinta, iš kur žinoma, kad tai, kas veikė nenurodytose užsienio šalyse, veiks ir Lietuvoje.

Siūlomos teisėkūros iniciatyvos poveikis kriminogeninei padėčiai („Priimtas projektas turės teigiamos įtakos šalies kriminogeninei situacijai“) pagrindžiamas taip: „Valstybėse, kuriose galioja tokios specialios

395 Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso papildymo 182¹ straipsnių įstatymo projekto Nr. XIIP-1138 aiškinamasis raštas, 2013 m. spalio 29 d.

normos, ne tik vyksta ikiteisminiai tyrimai, bet ir sėkmingai formuojasi ir teismų praktika, todėl priėmus projektą turėtų pagerėti šalies kriminogeninė situacija (už sukčiavimą sporte atitinkamomis bausmėmis turėtų būti nubausti Baudžiamojo kodekso nuostatas pažeidę asmenys).“ Taigi teigiama, kad kriminogeninė padėtis šalyje turėtų pagerėti vien dėl to, kad, priėmus šiuos Baudžiamojo kodekso pakeitimus (numačius baudžiamąją atsakomybę už sukčiavimą sporte), prasidės ikiteisminiai tyrimai ir sėkmingai formuosis teismų praktika. Aiškinamajame rašte niekur nepaaiškinta, kurios valstybės turimos omeny, kas ir kokiais būdais nustatė, kad jei šalyje vyksta ikiteisminiai tyrimai ir sėkmingai formuojasi teismų praktika, būtinai turi pagerėti šalies kriminogeninė padėtis. Aiškinamasis raštas neatsako ir į klausimą, kuo pasireiškė šis kriminogeninės padėties pagerėjimas, pavyzdžiui, sumažėjo bendras nusikalstamumo lygis ar tik tam tikrų nusikaltimų lygis, ar tikrai yra priežastinis vykstančių ikiteisminių tyrimų, „sėkmingai besiformuojančios“ teismų praktikos ir kriminogeninės padėties ryšis.

Nė vienas iš šių teiginių negrindžiamas konkrečiais statistiniais skaičiais apie realią šalių praktiką bei šiuos teiginius patvirtinančius tyrimus. Be to, tai, kad tam tikra teisinė norma buvo veiksminga užsienyje, toli gražu nereiškia, kad ji bus tokia pat veiksminga Lietuvoje. Tai turi būti patikrinta specialiais tyrimais.

Taigi, minėto BK projekto, jį pateikiant, poveikis nebuvo tinkamai įvertintas. Kaip buvo pažymėta šio skyriaus antrame poskyryje, jeigu tam tikros prevencijos priemonės veiksmingumas nėra patikrintas šiuolaikinio prevencijos mokslo priemonėmis, veikia jos neveiksmingumo prezumpcija. Tai reiškia, kad tokią prevencijos priemonę turime laikyti neveiksminga. Būtent taip yra ir mūsų nagrinėjamuoju atveju – prevencinis šiuo įstatymo poveikis nėra pagrįstas. Taigi, vadovaujantis neveiksmingumo prezumpcija, šis įstatymas, jį priėmus, greičiausiai neturės jokio poveikio sukčiavimui sporte.

Kas turėjo patikrinti, ar šis įstatymo projektas veiksmingas? Šis klausimas lieka neatsakytas. Kaip matome, šito nepadarė teisėkūros iniciatyvos autoriai. Po jų pateiktą įstatymo pasiūlymą įvertino dar dvi institucijos – Lietuvos Respublikos Seimo kanceliarijos Teisės departamentas ir Europos departamentas. Tačiau nė vienas iš jų nepateikė kritinių pastabų dėl to, kaip buvo atliktas siūlomo įstatymo projekto poveikio kriminogeninei padėčiai įvertinimas, ir dėl galimų neigiamų pasekmių. Taigi šis pasiūlymas Seime bus svarstomas parlamentarams neturint patikimos in-

formacijos apie realų poveikį, kurį šis teisės aktas darys. Tai reiškia, kad jie turi spręsti, pritarti ar nepritarti Baudžiamojo kodekso pakeitimams, nežinant, ar pateikti siūlymai padarys tą poveikį, dėl kurio ir turėtų būti priimtas įstatymas.

5.3 lentelė. Teisėkūros iniciatyva „Mirties bausmės įvedimas“

1. Teisėkūros iniciatyvos apibūdinimas

Įregistruota 2013-09-23.

Įstatymo projektą pateikė Seimo narys Petras Gražulis.

Pasiūlymo esmė – siūloma papildyti BK 129 straipsnio „Nužudymas kankinant ar kitaip itin žiauriai“ sankciją „laisvės atėmimu iki gyvos galvos“ alternatyviaja „arba mirties bausme“.

2. Numatomo teisinio reglamentavimo poveikio apibūdinimas aiškinamajame rašte³⁹⁶:

4. Kokios numatomos naujos teisinio reglamentavimo nuostatos, naujai reglamentuotų klausimų teigiamos savybės ir kokių teigiamų rezultatų laukiama

Mirties bausmės įvedimas padės užkirsti kelią nusikaltimams ateityje ir apsaugoti visuomenę nuo nepataisomų ir pavojingų recidyvistų.

5. Galimos neigiamos priimtų įstatymų pasekmės ir kokių priemonių reikėtų imtis, kad tokių pasekmių būtų išvengta

Neigiamų pasekmių nenumatoma.

6. Kokią įtaką įstatymai turės kriminogeninei situacijai

Šalyje sumažės nusikalstamumas.

Antros teisėkūros iniciatyvos kriminologinis komentaras

Pateikta teisėkūros iniciatyva yra skirta svarbiai problemai spręsti – jos piliečių saugumo jausmui užtikrinti. Šios problemos svarba ir būtinybė ją spręsti nekelia jokių abejonių.

Teisėkūros iniciatyvos autoriaus pasiūlymas spręsti šią problemą didinant baudžiamosios sankcijos griežtumą grindžiamas įsitikinimu, kad mirties bausmės įvedimas padarys reikiamą poveikį. Aiškinamajame raš-

³⁹⁶ Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 129 straipsnio pakeitimo įstatymo projekto Nr. XIIP-1021 aiškinamasis raštas, 2013 m. rugsėjo 23 d.

te paaiškinama, kad „visuomenė jaučiasi nesaugi, todėl mirties bausmės sugrąžinimas yra viena iš priemonių, kuri padės atkurti saugumo jausmą“. Aiškinamajame rašte nerandame jokių įrodymų ar paaiškinimų, iš kur kyla įsitikinimas, kad mirties bausmė sustiprins gyventojų saugumo jausmą. Kaip žinoma, nei anksčiau, nei po to, kai ją taikyti buvo atsisakyta (mirties bausmė Lietuvoje buvo panaikinta 1998 m.), saugumo jausmo pokytis nebuvo tirtas.

Viena iš autoriaus nurodomų priežasčių, dėl kurių reikia įvesti mirties bausmę, yra ta, kad „pastaruoju metu Lietuvoje kriminogeninė situacija yra nebekontroliuojama, vyksta baisūs įvykiai bei mažėja saugumas šalyje... Visuomenė jaučiasi nesaugi, todėl mirties bausmės sugrąžinimas yra viena iš priemonių, kuri padės atkurti saugumo jausmą“. Nenurodant jokių pagrindų, neteikiant jokių įrodymų suponuojama, kad mirties bausmės įvedimas padarys kriminogeninę padėtį valdomą. Iniciatyvos autoriaus įsitikinimas, kad jo siūloma priemonė tikrai turės tokį poveikį, grindžiama tik dviem kitomis prielaidomis, kad „mirties bausmės įvedimas padės užkirsti kelią nusikaltimams ateityje ir apsaugoti visuomenę nuo nepataisomų ir pavojingų recidyvistų“. Neteikiama jokių duomenų, kurie patvirtintų prielaidą, kad toks poveikis bus. Maža to, iniciatyvos autoriaus įsitikinimui, kad mirties bausmės įvedimas turės tokį poveikį, visiškai netrukdo gerai žinoma ir plačiai visuomenei kriminologinių tyrimų bendra išvada, jog tokio poveikio nėra.³⁹⁷

Apibūdinant siūlomos teisėkūros iniciatyvos poveikį bendrai kriminogeninei padėčiai, aiškinamajame rašte apsiribojama lakonišku teiginiu: „Šalyje sumažės nusikalstamumas.“ Atsakant į klausimą apie galimas neigiamas pasekmes, taip pat lakoniškai ir niekaip nepagrindžiant pareiškima, kad jų nebus.

Taigi, pateikiant minėtą projektą, taip pat galima daryti išvadą, kad siūlomos teisėkūros incatyvos prevencinis poveikis nebuvo įvertintas. Todėl, vadovaujantis neveiksmingumo prezumpcija, galima teigti, kad BK, priėmus šią pataisą, greičiausiai nedarys jokio poveikio tiems reiškiniams, kurių prevencijai parengtas.

Atkreiptinas dėmesys į tai, kad pasiūlymo autorius – Seimo narys. Jis turėtų būti pirmas, kas turėtų patikrinti, ar iš tikrųjų siūlomas įstatymas

397 Dobryninas, A.; Katuoka, S. *Mirties bausmė Lietuvoje: teisiniai ir sociologiniai aspektai*. Vilniaus: Lietuvos žmogaus teisių centras, 1999.

gali būti veiksmingas. Tačiau, užuot tai darius, veiksmingumo įrodymai pakeičiami retoriniais teiginiais apie „nusikaltėlių sužūlėjimą“.

Pateiktą įstatymo pasiūlymą, prieš jį teikiant svarstyti Seimui, įvertino dar dvi institucijos – Lietuvos Respublikos Seimo kanceliarijos Teisės departamentas ir Lietuvos Respublikos Seimo Teisės ir teisėtvarkos komitetas. Pastarajam kilo abejonių dėl projekto atitikties Lietuvos Konstitucijai, todėl jis buvo nukreiptas papildomai įvertinti kitoms institucijoms, tarp kurių buvo ir Lietuvos teisės institutas. Šis pažymėjo keletą priežasčių, dėl kurių projektas neatitinka Lietuvos Respublikos Konstitucijos. Papildomai savo iniciatyva Lietuvos teisės instituto recenzentai atkreipė Teisės ir teisėtvarkos komiteto (ir visų Seimo narių) dėmesį į tai, kad teiginys, jog priėmus šios įstatymo pataisą sumažės nusikalstamumas, prieštarauja šiuolaikinio mokslo žinioms.

Taigi, šiuolaikinio mokslo žinios apie tikrąją mirties bausmės poveikį buvo ignoruotos. Nebuvo atlikta jokio realaus šios teisėkūros iniciatyvos prevencinio poveikio įvertinimo. Tik gana atsitiktinai, dėl kitų priežasčių priėmus sprendimą įstatymo projektą vertinti papildomai, jis pakliuvo į profesionalių kriminologų akiratį, kurie įspėjo dėl klaidingos sankcijų sugriežtinimo efektyvumo prielaidos.

Taigi, šie pavyzdžiai rodo, kad:

1. Iš teisėkūros iniciatyvų autorių nereikalaujama jokių realių, šiuolaikinio mokslo priemonėmis patvirtintų įrodymų, kad siūlomas naujas įstatymas ar galiojančio įstatymo pataisa padarys numatomą poveikį (bus veiksminga). Tą aplinkybę, kad parlamentaro pateiktame aiškinamajame rašte siūlomo įstatymo veiksmingumas pagrindžiamas tik sveiko proto sumetimais ir retorika, netrukdo tolesnei jo eigai.

2. Seimo komitetai, kuriuose svarstomi įstatymų projektai ir teikiamas jų įvertinimas, nėra įpareigoti specialiai tikrinti siūlomo teisinio sprendimo veiksmingumo. Jie gali atkreipti dėmesį į šį aspektą, bet gali to ir nedaryti ir pritarti neveiksmingam įstatymui.

5.4 lentelė. Teisėkūros iniciatyva „Baudžiamosios baudmės už svarbią reikšmę nacionaliniam saugumui turinčių įmonių infrastruktūros įrangos sugriežtinimas“

1. Teisėkūros iniciatyvos apibūdinimas.

Įregistruota 2012-06-22.

Įstatymo projektą pateikė Seimo narys Paulius Saudargas.

Pasiūlymo esmė – sugriežtinti baudžiamąją atsakomybę už „svarbią reikšmę nacionaliniam saugumui turinčių įmonių infrastruktūros įrangą ir (ar) įrenginį arba jų dalis, arba sunaikino ar sugadino didelės vertės svetimą turtą ar didelės mokslinės, istorinės ar kultūrinės reikšmės turinčias vertybes, tai yra strateginę arba svarbią reikšmę nacionaliniam saugumui turinčių įmonių dirbančių energetikos, ryšių ar geležinkelio srityse“. Tam siūloma įteisinti sankcijas, ženkliai viršijančias tas, kurios skiriamos už vagystes iš kitų objektų.

2. Numatomo teisinio reglamentavimo poveikio apibūdinimas aiškinamajame rašte³⁹⁸:

4. Numatomos naujos teisinio reglamentavimo nuostatos, naujai reglamentuotų klausimų teigiamos savybės ir kokių teigiamų rezultatų laukiama:

„Teikiamu įstatymo projektu siūloma BK 178 straipsnio 3 dalį ir 187 straipsnio 2 dalį papildyti naujais kvalifikuojančiais požymiais apibrėžiančiomis taikomą atsakomybę už vagystes iš strateginę arba svarbią reikšmę nacionaliniam saugumui turinčių įmonių objekto arba šių objektų sunaikinimą ar pagrobimą.

Straipsnių papildymas naujais kvalifikuojančiais požymiais pašalins praktikoje iškilančius sunkumus taikant įstatymą. Nauja straipsnių redakcija didins baudmės neišvengiamumą už padarytą nusikaltimą, nes teisėsaugos institucijos galės efektyviau naudotis įstatymo nuostatomis. Siūlomos įstatymo nuostatos taip pat prisidės ir prie prevencijos, nes įstatymas iki šiol nenumatė aiškios atsakomybės esant šiam požymiui. Praktikoje tokios vagystės šiuo metu itin paplitusios, ir dėl numatytos pakankamai lengvos baudžiamosios atsakomybės plinta toliau.“

5. Galimos neigiamos įstatymo projekto pasekmės ir kokių priemonių reikėtų imtis, kad tokių pasekmių būtų išvengta

Priėmus įstatymo projektą neigiamų padarinių nenumatoma.

³⁹⁸ Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 178, 187 ir 280 straipsnių pakeitimo įstatymo projekto Nr. XIIP-302 aiškinamasis raštas, 2013 m. vasario 28 d.

6. Įstatymo projekto įtaka kriminogeninei situacijai, korupcijai

Numatoma, kad įstatymas turės teigiamos įtakos kriminogeninei situacijai, nes panaikins galimybes išvengti bausmės už svetimo turto vagystę, pagrobimą ar su-naikinimą iš strateginę arba svarbią reikšmę nacionaliniam saugumui turinčios įmonės objektų, sukeliant didelę netiesioginę žalą. Taip pat įstatymas sudarys būti-nas sąlygas įgyvendinti esmines baudžiamojo įstatymo funkcijas – įbauginimo bei bendrosios prevencijos.

Numatoma, kad reikšmingos įtakos kovai su korupcija įstatymas neturės, tačiau detalizuoti kvalifikaciniai požymiai mažins galimybes piktnaudžiauti įstatymo tai-kymu.

Trečios teisėkūros iniciatyvos kriminologinis komentaras

Pateikta teisėkūros iniciatyva yra skirta svarbiai šiuolaikinės Lietuvos problemai spręsti – apsaugoti nacionaliniam saugumui svarbius objektus (geležinkelius ir kitus) nuo vagysčių. Šios problemos svarba ir būtinybė ją spręsti nekelia jokių abejonių.

Teisėkūros iniciatyvos autorių pasiūlymas spręsti šią problemą di-dinant baudžiamosios sankcijos griežtumą paremtas įsitikinimu, kad tai natūrali sankcijos griežtinimo pasekmė. Aiškinamajame rašte rašoma: „Siūlomos įstatymo nuostatos taip pat prisidės ir prie prevencijos, nes įstatymas iki šiol nenumatė aiškos atsakomybės esant šiam požymiui. Praktikoje tokios vagystės šiuo metu itin paplitusios, ir dėl numatytos pa-kankamai lengvos baudžiamosios atsakomybės plinta toliau.“ Taigi, anot autorių, atsakomybės sugriežtinimas padarys reikiamą poveikį papras-čiausiai dėl to, kad anksčiau atsakomybė nebuvo griežta.

Aptardami poveikį kriminogeninei padėčiai, autoriai nurodo, kad griežtesnis įstatymas „sudarys būtiną sąlygą įgyvendinti esmines bau-džiamojo įstatymo funkcijas – įbauginimo bei bendrosios prevencijos“. Jau minėjome, kad tikėjimas, jog prevencinis įstatymo poveikis priklauso nuo bausmės griežtumo – seniausia nusikaltimų prevencijos iliuzija, ku-rios buvo atsakyta dar XVIII a., pasirodžius klasikiniam C. Bekaria'os veikalui. Tačiau teisėkūros iniciatyvos autorius priima šią iliuziją kaip įro-dytą tiesą. Nereiškia jokių abejonių, kad nurodytas poveikis bus pada-rytas, neminimi ir neaptariami tyrimai ir darbai, kurie pateikė priešingas išvadas, neargumentuojama, kodėl, nors esama daugybės įrodymų, kad

baudžiamosios sankcijos prevencinis poveikis nepriklauso nuo jos griežtumo, šį sykį turėtų būti kitaip.

Aptariant galimas neigiamas įstatymo projekto pasekmes, vėl be pagrindimo ir įrodymų pateikiamas tradicinis teiginys: „Priėmus įstatymo projektą neigiamų pasekmių nenumatoma.“

Šis BK pakeitimų siūlymas taip pat buvo įvertintas dviejų institucijų: Europos teisės departamento ir Seimo Teisės ir teisėtvarkos komiteto. Pirmoji pareiškė, kad dėl projekto pastabų neturi. Antroji institucija pateikė pora juridinės technikos pobūdžio pastabų.

Kaip ir ankstesnių teisėkūros iniciatyvų atveju, jis nukeliavo iki svarstymo ir priėmimo Seime stadijos ir Seimo nariai svarstė ji neturėdami jokių patikimų duomenų apie numatomo teisinio reguliavimo poveikį.

Iš viso per 2013 m. buvo įregistruoti 22 teisėkūros iniciatyvos dėl vieno ar kelių naujų Baudžiamojo kodekso straipsnių priėmimo ar pakeitimo. Aiškinamųjų raštų ir pateiktų atsiliepimų analizė rodo, kad, vertinant numatomą naujojo ar galiojančio baudžiamojo įstatymo pakeitimo prevencinį poveikį, nė vienu atveju nebuvo pasiremta šiuolaikinio kriminologinio mokslo duomenimis. Prevenciniam poveikiui įvertinti nė vienu atveju nebuvo panaudoti šiuolaikinio prevencijos mokslo reikalaujami metodai. Įvertinant įstatymų projektų galimas neigiamas pasekmes, visais atvejais apsiribojama tradicine fraze „neigiamų pasekmių nenumatoma“.

Visa tai leidžia daryti išvadą, kad jokio realaus svarstomų baudžiamųjų įstatymų prevencinio poveikio įvertinimo neatliekama. Vietoje to atliekama savotiška įvertinimo imitacija, kuri susideda iš dviejų dalių:

- 1) teigiama, kad reikiamas teigiamas poveikis bus (tai pagrindžiama atsitiktiniais sveiko proto sumetimais);
- 2) teigiama, kad neigiamų pasekmių nenumatoma.

Tai reiškia, kad atliekant tokį įvertinimą ignoruojamos šiuolaikinės mokslinės kriminologijos žinios ir nusikaltimų prevencijos veiksmingumo įvertinimo metodai. Tokia poveikio įvertinimo tvarka neleidžia gauti duomenų, koks iš tikrųjų bus siūlomos teisėkūros iniciatyvos prevencinis veiksmingumas. Šis po tokio „įvertinimo“ lieka nežinomas. Kokių pasekmių tai turi? Vadovaujantis prevencijos priemonių neveiksmingumo prezumpcija, jeigu prevencijos priemonės veiksmingumas neįvertinamas, tai reikėtų vadovautis prezumpcija, kad ji neveiksminga.

Taigi, dėl esamos teisėkūros iniciatyvų poveikio įvertinimo tvarkos susiklosto padėtis, kai šalyje nuolat prevencijos tikslais priimami baudžiamieji įstatymai, kurie iš tikrųjų nedaro prevencinio poveikio, kurių poveikis bendrajai kriminogeninei padėčiai lieka nežinomas ir kurie gali turėti neigiamų šalutinių pasekmių, apie kurias nesame įspėti.

Kaip tikrovėje keičiasi nusikalstamumas, kai sugriežtinamas baudžiamasis įstatymas? Į šį klausimą nelengva atsakyti. Pavyzdžiui, dėl nusikalstamų veikų apskaitos Lietuvoje ypatumų neretai sunku tiksliai įvertinti nusikalstamumo pokyčius po Baudžiamojo kodekso priimtų atitinkamų pakeitimų. Tačiau Lietuvos teisės instituto kriminologai, tirdami baudžiamosios politikos įtaką nusikalstamumui, sugebėjo išaiškinti keletą atvejų, kai galima gana tiksliai atsekti tam tikrų nusikaltimų paplitimo pokyčius priėmus naująjį, sugriežtinantį baudžiamąjį įstatymą.³⁹⁹ Mokslinės studijos „Baudžiamoji politika Lietuvoje: tendencijos ir lyginamieji aspektai“ autoriai ištyrė, kaip keitėsi tam tikrų nusikaltimų dinamika sugriežtinus baudžiamąjį atsakomybę. Pateiksime keletą atskleistų faktų.

1 pavyzdys. Baudžiamosios atsakomybės už kontrabandą sugriežtinimas (2003 m.)

„199 str. „Kontrabanda“ 2 d. sugriežtinta sankcija, numatant, kad *„Tas, kas nepateikdamas muitinės kontrolei ar kitaip jos išvengdamas arba neturėdamas leidimo per Lietuvos Respublikos valstybės sieną gabeno šaunamuosius ginklus, šaudmenis, sprogmenis, sprogstamąsias, radioaktyviąsias medžiagas ar kitas strategines prekes, nuodingąsias, stipriai veikiančias, narkotines, psichotropines medžiagas arba narkotinių ar psichotropinių medžiagų pirmtakus (prekursorius), baudžiamas laisvės atėmimu nuo trejų iki dešimties metų.“*

Ankstesnė šio straipsnio 2 d. redakcija numatė laisvės atėmimą iki aštuonerių metų be žemutinės ribos.

Nors statistinė informacija apie užregistruotas nusikalstamas veikas konkrečiai pagal BK 199 str. 2 d. nekaupama, bendrai pagal BK 199 str. užregistruotų nusikalstamų veikų vėliau ypač nemažėjo: 2003 m. buvo užregistruotos 72, 2004 m. – 105, o 2005 m. – 94, 2006 – 79, 2007 – 122, 2008 m. – 112, 2009 m. – 142, 2010 m. – 181 nusikalstamos veikos. Taigi akivaizdu, kad didesnio prevencinio poveikio baismės griežtinimas neturėjo.⁴⁰⁰

399 Pocienė, A. Baudžiamosios politikos įtaka nusikalstamumui. *Baudžiamoji politika Lietuvoje: tendencijos ir lyginamieji aspektai* (vyr. moksl. red. G. Sakalauskas). Vilnius: Teisės institutas, 2012, p. 112–130.

400 *Ibid.*, p. 114.

Vadovaujantis baudžiamosios teisės doktrina, linkusieji nusikalsti asmenys bijo įstatymų sankcijų. Dėl to manoma, kad šių asmenų įbauginimas šia bausme yra reali priemonė juos sulaikyti nuo nusikaltimo. Manoma, kad svarstydamas, ar daryti nusikaltimą, toks asmuo pagalvoja apie jam gresiančią bausmę ir tai verčia jį pasirinkti kitą sprendimą. Baimė turėtų būti gana didelė, kad galėtų įveikti stiprią pagundą, taip pat daugybę kitų veiksnių, kurie skatina asmenį daryti nusikaltimus. Jeigu iš tikrųjų būtų taip, tai sugriežtinus įstatymą nusikalstamų veikų skaičius turėjo sumažėti iš karto, kai tik įstatymas buvo priimtas, o kadangi bausmė daugiau nebuvo griežtinama, nusikaltimų skaičius turėjo likti nepakitęs, to paties sumažėjusio lygio („L“ raidės pavidalo dinamika).

Kaip rodo pateikti statistikos duomenys, viskas yra kitaip.

1. Nusikaltimų skaičius paskelbus įstatymą, t. y. po 2003 m., ne tik nesumažėjo, bet, atvirkščiai, padidėjo;
2. Nusikaltimams nebūdinga „L“ raidės pavidalo dinamika. Iš tikrųjų, vietoje „kritimo“ ir tolesnio stabilaus lygio matyti laipsniškas šių nusikaltimų didėjimas;
3. Atskirais metais matyti gana dideli nusikaltimų skaičiaus nukrypimai nuo bendros tendencijos.

2004 m., iš karto, kai tik buvo priimtas įstatymas, nusikaltimų padaugėjo, 2005 m. – netikėtai sumažėjo, kitais – 2006 m. – vėl padaugėjo, 2007 m. – vėl sumažėjo.

Visa tai rodo, kad šių nusikaltimų dinamika visiškai nepriklauso nuo baudžiamosios atsakomybės sugriežtinimo. Tai reiškia, kad ji priklauso nuo įvairiausių kitų veiksnių, kurie vienaip ar kitaip keičia šių nusikaltimų skaičių. Kitaip tariant, galima konstatuoti, kad minėto nusikaltimo paplitimo dinamika priklauso nuo didelio skaičiaus įvairių veiksnių, kiekvienas iš kurių padaro stipresnį ar silpnesnį poveikį šių nusikaltimų skaičiui, didina arba mažina jį. Vienintelis veiksnys, kuris neturi laukiamo prevencinio poveikio, yra 2003 m. bausmės sugriežtinimas.

Iš to išplaukia išvada, kad šis baudžiamojo įstatymo pakeitimas buvo bevaisis. Jis be reikalo padidino baudžiamosios justicijos krūvį, paskatino procesinės prievartos padidėjimą, dar labiau sutrikdė prekių apyvartą tarp Lietuvos ir kitų valstybių ir nepadarė jokio teigiamo poveikio. Tai savo ruožtu suponuoja išvadą, kad sprendimas priimti šį teisės aktą buvo klaidingas, nes nebuvo iš pat pradžių tinkamai įvertintas jo veiksmingumas.

Paaiškėjęs šios teisėkūros iniciatyvos neveiksmingumas visiškai atitinka nepatikrintos prevencijos priemonės neveiksmingumo prezumpciją, pagal kurią, jeigu prevencijos priemonės veiksmingumas nepatikrintas, turime vadovautis prielaida, kad ji neveiksminga. Taigi jeigu šios teisėkūros iniciatyvos autoriai, taip pat visi, kas dalyvavo svarstant ir priimant ją, vadovautęsi šia prezumpcija, klaidingas sprendimas nebūtų padarytas.

2 pavyzdys. Baudžiamosios atsakomybės už labai didelio narkotinių ar psichotropinių medžiagų kiekio disponavimą (2003 m.)

„2003 m. buvo sugriežtintos bausmės visose trijose 260 straipsnio „Neteisėtas disponavimas narkotinėmis ar psichotropinėmis medžiagomis turint tikslą jas platinti arba neteisėtas disponavimas labai dideliu narkotinių ar psichotropinių medžiagų kiekiu“ dalyse, nustatant kur kas ilgesnės laisvės atėmimo bausmes. Praktiškai buvo sugriežtinta atsakomybė už sunkius nusikaltimus, kurie nesudaro didžiosios visų nusikalstamų veikų, susijusių su narkotinėmis bei psichotropinėmis medžiagomis, dalies. Apžvelgiant tokių nusikalstamų veikų kitimo tendencijas, pažymėtina, kad nuo 2003 m. jų buvo užregistruojama vis daugiau: 2003 m. buvo užregistruota 1 027, 2004 m. – 1 552, 2005 m. – 1 816, 2006 m. – 1 673, 2007 m. – 1 732, 2008 m. – 1 837, 2009 m. – 2 189 nusikalstamos veikos, susijusios su disponavimu narkotinėmis ir psichotropinėmis medžiagomis. Taigi toks griežtinimas jokio prevencinio poveikio vėlgi neturėjo.“⁴⁰¹

Taigi ir šiuo atveju nusikaltimo, kuriam turėjo būti padarytas prevencinis poveikis, dinamika aiškiai skiriasi nuo tos „L“ raidės dinamikos, kurios galėtume tikėtis, jeigu prevencinis poveikis tikrai būtų daromas.

401 Pocienė, A., *supra* note 399, p. 114. Kaip pažymi tyrimo autorė Aušra Pocienė: „Žinoma, teoriškai būtų galima mėginti argumentuoti, kad baudžiamosios atsakomybės sugriežtinimas „sulėtino“ atitinkamų nusikalstamų veikų skaičiaus didėjimą. Tačiau tai reiktų įrodyti sudėtingais tyrimais, kurių rezultatai vargu ar leis tokius argumentus pagrįsti. Daugelyje šalių atlikti baudžiamosios atsakomybės griežtinimo tyrimai rodo, kad bausmių griežtinimas faktiškai neturi atgrasančio poveikio, nes darydami nusikalstamas veikas kaltininkai apie baudžiamąją atsakomybę paprasčiausiai negalvoja – nežino teisinių normų, yra įsitikinę, kad teisėsaugai neįklius, baudžiamosios atsakomybės išvengs arba sugebės išsisukti. Galima argumentuoti ir priešingai – atsakomybės sugriežtinimas paskatino teisėsaugos pareigūnus imtis intensyvesnės kontrolės, tokiu būdu užregistruojant ir daugiau nusikalstamų veikų. Bet kuriuo atveju svarbi pagrindinė išvada: įrodyti baudžiamųjų įstatymų griežtinimo poveikį realiam nusikalstamam elgesiui yra labai sudėtinga, nors būtent taip lengvabūdiškai argumentuojamas BK keitimų poreikis, o kitose šalyse atlikti tyrimai rodo, kad tokio poveikio paprasčiausiai nėra.“

Esama dinamika yra iš esmės priešinga laukiamai – matyti greitai didėjan-tis šio nusikaltimo skaičius.

Tai verčia ir šį sykį daryti tokias pat išvadas, kaip ir ankstesnės teisėkūros iniciatyvos atveju. Sprendimas sugriežtinti atsakomybę buvo klaidingas. Ši klaida nebūtų padaryta, jeigu prieš priimant šį sprendimą būtų tinkamai (t. y. taikant šiuolaikinio prevencijos mokslo metodus) įvertintas šios teisėkūros iniciatyvos prevencinis poveikis.

3 pavyzdys. Baudžiamosios atsakomybės už neteisėtą namų gamybos stiprių alkoholinių gėrimų gaminimą, laikymą, gabenimą ir realizavimą išplėtimas (2003 m.)

„BK 201 str. „Neteisėtas namų gamybos stiprių alkoholinių gėrimų, nedenatūruoto, denatūruoto ar techninio etilo alkoholio, jų skiedinių (mišinių) ir aparatų jiems gaminti gaminimas, laikymas, gabenimas ar realizavimas“. Buvo papildyta šio straipsnio 1 d., praplečiant skysčių, už kurių gamybą, laikymą, gabenimą ar realizavimą numatoma baudžiamoji atsakomybė, sąrašą. Taip pat 212 str. „Sąvokų išaiškinimas“ 3 d. pakoreguotas apibrėžimas, kas laikytina stipriais namų gamybos alkoholiniais gėrimais. Buvo atsisakyta alkoholio rūšių sukonkretinimo, tik įvardijama alkoholio koncentracija gėrime. Tai atvėrė galimybes plačiau taikyti 201 str. NAGRINĖJANT, kaip vėliau kito nusikalstamų veikų, užregistruojamų pagal 201 str., skaičius, akcentuotina, kad 2004 m. jų padaugėjo ir skaičiai išliko didesni, palyginti su 2003 m. Pavyzdžiui, 2003 m. (per 8 mėn.) buvo užregistruotos 206, 2004 m. – 468, 2005 m. – 405, 2006 m. – 733, 2007 m. – 512, 2008 m. – 462, 2009 m. – 794, 2010 m. – 859 tokios nusikalstamos veikos.“⁴⁰²

Sunku įvardyti kitą sritį, kurioje žmonija turėtų tokią didelį baudžiamosios teisės nesėkmingo taikymo patirtį kaip alkoholio gamyba ir pardavimas. Panaudoti baudžiamąjį persekiojimą alkoholio gamybai, pardavimui ir vartojimui sustabdyti pirmą kartą bandyta apie 2000 m. iki Kristaus Kinijoje, kai Kinijos imperatorius Yu Didysis (Xia dinastijos) įvedė žiaurias bausmes už šiuos nusikaltimus. Bandymas buvo nesėkmingas ir pirmasis žmonijos istorijoje „sausas įstatymas“ buvo panaikintas iš karto po imperatoriaus mirties.⁴⁰³

402 Pocienė, A., *supra* note 399, p. 115.

403 List of countries with alcohol prohibition [interaktyvus]. Wikipedia, 2008 [žiūrėta 2013-12-11]. <http://en.wikipedia.org/wiki/List_of_countries_with_alcohol_prohibition>.

Tiek pat nesėkmingi buvo ir tolesni bandymai. Štai tik keletas praėjusio amžiaus bandymų⁴⁰⁴:

- 1914–1925 m. – Rusijoje,
- 1907–1948 m. – Kanadoje,
- 1915–1922 m. – Islandijoje,
- 1916–1927 m. – Norvegijoje,
- 1919 m. kovas–1919 m. rugpjūtis – Vengrijoje,
- 1919–1932 m. – Suomijoje,
- 1920–1933 m. – Jungtinėse Amerikos Valstijose,
- 1985 – 1987 m. – Sovietų Sąjungoje,
- 2012 m. rugsėjis–2012 m. gruodis – Čekijos Respublikoje.

Šie bandymai buvo labai skirtingi savo pobūdžiu, mastu, numatomo mis baismėmis. Vienais atvejais buvo siekiama visiškai sustabdyti alkoholinių gėrimų gamybą ir pardavimą. Kitais, kaip ir aptariamam Lietuvos įstatymu, – dalinio apribojimo, pavyzdžiui, namų gamybos gėrimų draudimo. Tačiau įstatymo poveikis visur buvo visiškai panašus: uždraustų gėrimų paklausos didėjimas, jų kainų didėjimas, spartus „juodosios“ gamybos ir „juodosios“ rinkos didėjimas, organizuotas nusikalstamumas, kontrabanda, korupcija. Iš visų žmonijos bandymų apriboti alkoholio gamybą ir pardavimą nė vienas nebuvo sėkmingas.

Sunku suvokti, ko tikėjosi Lietuvos įstatymų leidėjas vis dėlto priimdamas Baudžiamojo kodekso pakeitimą, kuriuo siekta apriboti alkoholinių gėrimų gamybą ir platinimą. Jeigu būtų bandoma pagrįsti šio pakeitimo veiksmingumą kitų šalių patirtimi, istorijos pavyzdžiais arba kriminologinių tyrimų išvadomis, iš karto paaiškėtų, kad tokių patvirtinimų nėra ir kad tikrovė yra priešinga.

Taigi veiksmingumas nebuvo patikrintas, nors visa žmonijos patirtis liudijo, kad tokio pobūdžio teisėkūros iniciatyvos nepadarys poveikio, kurio buvo tikėtasi. Maža to, niekas ir nereikalavo iš šios teisėkūros iniciatyvos autorių ir Seimo komitetų, kuriuose svarstomi projektai, kad numatomas veiksmingumas būtų įvertintas. Todėl nieko nuostabaus, kad priėmus šias Baudžiamojo kodekso pataisas jokio šių nusikaltimų mažėjimo neįvyko. Atvirkščiai, kaip tai būdavo ir anksčiau, šių nusikaltimų skaičius didėjo: nuo 468 (2004 m.) iki 859 (2010 m.).

404 Okrent, D. *Last Call: The Rise and Fall of Prohibition*. New York: Scribner, 2010.

Bendra išvada akivaizdi: mūsų šalyje nevykdomas teisėkūros iniciatyvų nusikaltimų prevencijos srityje veiksmingumo patikrinimas. Nauji baudžiamieji įstatymai priimami nesiimant jokių priemonių iš anksto įsitikinti, ar jie darys poveikį, kurio tikimasi. Šios praktikos pasekmės tiksliai atitinka prevencijos priemonės neveiksmingumo prezumpciją – (a) priimti įstatymai nedaro poveikio nusikalstamumui; (b) nusikalstamumo lygis keičiasi nepriklausomai nuo baudžiamųjų sankcijų griežtumo.

Kyla klausimas, kodėl taip yra? Kas verčia teisėkūros iniciatyvų autorius ir kitus asmenis, kurie yra atsakingi už tai, kad įstatymas padarytų reikiamą poveikį, be pagrindo tikėti tuo, ko nėra, t. y. kad įstatymas bus veiksmingas. Šis klausimas reikalauja specialaus aptarimo.

Priimdamas naująjį baudžiamąjį įstatymą, įstatymų leidėjas siekia tam tikrų tikslų, iš kurių itin svarbus – sumažinti tam tikrų nusikaltimų skaičių, sulaikyti asmenis nuo naujų nusikaltimų. Tai, kad prieš priimant naująjį įstatymą neįvertinama, ar jis tikrai gali padaryti reikiamą poveikį, galima paaiškinti tik tuo, kad įstatymų leidėjai ir be patikrinimų „žino“, kad įstatymas veiks.

Šis „žinojimas“ toks tvirtas, kad nejaučiama jokie poreikio jį patikrinti arba bent pasidomėti kitų patirtimi. Jis daro įstatymų leidėją kurčią daugybei kriminologijos tyrimų, rodančių, kad baudžiamoji bausmė beveik be išimčių yra neveiksminga. Apibendrinęs daugiau kaip šimtą įvairiose šalyse atliktų tyrimų, vokiečių kriminologas P-A. Albrechtas teigia, kad empiriniai tyrimai atskleidžia, jog geriausiu atveju baudžiamoji bausmė tiesiog neveikia, o blogiausiu ji veikia kontrproduktyviai, t. y. daro poveikį, priešingą tam, kurio tikimasi.⁴⁰⁵ Tikėjimas, kad baudžiamasis įstatymas padaro neabejotinai stiprų teigiamą poveikį žmonėms, toks pat senas kaip ir pati baudžiamoji teisė.

Reiktų atkreipti ypatingą dėmesį į šio tikėjimo tvirtumą, į jo precedentų neturinį atsparumą bet kokiems įrodymams, jog baudžiamoji bausmė sulaikomojo poveikio neturi. Tai ir minėti kriminalinio elgesio psichologijos ir kriminologijos tyrimai, rodantys, kad nėra jokio pagrindo tikėtis, jog įstatymo sugriežtinimas turės prevencinį poveikį – sulaikys nuo nusikaltimo padarymo (pirminė prevencija), bei tyrimai, rodantys, kad nėra jokio pagrindo tikėtis, jog tokį poveikį turės atlikta bausmė, pavyzdžiui,

405 Albrecht, P-A. *Kriminologie*. 2 Auflage Verlag C.H. Beck München, 2002, p. 79.

kad metai, praleisti kalėjime, gali sulaikyti asmenį nuo pakartotinio nusikaltimų padarymo (antrinė prevencija).⁴⁰⁶

Minėtas tvirtas įsitikinimas dėl baudžiamosios bausmės veiksmingumo sėkmingai atlaiko ne tik mokslinius įrodymus, bet ir patirties liudijimus. Paminėtinas šiuo atžvilgiu klasikinis C. Bekari'os pavyzdys, kai miniai stebint, kaip baudžiamas vagis, kiti vagys tuo metu švarina jų kišenes. Tokių ir panašių pavyzdžių gyvenimas teikia kasdien, tačiau jie neatkreipia į save įstatymų leidėjų ir kitų su baudžiamųjų įstatymų teisėkūra susijusių asmenų dėmesio.

Nepaisant visų šių mokslo ir praktikos įrodymų ir toliau atkakliai tikimasi, kad „iš tikrųjų“, „realybėje“ bausmė vis dėlto veikia ir sulaiko žmones nuo nusikaltimo – tai yra taip akivaizdu, kad priimant naują įstatymą nėra jokio pagrindo patikrinti, ar iš tikrųjų jis darys numanomą poveikį.

Šis įstatymų leidybos tvirtas tikėjimas baudžiamosios bausmės veiksmingumu, jo nenoras matyti socialinių mokslų išvadų bei praktikos liudijimų, jo atsparumas jų rekomendacijoms tampa didele veiksmingos įstatymų leidybos kliūtimi. Šio atsparumo priežastys nėra visai aiškos. Dažniausiai šis atsparumas mokslo išvadoms siejamas su tuo, kad atsakingi už įstatymų priėmimą asmenys yra nepakankamai susipažinę su šiuolaikine kriminalinio elgesio psichologija ir kriminologija. Nurodoma ir į tai, kad įstatymų leidyba yra glaudžiai susijusi su politika, ideologija, interesų grupėmis ir visa tai „konkuruoja“ su mokslo išvadomis, verčia įstatymų leidėjus ignoruoti mokslą.⁴⁰⁷ Neretai nurodomas ir savotiškas teisės, iš vienos pusės, ir psichologijos, kriminologijos ir kitų socialinių mokslų, iš kitos, „nesuderinamumas“, kuris ir trukdo įstatymų leidėjams išgirsti socialinių mokslų išvadas ir vadovautis jomis⁴⁰⁸. Šis nesuderinamumas siejamas su tuo, kad, skirtingai nuo teisės, kuri dažniausiai orientuota į kategoriškus „taip“ ir „ne“ sprendimus, psichologija ir kiti mokslas operuoja tikimybine informacija, kuri sunkiai pritaikoma teisiniams sprendimams ir kt.⁴⁰⁹

406 Sherman L. W. et al., *supra* note 372; Kury, H.; Brandenstein, M. „Naujojo poreikio bausti“ klausimu – ar griežtesnės bausmės yra veiksminga nusikalstamumo priemonė? *Teisės problemos*. 2009, 2 (64): 5–61.

407 Cotterrell, R. *Law, Culture and Society: Legal Ideas in the Mirror of Social Theory*. Aldershot: Ashgate, 2006.

408 Constanzo, M. *Psychology Applied to Law*. Australia: Thomson, 2004.

409 *Ibid.*

Alternatyvus šio pasipriešinimo paaiškinimas buvo pasiūlytas remiantis teisės psichologija⁴¹⁰. Šis požiūris pasiūlytas, siekiant išaiškinti daug platesnį reiškinį – teisės apskritai pasipriešinimą panaudoti šiuolaikinės psichologijos ir kitų socialinių mokslų išvadas kuriant ir taikant teisę. Siūlomas paaiškinimas atmeta teiginį, kad teisė apskritai rezistentiška psichologijai ir kitiems socialiniams mokslams. Pagal pasiūlytą paaiškinimą teisė priešinasi tik *mokslinės* psichologijos išvadų taikymui.

Teisė atmeta šiuolaikinės mokslinės psichologijos išvadas dėl to, kad turi savo, nepriklausomą nuo mokslinės psichologijos, žinių apie žmogų ir jo elgesį šaltinį ir pagal tai savo nepriklausomą „teisės psichologiją“. Teisės teorija, jos praktika grindžiama ne mokslinės psichologijos išvadomis, o tam tikra sava, tik teisei būdinga, žmogaus koncepcija, gerokai besiskirianti nuo to žmogaus vaizdo, kuris kyla iš šiuolaikinės psichologijos išvadų. Be to, ir teiginiai apie žmogų, jo interesus, siekius, kitas asmenybės savybes teisiniame mąstyme patvirtinami kitais nei mokslinėje psichologijoje metodais. Teisė turi savo, nepriklausomus nuo mokslinės psichologijos, psichologinių tiesų patikrinimo būdus.

Svarbiausias iš jų yra vadinamasis mintinis eksperimentas⁴¹¹. Norėdamas sužinoti, kaip veiks įstatymas, ar pakankamai griežta baudžiamoji sankcija, kaip žmonės vertins vieną ar kitą teisinį sprendimą, teisininkas neatlieka mokslinių tyrimų, neorganizuoja psichologinių eksperimentų, nepanaudoja psichologinių testų. Vietoj to taikomas specifinis teisei būdingas metodas, kurį būtų galima pavadinti mintiniu eksperimentu.

Taikant jį bandoma įsivaizduoti tipinį žmogų ir situaciją, kurioje veiks tam tikras teisinis reguliavimas, ir kaip šis tipinis žmogus reaguos⁴¹². Pasak R. Goldmano, kuris anksčiausiai pradėjo tirti šį fenomeną, mintinio stimuliavimo esmė labai paprasta: „Vietoje bandyti suvokti, kaip tu reaguosi, aš bandau stoti į tavo vietą ir pažiūrėti, kaip aš reaguočiau.“⁴¹³

Būtent šiuo metodu patikrinama ir patvirtinama daugelis teisėje varojamų psichologinių ir kitokių teiginių apie žmogų. Vienas iš jų – kad

410 Justickis, V.; Danišauskas, G. Problem of the incompatibility between the law and psychology and the use of psychological knowledge in the law. *Teisė*. 2012, 85: 18–32.

411 Gordon, R. Folk Psychology as Simulation. *Mind and Language*. 1986, 1: 158–171.

412 Gordon, R. Intentional Agents Like Myself. *Perspectives on Imitation: From Neuroscience to Social Science*. Hurley & N. Chater (eds.). Cambridge, MA: MIT Press, 2004 (2).

413 Tai apytikris pasakymo „To see how you tick I try to tick for you“ vertimas (žr.: Goldman, A. Interpretation psychologized. *Mind and Language*. 1989, 4 (3): 161–185).

baudžiamosios sankcijos tikrai padaro reikiamą poveikį asmeniui. Anksčiau minėjome, kad moksliniai tyrimai paneigė teiginį, jog baudžiamoji bausmė taiso asmenį ir taip užtikrina antrinę prevenciją. Šis teiginys ne kartą buvo tikrinamas moksliniais metodais ir paaiškėjo jo neteisingumas. Tačiau minėto mintinio eksperimento panaudojimo rezultatai visiškai skirtingi.

Iš tikrųjų, įsivaizduokime nuteistąjį, kuriam už padarytą nusikaltimą tenka keletą metų praleisti laisvės atėmimo vietoje. Kaip jį veiks ši bausmė? Atsakymas atrodytų visiškai akivaizdus. Iš tikrųjų, kiekvieni metai, kuriuos jam teks praleisti kalėjime, susideda iš 12 mėnesių, kiekvienas mėnuo savo ruožtu – iš 30 dienų, kiekviena diena – iš 24 valandų, kiekviena valanda – iš 60 min. Ir kiekvieną iš šių daugelio tūkstančių minučių, kuriuos nuteistasis praleis laisvės atėmimo vietoje, kiekvieną tą minutę jis kentės nuo neturėjimo daugybės dalykų, kuriuos paliko laisvėje: laisvės, draugų, jam patinkančio maisto ir pramogų. Ir kiekvieną minutę jis žino, kad kenčia ir neturi viso to tik dėl to, kad padarė nusikaltimą. Jis lygiai taip pat žino, kad visa tai turėtų, jeigu nebūtų to nusikaltimo padaręs. Taigi kiekviena iš minėtų daugelio tūkstančių minučių tampa jam mokytoju, kuris asmeniui suprantamiausia kalba aiškina tą pačią tiesą, kad nereikėjo daryti nusikaltimo. Ar galima patikėti, kad toks „mokslas“ gali būti neveiksmingas?! Ar galima įsivaizduoti žmogų, kuris nepadarytų išvados, kad nusikaltimų daryti nereikia. Taigi, neįmanoma patikėti, kad toks „mokslas“ galėtų būti neveiksmingas. Matome, kad mintinis eksperimentas priveda prie minties, priešingos visoms kriminologijos ir kitų mokslų išvadoms. Atvirkščiai, jis sukuria tvirtą įsitikinimą, kad baudžiamoji sankcija tikrai veikia ir tikrai padaro tą stiprų poveikį asmeniui, kurio tikisi baudžiamoji įstatymo leidėjas. Šis tikėjimas atsiranda ne psichologinių ar kriminologinių tyrimų, o tik minėto paties įstatymų leidėjo atlikto mintinio eksperimento pagrindu. Būtent jo, o ne psichologinėmis ar kitomis išvadomis tiki įstatymo leidėjas.

Vertinant mintinio eksperimento rezultatus iš mokslinės kriminologijos pozicijų, nesunku suprasti jo išvadų klaidingumo šaltinius. Šis „eksperimentas“, įsivaizduojant laisvės atėmimo vietą ir esantį joje nuteistą asmenį, labai supaprastina vieną ir kitą. Iš tikrųjų, laisvės atėmimo vietos poveikis nuteistajam nepalygti sudėtingesnis. Šis tikrasis poveikis labiausiai primena blogą infekcinę ligoninę, kurioje pacientas, nors ir gydomas

nuo vienos ligos, tuo pat metu užkrečiamas daugybe kitų. Mintinis eksperimentas įsivaizduoja abstrakčią laisvės atėmimo vietą, kurioje yra tik nusikaltėlis ir jo kentėjimas, susijęs su laisvės atėmimu. Tuo tarpu tikrame kalėjime yra susiduriama ir su kriminaline subkultūra, ir su sudėtingais nuteistųjų ir administracijos santykiais, bei daugybe kitų veiksnių, kurie kartu ir lemia visiškai kitą laisvės atėmimo poveikį negu tas, kurio galima būtų tikėtis iš minėto mintinio eksperimento.

5.3.2. Teisėkūros iniciatyvų nusikaltimų prevencijos srityje veiksmingumo užtikrinimas įstatymų leidybos procese: svarstant Seimo posėdyje

Svarstymas Seime – galutinis ir lemiamas įstatymo projekto įvertinimo ir priėmimo etapas. Seimo nariai turi visą su įstatymo pateikimu ir parengimu susijusią dokumentaciją, visų asmenų ir organizacijų, kurios pageidavo pateikti atsiliepimus apie įstatymo projektą, nuomones ir turi įvertinti naujojo įstatymo pranašumus bei trūkumus ir tuo remdamiesi nutarti, ar jį priimti.

Vykstant svarstymui Seime kiekvienas parlamentaras turi teisę išsakyti savo argumentus „už“ ar „prieš“ įstatymo priėmimą bei per šias diskusijas turi priimti sprendimą, kaip balsuoti.

Priimamo įstatymo veiksmingumas – vienas svarbiausių dalykų, dėl kurių turi apsispręsti parlamentariai. Jeigu parlamentariai nustatė, kad priimamas įstatymas bus veiksmingas, t. y. jei galima tikėtis, kad naujas teisinis reguliavimas darys reikiamą prevencinį poveikį nusikaltimams, kurių prevencijai jis skirtas, tada galima balsuoti už įstatymo priėmimą. Jeigu, priešingai, nustatė, kad jis bus neveiksmingas, tai turi jį atmesti ir ieškoti kitų priemonių problemai spręsti. Pagaliau, jeigu parlamentariai negali nustatyti, ar bus įstatymas veiksmingas, jie paprasčiausiai negalės apsispręsti, priimti jį ar ne. Šiuo atveju jiems teks atidėti įstatymo priėmimą.

Kyla klausimas, kaip turi būti organizuotas įstatymų svarstymo Seime procesas, kad būtų nustatyta, ar jis bus veiksmingas?

Jeigu svarstyti pateiktas tam tikras įstatymo projektas, tai susipažinus su juo ir pripažinus, kad problema, į kurios sprendimą nukreiptas siūlomas įstatymas, tikrai svarbi, Seimo nariai turėtų užduoti sau kitą klausimą:

ar siūlomas įstatymas iš tikrųjų pajėgs spręsti šią problemą? Ar jis padarys reikiamą prevencinį poveikį?

Kokius duomenis turi turėti parlamentarai, kad galėtų sėkmingai atsakyti į šį klausimą? Šiuolaikinis nusikaltimų prevencijos mokslas teikia aiškų atsakymą į šį klausimą.

1. Apie alternatyvias poveikio priemones (t. y. kokiomis priemonėmis, be siūlomo įstatymo, gali būti pasiektas šis prevencinis tikslas)

Alternatyvios prevencinio poveikio priemonės – tai visi kiti (be naujojo įstatymo priėmimo) galimi būdai tam pačiam prevenciniam tikslui pasiekti. Aptardami reikalavimus, kuriuos šiuolaikinis prevencijos mokslas kelia bet kokios prevencijos priemonės veiksmingumui įvertinti, rašėme, kad siekiant padaryti veiksmingą prevencinį poveikį reikia išaiškinti visų galimų prevencijos priemonių veiksmingumą ir iš visų galimų alternatyvių priemonių atrinkti veiksmingiausias.

Kaip žinoma, tam tikros veikos kriminalizavimas, baudžiamosios sankcijos už ją skyrimas, yra *ultima ratio* (paskutinioji) priemonė, kurią apskritai galima taikyti tik tuo atveju, jeigu išbandytos visos kitos⁴¹⁴. Tai labai svarbus reikalavimas. Pasak Maria Kaiafa-Gbandi, „baudžiamoji teisė visada turi vadovautis „ribojančiu principu“, kitaip ji virsta košmaru“⁴¹⁵.

Taigi, prieš svarstant įstatymą Seime, reikia žinoti, kokiais dar alternatyviais būdais, be naujojo įstatymo, gali būti sprendžiama problema. Čia svarbu turėti kuo išsamesnį⁴¹⁶ galimų alternatyvių sprendimų priemonių sąrašą. Jeigu, apžvelgę alternatyvių priemonių sąrašą, parlamentarai įsitiškina, kad veiksmingesnių priemonių tikrai nėra, jie gali ramia sąžine priartėti įstatymo priėmimui.

2. Apie alternatyvių priemonių veiksmingumą (t. y. apie tai, kiek veiksminga kiekviena iš galimų prevencinio poveikio priemonių)

414 Fedosiukas, O. Baudžiamoji atsakomybė kaip kraštutinė priemonė (*ultima ratio*): teorija ir realybė. *Jurisprudencija*. 2012, 19 (2): 715–738.

415 Fedosiukas, O., *supra* note 414, p. 715.

416 Išsamumo reikalavimas susijęs su tuo, kad kaip parodė ilgalaikiai prevencijos priemonių veiksmingumo tyrimai, tik labai nedidelis skaičius priemonių pasirodo veiksmingos. Dėl to kuo didesnis priemonių ratas, iš kurių renkamasi, tuo didesnė tikimybė, kad tarp jų aptiksime veiksmingas. Kuo siauresnis paieškų laukas, tuo didesnė tikimybė, kad bus praleista kaip tik veiksmingiausia priemonė – tokia, kuri išspręstų prevencijos problemą geriau nei kriminalizacija.

Turėdami alternatyvių priemonių sąrašą, parlamentarai turi žinoti, kiek veiksminga kiekviena iš alternatyvių priemonių. Ši informacija reikalinga tam, kad galėtume pasirinkti veiksmingiausią. Jeigu parlamentarai turės tokią informaciją, tai galės arba pasirinkti vieną veiksmingiausią prevencinio poveikio priemonę (jeigu ji aiškiai skiriasi nuo kitų), pasirinkti keletą (jeigu jų veiksmingumas daugmaž vienodas), nieko nepasirinkti (jeigu paaiškės, kad veiksmingų priemonių tiesiog nėra). Jeigu parlamentarai neturės tokios informacijos, tai negalės priimti jokio sprendimo.

Taigi, parlamentarami reikėtų žinoti, kokios prevencijos priemonės, be siūlomų, egzistuoja naujame ar galiojančiame baudžiamajame įstatyme. Kai tik išaiškėja šios alternatyvios priemonės, kyla ir antras klausimas, kiek veiksminga yra kiekviena tokia priemonė. Tik turėdamas šiuos duomenis įstatymų leidėjas turės galimybę priimti svarbiausius sprendimus: nuspręsti, ar šiuo atveju iš tikrųjų reikalingas naujas baudžiamasis įstatymas, ar reikia imtis kitų prevencijos priemonių. Iš to paaiškėja, kaip turėtų vykti įstatymo projekto aptarimas. Jis turėtų susidėti iš kelių nuoseklių žingsnių.

1. Pradėję svarstyti įstatymo projektą, parlamentarai pirmiausia patikrina, ar prie kitų projektą lydinčių dokumentų yra pridėtas ir galimų alternatyvių prevencinio poveikio priemonių sąrašas.

2. Įsitikinus, kad toks sąrašas yra, galima žengti kitą žingsnį – patikrinti, ar yra nustatytas kiekvienos alternatyvios prevencinės priemonės veiksmingumas. Kartu jie turi įsitikinti, kad veiksmingumo rezultatai yra moksliškai pagrįsti (t. y. nustatyti taikant griežtus veiksmingumo patikrinimo metodus – kontrolinių ir eksperimentinių grupių palyginimą ir kt.).

3. Parlamentarami turi įsitikinti, kad prevencinio poveikio tikslas ir rezultatai yra apibrėžti gana tiksliai.

4. Tada jie gali palyginti visus alternatyvius sprendimus ir tuo remdamiesi pasirinkti veiksmingiausią.

Kas gi atsitinka, jeigu dėl kokios nors priežasties bent viena iš anksčiau minėtų sprendimo priėmimo prielaidų nėra įvykdoma?

Bendras atsakymas į šį klausimą yra toks: svarstantys įstatymo projektą parlamentarai atsiduria neapibrėžtumo situacijoje. Iš tikrųjų, kaip svarstyti dalyvis gali pasirinkti vieną iš alternatyvių prevencinio poveikio priemonių, jeigu neturi duomenų, kiek veiksminga kiekviena iš jų? Lygiai taip pat nežinant, kokiomis alternatyviomis priemonėmis gali būti

pasieltas tas pats prevencinis poveikis. Parlamentarai gali tik spėlioti, ar tikrai reikia priimti siūlomą įstatymą.

Kaip minėjome, svarstant projektą Seime, kiekvienas jo narys turi nuspręsti, kaip jam balsuoti – už įstatymo priėmimą ar prieš. Jeigu jis turėtų anksčiau minėtus duomenis apie alternatyvias priemones, jų veiksmingumą ir kt., šis sprendimas būtų priimamas aiškiu ir neabejotinai teisingu būdu. Tačiau, kaip buvo parodyta, dabartinė teisėkūros iniciatyvų svarstymo ir jų rengimo (pateikimo) tvarka nenumato tokių duomenų surinkimo. Tarp teisės akto projektą lydinčių dokumentų nėra tokio, kuriame būtų pateikiamas alternatyvų sąrašas ir kiekvienos iš jų veiksmingumo įvertinimas. Parlamentarai pradeda svarstymą neturėdami informacijos, kokios yra alternatyvios poveikio priemonės ir kiek jos veiksmingos.

Kas įvyksta tokiu atveju?

Šiomis sąlygomis tikrų argumentų vietą užima kiti, kuriuos galima būtų pavadinti pseudoargumentais, nes jie įstatymo projekto veiksmingumo iš tikrųjų nepagrindžia.

Apibūdinsime keletą tipinių pseudoargumentų, plačiausiai paplitusių įstatymų leidyboje.

Pseudoargumentų atmainos

1. Mintinio eksperimento rezultatų panaudojimas įvertinant įstatymo projekto veiksmingumą

Ankstesniuose skyriuose minėjome, kad toks mintinis eksperimentas ne tik teikia klaidingus, mokslo tyrimų duomenims prieštaraujančius rezultatus, bet ir drastiškai pervertina baudžiamosios bausmės prevencinį poveikį, verčia tikėti, kad ji beveik visada veiksminga.

Jeigu egzistuočių veiksminga teisės aktų poveikio vertinimo sistema, šis klaidinantis mintinio eksperimento poveikis paaiškėtų iš karto. Paaiškėtų, kad priemonė pagal mintinį eksperimentą turėtų būti veiksminga, tokia iš tikrųjų nėra. Pavyzdžiui, nors mintinis eksperimentas atskleidžia galingą bausmės atlikimo prevencinį poveikį, tačiau bet koks eksperimentiniais metodais pagrįstas patikrinimas tuoj pat parodytų šios išvados klaidingumą.

Tačiau jeigu tokio patikrinimo nevyksta, asmuo, atsakingas už įstatymo projekto parengimą, ir toliau tiki, kad įstatymas tikrai darys reikiamą

poveikį, toliau vadovausis klaidingais veiksmingumo įvertinimo metodais ir toliau priims neveiksmingus įstatymus.

Taigi turime reikalą su savotišku patį save atgaminančiu reiškiniu: tikima prevencinių įstatymų „veiksmingumu“ dėl to, kad šis nėra tikrinamas. O šis tikėjimas leidžia ir toliau netikrinti veiksmingumo.

2. *Veiksmingumo pseudoįrodymų panaudojimas*

Veiksmingumo pseudoįrodymai – tai pasakymai, kurie sudaro išpūdį, kad veiksmingumo patikrinimas tikrai įvyko ir davė teigiamų rezultatų. Paminėsime keletą jų, kurie plačiau aprašyti kriminologijos vadovylyje:⁴¹⁷

1. Nurodoma, kad buvo atliktas „didelis darbas“ nenurodant jo ryšio su problema (parengta daug pirminių projektų, vyko aptarimas su visuomene, dalyvauta užsienio konferencijose, perskaityta daug pranešimų ir kt.).
2. Teikiamas įstatymų kompleksas ir teigiama, kad kiekvienas iš jų reikalingas ir veiksmingas, dėl to reikalingas ir veiksmingas yra visas įstatymų kompleksas.
3. Pagrindžiant įstatymo priėmimo būtinybę minimas visuomenės pritarimas.
4. Nuorodų metodas – pateikiamas sąrašas dalykų, į kuriuos „atsižvelgta“, nenurodant, koku konkrečiu būdu buvo atsižvelgta (pvz., „rengiant įstatymą buvo atsižvelgta į tarptautinę ir Lietuvos patirtį, buvo remtasi mūsų šalies ir užsienio mokslų laimėjimais“ ir pan.).
5. Pseudoekspertinis metodas – kaip argumentas teikiama užsienio „ekspertų“ (iš tikrųjų, tai gali būti įvairiausi žmonės) teigiama nuomonė apie projektą.
6. Kaip įstatymo priėmimo priežastis nurodomas būtinumas prisijungti prie kokios nors konvencijos (nepagrindžiant ir nepateikiant medžiagos dėl prisijungimo prie tos konvencijos reikšmės ir problemų. Manoma, kad savaime aišku, jog prisijungti prie bet kokios konvencijos visada gerai).
7. Būtinumas priimti įstatymą grindžiamas tik integracija į Europos Sąjungą.

⁴¹⁷ Justickis, V., *supra* note 334, p. 141–142.

8. Kaip reikalingumo ir veiksmingumo argumentas nurodomas problemos svarbumas. Teigiama, kad problema „labai aštri“ ir dėl to „reikia daryti viską“, „reikia imtis visų priemonių“ („paslėpta logika“ yra tokia, kai padėtis tokia pavojinga, kad paprasčiausiai nebūtina pagrįsti poveikio priemonę – reikia tiesiog imtis „visų priemonių“. Siūlomas įstatymas – tiesiog viena priemonė iš šių „visų priemonių“).

3. Retorika kaip veiksmingumo įvertinimo pakaitalas

Nesant prevencinės priemonės veiksmingumo įvertinimo kontrolės, ją pakeičia teisėkūros retorika. Vietoje mokslo metodais įvertinto poveikio teisėkūros dalyviai remiasi oratoriniais vienas kito įtikinėjimo metodais.

Retorika apibrėžiama kaip „kalbėjimo būdas ar menas siekiant įtikinti ar sudaryti poveikį žmonėms“⁴¹⁸.

Kitų žmonių įtikinėjimas, o ne tiesos pažinimas yra pirminė retorikos paskirtis. Pirmas, kas retoriką ir retorikos meną priešpriešino tiesos pažinimui, buvo Platonas. Savo pagrindiniame veikale „Dialogai“ jis apibūdino retoriką kaip būdą apgaudinėti, sudaryti teisingumo išpūdį apie neteisingus dalykus⁴¹⁹. Jis teigė, kad retorika – tai, visų pirma, priemonė įtikinėti tamsius ir neraštingus žmones teisme ir susirinkimuose.

Kitas antikos laikų didysis retorikos tyrėjas Aristotelis toliau plėtojo Platono pažiūras į retorikos ir tiesos pažinimo santykius. Retoriką kaip poveikio žmonėms darymo būdą priešpriešino mokslams, kurie suinteresuoti nustatyti tiesą, pavyzdžiui, medicinai⁴²⁰. Gydant ligonį, svarbu išsiaiškinti tiesą apie jo ligą, nustatyti teisingą diagnozę. Tuo tarpu retorika, anot Aristotelio, taikoma tokiose srityse kaip politika ir teismas. Taip yra dėl to, kad politikui svarbu ne nustatyti tam tikrų teiginių teisingumą, o įtikinti tam tikrus klausytojus atlikti vienus veiksmus ar susilaikyti nuo kitų. Vienais atvejais tam geriausiai tinka vieni argumentai, kitais – kiti. Iš čia ir Aristotelio teikiamas retorikos apibrėžimas: „Sugebėjimas kiekvienoje situacijoje rasti geriausias įtikinėjimo priemones.“⁴²¹ Lygiai taip pat šalių atstovams kalbant teisme svarbu ne nustatyti tiesą, o tai, kad teismas

418 Merriam-Webster's Collegiate Dictionary [interaktyvus]. Springfield: Merriam-Webster Inc [žiūrėta 2013-11-26]. <<http://www.merriam-webster.com/dictionary/rhetorical>>.

419 Platonas. *Dialogai* [Sokrato apologija. Kritonas. Fedonas]. Vilnius: Vaga, 1968, p. 85.

420 *Rhetoric by Aristotle*. Translated by W. Rhys Roberts. A Penn State Electronic Classics Series Publication. The Pennsylvania State University, 2010, p. 7.

421 *Ibid.*, p. 8.

priimtų jiems palankų sprendimą⁴²². Dėl to jie aktyviai taiko retorikos metodus.

Iš tikslų skirtingumo išplaukia ir metodų skirtumas. Svarbiausias retorikos ir tiesos pažinimo skirtumas yra keliamas tikslas. Siekiant nustatyti tiesą teikiama objektyvi faktų analizė logikos ir kitais mokslinio pažinimo metodais. Nustatantis tiesą žmogus nežino, kas yra tiesa, ar bent nėra galutinai įsitikinęs. Dėl to loginės analizės priemonėmis jis patikrina, ar vienas ar kitas teiginys yra teisingi. Nustatęs, kad tam tikro teiginio negalima patvirtinti loginės analizės metodais, jis suabejoja teiginio teisingumu ir pradeda tikrinti alternatyvius. Tokiai analizei nebūdingas asmeninis suinteresuotumas, žūtbut patvirtinti tam tikrą teiginį, patikėti pačiam ir paskatinti kitus būtinai patikėti jo teisingumu.

Tuo tarpu retorikos metodai taikomi, kai pagrindinis tikslas – įtikinti kitus, kad kas nors iš anksto pripažinta teisinga. Retorikos metodai taikomi, kai nėra labai svarbu, ar teiginys yra teisingas. Svarbu, kad tie, į kuriuos kreipiamasi, patikėtų, kad jis toks.

Retorikos metodai – tai specialūs būdai, kuriais tai daroma. Nelengva tiksliai atskirti retorikos metodus nuo tiesos išaiškinimo ir pagrindimo metodų. Mat, logikos ir mokslinio įrodinėjimo taisyklės taip pat plačiai naudojamos, siekiant įtikinti kitus tam tikrų teiginių teisingumu. Tačiau retorikos metodai prieštarauja logikai, jie pateikia kaip teisingas tiesas, kurios yra klaidingos iš logikos pozicijų. Retorinis įtikinėjimo metodas taikomas, jeigu kokio nors veiksmo teisingumą siekiama pagrįsti tuo, kad „visi taip daro“. Šio samprotavimo neteisingumas susijęs su tuo, kad nėra teisinga prielaida, kuria jis remiasi, kad tai, ką daro visi, visada teisinga. Tačiau, nors ir neteisingas, toks argumentas įtikina, esame linkę manyti, kad dauguma visada teisi, kad tai, kas daroma dažniausiai, teisingiausia ir pan. Dėl to toks samprotavimas, nors ir klaidingas, plačiai taikomas retorikoje.

Lygiai taip pat pašnekovo argumentų paneigimas teigiant, kad jis blogas žmogus (vadinamasis argumentavimas prieš žmogų (lot. *argumentum ad hominem*), irgi neatlaiko kritikos. Teisus gali būti kiekvienas žmogus. Tačiau žmonėms būdinga pasitikėti žmonėmis, kurie juos vertino kaip gerus, ir nepasitikėti blogais. Dėl to argumentavimo prieš žmogų metodas taip pat plačiai taikomas retorikoje. Po Platono ir Aristotelio šią temą

422 *Rhetoric by Aristotle*., *supra* note 420, p. 15–16.

nagrinęję autoriai iš esmės išplėtė pirminį jų sudarytų retorinių metodų sąrašą.⁴²³

Retorika plačiai taikoma ir teisėkūros procese. Kartu retorinis prevencijos problemų svarstymas yra vienas didžiausių kliūčių teisėkūros iniciatyvų nusikaltimų prevencijos srityje veiksmingumui užtikrinti. Jis pakeičia tikrą veiksmingumo įvertinimą retoriniu įtikinėjimu dėl svarstomo projekto veiksmingumo. Sėkmingo jos panaudojimo rezultatas yra tai, kad parlamentarams, svarstantiems naują projektą, susidaro įspūdis, kad jis bus veiksmingas, nors iš tikrųjų jis toks nėra.

4. Sveiko proto ir būtiniai samprotavimai

Sveiko proto (buitiniai) samprotavimai – tai mąstymo būdai, kuriuos žmonės dažniausiai naudoja svarstydami savo buitinius, kasdienius reikalus. Pagrindinė sveiko proto samprotavimų ypatybė ta, kad jie remiasi daugybe nepatikrintų prielaidų, „savaime aiškių“ tiesų, vartodami sunkiai apibrėžiamas sąvokas. Tai užtikrina jo begalinį lankstumą, galimybę vienodai „pagrįstai“ teigti įvairiausias, neretai viena kitai prieštaraujančias tiesas.⁴²⁴ Garsusis žymaus prancūzų rašytojo Gustavo Flobero sudarytas sveiko proto „savaime aiškių“ tiesų žodynas prasideda dviem savaimė aiškiomis tiesomis: „Blondinės aistringesnės už brunetes“ ir „Brunetės aistringesnės už blondines“. Politinis diskursas yra persunktas sveiko proto samprotavimų, „logikos“, sąvokų, „savaime aiškių tiesų“. Tai leidžia lanksčiai panaudoti jį bet kokioms tiesoms pagrįsti. Vokietijos įstatymų leidėjai mėgsta prisiminti istoriją, kai 1962 m. Vokietijos Bundestagas svarstė įstatymą, numatantį bausmes už santuokinę neištikimybę. Siekdamas įtikinti kitus parlamentarų dėl būtinybės priimti šį įstatymą, vienas iš jo autorių pateikė tokius argumentus: jeigu nepriimsime šio įstatymo, šeima bus nestabili; jei šeima bus nestabili, nebus gerų vaikų; nebus gerų vaikų, turėsime silpną kariuomenę; turėdami silpną kariuomenę, nesugebėsime apginti Vakarų pasaulio nuo Sovietų Sąjungos ir kitų totalitarinių valstybių; mūsų nieks nebijos ir šaltasis karas bus pralaimėtas.⁴²⁵ Dalis parlamentarų pradėjo juoktis. Tuo tarpu kitiems šie retoriniai argumentai pasirodė gana rimti ir įtikinami. Nagi, iš tikrųjų, be vaikų nebus kariuo-

423 Keith, W. M.; Lundberg, C. O. *The Essential Guide to Rhetoric*. Boston: Bedford/St. Martin's, 2008.

424 Rosenfeld, S. *Common Sense: A Political History*. N. Y.: President and Fellow of Harward Colledge, 2011.

425 Gardoncki, L. *Zagadnienia teorii kryminalizacji*. Warszawa, 1990.

menės, o be kariuomenės nebus saugumo nuo išorinio pavojaus. Tikrai reikia bausti neištikimus vyrus.

Ši istorija parodo, kiek beginklė įstatymų leidyba prieš tokių sveiko proto paaiškinimų įtikinamumą. Minėti samprotavimai, nors ir absurdiški, daliai parlamentarų pasirodė visiškai logiški. Tačiau įstatymų leidyba būtų gerai apginta nuo tokių argumentavimų, jeigu egzistuotų efektyvus prevencijos priemonių veiksmingumo įvertinimo mechanizmas. Esant tokiam mechanizmui, siūlytojui iš karto būtų pasakyta: „Aišku, saugumas nuo išorinių priešų yra labai svarbus. Tačiau iš kur žinoma, kad Jūsų siūloma priemonė – baudžiamoji bausmė už neištikimybę santuokoje, tikrai bus veiksminga ir suveiks Jūsų nurodytu būdu. Kaip ir kada buvo patvirtinta, kad, esant baudžiamajai atsakomybei už neištikimybę santuokoje, gimsta daugiau vaikų, kad šie vaikai tampa gerais kareiviais, kad kariuomenė iš tikrųjų tampa stipresnė. Kol tai nėra įrodyta šiuolaikinio mokslo priemonėmis, reikėtų vadovautis neveiksmingumo prezumpcija.“

Pseudoargumentų taikymo pavyzdys

Panagrinėkime, kaip vyksta Baudžiamojo kodekso pakeitimo svarstymas Seimo posėdžiuose ir kaip veiksmingumo retorika pakeičia tikrą veiksmingumo vertinimą. Kaip pavyzdį pateiksime atvejį, kai svarstomos Baudžiamojo kodekso pataisos, kuriomis siekiama sumažinti namų gamybos alkoholio gėrimų gamybą ir platinimą. Toliau pateikiama BK 201 straipsnio pakeitimo svarstymo Seime stenograma.

Trečia eilinė Seimo sesija

Seimo posėdis Nr. 90 (2013-10-15, rytinis)

12.44 val.

Baudžiamojo kodekso 201 straipsnio pakeitimo įstatymo projektas Nr. XIIP-47
(svarstymas)

1-15b klausimas. Svarstymo stadija. Ponas J. Sabatauskas. Tai Baudžiamojo kodekso 201 straipsnio pakeitimo įstatymo projektas Nr. XIIP-47. Pagrindinio komiteto nuomonė. Prašom.

J. SABATAUSKAS (*LSDPF*). Ačiū, gerbiamasis posėdžio pirmininke. Gerbiamieji kolegos, dėl Baudžiamojo kodekso 201 straipsnio pakeitimo įstatymo projekto tikrai sulaukėme daug pastabų ir, kaip matote, visoms joms faktiškai yra pritar-ta. Deja, visos pastabos tiek iš Teisės departamento, tiek iš teismų – Apeliacinio, Aukščiausiojo, Generalinės prokuratūros, Policijos departamento yra kritiškos. Komitetas priėmė sprendimą siūlyti Seimui įstatymo projektą atmesti atsižvelgiant į teismų, teisėsaugos institucijų ekspertų pateiktas pastabas.

Argumentai. Pirma, siūlomu projektu būtų pažeistas proporcingumo principas. Lyginant siūlomas naujas griežtesnes bausmes, pavyzdžiui, laisvės atėmimą iki 7 metų, su bausmėmis, numatytomis Baudžiamajame kodekse už daug pavojinges-nes veikas ar daug didesnių gėrių pažeidimą, tokie pakeitimai neatitinka atsakomy-bės už teisės pažeidimo proporcingumo reikalavimus, į kuriuos ne kartą atkreiptas dėmesys Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje. Taip pat būtų pažeistas vienas esminių teisinėje valstybėje gerbtinų principų, kuris reikalauja, kad baudžiamoji atsakomybė būtų *ultima ratio*, tai yra išimtinė ir paskutinė priemonė, taikoma už priešingas teisės veikas.

Trečia, pagal siūlomus sankcijos pakeitimus – laisvės atėmimas iki 7 metų – nu-sikalstama veika būtų priskiriama sunkių nusikaltimų kategorijai. Atkreiptinas dėmesys, kad nusikalti-mo priskyrimas sunkių nusikaltimų kategorijai neleidžia kaltinamojo atleisti nuo baudžiamosios atsakomybės, atidėti bausmės vykdymą, taikoma reali bausmė. Todėl tokios nuostatos įgyvendinimui reikalingos papildomo biudžeto lėšos ir pagal Statuto 145 straipsnio 1 dalies reikalavimus reikia Vy-riausybės išvados.

Projektu sprendžiamos iš esmės socialinės ir ekonominės problemos, todėl jos turė-tų būti sprendžiamos kitomis nei baudžiamosios atsakomybės griežtinimo priemo-nėmis, administracinėmis, suteikiant papildomų įgaliojimų policijos pareigūnams, atliekantiems kontrolę, draudžiant alkoholio reklamą, visuomenės švietimu, taip pat tobulinant galiojančių įstatymų praktinį taikymą ir panašiai. Šiuo atveju ko-mitetas buvo vieningas, bendru sutarimu nuspręsta siūlyti atmesti projektą. Ačiū.

PIRMININKAS. Ačiū, kolega, už komiteto nuomonės atmesti pristatymą. Motyvai už ir prieš. Motyvai už – ponas E. Gentvilas. Už – palaiko komiteto nuomonę.

E. GENTVILAS (*LSF*). Taip, labai aiškiai palaikau komiteto nuomonę, nekalbant apie patį turinį. Bet iš tikrųjų ką mes darome su įstatymais? Žiūrėkite, dabar su-griežtiname Baudžiamojo kodekso sankcijas, nors vėlgi, nežinau, šioje sesijoje ar kada greitai svarstysime, ar kriminalizuojamas naminės gaminimas, laikymas, par-davinėjimas, ar nelegalizuoja jamas. Tai luktelkime, kol priimsime aną įstatymą. Jeigu jo nepriimsime, tada svarstysime šitą Baudžiamojo kodekso 201 straipsnio pataisą. Todėl šiandien aš pasisakau, kad atmestume, kaip komitetas ir siūlo.

PIRMININKAS. Ačiū. Motyvai prieš, ponas A. Matulas.

A. MATULAS (TS-LKDF). Gerbiamieji kolegos, aš suprantu, kadangi čia yra lydimasis prieš tai svarstyto ir atmesto įstatymo projektas, tai galbūt ir atmeskime, kad būtų nuoseklūs. Bet mane stebina mūsų Seimo teisininkų argumentai. Jie sako, kad reikia uždrausti alkoholio reklamą. Bet kada reikia balsuoti, jie balsuoja prieš. Jie sako, reikia taikyti kitas priemones, bet tų kitų priemonių nepasiūlo. Jūs gi lankotės kaime. Didžioji dauguma kaimo žmonių, ypač vyrų, rūko nelegalias cigaretes ir geria nelegalų alkoholį. Tai argi jūs to nematote, nes, kaip sakiau, sumokėjus baudą dar lieka pelno. Tai kur tu rasi tokį verslą? Aš galiu net oficialiai prekiauti nelegalia produkcija, oficialiai sumoku baudą ir man lieka dar pelnas.

Nesuprantu, kodėl yra priešinamasi. Pritartume ir teisės specialistai komitete patobulintų vieną ar kitą teikiamą įstatymo projektą. Pagaliau turime sudaryti tokias aplinkybes, kad žmogui neapsimokėtų. Taigi yra mūsų valstybės mokesčiai! Tai aš nesuprantu, ne taip seniai teikiau Vietos savivaldos įstatymo siūlymą seniūnų įpareigoti informuoti apie tai, kur vyksta nelegali prekyba akcizinėmis prekėmis. Šitam nepritarėte, nors seniūnai puikiai šitą žino. Dabar vėl yra teikiami siūlymai, lyg ir pritaria, bet vis tiek bando išsisukinėti ir siūlo kitokias priemones. Aš nesuprantu dabartinės valdančiosios daugumos, kodėl nenorite aktyviai surinkti mokesčius vien tik todėl, kad kam nors atrodo, kad reikia daryti kitaip ar... Nežinau.

PIRMININKAS. Ačiū. Kolega Juliau, jūs turėjote galimybę kalbėti iš tribūnos. Dabar balsuojame. Kas už, pritaro komiteto nuomonei atmesti, kas turės kitą nuomonę, prieš ar susilaiko. Balsuojame. Balsuojame dėl Baudžiamojo kodekso 201 straipsnio pakeitimo įstatymo projekto pritarimo po svarstymo.

Balsavo 76 Seimo nariai: už – 61, prieš – 15, susilaikė 20. Po svarstymo projektas atmetas.

Pateiktas Baudžiamojo kodekso 201 straipsnio pakeitimo svarstymas aiškiai skiriasi nuo mūsų anksčiau pavaizduotos (pageidautinos) įstatymų projektų svarstymo tvarkos.

1. Nesudarytas išsamus galimų prevencinio poveikio priemonių problemų spręsti sąrašas. Svarstant daugiausia dėmesio skiriama tik vienai priemonei – naujam baudžiamajam įstatymui. Viename iš kritinių kalbų minimos ir kitos priemonės, bet tai daroma nesiekiant jų plačiau aptarti.

2. Seimo nariai negavo jokios informacijos apie kiekvienos iš galimų prevencijos priemonių veiksmingumą. Atitinkamai nė vienas iš klausimų, susijusių su veiksmingu įstatymo priėmimu, nebuvo svarstomas. Pavyzdžiui, nebuvo keliamas klausimas, ar apskritai priimamas įstatymas darys

kokį nors prevencinį poveikį, ar šis poveikis bus pakankamai stiprus, kad būtų pasiektas užsibrėžtas tikslas, galimas įstatymo poveikis nebuvo lyginamas su kitomis priemonėmis.

Visa tai pakeitė retorinis svarstymas, kuriame Seimo nariai retoriniais metodais įtikinėjo vienas kitą, kad įstatymas veiks ar neveiks:

(a) *Vienapusis argumentų teikimas*. Svarstymas prasideda pranešimu apie projekto svarstymą Seimo komitete. Pranešėjas informuoja, kad komitetas nepritaria projektui. Pagrindžiant nepritarimą naudojamas tipinis retorinis būdas: dėstomi tik argumentai, dėl kurių reiktų atmesti, nemini mi ir neaptaria mi tie, dėl kurių reiktų priimti.

Akivaizdu, kad jeigu tikslas – priimti teisingą sprendimą, turi būti išdėstyti visi svarstomo sprendimo plusai ir minusai. Tuo tarpu, jeigu tikslas retorinis – tik įtikinti pasielgti tam tikru būdu, dėstomos tik priežastys, dėl kurių reikia taip padaryti. Būtent taip pasielgė Seimo teisės ir teisėtvarcos komiteto atstovas, supažindindamas su komiteto nuomone.

(b) *Retorinių argumentų, grindžiamų paslėptomis klaidingomis prielaidomis, panaudojimas*. Seimo narys A. Matulas bando ginti projektą. Jis priekaištauja projekto oponentams, kad jie yra prieš projektą, bet patys nieko kito nesiūlo. Tai retorinis argumentas, kaip dažnai ir būna retorikoje, grindžiamas paslėptu teiginiu – „jeigu negali pasiūlyti nieko geresnio, priimk tai, kas tau siūloma“. Iš tikrųjų, nepritarimas kam nors jokių būdu neįpareigoja nei pasiūlyti geresnę alternatyvą, nei pritarti, jei tokios alternatyvos nėra.

(c) *Rėmimasis pseudofaktais – buitinais stebėjimais, kuriems suteikiama nustatyto fakto reikšmė*. Mokslinis, tiesos siekiantis argumentavimas grindžiamas moksliniais metodais patikrintais faktais. Tačiau parlamentari tokių faktų neturi. Vietoj to remiamasi asmeniniais stebėjimais, kurie apibendrinami iki „visiems aiškių“, „visiems žinomų“ tiesų. Kaip pavyzdį galime pateikti Seimo nario argumentus: „Jūs gi lankotės kaime. Didžioji dauguma kaimo žmonių, ypač vyrų, rūko nelegalias cigaretes ir geria nelegalų alkoholį. Tai argi jūs to nematote, nes, kaip sakiau, sumokėjus baudą dar lieka pelno. Tai kur tu rasi tokį verslą? Aš galiu net oficialiai prekiauti nelegalia produkcija, oficialiai sumoku baudą ir man lieka dar pelnas.“ Teikiamas teiginys dėl „didžiosios daugumos vyrų“ neparemtas jokiais objektyviais skaičiais. Savaime aišku, kad oratorius neatliko jokių tyrimų, jis nelabai gali pasakyti, apie kokį kaimą jis kalba, kodėl jis tiki, kad

alkoholio gamintojams pelninga mokėti baudas. Tačiau svarbiausia, kad iš oratoriaus ir nelaukiama jokių pagrindimų ir patikslinimų. Mat retorinis įrodinėjimas yra įprastas ir pakankamai įsiteisėjęs argumentavimo būdas svarstant prevencinio pobūdžio teisėkūros iniciatyvas.

(d) *Argumentai „ad hominem“*. Tai bandymas paneigti oponento argumentą, nurodant, kad oponentas – blogas žmogus. Šio argumentavimo pavyzdį randame to paties Seimo nario kalboje. „Nesuprantu, kodėl yra priešinamasi. Pritartume ir teisės specialistai komitete patobulintų vieną ar kitą teikiamą įstatymo projektą. Pagaliau turime sudaryti tokias aplinkybes, kad žmogui neapsimokėtų. Taigi yra mūsų valstybės mokesčiai! Tai aš nesuprantu, ne taip seniai teikiau Vietos savivaldos įstatymo siūlymą seniūnus įpareigoti informuoti apie tai, kur vyksta nelegali prekyba akcizinėmis prekėmis. Šitam nepritarėte, nors seniūnai puikiai šitą žino. Dabar vėl yra teikiami siūlymai, lyg ir pritaria, bet vis tiek bando išsisukinėti ir siūlo kitokias priemones. Aš nesuprantu dabartinės valdančiosios daugumos, kodėl nenorite aktyviai surinkti mokesčius vien tik todėl, kad kam nors atrodo, kad reikia daryti kitaip ar... Nežinau.“

Taigi, leidžiama suprasti, kad įstatymo projekto priešininkai yra blogi žmonės ir kad taip elgtis juos skatina neaiškūs tamsūs motyvai. Šiame pasakyme yra būdinga retoriniams įtikinėjimo būdams paslėpta prielaida, kad geras žmogus tokiame pasiūlymui nesipriešintų, taigi, jeigu kas nors priešinosi, tai ne dėl to, kad pasiūlymas būtų blogas, o dėl to, kad blogas yra šis pasiūlymą neigiantis asmuo. Tai vėlgi retorinis pasakymas, kurio vienintelis tikslas – paskatinti svarstymo dalyvius padaryti taip, kaip jis siūlo.

Apibendrinant pateiktą įstatymo projekto svarstymo pavyzdį galima teigti, kad praktikoje:

1. Neįvyksta to, kas turėtų įvykti, kad būtų užtikrintas veiksmingo įstatymo priėmimas. Seimas svarsto šį klausimą be būtinos informacijos apie galimas alternatyvias prevencinio poveikio priemones ir apie jų veiksmingumą. Dėl to nenustatoma, ar šiuo atveju baudžiamojo įstatymo priėmimas iš tikrųjų padarys reikiamą prevencinį poveikį ir ar baudžiamojo persekiojimo sustiprinimas iš tikrųjų yra geriausias sprendimas;

2. Vietoje to vyksta kažkas kita – retorinis vienas kito įtikinėjimas, kad įstatymas reikalingas ir tikrai padarys reikiamą poveikį.

Taigi, tikrasis įstatymo projekto veiksmingumas lieka nenustatytas. Vietoje to sudaromas klaidingas įspūdis, kad jis bus veiksmingas. Taigi atrodo, kad prevencijos problema sprendžiama, imtasi būtinų priemonių, reikia tik laukti rezultatų. Dėl to neieškoma kitų, tikrai veiksmingų, priemonių ir nevyksta nieko, kas galėtų iš tikrųjų sumažinti nusikaltimų skaičių.

5.3.3. Veiksmingumo įvertinimo mechanizmas ir šalutinių veiksmų poveikis įstatymų leidybai

Du kart du – visada keturi! Šis rezultatas nepriklauso nei nuo asmens interesų, nei nuo politinės nuostatos, nei nuo asmeninių skonių, gauto kyšio ar padaryto spaudimo. Jis priklauso vien nuo skaičių kairėje formulės dalyje. Tuo tarpu, jeigu veiksmo rezultatai gali būti patys įvairiausi (pvz., jeigu du kart keturi galėtų būti ir penki, ir bet kas kita), šio veiksmo rezultatas priklausytų ir nuo to, kas ir dėl ko skaičiuoja, nuo jo interesų, skonio ir pan.

Lygiai tas pats įvyksta ir svarstant naujojo įstatymo projektą, skirtą tam tikrų nusikaltimų prevencijai. Jeigu, vadovaudamiesi šiuolaikinio prevencijos mokslo reikalavimais, pradėdami įstatymo projekto svarstymą, parlamentarai turėtų duomenų apie alternatyvias prevencinio poveikio priemones ir jų veiksmingumą, svarstymas būtų aiškus, kryptingas ir vestų prie vienintelio teisingo rezultato. Tuo tarpu šių duomenų neturėjimas atveria kelią įvairiems, nieko bendro su prevencijos tikslu neturintiems motyvams.

Šiuo atveju susidaro reali galimybė, kad vienas ar kitas įstatymas priimamas ne dėl to, kad jis tikrai gali sumažinti tam tikrų nusikaltimų skaičių, o dėl įvairiausių kitų, neretai nieko bendro su įstatymo veiksmingumu neturinčių motyvų: pavyzdžiui, jis kam nors naudingas, atitinka kieno nors interesus, kam nors patinka, išreiškia tam tikras emocijas ir pan. Susidaro iracionali situacija, kai įstatymas visiškai neprisideda prie nusikaltimų prevencijos, bet padeda siekti visiškai kitų, nieko bendro su nusikaltimo prevencija neturinčių tikslų. Ši situacija plačiai atveria vartus patiems įvairiausiems pašaliniams poveikiams, motyvams, tikslams.⁴²⁶

426 Justickis, V., *supra* note 334, p. 106.

Tai, kad įstatymų leidyboje veikia daugybė interesų, aistrų, grupinių ir kitokių požiūrių ir stereotipų, yra visiškai natūralu. Baudžiamasis įstatymas yra itin reikšmingas socialinis reiškinys ir neišvengiamai „pritraukia“ visuotiną dėmesį, jis vienaip ar kitaip susijęs su kiekvieno asmens ar socialinės grupės interesais. Visiškai natūralu, kad kiekvienas suinteresuotas subjektas deda visas pastangas, kad paveiktų įstatymų leidybą sau naudinga kryptimi.

Aptarsime interesus ir motyvus, kurie vienaip ar kitaip gali daryti poveikį baudžiamųjų įstatymų leidybai.

Valdžios institucijų autoriteto užtikrinimas

Teisėkūros iniciatyvos neretai kyla siekiant sustiprinti atskiro asmens (pvz., Seimo nario), politinės partijos, įstaigos ar organizacijos autoritetą. Nauji įstatymai siūlomi ne dėl to, kad jie būtų tikrai reikalingi kokių nors nusikaltimų prevencijai, bet tam, kad būtų galima parodyti, kad veikiama aktyviai ir ryžtingai, kad ginamos tam tikros vertybės. Tai, savo ruožtu, kelia asmens ar įstaigos autoritetą visuomenės akyse.

Saugumo jausmo sukūrimas

Nemažiau svarbu yra ir visuomenės saugumo jausmas. Naujų griežtų įstatymų, baudžiančių už dalykus, kurie sukelia nerimą, priėmimas neretai panaudojamas kaip visuomenės nuraminimo priemonė. Net jei nusikaltimai padaromi ir nusikalstamumo lygis yra aukštas, visuomenės nariai jaučiasi saugiau, jei mato, kad visuomenės mastu imamasi ryžtingų priemonių nusikalstamumui sumažinti.

Moralinio pasitenkinimo teikimas (dorovinė kriminalizacija)

Naujų, griežtų baudžiamųjų įstatymų leidyba neretai turi tikslą suteikti moralinį pasitenkinimą asmenims, kurie paklūsta įstatymui. Kai nusikaltimų darymas tampa lengvesniu būdu pagerinti gyvenimą, tokių baudžiamųjų įstatymų leidyba tampa atsvara įstatymui paklusniems asmenims, teikianti jiems moralinį pasitenkinimą ir tikėjimą, kad teisybė vis dėlto egzistuoja.⁴²⁷

Kriminologijos teorija aprašė ir daugybę kitų interesų bei poreikių, kuriems padeda įstatymų leidyba apskritai, taip pat ir nusikaltimų prevencijai:

⁴²⁷ Justickis, V., *supra* note 334, p. 106.

- kova su nusikalstamumu gali būti priemonė palaikyti visuomenės struktūrą užtikrinant žemesnių visuomenės klasių pavaldumą aukštesniųjų požiūriu⁴²⁸;
- užtikrinamas atsakomybės už visuomenės problemas peradresavimas. Prevencijos veikla nukreipta į tam tikros socialinės grupės narius, nuolat parodo likusiai visuomenės daliai, kas yra pagrindinis problemų šaltinis⁴²⁹.
- rodo asmenų ir institucijų, atsakingų už įstatymų vykdymą, sugėbėjimą vykdyti šį uždavinį⁴³⁰.
- visuomenės moralės ir jos vertybių sistemos sustiprinimas⁴³¹.
- visuomenės nepasitenkinimo egzistuojančiomis problemomis blokvimas ir nukreipimas saugia kryptimi.

Teisės aktų nusikaltimų prevencijos srityje priėmimas ir įgyvendinimas glaudžiai susijęs su daugybe individualių ir grupinių tikslų. Kiekvienas dalyvaujantis šiame procese asmuo siekia ne tik sumažinti nusikalstamumą, bet ir sieja su projektu įvairiausius materialinius, psichologinius, moralinius ir kitus tikslus.

Visi šie interesai ir motyvai trukdo prevencinę reikšmę turinčių įstatymų leidybai. Jie verčia tokią leidybą nukrypti nuo jos tikslo – užtikrinti tam tikrų nusikaltimų prevenciją ir po nusikaltimų prevencijos priedanga slaptaie siekti savų ekonominių, politinių ir kitų tikslų, neretai nieko bendro neturinčių su prevencija.

Tačiau vėlgi reikia pažymėti, kad šių pašalinių, trukdančių motyvų poveikis yra reikšmingas tik tada, kai nėra efektyvaus, aiškaus nusikalstamumo prevencijos priemonių veiksmingumo kontrolės mechanizmo. Kai toks mechanizmas veikia, kai aišrios visos alternatyvos ir kiek veiksminga kiekviena iš jų, kai jos lyginamos ir pasirenkama prevenciškai veiksmingiausia, tuoj pat neutralizuojami visi kiti pašaliniai poveikiai, patvirtinama tas, kas veiksminga, kas tikrai prisideda prie prevencijos.

Esant efektyviai prevencijos priemonių veiksmingumo kontrolei, iš esmės keičiasi politinių, ekonominių ir kitokių interesų vaidmuo įstatymų

428 Maguire, M.; Morgan, R.; Reiner, R. (eds). *Oxford Handbook of Criminology*. 5th Editon. London: Oxford University Press, 2012.

429 Albrecht, P-A., *supra* note 402, p. 79.

430 *Ibid.*

431 *Ibid.*

leidyboje. Kad ir kokie būtų politiko interesai, jis negali nesiskaityti su tuo, kad du kart du yra keturi ir nieko daugiau. Lygiai tą patį galima pasakyti ir apie prevencijos priemonių veiksmingumą. Jeigu yra efektyvus veiksmingumo patikrinimo mechanizmas, kuris teikia vienareikšmį rezultatą, jokia politinė retorika nepadės įrodyti, kad veiksminga tik tai, kad naudinga pačiam politikui. Taigi siekiant, kad būtų priimtas būtent jo pasiūlymas, jis turi surasti tokį, kuris iš tikrųjų yra veiksmingiausias. Tik taip jis galės padaryti realų poveikį įstatymų leidybai.

5.3.4. Veiksmingumo įvertinimo mechanizmas ir visuomenės informavimo priemonių poveikis baudžiamųjų įstatymų leidybai

Ir Seimo nariai, ir kiti asmenys, susiję su įstatymų leidyba, ir gyventojai vertina priimtus įstatymus, visi jie vienaip ar kitaip įsivaizduoja kriminalinę padėtį. Kiekvienas iš jų gali turėti savo nuomonę apie tai, kiek ir kokių įstatymų yra, kokią žalą jie padaro, kas ir kodėl daro nusikaltimus ir pan. Itin didelį vaidmenį besiformuojant šiai nuomonei turi visuomenės informavimo priemonės (televizija, laikraščiai, radijas ir pan.). Nesant patikimų duomenų apie nusikalstamumą, būtent ši asmeninė nuomonė apie kriminalinę padėtį ir apie nusikalstamumą apskritai turėjo itin svarbų vaidmenį, priimant įvairiausius sprendimus nusikaltimų prevencijos srityje. Būtent asmeniniu nusikalstamumo vaizdu vadovaujasi ir Seimo nariai, svarstantys nusikalstamumo problemas ir jų sprendimo būdus.

Tačiau šis dėl visuomenės informacijos priemonių poveikio atsiradęs nusikalstamumo vaizdas gali labai skirtis nuo tikrovės. A. Dobrynino ir jo bendradarbių atlikti masinės komunikacijos priemonių ir jų pateikiamo nusikalstamumo šalyje vaizdo tyrimai parodė, kiek stipriai iškreipiamas šis vaizdas.⁴³²

Pirmiausia, visiškai iškreipiama reali nusikalstamumo struktūra. Turintiniai nusikaltimai, kurių dalis registruotų nusikaltimų struktūroje sudarė apie 80 proc., spaudos pranešimuose užėmė gerokai mažiau vietos – jiems buvo skirta tik apie 35 proc. visų kriminalinio pobūdžio publikacijų. Ne proporcingai plačiai nušviečiami nusikaltimai asmens gyvybei, sveikatai, laisvei ir orumui, valstybiniai nusikaltimai ir kt. Pavyzdžiui, televizijos

432 Dobryninas, A. *Virtuali nusikaltimų tikrovė*. Vilnius: Eugrimas, 2001.

laidose apie 40 proc. kriminalinių reportažų buvo skirta smurtiniams nusikaltimams, nors baudžiamojoje statistikoje tokių nusikaltimų dalis neviršijo 4 proc.⁴³³

Šie nusikalstamumo statistikos skirtumai nuo visuomenės informacijos priemonių teikiamo vaizdo nėra atsitiktiniai. Nusikalstamumo statistika ir tyrimai siekia atskleisti tikrąją padėtį. Tuo tarpu visuomenės informacijos priemonės visų pirma siekia patraukti savo auditorijos dėmesį. Dėl to dažniau ir vaizdingiau rodoma ne tai, kas atsitinka dažniau ir yra tikrai svarbu, bet tai, kas įdomu žiūrovui.

Tačiau paradoksas yra tai, kad būtent visuomenės informacijos priemonėmis tikima labiau negu įstaigomis ir institucijomis, kurios yra statistinės informacijos apie nusikalstamumą šaltiniai.

Kaip rodo Eurobarometro tyrimų duomenys, pasitikėjimas televizija Lietuvoje 2004–2008 m. buvo didelis ir svyravo nuo 60 proc. iki 71 proc. (bendras Europos Sąjungos šalių vidurkis – 50–58 proc.), pasitikėjimas spauda svyravo tarp 48–58 proc. (ES šalių vidurkis – 44–47 proc.)⁴³⁴. Tuo tarpu oficialios statistikos apie nusikalstamumą šaltiniu – teisėsaugos institucijomis – Lietuvoje pasitiki vos 23–30 proc. respondentų (ES šalių vidurkis yra 45–50 proc.).

Taigi, visuomenės informacijos priemonių sukuriamas iškreiptas nusikalstamumo vaizdas vyrauja Lietuvos gyventojų sąmonėje. Gerai žinomos neigiamos šio iškreipto įsivaizdavimo pasekmės. Tarp jų moralinė panika (įsitikinimas, kad doroviniai visuomenės egzistavimo pagrindai žlunga) ir didėjanti nusikalstamumo baimė – baimė tapti nusikaltimų auka.

Ne mažiau destruktivus yra šio iškreipto vaizdo poveikis teisėkūrai. Būtent šiuo iškreipto vaizdo pagrindu susiformuoja elektorato ekspektacijos ir reikalavimai šalies baudžiamajai politikai ir jos kūrėjams. Siekiant užtikrinti gyventojų pasitenkinimą ir palaikymą, būtent į šį vaizdą orientuojasi įstatymo kūrėjai. Siūloma daugybė įvairiausių kovos su nusikalstamumu priemonių, abejotino veiksmingumo, bet užtat rodančių, kad imasi „visų priemonių“ nusikalstamumui sumažinti.

433 Dobryninas, A., *supra* note 432, p. 35.

434 *Eurobarometer surveys* [interaktyvus]. Brussels: European Commission [žiūrėta 2014-01-09]. <www.ec.europa.eu/public_opinion/archives/eb_arch_en.htm>.

Lietuvoje stokojama efektyvios baudžiamųjų įstatymų veiksmingumo kontrolės. Tai atveria kelią pašalinių veiksnių (tokių kaip atskirų grupių ekonominiai, politiniai ir kiti interesai) iškreipiančiam poveikiui prevencinių įstatymų leidybai. Visa tai daro neįmanomą įrodymais pagrįstą įstatymų leidybą ir atveria kelią įstatymų leidybai, kuri grindžiama *pseudoargumentais*, politine ir kitokia retorika, buitine logika. Tokia įstatymų leidyba nepajėgi užtikrinti veiksmingo įstatymų, darančių realų poveikį nusikalstamumui, rengimo ir priėmimo.

5.4. Nusikaltimų prevencijos programos ir jų veiksmingumo užtikrinimas Lietuvoje

Tam, kad baudžiamasis įstatymas darytų prevencinį poveikį, reikia nemažai papildomų sąlygų. Tai, iš vienos pusės, sąlygos, kurios remia (užtikrina) įstatymo veikimą. Pavyzdžiui, tam, kad įstatymas veiktų, reikia, kad asmenys, kuriems jis adresuojamas, žinotų, visų pirma, jo reikalavimus, gerbtų įstatymą, tikėtų bausmės neišvengiamumu. Visa tai neatsiranda savaime ir reikia imtis specialių priemonių šioms dalykams užtikrinti. Šios priemonės yra prevencinės, jos užtikrina įstatymo veikimą, kartu mažina ir nusikalstamumą. Jas galima vadinti prevencijos priemonėmis, remiančiomis įstatymo veikimą.

Svarbų vaidmenį vaidina ir priemonės, kurios užkerta kelią situacijoms, skatinančioms padaryti nusikaltimą. Pavyzdžiui, tam, kad įstatymas, numatantis bausmę už automobilio vagystę, pasiektų savo prevencinius tikslus, reikia daugybės papildomų sąlygų: žmogus turi turėti galimybę dorai užsidirbti tą automobilį, žmogui turi būti išaiškintas ir pats įstatymas, ir jo reikšmė, reikia, kad jis prisimintų teisinį draudimą tuo metu, kai kils pagunda pavogti, ir pan. Dėl to priėmus baudžiamąjį įstatymą turi būti imtasi daugybės papildomų, įstatymo įgyvendinimą užtikrinančių priemonių, kurios padėtų sudaryti visas būtinas jo veikimo sąlygas. Prevencijos priemonė – tai ir yra planinga veikla tokias sąlygas sudaryti. Prevencijos programa (projektas) – tai planas kelioms prevencijos priemonėms atlikti.

Svarbiausias tokių priemonių (programų) reikalavimas yra veiksmingumas. Neužtenka apskritai išaiškinti asmeniui įstatymo reikšmę. Reikia

išaiškinti taip, kad jis tikrai ją suprastų ir tas išaiškinimas prisidėtų prie šio įstatymo pažeidimų mažinimo. Lygiai taip pat neužtenka formaliai paskelbti, kad kiekvienas gali dorai, nepažeisdamas įstatymo, patenkinti savo poreikius. Reikia, kad ši galimybė būtų reali, kad kiekvienas tikrai pajėgtų tai padaryti. Tik tuo atveju įstatymas galėtų sulaikyti asmenį nuo nusikaltimų padarymo.

Lietuvoje galime išskirti tris nusikaltimų prevencijos lygius ir atitinkamai prevencijos programų (projektų) lygius. Nacionalinis (aukščiausias) – tai priemonės, vykdomos visos šalies mastu. Antras – vykdomos regioniniu (apskrities) lygiu. Trečias – vietinio lygio priemonės (programos), kurias inicijuoja ir vykdo atskiros įstaigos, organizacijos ar bendruomenės ir kurios apima tik joms pavaldžią teritoriją ar tik tam tikrą visuomenės gyvenimo sritį.

Svarbiausios tarp jų yra nacionalinės nusikaltimų prevencijos programos. Jos tvirtinamos Lietuvos Respublikos Vyriausybės ar Seimo lygiu ir jas įgyvendinant dalyvauja svarbiausios valstybės institucijos, atsakingos už nusikaltimų kontrolę ir prevenciją, taip pat kitos institucijos ir organizacijos, kurių veikla tiesiogiai arba netiesiogiai susijusi su tam tikrų nusikaltimų prevencija.

Šių programų svarba sietina ne tik su tuo, kad jos įgyvendina nusikaltimų prevencijos priemones visos šalies mastu. Ne mažiau svarbu ir tai, kad nacionalinių programų pagrindu sudaromos regioninio bei vietinio lygio programos. Neretai patvirtinus nacionalinio lygio prevencijos programą, savivaldybės, vietos teisėsaugos institucijos, kitos žinybos parengia savo prevencinio darbo programas, kurių tikslas yra įgyvendinti nacionalinių programų numatytas priemones. Dėl to nacionalinėms programoms ir jų veiksmingumui skirsime ypatingą dėmesį.

5.4.1. Nacionalinės nusikaltimų prevencijos programos ir jų veiksmingumas

Nacionalinio lygio nusikaltimų prevencijos programos apima daug (kartais daugiau nei šimtą) atskirų prevencijos priemonių, apibrėžia jų įgyvendinimo tikslus, taip pat institucijas, atsakingas už jų įgyvendinimą.

Trumpai apibūdinsime svarbiausias nacionalines nusikaltimų prevencijos programas, kurios buvo įgyvendinamos per pastaruosius 5 metus (2009–2013 m.).⁴³⁵

1. Nacionalinės nusikaltimų prevencijos ir kontrolės programos įgyvendinimo tarpinstitucinis veiklos planas (2013–2015 m.)⁴³⁶

Jis parengtas įgyvendinant Nacionalinę nusikaltimų prevencijos ir kontrolės programą, patvirtintą Lietuvos Respublikos Seimo 2003 m. kovo 20 d. nutarimu Nr. IX-1383 (Žin., 2003, Nr. 32-1318). Strateginis šios programos tikslas – sukurti naują nusikaltimų prevencijos ir kontrolės (principų, prioritetų, subjektų, organizavimo bei vadovavimo būdų) sistemos modelį, kurį panaudojus būtų sudarytos galimybės nuosekliai ir kompleksiskai šalinti esmines nusikalstamumo priežastis ir sąlygas, racionaliai naudoti finansinius bei žmogiškuosius išteklius ir padidinti nusikaltimų prevencijos bei kontrolės Lietuvoje veiksmingumą.

Nacionalinės nusikaltimų prevencijos ir kontrolės programos įgyvendinimo tarpinstituciniame veiklos plane numatytas labai platus prevencinių priemonių spektras, pripažįstant prioritetinėmis tokias veiklos kryptis: „Nusikalstamumo prevencijos ir kontrolės sistemos tobulinimas – vaikų įtraukimo į nusikalstamas veikas ir tapimo nukentėjusiais nuo nusikalstamų veikų užkardymas bendrosios ir individualiosios prevencijos priemonėmis; veiksmingesnis neteisėtai įgyto turto paėmimas valstybės žinion; turto išieškojimo ir konfiskavimo sistemos ir ikiteisminio tyrimo efektyvumo vertinimo metodikos tobulinimas; prevencinių priemonių, skirtų gyventojų turto apsaugai stiprinti, organizavimas; nusikalstamumo prevencijos sistemos tobulinimas per mokslinius tyrimus; nusikalstamumo prevencijos subjektų mokymas; nacionalinio ir tarptautinio bendradarbiavimo nusikalstamumo prevencijos srityje plėtra; nuteistųjų elgesio prevencijos ir kontrolės laisvės atėmimo vietose sistemos tobulinimas.“ Atskirai numatoma svarbi kryptis – stiprinti kovą su prekyba žmonėmis – vykdyti prekybos žmonėmis nusikaltimų prevenciją. Iš viso plane numatytos 24 priemonės.

2. Nepilnamečių justicijos 2009–2013 m. programa⁴³⁷

2009–2013 m. programa tęsia nepilnamečių justicijos reformą, pradėtą 1999 m., kurios tikslas – siekti teisę pažeidusių nepilnamečių resocializacijos ir taip prisidėti prie

435 Plačiau žr.: Nusikaltimų prevencijos programų duomenų bazė [interaktyvus]. Vilnius: Nusikaltimų prevencijos centras [žiūrėta 2014-01-15]. <http://www.nplc.lt/zinynai_ppdb_paiseska.aspx>.

436 Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2012 m. lapkričio 14 d. nutarimas Nr. 1381 „Dėl Nacionalinės nusikaltimų prevencijos ir kontrolės programos įgyvendinimo tarpinstitucinio veiklos plano patvirtinimo“. Valstybės žinios. 2012, Nr. 135-6897; 2013, Nr. 103-5070.

437 Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2009 m. rugsėjo 2 d. nutarimas Nr. 1070 „Dėl Nepilnamečių justicijos 2009–2013 metų programos“ patvirtinimo. Valstybės žinios. 2009, Nr. 110-4664.

2009–2013 m. programa tęsia nepilnamečių justicijos reformą, pradėtą 1999 m., kurios tikslas – siekti teisę pažeidusių nepilnamečių resocializacijos ir taip prisidėti prie nepilnamečių nusikalstamumo mažinimo, taip pat sukurti optimalų šioje sistemoje veikiančių institucijų tinklą, nuolat tobulinti justicijos pareigūnų ir kitų darbuotojų mokymo sistemą. Patvirtinta priemonių programa numato 28 prevencijos priemones.

3. Nacionalinė kovos su korupcija 2011–2014 m. programa⁴³⁸

Pagrindinis programos tikslas – užtikrinti veiksmingą ir kryptingą korupcijos prevencijos ir kontrolės sistemą Lietuvos Respublikoje. Numatomos priemonės tobulinant teisinės kovos su korupcijos priemones, gerinant Teismų ir teisėsaugos institucijų veiklą šia kryptimi, ūkio subjektų veiklos priežiūra, stiprinant korupcijos prevencijos priemones labiausiai šio reiškinio pažeidžiamose srityse: viešųjų pirkimų, sveikatos priežiūros, teritorijų planavimo ir statybos valstybinės priežiūros. Šiems tikslams pasiekti programoje numatytos 97 priemonės.

4. Nacionalinė narkotikų kontrolės ir narkomanijos prevencijos 2010–2016 m. programa⁴³⁹

Apibūdinant programos tikslus, nurodoma, kad, siekiant „kompleksiškai šalinti šio neigiamo reiškimo priežastis, būtina stiprinti teisėsaugos, sveikatos priežiūros, švietimo, socialinės apsaugos, kontrolės ir kitų valstybės institucijų sistemas, skatinti glaudesnę jų tarpusavio bendradarbiavimą ir bendradarbiavimą su visuomene, nevyriausybėmis organizacijomis, ugdyti visuomenės nepakantumą neteisėtam narkotikinių ir psichotropinių medžiagų platinimui ir vartojimui“. Iš viso programoje numatytos 38 priemonės.

5. Valstybinės smurto prieš moteris mažinimo strategijos įgyvendinimo priemonių 2010–2012 m. planas⁴⁴⁰

Šios strategijos tikslas – valstybiniu lygiu nuosekliai, kompleksiai, sistemingai mažinti smurtą prieš moteris šeimoje. 2010–2012 m. plane numatyta įgyvendinti 16 priemonės.

6. Nacionalinė smurto prieš vaikus prevencijos ir pagalbos vaikams 2008–2010 m. programa⁴⁴¹

Ši programa tęsia 2005–2007 m. programą, patvirtintą Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2005 m. gegužės 4 d. nutarimu Nr. 491 (Žin., 2005, Nr. 58–2021). Jos paskirtis – numatyti kompleksines priemones smurtui prieš vaikus ir visoms jo apraiškoms šalinti. Programos priemonės skiriamos vaikams, galintiems nukentėti ir nukentėjusiems nuo psichologinio, fizinio, seksualinio išnaudojimo ir nepriežiūros, jų šeimoms, smurto ir patyčių prevencijai mokyklose“. Priemonių programa numato 25 priemones.

7. Prekybos žmonėmis prevencijos ir kontrolės 2009–2012 m. programa⁴⁴²

Ši programa tęsia ankstesnę „Prekybos žmonėmis prevencijos bei kontrolės 2005–2008 metų programą“⁴⁴³. Strateginis programos tikslas – valstybės lygmeniu nuosekliai, sistemingai spręsti su prekybos žmonėmis prevencija ir kontrole susijusias problemas. Kiti jos tikslai: užkirsti kelią prekybai žmonėmis ir kovoti su ja; apsaugoti nukentėjusiųjų nuo prekybos žmonėmis teises ir teikti jiems kompleksinę pagalbą, užtikrinti pagalbos nukentėjusiems nuo prekybos žmonėmis ir liudytojų apsaugos sistemų veikimą; užtikrinti veiksmingą tarptautinį Lietuvos Respublikos ir užsienio valstybių kompetentingų institucijų ir įstaigų, nevyriausybinių organizacijų bendradarbiavimą kovojant su prekyba žmonėmis.

Programoje numatyta didelė veiklos krypčių įvairovė: tobulinti prekybos žmonėmis prevencijos ir kontrolės teisinį reguliavimą; stiprinti tarpžinybinį bendradarbiavimą prekybos žmonėmis prevencijos ir kontrolės klausimais, gerinti prekybos žmonėmis ir priverstinės prostitucijos prevenciją, tobulinti socialines paslaugas teikiančių specialistų, taip pat specializuotų teisėsaugos pareigūnų, teisėjų ir kitų specialistų kvalifikaciją prekybos žmonėmis prevencijos ir kontrolės klausimais; plėtoti kompleksinės pagalbos nukentėjusiems nuo prekybos žmonėmis teikimą; plėtoti regioninių ir tarptautinių bendradarbiavimą prekybos žmonėmis prevencijos ir kontrolės klausimais, keitimąsi geriausia šios srities patirtimi. Iš viso buvo numatytos 31 priemonės.

Taigi, pastaruoju metu vykdomos septynios nacionalinės nusikaltimų prevencijos programos, kurios visos kartu numato 259 prevencijos priemonės. Akivaizdu, kad jeigu kiekviena iš šių 259 prevencijos priemonių darytų realų prevencinį poveikį, tai negalėtų nepaveikti nusikalstamumo

438 Lietuvos Respublikos Seimo 2011 m. birželio 16 d. nutarimas Nr. XI-1457 „Dėl Lietuvos Respublikos nacionalinės kovos su korupcija 2011–2014 metų programos patvirtinimo“. Valstybės žinios. 2002, Nr. 10-355; 2011, Nr. 77-3727; 2013, Nr. 125-6372.

439 Lietuvos Respublikos Seimo 2010 m. lapkričio 4 d. nutarimas Nr. XI-1078 „Dėl nacionalinės narkotikų kontrolės ir narkomanijos prevencijos 2010–2016 metų programos patvirtinimo“. Valstybės žinios. 2010, Nr. 132-6720; 2012, Nr. 49-2377.

440 Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2009 m. rugpjūčio 19 d. nutarimas Nr. 853 „Dėl valstybinės smurto prieš moteris mažinimo strategijos įgyvendinimo priemonių 2010–2012 metų plano patvirtinimo“. Valstybės žinios. 2009, Nr. 101-4216.

441 Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2009 m. rugpjūčio 19 d. nutarimas Nr. 853 „Dėl valstybinės smurto prieš moteris mažinimo strategijos įgyvendinimo priemonių 2010–2012 metų plano patvirtinimo“. Valstybės žinios. 2009, Nr. 101-4216.

442 Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2009 m. rugsėjo 9 d. nutarimas Nr. 1104 „Dėl prekybos žmonėmis prevencijos ir kontrolės 2009–2012 metų programos patvirtinimo“. Valstybės žinios. 2009, Nr. 112-4761.

443 Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2005 m. gegužės 19 d. nutarimas Nr. 558 „Dėl Prekybos žmonėmis prevencijos bei kontrolės 2005–2008 metų programos patvirtinimo“. Valstybės žinios. 2005, Nr. 65-2333; 2007, Nr. 42-1586.

lygio – jis turėtų nuolat mažėti. Kaip parodyta ankstesniuose šios monografijos skyriuose, iš tikrųjų nieko panašaus nevyksta.

Todėl kyla klausimas: gal apskritai nekeliamas tikslas, kad įgyvendinamos priemonės būtų veiksmingos? Gal veiksmingumui tiesiog neskiriama pakankamai reikšmės ir dėmesio?

Nagrinėjant minėtas programas ir su jomis susijusius dokumentus, į abu šiuos klausimus galima pagrįstai atsakyti neigiamai: atvirkščiai, nusikaltimų prevencijai skiriama daug dėmesio ir veiksmingumo užtikrinimas pripažįstamas vienu svarbiausių prevencinio darbo prioritetų.

Programiniu dokumentu, įtvirtinančiu visos prevencinės veiklos pamatus Lietuvoje, galima laikyti 2003 m. patvirtintą Nacionalinę nusikaltimų prevencijos ir kontrolės programą⁴⁴⁴. Būtinybė sukurti naują veiksmingą nusikaltimų prevencijos ir kontrolės modelį ir taip užtikrinti vykdomos šalyje prevencinės veiklos veiksmingumą yra nurodoma kaip strateginis šio dokumento priėmimo tikslas. Programos 21 punkte apibrėžiama: „Strateginis programos tikslas – sukurti naują nusikaltimų prevencijos ir kontrolės (principų, prioritetų, subjektų, organizavimo bei vadovavimo būdų) sistemos modelį, kurį panaudojus būtų sudarytos galimybės nuosekliai ir kompleksiskai šalinti esmines nusikalstamumo priežastis ir sąlygas, racionaliai naudoti finansinius bei žmogiškuosius išteklius ir *padidinti nusikaltimų prevencijos bei kontrolės Lietuvoje veiksmingumą* (išskirta aut. – S. J.).“⁴⁴⁵

Siekis padidinti prevencinės veiklos veiksmingumą papildomai minimas programoje aptariant atskirus prevencinės veiklos aspektus. Pavyzdžiui:

– programos 15 punkte, apibūdinant prevencijos planų mokslinio pagrįstumo principą, nurodoma, kad prevencijos programos turi būti patvirtinamos ir vykdomos tik tuo atveju, jei mokliškai įrodytas jų veiksmingumas. Programoje rašoma: „Nusikaltimų prevencijos ir kontrolės planai turi būti *pagrįsti mokliškai*, jie turi būti vykdomi tik esant pakankamai racionalių mokslinių argumentų, rodančių tikėtiną šių planų veiksmingumą.“⁴⁴⁶

444 Lietuvos Respublikos Seimo 2003 m. kovo 20 d. nutarimas Nr. IX-1383 „Dėl nacionalinės nusikaltimų prevencijos ir kontrolės programos patvirtinimo“. *Valstybės žinios*. 2003, Nr. 32-1318.

445 *Ibid.*

446 *Ibid.*

– programos 46 punkte įtvirtinama Vyriausybės pareiga kontroliuoti įgyvendinamų prevencijos programų veiksmingumą. Programos 51 ir 52 punktai numato specialias priemones tikslu „didinti nusikaltimų prevencijos ir kontrolės subjektų sistemos veiklos efektyvumą“. Tarp jų ir parengti specialią prevencijos programų efektyvumo kontrolės, taip pat ir jų veiksmingumo audito metodiką: „Siekiant objektyviai ir visapusiškai įvertinti nusikaltimų prevencijos ir kontrolės programų efektyvumą, rengiama ir diegiama praktikoje nusikaltimų prevencijos ir kontrolės programų valdymo audito ir įgyvendintų priemonių veiksmingumo vertinimo metodika.“⁴⁴⁷

– programos 65 punktas numato veiksmingumo įvertinimą kaip pagrindinę sąlygą panaudojant užsienio šalyse pasiteisinusias prevencijos priemones Lietuvoje: „Kitose valstybėse taikomos nusikaltimų prevencijos ir kontrolės priemonės perimamos tik išanalizavus tokių priemonių veiksmingumo prielaidas ir kliūtis jas taikyti Lietuvoje.“

Prevencijos priemonių veiksmingumui įvertinti numatomos ir specialios organizacinės priemonės. Jau pirmajame programos įgyvendinimo etape (žr. programos 67 p. „Programos įgyvendinimo etapai“) numatoma, kad bus sukurta speciali komisija, kurios viena iš užduočių – prevencijos programų veiksmingumo kontrolė. Ši kontrolė tampa būtina įgyvendinant kiekvieną prevencijos priemonę. Programoje rašoma: „Pirmame etape – 2003 m. Vyriausybė Programai įgyvendinti, koordinuoti, jos veiksmingumui vertinti iš suinteresuotų institucijų atstovų sudaro tarpžinybinę komisiją (toliau – komisija), kuri parengia ir teisės aktų nustatyta tvarka pateikia Vyriausybei tvirtinti šios programos 2003–2006 metų įgyvendinimo priemonių planą (toliau – planas).“

– pagaliau programos 73 punkte „Laukiami Programos įgyvendinimo rezultatai“ kaip vieną iš svarbiausių programos įgyvendinimo rezultatų nurodo „padidės nusikaltimų prevencijos ir kontrolės sistemos *veiksmingumas* (išskirta aut. – S. J.)“.

Taigi Nacionalinė nusikaltimų prevencijos ir kontrolės programa viena reikšmiškai apibūdina veiksmingumą kaip prevencinio darbo pamatą, nurodo būtinybę įvertinti kiekvienos įgyvendinamos prevencijos priemo-

⁴⁴⁷ Lietuvos Respublikos Seimo 2003 m. kovo 20 d. nutarimas Nr. IX-1383 „Dėl nacionalinės nusikaltimų prevencijos ir kontrolės programos patvirtinimo“. *Valstybės žinios*. 2003, Nr. 32-1318.

nės veiksmingumą bei įgyvendinti tik tas priemonės, kurių veiksmingumas patvirtintas moksliniais metodais.

Veiksmingumo reikšmė taip pat atsispindi ir kitose nacionalinėse nusikaltimų prevencijos programose.

„Nepilnamečių justicijos 2009–2013 metų programos“ 2 punktas nurodo prevencijos priemonių veiksmingumo užtikrinimą kaip vieną svarbiausių programos tikslų. Programoje rašoma: „Ši programa parengta atsižvelgiant į Nepilnamečių justicijos 2004–2008 metų programos įgyvendinimo rezultatus, poreikį toliau įgyvendinti pasiteisinusias priemones, sunkumus, atsiradusius įgyvendinant kai kurias iš jų, t. y. būtinumą patikslinti šią programą, kad konkrečios nepilnamečių justicijos priemonės būtų veiksmingesnės.“⁴⁴⁸ Veiksmingumo užtikrinimo būtinybė papildomai minima formuluojant atskiras prevencijos priemones: užtikrinti veiksmingesnį darbą su nepilnamečiais, grįžtančiais iš laisvės atėmimo vietų ir vaikų socializacijos centrų, veiksmingesnis dirbančio su nepilnamečiais personalo apmokymas, veiksmingo bendradarbiavimo tarp prevencinį darbą vykdančių įstaigų užtikrinimas ir pan.

Nacionalinės kovos su korupcija 2011–2014 m. programos 1 punktas skelbia: „Lietuvos Respublikos nacionalinės kovos su korupcija 2011–2014 metų programos (toliau – Programa) tikslas – užtikrinti *veiksmingą ir kryptingą korupcijos prevencijos ir kontrolės sistemą* Lietuvos Respublikoje“ (išskirta aut. – S. J). Apibūdindama priežastis, dėl kurių korupcijos prevencija Lietuvoje nepakankamai veiksminga, nurodoma, kad taip įvyksta dėl to, kad priemonės prieš korupciją įgyvendinamos nepatikrinus jų veiksmingumo. Programoje rašoma: „Kita vertus, kovojant su korupcija įgyvendinta daug kitų 2009 metų programoje nenumatytų, priemonių, kurios vertinant programos veiksmingumą nėra vertinamos. Tai neprisižada prie veiksmingos kovos su korupcija, todėl 2011–2014 metų programoje yra įvardijamos probleminės sritys, labiau susitelkiama į jas, tikslo efekto kriterijus, laukiamo rezultato kriterijus ir orientuojamasi ne į formalius, o į tikrąjį rezultatą parodančius veiksmus.“⁴⁴⁹

448 Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2009 m. rugsėjo 2 d. nutarimas Nr. 1070 „Dėl Nepilnamečių justicijos 2009–2013 metų programos patvirtinimo“.

449 Lietuvos Respublikos Seimo 2011 m. birželio 16 d. nutarimas Nr. XI-1457 „Dėl Lietuvos Respublikos nacionalinės kovos su korupcija 2011–2014 metų programos patvirtinimo“. *Valstybės žinios*. 2002, Nr. 10-355; 2011, Nr. 77-3727; 2013, Nr. 125-6372.

Taip pat programa reikalauja nuolatinės, t. y. vykstančios nuo priemonės įgyvendinimo pradžios iki šio proceso pabaigos veiksmingumo kontrolės. „Programos veiksmingumo stebėseną per visą Programos įgyvendinimo laikotarpį atlieka Specialiųjų tyrimų tarnyba. Pasibaigus nustatytam Programos ir Programos plano įgyvendinimo laikotarpiui, Specialiųjų tyrimų tarnyba per tris mėnesius parengia ir Komisijai pateikia Programos veiksmingumo galutinę stebėsenos išvadą (galutinį vertinimą).“⁴⁵⁰

Tokios pat nuolatinės įgyvendinamos priemonės veiksmingumo kontrolės reikalauja „Nacionalinė narkotikų kontrolės ir narkomanijos prevencijos 2010–2016 metų programos“ 41–43 punktai,⁴⁵¹ „Prekybos žmonėmis prevencijos ir kontrolės 2009–2012 metų programos“ 35 punktas.⁴⁵²

Apibendrinant darytina išvada, kad veiksmingumo užtikrinimas, jo nuolatinė kontrolė, siekis įgyvendinti priemones, kurių veiksmingumas būtų patvirtintas mokslo metodais, yra oficialiai pripažintas uždavinys. Lygiai taip pat supratimas, kad prevencinės veiklos veiksmingumo užtikrinimas reikalauja nuolatinio dėmesio ir specialių šiuolaikinio mokslo nustatytų priemonių taikymo, yra visuotinas. Dabartiniu metu jau nėra reikalo ką nors įtikinėti, kad prevencinė veikla ne tik turi būti vykdoma, bet turi būti vykdoma veiksmingai, naudojant išimtinai veiksmingas prevencijos priemones ir besąlygiškai atsisakant neveiksmingų.

Ar veiksmingumo kontrolė realiai vykdoma?

Nacionalinėse nusikaltimų prevencijos programuose galima išskirti keletą būdų, kuriais bandoma kontroliuoti numatytų prevencijos priemonių veiksmingumą.

A. Nurodant „laukiamus rezultatus“

Dažniausiai nacionalinėse nusikaltimų prevencijos programose įvardijant konkrečią priemonę nurodoma, koks bus jos įgyvendinimo rezul-

450 Lietuvos Respublikos Seimo 2003 m. kovo 20 d. nutarimas Nr. IX-1383 „Dėl nacionalinės nusikaltimų prevencijos ir kontrolės programos patvirtinimo“. *Valstybės žinios*. 2003, Nr. 32-1318.

451 Lietuvos Respublikos Seimo 2010 m. lapkričio 4 d. nutarimas Nr. XI-1078 „Dėl nacionalinės narkotikų kontrolės ir narkomanijos prevencijos 2010–2016 metų programos patvirtinimo“. *Valstybės žinios*. 2010, Nr. 132-6720; 2012, Nr. 49-2377.

452 Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2009 m. rugsėjo 9 d. nutarimas Nr. 1104 „Dėl prekybos žmonėmis prevencijos ir kontrolės 2009–2012 metų programos patvirtinimo“. *Valstybės žinios*. 2009, Nr. 112-4761.

tatas. Paprastai priemonių sąrašas teikiamas lentelės pavidalu. Pirmajame jos stulpelyje nurodoma priemonė, kitame – atsakingas vykdytojas, vykdymo laikas, skiriamo finansavimo dydis ir pagaliau paskutiniajame – laukiami rezultatai.

Panagrinėkime, kas pripažįstama laukiamais rezultatais. Pirma, pateiksime reikalavimus, kuriuos kelia šiuolaikinis nusikaltimų prevencijos mokslas. Paskui panagrinėsime, kiek šių rezultatų apibūdinimas nacionalinėse programose atitinka šiuos reikalavimus.

Taigi šiuolaikinis nusikaltimų prevencijos mokslas kelia šiuos pagrindinius reikalavimus apibrėžiant laukiamus rezultatus:

1. Kadangi nusikaltimų prevencijos tikslas yra sumažinti nusikaltimų skaičių, būtų logiška tikėtis, kad laukiamas rezultatas atspindėtų prevencijos programos poveikį nusikalstamumui, pavyzdžiui, tam tikrų nusikaltimų skaičiaus mažėjimą. Tai reiškia, kad, apibūdinant kiekvienos priemonės laukiamus rezultatus, turi būti nurodytas: (a) nusikaltimų, kurių prevencijai skiriama priemonė, skaičius dabartiniu metu; (b) tam tikras šių nusikaltimų sumažėjimo rodiklis, kurio tikimasi pasiekti įgyvendinus priemonę.

2. Gryno prevencijos priemonės poveikio nustatymas. Nurodant nusikaltimų skaičiaus pokyčius, kuriuos lėmė prevencijos programa, turi būti nustatytas būtent „grynas“ poveikis. Kaip minėta, nusikalstamumo rodikliai gali keistis ir dėl kitų nei prevencijos priemonės įgyvendinimas priežasčių. Taigi kalbant apie nusikaltimų sumažėjimą dėl taikomos prevencijos priemonės turi būti nustatytas jo sumažėjimas, palyginti su kontrolinėmis grupėmis. Priešingu atveju, jei įgyvendinant prevencijos priemonę nusikaltimų skaičius vienodai sumažėja ir kontrolinėse grupėse, negalima pripažinti, kad prevencijos priemonė buvo veiksminga. Taigi laukiamas rezultatas turi parodyti, kiek sumažės mus dominančių nusikaltimų skaičius būtent veikiant prevencijos priemonei.

Ar vadovaujamesi šiais reikalavimais nacionalinėse nusikaltimų prevencijos programose, apibrėžiant laukiamus rezultatus?

Nacionalinių nusikaltimų prevencijos programų analizė rodo, kad laukiamas prevencijos priemonės įgyvendinimo rezultatas suprantamas visiškai kitaip. Aptarsime porą pavyzdžių.

Pirmas pavyzdys. Nacionalinė nusikaltimų prevencijos ir kontrolės programa (2010–2012 m.).

Programos priemonių plano pirmajame skyriuje „Vaikų ir jaunimo nusikalstamumo prevencija ir kontrolė“ numatyta nusikalstamumo prevencijos priemonė „Parengti ir išleisti leidinį vaikams apie nusikaltimų prevenciją“. Šiai priemonei įgyvendinti skiriama 70 tūkstančių litų. Laukiamas priemonės įgyvendinimo rezultatas apibūdinamas taip: „Vaikai bus geriau informuojami apie neigiamus reiškinius visuomenėje, taigi mažės rizika jiems tapti nusikaltimų auka ar teisės pažeidėju“.

Kita to paties skyriaus prevencijos priemonė – „Organizuoti preventinius renginius vaikams, siekiant ugdyti jiems tinkamo elgesio visuomenėje normas ir atsakomybę, užimti juos prasminga ir turininga veikla, gerinti policijos įvaizdį tarp vaikų“. Jai skiriama 90 tūkstančių litų. Jos laukiamas rezultatas: „Didės vaikų užimtumas prasminga ir turininga veikla, vaikams bus diegiami socialaus elgesio pagrindai, gerės policijos ir vaikų tarpusavio santykiai, vaikai labiau pasitikės policija.“

Taigi, negalima teigti, kad jokie laukiami programos įgyvendinimo rezultatai nėra nurodyti. Formaliai žiūrint, laukiami rezultatai nurodyti. Kokį nors laukiamo rezultato aprašymą rasime prie kiekvienos priemonės. Tačiau, iš kitos pusės, pateikti laukiami rezultatai visiškai skiriasi nuo tų, kurių reikėtų realiam veiksmingumui įvertinti.

Pažymėsime pagrindinius skirtumus:

1. *Laukiami rezultatai tiesiogiai nesusiję su nusikaltimų prevencija.* Susipažinę su laukiamais rezultatais, nesužinome: a) kokių nusikaltimų rūšių ir kokio jų skaičiaus sumažėjimo tikimasi; b) koks jų paplitimo dabartinis lygis ir koks turėtų būti įgyvendinus prevencijos priemonę; c) kokiomis priemonėmis (pvz., kontrolinės grupės metodu) bus nustatyta, kad sumažėjimas pasiektas būtent šiomis prevencijos priemonėmis (o ne dėl kitų aplinkybių). Nurodomas visiškai kitas laukiamas rezultatas – „informuotumas apie nusikaltimų prevenciją“.

2. *Laukiami rezultatai taip pat nėra siejami su netiesioginiu poveikiu nusikalstamumui.* Nurodant tokius laukiamus rezultatus kaip „vaikų informuotumas apie nusikaltimų prevenciją“ ar didesnis užimtumas „prasminga ir turininga“ veikla, tikriausiai numanoma, kad viena ir kita paveiks nusikalstamumą netiesiogiai. Tokio tikėjimo pagrindas – sveiko proto samprotavimai. Tikimasi, kad jeigu vaikai žinos daugiau apie nusikaltimus ir jų prevenciją, tai padės jiems suprasti, kad nusikaltimų daryti nereikia. Lygiai taip pat antros prevencinės priemonės atveju tikima, kad

jeigu vaikai daugiau užsiims „prasminga ir turininga“ veikla, tai nenorės ir neturės laiko užsiimti „neprasminga ir neturtinga“ veikla, t. y. nusikaltimais.

Prevencijos veiksmingumo tyrimai paneigė ir vieną, ir kitą prielaidą. Paaiškėjo, kad kriminologinis informuotumas nedaro jokio sulaikomojo poveikio.⁴⁵³ Be to, minėto pobūdžio užimtumas nesumažina, o tam tikrais atvejais gali didinti nepilnamečių daromų teisės pažeidimų skaičių⁴⁵⁴.

Taigi, sveiko protu paremtas tikėjimas, kad geresnis informuotumas arba užimtumas „kažkaip paveiks“ nepilnamečių elgesį, nepatvirtintas jokiais kriminologiniais tyrimais ir aiškiausiai atsiranda iš niekuo nepatvirtinamo samprotavimo, kad žmonės daro nusikaltimus iš nepakankamo žinojimo ir neturėjimo ką veikti.⁴⁵⁵

Tai reiškia, kad jeigu vis dėlto numatomi būtent tokie laukiami rezultatai, tai turėjo būti nurodytas ir pagrindas, kodėl, nepaisant minėtų kriminologinių tyrimų rezultatų, vis dėlto tikima, kad „informuotumas“ ir „prasminga veikla“ padarys poveikį nusikaltimams.

3. *Tautologinis laukiamų rezultatų pobūdis.* Nurodyti laukiami rezultatai yra viso labo prevencinės priemonės performulavimas. Matyti aiškus tautologinis prevencijos priemonės formulavimo ir jos laukiamo rezultato santykis: prevencijos priemonė numato ką nors „didinti“, „gerinti“, „tobulinti“, „skatinti“, o laukiamas rezultatas yra, kad tas pats dalykas „padidėja“, „pagerėja“, „patobulėja“, „skatinamas“.

Nemanytume, kad toks tautologinis laukiamų rezultatų formulavimas yra neapsižiūrėjimo pasekmė. Tikroji priežastis glaudžiai susijusi su vyraujančiu tradicinės prevencijos požiūriu, kad „viskas veikia“. Vadovaujantis juo, svarbiausia – atlikti prevencijos priemonę, o dėl jos poveikio nusikalstamumui galime būti ramūs, jis būtinai atsiras. Suprantama, kad tokiomis sąlygomis pats priemonės atlikimas jau yra rezultatas, o tolesnis jo prevencinis poveikis garantuotas.

4. *Laukiami rezultatai yra neapčiuopiami, nenumatomi jų kiekybiniai įgyvendinimo rodikliai.* Apibrėžiant rezultatus taip, kaip tai padaryta prognozoje: „pagerinti“, „paskatinti“, „didinti“ ir pan., neaišku koku laipsniu (ar užtenka 1 proc., ar 10 proc.) norima pagerinti, ką nors padidinti. Tačiau toks kiekybinis laukiamų rezultatų pateikimas labai svarbus. Be jo

453 Justickis, V. *supra* note 369, p. 255–257.

454 *Ibid.*, p. 264–265.

455 *Ibid.*, p. 255–257.

neįmanoma atsakyti į klausimą, ar apskritai verta įgyvendinti prevencijos priemonę, ar minėtas „padidinimas“ ir „pagerinimas“ yra toks menkas, kad nepateisina prevencijos priemonei įgyvendinti skirtų pastangų ir išteklių.

5. *Nenumatyti būdai, kuriais bus įvertinami pasiekti rezultatai.* Įgyvendinę prevencijos priemonę, turime nustatyti, ar laukiami rezultatai tikrai pasiekti. Nuo to priklauso atsakymas į klausimą, ar prevencijos programa įgyvendinta sėkmingai, ar reikia imtis kitų priemonių. Taigi, reikia nustatyti, ar įvyko numatytas „padidinimas“, „pagerėjimas“, „paskatiniimas“ ir pan. Kadangi šie pokyčiai buvo nukreipti į didelę atskirą žmonių grupę (šiuo atveju nepilnamečius), nėra kito būdo nustatyti, ar minėti pokyčiai įvyko, kaip tik atlikti reprezentatyvų sociologinį tyrimą. Tačiau nė vienos priemonės atveju nenumatyta jokių tyrimų, kurie padėtų nustatyti ar ir koku laipsniu (kokia apimtimi) pasiekti nustatyti rezultatai.

Nelengva paaiškinti, kodėl taip daroma. Galima spėlioti, kad programos autoriai naiviai tikisi, jog rezultatas bus toks akivaizdus, kad jokio tyrimo nereikės. Pavyzdžiui, tikriausiai naiviai tikima, kad išleidus vaikams metodinę priemonę apie nusikaltimų prevenciją, be specialių tyrimų bus aišku, kad vaikų informuotumas tuo klausimu padidėjo ir jie pradėjo rečiau nusikalsti.

Darytina išvada, kad nurodyti programoje „laukiami rezultatai“ faktiškai yra ne tikri rezultatai, kuriuos numatyta pasiekti, o savotiškas formalumas, atliekamas vien dėl to, kad koks nors rezultatas turi būti nurodomas. Galima manyti, kad toks rezultato formulavimas turi ir tam tikras apsaugines funkcijas. Laukiamų rezultatų neapibrėžtumas apsaugo prevencinės veiklos dalyvius nuo kaltinimų, kad priemonė nedavė rezultato. Tiek laukiamų rezultatų neapibrėžtumas, tiek tai, kad neįmanoma juos įvertinti kiekybiškai, apgina prevencijos priemonių vykdytojus nuo priekaištų, kad minėtos priemonės įgyvendinamos nepakankamai. Lygiai taip pat tautologinis rezultatų formulavimas, kai prevencijos priemonių rezultatų pripažįstamas pats šių priemonių įgyvendinimas (atlikimas), taip pat patikimai gina nuo kaltinimų, kad prevencinės programos (priemonės) tikslas nepasiektas – tam tikrų nusikaltimų skaičiaus nesumažėjo. Taigi, formaliai kalbant, negalima teigti, kad prevencijos priemonių vykdymo rezultatas nėra nurodytas. Tuo tarpu faktiškai priemonių plano lentelės langelis „laukiami rezultatai“ yra tuščias – nurodomi laukiami rezultatai neleidžia užtikrinti prevencinės priemonės veiksmingumo kontrolės.

Antras pavyzdys. Nepilnamečių justicijos 2009–2013 m. programa

Ši programa irgi sprendžia veiksmingumo kontrolės problemą nurodant laukiamus rezultatus. Pateiksime porą pavyzdžių.

1.4 priemonė. „Mokyti savivaldybių administracijų prevencinio darbo koordinavimo grupes ir mokyklų prevencinio darbo grupes, įgyvendinant Lietuvos Respublikos vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros įstatymo nuostatas.“ Šios priemonės laukiamas rezultatas: „Savivaldybių administracijų prevencinio darbo koordinavimo grupių ir mokyklų prevencinio darbo grupių nariai *bus mokomi* prevencinio darbo organizavimo ir vaiko minimalios priežiūros priemonių vykdymo.“

1.5 priemonė. „Kelti ikiteisminio tyrimo teisėjų, nepilnamečių ir šeimos bylas nagrinėjančių teisėjų kvalifikaciją.“ Šios priemonės laukiamas rezultatas: „Bus *užtikrintas* nuolatinis ikiteisminio tyrimo teisėjų, šeimos ir nepilnamečių bylas nagrinėjančių teisėjų *kvalifikacijos kėlimas ir mokymas*.“

2.2 priemonė. „Sudaryti technines galimybes ikiteisminio tyrimo metu per nepilnamečių įtariamųjų, liudytojų ir nukentėjusiųjų apklausas daryti vaizdo ir garso įrašą.“ Šios priemonės laukiamas rezultatas: „*Bus įsigytos* priemonės garso ir vaizdo įrašams daryti ir daromi minėti įrašai.“

3.2 priemonė. „Organizuoti priemones, skatinančias nepilnamečių, esančių pataisos inspekcijų įskaitoje, socialinę integraciją, mažinančias riziką ir skirtas nusikalstamą veiką lėmusioms priežastis šalinti (vasaros stovyklos, pažintiniai žygiai, kultūros ir sporto renginiai ir panašiai).“ Šios priemonės laukiamas rezultatas: „Nepilnamečiai *bus skatinami ir mokomi* leisti laisvalaikį visuomenei priimtinais būdais, teisti nepilnamečiai ims naudingos veiklos.“

Visais minėtais atvejais galime konstatuoti tą patį reiškinį: formaliai žiūrint, laukiami rezultatai yra nurodyti ir negalima teigti, kad programos autoriai tiesiog pamiršo įvertinti programos veiksmingumą. Tačiau tai nėra tikras veiksmingumo įvertinimas. Visi minėti laukiami rezultatai pasižymi bendrais bruožais:

1. *Laukiami rezultatai tiesiogiai nesusiję su nusikaltimų prevencija.* Nė vienu atveju apibūdinant rezultatus nėra nurodyta, kokių nusikaltimų ir kokio jų sumažėjimo laukiama.

2. *Laukiami rezultatai taip pat nėra siejami su netiesioginiu poveikiu nusikalstamumui.* Galbūt buvo tikimasi, kad numatomi laukiami rezultatai (pvz., įvairių mokymų, kvalifikacijos kėlimo, specialios įrangos įgijimo ir pan.) kokių nors būdu prisidės prie nepilnamečių nusikalstamumo mažinimo. Tačiau tikėjimas, kad bet koks iš šių dalykų tiesiogiai ar netiesiogiai (per baudžiamojo persekiojimo sustiprinimą) gali sumažinti kokių nors nepilnamečių nusikaltimų skaičių, nepagrįstas jokiais kriminologiniais tyrimais. Tai, savo ruožtu, reiškia, kad, vadovaujantis prevencijos priemonių neveiksmingumo prezumpcija, jie nepadarys jokio prevencinio poveikio nusikalstamumui.

3. *Tautologinis laukiamų rezultatų pobūdis.* Visais atvejais laukiamas prevencinės priemonės įgyvendinimo rezultatas yra pats prevencinės priemonės atlikimas. 1.4 priemonė numato „mokyti“ savivaldybių darbuotojus. Šios priemonės laukiamas rezultatas – kad jie „bus mokomi“. 1.5 priemonė numato *kelti teisėjų kvalifikaciją*. Šios priemonės laukiamas rezultatas – kad „bus užtikrintas teisėjų kvalifikacijos kėlimas ir mokymas“. 2.2 priemonė numato *sudaryti technines galimybes*. Tos pačios priemonės laukiamas rezultatas yra tai, kad bus įsigytos priemonės, kurios tas galimybes ir sudaro.

4. *Laukiami rezultatai yra neapčiuopiami, nenumatomi kiekybiniai jų įgyvendinimo rodikliai.* Visi minėti „bus mokomi“, „bus užtikrina“ ir pan. neturi kiekybinės išraiškos, dėl to ir nenumatyta konkrečių būdų, kaip bus nustatomi rezultatai. Visa tai, kaip buvo minėta anksčiau, neleidžia atsakyti į svarbiausius nusikaltimų prevencijos klausimus: ar vertėjo numatyti tam tikrą prevencijos priemonę, o numčius ir įgyvendinus ją, ar pasiektas laukiamas rezultatas.

5. *Nenumatomi būdai, kuriais bus įvertinami rezultatui.* Kaip ir anksčiau nagrinėtos programos atveju, laukiami rezultatai yra bendro pobūdžio – pokyčiai didesnei socialinei žmonių grupei (pvz., nepilnamečiams) ir jiems išaiškinti reikalingi specialūs tyrimai. Tačiau nė vienos priemonės atveju nenumatyta jokių tyrimų, kurie padėtų nustatyti, ar ir kokių laipsniu pasiekti numatyti laukiami rezultatai.

Apibendrinant darytina išvada, kad veiksmingumo kontrolė atliekama laukiamų rezultatų nurodymo būdu sudaro tik formalų kontrolės vaizdą. Tačiau iš tikrųjų prevencinės priemonės veiksmingumo kontrolė neužtikrinama.

B. Nenurodant „laukiamų rezultatų“

Tam tikra nacionalinių nusikaltimų prevencijos programų dalis pasprčiausiai nenurodo jokių laukiamų rezultatų. Tiesiog pateikiamas priemonės pavadinimas, atsakingas vykdytojas, įvykdymo terminas, preliminaros lėšos ir toliau netikslinama, ką planuojama pasiekti įvykdžius prevencijos priemonę. Taip darant, tikriausiai vadovaujamasi sveiko proto įsitikinimu, kad įgyvendinamos prevencinės priemonės rezultatai turėtų būti visiems žinomi ir savaime aiškūs ir dėl to nėra reikalo juos apibūdinti. Pavyzdžiui, neretai numanoma, kad prevencijos priemonė apskritai „sumažins nusikalstamumą“ arba sustiprins kitus teigiamus veiksnius, kurie savo ruožtu sumažins nusikalstamumą. Tačiau visa tai lieka numanymo lygio – nenunordoma, kuo pagrindžiamas toks įsitikinimas.⁴⁵⁶

Panagrinėsime porą tokio veiksmingumo pagrindimo pavyzdžių.

Valstybinės smurto prieš moteris mažinimo strategijos įgyvendinimo priemonių 2010–2012 m. planas

1 priemonė: Įtraukti smurto prieš moteris tematiką į pirminę teisinę pagalbą teikiančių subjektų mokymą teikti teisinę pagalbą smurto aukoms. *Atsakingi vykdytojai:* Teisingumo ministerija, Lietuvos teisės institutas; *Įvykdymo terminas* – 2010–2012 m. *Preliminarus lėšų poreikis (tūkst. litų)* – lėšų nenumatyta.

Valstybinės smurto prieš moteris mažinimo strategijos įgyvendinimo priemonių 2010–2012 m. planas

5 priemonė: Skatinti steigti ir finansuoti konkurso būdu savivaldybių teritorijose įstaigas ar organizacijas, teikiančias socialines paslaugas nuo smurto nukentėjusioms moterims ir užtikrinančias institucijų bendradarbiavimą; *Atsakingi vykdytojai:* Socialinės apsaugos ir darbo ministerija, Socialinių paslaugų priežiūros departamentas prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos (toliau – Socialinių paslaugų priežiūros departamentas), savivaldybės. *Įvykdymo terminas* – 2010–2012 m. *Preliminarus lėšų poreikis (tūkst. litų):* iš viso – 1 500, 2010 m. – 400, 2011 m. – 500, 2012 m. – 600.

Kaip matome, abiejų priemonių laukiami rezultatai nenunordomi. Tikriausiai numanoma, kad šis rezultatas turi būti suprantamas ir be paaiškinimo, tiesiog pagal priemonės pavadinimą, susipažinus su jų turiniu.

⁴⁵⁶ Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2009 m. rugpjūčio 19 d. nutarimas Nr. 853 „Dėl valstybinės smurto prieš moteris mažinimo strategijos įgyvendinimo priemonių 2010–2012 metų plano patvirtinimo“. *Valstybės žinios*. 2009, Nr. 101-4216.

Iš tikrųjų, priemonių pavadinimai, kur minima apie veiksmus, susijusius su smurto aukomis, pagalba joms, arba apie socialines paslaugas smurto aukoms verčia manyti, kad galbūt kažkaip gali prisidėti prie smurto mažinimo ar jo pasekmių švelninimo. Aišku, norėtusi tikėti, kad šios į pagalbą smurto aukoms nukreiptos priemonės tikrai turėtų atnešti ką nors gera. Tačiau tiksliau suprasti šių prevencijos priemonių rezultatą vargu ar pavyksta. Lieka neaišku, ką konkrečiai planuojama pasiekti, kaip ir koku laipsniu (kokia apimtimi) šie veiksmai padarys poveikį mažinant smurtą prieš moteris, kaip bus įvertinamas poveikis ir sprendžiama, ar prevencijos priemonė buvo veiksminga.

Galima manyti, kad laukiamų rezultatų nenumatymas turi „apsauginę“ funkciją, kurios tikslas – panaikinti bet kokią prevencijos vykdytojų atsakomybę už kokybišką projekto įgyvendinimą. Šis vengimas nurodyti prevencijos priemonių rezultatus atima galimybę teigti, kad priemonė įvykdyta nepakankamai arba kad ji nedavė numatyto rezultato.

Panagrinėkime tai išsamiau pirmos priemonės „Integruoti smurto prieš moteris tematiką į pirminę teisinę pagalbą teikiančių subjektų mokymą teikti teisinę pagalbą smurto aukoms“ pavyzdžiu. Ši gana sudėtingai ir miglotai suformuluota priemonė tikriausiai reiškia, kad asmenims (tikriausiai, teisininkams), kurie teikia pirminę teisinę pagalbą, bus suteikta kokia nors informacija smurto prieš moteris tematika. Koku atveju galėtume teigti, kad priemonė įvykdyta? Kai bus: (a) organizuoti kelių mėnesių trunkantys mokymai; (b) surengtas savaitės trukmės seminaras; (c) organizuotas dienos seminaras; (d) perskaityta valandos trukmės paskaita; (e) skirta keletas minučių tarnybinio pasitarimo metu; (e) tiesiog pranešta apie būtinybę turėti smurto aukas omeny.

Visi šie atvejai labai skiriasi apimtimi, tačiau kiekvienas gali būti laikoma priemone „integruoti smurto prieš moteris tematiką į pirminę teisinę pagalbą teikiančių subjektų mokymą teikti teisinę pagalbą smurto aukoms“. Taigi, įvykdęs bet kurią iš šių priemonių, vykdytojas gali teigti, kad ši prevencijos priemonė yra įvykdyta.

C. Nustatant konkrečius priemonės įgyvendinimo vertinimo kriterijus

Atskirai nuo nagrinėto miglotai formuluojamų laukiamų rezultatų pateikimo kai kuriose programose nurodami tikslūs kiekvienos priemonės

vertinimo kriterijai, kuriais remiantis bus sprendžiama apie veiksmingumą. Panagrinėsime būdingą šio veiksmingumo kontrolės būdo pavyzdį – Nacionalinę narkotikų kontrolės ir narkomanijos prevencijos 2010–2016 m. programą. Toliau pateikiamos kelios šioje programoje numatytos prevencijos priemonės.⁴⁵⁷

<p>1 uždavinys: mažinti neteisėtą narkotinių ir psichotropinių medžiagų bei jų pirmtakų (prekursorių) pasiūlą stiprinant šių medžiagų apyvartos kontrolę</p> <p>Siekiamas rezultatas: sumažės neteisėta narkotinių ir psichotropinių medžiagų bei jų pirmtakų (prekursorių) pasiūla</p>		
Priemonės	Vykdytojai	Vertinimo kriterijai
<p>1. Tobulinant teisės aktus sudaryti sąlygas (prioritetinės kryptys):</p> <p>1.1. plačiau taikyti baudžiamojo poveikio priemonę – turto konfiskavimą asmenims, nu-teistiems už neteisėtą narkotinių ir psichotropinių medžiagų gamybą ir platinimą dideliais kiekiais, ir šio verslo organizatoriams;</p> <p>1.2. įgyvendinti atsakomybės ne-išvengiamumo principą.</p>	<p>Teisingumo minis-terija,</p> <p>Vidaus reikalų mi-nisterija,</p> <p>Narkotikų kontrolės departamentas prie Lietuvos Respubli-kos Vyriausybės, Sveikatos apsaugos ministerija.</p>	<p>Parengtų, pakeistų ir papil-dytų teisės aktų skaičius.</p>
<p>2. Skatinti visuomenę netole-ruoti nusikalstamų veikų, susijusių su neteisėta narko-tinių ir psichotropinių me-džiagų apyvarta:</p>	<p>Finansinių nusikal-timų tyrimų tarnyba prie Vidaus reikalų ministerijos,</p> <p>Narkotikų kontrolės departamentas prie Lietuvos Respubli-kos Vyriausybės,</p>	<p>Surengtų mokymų, ap-mokytų specialistų, atlik-tų prevencijos priemonių skaičius, parengtų ir išpla-tintų informacinių ir kitų leidinių skaičius.</p>

⁴⁵⁷ Lietuvos Respublikos Seimo 2010 m. lapkričio 4 d. nutarimas Nr. XI-1078 „Dėl nacionalinės narkotikų kontrolės ir narkomanijos prevencijos 2010–2016 metų programos patvirtinimo“. *Valstybės žinios*. 2010, Nr. 132-6720; 2012, Nr. 49-2377.

<p>2. Skatinti visuomenę netoleruoti nusikalstamų veikų, susijusių su neteisėta narkotinių ir psichotropinių medžiagų apyvarta:</p> <p>2.1. siekti aktyvesnio visuomenės palaikymo ir bendradarbiavimo su teisėsaugos institucijomis, vykdant neteisėtos narkotinių ir psichotropinių medžiagų apyvartos kontrolę;</p> <p>2.2. apmokyti Lietuvos Respublikos pinigų plovimo ir teroristų finansavimo prevencijos įstatymo subjektus supažindinti visuomenę, ypač valstybės tarnautojus, kaip pažinti pinigų plovimo apraiškas ir su jomis kovoti.</p>	<p>Policijos departamentas prie Vidaus reikalų ministerijos,</p> <p>Valstybės sienos apsaugos tarnyba prie Vidaus reikalų ministerijos,</p> <p>Muitinės departamentas prie Finansų ministerijos.</p>	
<p>3. Stiprinti teisėsaugos institucijų bendradarbiavimą nacionaliniu ir tarptautiniu lygiais tiriant nusikalstamas veikas, susijusias su neteisėta narkotinių ir psichotropinių medžiagų bei jų pirmtakų (prekursorių) apyvarta.</p>	<p>Generalinė prokuratūra,</p> <p>Policijos departamentas prie Vidaus reikalų ministerijos,</p> <p>Muitinės departamentas prie Finansų ministerijos,</p> <p>Valstybės sienos apsaugos tarnyba prie Vidaus reikalų ministerijos,</p> <p>Teisingumo ministerija,</p> <p>Kalėjimų departamentas prie Teisingumo ministerijos.</p>	<p>Administracinių teisės pažeidimų, nusikalstamų veikų ir kitų teisės pažeidimų, susijusių su neteisėtu disponavimu narkotinėmis ir psichotropinėmis medžiagomis bei jų pirmtakais (prekursoriais) arba šių medžiagų kontrabanda, atskleidimo ir ištyrimo rodikliai.</p> <p>Neteisėtos narkotinių ir psichotropinių medžiagų bei jų pirmtakų (prekursorių) apyvartos kontrolei skirtų tarpinstitucinių ir tarptautinių operacijų ar projektų, kuriuose dalyvauja šalies teisėsaugos institucijos, skaičius.</p>

<p>4. Stiprinti Europos Sąjungos išorės sienos apsaugą tobulinant tikrinimo pasienyje procedūras ar kitas sienos kontrolės priemones, skirtas užkirsti kelią narkotinių ir psichotropinių medžiagų bei jų pirmtakų (prekursorių) kontrabandai.</p>	<p>Muitinės departamentas prie Finansų ministerijos,</p> <p>Valstybės sienos apsaugos tarnyba prie Vidaus reikalų ministerijos.</p>	<p>Atskleistų narkotinių ir psichotropinių medžiagų bei jų pirmtakų (prekursorių) kontrabandos atvejų skaičius (aptiktų medžiagų ir jų pirmtakų (prekursorių) kiekis, nustatytų asmenų skaičius).</p> <p>Kvalifikacijos kėlimo kursų (mokymų) ir juose dalyvavusių pareigūnų skaičius.</p>
<p>5. Užtikrinti teisėsaugos ir kitų kompetentingų valstybės institucijų, atliekančių narkotinių ir psichotropinių medžiagų bei jų pirmtakų (prekursorių) apyvartos kontrolės ir kitas su tuo susijusias funkcijas, finansinį, materialinį techninį aprūpinimą.</p>	<p>Finansų ministerija,</p> <p>Narkotikų kontrolės departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės,</p> <p>Vidaus reikalų ministerija,</p> <p>Teisingumo ministerija.</p>	<p>Lėšos, skirtos teisėsaugos ir kitų kompetentingų valstybės institucijų veiklos, susijusios su narkotinių ir psichotropinių medžiagų bei jų pirmtakų (prekursorių) apyvartos kontrole, materialiniam techniniam aprūpinimui gerinti.</p>

Iš trečiojo stulpelio „Vertinimo kriterijai“ turinio matome, kad, skirtingai nuo anksčiau nagrinėtų veiksmingumo kontrolės būdų, negalime priekaištauti, jog priemonės įvykdymo rodikliai yra migloti ir netinka kiekybiniam įvertinimui. Vietoje miglotų prevencijos priemonių, kurios numato „gerinti“, „skatinti“, „mažinti“ ir pan. ir kurių rezultatas – tiek pat neapibrėžtas „pagerėjimas“, „pagerinimas“, „sumažinimas“, čia teikiami aiškūs rodikliai, kurie leidžia įvertinti, koku laipsniu „pagerina“, „paskatina“, t. y. teikia prevencijos priemonės įvykdymo kiekybinę išraišką.

Pavyzdžiui, pirmoji priemonė numato teisės aktų *tobulinimą*. Šiai priemonei įvertinti numatomas kriterijus yra „parengtų, pakeistų ir papildytų teisės aktų skaičius“. Kita tos pačios programos priemonė numato „Skatinti visuomenę netoleruoti nusikalstamų veikų, susijusių su neteisėta narkotinių ir psichotropinių medžiagų apyvarta“. Šios priemonės įvykdymui įvertinti numatomas „Surengtų mokymų, apmokytų specialistų, atliktų prevencijos priemonių skaičius, parengtų ir išplatintų informacinių ir kitų leidinių skaičius“. Trečios priemonės, kuri numato „stiprinti

teisėsaugos institucijų bendradarbiavimą nacionaliniu ir tarptautiniu lygiais tiriant nusikalstamas veikas, susijusias su neteisėta narkotinių ir psichotropinių medžiagų bei jų pirmtakų (prekursorių) apyvarta“, įvykdymui įvertinti numatomi kriterijai yra „Administracinių teisės pažeidimų, nusikalstamų veikų ir kitų teisės pažeidimų, susijusių su neteisėtu disponavimu narkotinėmis ir psichotropinėmis medžiagomis bei jų pirmtakais (prekursoriais) arba šių medžiagų kontrabanda, *atskleidimo ir ištyrimo rodikliai*“.

Kita vertus, ir šiuo atveju lieka neaiškūs atsakymai į visus kitus klausimus, kuriuos minėjome nagrinėjant pirmą laukiamų rezultatų veiksmingumo kontrolės būdą.

1. *Laukiami rezultatai tiesiogiai nesusiję su nusikaltimų prevencija.* Numanoma, kad visos minėtos prevencijos priemonės turėtų mažinti narkotinių medžiagų platinimą ir vartojimą. Tačiau programa nenumato, kokių konkretų poveikį priemonė padarys šių nusikaltimų paplitimo skaičiaus mažėjimui.

2. *Laukiami rezultatai taip pat nėra siejami su netiesioginiu poveikiu nusikalstamumui.* Šios priemonės įvykdymo kriterijus yra parengtų, pareiktų ir papildytų teisės aktų skaičius. Mums nėra žinomi jokie kriminologiniai ar kitokie tyrimai, kurie patvirtintų, kad toks ryšys yra. Priešingai, šios problemos tyrimų apžvalga parodė, kad tokio ryšio nėra.⁴⁵⁸

3. *Tautologinis laukiamų rezultatų pobūdis.* Kaip ir anksčiau aptarti veiksmingumo kontrolės būdai, šis pasižymi tautologija. Numatoma prevencijos priemonė, o jos įgyvendinimo rezultatu pripažįstamas pats jos įvykdymas (nors ir tiksliau nurodant koku laipsniu), o ne nusikalstamumo pokyčiai, kuriuos turėtų sukelti priemonės įgyvendinimas.

Prevencijos priemonių įgyvendinimo vertinimo kriterijų pateikimas, kaip vienas iš prevencijos priemonių veiksmingumo kontrolės būdų, naudojamas ir kitose nacionalinėse nusikaltimų prevencijos programose. Pavyzdžiui, „Nacionalinės nusikaltimų prevencijos ir kontrolės programos įgyvendinimo tarpinstitucinės veiklos plane (2013–2015 m.)“, tęsiančiame ankstesnį 2010–2012 m. planą, buvo įvestas specialus skyrius – atskira

458 MacKenzie, D. L. Criminal justice and crime Prevention. In Sherman L.W., Gottfredson D., MacKenzie D. *Preventing crime: What works, what doesn't, what's promising. A report to the United States congress.* [interaktyvus]. NCJRS, 1998 [žiūrėta 2013-12-15]. <<https://www.ncjrs.gov/works/>>.

lentelė, kurioje nurodyti prevencijos priemonių įgyvendinimo rodikliai (III. Tarpinstitucinio veiklos plano vertinimo kriterijai ir jų reikšmės). Toliau pateikiame šios lentelės ištrauką.

5.5 lentelė. Nacionalinės nusikaltimų prevencijos ir kontrolės programos įgyvendinimo tarpinstitucinio veiklos plano⁴⁵⁹ vertinimo kriterijai ir jų reikšmės

Vertinimo kriterijaus kodas	Tikslų ir uždavinių vertinimo kriterijų pavadinimai ir matavimo vienetai	Vertinimo kriterijų reikšmės				Įgyvendinanti institucija
		2011 m. pasiekta reikšmė	2013 m.	2014 m.	2015 m.	
	1 tikslas – tobulinti nusikalstamumo prevencijos ir kontrolės sistemą					
R-1	Užregistruotų nusikalstamų veikų, kurias padarę įtariamieji nepilnamečiai, skaičiaus mažėjimas, palyginti su pastarųjų 5 metų vidurkiu, proc.	18	17	16	16	
R-2	Užregistruotų turtinių nusikalstamų veikų skaičiaus mažėjimas, palyginti su pastarųjų 5 metų vidurkiu, proc.	0,7	0,7	0,7	0,7	
	1 tikslo 1 uždavinys – stiprinti vaikų ir jaunimo nusikalstamumo, turtinių nusikalstamų veikų prevenciją					
P-1-1-1	Organizuotų vaikų ir jaunimo prevencinių renginių skaičius	–	3	3	3	Policijos departamentas
P-1-1-2	Organizuotų turtinių nusikalstamų veikų prevencijos priemonių skaičius	–	25	25	25	Policijos departamentas
	1 tikslo 2 uždavinys – plėtoti nusikalstamumo kontrolės sistemą					

459 Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2012 m. lapkričio 14 d. nutarimas Nr. 1381 „Dėl Nacionalinės nusikaltimų prevencijos ir kontrolės programos įgyvendinimo tarpinstitucinio veiklos plano patvirtinimo“. *Valstybės žinios*. 2012, Nr. 135-6897; 2013, Nr. 103-5070.

Vertinimo kriterijaus kodas	Tikslų ir uždavinių vertinimo kriterijų pavadinimai ir matavimo vienetai	Vertinimo kriterijų reikšmės				Įgyvendinanti institucija
		2011 m. pasiekta reikšmė	2013 m.	2014 m.	2015 m.	
P-1-2-1	Dalyvavusių bendruose prokurorų, teisėjų ir ikiteisminio tyrimo pareigūnų mokymuose dalyvių skaičius	55	50	50	50	Nacionalinė teismų administracija
P-1-2-2	Dalyvavusių nusikaltimų prevencijos programų rengimo ir efektyvumo vertinimo, nusikalstamumo kontrolės stiprinimo mokymuose dalyvių skaičius	–	–	30	30	Vidaus reikalų ministerija
	1 tikslo 3 uždavinys – tobulinti nusikalstamumo prevencijos sistemą per mokslinius tyrimus					
P-1-3-1	Išleistų mokslinių monografių, publikacijų, tyrimo ataskaitų ir rekomendacijų skaičius	2	2	0	0	Lietuvos teisės institutas
	1 tikslo 4 uždavinys – plėtoti nacionalinį ir tarptautinį bendradarbiavimą nusikalstamumo prevencijos srityje					
P-1-4-1	Organizuotų nusikalstamumo ir kitų teisės pažeidimų prevencijos projektų (programų) konkursų skaičius	1	1	1	1	Vidaus reikalų ministerija
P-1-4-2	Išplatintos metodinės medžiagos, gerosios patirties informacijos pranešimų skaičius	–	–	50	50	Vidaus reikalų ministerija
	1 tikslo 5 uždavinys – tobulinti nuteistųjų elgesio prevencijos ir kontrolės laisvės atėmimo vietose sistemą					
P-1-5-1	Nuteistųjų, įgijusių paklausą turinčias profesijas, skaičius	–	–	35	35	Kalėjimų departamentas

Vertinimo kriterijaus kodas	Tikslų ir uždavinių vertinimo kriterijų pavadinimai ir matavimo vienetai	Vertinimo kriterijų reikšmės				Įgyvendinanti institucija
		2011 m. pasiekta reikšmė	2013 m.	2014 m.	2015 m.	
P-1-5-2	Aplankytų nuteistųjų jų gyvenamosiose vietose skaičius	3 500	4 000	4 500	5 000	Kalėjimų departamentas
	2 tikslas – stiprinti kovą su prekyba žmonėmis					
R-3	Užkardyta prekyba žmonėmis, pradėtų ikiteisminių tyrimų skaičius	21	12	12	12	
	2 tikslo 1 uždavinys – vykdyti prekybos žmonėmis nusikaltimų prevenciją					
P-2-1-1	Surengtų bendrų kriminalinės ir viešosios policijos pareigūnų policinių priemonių skaičius	–	5	5	5	Policijos departamentas
	2 tikslo 2 uždavinys – tobulinti viešosios policijos pareigūnų ir teritorinių darbo biržų darbuotojų kvalifikaciją prekybos žmonėmis prevencijos ir kontrolės klausimais					
P-2-2-1	Apmokytų viešosios policijos pareigūnų skaičius	–	20	20	20	Policijos departamentas
P-2-2-2	Apmokytų teritorinių darbo biržų darbuotojų skaičius	–	15	15	15	Lietuvos darbo birža prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos

Vertinimo kriterijaus kodas	Tikslų ir uždavinių vertinimo kriterijų pavadinimai ir matavimo vienetai	Vertinimo kriterijų reikšmės				Įgyvendinanti institucija
		2011 m. pasiekta reikšmė	2013 m.	2014 m.	2015 m.	
	2 tikslo 3 uždavinys – užtikrinti kompleksinės pagalbos nukentėjusiesiems nuo prekybos žmonėmis ir priverstinės prostitucijos teikimo ir jų teisių apsaugą					
P-2-3-1	Finansuotų projektų, skirtų socialinei pagalbai nukentėjusiesiems nuo prekybos žmonėmis ir priverstinės prostitucijos teikimo bei jų grąžinimui į visuomenę ir darbo rinką, skaičius	5	5	5	5	Socialinės apsaugos ir darbo ministerija
	2 tikslo 4 uždavinys – užtikrinti veiksmingą tarptautinį bendradarbiavimą kovojant su prekyba žmonėmis					
P-2-4-1	Dalyvauta tarptautiniuose renginiuose ir priemonėse, renginių ir priemonių skaičius	5	6	5	4	Vidaus reikalų ministerija

Nesunku įsitikinti, kad ir šiuo atveju prevencijos priemonių įgyvendinimo rodikliai nurodyti dar tiksliau. Nustatyti ne tik priemonių vertinimo kriterijai, bet ir reikšmės, kurias jie turi pasiekti. Tačiau ir čia nesurasime atsakymo į tris svarbiausius su veiksmingumo vertinimu susijusius klausimus. Numanoma, kad visos šios priemonės turėtų padaryti poveikį nusikalstamumui. Tačiau lieka neaišku, kokio prevencinio efekto laukiama (kokia dalimi numatoma sumažinti nusikalstamumą), kaip bus įsitikinta, kad poveikį padarė būtent įgyvendinama prevencijos priemonė (programa), kuo pagrįstas įsitikinimas, kad pasiekus planuojamų rodiklių įvyks planuojami nusikalstamumo pokyčiai. Pavyzdžiui, vienas iš numatomos prevencijos priemonių rezultatų „Išplatintos metodinės medžiagos, gerosios patirties informacijos pranešimų skaičius“ (žr. lentelės priemonę P-1-4-2). Numatyta išleisti 100 tokių metodinių medžiagų. Kyla klausimas, kiek veiksminga tokia priemonė? Kiek šio šimto metodinių medžiagų ir kitos medžiagos platinimas padarys realų poveikį nusikalstamumui? O gal

jokio? Gal veiksmingiau būtų panaudoti šias lėšas kokiai nors kitai, veiksmingai priemonei?

Minėti nusikaltimų prevencijos veiksmingumo tyrimai verčia manyti, kad taip ir yra. Kaip buvo nurodyta anksčiau, piliečių informuotumo didinimas neduoda jokio prevencinio efekto. Taigi yra labai didelė tikimybė, kad didžiulis darbas, kurį reikia padaryti rengiant šiuos 100 spaudinių, yra nenaudingas. Šio atveju patiriama dviguba žala – pirma, kad buvo padarytas nereikalingas darbas ir, antra, kad liko neįgyvendintos kitos, veiksmingos priemonės, nes buvo užsiimama neveiksmingos priemonės įgyvendinimu.

Panašiai tą patį galima pasakyti ir apie daugumą kitų numatytų rodiklių: surengtų bendrų kriminalinės ir viešosios policijos pareigūnų policinių priemonių skaičių (priemonė P-2-1-1), apmokytų viešosios policijos pareigūnų skaičių (priemonė P-2-2-1), apmokytų teritorinių darbo biržų darbuotojų skaičių (priemonė P-2-2-2), organizuotų nusikalstamumo ir kitų teisės pažeidimų prevencijos projektų (programų) konkursų skaičių (priemonė P-1-4-1), dalyvavusių nusikaltimų prevencijos programų rengimo ir efektyvumo vertinimo, nusikalstamumo kontrolės stiprinimo mokyklose dalyvių skaičių (priemonė P-1-2-1).

Darytina išvada, kad ir konkrečių priemonės įgyvendinimo vertinimo kriterijų pateikimas programoje neužtikina prevencijos priemonių veiksmingumo kontrolės.

D. Blanketiniai veiksmingumo apibūdinimo būdai

Blanketinėmis teisės normomis vadinamos normos, nukreipiančios į kitą norminį aktą. Nemaža dalis nacionalinių nusikaltimų prevencijos programų nenumato jokių prevencijos priemonių veiksmingumo kontrolės būdų, o tiesiogiai ar netiesiogiai peradresuoja šią problemą spręsti kitiems. Paprastai tokios priemonės įvardijimas apsiriboja nurodomu kitiems subjektams parengti ar patobulinti tam tikrus teisės aktus, organizuoti tam tikrų nusikaltimų rūšių prevencijos priemones, atlikti kitus veiksmus ir pan. Taip visa atsakomybė ir rūpestis už priemonės įgyvendinimą ir jos veiksmingumo užtikrinimą perkeliamas žemesnio pavaldumo institucijai. Visais atvejais numanoma, kad bus priimti tokie teisės aktai arba parengtos tokios prevencijos priemonės, kurios pasieks reikiamą rezultatą, t. y. bus veiksmingos. Dėl to vadinamųjų blanketinių (nukrei-

piamųjų) priemonių įgyvendinimo rezultatai programoje apibūdinami kitaip, pavyzdžiui, nurodoma, kiek tokių įstatymų ar prevencijos priemonių turi būti parengta. Pateiksime keletą tokių priemonių pavyzdžių:

A. Nacionalinės nusikaltimų prevencijos ir kontrolės programos 2010–2012 metų priemonių planas:

6 priemonė. Parengti ir vykdyti bendrus prevencijos planus, siekiant užkirsti kelią kontrabandai pasienyje su Rusijos Federacija ir vaikų įtraukimui į šią nusikalstamą veiklą;

8 priemonė. Organizuoti prevencijos priemones, skirtas gyventojų turto apsaugai stiprinti, skleisti per visuomenės informavimo priemones informaciją apie apsisaugojimo nuo nusikalstamų veikų būdus ir priemones (slaptas daiktų žymėjimas, apsaugos sistemų įrengimas);

9 priemonė. Atlikti teritorinio planavimo ir inžinerinės įrangos projektavimo rekomendacijų apsaugai nuo smurto ir vandalizmo (R5-93), patvirtintų Statybos ir urbanistikos ministerijos 1993 m. rugsėjo 22 d. įsakymu Nr. 165 (Žin., 1993, Nr. 58-1135), taikymo analizę ir pakeisti šį teisės aktą;

13 priemonė. Išanalizuoti galimybę stiprinti kovą su sukčiavimu ir organizuotu nusikalstamumu, didinti išteisminio tyrimo efektyvumą, prireikus parengti atitinkamų teisės aktų projektus ir (ar) rekomendacijas.

B. Nacionalinė kovos su korupcija 2011–2014 metų programa

1.4. priemonė. Numatyti priemones, įskaitant ir lobistinės veiklos teisinio reglamentavimo pakeitimus, skatinančias teisėtą ir viešą interesų grupių dalyvavimą teisėkūros procese, taip pat nustatančias įpareigojimus asmenims, priimančioms sprendimus ar teikiančioms teisės aktų projektus, konsultuotis deklaruojant kiekvieną susitikimą su šiomis grupėmis, informacijos apie bendravimą su šių grupių atstovais viešą skelbimą, kartu nustatyti aiškias šių grupių leistino poveikio darymo ribas sprendimų priėmimo procese.

7.9. priemonė. Parengti ir priimti Lietuvos Respublikos valstybės tarnybos, Lietuvos Respublikos korupcijos prevencijos, Lietuvos Respublikos specialiųjų tyrimų tarnybos įstatymų ir su jais susijusių įstatymų pakeitimo įstatymų projektus (atsparumo korupcijai testus), kurie sudarytų galimybes atitinkamomis priemonėmis tam tikra tvarka valstybės ar savivaldybių institucijų ir įstaigų vadovui inicijuoti tos srities valstybės tarnautojų atsparumo korupcijai patikrinimą.

Aišku, kad aukštesnio valdymo lygmens institucija turi teisę pavesti žemesnio lygmens institucijai parengti tam tikrą prevencijos priemonę ar visą programą (programos įgyvendinimo planą). Suprantama, kad tokiu atveju jos pareiga imtis visų priemonių prevencijos priemonių veiksmingumui užtikrinti. Tačiau tai jokių būdu nereiškia, kad tiek šios priemonės, tiek jos veiksmingumo kontrolė tampa išimtinai žemesnio valdymo lygmens institucijos reikalu. Aukštesnio lygmens institucijai tokiu atveju tenka pareiga vykdyti administracinę ir metodinę vadovavimą įgyvendinant prevencijos priemones, prižiūrint institucijų veiklą. Tai reiškia, kad atsakomybė už šių pavaldžių institucijų rengiamų programų veiksmingumą tenka aukštesnio lygmens institucijai. Tikslus pavedamų prevencijos priemonių laukiamų rezultatų apibrėžimas yra veiksmas, be kurio vadovavimas žemesnio valdymo lygmens institucijos prevencinei veiklai negali būti veiksmingas. Dėl to darytina išvada, kad tokio pobūdžio nukreipiamosios priemonės neprisideda prie galutinių, žemesnio lygmens institucijos rengiamų teisės aktų ar prevencijos programų (planų) veiksmingumo.

Taigi apžvelgėme Lietuvoje įgyvendinamas nacionalines nusikalstamumo prevencijos programas ir jose numatytų priemonių veiksmingumo užtikrinimo būdus.

Apžvalga parodė, kad, iš vienos pusės:

1. Prevencijos priemonių veiksmingumo kontrolės būtinybė plačiai pripažinta.
2. Veiksmingumo užtikrinimas skelbiamas kaip viena svarbiausių sėkmingo prevencinio darbo prielaidų.
3. Nacionalinėse nusikaltimų prevencijos programose numatomi tam tikri būdai kontroliuoti įgyvendinamų priemonių veiksmingumą (įvardijant priemonių įgyvendinimo laukiamus rezultatus, tikslų ir uždavinių vertinimo kriterijus ir matavimo vienetų ir kt.).

Tačiau, iš kitos pusės:

1. Išvardyti įgyvendinamų priemonių veiksmingumo kontrolės būdai nesudaro galimybių realiai įvertinti šių priemonių veiksmingumą, laiku atsisakyti neveiksmingų priemonių ir atrinkti veiksmingas.
2. Dėl to realus numatytų programoje priemonių veiksmingumas lieka neįvertintas. Lygiai taip pat lieka neįvertinti ir priemonių įgyvendinimo rezultatai.

Kaip išplaukia iš jau aptartos nepatikrintos prevencijos priemonės neveiksmingumo prezumpcijos, jeigu taikoma prevencijos priemonė, kurios veiksmingumas yra nežinomas, reikėtų preziumuoti, kad ji neveiksminga. Kadangi nė vienos nacionalinėje nusikaltimų prevencijos programoje numatytos priemonės veiksmingumas nėra įvertintas, darytina išvada, kad nacionalinės nusikaltimų prevencijos programos nedaro jokio prevencinio poveikio nusikalstamumui. Po Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo buvo įgyvendinta daugybė nacionalinių programų, kiekviena iš kurių numatydavo kelias dešimt prevencijos priemonių. Tačiau nėra jokių požymių, kad visa tai darytų kokį nors poveikį nusikalstamumo dinamikai.

5.4.2. Vietinės nusikaltimų prevencijos programos ir jų veiksmingumas

Nacionalinės nusikaltimų prevencijos programos inicijuojamos „iš viršaus“. Jos ne tik numato šalies mastu vykdomas priemones, bet ir apibrėžia žemesnių grandžių (apskritis, apylinkės, rajono, atskiros įstaigos) prevencinės veiklos užduotis ir kryptis.

Tuo tarpu vietinės nusikaltimų prevencijos programos inicijuojamos ir įgyvendinamos žemesnėje grandyje (pvz., mokykloje, seniūnijoje). Jos leidžia nustatyti ir reaguoti į vietines nusikalstamumo problemas, ypač tas, kurių prevencija neapima nacionalinės programos. Kuo didesnė šalies vietovių įvairovė, kuo mažiau jos panašios viena į kitą, tuo ypatingesnis ir vietinis nusikalstamumas, ir jo problemos ir, atitinkamai, tuo svarbesnį vaidmenį turi vietinė prevencijos iniciatyva ir vietoje rengiami ir įgyvendinami nusikaltimų prevencijos projektai.

Kaip ir nacionalinė programa, vietinė numato tam tikras prevencijos priemones. Šių priemonių veiksmingumas taip pat turi būti griežtai kontroliuojamas. Tai reiškia, kad, kaip ir nacionalinių programų atveju, kiekvienos įgyvendinamos priemonės atžvilgiu turi būti nustatyta, kokį poveikį ji padarys nusikaltimams, kurių prevencijai ji skirta. Tuo tikslu vietinių programų autoriai turi tiksliai apibrėžti nusikaltimų grupes, taip pat laukiamus rezultatus. Vėlgi, kaip ir visais kitais prevencijos atvejais, turi būti imtasi priemonių grynai prevencijos poveikiui nustatyti (siekiant įsitikinti, kad padarytas poveikis atsirado būtent dėl prevencijos priemonės įgyvendinimo, o ne dėl kitų aplinkybių). Tuo tikslu turi būti numatytos kontrolinės grupės, kuriose prevencijos priemonė neįgyvendi-

nama. Jeigu įgyvendinant priemonę paaiškėjo, kad nusikaltimų skaičius sumažėjo, bet lygiai tiek pat jis sumažėjo ir kontrolinėje grupėje, žinosime, kad priemonė vis dėlto neveiksminga ir teigiami nusikalstamumo pokyčiai nėra jos rezultatas.

Lietuvoje kasmet įgyvendinama ne mažiau kaip šimtas vietinių nusikaltimų prevencijos projektų. Daugiausia informacijos apie juos galime pasisemti Vidaus reikalų ministerijos tinklalapyje, skirtame nusikaltimų prevencijai ir šios ministerijos organizuojamam kasmetiniam Nusikaltimų ir kitų teisės pažeidimų prevencijos projektų (programų) konkursui.⁴⁶⁰

2013 m. Nusikaltimų ir kitų teisės pažeidimų prevencijos projektų (programų) konkurse dalyvavo 19 projektų. Keturi iš jų buvo pripažinti nugalėtojais ir apdovanoti.⁴⁶¹ Toks pripažinimas rodo, kad šie keturi projektai geriausiai atitinka reikalavimus, keliamus vietiniams nusikaltimų prevencijos projektams⁴⁶². Dėl to aptarsime, kaip būtent šiuose projektuose buvo užtikrinamas numatytų priemonių veiksmingumas.

PIRMAS PROJEKTAS, NUGALĖJĘS 2013 M. KONKURSE

Projekto pavadinimas „NEMESIM KELIO DĖL TAKELIO“⁴⁶³

Vykdytojas: Trakų r. Paluknio „Medeinos“ vidurinė mokykla

Informacija apie projektą

Projekto „NEMESIM KELIO DĖL TAKELIO“ idėja gimė, suvokus, kad siekiant rezultatyvumo ir prevencinių veiklų efektyvumo, pastangas ir visas veiklas reikalinga sujungti – tik tada sumažės jaunimo nusikaltimų.

Tikslas – susisteminti prevencines veiklas, užkirsti kelią mokinių nusikalstamumui ir organizuoti pozityvią jų saviraišką didinant mokinių užimtumą, sudarant jiems

460 Žr. Vidaus reikalų ministerijos tinklapį: <<http://www.vrm.lt/lit/Nusikaltimu-ir-kitu-teises-pazeidimu-prevencijos-projektu-programu-konkursas/245>>.

461 2013 m. vykusio Nusikaltimų ir kitų teisės pažeidimų prevencijos projektų (programų) konkurso rezultatus žr.: <[file:///C:/Documents%20and%20Settings/User/My%20Documents/Downloads/2013metukonkursorezultataibendrainfo%20\(4\).pdf](file:///C:/Documents%20and%20Settings/User/My%20Documents/Downloads/2013metukonkursorezultataibendrainfo%20(4).pdf)> .

462 Žr. Nusikaltimų ir kitų teisės pažeidimų prevencijos projektų (programų) konkurso nuostatus: <<http://www.vrm.lt/lit/Nusikaltimu-ir-kitu-teises-pazeidimu-prevencijos-projektu-programu-konkursas/245>>.

463 Žr. Vidaus reikalų ministerijos tinklapį: <<file:///C:/Documents%20and%20Settings/User/My%20Documents/Downloads/ParaiskaNemesimkeliodeltakelio.pdf>>

galimybes pasirinkti ilgalaikes prevencines veiklas pagal savo poreikius ir pomėgius, nes neturintys galimybės užsiimti pozityvia veikla vaikai lengviausiai įsitraukia ir yra įtraukiami į nusikalstamas veiklas.

Priemonės:

3.4. Priemonės:

3.4.1. 2010–2011 m. nauji mokiniai įstojo į Lietuvos Krikščioniškojo Jaunimo Blai-vybės Sąjungą „Žingsnis“.

3.4.2. Mokyklos „Sniego gniūžtės“ nariai dalyvavo respublikiniame SG skyrių narių konkurse „Gimtadienio be kvaišalų scenarijus“. Darbas pripažintas vienu geriausių iš 103-ų darbų.

3.4.3. Dvyliktos klasės mokiniai 2010–2011 m. pradėjo dalyvauti studentiškos pre-vcinės stovyklose „Tiltai“.

3.4.4. Mokyklai pageidaujant, Trakų r. švietimo centro psichologė atliko patyčių ly-gmens mokykloje tyrimą;

3.4.5. Mokykla įsijungė į rajoninį patyčių prevencijos konkursą, organizuotą Lent-vario M. Šimeliočio gimnazijos, dalyvavo rajoniniuose renginiuose prieš patyčias.

3.4.6. Nuo 2010 m. įsijungė į respublikinę Savaitę be patyčių.

3.4.7. Dvi 12 kl. mokinės dirbo vadovėmis Vilniaus apskrities „Sniego gniūžtės“ sto-vykloje 2011 m. liepos mėn.

3.4.8. „Sniego gniūžtės“ metodika perteikta Trakų r. Aukštadvario Žemės ūkio mo-kyklai 2011m. 09–12 mėn.

3.4.9. „Sniego gniūžtės“ metodika perteikta Trakų r. Vytauto Didžiojo gimnazijai 2012 – 01 mėn.

3.4.10. Dalyvavome Švietimo ministerijos, Panevėžio r. draugijos „Sniego gniūžtė“ ir Panevėžio r. savivaldybės administracijos organizuotoje tarptautinėje konferencijoje „Sniego gniūžtė“ – tiltas į vaiko sėkmę“.

3.4.11. Mokykla surengė konferenciją „Patyčios – visų rūpestis“, kurios vaikų ir su-augusių sekčių dalyviai – mokiniai, mokytojai, socialiniai pedagogai, tarptautinės programos „Olweus“ koordinatoriai, psichologai iš Vilniaus ir Trakų r. skaitė prane-šimus, rengė plakatą prieš patyčias. Išleistas lankstinukas.

3.4.12. Psichologo paskaita tėvams ir mokytojams apie elgesį su kvaišalus vartojan-čiu, stokojančiu mokymosi motyvacijos vaiku 2011 m.

3.4.13. **Tyrimai:** anketinė apklausa, kurios duomenys išanalizuojami ir pranešimais pristatomi mokyklos bendruomenei:

3.4.13.1. kasmetinis pirmokų, penktokų, naujokų adaptacijos tyrimas.

(Priemonių sąrašas pateikiamas čia nepilnai. Be paminėtų, jame yra dar aštuonios priemonės)

3.11. Rezultatai

Laukiama, kad mokykloje bus tęsiamos visos prevencinės veiklos, nenutrūks tarptautinių prevencinių projektų vykdymas, liks patrauklus mokiniams ir užims juos, kad mokykla galės skleisti gerą patirtį rajone ir respublikoje, o mokykloje ir jos aplinkoje iki minimumo sumažės jaunimo nusikalstamumas. Mokykla bus patraukli mokiniams, jų tėvams, o tai garantuos vidurinio ugdymo programos tęstinumą mokykloje“.

Būtinybė užtikrinti nusikaltimų prevencijos veiksmingumą deklaruoja jau projekto įžangoje: „Siekiant rezultatyvumo ir prevencinių veiklų efektyvumo, pastangas ir visas veiklas reikia sujungti – tik tada sumažės jaunimo nusikaltimų.“

Prevencinis poveikis nusikalstamumui skelbiamas apibrėžiant projekto tikslus: „Tikslas – susisteminti prevencines veiklas, užkirsti kelią mokinių nusikalstamumui ir organizuoti pozityvią jų saviraišką didinant mokinių užimtumą, sudarant jiems galimybes pasirinkti ilgalaikes prevencines veiklas pagal savo poreikius ir pomėgius, nes neturintys galimybės užsiimti pozityvia veikla vaikai lengviausiai įsitraukia ir yra įtraukiami į nusikalstamas veiklas.“

Šiam tikslui pasiekti numatoma 22 įvairios priemonės. Tarp jų ir moksleivių švietimas, ir laisvalaikio organizavimas, ir susitikimai su įvairiais žmonėmis, filmų demonstravimas, ir pan. Šių priemonių vykdymo bendras poveikis apibūdinamas naudojant anksčiau aprašytą „laukiamų rezultatų“ būdą. „Laukiama, kad mokykloje bus tęsiamos visos prevencinės veiklos, nenutrūks tarptautinių prevencinių projektų vykdymas, jie liks patrauklūs mokiniams ir užims juos; kad mokykla galės skleisti gerą patirtį rajone ir respublikoje, o mokykloje ir jos aplinkoje iki minimumo sumažės jaunimo nusikalstamumas. Mokykla bus patraukli mokiniams, jų tėvams, o tai garantuos vidurinio ugdymo programos tęstinumą mokykloje“.

Šis prevencijos priemonių rezultatų apibūdinimas turi visus anksčiau aptartus laukiamų rezultatų aprašymui būdingus bruožus. Rezultatas *tautologinis*: vienas iš numatytų priemonių vykdymo rezultatų bus tas, kad jos bus tęsiamos, taigi ji bus toliau vykdoma siekiant, kad ji būtų toliau vykdoma. Projekte numatyta nemažai užimtumo priemonių. Jų rezultatas – kad mokiniai bus užimti. Taigi, mokiniai bus užimti tam, kad būtų užimti.

Kitas projekte teikiamų laukiamų rezultatų bruožas yra šio rezultato *neapibrėžtumas*, dėl to neįmanoma nustatyti, ar jis pasiektas. Vienas iš rezultatų bus tas, kad „mokykla galės skleisti gerąją patirtį rajone ir respublikoje“. Kitas panašus laukiamas rezultatas – „mokykloje ir jos aplinkoje iki minimumo sumažėsi jaunimo nusikalstamumas“. Ir vienu, ir kitu atveju baigus projektą neįmanoma nustatyti, ar šie rezultatai pasiekti. Pirmuoju atveju neaišku, kaip nustatyti, ar „galėjimas skleisti gerąją patirtį rajone ir respublikoje“ padidėjo, kiek jo buvo ir kiek atsirado ir pan. Norint vis dėlto įsitikinti, ar šis gebėjimas pasikeitė įgyvendinus projektą, neaišku, kaip tai padaryti. Panašus yra ir antras numatomas rezultatas – jaunimo nusikalstamumo sumažėjimas rajone „iki minimumo“. Visų pirma, nežinoma, kas tas minimumas.

Prevencinio poveikio nusikalstamumo prevencijai stoka. Nors rezultatuose deklaruojama, kad dėl visų minėtų priemonių „mokykloje ir jos aplinkoje iki minimumo sumažės jaunimo nusikalstamumas“, neteikiama jokių įrodymų, kad minėtos priemonės padarys tokį poveikį nusikalstamumui. Tikriausiai programos autoriai tiesiog tiki, kad jeigu „būtų imtasi visų priemonių“, taip pat ir numatytų projekte, tai veiksmingas poveikis nusikalstamumui atsiras savaime. Būtent tai nurodyta projekto įžangoje, kur sakoma, kad visas projektas gimė supratęs, jog, „siekiant rezultatų ir prevencinių veiklų efektyvumo, pastangas ir visas veiklas reikia sujungti“. Ši idėja, kad sujungę daug neveiksmingų priemonių gausime veiksmingą, niekuo negrindžiama. Numanoma, kad tai savaime aišku. Ir tai tikrai buvo aišku tradicinės prevencijos požiūriu. Tuo tarpu tai nustojo būti savaime aišku po veiksmingumo revoliucijos, dėl kurios įsivyravo neveiksmingumo prezumpcija. Taigi dabar savaime aišku pasidarė priešinga – kadangi numatomų projekte prevencijos priemonių poveikis neįrodytas, todėl ir negalime jo tikėtis.

Taigi nėra jokio pagrindo tikėtis, kad visų projekto priemonių įgyvendinimas padarys kokį nors poveikį nusikalstamumui. Atvirkščiai,

turint omeny, kad jų veiksmingumas nepatikrintas, tai, vadovaujantis neveiksmingumo prezumpcija, galima teigti, kad visos jos ir, atitinkamai, visas projektas bus neveiksmingas.

ANTRAS PROJEKTAS, NUGALĖJĘS 2013 M. KONKURSE

Projekto pavadinimas „BERNIUKŲ GEBĖJIMŲ STIPRINIMAS LIETUVOJE“⁴⁶⁴

Vykdytojas: Dingusių žmonių šeimų paramos centras.

Tikslas – naudojant „berniukų grupės metodą“, įgalinti nepilnamečius berniukus ir užkirsti kelią tokioms rizikoms kaip narkotikų, alkoholio, cigarečių bei kitų psichotropinių medžiagų vartojimui, smurtui, taip pat pakliuvimui į prekybos žmonėmis tinklą.

Tikslinė grupė:

Berniukai iš nepilnų (vieno tėvo), mažas pajamas gaunančių, socialiai atskirtų, šeimų.

Probleminio elgesio berniukai.

Berniukai iš neturtingų kaimo vietovių.

Berniukai, kurie yra socialinėje atskirtyje ir kuriems trūksta socialinių įgūdžių, kad galėtų sėkmingai integruotis į visuomenę.

Psichologinių problemų turintys paaugliai (linę į depresiją).

Probleminio elgesio paaugliai (hiperaktyvūs, mažai bendraujantys, mokyklos nelanstantys ir pan.).

3.11. Rezultatai

2011 m. veiklą vykdė 5 berniukų gebėjimų grupės. Įvertinus šių grupių veiklos teigiamus rezultatus nuo 2012 m. veiklą vykdo 14 berniukų gebėjimų stiprinimo grupių.

Grupių veiklą organizavo ir užsiėmimus vedė 14 apmokytų grupės vadovų.

Projekte dalyvavo 140 berniukų, priklausančių rizikos grupei.

Berniukų gebėjimų grupių vadovai pastebėjo tokius teigiamus pokyčius, įvykusius grupių užsiėmimų metu:

464 Žr.: Vidaus reikalų ministerijos tinklapį: <file:///C:/Documents%20and%20Settings/User/My%20Documents/Downloads/ParaiskaBerniukugebejimustiprinimas.pdf>

Berniukai tapo draugiškesni vieni kitiems.

Berniukai mokėsi konstruktyvių konfliktų sprendimų būdų bei sėkmingai sprendė tarpusavio santykių problemas.

Drąsiau ir su didesne pagarba kitų atžvilgiu reiškė savo nuomonę.

Berniukai įgijo daugiau pasitikėjimo savimi.

Temos, kuriomis diskutuodavo grupėse, diskutuoja ir su kitais už grupės ribų.

Berniukai tapo atviresni ir labiau linkę bendrauti su kitais.

Berniukai tapo labiau motyvuoti, noriai dalyvauja grupės susitikimuose ir veikloje.

Projekto metu berniukams, kuriems kyla grėsmė tapti priklausomiems nuo žalingų įpročių, buvo vystomi gebėjimai, kurie padėjo ugdyti pasitikėjimą savimi ir tokiu būdu nepasiduoti kitų daromai neigiamai įtakai, gerinti socialinius įgūdžius, kurie svarbūs sėkmingai integracijai į visuomenę bei darbo rinką. Berniukų gebėjimų grupių veikla skatino tikslinės grupės socialinę bei emocinę gerovę, asmenybės vystymąsi. Grupių užsiėmimų metu buvo tobulinami berniukų gebėjimai savarankiškai priimti sprendimus ir sugebėti atsisakyti neigiamą įtaką darančių asmenų pasiūlymų. Berniukams buvo suteikta galimybė turiningai praleisti savo laisvą laiką su bendraamžiais ir taip sumažinta rizika vartoti alkoholį, narkotikus, rūkyti cigaretes, nei jiems leidžiant laisvą laiką gatvėje.“

Rezultatų apibūdinimas ir šiame projekte turi visus veiksmingumo kontrolės „laukiamų rezultatų“ aprašymo bruožus. Dalis rezultatų yra *tautologinio* pobūdžio – priemonių vykdymo rezultatas yra pats priemonės atlikimas. Kiti rezultatai pasižymi neapibrėžtumu. Pavyzdžiui, nurodoma daugybė berniukų bruožų, kurie turėtų pasikeisti įgyvendinus projektą: jie turi tapti draugiškesni, drąsiau ir su didesne pagarba kitų atžvilgiu reikšti savo nuomonę, tapti atviresni, įgyti daugiau pasitikėjimo savimi ir pan. Šie rezultatai *nepamatuojami* (visiškai neaišku, kaip nustatyti, ar tikrai pasidarė „draugiškesni“, „drąsiau ir su didesne pagarba kitų atžvilgiu reiškė savo nuomonę“, „tapo atviresni“, „įgijo daugiau pasitikėjimo savimi“ ir pan.). Taip pat pažymėtina, kad projektas skirtas nusikaltimų prevencijai, tačiau jo rezultatai nenumato kokio nors poveikio nusikalstamumui.

Taigi, dėl visų minėtų priežasčių tenka pripažinti, kad projektas nepadarys poveikio vietiniam nusikalstamumui. Jis yra neveiksmingas.

TREČIAS PROJEKTAS, NUGALĖJĘS 2013 M. KONKURSE

Projekto pavadinimas „ORIGAMIADA“⁴⁶⁵

Vykdytojas: Alytaus rajono savivaldybės visuomenės sveikatos biuras

Tikslas – formuojant mokinių vertybines nuostatas, stiprinant motyvaciją, skatinant šiltus tarpusavio santykius ir bendradarbiavimą, mažinti polinkį rizikingam elgesiui: patyčioms, nusikalstamui elgesiui, ypač atkreipiant dėmesį į **žalingų įpročių prevenciją**.

Priemonės: „Origamiada“ vieną dieną trunkanti priemonė, kurios metu vykdomi kūrybiniai, sportiniai žaidimai, moksleiviai mokunami teikti neatidėliotiną medicininę pagalbą, pagaminti originalius popierinius žaisliukus ir pan.

Dalyviai (tikslinė grupė): visi visų Alytaus rajono savivaldybės bendrojo lavinimo mokyklų mokiniai, mokytojai, visuomenės sveikatos priežiūros specialistai, mokinių tėvai ir kaimo bendruomenių nariai.

3.11. Rezultatai: Įvykdyti visi išsikelti uždaviniai. Grįžtamojo ryšio anketų, kurias pildė ir mokytojai, ir mokiniai bei jų tėvai, apibendrinti rezultatai rodo, kad dalyviams buvo įdomu, naujoviška, informatyvu.

Vykdam metų eigoje tėvų anketinę apklausą, buvo teirujamasi, ar vaikai namuose kalba apie prevencinio pobūdžio veiklas mokyklose ir jeigu taip, tai kokias. Didelė dauguma įvardijo projektą „Origamiada“.

Projekto aprašyme nurodoma, kad vienas svarbiausių prevencinės veiklos trūkumų yra vykdomų priemonių neveiksmingumas. Nurodoma, kad buvo vadovaujama noru parengti veiksmingą projektą. Tačiau toliau nei apie tai, kaip bus padarytas šis poveikis, nei kaip bus nustatyta, ar šis poveikis tikrai buvo padarytas, nieko nesakoma. Neapibūdinama, kaip galėtų atsirasti tiesioginis prevencinis poveikis – sumažėjęs tam tikrų nusikaltimų skaičius. Lygiai taip pat neaptariami ir būdai, kuriais projekto įgyvendinimas galėtų paveikti nusikalstamumą netiesiogiai, t. y. per tam tikras tarpines grandis. Projekto aprašyme minima, kad jis nukreiptas prieš moksleivių žalingus įpročius. Tikriausiai tikima, kad sumažinus žalingus įpročius nusikaltimų savaime sumažės. Tačiau ši prielaida yra paslėpta – autoriai nei nurodo, kad vadovaujasi ja, nei bando patvirtinti kokiais nors

465 Žr.: Vidaus reikalų ministerijos tinklapį: <file:///C:/Documents%20and%20Settings/User/My%20Documents/Downloads/ParaiskaOrigamiada.pdf>

įrodymais, nei patiksimi, kiek nusikalstamumas gali būti jautrus priemonėms, kurios sumažintų žalingų įpročių paplitimą.

Įvertindami projekto rezultatus, projekto autoriai nurodo, kad „dalyviams buvo įdomu, naujoviška, informatyvu“. Vėlgi numanoma, kad jeigu dalyvavimas projekte sukėlė visas šias teigiamas emocijas, reiškia, jis buvo veiksmingas, o jeigu veiksmingas – vadinasi, padarė poveikį nusikalstamumui. Tačiau ir šiuo atveju ši prielaida niekuo neparemta. Tuo tarpu nusikaltimų prevencijos istorija atskleidžia daugybę prevencinių projektų, kurie buvo labai įdomūs ir informatyvūs jų dalyviams, bet nepasiekė tikslo – nusikaltimų prevencijos.⁴⁶⁶

Projekto rezultatams būdingas ir minėtas *tautologinis* pobūdis. Kaip projekto įgyvendinimo rezultatas nurodoma tai, kad įvykdyti visi uždaviniai.

Taigi vietinių nusikaltimų prevencijos projektų – konkurso nugalėtojų, kurie pripažinti geriausiais 2013 m. šalies mastu, apžvalga rodo, kad:

- Iš vienos pusės, reikalavimas, kad projektas būtų veiksmingas, yra gerai suvoktas. Projekto autoriai supranta, jog neužtenka, kad projektas tik buvo sukurtas ir pradėtas įgyvendinti, reikia specialių priemonių, kurios užtikrina poveikio veiksmingumą.

- Tačiau, iš kitos pusės, dar labai naiviai įsivaizduojama ir taikoma veiksmingumo kontrolė. Prevencinių projektų autoriai vis supranta ją taip, kaip tai buvo suprantama iki R. Martinsono ir L. Shermano tyrimų. Jie dar neabejoja veiksmingumu daugybės prevencijos priemonių, kurių neveiksmingumas įrodytas daugeliu tyrimų (trumpalaikės, didelį dalyvių skaičių apimančios, priemonės, užimtumo užtikrinimas, kriminologinis ir teisinis švietimas ir pan.). Prevencijos projektų autoriai vis dar tiki, kad nusikalstamumą apskritai sukelia neigiami visuomenės reiškiniai (blogas laisvalaikis, blogas mokyklos lankomumas, blogi santykiai šeimoje, žalingi papročiai ir pan.) ir dėl to jį turėtų sumažinti geri reiškiniai (geras laisvalaikis, geras mokyklos lankomumas, geri santykiai šeimoje ir nežalingi papročiai). Remiantis tokiu įsitikinimu, organizuojami projektai, kurių tikslas – „padaryti ką nors gera“, šventai tikint, kad dėl to savaime sumažės ir nusikalstamumas.

Taigi, net ir geriausi, labiausiai pripažinti vietiniai projektai mūsų šalyje dar taiko neveiksmingas nusikaltimų prevencijos priemones ir

466 Justickis, V., *supra* note 369, p. 255–258.

neefektyvią jų veiksmingumo kontrolę. Kodėl veiksmingumo revoliucija taip sunkiai skinasi kelią į Lietuvą?

Aptarsime šį klausimą išsamiau.

5.5. Nusikaltimų prevencijos veiksmingumo revoliucijos raida Lietuvoje

Nieks neįvyksta iš karto, ypač visuomenės gyvenime. Net ir naujovės, kurių pagrindumas ir reikalingumas niekam nekelia abejonių, neretai nu-eina ilgą kelią, kol pradedamos taikyti.

Lygiai tą patį galima pasakyti ir apie nusikaltimų prevencijos veiksmingumo kontrolę. Tyrimai, kurie atskleidė, kad didžiulė dauguma populiariausių prevencijos priemonių yra neveiksmingos, kad prevencijos priemonės veiksmingumas, prieš ją taikant, turi būti patikrintas šiuolaikinio mokslo priemonėmis ir kad tokio patikrinimo neatlikus priemonė tikriausiai bus neveiksminga, buvo atlikti dar praėjusiame amžiuje.

Šių tyrimų rezultatų paskelbimas reiškė vienos nusikaltimų prevencijos epochos pabaigą ir naujos pradžia. Pasibaigė entuziazmu pagrįstos prevencijos epocha – laikotarpis, kai buvo manoma, kad bet kokie veiksmai yra veiksmingi, jog svarbu tik tai, kad jų būtų kuo daugiau ir jie būtų kuo aktyvesni. Iš to išplaukė kita mintis, kad jeigu bet kokia prevencija yra veiksminga, tai ir vykdyti ją gali bet kas, tam nereikalingos jokios specialios žinios, svarbu tik entuziazmas, reikia tiesiog veikti ir veikti kuo plačiau ir aktyviau.

L. Shermano ir kitų tyrimai parodė, kad taip vykdoma prevencinė veikla yra neveiksminga, nepadaro reikiamo poveikio nusikalstamumui. Paaiškėjo, kad prevencinės veiklos dalyviai turi atlikti nemažą papildomą darbą tikrindami, ar taikomi metodai veiksmingi. Tuo tikslu jie turi įvaldyti nemažai naujų specialių žinių, kurios reikalingos ir tam, kad būtų tinkamai pasirinktas prevencijos objektas, ištirti jį veikiantys veiksniai, pasirinktos prevencijos priemonės ir ypač užtikrinta veiksmingumo kontrolė.

JAV ir kitose valstybėse, kur veiksmingumo revoliucija prasidėjo anksčiausiai, buvo nustota finansuoti prevencijos projektus, kuriuose nebuvo numatyta siūlomų priemonių veiksmingumo patikra. Kad ir koks svarbus būtų toks projektas, kad ir kokios įdomios būtų siūlomos prevencijos priemonės, projektas neturėtų būti finansuojamas, jeigu jo autoriai

nesugeba pateikti svarių įrodymų, jog siūlomos priemonės bus veiksmingos. Maža to, projekte turėjo būti numatytos priemonės jo tarpiniams ir galutiniams rezultatams įvertinti, taip pat priemonės, kuriomis remiantis būtų galima įrodyti, kad teigiami rezultatai pasiekti būtent įgyvendinus prevencijos priemones (pvz., taikant kontrolinių grupių metodą).

Visa tai tapo prevencinės veiklos pagrindu užsienio šalyse.

Tuo tarpu į Lietuvą visa tai skverbėsi daug lėčiau. Paminėsime pagrindines šio „skverbimosi“ datas.

2004 m., t. y. praėjus keleriems metams po to, kai buvo paskelbtas L. Shermano ir jo bendradarbių tyrimas (1998 m.), parengtame kriminologijos vadovėlyje⁴⁶⁷ išsamiai apžvelgti nusikaltimų prevencijos priemonių veiksmingumo įvertinimo būdai ir problemos, aptarti įvairių prevencijos priemonių veiksmingumo tyrimo rezultatai, pateikti veiksmingumo įvertinimo metodų paaiškinimai. Vadovėlis skirtas teisės, sociologijos, psichologijos specialybių studentams, taip pat visiems, kas domisi kriminologijos ir nusikalstamumo prevencijos problemomis.

Metais vėliau, 2005 m., Vidaus reikalų ministerijos užsakymu Mykolo Romerio universiteto ir Lietuvos teisės instituto darbuotojai (V. Justickis, S. Gečėnienė ir A. Čepas) parengė metodinę priemonę, skirtą asmenims ir institucijoms, kurios rengia nusikaltimų prevencijos projektus. Ji buvo specialiai skirta nusikaltimų prevencijos projektų veiksmingumui užtikrinti ir vadinosi „Nusikaltimų prevencijos ir kontrolės programų ir priemonių veiksmingumo vertinimo metodika“⁴⁶⁸. Metodikoje išdėstyti kriterijai, pagal kuriuos vertinamas prevencijos projekto veiksmingumas ir konkrečiais pavyzdžiais parodyta, kaip šie kriterijai taikomi. Metodika buvo paskelbta Vidaus reikalų ministerijos tinklalapyje ir tapo prieinama visiems, kas planuoja rengti prevencijos programas (projektą). 2008 m. tos pačios institucijos užsakymu buvo parengta dar viena panašios paskirties metodinė priemonė „Situacinės nusikaltimų prevencijos taikymo praktikos ir plėtros galimybių Lietuvoje analizė ir pasiūlymų parengimas“⁴⁶⁹.

467 Justickis, V., *supra* note 369.

468 Justickis, V.; Gečėnienė, S.; Čepas, A. Nusikaltimų prevencijos ir kontrolės programų ir priemonių veiksmingumo vertinimo metodika., *supra* note 380.

469 Justickis, V. *et al.* Situacinės nusikaltimų prevencijos taikymo praktikos ir plėtros galimybių Lietuvoje analizė ir pasiūlymų parengimas [interaktyvus]. Vilnius: *Vidaus reikalų ministerija*, 2008 [žiūrėta 2013-11-20]. <<http://www.google.lt/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&frm=1&source=web&cd=1&ved=0CCcQFjAA&url=http%3A%2F%2Fwww.vrm.>

Narkotikų kontrolės departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės, atsižvelgdamas į Komisijos⁴⁷⁰ 2006 m. pateiktas išvadas, kad projektų vykdytojai neturi pakankamai informacijos, kaip atlikti projekto efektyvumo vertinimą, 2007 m. parengė pirminę psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo prevenciją tarp vaikų vykdančiams asmenims skirtas metodines rekomendacijas „Kaip vertinti prevencijos efektyvumą? Psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo prevencijos priemonių vertinimo metodinės rekomendacijos“⁴⁷¹.

2009 m. Vidaus reikalų ministerijos interneto tinklalapyje (rubrikoje „Viešasis saugumas“) paskelbė metodinę priemonę „Beccaria. Septyni žingsniai į sėkmingą nusikaltimų prevencijos projektą“. Joje paprastai ir nuosekliai aiškinama, kaip galima parengti veiksmingą nusikaltimų prevencijos projektą. Leidinys buvo išverstas iš anglų kalbos į lietuvių kalbą bendradarbiaujant su jo regėjais – Vokietijos Žemutinės Saksonijos žemės teisingumo ministerijos Nusikaltimų prevencijos tarybos atstovais.⁴⁷²

Taigi Lietuvoje nauji nusikalstamumo prevencijos projektų ir ypač jų veiksmingumo įvertinimo reikalavimai buvo plačiai pristatyti Lietuvos visuomenei. Praėjusio dešimtmečio viduryje ši informacija visos apimties tapo prieinama visiems, kas užsiiminėja ar bent domisi nusikaltimų prevencija.

Labai svarbu, kad veiksmingumo reikalavimas įsivyravo ne tik nusikaltimų prevencijoje, bet ir daugelyje kitų mūsų šalies gyvenimo sričių. Antroje praėjusio dešimtmečio pusėje Lietuvos Respublikos Vyriausybė patvirtino norminius teisės aktus, kurie reglamentavo teisinių sprendimų,

lt%2Ffileadmin%2FPadaliniu_failai%2FViesojo_saugumo_dep%2Fanalizes%2FSituacines_prevencijos_analize.doc&ei=857fUv7xC-iJ7Ab64YHAAw&usg=AFQjCNEe8A5KK8p9w_8qE7dVgsh8mDmoIQ&sig2=QhYdhD24vX_i-fvq6NXXIA>.

470 Buvo sudaryta Narkotikų kontrolės departamento prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės direktoriaus 2006 m. vasario 27 d. įsakymu Nr. T1-48 „Dėl įgyvendintų psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo prevencijos projektų vertinimo tarpinstitucinės komisijos sudarymo ir jos darbo reglamento patvirtinimo“.

471 *Kaip vertinti prevencijos efektyvumą? Psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo prevencijos priemonių vertinimo metodinės rekomendacijos* [interaktyvus]. Vilnius: Narkotikų kontrolės departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės, 2007 [žiūrėta 2013-12-15]. <file:///C:/Documents%20and%20Settings/User/My%20Documents/Downloads/LT02_Lithuania_NKD-kaip_vertinti_prevennc_efekt.indd.pdf>.

472 Beccaria. *Septyni žingsniai į sėkmingą nusikaltimų prevencijos projektą* [interaktyvus]. Žemutinės Saksonijos žemės Nusikaltimų prevencijos taryba, 2007 [žiūrėta 2013-10-11]. <<http://www.beccaria-standards.net/Media/Beccaria-Standards-litauisch.pdf>>.

taip pat įvairaus pobūdžio projektų rengimo ir jų veiksmingumo įvertinimo tvarką.

Vertinant teisėkūros iniciatyvų nusikaltimų prevencijos srityje veiksmingumą ypač svarbią reikšmę turėjo Vyriausybės 2003 m. vasario 26 d. nutarimas „Dėl Sprendimų projektų poveikio vertinimo metodikos patvirtinimo ir įgyvendinimo“ ir jo 2012 m. pakeitimas, kuriame pateikiama nauja patobulinta „Numatomo teisinio reguliavimo poveikio vertinimo metodika“⁴⁷³. Joje įtvirtinamas ne tik būtinumas atlikti visų teisės aktų projektų (naujojo teisinio reguliavimo) poveikio įvertinimą, bet ir nurodoma, kaip tai turi būti daroma. Ši metodika nustato ir keletą veiksmingumo revoliucijos įtvirtintų veiksmingumo kontrolės reikalavimų.

1. Metodikos 2 punkte apibrėžiant numatomo teisinio reguliavimo poveikio vertinimo tikslus, pažymima, kad tas vertinimas atliekamas siekiant suteikti rengiančioms ir priimančioms sprendimus valstybės institucijoms ir įstaigoms informaciją apie „galimas sprendimų alternatyvas ir jų įgyvendinimo pasekmes, sudaryti sąlygas pasirinkti tinkamiausią problemos sprendimo būdą“. Teisėkūros iniciatyvų nusikaltimų prevencijos srityje atveju tai reiškia, kad tiek jų autoriai, tiek jas nagrinėjančios instancijos turi pagrįstai atsakyti į klausimą: ar vykdant tam tikrų nusikaltimų prevenciją šio įstatymo priėmimas yra geriausias sprendimas. T. y. įstatymą rengiantys asmenys turi atsakyti į du pagrindinius klausimus: 1) ar siūlomos teisės normos yra šiuo atveju geriau nei alternatyvūs neteisiniai metodai; 2) jeigu taip, tai ar siūlomas naujas įstatymas yra geriausias, palyginti su kitomis teisinėmis alternatyvomis.

2. Metodikos 9 punkte išskiriamos sritys, kurioms gali būti padarytas šalutinis poveikis. T. y. lyginant su alternatyviomis priemonėmis rekomenduojama įvertinti, koks poveikis bus daromas šalies ekonomikai, ekologijai, socialinei aplinkai, valdymo sistemai ir pan.

3. Metodikoje (klausimyno I dalies „Poveikis atitinkamai sričiai“ 9 punkte) taip pat nurodoma nustatyti gryną teisinio reguliavimo poveikį, t. y. įvertinti „nulinio veikimo“ ar „nieko neveikimo“ scenarijus (kas atsitiktų, jeigu numatomas teisinis reguliavimas nebūtų nustatytas) poveikį atitinkamai sričiai.

473 Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2012 m. spalio 16 d. nutarimas Nr. 1276 „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2003 m. vasario 26 d. nutarimo Nr. 276 „Dėl sprendimų projektų poveikio vertinimo metodikos patvirtinimo ir įgyvendinimo“ pakeitimo. *Valstybės žinios*. 2012, Nr. 124-6234.

Kaip jau minėta, įgyvendinant bet kokią nusikaltimų prevencijos priemonę, gali atsitikti, kad numatyti pokyčiai įvyks, nors prevencijos priemonė visiškai neveiksminga. Taip atsitinka todėl, kad nusikalstamumas veikiamas daugybės įvairiausių veiksnių. Be to, jam, kaip ir daugeliui kitų stochastinių procesų (tokių kaip derlius, oras, žmogaus savijauta), apskritai būdinga banguojanti dinamika: tam tikro augimo laikotarpius pakeičia spontaninio mažėjimo tarpai.⁴⁷⁴ Taigi lengvai gali atsitikti, jog nusikalstamumas pradėjo savaime mažėti būtent tada, kai pradėta įgyvendinti nauja prevencijos priemonė. Tačiau šiuo atveju projekto vykdytojų džiaugsmas bus neilgas. Praėjus tam tikram laikui nusikalstamumas pradės vėl didėti ir būtent šiuo momentu paaiškės, kad iš tikrųjų prevencinis poveikis buvo neveiksmingas ir visos lėšos, skirtos jam įgyvendinti, išekvotos veltui. Taigi svarbu dar prieš pradėdant įgyvendinti prevencijos projektą žinoti, koks yra „nulinis veikimas“, t. y. kas vyks, jeigu nieko nebus daroma.

Visi šie reikalavimai svarbūs ir nusikaltimų prevencijai ir visiškai atitinka dėl veiksmingumo revoliucijos susiformavusius reikalavimus nusikaltimų prevencijai. Teisėkūros iniciatyvų nusikaltimų prevencijos srityje atveju tai prognostinis nusikalstamumo tendencijų tyrimas, kitų statistinių metodų taikymas, alternatyvių prevencijos priemonių tyrimas ir įvertinimas.⁴⁷⁵

Svarbus žingsnis, tikslinant reikalavimus veiksmingumo kontrolei, buvo 2011 m. išleistas Lietuvos Ministro Pirmininko tarnybos parengtas metodinis leidinys „Socialinių sąnaudų-naudos analizės metodinės gairės bei sprendimų poveikio baigiamojo vertinimo gairės“, kuriame paaiškinti gryno poveikio įvertinimo metodai. Tarp jų analizuojami ir tokie grynosios politikos naudos vertinimui taikomi analizės būdai kaip kontrolinės ir eksperimentinės grupių lyginimas bei tos pačios grupės „prieš ir po“ lyginimas.⁴⁷⁶

Taigi šio amžiaus pirmajame dešimtmetyje Lietuvoje buvo įteisinti šiuolaikiniai veiksmingumo įvertinimo metodai, užtikrinta metodinė jų taikymo bazė. Kartu buvo sudarytos ir visos būtinos prielaidos šiuolaikinei veiksmingumo kontrolei organizuoti.

474 Justickis, V., *supra* note 369, p. 134–144.

475 *Ibid*, p. 176–208.

476 *Socialinių sąnaudų-naudos analizės metodinės gairės. Sprendimų poveikio baigiamojo vertinimo gairės* [interaktyvus]. Klaipėda: Klaipėdos banga, 2011 [žiūrėta 2013-11-16]. <http://www.lrv.lt/bylos/VORT/VORT-3/metodines_gaires.pdf>.

Kokias pasekmes visa tai turėjo? Kiek plačiai naudojama praktikoje, rengiant ir įgyvendinant nusikaltimų prevencijos priemones? Ar padarytas bent kiek apčiuopiamas poveikis mūsų prevencinei veiklai?

Aišku, kad praktinis veiksmingumo kontrolės įgyvendinimas gana sudėtingas ir dėl to ne visada yra greitai vykstantis procesas. Tačiau ir stovėti vietoje blogai, kad mokslas eitų sau, o praktika sau, kad ir toliau būtų rengiamos ir įgyvendinamos neveiksmingos prevencijos priemonės. Dėl to būtų svarbu įsitikinti, ar pastebimi bent pradiniai pokyčiai, ar vyksta koks nors judėjimas šiuolaikinės nusikalstamumo prevencijos link?

Pastaraisiais metais atlikti du tyrimai, kurių tikslas buvo įvertinti šiuolaikinių veiksmingumo kontrolės metodų taikymo Lietuvoje pažangą. Vienas iš šių tyrimų svarbus įvertinant veiksmingumo kontrolės pažangą įstatymų leidybos srityje, kitas – rengiant vietinius nusikaltimų prevencijos projektus.

5.5.1. Veiksmingumo kontrolės pažanga įstatymų leidybos srityje

2010 m. viešoji įstaiga „Europos socialiniai, teisiniai ir ekonominiai projektai – ESTEP“ kartu su viešąja įstaiga „Viešosios politikos ir vadybos institutas – VPVI“ ir „Jacobs and Associates“ Ministro Pirmininko tarnybos užsakyму atliko teisinių sprendimų veiksmingumo vertinimo tyrimą⁴⁷⁷.

Tyrimą 2009–2012 m. Lietuvos Respublikos Ministro Pirmininko tarnyba kartu su Lietuvos Respublikos finansų ministerija įgyvendina Europos socialinio fondo lėšomis, skirtomis projektui „Valdymo, orientuoto į rezultatus, tobulinimas (VORT)“ (toliau – VORT) finansuoti. Įgyvendinant šį projektą kuriamos naujos ir tobulinamos esamos priemonės, leidžiančios Vyriausybei ir jai pavaldžioms institucijoms sėkmingiau siekti rezultatų.

⁴⁷⁷ Sprendimų poveikio vertinimo priemonių analizė Lietuvoje ir užsienio šalyse: tyrimo ataskaita (2010) [interaktyvus]. Vilnius: Europos socialiniai, teisiniai ir ekonominiai projektai – ESTEP; Viešoji įstaiga „Viešosios politikos ir vadybos institutas – VPVI“ ir „Jacobs and Associates“ [žiūrėta 2011-11-16]. <<http://www.lrv.lt/bylos/VORT/VORT-3/gerosios%20praktikos%20ataskaita.pdf>>.

Studijos uždaviniai:

1. Išnagrinėti sprendimų poveikio vertinimo sistemą ir praktiką Lietuvoje, įvertinant pasiektą pažangą ir nustatant spręstinas problemas.
2. Apžvelgti užsienio šalių gerąją praktiką sprendimų poveikio vertinimo srityje, nustatant Lietuvai svarbias pamokas.
3. Remiantis Lietuvos padėties ir užsienio šalių patirties analize, pateikti siūlymus dėl sprendimų poveikio vertinimo sistemos Lietuvoje tobulinimo.

Tyrimas apibendrina priimamų Lietuvoje teisės aktų poveikio įvertinimo patirtį, praktiką ir anksčiau atliktus tyrimus. Taip pat buvo atlikti interviu su valdininkais, kurie rengė tuos įvertinimus.

Tyrimas atskleidė gana prieštaringą padėtį.

Iš vienos pusės, tiek išankstinis teisės aktų vertinimas (jų tikėtino veiksmingumo įvertinimas prieš juos priimant), tiek juos įgyvendinant tapo reguliaria praktika. Pavyzdžiui, nuo 2004 m. iki 2010 m. atliktas vadinamasis bazinis poveikio įvertinimas 10 000 teisės aktų, 72 – pagal išplėstinį vertinimą.⁴⁷⁸ Iš to būtų galima daryti išvadą, kad teisės aktų poveikio vertinimas mūsų šalyje vyksta labai plačiai. Tuo tarpu šio vertinimo kokybė yra bloga ir, pasak tyrimo autorių, teikia „niūrų vaizdą“. Pirmiausia, tyrimas nustatė mūsų jau minėtą polinkį į tautologinį (kai prevencijos priemonės rezultatų pripažįstamas pats jos įgyvendinimas) ir blanketinį rezultato apibūdinimą (nurodant, kad prevencijos priemonės rezultatas yra tam tikro Vyriausybės ar ES sprendimo įvykdymas).

Pateiksime tyrimo autorių išvadas apibūdinančias išvardytas problemas:

– „Bazinio vertinimo pažymose problemos aprašomos formaliai ir paviršutiniškai. Skaitant poveikio vertinimų pažymas be kitų lydimųjų dokumentų dažnai sunku suprasti, kodėl inicijuojamas vienas ar kitas sprendimas. Pastebima praktika, kai aprašoma ne problema, kurią siekiama spręsti priimant sprendimą, bet referuojama į kitus teisės aktus, nustatančius, kad konkretus sprendimas turi būti priimtas, nurodoma, kad sprendimą būtina priimti įgyvendinant ES teisės aktų reikalavimus. Nors tokios referencijos yra aktualios ir reikalingos, taip pat būtina įvardinti problemą, kurią sprendžia tiek „aukštesnės“ teisinės galios, tiek jį įgyvendinantis sprendimas. Taip pat yra nemažai atvejų, kai vietoje problemos aprašymo pateikiama

⁴⁷⁸ Sprendimų poveikio vertinimo priemonių analizė Lietuvoje ir užsienio šalyse: tyrimo ataskaita (2010), *supra* note 477, p. 29.

kita informacija – pavyzdžiui, informacija apie sprendimo projektą renkusias darbo grupes, siekiami tikslai ir pan.⁴⁷⁹

– „Peržiūrėjus poveikio vertinimo pažymas, pastebėta daug nekorektiško tikslų formulavimo pavyzdžių, kai teisinio reguliavimo tikslu įvardinamas pats reguliavimas: pavyzdžiui, siekiama pakeisti galiojantį teisės aktą, patvirtinti pridedamą strategiją ar programą, vykdyti Vyriausybės programą, įgyvendinti Valstybės kontrolės rekomendaciją (t.y. nenurodant, ko siekiama įgyvendinant rekomendacijas) ir pan.“⁴⁸⁰

Vienas svarbiausių prevencinės priemonės poveikio įvertinimo tikslų yra geriausios iš visų galimų alternatyvinių priemonių pasirinkimas. Tuo tikslu, visų pirma, turi būti nustatytos visos galimos prevencinės priemonės.⁴⁸¹ Tuo tarpu, kaip parodė minėta studija, atliekant rengiamo teisės akto poveikio įvertinimą šio reikalavimo dažniausiai nesilaikoma. Dažniausiai nagrinėjama tik viena alternatyva, būtent ta, kurią siūlo jos autoriai.

Pateiksime tyrimo autorių išvadą šiuo klausimu: „Formuluojant problemos sprendimo alternatyvas dominuoja ydinga praktika formuluoti alternatyvą kaip alternatyvą „*patvirtinti arba nepatvirtinti*“ siūlomą teisės aktą, kitą sprendimo projektą, nesvarstant sprendimo / teisės akto turinio, įgyvendinimo būdų alternatyvų. To pasėkoje beveik visose pažymose analizuojama tik viena alternatyva esamai situacijai – t. y. alternatyva, kai priimamas siūlomas sprendimas / teisės aktas. Šios studijos rengimo metu paprašius institucijų pateikti jų požiūriu gerų poveikio vertinimo pažymų pavyzdžių, nebuvo gauta pažymų, kuriose būtų nagrinėjama daugiau nei viena problemos sprendimo alternatyva. Atsitiktine tvarka peržiūrėjus apie tris šimtus TAPIS⁴⁸² skelbiamų poveikio vertinimo pažymų, taip pat nebuvo rasta pavyzdžių, kai vertinant poveikį būtų analizuojama daugiau nei viena alternatyva esamai situacijai. Be to, iš visų peržiūrėtų poveikio

479 Sprendimų poveikio vertinimo priemonių analizė Lietuvoje ir užsienio šalyse: tyrimo ataskaita (2010), *supra* note 477, p. 33.

480 *Ibid.*, p. 34.

481 Nusikaltimų prevencijos srityje alternatyvių priemonių sąrašo išsamumas yra labai svarbi aplinkybė. Kaip buvo nurodyta anksčiau, prevencijos priemonių tyrimai parodė, kad dauguma tradicinių prevencijos priemonių nėra veiksmingos. Veiksmingumu pasižymi tik gana maža prevencijos priemonių dalis. Dėl šios priežasties jos dažnai neįtraukiamos į nagrinėjamą prevencijos priemonių sąrašą (t. y. didelė tikimybė, kad veiksmingos priemonės nepateks į nagrinėjamų alternatyvų sąrašą).

482 TAPIS – Teisės aktų projektų informacinės sistemos Projektų registravimo posistemis.

vertinimo pažymų tik vienoje pažymoje buvo įvardintos sprendimo turinio alternatyvos.⁴⁸³

Galima tik sutikti su tyrimo autorių išvada, kad tokia „vienos problemos sprendimo alternatyvos analizė reiškia, kad poveikio vertinimas geriausiu atveju gali būti panaudotas tik siūlomo sprendimo pagrindimui, pateisinimui⁴⁸⁴. Kitaip tariant, susiklosčiusi praktika, kai projekto autoriai gali neteikti alternatyvų savo projektui, sudaro prielaidas susidaryti situacijai, kai priemonės poveikio įvertinimas paverčiamas būdu ją pateisinti.

Tyrimo autoriai pažymėjo ir tai, kad neretai šis įvertinimas yra deklaratyvus pobūdžio, nenurodomi metodai, kuriais jis atliktas. Poveikio vertinimai gana tendencingi. Vargu ar gyvenime egzistuoja vien teigiami dalykai, neturintys jokių trūkumų. Tuo tarpu, sprendžiant iš teikiamų vertinimų, vertinami projektai turi tik pranašumų, pavyzdžiui, retai įvardijamos projekto rizikos ir įgyvendinimo neigiamos pasekmės.⁴⁸⁵

Nemaža dalis teisės aktų apskritai išvengia tokio įvertinimo. Pavyzdžiui, Seimo narių teikiami įstatymų projektai gali būti neįvertinami. Reikalas tas, kad galiojantys teisės aktai tiesiogiai neįpareigoja vertinti Seimo narių teikiamų įstatymų pataisų poveikio, nors šie sprendimai taip pat gali turėti svarbių pasekmių.⁴⁸⁶ Didžiausią dalį baudžiamųjų įstatymų bei jų pataisų pateikia Seimo nariai. Taigi, jų poveikis iš viso lieka neįvertintas.

Tad susidūrėme su paradoksalia situacija. Iš vienos pusės, rengiamo teisės akto veiksmingumo kontrolės būtinybė niekam nekelia abejonių. Reikalavimas atlikti išankstinį poveikio vertinimą yra įtvirtintas norminiuose teisės aktuose ir atliekamas praktikoje. Tačiau, iš kitos pusės, šis vertinimas vykdomas paviršutiniškai, nesilaikant šiuolaikinio mokslo reikalavimų, tampa paprastu formalumu arba galimybe tendencingai įrodinėti siūlomo įstatymo projekto reikalingumą. Kitaip tariant, dabartinė veiksmingumo kontrolės sistema pati yra neveiksminga.

483 Sprendimų poveikio vertinimo priemonių analizė Lietuvoje ir užsienio šalyse: tyrimo ataskaita (2010), *supra* note 477, p. 35.

484 *Ibid.*, p. 37.

485 *Ibid.*, p. 38.

486 *Ibid.*, p. 49.

5.5.2. Veiksmingumo kontrolės pažanga rengiant vietinius nusikaltimų prevencijos projektus

Veiksmingumo revoliucija prasidėjo būtent nuo vietinių nusikaltimų prevencijos projektų veiksmingumo tyrimų. Būtent šiems projektams buvo pirmiausia pateikti nauji reikalavimai veiksmingumo kontrolei užtikrinti.

Kaip buvo minėta anksčiau, Lietuvoje taip pat jau yra sukurtos metodinės priemonės, padedančios prevencinių projektų kūrėjams suprasti šiuolaikinius nusikaltimų prevencijos projektų veiksmingumo užtikrinimo reikalavimus. Parengti straipsniai, kuriuose Lietuvos skaitytojams pateikiama visapusiška informacija apie atliktus užsienio šalyse nusikaltimų prevencijos priemonių veiksmingumo tyrimus, jų rezultatus ir iš jų išplaukiančias išvadas.

Kiek visa ši informacija naudojama rengiant vietinius nusikaltimų prevencijos projektus Lietuvoje? Atsakymą į šį klausimą pateikia Lietuvos teisės instituto 2009 m. atliktas tyrimas „Nusikaltimų prevencijos programų (projektų) veiksmingumo užtikrinimo problemos Lietuvoje“.⁴⁸⁷ Pagrindinis tyrimo tikslas – nustatyti dabartinį veiksmingumo kontrolės lygį praktinėje nusikaltimų prevencijos veikloje Lietuvoje bei išaiškinti ir įvertinti priežastis, kurios trukdo nusikaltimų prevencijos veiklai tapti naudingai, darančiai realų (apčiuopiamą) prevencinį poveikį. T. y. buvo siekiama atsakyti į tokius klausimus kaip: kiek nusikaltimų prevencijos projektuose atsižvelgiama į dabartinius nusikaltimų prevencijos mokslo veiksmingumo reikalavimus; kiek asmenys, rengiantys ir įgyvendinantys nusikaltimų prevencijos projektus, informuoti, siekia ir sugeba įgyvendinti šiuos reikalavimus; kokios sudarytos sąlygos prevencijos veiklos dalyviams susipažinti ir įsisavinti šiuos reikalavimus ir kt.

Pagrindinis tyrimo objektas – vietiniai nusikaltimų prevencijos projektai, kurie buvo pateikti Vidaus reikalų ministerijos kasmet skelbiamam „Nusikaltimų ir kitų teisės pažeidimų prevencijos projektų (programų)

⁴⁸⁷ Justickaja, S.; Nikartas, S. *Nusikaltimų prevencijos programų (projektų) veiksmingumo užtikrinimo problemos Lietuvoje*. Tyrimo ataskaita. Lietuvos teisės institutas, 2010; taip pat žr.: Justickaja, S. *Nusikaltimų prevencija Lietuvoje: perėjimas nuo „sensorinės“ (jutiminės) prie įrodymais grindžiamos nusikaltimų prevencijos. Teisės problemos*. 2011, 1 (71): 81–108.

konkursui“ (2006–2009 m.) ir kurie buvo pripažinti kaip atitinkantys konkurso nustatytus reikalavimus (iš viso išanalizuoti 126 projektai).⁴⁸⁸

Kaip minėta, 2005 m. buvo parengta ir VRM tinklalapyje paskelbta Mykolo Romerio universiteto ir Lietuvos teisės instituto mokslininkų sukurta metodika prevencijos projektų veiksmingumui įvertinti. Šioje metodikoje buvo išdėstyta 11 prevencijos priemonių veiksmingumo įvertinimo kriterijų. Kiekvienas iš kriterijų buvo vertinamas pagal atitinkamą balų skalę. Pageidautinas lygis – didžiausias balų skaičius, kurį galima buvo surinkti ir kuris atspindi dabartinius standartus. Kuo aukštesnis balas, tuo didesnė atitiktis keliamiems reikalavimams. Įvertinus visus projektus, apskaičiuoti visų projektų atitikties kiekvienam iš 11 skalių vidurkiai. Pateiksime projektų analizės pagrindu sudarytą lentelę apie prevencijos projektų atitiktį veiksmingumo kriterijams.

5.6 lentelė. Prevencijos projektų atitiktis veiksmingumo kriterijams⁴⁸⁹

Vertinimo kriterijai	Realus lygis	Pageidautinas lygis (didžiausias balų skaičius)
I kriterijus. Problemos ištyrimas ir suformulavimas	1,41	4,0
II kriterijus. Tikslų ir uždavinių suformulavimo konkretumas.	1,02	2,0
III kriterijus. Reiškinių, kurio prevencijai skiriamas projektas, neigiamų padarinių nustatymas	0,13	2,0
IV kriterijus. Problemos alternatyvių sprendimo būdų nagrinėjimas	0,22	2,0
V kriterijus. Veiksnių, lemiančių problemą, analizė	0,32	2,0
VI kriterijus. Prevencijos priemonių „banko“ sudarymas	0,03	2,0
VII kriterijus. Prevencijos priemonių atrankos principai	0,06	4,0
VIII kriterijus. Prevencijos priemonių / projekto veiksmingumo rodikliai	0,24	3,0

488 Plačiau apie Nusikaltimų ir kitų teisės pažeidimų prevencijos projektų (programų) konkursą žr.: <<http://www.vrm.lt/lit/Nusikaltimu-ir-kitu-teises-pazeidimu-prevencijos-projektu-programu-konkursas/245/1>>.

489 Plačiau apie kriterijus žr.: Justickaja, S. *Nusikaltimų prevencija Lietuvoje: perėjimas nuo „sensorinės“ (jutiminės) prie įrodymais grindžiamos nusikaltimų prevencijos*, supra note 487, p. 87.

IX kriterijus. Planuojamų rezultatų numatymas	0,26	3,0
X kriterijus. Veiksmingumo kontrolės (stebėjimo) priemonių nustatymas	0,08	2,0
XI kriterijus. Gautų rezultatų vertinimas	0,92	3,0

Iš 5.6 lentelės pirmiausia matyti, kad nagrinėti projektai pagal visus veiksmingumo kontrolės kriterijus yra toli nuo siektino lygio. Antra vertus, ypač didelis neatitikimas matomas pagal kriterijus, kurie yra ypač svarūs veiksmingumui užtikrinti. Anksčiau kalbėta apie būtinybę nustatyti „gryną“ prevencijos priemonės poveikį, kad atskirtume nusikalstamumo pokyčius, kuriuos sukėlė kiti veiksniai. Tuo tikslu taikomas kontrolinių grupių metodas – numatomos grupės, visais atžvilgiais panašios į tas, kurioms bus daromas prevencinis poveikis, tačiau kurioms šis poveikis nedaromas. Pagal šį kriterijų tirtų projektų lygis žemiausias – vidutinis balas 0,08, vietoje pageidautino 2,0. Vietinių nusikaltimų projektų autoriai beveik nesudaro alternatyvių prevencinio poveikio priemonių sąrašo (banko) – 0,03 vietoje 2,0 neatlieka siūlomos priemonės palyginimo su alternatyviomis poveikio priemonėmis – 0,22 vietoje 2,0.

Taigi išvados vietinių nusikaltimų projektų atžvilgiu panašios į tas, kurios buvo padarytos tiriant norminius teisės aktus. Padėtis savotiška ir labai prieštaringa. Iš vienos pusės, nusikaltimų prevencijos veiksmingumo užtikrinimo svarba plačiai pripažinta, ji niekam nekelia abejonių. Tačiau ir toliau ignoruojami šiuolaikinio prevencijos mokslo metodai šiam veiksmingumui įvertinti. Nusikaltimų prevencijos veikla ir toliau lieka nerezultatyvi, neleidžia pasiekti jos tikslo – mažinti nusikalstamumo lygį.

5.6. Nusikaltimų prevencijos veiksmingumo Lietuvoje psichologinės, metodinės ir kitos kliūtys

5.6.1. Psichologinė kliūtis. Tradicinės nusikaltimų prevencijos ideologijos gyvybingumas

Apskritai žmonės siekia elgtis racionaliai. Vairuotojas ieško trumpiausio kelio, žvejys nemeškerios ten, kur tikrai nėra žuvies. Tuo tarpu nusikaltimų prevencijos srityje elgiamasi kitaip. Nors visi duomenys rodo,

kad dabartiniai prevencijos metodai neveiksmingi, todėl reikia griežtos taikomų prevencijos priemonių veiksmingumo kontrolės, Lietuvos nusikaltimų prevencijos dalyviai nekreipia dėmesio į šią informaciją ir toliau dirba senais metodais.

Kodėl taip yra?

Aptarsime tris pagrindines (kliūtis), kurios apsunkina veiksmingumo revoliuciją Lietuvoje. Daugiausia remsimės 2009 m. Lietuvos teisės institute atliktu tyrimu „Nusikaltimų prevencijos programų (projektų) veiksmingumo užtikrinimo problemos Lietuvoje“⁴⁹⁰. Manytume, kad šio tyrimo rezultatai yra savotiškas raktas psichologinėms ir kitoms kliūtims (stabdžiams) suprasti plėtojant šiuolaikines nusikaltimų prevencijos idėjas (apskritai šiuolaikinėms nusikaltimų prevencijos idėjoms suvokti). Šis tyrimas leido išaiškinti vyraujančias prevencijos dalyvių pažiūras į prevencijos priemonių veiksmingumą. Dėl to aptarsime pagrindines jo išvadas ir jų ryšį su dabartinėmis nusikaltimų prevencijos problemomis Lietuvoje plačiau.

Tyrimo metu buvo atlikta asmenų, rengiančių ir įgyvendinančių nusikaltimų prevencijos projektus, apklausa, kurios tikslas – sužinoti prevencijos dalyvių nuostatas apie prevencinės veiklos veiksmingumą, jos užtikrinimo būdus ir įvertinti, kiek šios nuostatos yra atitolusios nuo dabartinio prevencijos mokslo keliamų reikalavimų.

Apklausiai atlikti pasirinktas tikslinės atrankos metodas. Tikslinę grupę sudarė asmenys, kurie dalyvavo Vidaus reikalų ministerijos organizuojamame kasmetiniame nacionaliniame Nusikaltimų ir kitų teisės pažeidimų prevencijos projektų (programų) konkurse, vykusiame 2006–2009 m. Pasirinkimą lėmė tai, kad šiame konkurse dalyvauja prevencijos projektų įgyvendintojai iš įvairių Lietuvos regionų, atstovaujantys įvairioms įstaigoms ir organizacijoms (tiek valstybinėms, tiek nevyriausybinėms). Taip pat pažymėtina, kad didžioji dauguma asmenų buvo ir prevencinių projektų autoriai.

Apklaustųjų grupę sudarė keturių pagrindinių nusikaltimų prevencijoje dalyvaujančių įstaigų atstovai: (1) mokyklų ir kitų ugdymo ar globos įstaigos darbuotojai (mokytojai, socialiniai pedagogai, socialiniai darbuotojai); (2) policijos prevencijos padalinių darbuotojai. Tai kol kas vieninteliai mūsų šalyje profesionalūs prevencijos darbuotojai. Savo teritorijoje

490 Justickaja, S.; Nikartas, S., *supra* note 487.

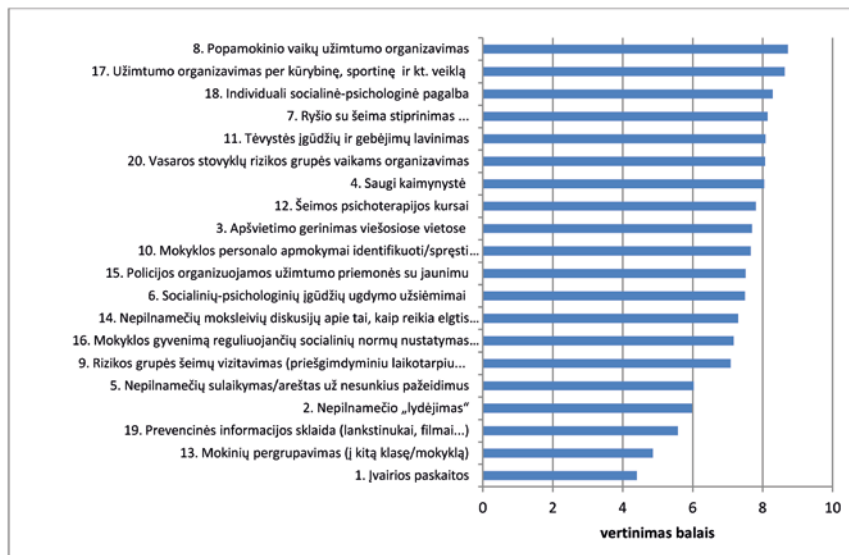
jie yra atsakingi ne tik už vykdomą prevencinę veiklą, bet ir už ryšius bei koordinavimą su įvairiausiomis kitomis institucijomis ir organizacijomis; (3) valstybės ir savivaldos institucijų darbuotojai ir (4) visuomeninių organizacijų atstovai.

Apklausa vyko elektroniniu būdu (e. paštu buvo išsiųsti kvietimai dalyvauti apklausoje ir pats klausimynas), pagal standartizuotą klausimyną. Iš viso buvo išsiųsta 117 anketų (t. y. visiems adresatams, kurie pateikė projektus VRM nusikaltimų ir kitų teisės pažeidimų prevencijos konkursui per 2006–2009 m. ir kurie konkurso komisijos buvo pripažinti atitinkančiais konkurso formalius reikalavimus), grąžinta 79 anketų (grįžtamumas 67 proc.). Iš 38 negrįžusių anketų 6 respondentai papildomai nurodė atsisakymo dalyvauti apklausoje priežastis: laiko trūkumas (3), nusikaltimų prevencija nėra viena iš subjekto pagrindinių veiklos funkcijų (nėra jo kompetencija) (2), taip pat dėl ligos (1).

Pateiksime pagrindinius apklausos rezultatus.

1. Nusikaltimų prevencijos dalyvių nuostatos dėl prevencijos priemonių veiksmingumo. Šioje dalyje buvo siekiama išaiškinti respondentų orientaciją į tradicinę ar šiuolaikinę nusikalstamumo prevenciją. T. y. buvo svarbu išaiškinti, kiek stiprus yra tradicinės nusikalstamumo prevencijos paveldėtas įsitikinimas, kad „viskas veikia“, kad visos prevencijos priemonės yra veiksmingos ir dėl to nėra jokio reikalo tikrinti jų veiksmingumą.

Tuo tikslu klausimyne buvo pateiktas sąrašas gerai žinomų ir dažnai taikomų Lietuvoje nusikaltimų prevencijos priemonių ir prašoma įvertinti jų veiksmingumą pagal 10 balų skalę (nuo 0 balų – „visiškai neveiksminga“, iki 10 balų – „labai veiksminga“). 5.1 paveiksle pateikiami minėtų priemonių vertinimai.

5.1 pav. Respondentų nuomonė apie atskirų nusikaltimų prevencijos priemonių veiksmingumą (vertinimo vidurkis)

Ką rodo ši diagrama, kokias išvadas leidžia daryti?

1. Iš dvidešimties įvertinti pateiktų priemonių nėra nė vienos, kuri, mūsų respondentų nuomone, būtų neveiksminga. Beveik visų priemonių bendras veiksmingumo įvertinimas viršija vidutinį lygį (5 balai). Kitaip tariant, respondentų nuomone, visos prevencijos priemonės daugiau ar mažiau veiksmingos. Akivaizdu, kad prevencijos dalyviai vis dar laikosi požiūrio „viskas veikia“, kuris, kaip minėjome, būdingas ankstesniam nusikaltimų prevencijos raidos etapui.

2. Kartu prevencijos dalyviai vis dėlto įžiūri tam tikrus pateiktų priemonių veiksmingumo skirtumus. Šie skirtumai svyruoja nuo 4 balų iki 8 balų. Vadinas, nors prevencijos veiklos dalyviai laikosi nuomonės, kad „viskas veikia“, vis dėlto jie pripažįsta ir tam tikrus priemonių veiksmingumo skirtumus.

Kas slypi už respondentų nuomonės apie įvairių priemonių (kad ir nedidelių) veiksmingumo skirtumus? Gal jie intuityviai ar iš patirties vis dėlto pamato tikrus prevencijos priemonių veiksmingumo skirtumus ir

suvokia, kurios yra labiau arba mažiau veiksmingos? Jeigu taip būtų, tai jie turėtų priskirti prie veiksmingesnių būtent tas priemones, kurių veiksmingumą atskleidė tyrimai. Kartu jie turėtų priskirti prie mažiau veiksmingų visas tas priemones, dėl kurių paaiškėjo, kad jos neveiksmingos. Tai leistų mums teigti, kad nusikaltimų prevencijos subjektų intuityvus ir jų patirtimi paremtas požiūris į įvairių prevencijos metodų veiksmingumą vis dėlto turi tam tikrą realų pagrindą ir tam tikru mastu atspindi realų prevencijos priemonių veiksmingumą.

Jeigu ši prielaida būtų teisinga, tai prevencijos priemonių veiksmingumo įvertinimai daugmaž atitiktų veiksmingumo tyrimo rezultatus. Tačiau, kaip parodė tyrimas, viskas yra atvirkščiai. Tarp priemonių, kurias respondentai įvertino kaip labai veiksmingas, nemažai tokių, kurios remiantis prevencijos priemonių veiksmingumo tyrimais buvo pripažintos neveiksmingomis. Tai vaikų užimtumo po pamokų organizavimas, ryšio su šeima stiprinimas, tėvų gebėjimų lavinimas (susitelkiant ties tėvų veiksmais vaikų auklėjimo klausimais), vasaros stovyklų rizikos grupės vaikams organizavimas, policijos organizuojamos užimtumo priemonės, nepilnamečių sulaikymas už nedidelius nusižengimus. Ypač gerai buvo įvertintos tokios prevencijos priemonės kaip prevencinės informacijos sklaida ir įvairios paskaitos (vertinimo vidurkis daugiau nei 4 balai). Tuo tarpu moksliniai tyrimai atskleidžia, kad kaip tik šios priemonės yra neveiksmingos.

Atvirkščiai, kaip mažai veiksmingas respondentai įvertinimo tas priemones, kurių veiksmingumas buvo patvirtintas tyrimais. Tai rizikos grupių šeimų vizitavimas (laikotarpiu prieš gimdymą ir po gimdymo), socialinių psichologinių įgūdžių skiepijimas, šeimos psichoterapijos kursai, kuriuose tėvai ir vaikai mokami kartu spęsti šeimos problemas, mokyklos gyvenimą reguliuojančių socialinių normų nustatymas ir stiprinimas.⁴⁹¹ Galiausiai prie labai veiksmingų priskirta nemažai prevencijos priemonių, kurių atžvilgiu tyrimų išvados yra prieštaringos (pvz., saugi kaimynystė, apšvietimo gerinimas viešose vietose). Taigi prevencijos projektų rengėjų pateikti prevencijos priemonių veiksmingumo vertinimai daugeliu atvejų visiškai neatitinka dabartinio prevencijos mokslo išvadų.

2. Prevencijos dalyvių nuostatos dėl nusikaltimų prevencijos priemonių (projektų) veiksmingumo „garantų“ (tikėjimo prevencijos priemonių

491 Justickis, V., *supra* note 369, p. 245–266; 275–311.

veiksmingumo šaltiniai). Kadangi respondentai vis dėlto matė tam tikrus atskirų prevencijos priemonių veiksmingumo skirtumus, galime manyti, kad jie turi intuityvius kriterijus prevencijos priemonių veiksmingumui įvertinti. Būtent šie intuityvūs kriterijai skatino juos priskirti (kad ir neteisingai) vienas priemonės prie veiksmingesnių, kitas – prie ne tokių veiksmingų.

Dėl to buvo svarbu išaiškinti, kuo prevencijos dalyviai grindžia savo įsitikinimus dėl įvairių prevencijos metodų veiksmingumo, kokie yra intuityvūs kriterijai, kuriais jie vadovaujasi vertindami tam tikros prevencinės priemonės veiksmingumą. Siekiant tai nustatyti respondentams buvo pateiktas konkretaus prevencinio projekto pavyzdys ir paprašyta įvertinti jo veiksmingumą.

Respondentams pateiktas pavyzdys – tipinis vietinis mokyklinės prevencijos projektas: *„Įsivaizduokite, mokykloje N daug probleminių mokinių, kurie daro daug pažeidimų, kai kurie iš jų jau turėjo reikalų su policija. Teisės pažeidimų padarymo tikimybė ypač padidėja vasaros atostogų metu. Reaguojant į tai, mokykloje buvo parengtas prevencinis mokinių užimtumo vasaros metu planas / programa. Numatyta, kad jiems bus organizuojami būreliai mokykloje, veiks sporto sekcijos, bus vykdomi susitikimai su įdomiais žmonėmis, policijos pareigūnai skaitys paskaitas teisine tema, bus organizuojamos ekskursijos. Programa gavo finansavimą ir visos priemonės buvo sėkmingai įgyvendintos. Kaip Jūs manote, koks labiausiai tikėtinas šios prevencijos programos rezultatas?“*

Siekiant nustatyti minėtus intuityvius veiksmingumo ar neveiksmingumo kriterijus buvo prašoma paaiškinti savo atsakymus, nurodyti, kodėl jie tikisi ar nesitiki, kad projektas bus sėkmingas. Atsakymai atskleidė daugybę neretai tikrai stulbinančių priežasčių, dėl kurių mūsų respondentai tikisi ar nesitiki projekto veiksmingumo.

Pirmiausia, dalis respondentų iš viso neigė būtinybę kaip nors pagrįsti taikomo prevencijos metodo veiksmingumą. Pavyzdžiui, „Manau, kad bet koks probleminių vaikų užimtumas prasminga veikla turi teigiamą efektą“, „Visada reikia tikėtis projekto sėkmės, be to nieko neišeis“, „Jeigu vaikai ir po užsiėmimų užsiima prasminga veikla, kartu leidžia laiką – tikslas pasiektas, nes nusižengiama įstatymams neturint prasmingo užsiėmimo“.

Dalis respondentų nelabai suprato paties klausimo apie projekto veiksmingumo įvertinimą. Atsakinėjant pradėdavo aiškinti, kam apskritai

reikia atlikti tokį projektą arba tiesiog pakeisdavo šį klausimą kitu: „Kaip padaryti, kad paaugliai būtų mandagesni, nesimuštų, neišdykaučią per pamokas“ ir pan. Šie atsakymai rodo, kiek tvirtas gali būti įsitikinimas, kad „viskas veikia“. Daliai respondentų net nekilo abejonių dėl to, kad prevencijos projektas gali būti neveiksmingas. Jų požiūriu, jeigu jis yra reikalingas, tai bus veiksmingas. Šie respondentai ypač linkę supainioti projekto veiksmingumo pagrindimą su šūkais ir deklaracijomis apie prevencijos svarbą.

Tačiau buvo ir respondentų, kurie paminėjo gana daug priežasčių, dėl kurių projektas turėtų būti veiksmingas. Tarp jų tiesioginis susipažinimas su projekto rengėjais, tai kiek pasitikėjimo sukelia jų asmeninės savybės, ar susidaro įspūdis, kad jie iš tikrųjų suinteresuoti projekto sėkme. Kitas įsitikinimo „šaltinis“, kad projektas bus veiksmingas – tai mokinių požiūris į projektą, jo tikslų palaikymas. Tarp kitų veiksmingumo kriterijų – bendra projekto organizatorių profesinė patirtis, vadovybės palaikymas, geri ryšiai su vietinėmis teisėsaugos institucijomis, dalyvių skaičius (kuo jų daugiau, tuo, manoma, sėkmingesnis bus projektas), tai, kiek įdomios yra priemonės, organizuojamos vykdamas projektą, kiek tarp jų bus sporto ir pramogų, projekto vadovo autoritetas tarp mokinių ir mokytojų ir pan.

Pagaliau nemaža dalis respondentų daro išvadas apie projekto veiksmingumą, remdamiesi savotiškais sveiko proto pamąstymais apie tikėtiną prevencijos projekto poveikio mechanizmą. Šiuo atveju sukuriamą tam tikrą veiksmų grandinę, per kurią projektas turėtų padaryti teigiamą poveikį ir dėl to būti veiksmingas. Svarbiausias šių pamąstymų bruožas yra tas, kad pačiam autoriui jis atrodo toks įtikinamas, kad, jo nuomone, koks nors tolesnis empirinis projekto veiksmingumo patikrinimas (vertinimas) neatrodo reikalingas. Pavyzdžiui, respondentai nurodo, kad projektas bus veiksmingas dėl to, kad jo metu vaikams bus skiepijamas mandagumas, kultūringumas ir pan. Nurodant tai, respondentai numano, kaip savaime aiškų dalyką, kad pasidarę mandagūs ir kultūringi vaikai nedarys teisės pažeidimų. Panašaus pobūdžio „pamąstymai“ yra susiję su rizikos grupės paauglių ir jaunimo užimtumu. Respondentai nurodė, kad prevencijos projektas užtikrina rizikos grupių užimtumą. Nurodant tai, taip pat buvo numanoma, kaip savaime aiškus dalykas, jog jei paaugliai bus užsiėmę naudinga veikla, tai nedarys nusikaltimų. Tačiau visa tai – klaidingi pamąstymai. Juos teikiantys respondentai pamiršta, kad rizikos grupių

paauglių susibūrimas, tegu ir užsiimti naudinga veikla, kartu suaktyvina ir veiksnius, kurie veikia priešinga kryptimi. Pavyzdžiui, toks subūrimas sudaro palankias sąlygas antivisuomeninėms grupėms susidaryti. Be to, paauglio įtraukimas į rizikos grupę „paženklina“ jį – jis pats pradeda į save žiūrėti kaip į galimą pažeidėją. Taigi, minėti pamąstymai tik dėl to atrodo įtikinami, kad jie suprimityvina realų paauglių užimtumo ir teisėtvarkos pažeidimų ryšį.

Tik keli respondentai pateikė atsakymus, artimesnius šiuolaikinei prevencijos priemonių veiksmingumo kontrolei. Jie paminėjo būtinybę atlikti specialų tyrimą projekto veiksmingumui patikslinti. Pavyzdžiui: „Prašyčiau įvykdyti bandomąjį neapmokamą projektą ir pateikti argumentuotą ataskaitą su jau realiais rezultatais“; „Reikėtų įvesti projekto laukiamų rezultatų rodiklių pagrindimo (įrodymo) reikalavimus, pavyzdžiui, jei pareiškėjas įsipareigoja, jog pagerės vaikų pažangumas – pateikia ataskaitą apie pažangą per ateinančius pusę metų ir pan.“

Tačiau nė vienas respondentas nepaminėjo svarbiausio – kontrolinių grupių organizavimo ir palyginimo su eksperimentine grupe pagal tikslus kriterijus. Tai reiškia, kad prevencijos dalyviai naudoja pačius įvairiausius prevencijos metodų veiksmingumo kriterijus, bet tik ne tuos, kurie iš tikrųjų parodo, ar bus projektas veiksmingas ir kurie atitinka šiuolaikinio prevencijos mokslo reikalavimus.

Taigi, įvertindami numatomų prevencijos priemonių veiksmingumą, prevencijos projektų rengėjai netaiko dabartinio prevencijos mokslo reikalavimus atitinkančių veiksmingumo kontrolės metodų. Vietoje jų vis dar remiamasi įvairiais intuityviais, subjektyviais, kylančiais iš praeito nusikaltimų prevencijos etapo, metodais.

3. Prevencijos dalyvių nuostatos dėl mokslo vaidmens planuojant ir įgyvendinant nusikaltimų prevencijos priemones.

Akivaizdu, kad, norint atsisakyti klaidinančių, intuityvių idėjų, nusikaltimų prevencijos dalyviams reiktų visų pirma susipažinti su šiuolaikine moksline literatūra prevencijos klausimais. Kaip minėta, ši literatūra yra viešai prieinama. Susipažinimas su ja leistų prevencijos dalyviams suprasti jų intuityvių veiksmingumo kriterijų klaidingumo priežastis ir suvokti, kodėl turi būti pereita prie naujų, atitinkančių šiuolaikinio mokslo reikalavimus.

Iš tyrimo rezultatų matome, kad tas susipažinimas neįvyksta? Manytume, kad tai jokių būdu negalima būtų paaiškinti intereso prevencijos problemomis stoka. Atvirkščiai, gauti atsakymai akivaizdžiai liudija, kad tipinis prevencijos projektų organizatorius yra entuziastas, energinga asmenybė, jautrus nusikalstamumo problemoms, žmogus, asmeniškai išgyvenantis dėl nusikalstamumo problemų ir pasirengęs skirti jėgas ir laiką joms įveikti.

Dėl to atsakymo į minėtą klausimą reiktų ieškoti tiriant respondentų požiūrį į mokslą ir jo galimybes. Požiūris į mokslą – tai dar vienas svarbus aspektas, kuris skiria tradicinį ir dabartinį nusikaltimų prevencijos raidos etapus. Kiekviename iš šių etapų diametraliai priešingai žiūrima į tai, kokių vaidmenį turi vaidinti mokslas, moksliniai metodai ir žinios organizuojant nusikaltimų prevenciją. Tradicinė nusikaltimų prevencija labiau orientuota į praktinę išmintį, į asmeninę patirtį, profesinę intuiciją. Būtent praktinė patirtis ir intuicija turi didžiausią įtaką atrenkant prevencijos priemones, pagrindžiant jų veiksmingumą. Tuo tarpu dabartinė nusikaltimų prevencija orientuota į mokslą, mokslo žinias, į objektyvių prevencijos priemonių atrankos būdų ir kriterijų paiešką, veiksmingumo įvertinimo metodų taikymą ir kt. Šiuolaikinio prevencijos mokslo požiūriu jokia patirtis, netgi prityrusio asmens, daug metų vykdančio nusikaltimų prevenciją, jokių būdu nepakeičia prevencijos priemonės veiksmingumo kontrolės objektyviais metodais.

Skirtinga mokslinių žinių svarba formuoja ir skirtingą prevencijos dalyvių požiūrį į mokslines žinias, jų įgijimą, kvalifikacijos kėlimą ir kt. Tradicinės nusikaltimų prevencijos atstovai linkę pasitikėti savo praktine patirtimi ir gali nerodyti didesnio susidomėjimo mokslu. Tuo tarpu šiuolaikinės prevencijos atstovai labai domisi mokslu, jaučia nuolatinį naujų žinių poreikį.

Apklaustos metu respondentams buvo užduotas klausimas „Ar dažnai rengiant prevencijos projektą pritrūksta kokios nors informacijos / žinių?“ Be to, buvo paklausta, kokios informacijos jiems trūksta?

Gauti atsakymai parodė, kad didžiausiai respondentų daliai arba nereikėjo jokios informacijos, arba reikėjo tam tikrų konkrečių faktų, tiesiogiai reikalingų rengiant projektą (statistikos duomenys apie padėtį jų rajone, įstaigų, tiesiogiai ar netiesiogiai dalyvaujančių kovoje prieš nusikalstamumo veiklą, teisinę informaciją, panašių projektų patirtis užsienyje

ir pan.). Nebuvo parodyta susidomėjimo projektų veiksmingumo užtikrinimo problemomis ir metodais.

Iš atsakymų į šiuos klausimus aiškėjo „praktiko“ įvaizdis. Remdamasis savo patirtimi ir sveiku protu, jis jau sudarė nuomonę apie tai, kaip turi būti vykdoma prevencija, ir nelabai jaučia poreikio gilintis į mokslo problemas. Šiam praktikui būdingas įsitikinimas, kad nusikaltimų prevencija – tai praktinis užsiėmimas, kurio metu sprendžiamos grynai praktinės problemos, kaip sulaikyti asmenį nuo nepageidaujamo, įstatymo draudžiamo elgesio. Dėl to jis ir sprendžia šias problemas, remdamasis vien savo praktine patirtimi, ir nejaučia būtinumo ieškoti atsakymų mokslinėje literatūroje.

Siekiant išsamiau ištirti šį labai svarbų respondentų požiūrį į šiuolaikinio mokslo rekomendacijas, jiems buvo užduodamas klausimas, ar apskritai teko girdėti apie atitinkamą mokamąją-metodinę literatūrą (pvz., apie tai, kaip parengti nusikaltimų prevencijos projektą, kaip atlikti prevencijos priemonių veiksmingumo įvertinimą ir pan.), jeigu taip, ar jie naudojami ja ir kaip vertina jos naudingumą, ar teko įgytas žinias pritaikyti praktikoje? 5.7 lentelėje pateikti respondentų atsakymai į šiuos klausimus.

5.7 lentelė. Respondentų atsakymai apie naudojimąsi metodine literatūra

	Ar teko girdėti?		Ar teko pritaikyti?		Ar naudinga?	
	taip (N)	ne (N)	taip (N)	ne (N)	taip (N)	ne (N)
Ar teko girdėti / matyti kokią nors MOKAMĄJĄ, METODINĘ AR INFORMACINĘ LITERATŪRĄ apie tai, kaip parengti nusikaltimų prevencijos projektą, kaip pasiekti kuo didesnę prevencinę poveikį ir pan.?	37	41	32	4	29	1
Ar teko matyti / susipažinti su „Nusikaltimų prevencijos ir kontrolės programų ir priemonių veiksmingumo vertinimo METODIKA“?	26	53	16	9	20	–

Ar teko matyti / susipažinti su kriminologijos ir prevencijos VADOVĖLIU: Justickis, V. Kriminologija. Kriminologinis prognozavimas. Nusikaltimų prevencija: vadovėlis. 2 dalis. Vilnius: Mykolo Romeo universiteto Leidybos centras, 2004?	14	65	9	3	12	–
Užsienio šalyse taip pat yra sukurta nemažai įvairių metodikų (vadovų) apie nusikaltimų prevencijos planavimą, sprendimų priėmimą šioje srityje ir pan. Pavyzdžiui, ar Jums teko girdėti / susipažinti su Europoje plačiai taikoma metodika „SARA model“ (<i>Scanning, Analysis, Response, Assessment</i>)?	3	76	2	1	3	–
Ar teko girdėti / susipažinti su Europoje plačiai taikoma metodika „THE PROBLEM ANALYSIS TRIANGLE“?	4	74	1	3	4	–
Ar rengdami prevencinius projektus naudojotės informaciniais duomenų bankais / šaltiniais apie nusikaltimų prevencijos gerąją praktiką (GOOD PRACTICE). Pavyzdžiui, tokiais kaip ES nusikaltimų prevencijos tinklo duomenų bazė http://upload.eucpn.org/goodpractice/index.asp ar panašaus pobūdžio?			6	65		

5.7 lentelėje pateikti duomenys aiškiai parodo, kad daugumai respondentų nusikaltimų prevencija iš tikrųjų yra grynai praktinis užsiėmimas ir jie nemato jokio reikalo susipažinti su metodine, o juo labiau moksline literatūra šiuo klausimu. Kaip matome, dauguma respondentų nėra net girdėję apie pagrindinius informacijos apie šiuolaikinius prevencijos metodus šaltinius. Vargu ar galima būtų tai aiškinti tuo, kad šios informacijos maža, kad ji neprieinama ir pan. Priežastis yra ta, kad šios informacijos neieškoma, o neieškoma dėl to, kad nejaučiama poreikio.

Ypač įdomūs atsakymai respondentų, kuriems teko girdėti ir susipažinti su išvardytomis metodinėmis priemonėmis, į klausimą, ar šis skaitymas buvo naudingas. Beveik visi, kas atsakinėjo į šį klausimą, patvirtino jo naudingumą. Taigi jeigu minėti šaltiniai vis dėlto atsiduria prevencijos

organizatorių rankose, jie sugeba „užkariauti“ jį, patys įtikina jį dėl savo naudingumo. Problema ta, kad jos nepapuoia jam į rankas. Jis jų neieško, dėl to nežino, kad jie egzistuoja, dėl to ir toliau nusikaltimų prevencijos projektų kūrėjai laikosi tradicinio nusikaltimų prevencijai būdingo praktinio požiūrio į prevenciją.

4. Prevencijos dalyvių nuostatos dėl prevencinės veiklos profesionalizavimo.

Pasipriešinimas šiuolaikinio nusikaltimų prevencijos mokslo reikalavimams ne visada suprantamas ir tinkamai įvertinamas. Neretai jis aiškinamas tradiciškai, kaip kylantis iš nepakankamo vykdytojų stropumo, sąžiningumo, organizacinių sugebėjimų trūkumo ir pan.

Tačiau aptariamo tyrimo rezultatai vis dėlto leidžia atskleisti tikrąsias šio reiškinio priežastis. Tyrimas leidžia pamatyti tikrąją prevencijos dalyvį, kuris yra tikras entuziastas, iniciatyvus ir pasiryžęs spręsti visuomenines problemas žmogus. Tačiau, kita vertus, jis yra praktikas, žmogus, nesidominantis mokslinėmis rekomendacijomis, nesuprantantis jų, nes jos aiškiausiai prieštarauja jo patirčiai ir sveikam protui.

Iš to išplaukia, kad šios problemos sprendimas vargu ar gali būti pasiektas tiesiog keliant reikalavimus prevencijos dalyviams, toliau leidžiant metodinę literatūrą ir pan. Šiuolaikinis prevencijos mokslas (ypač toje jo dalyje, kur dėstomi ir pagrindžiami veiksmingumo užtikrinimo metodai) reikalauja įsisavinti šias žinias. Kad suprastų šiuolaikinius veiksmingumo kontrolės metodus, prevencijos dalyvis turi specialiai ir sistemingai mokytis. Iš to išplaukia prevencijos veiklos profesionalizacijos reikalavimas. Prevencijos dalyvis turi įgyti specialias, profesines žinias tam, kad galėtų sėkmingai dirbti nusikaltimų prevencijos srityje.

Mūsų aptariamas tyrimas nagrinėjo ir šį aspektą.

Respondentai buvo prašomi įvertinti siūlymą, kurio esmė – sukurti specialistų, dirbančių nusikaltimų prevencijos srityje, kvalifikacinių laipsnių (kategorijų) sistemą. Tai reikštų, kad:

- reikėtų apibrėžti tikslus kvalifikacinius kiekvienos pakopos reikalavimus, numatant, kokių būtinų kriminologijos ir nusikaltimų prevencijos žinių bei gebėjimų reikia turėti šios kategorijos nusikaltimų prevencijos specialistams;
- visiems prevencijos dalyviams sudaryti galimybes įgyti atitinkamas teorines ir praktines žinias ir kompetencijas;

- asmenims, norintiems patvirtinti savo kvalifikaciją, sudaryti galimybę sertifikuoti savo žinių atitiktį tam tikros kategorijos reikavimams, laikant atitinkamą egzaminą.

Taip pat buvo pažymėta, kad siūloma kvalifikacinių pakopų sistema nesiekia kaip nors apriboti dalyvavimą prevencinėje veikloje asmenų, neturinčių atitinkamos kvalifikacijos. Šios sistemos sukūrimu norima padėti kiekvienam jos dalyviui rasti savo vietą prevencinėje veikloje, turėti viziją, kaip galima tobulėti šioje srityje, bei susiorientuoti dėl kitų asmenų kvalifikacijos lygio.

51,9 proc. respondentų palaikė šią idėją. 27,8 proc. siūlymą įvertino skeptiškai – „Ne, nepalaikyčiau šios idėjos“, kiti pareiškė, kad neturi nuomonės.

Manytina, kad tai optimistiškiausias iš visų tyrimo rezultatų. Jis rodo, kad nemaža dalis prevencijos dalyvių palaikytų nusikaltimų prevencijos profesionalizaciją. Galima teigti, kad tai būtų ir pirmas labai svarbus žingsnis pereinant nuo tradicinės, neveiksmingos, sveiku protu ir intuicija paremtos nusikalstamumo prevencijos prie šiuolaikinės veiksmingos, įrodymais pagrįstos.

5.6.2. Metodinė kliūtis

Kita labai svarbi prevencinio darbo veiksmingumo užtikrinimo prielaida – tinkamas metodinis pagrindas. T. y. prevencijos dalyviai turi turėti galimybę susipažinti su dabartinio prevencijos mokslo pagrindais, gauti tikslią, dabartinį mokslo lygį atitinkančią informaciją apie prevencinio darbo veiksmingumo užtikrinimo būdus ir metodus. Tuo tikslu rengiami atitinkami informaciniai metodiniai leidiniai, vadovėliai ir kitokios publikacijos nusikaltimų prevencijos klausimais.

Lietuvos teisės instituto nusikaltimų prevencijos projektų veiksmingumo tyrime buvo atlikta Lietuvoje išleistų informacinių-metodinių leidinių, skirtų nusikaltimų prevencijos subjektams, analizė. Pirmajame etape atliekant bibliografinę paiešką, kuri apėmė 2003–2009 m. parengtus ir paskelbtus informacinius-metodinius leidinius tiek internetiniuose tinklalapiuose, tiek išleistus leidyklose, paaiškėjo, kad nors yra išleista nemažai leidinių, aptariančių vienus ar kitus nusikalstamumo prevencijos aspektus, tačiau tik 10 iš jų aptaria prevencijos projektų rengimo ir veiksmingumo

vertinimo metodines problemas. Antrajame etape buvo siekta nustatyti, kiek šiuose atrinktuose leidiniuose skiriama dėmesio nusikaltimų prevencijos priemonių veiksmingumo užtikrinimo klausimams, ar aptariami tokie prevencijos veiksmingumo kriterijai kaip:

- problemos formulavimo tikslumas ir konkretumas;
- tikslų ir uždavinių formulavimas;
- neigiamų padarinių visapusiškas įvertinimas;
- alternatyvių problemos sprendimo būdų nagrinėjimas;
- veiksmų, lemiančių problemą, kurio prevencijai skirtas projektas, tyrimas;
- prevencijos priemonių atrankos principai;
- prevencijos priemonių veiksmingumo rodiklių / kriterijų nustatymas;
- veiksmingumo kontrolės priemonės (kaip stebėti pasirinktų rodiklių pokyčius ir pan.);
- prevencijos priemonių (programų) rezultatų vertinimo metodai.

Pateikti kriterijai – nusikalstamumo prevencijos reikalavimai, kurie yra veiksmingumo revoliucijos išraiška. Taigi, nustatymas, ar minėti reikalavimai, aptariami metodinėje priemonėje, yra patikimas požymis, leidžia priskirti metodinį leidinį tradicinei prevencijai arba šiuolaikinei prevencijai.

Analizė atskleidė, kad yra leidinių, tiesiogiai skirtų prevencijos priemonių veiksmingumo klausimams, aptariantiems šiuolaikinius veiksmingumo užtikrinimo aspektus ir tuos veiksmingumo kontrolės reikalavimus, kurie atsirado jau po veiksmingumo revoliucijos.⁴⁹² Tačiau didžiojoje dau-

492 Justickis, V.; Gečėnienė, S.; Čepas, A. *Nusikaltimų prevencijos ir kontrolės programų ir priemonių veiksmingumo vertinimo metodika* [interaktyvus]. Vilnius: Vidaus reikalų ministerija, 2005 [žiūrėta 2013-11-20]. <http://www.vrm.lt/fileadmin/Padaliniu_failai/Ry-siu_su_visuomene_sk/visokie/nusikslt-prevenc-vert-metodika.doc>; Justickis, V. *Kriminologija. Kriminologinis prognozavimas. Nusikaltimų prevencija*. Vadovėlis. 2 dalis. Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, 2004; *Kaip vertinti prevencijos efektyvumą? Psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo prevencijos priemonių vertinimo metodinės rekomendacijos* [interaktyvus]. Vilnius: Narkotikų kontrolės departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės, 2007 [žiūrėta 2013-12-15]. <file:///C:/Documents%20and%20Settings/User/My%20Documents/Downloads/LT02_Lithuania_NKD-kaip_vertinti_prevenc_efekt.indd.pdf>; *Nusikaltimų prevencijos iniciatyvų vertinimas* [interaktyvus]. Briuselis: Europos nusikalstamumo prevencijos tinklas. ENPT priemonių rinkinys Nr. 3 [žiūrėta 2014-03-15]. <file:///C:/Documents%20and%20Settings/User/My%20Documents/Downloads/20140310%20ToolboxManual_TranslationLT.pdf>.

gumoje kitų metodinio pobūdžio leidinių, skirtų nusikaltimų prevencijai įgyvendinti, arba iš viso nėra jokios informacijos, susijusios su nusikaltimų priemonių veiksmingumu, arba apie tai tik užsimenama, pateikiami abstraktaus pobūdžio teiginiai, pavyzdžiui, pažymima, kad reikia vertinti prevencijos priemonių rezultatus, tačiau nekonkretinama ir nesigilinama, kaip tai turėtų būti daroma. Tai sudaro klaidinantį įspūdį, kad, numatant veiksmingumo užtikrinimo būdus, prevencijos projektų autoriams reikia vadovautis vien savo nuovoka.

Taigi, susiduriame su situacija, kai pavieniai darbai, kuriuose dėstomas šiuolaikinis požiūris į veiksmingumo reikšmę ir jų užtikrinimo būdus, paskęsta literatūros, atspindinčios pasenusį tradicinį požiūrį, gausoje. Dėl šios kiekybinės persvaros prevencija užsiimančias asmenys būtent tradicinį požiūrį dėstančią literatūrą suvokia (gali suvokti) kaip atstovaujančią dabartiniam mokslo lygiui. Be to matėme, kad prevencijos dalyvis paprastai yra praktikas, tikintis, kad „viskas veikia“, ir nelinkęs skirti didesnės reikšmės prevencijos priemonių veiksmingumui. Jeigu į tokio prevencijos dalyvio praktiko rankas paklius ir tradicinio, ir šiuolaikinio turinio knygų, yra didesnė tikimybė, kad jam bus artimesni ir suprantamesni tradicinės pakraipos leidiniai. Taigi tradiciniai leidiniai (t. y. veiksmingumo kontrolei neskiriantys dėmesio leidiniai) tampa kliūtimi prevencijos dalyviams susipažinti su šiuolaikiniais nusikaltimų prevencijos reikalavimais. Net jeigu prevencijos dalyvis pribrendo aktyviai domėtis prevencijos mokslu, tai bus sunku padaryti. Domėjimasis metodine literatūra gali sutrukdyti suprasti jam šiuolaikines veiksmingumo kontrolės idėjas, nes artimesnis ir suprantamesnis tradicinio turinio leidinys atitraukia jį nuo šiuolaikinio turinio leidinių.

5.6.3. Veiksmingos įstatymų leidybos nusikaltimų prevencijos srityje kliūtys Lietuvoje

Anksčiau aptarėme veiksmingumo užtikrinimo problemas, su kuriais susiduria šalies įstatymų leidyba. Matėme, kad kasmet atliekama per tūkstantį teisės aktų projektų poveikio vertinimų⁴⁹³, kita vertus, tie įvertinimai atliekami formaliai, neatitinka veiksmingumo įvertinimo reikala-

⁴⁹³ Sprendimų poveikio vertinimo priemonių analizė Lietuvoje ir užsienio šalyse: tyrimo ataskaita (2010), *supra* note 471, p. 29.

vimų. Rezultatas – teisėkūros iniciatyvos nusikaltimų prevencijos srityje prevencijos priemonės ir toliau taikomos be tinkamo jų veiksmingumo įvertinimo. Tai sukuria savotišką savęs apgaudinėjimo situaciją. Taikydami tam tikrą teisinio pobūdžio priemonę žinome, kad jos poveikis buvo įvertintas (surašyta atitinkama pažyma). Tačiau iš tikrųjų ši priemonė nėra veiksminga. Taip yra dėl to, kad įvertinant jos poveikį nebuvo atlikti svarbiausi vertinimui būtini veiksmai – tikslus poveikio rezultato apibūdinimas, gryno poveikio įvertinimas, palyginimas su alternatyviomis poveikio priemonėmis ir pan. Taigi iš tikrųjų tenka taikyti prevencijos priemones, kurių poveikis nepatikrintas. Todėl vadovaujantis neveiksmingumo prezumpcija tokia priemonę reikėtų laikyti neveiksminga.

Nepakankamas, grynai formalus, paviršutiniškas teisėkūros iniciatyvų nusikaltimų prevencijos srityje vertinimas visų pirma susijęs su įstatymų leidybos proceso perkrova. Kasmet priimama apie 600 teisės aktų (pvz., vien 2013 m. Seimo rudens sesijoje priimta apie 250 teisės aktų).⁴⁹⁴ Per 1994–2010 m. laikotarpį Lietuvos Respublikos Seimui buvo pateikti 472 BK ir 290 BPK pakeitimų ir papildymų įstatymų projektai⁴⁹⁵. Šis „perkrauto“ įstatymų leidėjo reiškinys ir jo pasekmės yra gerai išnagrinėtos ir aprašytos šios monografijos autorių anksčiau⁴⁹⁶. Esant intensyviai teisėkūrai ir būtinybei išleisti daugybę teisės aktų per trumpą laiką, greitai daugėja prastai parengtų teisės aktų. Tai sukelia vadinamąją grandininę pataisų reakciją, kuri pasireiškia tuo, kad kai blogai parengtas įstatymas pradeda įgyvendinti, pradeda aiškėti jo trūkumai, kyla būtinybė priimti papildomas pataisas ir tai dar labiau apkrauna įstatymų leidybos procesą, dar labiau sumažina jo galimybę skirti dėmesį naujai priimamo įstatymo kokybei. Dėl to toliau blogėja bendra įstatymų kokybė. Susidaro savotiškas užburtas ratas.⁴⁹⁷

494 Pasibaigusioje Seimo sesijoje priimta per 330 teisės aktų. *Lietuvos rytas* [interaktyvus]. Vilnius: Lietuvos rytas, 2013-07-05 [žiūrėta 2013-12-09]. <<http://www.lrytas.lt/lietuvos-diena/aktualijos/pasibaigusioje-seimo-sesijoje-priimta-per-330-teises-aktu.htm>>; taip pat žr.: Pasibaigusioje Seimo sesijoje priimta apie 250 teisės aktų. *Vakarų ekspresas* [interaktyvus]. Vilnius: Vakarų ekspresas, 2013-12-31 [žiūrėta 2014-01-17]. <<http://www.ve.lt/naujienos/lietuva/lietuvos-naujienos/pasibaigusioje-seimo-sesijoje-priimta-apie-250-teises-aktu-1123189/>>.

495 Pocienė, A., *supra* note 399, p. 85.

496 Justickis, V., *supra* note 334, p. 84, 123–141.

497 Justickis, V., *supra* note 334, p. 125.

Baudžiamųjų teisės aktų projektų poveikio (veiksmingumo) vertinimas yra šios įtemptos įstatymų leidybos dalis. Kaip minėta, šių teisės aktų veiksmingumas arba iš viso nevertinamas, arba tai daroma paviršutiniškai, vertinimas ne tiek atliekamas, kiek imituojamas. Tai labai susiję su perkrauto įstatymų leidėjo sindromu. Bėda ta, kad tinkamam, šiuolaikinio mokslo reikalavimus atitinkančiam prevencinio poveikio įvertinimui atlikti reikia nepalyginti daugiau laiko, negu gali sau leisti mūsų įstatymų leidėjai. Nesunku suvokti, kad jeigu kiekvieno iš daugybės kasmet priimamų baudžiamųjų įstatymų ar jų pataisų veiksmingumas būtų tinkamai tikrinamas, tai iš karto sutriktų įstatymų leidyba. Formalizmas ir paviršutiniškas nagrinėjimas tampa priemone, kuria naudojamosi įstatymų leidyba ginasi nuo perkrovos, sudaro galimybę dirbti toliau. Taip taupomas laikas ir lėšos, leidžiama išsaugoti išteklius kitoms įstatymų leidybos problemoms spręsti.

Toks įstatymų leidybos perkrovos problemos sprendimas visiškai atitinka tradicinę nusikaltimų prevencijos idėją. Jeigu „viskas veikia“, tai paviršutiniškumas tiriant teisėkūros iniciatyvų nusikaltimų prevencijos srityje veiksmingumą visiškai priimtinas. Veiksmingumo patikrinimo sumažinimas iki minimumo šiuo atveju leidžia sėkmingai spręsti perkrauto įstatymų leidėjo problemą, kartu darant tam tikrą prevencinį poveikį nusikalstamumui.

Tuo tarpu, jeigu laikytumės nuostatos, kad „nieks neveikia“ ir veiksmingos tik tos teisėkūros iniciatyvos, kurių poveikis nusikalstamumui gerai patikrintas, įstatymų leidėjo laiko ir jėgų taupymas išvengiant priimamų teisės aktų poveikio vertinimo – visiškai nepriimtinas sprendimas. Čia „laikas taupomas“ bloginant šalies vidaus padėtį (nusikalstamumo situaciją). Vadovaujantis neveiksmingumo prezumpcija, būtina, atvirkščiai, kuo skubiau spręsti perkrauto įstatymų leidėjo problemą. Kad ir kokie dideli būtų šie ištekliai, kad ir kiek išlaidų pareikalautų tinkama baudžiamųjų įstatymų leidyba, tačiau jų dydis yra nepalyginti mažesnis nei žala, kuri visuomenei padaroma nusikaltimais.

IŠVADOS

I. Tyrimas pateikė naujų duomenų, patvirtinančių registruoto nusikalstamumo statistikos nepatikimumą ir netinkamumą būti vieninteliu ar pagrindiniu duomenų apie nusikalstamumą šalies ir jos regionų mastu šaltiniu.

1. Nusikalstamų veikų registracijos tvarka ir esama būklė netenkina visų su registracija susijusių asmenų: baudžiamojo teisingumo sistemos pareigūnų praktikų, statistikų, kriminologų ir nukentėjusių asmenų. Nusikalstamų veikų registracijos procesas yra gremėzdiškas, neracionalus ir reikalauja daug darbo sąnaudų.
2. Asmenims, registruojantiems nusikalstamas veikas, registracija neatrodo naudinga. Jie nemato esamos padėties, nusikalstamų veikų neregistravimo pasekmių, atsirandančios žalos, vengia registruoti nusikalstamas veikas.
3. Asmenys, registruojantys ir tiriantys nusikalstamas veikas, disponuoja neatitinkančiais esamos padėties ištekliais ir vykdo funkcijas, neatitinkančias jų galimybių. Jie nepajėgūs tirti visų nusikalstamų veikų. Siekdami „sutaupyti“ darbo sąnaudų, jie vengia registruoti kai kurių rūšių nusikalstamas veikas.
4. Ikiteisminio tyrimo institucijose veikiantis darbo vertinimo kriterijus – nusikalstamų veikų išaiškinimo procentas – turi įtakos tam, kad vengiama registruoti neperspektyvias iširti nusikalstamas veikas.
5. Nusikalstamų veikų registracijos procese egzistuoja institucijų, dalyvaujančių baudžiamajame procese ir veikų registracijoje, bendradarbiavimo problema. Prokuratūra nepasitiki tyrėjais, tyrėjai nepasitiki prokuratūra, būdingos tarpinstitucinio priešiško apraiškos. Tarp skirtingų institucijų mažai diskutuojama dėl problemų, susijusių su nusikalstamų veikų registracija, nėra tarpusavio supratimo.
6. Nusikalstamų veikų registraciją veikia ir asmenų, pranešančių apie nusikalstamas veikas, veiksniai: melagingi pranešimai, nekonkrečiai nurodomos įvykio aplinkybės, ne visos aukos save identifikuoja nusikalstamų veikų aukomis, nukentėjusiųjų baimė nukentėti

pranešus, įsitikinimas, kad nieko negali pakeisti, teisinis jų neišprusimas.

7. Informatikos ir ryšių departamento prie Vidaus reikalų ministerijos reguliariai rengiamoje statistikos ataskaitoje „Duomenys apie turtinę žalą (Forma ŽALA)“ pateikiama neaišku kokioje (neapibrėžtoje) teritorijoje ir kokių asmenų (neapibrėžto kontingento) nusikalstamomis veikomis padaryta turtinė žala.
8. Duomenys apie nusikalstamumą, kad ir iš kokių šaltinių būtų gauti, yra labai netikslūs. Nėra būdų, kaip tiksliai pamatuoti nusikalstamumą.

II. Tyrimas patvirtino įvairių duomenų apie nusikalstamumą šaltinių integracijos (dviejų spindulių sistemos) perspektyvumą ir tyrimo metu parengto dviejų svarbiausių duomenų apie nusikalstamumą šaltinių integracijos metodo pranašumą, lyginant su registruoto nusikalstamumo statistika. Jo taikymas leido iš esmės patikslinti esamas žinias apie nusikalstamumą Lietuvoje, jo struktūrą ir dinamiką.

II-A. Išvados apie dviejų spindulių taikymą nusikalstamumui vertinti užsienio šalyse:

1. Atlikus užsienio patirties analizę, galima konstatuoti, kad užsienio šalyse yra paplitęs dviejų pagrindinių duomenų šaltinių apie nusikalstamumą panaudojimas vertinant nusikalstamumą valstybėje, neapsiribojama tik vienu duomenų šaltiniu. Mokslinėje literatūroje daug dėmesio skiriama kiekvieno iš aptariamų informacijos šaltinių savybėms patikslinti, kiekvieno iš jų trūkumams apibūdinti. Specialistai sutaria, kad išvados apie nusikalstamumą, gautos nagrinėjant tik vieną informacijos šaltinį, yra nepatikimos.
2. Vykdomi atskiri projektai, kurių tikslas – patobulinti vieno ar kito šaltinio informaciją ir jos rinkimo metodologiją. Pagrindinį vaidmenį vaidina bandymai standartizuoti šių informacijos šaltinių panaudojimą. Nuosekliausi ir kartu žinomiausi projektai yra registruotos statistikos tobulinimo projektas „Europos nusikaltimų ir baudžiamosios justicijos statistikos leidinys“⁴⁹⁸, viktimologinių tyrimų projektas „Tarptautinis nusikaltimų aukų tyrimas“⁴⁹⁹ ir Eurostato projektas „Viktimologinių tyrimų standartizavimas“.

498 Angl. *European Sourcebook of Crime and Criminal Justice*.

499 Angl. *International Crime Victims Survey (ICVS)*.

3. Vis dažniau atsisakoma anksčiau vyravusios nuomonės, kad viktimologinių tyrimų duomenys yra patikimesni negu registruoto nusikalstamumo statistika ir dėl to pastarosios duomenys turėtų būti panaudojami vien kaip pirmųjų papildymas. Atlikti tyrimai verčia manyti, kad kiekvienas iš šaltinių atspindi savo nusikalstamumo aspektą. Kartu šie tyrimai nesudaro aiškaus pagrindo tam, kad galėtume apibrėžti duomenų, gaunamų vykdant viktimologinius tyrimus ir skaičiuojant registruoto nusikalstamumo statistiką, santykį.
4. Egzistuoja nusikalstamumo sritys, kurias gerai atspindi tik vienas iš dviejų spindulių. Pavyzdžiui, tik registruoto nusikalstamumo statistikos duomenys leidžia spręsti apie nužudymų lygį šalyje (šio nusikaltimo aukos negali būti apklaustos). Iš kitos pusės, yra nusikalstamų veikų, kurias akivaizdžiai geriau atspindi viktimologinių tyrimų duomenys. Tai yra veikos, pasižyminčios dideliu latentiskumu, pavyzdžiui, korupciniai nusikaltimai, pasikėsiniai apiplėšti ir kt.
5. Egzistuoja nusikalstamų veikų grupės, apie kurias abipusiškai papildančią informaciją teikia ir registruoto nusikalstamumo statistika, ir viktimologinių tyrimų duomenys. Tarp tokių veikų yra labiausiai paplitusios turtinės ir labiausiai pavojingos smurtinės nusikalstamos veikos. Tačiau vienu ir kitu būdu gaunami duomenys apie šias veikas: (a) dažniausiai iš esmės skiriasi, (b) nėra pagrindo pasirinkti, kuriuo iš abiejų šaltinių reikia remtis, (c) nėra metodų (būdų), leidžiančių integruoti abiejų šaltinių duomenis ir tuo remiantis gauti tikslesnį nusikalstamumo vaizdą.
6. Šioje situacijoje dažniausia praktika yra empirinis šių informacijos šaltinių panaudojimas, kai tyrinėtojai panaudoja vienus ar kitus duomenis priklausomai nuo savo intuicijos ar tiesiog jų pasiekiamumo. Disponuojant registruoto nusikalstamumo statistikos ir viktimologinių tyrimų duomenimis, bandoma remiantis samprotavimais ir prielaidomis apie jų santykį spręsti, kuriais ir kiek esamoje situacijoje galima pasitikėti.
7. Atsiranda daugybė problemų, kurios kyla, bandant nustatyti pastovesnius šių duomenų šaltinių santykius. Svarbiausios problemos yra tų pačių veikų apimtys (teritorija, laikotarpis ir kt.) ir

apibrėžimų skirtumai, tiek registruoto nusikalstamumo statistikos, tiek ir viktimologinių duomenų rinkimo metodikos pokyčiai.

8. Vertinant bendrąją nusikalstamumo šalyje žalą panaudojami abu duomenų šaltiniai, kaip vienas kitą papildantys, atsižvelgiant į jų duomenų pasiekiamumą, darant prielaidas apie jų santykį ir patikimumą. Taigi, apskaičiuota, kad Australijoje nusikalstamumo 2005 m. visos žalos (tiesioginės ir netiesioginės) įvertis yra apie 4,1proc. BVP, o Lenkijoje nusikalstamumo 2003 m. visos žalos įvertis – 5,1 proc. BVP.
9. Pagal analogiją ir atsižvelgdami į tai, kad Lietuva yra panašesnė valstybė į Lenkiją, o ne į Australiją, galime vertinti, kad Lietuvoje (2011 m.) bendra nusikalstamumo žala yra apie 5 proc. BVP, arba 5 milijardai litų, per metus. Nusikalstamumo prevencijos ir kontrolės priemonėmis sumažinus nusikalstamumo žalą bent 10 proc., Lietuvos visuomenė neprarastų (sutaupytų) apie pusę milijardo litų per metus.

II-B. Išvados dėl dviejų pagrindinių duomenų šaltinių apie nusikalstamumą integracijos:

1. Tyrimas parodė galimybę integruoti valstybinę (registruoto) nusikalstamumo statistiką su viktimologinio tyrimo duomenimis ir šiuo pagrindu sukurti integruotą *bendravaldybinės ir regioninės nusikalstamumo būklės ir dinamikos stebėjimo (monitoringo) sistemą*. Tyrimas patvirtino galimybę įveikti metodologines ir kitas problemas, kurios iki šiol neleido kitiems tyrėjams sukurti svarbiausius nusikalstamumo šaltinius integruojančios metodikos.
2. Išnagrinėjus per 10 alternatyvių dviejų spindulių integravimo būdų (modelių), nustatytas *tinkamiausias registruoto nusikalstamumo statistikos ir viktimologinių tyrimų duomenų integravimo rodiklis RAS*, kuris apskaičiuojamas prie registruoto nusikalstamų veikų lygio pridėjus patirtų, bet neužregistruotų nusikalstamų veikų lygį, padaugintą iš pranešimų lygio. RAS rodiklis – tai 2S duomenų sujungimo būdas, panaudojant nusikalstamų veikų pranešimų teisėsaugai lygį, kuris labiausiai priklauso nuo nusikalstamos veikos sunkumo (pavojingumo). Sukurti RAS rodiklis ir dviejų spindulių integravimo metodologija sudaro galimybes

įvertinti nusikalstamų veikų lygį, neatmetant nė vieno iš spindulių, bet juos abu panaudojant, sujungiant, priartinant šį vertinimą prie teisinių kategorijų.

3. Tyrimas parodė, kad šios integruotos nusikalstamumo stebėsenos (monitoringo) sistemos sukūrimas ir įgyvendinimas leidžia iš esmės padidinti duomenų apie nusikalstamumą patikimumą ir tikslumą bei sudaryti *tobulesnės kriminalinės justicijos ir nusikaltimų prevencijos* pagrindą.

II-C. Dviejų spindulių ir registruotos statistikos duomenų palyginimas. Išvados apie integruotos nusikalstamumo stebėsenos (monitoringo) sistemos duomenų pranašumus, palyginti su registruota statistika:

1. Dviejų spindulių tyrimas verčia iš esmės peržiūrėti dabartinį bendro nusikalstamumo lygio mūsų šalyje vertinimą. Tyrimas parodė, kad nusikalstamų veikų bendras lygis yra mažiausiai 8 kartus didesnis, negu pateikia atitinkamų nusikalstamų veikų registruota statistika.
2. Dviejų spindulių tyrimas atskleidė, kad mūsų susiformavusios registruoto nusikalstamumo statistikos pagrindu dabartinės žinios apie vieno dažniausių nusikalstamų veikų – vagysčių – lygį Lietuvoje yra klaidingos. Tyrimas leidžia teigti, kad šių nusikalstamų veikų skaičius yra iš esmės didesnis. Vagysčių lygis panaudojant dviejų spindulių modelį (RAS rodiklį) net 5 kartus didesnis, negu rodo registruoto nusikalstamumo statistika.
3. Dviejų spindulių tyrimas verčia iš esmės keisti dabartinį požiūrį, atspindintį registruoto nusikalstamumo statistikos duomenis, į kitos dažnos nusikalstamos veikos – turto sunaikinimo ar sugadinimo – lygį. Šių nusikalstamų veikų lygio įvertis RAS yra 15 kartų didesnis negu registruotų tokių nusikalstamų veikų lygis.
4. Dviejų spindulių tyrimas paneigė registruoto nusikalstamumo statistikos pagrindu daromą išvadą, kad sukčiavimų lygis yra antras pagal dydį, po dažniausiai padaromų nusikalstamų veikų – vagysčių. RAS rodiklis parodė, kad sukčiavimų lygis yra tik aštuntas pagal dydį iš visų tirtų nusikalstamų veikų rūšių, t. y. sukčiavimų lygis yra mažesnis už vagysčių, turto sunaikinimo ar sugadinimo, fizinio smurto, viešosios tvarkos pažeidimų, plėšimų, terorizavimų ar grasinimų nužudyti ir narkotikų platinimo lygio.

5. Dviejų spindulių tyrimas iš esmės keičia dabartinį smurtinių nusikalstamų veikų lygio vertinimą. Fizinio smurto nusikalstamų veikų Lietuvoje lygio įvertis RAS yra 12 kartų didesnis, negu rodo valstybinė registruoto nusikalstamumo statistika.
6. Atliktas tyrimas leido patikslinti ir kitų nusikalstamų veikų lygio neatitikimą registruoto nusikalstamumo duomenims. Panaudojant RAS rodiklį nusikalstamų veikų lygio įvertis 2011 m. Lietuvoje yra didesnis, negu pateikia registruoto nusikalstamumo statistika: sukčiavimų – 2 kartus, viešosios tvarkos pažeidimų – 11 kartų, plėšimų – 14 kartų, narkotikų platinimo – 17 kartų, turto prievartavimų – 17 kartų, terorizavimų, grasinimų nužudyti – 25 kartus, kyšio reikalavimų – 135 kartus, neteisėto poveikio elektroniniams duomenims – 863 kartus ir seksualinio priekabiavimo – net 1 065 kartus.
7. Atliktas dviejų spindulių tyrimas leido patikslinti nusikalstamumo dinamiką, atskleidžiant jo svarbias dabartines tendencijas. Pažymėtinos tokios tendencijos: vagysčių lygis 2011 m. Lietuvoje sumažėjo 32 proc., lyginant su 2007 m., fizinio smurto lygis padidėjo 8 proc., o narkotikų platinimo lygis padidėjo 415 proc. (daugiau kaip 4 kartus). Šios išvados vėlgi tikslina registruoto nusikalstamumo statistikos duomenis ir jų vertinimu susiformavusią dabartinę nuomonę apie šių nusikalstamų veikų dinamiką, pagal kurią visų šių nusikalstamų veikų lygis padidėjo: vagysčių – 14 proc., fizinio smurto – 4 proc., o narkotikų platinimo – 27 proc.

II-D. Dviejų spindulių ir viktimologinių tyrimų pagrindu gaunamų duomenų apie nusikalstamumą palyginimas. Išvados apie integruotos nusikalstamumo stebėsenos (monitoringo) sistemos duomenų pranašumus, palyginti su viktimologinių tyrimų duomenimis:

1. Integruota nusikalstamumo stebėsenos (monitoringo) sistema (dviejų spindulių sistema, RAS rodiklis) užtikrina patikimesnį nusikalstamų veikų paplitimo, struktūros ir dinamikos tyrimą, nei tai leidžia viktimologinio tyrimo duomenys. Taip yra dėl šių priežasčių:
 - Respondentai, atsakydami į klausimus viktimologinio tyrimo metu, įvykius vertina pagal savo supratimą, jie nėra kvalifikuoti teisininkai, nėra ištirtos teisiškai reikšmingos tų įvykių

aplinkybės ir kita. Ištyrus teisiškai reikšmingas aplinkybes, dalis veikų nebūtų kvalifikuotos kaip nusikalstamos. Tikrasis nusikalstamų veikų lygis, tikėtina, yra mažesnis už viktimologinio tyrimo duomenų pagrindu apskaičiuotą nusikalstamų veikų lygio įvertį Vikt.

- Rodiklio RAS apskaičiavimas yra paremtas pranešimų apie nusikalstamas veikas lygiu, kuris atspindi nukentėjusių nuo tokių nusikalstamų veikų respondentų vertinimus, kiek jos buvo jiems reikšmingos, pavojingos, žalingos, kiek jie buvo linkę ginti savo teises ir laisves nuo tokių veikų, apie jas pranešti teisėsaugai. Jei respondentai nepranešė apie veikas, nuo kurių nukentėjo, vargu ar pagrįsta tokias veikas laikyti reikšmingomis ir jas įtraukti į nusikalstamų veikų lygio vertinimą.
 - RAS rodiklis be Vikt naudoja ir registruotų nusikalstamų veikų lygį Reg, pasižymintį santykinio patikimumu ta prasme, kad Reg veikos yra registruotos remiantis teisiškai reikšmingų aplinkybių ištyrimu ir įvertinimu, kurį atliko kvalifikuoti teisininkai.
2. Dviejų spindulių tyrimas leido patikslinti ir duomenis apie nusikalstamumą, gaunamus viktimologinių tyrimų pagrindu. Jis iš esmės keičia viktimologinių tyrimų pagrindu susiformavusį vaizdą dėl nusikalstamų veikų – kyšininkavimo – lygio. Nors nusikalstamų veikų įverčiai, remiantis viktimologinių tyrimų duomenimis, rodo didžiausią lygį nusikalstamų veikų – reikalavimų, provokavimų duoti kyši, tačiau šių nusikalstamų veikų lygis panaudojant RAS rodiklį (dviejų spindulių modelį) vertinamas kaip vienas iš mažiausių, lyginant su kitų tirtų nusikalstamų veikų lygiu. RAS rodiklis rodo, kad reikalavimų, provokavimų duoti kyši lygis yra didesnis tik už seksualinių prievartavimų, turto prievartavimų ir neteisėto poveikio elektroniniams duomenims lygį iš visų trylikos rūšių tirtų nusikalstamų veikų.
 3. Nelogiška vertinti reikalavimų duoti kyši lygį, remiantis vien respondentų patirtų tokių nusikalstamų veikų lygiu, nes respondentų vertinimai, kad iš jų reikalavo duoti kyši, nėra tikslūs. Gal respondentui taip tik pasirodė. Nėra ištirtos teisiškai reikšmingos įvykio aplinkybės. Rodiklis RAS rodo adekvatesnę realiai situacijai lygį

(įvertį) 283 negu Vikt = 10571. RAS labiau tinka vertinti realų kyšininkavimo lygį Lietuvoje.

4. RAS rodiklis geriau tinka ir plėšimų lygiui vertinti negu Vikt rodiklis. Respondentai teigė, kad pranešė policijai 68 proc. atvejų, kai jie nukentėjo nuo plėšimų. Kažin ar logiška yra į plėšimų Lietuvoje lygio vertinimą įtraukti visus tuos atvejus, apie kuriuos respondentai teigė, kad nukentėjo, bet nepranešė policijai. Kažin ar galime visus tokius atvejus laikyti reikšmingais, jei respondentai juos nelaikė reikšmingais – nepranešė apie juos policijai. Tikėtina, kad tikrasis plėšimų lygis yra mažesnis už Vikt, nes dalis atvejų, kuriuos respondentai laikė įvykdytais prieš juos plėšimais, ištyrus teisiškai reikšmingas aplinkybes, nepasitvirtintų.
5. RAS rodiklis geriau negu Vikt tinka ir nusikalstamų veikų lygio dinamikai vertinti. Pavyzdžiui, remiantis viktimologiniais tyrimais vagysčių nusikalstamų veikų lygis 2011 m. Lietuvoje sumažėjo 80 proc. (beveik 2 kartus), lyginant su šių veikų lygiu 2007 m. Tačiau dviejų spindulių tyrimas parodė, kad vagysčių lygis sumažėjo tik 32 proc. Skaičiuodami RAS rodiklį atsižvelgiame ne tik į respondentų suvoktas nusikalstamas veikas, bet ir į jų vertinimus tų veikų bei į veikas, registruotas remiantis teisiškai reikšmingų aplinkybių ištyrimu, kurį atliko kvalifikuoti teisininkai.

III. Integruotos nusikalstamumo stebėjimo sistemos sukūrimas leidžia panaikinti netinkamą registruoto nusikalstamumo statistikos funkciją – teikti duomenis apie nusikalstamumą apskritai – ir perorientuoti ją į siauresnę, bet jos prigimtį atitinkančią funkciją – atspindėti tą nusikalstamumo dalį, kuri pateko į baudžiamosios justicijos akiratį. Registruoto nusikalstamumo statistika turėtų tapti pagrindine priemone šiai bendrojo nusikalstamumo daliai stebėti ir vertinti, taip pat pagrindu baudžiamosios justicijos veiklos, nukreiptos į nusikalstamumo kontrolę, apimčiai įvertinti. Šiuo požiūriu atliktas registruoto nusikalstamumo statistikos tyrimas leido atskleisti tokius nusikalstamumo, patekusio į baudžiamosios justicijos akiratį, būklės ir dinamikos dėsningumus:

1. Registruotų (priskiriamų baudžiamosios justicijos veiklos sričiai) nusikalstamų veikų tyrimas parodė, kad tiriamuoju laikotarpiu (2004–2011 m.) nusikalstamumo lygis mažai kito, nors buvo

- imtasi įvairiausio pobūdžio priemonių baudžiamosios justicijos veiklai pagerinti per visą šį laikotarpį.
2. Tyrimas parodė, kad vietinio (apygardų, apskričių, rajonų ir apylinkių) registruoto nusikalstamumo būklė ir dinamika iš esmės panaši į visos šalies. Tai sudaro pagrindą manyti, kad šalies mastu vykdomos baudžiamosios politikos priemonės turi daryti panašų poveikį daugumoje jos atskirų vietovių.
 3. Kartu tyrimas atskleidė rajonus (apylinkes), kurių registruoto nusikalstamumo būklė ir dinamika iš esmės skiriasi nuo visos šalies. Čia ypač pažymėtinos dvi rajonų grupės, kurių nusikalstamumo būklė ir dinamika smarkiai skiriasi nuo bendros šalies būklės ir dinamikos. Tai pirmiausia: vidutinio ir mažo (nestabilaus) panašumo apylinkės (Ignalinos, Jonavos, Joniškio, Jurbarko, Kauno, Kelmės, Kretingos, Mažeikių, Molėtų, Palangos, Raseinių, Skuodo, Šakių, Šiaulių, Zarasų, Tauragės, Švenčionių, Ukmergės, Utenos, Varėnos, Širvintų ir Vilniaus miesto apylinkės) ir, antra vertus, apylinkės, kurių nusikalstamumo dinamika priešinga bendrajai nusikalstamumo Lietuvoje dinamikai (Druskininkų miesto, taip pat Lazdijų, Marijampolės, Plungės, Vilniaus, Šilutės, Trakų, Vilkaviškio, Šalčininkų rajonų apylinkės).
 4. Bendrojo šalies ir šių apylinkių nusikalstamumo tendencijų skirtumas rodo, kad nusikalstamumas, kuris patenka į baudžiamosios justicijos akiratį, čia pasižymi didele specifika ir dėl to turi būti imamasi specialių, vietinių, prireikus ir kitokių nuo šalies mastu vykdomų nusikalstamumo kontrolės priemonių.
 5. Tyrimas parodė, kad atskirų, labiausiai paplitusių ir reikšmingų nusikalstamų veikų dinamika iš esmės skyrėsi nuo bendros nusikalstamumo dinamikos. Priešingai nei bendrojo nusikalstamumo lygis, kuris pasižymėjo beveik nekintančiu dydžiu, atskiriems nusikalstamų veikų lygiams buvo būdingi dideli svyravimai bei didelio pokyčio tendencijos. Tarp jų:
 - svarbiausias didelis nesunkaus sveikatos sutrikdymo (BK 138 str.) pakilimas 2005–2006 m.,
 - nuo 2009 m. greitai padidėjęs fizinio skausmo sukėlimų ir nežymaus sveikatos sutrikdymų (140 str.) ir grasinimų nužudyti ar sunkiai sutrikdyti žmogaus sveikatą arba žmogaus terori-

zavimų (BK 145 str.), seksualinių priekabiavimų (BK 152 str.) skaičius;

- vagysčių (BK 178 str.) mažėjimo 2004–2007 m. tendencijos.
6. Nuolatos mažėjo asmenų, įtariamų padariusių nusikalstamas veikas, tarp jų – moterų, nepilnamečių ir bedarbių dalis. Labiausiai tikėtina, kad tai atspindi baudžiamosios justicijos veiklos pokyčius – pakitęs požiūris į atitinkamų grupių padaromus nusikaltimus.

IV. Integruotos nusikalstamumo stebėjimo sistemos sukūrimas leidžia panaikinti netinkamą viktimologinių tyrimų metodo funkciją – atspindėti nusikalstamumo būklę apskritai. Kartu tai leidžia perorientuoti viktimologinį metodą į siauresnę, bet jo prigimtį atitinkančią funkciją – atspindėti gyventojų nuomonę apie tai, kiek nusikalstamų veikų jiems yra padaryta. Šio nusikalstamumo aspekto atskleidimas yra pagrindas gyventojų nuomonei apie nusikalstamumą bei jų reakcijai į nusikalstamumo padėtį, požiūriui į baudžiamosios justicijos veiklą tirti.

1. 2012 m. viktimologinis tyrimas atskleidė, kad 28 proc. apklaustų 15–74 metų Lietuvos gyventojų 2011 m. patyrė nusikalstamą veiką (-as).
2. Tyrimas parodė, kad 18 proc. apklaustų gyventojų 2011 m. Lietuvoje patyrė kurią nors vieną iš tirtų nusikalstamų veikų rūšių, 6,6 proc. apklaustųjų per metus patyrė kurias nors dvi iš tirtų nusikalstamų veikų rūšių, o dar 3,5 proc. – tris ar daugiau iš tirtų nusikalstamų veikų rūšių.
3. Viktimologinio tyrimo ir 2011 m. registruotos nukentėjusiųjų statistikos duomenų palyginimas parodė, kad viktimizacijos lygis, remiantis viktimologinio tyrimo duomenimis, yra 21 kartą didesnis už oficialiai registruotų nukentėjusių asmenų skaičių.
4. Tyrimo duomenų analizė parodė, kad daugiausia respondentų nukentėjo nuo vagysčių (10,2 proc.), reikalavimų duoti kyšį (7,6 proc.), turto sunaikinimų ar sugadinimų (5,7 proc.), viešosios tvarkos pažeidimų (4,1 proc.) ir sveikatos sutrikdymų (3,9 proc.).
5. Viktimologinio tyrimo duomenimis, 17 proc. respondentų, kurie 2011 m. nukentėjo nuo vagystės ar bandymo pavogti, teigimu, kartu su jais nuo šios nusikalstamos veikos dar nukentėjo ir

kiti asmenys. Tarp nurodžiusių, kad nukentėjo ir kiti asmenys ($N = 35$), didžiausia dalis (77 proc.) paminėjo, kad kartu nukentėjo dar 1 asmuo, 17 proc. – kad nukentėjo dar 2 asmenys, o 6 proc. tokių respondentų atsakė, kad kartu nukentėjo dar 3 asmenys.

V. Integruotos nusikalstamumo duomenų stebėjimo sistemos sukūrimas – tai būtinas, bet tik pirmas žingsnis veiksmingos nusikaltimų kontrolės ir prevencijos sistemos link. Šis žingsnis reikalauja ir kito, ne mažiau svarbaus žingsnio – sukurti prevencijos veiksmingumo kontrolės sistemą.

1. Integruotos nusikalstamumo duomenų stebėjimo sistemos sukūrimas iškėlė kitą, dar didesnę problemą – poveikio nusikalstamumui veiksmingumą. Atsiradus galimybei gauti nepalyginti tikslesnius duomenis apie nusikalstamumo būklę, kuri pasirodė esanti daug blogesnė, negu atskleidė registruoto nusikalstamumo statistika, reikalingos ir nepalyginti veiksmingesnės baudžiamojo ir kitokio poveikio priemonės. Nuo to, kiek sėkmingai bus sprendžiama ši problema, priklauso, kiek realios naudos atneš naujoji, tikslesnė, nusikalstamumo statistika.
2. Tyrimas parodė, kad turime savotišką ir labai prieštaringą nusikalstamumo prevencijos veiksmingumo užtikrinimo padėtį. Nors Lietuvoje nusikaltimų prevencijos veiksmingumo užtikrinimo svarba plačiai pripažinta, ji niekam nekelia abejonių, tačiau ir toliau ignoruojami šiuolaikinio prevencijos mokslo metodai šiam veiksmingumui įvertinti. Nusikaltimų prevencijos veikla ir toliau organizuojama tradiciniais metodais, dėl to lieka nerezultatyvi, neleidžia pasiekti tikslo – mažinti nusikalstamumo lygį ir jo žalą.
3. Rengiant nusikaltimų prevencijos programas beveik nebevykdoma prevencijos priemonių atranka pagal veiksmingumo kriterijus, vis dar vadovaujamosi klaidingu, *sveiku protu* grindžiamu įsitikinimu, kad „viskas veikia“, kad kiekviena prevencijos priemonė yra naudinga, gali koku nors būdu prisidėti darant prevencinį poveikį. Tuo vadovaujantis į prevencijos programas vis dar siekiama įtraukti kuo daugiau įvairių priemonių, visiškai netikrinant, ar jos gali padaryti numatomą poveikį. Taip sudaryta prevencijos programa paprastai pavadinama kompleksine ir taip sukuriamas dar didesnis pasitikėjimas jos veiksmingumu bei suteikiama pirmenybė gaunant finansinę ir kitokią paramą.

4. Atlikta baudžiamųjų teisės aktų projektų svarstymo Seime analizė taip pat rodo, kad Lietuvoje stokojama efektyvios baudžiamųjų įstatymų veiksmingumo kontrolės. Tai atveria kelią pašalinių veiksmų (tokių kaip atskirų grupių ekonominiai, politiniai ir kiti interesai) iškreipiančiam poveikiui prevencinių įstatymų leidybai. Tai daro neįmanomą įrodymais pagrįstą įstatymų leidybą bei atveria kelią įstatymų leidybai, kuri grindžiama pseudoargumentais, politine ir kitokia retorika, buitine logika. Tokia įstatymų leidyba nepajėgi užtikrinti veiksmingo įstatymų, darančių realų poveikį nusikalstamumui, rengimo ir priėmimo. Baudžiamųjų teisės aktų projektų poveikio veiksmingumas arba iš viso nevertinamas, arba tai daroma paviršutiniškai, vertinimas ne tiek atliekamas, kiek imituojamas.
5. Vietinių nusikaltimų prevencijos projektų ir juos rengiančių ir įgyvendinančių asmenų apklausos analizė rodo, kad pagrindiniai nusikaltimų prevencijos tobulinimo stabdžiai – *subjektyvūs veiksniai* – pasenusios pažiūros, kuriomis vis dar vadovaujamasi rengiant ir įgyvendinant prevencinius projektus. Dauguma prevencijos dalyvių nepriima šiuolaikinio mokslo reikalavimų, tačiau tai nėra paprastas šių reikalavimų neigimas. Šiuolaikinio mokslo reikalavimų nesupratimas sietinas su tam tikra *tradiciškai susiklasčiusia nusikaltimų prevencijos „filosofija“*, pagal kurią nusikaltimų prevencija – tai ne mokslinis, o praktinis dalykas, todėl šioje veikloje ypač svarbi praktinė patirtis, asmeninė intuicija. Be to, bet kokia prevencijos veikla veiksminga vien dėl tos priežasties, kad ji vykdoma siekiant sumažinti nusikalstamumą.
6. Nepakankamas, grynai formalus, paviršutiniškas teisėkūros iniciatyvų nusikaltimų prevencijos srityje veiksmingumo vertinimas visų pirma *susijęs su bendra įstatymų leidybos proceso perkrovos problema*. Baudžiamųjų teisės aktų projektų poveikio (veiksmingumo) vertinimas yra šios įtemptos įstatymų leidybos dalis. Tam, kad šiuolaikinio mokslo reikalavimus atitinkantis prevencinis poveikis būtų tinkamai įvertintas, reikia nepalyginti daugiau laiko, nei gali sau leisti mūsų įstatymų leidėjai. Todėl formalizmas ir paviršutiniškas nagrinėjimas tampa priemone, kuria naudodamasi įstatymų leidyba ginasi nuo perkrovos, sudaro galimybę

dirbti toliau. Taip taupomas laikas ir lėšos, leidžiama išsaugoti išteklius kitoms įstatymų leidybos problemoms spręsti.

REKOMENDACIJOS

I. Pagal pirmąją išvadų grupę:

1. Informatikos ir ryšių departamentui prie Vidaus reikalų ministerijos, kaip institucijai, atsakingai už Nusikalstamų veikų žinybinį registrą, būtų tikslinga gerinti institucijų, dalyvaujančių nusikalstamų veikų registracijos procese, kartu ir registruoto nusikalstamumo statistikos vartotojų bendradarbiavimą periodiškai organizuojant ekspertų darbą kartu, aptariant bendrą padėtį ir kylančias problemas.
2. Registracijos problemų esminio sprendimo pagrindą padėtų mokslinis projektas, kurio tikslas būtų išsami esamos nusikalstamų veikų registracijos sistemos analizė ir naujos nusikalstamų veikų registracijos sistemos (tvarkos) parengimas siekiant veiksmingai panaudoti išteklius, skiriamus nusikalstamų veikų registracijai bei tyrimui. Projektas apimtų ir reikiamų teisės aktų pakeitimų, leidžiančių atsisakyti mažareikšmių ir neperspektyvių veikų tyrimo, parengimą, taip pat ir viktimologinių veiksmų, lemiančių nusikalstamų veikų neregistravimą, ištyrimą ir šių veiksmų neutralizatorių sukūrimą.
3. Visos institucijos, tiriančios nusikalstamas veikas, turėtų atsisakyti nusikalstamų veikų išaiškinimo dalies rodiklio, registruotų nusikalstamų veikų lygio ir jo pokyčių, kaip jų darbo *efektyvumą* vertinančių kriterijų. Jos turėtų parengti prioritetų sąrašus, kokias nusikalstamas veikas tirti pirmiausia, ir tam reikalingus teisės aktus. Tada sumažėtų noras slėpti nusikalstamas veikas, jų neregistruoti.
4. Vykdamt institucijų specialistų, susijusių su nusikalstamų veikų registravimu ir registruoto nusikalstamumo vertinimu, kvalifikacijos kėlimą tikslinga įtraukti mokymus, kurių metu jiems būtų atskleista nusikalstamų veikų registracijos svarba ir duomenų tikslumo nauda, kur jie būtų supažindinti su nusikalstamumo matavimo problemomis ir jo vertinimo būdais.

II. Pagal antrąją išvadų grupę:

1. Siekiant padidinti patikimumą išvadų apie nusikalstamumo lygį ir jo kitimą kasmetinėse nusikalstamumo Lietuvoje apžvalgose turi būti naudojami ne tik registruoto nusikalstamumo statistikos, bet ir viktimologinių tyrimų duomenys. Nusikalstamumo lygiui ir jo pokyčiams vertinti rekomenduojama naudoti rodiklį RAS.
2. Nusikalstamumo prevencijos ir kontrolės politikoje siekiant kuo labiau sumažinti nusikalstamų veikų, nuo kurių nukenčia Lietuvos gyventojai, *skaičių*, reiktų poveikį sutelkti į vagysčių, turto sunaikinimo ar sugadinimo, fizinio smurto, viešosios tvarkos pažeidimų ir plėšimų nusikalstamas veikas.
3. Nusikalstamumo prevencijos ir kontrolės politikoje siekiant kuo labiau sumažinti nusikalstamų veikų, nuo kurių nukenčia Lietuvos gyventojai, *turtinę žalą*, reiktų poveikį sutelkti į sukčiavimų, turto sunaikinimų ar sugadinimų ir vagysčių nusikalstamas veikas.
4. Būtina surengti specialistų mokymus siekiant, kad jie įvaldytų integruotą nusikalstamumo stebėjimo sistemą.
5. Reguliariai kasmet atlikti 2S modelio taikymą, siekiant pateikti atskirus nusikalstamumo įverčius (rodiklius). Tiek finansuojanti, tiek ir atliekanti tokį tyrimą įstaiga ar organizacija turi būti nepriklausoma nuo baudžiamojo teisingumo sistemos.

III. Pagal trečiąją išvadų grupę:

1. Remiantis tyrimo išvadomis pradėti kurti ir įgyvendinti integruotą bendravalstybinės ir regioninės nusikalstamumo būklės bei dinamikos stebėsenos (monitoringo) sistemą.
2. Nacionaliniai ir vietiniai sprendimai nusikalstamumo kontrolės srityje, taip pat kuriant baudžiamąją politiką ir nusikalstamumo prevencijos strategiją turi būti priimami integruotos bendravalstybinės ir regioninės nusikalstamumo padėties ir dinamikos stebėsenos (monitoringo) sistemos pagrindu.
3. Atsisakyti dabartinės praktikos spręsti apie nusikalstamumo būklę ir dinamiką remiantis valstybine registruoto nusikalstamumo statistika. Ji turi būti panaudojama tik kaip pagrindinė priemonė nusikalstamoms veikoms, kurios pateko į kriminalinės justicijos akiratį, stebėti ir baudžiamosios justicijos veiklos apimtimis vertinti.

4. Dviejų spindulių – registruoto nusikalstamumo statistikos ir viktimologinių tyrimų duomenų – skirtumas turi būti nagrinėjamas kasmet.
5. Turi būti nustatyta tvarka, pagal kurią numatant nusikalstamumo kontrolės priemonės visos šalies mastu turi būti specialiai išnagrinėtas jų tinkamumas rajonuose, kuriuose nusikalstamumo dinamika iš esmės skiriasi nuo bendros nusikalstamumo Lietuvoje dinamikos.
6. Reikia išsamaus nusikalstamų veikų registravimo praktikos tyrimo, kuris leistų nustatyti, kokie tyrimu nustatyti atskirų nusikaltimų trumpalaikės dinamikos ypatumai susiję ne su realiais pokyčiais, o su latentiniais jų registravimo tvarkos pokyčiais.
7. Reikia išsamaus nusikalstamų veikų registravimo tvarkos tyrimo, kuris leistų nustatyti atskirų probleminių gyventojų grupių registruoto nusikalstamumo pokyčius, kas juos lemia – mažėjantis nusikalstamų veikų skaičius ar sumažėjęs baudžiamosios justicijos dėmesys jų padaromoms nusikalstamoms veikoms.

IV. Pagal ketvirtąją išvadų grupę:

1. Reguliariai atlikti viktimologinius tyrimus, t. y. kasmet, nustatant kalendorinių metų nusikalstamų veikų patirtį.
2. Patvirtinti (aprobuoti) 2S viktimologinių tyrimų metodologiją, ją plėtoti ir pritaikyti prie vietinių (regioninių) teisėsaugos institucijų poreikių (pagal poreikius ir galimybes).
3. Užtikrinti viktimologinių duomenų kaupimą (kaip prielaidą, kuri leis taikyti 2S modelį), pavesti atsakingai organizacijai (pvz., Lietuvos statistikos departamentui) atlikti šią funkciją.
4. Sudaryti sąlygas, kad viktimologinių tyrimų rezultatai būtų prieinami žiniasklaidai, bendruomenės nariams, kad remiantis šiais duomenimis būtų galima vykdyti edukacines, informacines veiklas.

V. Pagal penktąją išvadų grupę:

1. Būtina sukurti bendrąją nusikaltimų prevencijos veiklos Lietuvoje (vykdomų programų ir priemonių) *veiksmingumo užtikrinimo ir kontrolės sistemą*, kuri apibrėžtų nusikaltimų prevencijos priemonių atrankos ir jų įgyvendinimo tvarką, užtikrintų rengiamų ir įgyvendinamų nusikaltimų prevencijos programų veiksmingumo

įvertinimą ir taip leistų nustatyti veiksmingas priemones bei atsi-
sakyti neveiksmingų priemonių.

2. Veiksmingumo vertinimo sistemos sukūrimas nėra vienos dienos užduotis. Tai ilgalaikis ir sunkus darbas. Vienas iš siūlymų yra į šios sistemos kūrimą, kaip vieną iš prioritetinių tikslų, įtraukti į šiuo metu kuriamą ilgalaikį Viešojo saugumo plėtros programos projektą.⁵⁰⁰ Jame būtų tikslinga įtvirtinti šiuos pagrindinius nusikaltimų prevencijos priemonių atrankos principus:

- Į valstybės finansuojamas nusikaltimų prevencijos programas priemonės gali būti įtraukiamos tik tuo atveju, jeigu:
 - atlikta jų veiksmingumo ir sąnaudų bei naudos analizė, remiantis „Numatomo teisinio reguliavimo poveikio vertinimo metodika“⁵⁰¹ ir „Nusikaltimų prevencijos ir kontrolės programų ir priemonių veiksmingumo vertinimo metodika“⁵⁰²;
 - priemonės, kurios nėra ar negali būti patikrintos minėtais metodais arba kurias patikrinus nustatoma, kad jos neatitinka nustatytų kriterijų, neturėtų būti įtraukiamos į valstybės finansuojamas prevencijos programas.
- Prevencijos priemonės, kurios jau buvo numatytos ankstesnėse nacionalinėse nusikaltimų prevencijos programose ir kurias pakartotinai siūloma įtraukti į naują programą, turėtų būti įtrauktos tik tuo atveju, jeigu buvo atliktas jų veiksmingumo vertinimas ir šis įvertinimas parodė, kad jų taikymas padarė įrodomą poveikį nusikalstamumui. Toks įvertinimas turi būti atliktas, naudojant veiksmingumo ir naudingumo

500 Ilgalaikių valstybinių saugumo stiprinimo programų rengimo plane, patvirtintame Lietuvos Respublikos Seimo 2013 m. gruodžio 19 d. nutarimu Nr. XII-724, Vidaus reikalų ministerijai pavesta 2014 m. parengti šią programą, kurios įgyvendinimo laikotarpis numatytas 2015–2025 m. Plačiau žr.: <http://www.lrv.lt/Posed_medz/2013/130605/14.pdf>.

501 Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2012 m. spalio 16 d. nutarimas Nr. 1276 „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2003 m. vasario 26 d. nutarimo Nr. 276 „Dėl sprendimų projektų poveikio vertinimo metodikos patvirtinimo ir įgyvendinimo“ pakeitimo“. *Valstybės žinios*. 2012, Nr. 124-6234.

502 Justickis, V.; Gečėnienė, S.; Čepas, A. Nusikaltimų prevencijos ir kontrolės programų ir priemonių veiksmingumo vertinimo metodika [interaktyvus]. Vilnius: Vidaus reikalų ministerija, 2005 [žiūrėta 2013-11-20]. <http://www.vrm.lt/fileadmin/Padaliniu_failai/Rysiu_su_visuomene_sk/visokie/nusikslt-prewenc-vert-metodika.doc>.

kriterijus, suformuluotus socialinių sąnaudų ir naudos analizės metodinėse gairėse⁵⁰³ ir anksčiau minėtoje nusikalstamumo prevencijos bei kontrolės programų ir priemonių veiksmingumo vertinimo metodikoje.

- Įtvirtinti nuostatą, kad nepripažįstamos veiksmingomis ir efektyviomis priemonės, kurių veiksmingumas ir naudingumas įvertintas vien intuityviais metodais, nuorodomis į šiuolaikiniais veiksmingumo kontrolės metodais nepatikrintą „gerąją praktiką“ ar / ir teoriniais samprotavimais ir išvedžiojimais, t. y. taip, kaip tai daugeliu atvejų daroma dabar. Tik veiksmingumo ir naudingumo vertinimas, atliktas šiuolaikinio prevencijos mokslo metodais, apibendrintais minėtuose šaltiniuose, gali būti pripažįstamas tinkamu.
3. Viešojo saugumo plėtros programos projekte turėtų būti pripažinta būtinybė ir numatytos priemonės nusikaltimų prevencijos priemonių *veiksmingumo vertinimo sistemai sukurti*. Ši sistema turėtų sudaryti organizacinį pagrindą rengiamų nusikaltimų prevencijos programų veiksmingumo įvertinimui bei kontrolei, taip pat metodiniam konsultaciniam darbui, siekiant padėti nusikaltimų prevencijos subjektams įvaldyti šiuolaikinius prevencijos veiksmingumo įvertinimo ir kontrolės metodus, vykdyti eksperimentinį darbą, teikti rekomendacijas dėl valstybės paramai teikiamų projektų.
 4. Užtikrinti mokslo atstovų (kriminologų, kitų prevencijos specialistų) dalyvavimą nusikaltimų prevencijoje (t. y. sukurti *ekspertų tinklą*), ypač atsakingiausiuose jos etapuose – rengiant prevencijos projektus (programas), įvertinant numatomų priemonių veiksmingumą bei įvertinant projekto padarytą prevencinį poveikį. Asmenys, dalyvaujantys rengiant ir įgyvendinant nusikaltimų prevencijos projektus, turi turėti nuolatinę galimybę gauti kvalifikuotą, lengvai prieinamą, konkrečią, visavertę kriminologo ar kito prevencijos specialisto pagalbą. Tai turėtų būti pagalba, susijusi su konkretaus prevencijos projekto rengimu, apskritai su

503 Socialinių sąnaudų-naudos analizės metodinės gairės. Sprendimų poveikio baigiamąjo vertinimo gairės [interaktyvus]. Klaipėda: Klaipėdos banga, 2011 [žiūrėta 2013-11-16]. <http://www.lrv.lt/bylos/VORT/VORT-3/metodines_gaires.pdf>.

- paties prevencijos dalyvio kvalifikacijos kėlimu, informuotumo didinimu, prevencinio darbo įgūdžių formavimu ir tobulinimu.
5. Sukurti nuolatinę *prevencinės veiklos dalyvių kvalifikacijos įgijimo, kėlimo, įvertinimo ir sertifikavimo sistemą*. Šios sistemos pamatas turėtų būti kvalifikacinių reikalavimų prevencijos dalyviams nustatymas ir įtvirtinimas. Galėtų būti apibrėžiami kiekvienos prevencinio darbo pakopos kvalifikaciniai reikalavimai, numatant, kokias būtinas kriminologijos ir nusikaltimų prevencijos žinias bei gebėjimus reikia turėti šios kategorijos nusikaltimų prevencijos specialistams; sudaryti galimybę prevencijos veiklos dalyviams įvertinti jų žinių lygį ir tinkamumą vykdyti prevencinį darbą šiuolaikinio mokslo reikalavimų lygiu. Asmenims, norintiems patvirtinti savo kvalifikaciją, sudaryti galimybę sertifikuoti savo žinių atitiktį tam tikros kategorijos reikalavimams, laikant atitinkamą egzaminą. Šio siūlymo autoriai atkreipė dėmesį į mėgėjiškumo prevencijos veikloje įsivyravimą ir pabrėžė, kad kvalifikacijos sistemos organizavimas smarkiai prisidėtų prie prevencijos dabartinio metodinio ir mokslinio lygio užtikrinimo.
 6. Kitas neatsiejamas nusikaltimų prevencijos modernizavimo Lietuvoje žingsnis – *pereiti prie griežtesnių nusikaltimų prevencijos projektų finansavimo sąlygų*, remiantis kuriomis nebūtų remiami prevencijos projektai, neatitinkantys šiuolaikinio mokslo veiksmingumo užtikrinimo reikalavimų. Kartu svarbu sukurti įgyvendinamų nusikaltimų prevencijos priemonių (projektų) vertinimo ir stebėjimo sistemą, kuri būtų nukreipta pirmiausia į valstybės remiamus nusikaltimų prevencijos projektus ir programas.
 7. Reikia iš esmės pagerinti prevencijos dalyvių galimybes pasinaudoti prevencijos mokslo ir praktikos laimėjimais, užtikrinant galimybę operatyviai susipažinti su šiuolaikinio prevencijos mokslo pasiekimais ir geriausia patirtimi. Tuo tikslu būtų tikslinga *sukurti informacinę sistemą*, kuriame būtų renkami, sisteminami ir aprašomi bei komentuojami nusikaltimų prevencijos projektai (užsienio šalyse ir Lietuvoje), atitinkantys dabartinius nusikaltimų prevencijos mokslo reikalavimus.

Panaudotos literatūros sąrašas

Mokslinė literatūra:

1. Abramavičius, A. *Baudžiamoji teisė: bendroji dalis*. Vadovėlis. Vilnius: Eugrimas leidykla, 1996.
2. Aebi, M. Crime Trends in Europe from 1990 to 2001. *Crime and Crime Control in an Integrating Europe*. Helsinki: European Institute for Crime Prevention and Control, affiliated with the United Nations (HEUNI), 2004.
3. Aebi, M. *et al. Comparing Crime Data in Europe: Official Crime Statistics and Survey Based Data*. Brussels: VUB University Press, 2009.
4. Aebi, M.; Killias, M.; Tavares, T. Comparing Crime Rates: the International Crime (Victim) Survey, the European Sourcebook of Crime and Criminal Justice Statistics, and Interpol Statistics. *International Journal of Comparative Criminology*. 2002, 2 (1).
5. Albrecht, P-A. *Kriminologie*. 2 Auflage Verlag C.H. Beck München, 2002.
6. Alešiūnaitė, K. *et al. International Crime Victim Survey in Vilnius (Lithuania) 2000. Final report*. Vilnius: Ministry of Justice of the Republic of Lithuania, Law Institute, 2001.
7. Ami, D.; Bartczak, A.; Chilton, S. *et al. Final report on the monetary valuation of mortality and morbidity risks from air pollution, a part of the NEEDS project done under the 6th Framework Programme* [interaktyvus]. 2006 [žiūrėta 2010-08-18]. <http://www.needs-project.org/docs/results/RS1b/NEEDS_RS1b_D6.7.pdf>.
8. Anderson, D. A. The aggregate burden of crime. *Journal of Law and Economics*. 1999, 42 (2): 611–642.
9. Andriulis, V. *Nusikaltimų prevencijos patirtis Lietuvoje 1918-1940 m.: antologinė apžvalga*. Vilnius: Justitia, 2000.
10. Babachinaitė, G. *et al. International Crime Victim Survey in Lithuania 1997, Final Report*. Vilnius: Law Institute, 1997.
11. Babachinaitė, G. *et al. Kriminologija*. Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, 2010, p. 149–160.

12. Babachinaitė, G. *et al.* *Nusikalstamumas Lietuvoje ir jo prognozė iki 2015 m.* Monografija. Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, 2008.
13. Bakševičienė, R. Įstatymų efektyvumo sociologiniai aspektai (baudžiamųjų įstatymų tyrimo pagrindu). Daktaro disertacija. Vilnius, 2003.
14. Beccaria C. *An Essay on Crimes and Punishments*. Philadelphia: Niclin, 1974.
15. Beccaria. *Septini žingsniai į sėkmingą nusikaltimų prevencijos projektą [interaktyvus]*. Žemutinės Saksonijos žemės Nusikaltimų prevencijos taryba, 2007 [žiūrėta 2013-10-11]. <<http://www.beccaria-standards.net/Media/Beccaria-Standards-litauisch.pdf>>
16. Bezlov, T. *et al.* *Crime Trends in Bulgaria: Police Statistics and Victimization Surveys*. Sofia: Center for the Study of Democracy, 2005.
17. Biderman, A. D.; Lynch, J. P. *Understanding crime incidence statistics. Why the UCR diverges from the NCS*. New York: Springer, 1991.
18. Bijleveld, C. C. J. H.; Smit, P. R. Crime and Punishment in the Netherlands, 1980-1999. *Crime and Justice*, 2005, 33.
19. Birger, H. Evidence based practice: An analysis based on the philosophy of science. *Journal of the American Society for Information Science and Technology*. 2011, 62 (7): 1301–1310.
20. Brand, S.; Price, R. The Economic and Social Costs of Crime. *Home Office Research Study No. 217*, 2000.
21. Budd, T. *et al.* Young people and crime: finding from the 2004 Offending, Crime and Justice Survey. *Home Office Statistical Bulletin*. 2005, 20/05.
22. Burgess, A.; Regehr, Ch.; Roberts, A. *Victimology: Theories and Applications*. Jones & Bartlett Publishers, 2009.
23. Canter, D. *Criminal Psychology*. London: Hodder Education, 2008.
24. Chesney-Lind, M.; Pasko, L. *The Female Offender: Girls, Women, and Crime*. Thousand Oaks, CA: Sage Publications, 2004.
25. Constanzo, M. *Psychology Applied to Law*. Australia: Thomson, 2004.
26. Cooley, D. *Prison Violence in the Correctional Service of Canada: An Analysis of Security Incidents and Cross-Jurisdictional Data*. Ottawa: Research and Statistics Branch, Correctional Service of Canada, 1990.
27. Cotterrell, R. *Law, Culture and Society: Legal Ideas in the Mirror of Social Theory*. Aldershot: Ashgate, 2006.

28. Czabański, J. The Feasibility of Cost of Crime Estimations in Eastern Europe – The Case of Poland. *European Journal on Criminal Policy and Research*. 2009, 15: 327–342.
29. Čepas, A.; Pavilonis, V. *Ankstyvoji nepilnamečių nusikalstamumo prevencija*. Vilnius: Mintis, 1973.
30. Dapšys, A.; Babachinaitė, G. et al. *Tarptautinis viktimologinis tyrimas Lietuvoje 1997 m. (Baigiamoji ataskaita) [interaktyvus]*. Vilnius: Teisės institutas, 1997 [žiūrėta 2014-03-28]. <<http://www.nplc.lt/lit/pub/pub045.doc>>.
31. Davies, H.; Nutley, S.; Smith, P. (Eds.) *What Works? Evidence-Based Policy and Practice in Public Services*. Bristo, UK: Policy Press, 2002.
32. Dobryninas, A. *Virtuali nusikaltimų tikrovė*. Vilnius: Eugrimas, 2001.
33. Dobryninas, A.; Katuoka, S. *Mirties bausmė Lietuvoje: teisiniai ir sociologiniai aspektai*. Vilniaus: Lietuvos žmogaus teisių centras, 1999.
34. Dubourg, R.; Hamed, J.; Thorns, J. *The economic and social costs of crime against individuals and households 2003/04. Home Office online report 30/05 [interaktyvus]*. London: Home Office, 2005 [žiūrėta 2012-03-28]. <<http://www.homeoffice.gov.uk/rds/pdfs05/rdsolr3005.pdf>>.
35. Durose, M. R.; Langan, P. A.; Smith, E. L. *Contacts Between Police And The Public, 2005*. Washington: Bureau of Justice Statistics, 2007.
36. Esmein, A. *A History of Continental Criminal Procedure, with Special Reference to France (Classic Reprint)*. London: Forgotten Books, 2012.
37. Farrington, D. P.; Langan, P. A. Changes in Crime and Punishment in England and America in the 1980s. *Justice Quarterly*. 1992, 9: 5–46.
38. Farrington, D. P.; Dowds, E. A. Disentangling crime behavior and police reaction. In Farrington & J.Gunn (Eds) *Reactions to Crime*. Chichester: Wiley, 1985.
39. Fedosiukas, O. Baudžiamoji atsakomybė kaip kraštutinė priemonė (ultima ratio): teorija ir realybė. *Jurisprudencija*. 2012, 19(2): 715–738.
40. Fitzgerald, D. et al. *Policing for London*. Cullompton: Willan Publishing, 2002.
41. Flatley, J. et al. (editors). *Crime in England and Wales 2009/10. Findings from the British Crime Survey and police recorded crime (Second Edition)*. London: Home Office statistical Bulletin. 2010, 12/10.

42. Flatley, J. *et al.* Crime in England and Wales 2008/09. Findings from the British Crime Survey and police recorded crime. *Home Office statistical Bulletin*. 2009, 11/09 (1).
43. Gannon, M.; Mihorean, K. Criminal victimization in Canada - 2004. *Juristat*. 2005, 25 (7). Ottawa: Statistics Canada, Canadian Center for Justice Statistics.
44. Goldman, A. Interpretation psychologized. *Mind and Language*. 1989, 4 (3): 161–185.
45. Gordon, R. Folk Psychology as Simulation. *Mind and Language*. 1986, 1: 158–171.
46. Gordon, R. Intentional Agents Like Myself. *Perspectives on Imitation: From Neuroscience to Social Science*. Hurley & N. Chater (eds.). Cambridge, MA: MIT Press, 2004 (2).
47. Green, P.; Rutherford, A. (eds). *Criminal Policy in Transition*. Oxford: Hart Publishing, 2000.
48. Gruodytė, E. Takoskyra tarp administracinio teisės pažeidimo ir nusikalstamos veikos viešosios tvarkos sektoriuje. *Jurisprudencija*. 2007, 8 (98): 89–94.
49. Gruszczynska, B.; Gruszczynski, M. Crime in Enlarged Europe: Comparison of Crime Rates and Victimization Risks. *Transition Studies Review*. 2005, 12 (2).
50. *High Tech Crimes within the EU: Old crimes new tools, new crimes new tools. Threat Assessment 2007*. [interaktyvus] Hague: Europol, High Tech Crime Centre, 2007 [žiūrėta 2013-11-28]. <http://www.enisa.europa.eu/activities/cert/events/files/ENISA_Europol_threat_assessment_2007_Dileone.pdf>
51. Hope, S. Scottish Crime and Victimization Survey. Calibration exercise: a comparison of survey methodologies. Research report for the Scottish executive [interaktyvus]. Edinburgh, 2005 [žiūrėta 2010-04-15]. <<http://www.scotland.gov.uk/Resource/Doc/47121/0020932.pdf>>.
52. Hough, M. Research on victimisation and insecurity in Britain. In Zauberman R. (ed.) *Victimisation and Insecurity in Europe: A Review of Surveys and Their Use*. Brussels: VUB Press, 2008, p. 65–86.
53. Hough, M.; Mayhew, P. The British Crime Survey: first report. *Home Office Research Study 76*. London: HMSO, 1983.

54. Hough, M.; Norris P. Comparisons between survey estimates of crime and crimes recorded by the police: the UK position. In Philippe Robert (ed.) *Comparing Crime Data in Europe*. Brussels: VUBpress. 2009, p. 103–126.
55. Johnson, H. A.; Wolfe, N. T.; Jones, M. *History of Criminal Justice*. Newark, NJ: LexisNexis Matthew Bender, 2008.
56. Jovaišas, K. Žmogaus garbė ir orumas: interpretavimo ir gynimo problemos. *Teisės problemos*. 2004 1 (43): 71–90.
57. Justickaja, S. Nusikaltimų prevencija Lietuvoje: perėjimas nuo „sensorinės“ (jutiminės) prie įrodymais grindžiamos nusikaltimų prevencijos. *Teisės problemos*. 2011, 1 (71): 81–108.
58. Justickaja, S.; Nikartas, S. *Nusikaltimų prevencijos programų (projektų) veiksmingumo užtikrinimo problemos Lietuvoje*. Tyrimo ataskaita. Lietuvos teisės institutas, 2010.
59. Justickis, V. Does the Law Use Even a Small Proportion of What Legal Psychology has to Offer? *Psychology and Law: Bridging the Gap* (Ed. by David Canter and Rita Žukauskienė). Aldershot-Burlington: Ashgate, 2007, p. 223–239.
60. Justickis, V. *Kriminologija. 1 dalis*. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas ir Vytauto Didžiojo universitetas, 2001.
61. Justickis, V. *Kriminologija. Kriminologinis prognozavimas. Nusikaltimų prevencija*. Vadovėlis. 2 dalis. Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, 2004.
62. Justickis, V. et al. Situacinės nusikaltimų prevencijos taikymo praktikos ir plėtros galimybių Lietuvoje analizė ir pasiūlymų parengimas [interaktyvus]. Vilnius: Vidaus reikalų ministerija, 2008 [žiūrėta 2013-11-20]. <http://www.google.lt/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&frm=1&source=web&cd=1&ved=0CCcQFjAA&url=http%3A%2F%2Fwww.vrm.lt%2Ffileadmin%2Fpadaliniu_failai%2FViesojo_saugumo_dep%2Fanalizes%2FSituacines_prevencijos_analize.doc&ei=857fUv7xC-iJ7Ab64YHAAw&usg=AFQjCNEe8A5KK8p9w_8qE7dVgsh8mDmoIQ&sig2=QhYdhD24vX_i-fvq6NXXlA>.
63. Justickis, V.; Danišauskas G. Problem of the incompatibility between the law and psychology and the use of psychological knowledge in the law. *Teisė*. 2012, 85: 18–32.
64. Justickis, V.; Gečėnienė, S.; Čepas, A. Nusikaltimų prevencijos ir kontrolės programų ir priemonių veiksmingumo vertinimo metodika [interaktyvus]. Vilnius: Vidaus reikalų ministerija, 2005 [žiūrėta 2013-

- 11-20]. <http://www.vrm.lt/fileadmin/Padaliniu_failai/Rysiu_su_visuomene_sk/visokie/nusikslt-prevenc-vert-metodika.doc>.
65. Justickis, V.; Kurapka, V. Use of official data of state institutions in the scientific research of the population security. *Jurisprudencija*. 2010, 3 (121): 283–294.
66. Justickis, V.; Plenta, J.; Gudalienė, N. Research application mechanisms in medical practice. *SOCIN 2012: 1st international interdisciplinary conference on social innovations: abstracts' book of Mykolas Romeris University research days 2012 "Social innovations: theoretical and practical insights"* [interaktyvus]. Vilnius: Mykolas Romeris University, 2012, p. 266–267. [žiūrėta 2012-03-28]. <http://socin2012.home.mruni.eu/wp-content/uploads/2012/05/D_2012-10-23.pdf>.
67. *Kaip vertinti prevencijos efektyvumą? Psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo prevencijos priemonių vertinimo metodinės rekomendacijos* [interaktyvus]. Vilnius: Narkotikų kontrolės departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės, 2007 [žiūrėta 2013-12-15]. <file:///C:/Documents%20and%20Settings/User/My%20Documents/Downloads/LT02_Lithuania_NKD-kaip_vertinti_prevenc_efekt.indd.pdf>
68. Kalpokas, V. Nusikaltimai elektroninių duomenų ir informacinių sistemų saugumui. *Registruotas ir latentinis nusikalstamumas Lietuvoje: tendencijos, lyginamieji aspektai ir aplinkos veiksniai*. Teisės instituto mokslo tyrimai, 7 tomas. Vilnius: Eugrimas, 2011, p. 168–183.
69. Karmen, A. *Crime Victims: An Introduction to Victimology*. Belmont: Wadsworth Publishing, 2003.
70. Keith, W. M.; Lundberg, C.O. *The Essential Guide to Rhetoric*. Boston: Bedford/St. Martin's, 2008.
71. Kershaw, C.; Nicholas, S.; Walker, A. (eds). Crime in England and Wales 2007/08. Findings from the British Crime Survey and police recorded crime. *Home Office statistical Bulletin*. 2008, 07/08.
72. Kinsey, R. *Merseyside Crime Survey: First Report*. Liverpool: Merseyside Metropolitan Council, 1984.
73. Kiškis, A. Nusikalstamumas Lietuvoje: ko neparodo oficialioji statistika? *Jurisprudencija*. 2008, 11 (113).
74. Kiškis, A. Registruoto nusikalstamumo statistikos ir viktimologinių tyrimų duomenų kompleksinio panaudojimo problemos. *Socialinių mokslų studijos*. 2012, 4 (2): 697–717.

75. Kury, H.; Brandenstein M. „Naujojo poreikio bausti“ klausimu – ar griežtesnės baudmės yra veiksminga nusikalstamumo priemonė? *Teisės problemos*. 2009, 2 (64): 5–61.
76. Lauritsen, J. L. Criminal victimization in the United States: Trends and Patterns in Risks. In *Towards a Safer Society*. L. Sabbadini, M. Muratore, and G. Tagliacozzo (eds). [interaktyvus]. Roma: Istituto Nazionale de Statistica (ISTAT). 2009, 19: 67–82 [žiūrėta 2010-09-28]. <http://www3.istat.it/dati/catalogo/20100324_00/essays19_2009_towards_a_Safer_Society.pdf>.
77. Lauritsen, J. L.; Schaum, R. J. *Crime and Victimization in the Three Largest Metropolitan Areas, 1980-98*. Washington, DC: U.S. Department of Justice, 2005.
78. Lietuvos gyventojų faktinė nusikalstamų veikų patirtis 2004 metais. (Nusikalstamumo prevencijos Lietuvoje centro 2005 metų viktimologinis tyrimas) [interaktyvus]. Vilnius: NPLC, 2005 [žiūrėta 2014-03-28]. <<http://www.nplc.lt/lit/tyr/tyr006-NPLC-2005m-vikt-tyr.pdf>>.
79. Lietuvos korupcijos žemėlapis [interaktyvus]. Vilnius: Vilmorus, 2011 [žiūrėta 2012-05-26]. <http://www.stt.lt/documents/soc_tyrimai/Korupcijos_zemelapis.pdf>.
80. Lynch, P. L. Problems and promise of victimization surveys for cross-national research. *Crime and Justice*. 2006 (34): 229–287.
81. Lundman, R. J. *Prevention and Control of Juvenile Delinquency*. New York: Oxford University Press, 2001.
82. MacDonald, Z. Revisiting the Dark Figure: A Microeconomic Analysis of the Under-Reporting of Property Crime and Its Implications. *British Journal of Criminology*. 2001, 41.
83. MacKenzie, D. L. Criminal justice and crime Prevention. In Sherman L.W., Gottfredson D., MacKenzie D. *Preventing crime: What works, what doesn't, what's promising. A report to the United States congress* [interaktyvus]. NCJRS, 1998 [žiūrėta 2013-12-15]. <<https://www.ncjrs.gov/works/>>
84. Maguire, M.; Morgan, R.; Reiner, R. (eds). *Oxford Handbook of Criminology*. 5th Edition. London: Oxford University Press, 2012.
85. Mayhew, P. Counting the costs of crime in Australia. *Trends and issues in crime and criminal justice*. 2003, 247.

86. Mandl, M.; Dierx, A.; Ilzkovitz, F. The effectiveness and efficiency of public spending. *European Economy. Economic Papers* 301, 2008, p. 1–34. [interaktyvus]. Brussels: Directorate-General for Economic and Financial Affairs, European Commission [žiūrėta 2013-11-18]. <http://ec.europa.eu/economy_finance/publications/publication11902_en.pdf>
87. Martinson, R. “What Works? Questions and Answers About Prison Reform. *The Public Interest*. 1974, 35.
88. *Measuring Crime Victimization, Australia: The Impact of Different Collection Methodologies*, 2002 [interaktyvus]. Canberra: Australian Bureau of Statistics, 2004 [žiūrėta 02-05-2011]. <<http://www.abs.gov.au/Ausstats/abs%40.nsf/b06660592430724fca2568b5007b8619/c7a5db6a3c9f49baca256e30007c91e2!OpenDocument>>.
89. Mercer, J.; Pignotti, M. Shortcuts cause errors in systematic research syntheses. *Scientific Review of Mental Health Practice*. 2007, 5 (2): 59–77.
90. *Merriam-Webster’s Collegiate Dictionary* [interaktyvus]. Springfield: Merriam-Webster Inc [žiūrėta 2013-11-26]. <<http://www.merriam-webster.com/dictionary/rhetorical>>.
91. Miller, T. R.; Cohen, M.; Wiersema, B. *Victim Costs and Consequences: A New Look*. Washington: US Department of Justice, 1996.
92. Minton, T. D. *et al.* Criminal Victimization and Perceptions of Community Safety in 12 Cities, 1998. *Bureau of Justice Statistics* [interaktyvus]. May 1999. Washington: U.S. Department of Justice. [žiūrėta 2014-03-28]. <<http://www.bjs.gov/content/pub/pdf/cvpcs98.pdf>>
93. Mirrlees-Black, C.; Ross, A. *Crime agents retail and manufacturing premises: Findings from the 1994 commercial victimization survey Home Office Study*, 146. London: Her Majesty’s Stationery Office, 1995.
94. Moriarty, L. J.; Jerin, R. A. (eds). *Current Issues in Victimology Research*. 2nd edition. Durham, NC: Carolina Academic Press, 2008.
95. Nieuwbeerta, P. (eds). *Crime victimization in comparative perspective Results from the International Crime Victims Survey, 1989-2000*. Hague: Boom Legal Publishers, 2002.
96. NSW Women’s Coordination Unit. *Costs of Domestic Violence*. Sydney: NSW Women’s Coordination Unit, 1991.
97. *Nusikalstamų veikų patirtis Lietuvoje 2005 metais* (Nusikalstamumo prevencijos Lietuvoje centro 2006 metų viktimologinis tyrimas)

- [interaktyvus]. Vilnius: NPLC, „VILMORUS“, 2006 [žiūrėta 2014-03-28]. <<http://www.nplc.lt/lit/tyr/tyr005.htm>>.
98. *Nusikalstamų veikų patirtis Lietuvoje 2006 metais* (Nusikalstamumo prevencijos Lietuvoje centro 2007 metų viktimologinis tyrimas) [interaktyvus]. Vilnius: NPLC, „VILMORUS“, 2007 [žiūrėta 2014-03-28]. <<http://www.nplc.lt/lit/tyr/tyr004.pdf>>.
99. *Nusikaltimų prevencijos iniciatyvų vertinimas* [interaktyvus]. Briuselis: Europos nusikalstamumo prevencijos tinklas. ENPT priemonių rinkinys Nr. 3 [žiūrėta 2014-03-15]. <file:///C:/Documents%20and%20Settings/User/My%20Documents/Downloads/20140310%20ToolboxManual_TranslationLT.pdf>.
100. Okrent, D. *Last Call: The Rise and Fall of Prohibition*. New York: Scribner, 2010.
101. Peršak, N. *Criminalising Harmful Conduct: The Harm Principle, its Limits and Continental Counterparts*. New York: Springer, 2007.
102. Pesliakas, V. *Lietuvos baudžiamoji teisė*. Pirmoji knyga. Vilnius: Justitia, 2006.
103. Platonas. *Dialogai* [Sokrato apologija. Kritonas. Fedonas]. Vilnius: Vaga, 1968.
104. Pocienė, A. Baudžiamosios politikos įtaka nusikalstamumui. *Baudžiamoji politika Lietuvoje: tendencijos ir lyginamieji aspektai* (vyr. moksl. red. G. Sakalauskas). Vilnius: Teisės institutas, 2012, p. 112–130.
105. Posselt, H. Measuring violence against women in Australia. *Statistical Journal of the UN Economic Commission for Europe*. 2005, 22: 239–253.
106. Rand, M. R. Criminal Victimization, 2008. *Bureau of Justice Statistics* [interaktyvus]. Washington: U.S. Department of Justice Office of Justice, 2009 (2). [žiūrėta 2010-09-11]. <<http://bjs.ojp.usdoj.gov/content/pub/pdf/cv08.pdf>>.
107. Rand, M. R. Special Report. Violence-Related Injuries Treated in Hospital Emergency Departments. *Bureau of Justice Statistics* [interaktyvus]. Washington: U.S. Department of Justice Office of Justice, 1997 (August) [žiūrėta 2010-09-28]. <<http://bjs.ojp.usdoj.gov/content/pub/pdf/VRITHED.PDF>>.
108. *Rhetoric by Aristotle*. Translated by W. Rhys Roberts. A Penn State Electronic Classics Series Publication. The Pennsylvania State University, 2010.

109. Rollings, K. Counting the costs of crime in Australia: a 2005 update. *Research and Public Policy Series No 91* [interaktyvus]. 2008 [žiūrėta 2010-11-09]. <<http://www.aic.gov.au/publications/currentproc.20series/rpp/81-99/rpp91.aspx>>.
110. Rosenfeld, S. *Common Sense: A Political History*. N.Y.: President and Fellow of Harvard College, 2011.
111. Rousseau, D. *The Oxford Handbook of Evidence-based Management*. London: Oxford University press, 2012.
112. Sakalauskas, G. Baudžiamosios politikos tradicija ir tendencijos Lietuvoje. *Pranešimas konferencijoje „Baudžiamoji politika Lietuvoje: tendencijos ir lyginamieji aspektai“* [interaktyvus]. Vilnius: Teisės institutas, 2012 [žiūrėta 2012-10-10]. <<http://www.teise.org/data/2012-10-30-Sakalauskas.pdf>>.
113. Sakalauskas, G. et al. *Baudžiamoji politika Lietuvoje: tendencijos ir lyginamieji aspektai*. Vilnius: Teisės institutas, 2012.
114. Sakalauskas, G. et al. *Registruotas ir latentinis nusikalstamumas Lietuvoje: tendencijos, lyginamieji aspektai ir aplinkos veiksniai*. Vilnius: Eugrimas, 2011.
115. Schneider, H. J. Victimological developments in the world during the past three decades (I): A Study of comparative victimology. *International journal of offender therapy and comparative criminology*, 2001 (45): 449–468.
116. Sherman L. W. et al. *Preventing Crime: What Works, What Doesn't, What's Promising*. A Report To The United States Congress Prepared for the National Institute of Justice [interaktyvus]. Department of Criminology and Criminal Justice University of Maryland, 1997 [žiūrėta 2013-12-02]. <http://www.rolim.com.br/2002/_pdfs/ing.pdf>.
117. Skogan, W. G. *Contacts between Police and Public: Findings from the 1992 British Crime Survey. Home Office Research Study No. 134* [interaktyvus]. London: Home Office, 1994 [žiūrėta 27-01-2012]. <www.homeoffice.gov.uk/rds/pdfs05/hors134.pdf>.
118. Smith, D. *Police and People in London: I. A Survey of Londoners*, London. London: Policy Studies Institute, 1983.
119. Smith, R.; Budd, C. Consumer fraud in Australia: costs, rates and awareness of the risks in 2008. *Trends and issues in crime and criminal justice no. 382* [interaktyvus]. Canberra: Australian Institute of Criminology, 2009 [žiūrėta 2010-08-18]. <<http://www.aic.gov.au/en/publications/currentproc.20series/tandi/381-400/tandi382/viewproc.20paper.aspx>>.

120. Smith, S. K. *et al.* Criminal Victimization and Perceptions of Community Safety in 12 Cities, 1998 [interaktyvus]. *Bureau of Justice Statistics, Office of Community Oriented Policing Services*. Washington: U.S. Department of Justice, Office of Justice programs, 1999. [žiūrėta 2010-09-03]. <<http://www.bjs.gov/content/pub/pdf/cvpcs98.pdf>>.
121. *Socialinių sąnaudų-naudos analizės metodinės gairės. Sprendimų poveikio baigiamojo vertinimo gairės* [interaktyvus]. Klaipėda: Klaipėdos banga, 2011 [žiūrėta 2013-11-16]. <http://www.lrv.lt/bylos/VORT/VORT-3/metodines_gaires.pdf>.
122. Sorensen, D. Comparing Police-Reported and Victim Survey-Based Trends in Assault in Four Nordic Countries, 1980-2006. *Annual meeting of the ASC Annual Meeting, Philadelphia Marriott Downtown*. Philadelphia, PA, Nov 04, 2009.
123. Sparks, R.; Genn, H. D. *Surveying Victims*. London: Wiley, 1977.
124. Sprendimų poveikio vertinimo priemonių analizė Lietuvoje ir užsienio šalyse: tyrimo ataskaita (2010) [interaktyvus]. Vilnius: Europos socialiniai, teisiniai ir ekonominiai projektai – ESTEP; viešojo įstaiga „Viešosios politikos ir vadybos institutas – VPVI“ ir „Jacobs and Associates“ [žiūrėta 2011-11-16]. <<http://www.lrv.lt/bylos/VORT/VORT-3/gerosios%20praktikos%20ataskaita.pdf>>.
125. Tarling, R.; Morris, K. Reporting Crime to the Police. *British Journal of Criminology*. 2010, 50 (3).
126. The Hague Programme: strengthening freedom, security and justice in the European Union Council Decision of 17 February 2005 renewing the term of office of the President of the Office for Harmonisation in the Internal Market (2005/C 53/01). *Official Journal of the European Union* [interaktyvus]. 2005/C 053/1: 1-15 [žiūrėta 2012-03-04]. <<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2005:053:0001:0014:EN:PDF>>.
127. The Mainstreaming Methodology for the Estimation of the Costs of Crime (MMECC) project [interaktyvus]. [žiūrėta 2010-08-18]. <www.costofcrime.org>.
128. *The Swedish Crime Survey 2009: Victimization, fear of crime and public confidence in the criminal justice system* [interaktyvus]. Stockholm: Brottsförebyggande rådet, 2010 [žiūrėta 2010-06-11]. <http://www.bra.se/download/18.cba82f7130f475a2f1800022472/2010_swedish_crime_survey_2009.pdf> .

129. Uscila, R. *Viktimologijos pagrindai*. Mokslinis-metodinis leidinys. Vilnius: Mokslo aidai, 2005.
130. Uscila, R. Viktimologiniai aspektai nusikaltėlio resocializacijos procese. *Pranešimas tarptautinėje konferencijoje „Nuteistųjų resocializacija: korekcinių programų diegimas ir plėtra Lietuvos bausmių vykdymo sistemoje“, vykusioje 2010-09-24 [interaktyvus].* Vilnius: VŠĮ „Globali iniciatyva psichiatrijoje“ [žiūrėta 2010-12-15]. <http://gip-vilnius.lt/lt/kitos_naujienos/konferencija_nuteistuju_resocializacija_korekciniu_programu_diegimas_ir_pletra_lietuvos_bausmiu_vykdyimo_sistemoje>.
131. Vaičaitis, V. A. Ekonominė teisės analizė ir Lietuva. *Justitia*. 2000, 1 (25).
132. Van Dijk, J. Approximating the Truth about Crime. Comparing crime data based on general population surveys with police figures of recorded crimes [interaktyvus]. Assessing Deviance, Crime and Prevention in Europe. 2009, p. 18 [žiūrėta 2010-09-28]. <http://odel.irevues.inist.fr/crimprev/docannexe/file/67/brochure_wp7_n_4_va.pdf>.
133. Van Dijk, J. J. M.; Van Kesteren, J. N.; Smit, P. *Criminal victimisation in international perspective: Key findings from the 2004–2005 ICVS and EU ICS*. The Hague: Boom Legal Publishers, 2008.
134. Van Dijk, J.; Mayhew, P.; Killias, M. *Experiences of Crime across the World: Key findings of the 1989 international crime survey*. Netherlands: Kluwer, 1990.
135. Van Kesteren, J. N.; Mayhew, P.; Nieuwbeerta, P. *Criminal Victimisation in Seventeen Industrialised Countries: Key-findings from the 2000 International Crime Victims Survey*. The Hague: Ministry of Justice, 2000.
136. *Viktimizacijos patirtis Lietuvoje 2007 metais* (Nusikalstamumo prevencijos Lietuvoje centro 2008 metų viktimologinis tyrimas) [interaktyvus]. Vilnius: NPLC, VILMORUS, 2008 [žiūrėta 2014-03-28]. <<http://www.nplc.lt/centrov/reng/ren002/ren002-tyrimo-ataskaita.doc>>.
137. *Visuotinė lietuvių enciklopedija*. T. III (Beketeriai-Chakasai). Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2003.
138. Walker, J. *Crimes against Businesses in Australia, Trends and Issues No. 45*. Canberra: Australian Institute of Criminology, 1995.
139. Walker, J. Estimates of the Costs of Crime in Australia in 1996. *Trends and issues in crime and criminal justice*. 1997, 72.
140. Walker, J. *The First Australian National Survey of Crimes against Businesses*. Canberra: Australian Institute of Criminology, 1994.

141. Walker, J.; Dagger, D. *National Corrections Management Information 1991-92*. Canberra: Australian Institute of Criminology, 1993.
142. Wilson, J. Q.; Patersilia, J. (eds). *Crime and Public Policy*. New York: Oxford University Press, 2011.

Teisės aktai:

1. Communication from the Commission to the European Parliament, the Council and the European Economic and Social Committee - Developing a comprehensive and coherent EU strategy to measure crime and criminal justice: an EU Action Plan 2006-2010. COM/2006/0437.
2. Declaration of the Dublin Conference on Organised Crime. Doc. 16302/03 CRIMORG 96 of 19 Dec 2003.
3. Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas. *Valstybės žinios*. 2000, Nr. 89-2741.
4. Lietuvos Respublikos Seimo 2003 m. kovo 20 d. nutarimas Nr. IX-1383 „Dėl nacionalinės nusikaltimų prevencijos ir kontrolės programos patvirtinimo“. *Valstybės žinios*. 2003, Nr. 32-1318.
5. Lietuvos Respublikos Seimo 2010 m. lapkričio 4 d. nutarimas Nr. XI-1078 „Dėl nacionalinės narkotikų kontrolės ir narkomanijos prevencijos 2010–2016 metų programos patvirtinimo“. *Valstybės žinios*. 2010, Nr. 132-6720; 2012, Nr. 49-2377.
6. Lietuvos Respublikos Seimo 2011 m. birželio 16 d. nutarimas Nr. XI-1457 „Dėl Lietuvos Respublikos nacionalinės kovos su korupcija 2011–2014 metų programos patvirtinimo“. *Valstybės žinios*. 2002, Nr. 10-355; 2011, Nr. 77-3727; 2013, Nr. 125-6372.
7. Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministro 2003 m. gegužės 8 d. įsakymas Nr. 1V-160 „Dėl Statistinių kortelių apie Nusikalstamų veikų žinybinio registro objektus pildymo, registravimo, teikimo ir saugojimo instrukcijos patvirtinimo“. *Valstybės žinios*. 2003, Nr. 50-2230; 2006, Nr. 79-3118; 2008, Nr. 37-1349; 2009, Nr. 145-6447; 2011, Nr. 26-1269; 2013, 63-3156.
8. Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministro 2007 m. rugsėjo 26 d. įsakymas Nr. 1V-335 „Dėl Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministro 2003 m. birželio 30 d. įsakymo Nr. 1V-264 „Dėl nusikalstamų veikų, jas padariusių asmenų bei nukentėjusių asmenų pagrindinių statistinių rodiklių formavimo taisyklių patvirtinimo“ pakeitimo“. *Valstybės žinios*. 2007, Nr. 103-4229.

9. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2003 m. vasario 26 d. nutarimas Nr. 276 „Dėl Sprendimų projektų poveikio vertinimo metodikos patvirtinimo ir įgyvendinimo“. *Valstybės žinios*. 2003, Nr. 23-975; 2007, Nr. 40-1488; 2008, Nr. 134-5207; 2009, Nr. 26-1017, Nr. 114-4843, Nr. 121-5213; 2010, Nr. 15-709.
10. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2005 m. gegužės 19 d. nutarimas Nr. 558 „Dėl Prekybos žmonėmis prevencijos bei kontrolės 2005–2008 metų programos patvirtinimo“. *Valstybės žinios*. 2005, Nr. 65-2333; 2007, Nr. 42-1586.
11. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2008 m. balandžio 24 d. nutarimas Nr. 392 „Dėl nacionalinės smurto prieš vaikus prevencijos ir pagalbos vaikams 2008–2010 metų programos patvirtinimo“. *Valstybės žinios*. 2008, Nr. 51-1892; 2008, Nr. 137-5419.
12. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2009 m. rugpjūčio 19 d. nutarimas Nr. 853 „Dėl valstybinės smurto prieš moteris mažinimo strategijos įgyvendinimo priemonių 2010–2012 metų plano patvirtinimo“. *Valstybės žinios*. 2009, Nr. 101-4216.
13. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2009 m. rugsėjo 2 d. nutarimas Nr. 1070 „Dėl Nepilnamečių justicijos 2009–2013 metų programos patvirtinimo“. *Valstybės žinios*. 2009, Nr. 110-4664.
14. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2009 m. rugsėjo 9 d. nutarimas Nr. 1104 „Dėl prekybos žmonėmis prevencijos ir kontrolės 2009–2012 metų programos patvirtinimo“. *Valstybės žinios*. 2009, Nr. 112-4761.
15. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2010 m. kovo 10 d. nutarimas Nr. 247 „Dėl Nacionalinės nusikaltimų prevencijos ir kontrolės programos 2010-2012 metų priemonių plano patvirtinimo“. *Valstybės žinios*. 2010, Nr. 31-1433.
16. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2012 m. lapkričio 14 d. nutarimas Nr. 1381 „Dėl Nacionalinės nusikaltimų prevencijos ir kontrolės programos įgyvendinimo tarpinstitucinio veiklos plano patvirtinimo“. *Valstybės žinios*. 2012, Nr. 135-6897; 2013, Nr. 103-5070.
17. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2012 m. spalio 16 d. nutarimas Nr. 1276 „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2003 m. vasario 26 d. nutarimo Nr. 276 „Dėl sprendimų projektų poveikio vertinimo metodikos patvirtinimo ir įgyvendinimo“ pakeitimo“. *Valstybės žinios*. 2012, Nr. 124-6234.

18. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2013 m. balandžio 17 d. nutarimas Nr. 335 „Dėl 2013 metų prioritetinių teisėkūros iniciatyvų sąrašo patvirtinimo“. *Valstybės žinios*. 2013, Nr. 117-5884.

Statistiniai duomenų šaltiniai:

1. *Australian crime: Facts and figures* [interaktyvus]. Canberra: Australian Institute of Criminology. [žiūrėta 2009-06-09]. <<http://www.aic.gov.au/publications/current%20series/facts.html>>.
2. *Australian crime: facts and figures 2009*. Canberra: Australian Institute of Criminology, 2010, p. IX.
3. *Corrections and Conditional Release Statistical Overview*, 2009. [interaktyvus]. Ottawa: Public Safety Canada [žiūrėta 2010-10-19]. <<http://www.publicsafety.gc.ca/cnt/rsrscs/pblctns/2012-ccrs/2012-ccrs-eng.pdf>>.
4. *Crime and Safety, Australia*, 2005. Canberra: Australian Bureau of Statistics, 2005.
5. *Duomenys apie 2011 metais Lietuvoje užregistruotas nusikalstamas veikas (forma 2Ž-APSK). Informatikos ir ryšių departamento prie VRM statistinė ataskaita* [interaktyvus]. Vilnius: Nusikalstamumo prevencijos Lietuvoje centras [žiūrėta 2014-04-01]. <<http://www.nplc.lt:8000/asis/>>.
6. *Duomenys apie asmenis, nukentėjusius nuo nusikalstamų veikų Lietuvos Respublikoje (remiantis išankstiniais duomenimis) (Forma_50-SAV)*. [interaktyvus]. Vilnius: Informatikos ir ryšių departamentas prie Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos [žiūrėta 2014-04-01]. <http://www.ird.lt/infusions/report_manager/report_manager.php?metai=2011&menuo=12&idAta=1&rt=1&oldYear=2011&id=198&idStat=10®ionas=0&id3=1#Atas-50-SAV>.
7. *Duomenys apie nusikalstamas veikas, padarytas Lietuvos Respublikoje pagal BK straipsnius (Forma 1-G). Informatikos ir ryšių departamento prie VRM statistinė ataskaita*. [interaktyvus]. Vilnius: Nusikalstamumo prevencijos Lietuvoje centras [žiūrėta 2012-05-17]. <<http://www.nplc.lt:8000/asis/>>.
8. *Duomenys apie nusikalstamumą Lietuvos Respublikoje (Forma 1Ž). Informatikos ir ryšių departamento prie VRM statistinė ataskaita*. [interaktyvus]. Vilnius: Informatikos ir ryšių departamentas prie VRM [žiūrėta 2012-05-17]. < http://www.vrm.lt/fileadmin/Image_Archive/

- IRD/Statistika/txt_file.phtml?fv=201112/f-1z-201112.data.txt&ff=<!--|Z|2|--&tt=>Duomenys apie nusikalstamumą Lietuvos Respublikoje (Forma_1Ž)>.
9. *Duomenys apie turtingą žaigą. Informatikos ir ryšių departamento prie Vidaus reikalų ministerijos statistinė ataskaita* [interaktyvus]. Vilnius: Nusikalstamumo prevencijos Lietuvoje centras. [žiūrėta 2012-10-31]. <<http://www.nplc.lt:8000/asis/>>.
 10. *Eurobarometer surveys* [interaktyvus]. Brussels: European Commission. [žiūrėta 2014-01-09]. <www.ec.europa.eu/public_opinion/archives/eb_arch_en.htm>.
 11. *Gyventojų skaičius metų pradžioje* [interaktyvus]. Vilnius: Oficialiosios statistikos portalas [žiūrėta 2014-04-01]. <<http://osp.stat.gov.lt/web/guest/statistiniu-rodikliu-analize?portletFormName=visualization&hash=382ddb7c-259a-4005-94e8-86a722b73052>>.
 12. *Gyventojų skaičius metų pradžioje* [interaktyvus]. Vilnius: Lietuvos statistikos departamentas [žiūrėta 2012-05-17]. <<http://db1.stat.gov.lt/statbank/selectvarval/saveselections.asp?MainTable=M3010206&PLanguage=0&TableStyle=&Buttons=&PXSID=3212&IQY=&TC=&ST=ST&rvar0=&rvar1=&rvar2=&rvar3=&rvar4=&rvar5=&rvar6=&rvar7=&rvar8=&rvar9=&rvar10=&rvar11=&rvar12=&rvar13=&rvar14=>>.
 13. Maston, C. T. *Criminal Victimization in the United States – Statistical Tables. Bureau of Justice Statistics* [interaktyvus]. Washington: U.S. Department of Justice Office of Justice, 2011 [žiūrėta 2010-03-07]. <<http://bjs.ojp.usdoj.gov/index.cfm?ty=pbdetail&iid=2173>>.
 14. *Methodology for Criminal Victimization in the United States* [interaktyvus]. U.S. Department of Justice, Office of Justice Programs, Bureau of Justice Statistics, 2007. [žiūrėta 2010-09-28]. <http://www.bjs.gov/content/pub/pdf/ncvs_methodology.pdf>.
 15. *Nusikalstamumo statistika pagal ikiteisminio tyrimo įstaigas* [interaktyvus]. Vilnius: Informatikos ir ryšių departamentas prie VRM [žiūrėta 2012-10-25]. <http://www.ird.lt/infusions/report_manager/report_mana ger.php?metai=2005&menuo=12&idAta=2&rt=1&oldYear=2005&id=198&idStat=10®ionas=0&id3=1>.
 16. *Police-reported crime statistics in Canada, 2008. Juristat* [interaktyvus]. Ottawa: Canadian Centre for Justice Statistics 2009, July [žiūrėta 2010-

- 10-14]. <<http://www.statcan.gc.ca/pub/85-002-x/2009003/article/10902-eng.htm>>.
17. Statistical Requirements Compendium, 2008 edition. *Eurostat. Methodologies and Working papers* [interaktyvus]. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, 2008 [žiūrėta 2010-04-18]. <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_OFFPUB/KS-RA-08-005/EN/KS-RA-08-005-EN.PDF>.

PRIEDAS NR. 1.

**MRU viktimologinio tyrimo 2012 metais Lietuvoje
klausimynas**

Klausimai apie 2011 m. Lietuvoje patirtas nusikalstamas veikas
15–74 metų Lietuvos gyventojų apklausa

Perskaityti respondentui: atsakinėdami į klausimus apie nusikalstamas veikas, nurodykite tik apie tas, kurios įvyko Lietuvoje. Apie kiekvieną iš 2011 metais patirtų nusikalstamų veikų prašome pasakyti, kiek kartų jūs tai patyrėte asmeniškai, kiek dar kitų asmenų tai patyrė kartu su jumis (nukentėjo per šias jūsų patirtas nusikalstamas veikas), apie kiek iš šių patirtų nusikalstamų veikų jūs pranešėte ir kokią jūs patyrėte dėl to turtinę žalą

Prie kiekvieno klausimo (Q1 – Q14) rodyti korteles su kiekvienu nusikalstamos veikos trumpu aprašymu ir paaiškinimais

Q1. AR PRAĖJUSIAIS 2011 METAIS IŠ JŪSŲ BUVO PAGROBTAS TUR-TAS, PANAUDOJANT FIZINĮ SMURTĄ (GRASINANT TUOJ PAT JĮ PANAU-DOTI) ARBA BUVO BANDYTA TAI PADARYTI? JEI TAIP, TAI KIEK KAR-TŲ? (ĮRAŠYTI SKAIČIŲ)

1. Taip Kiek kartų Jūs tai patyrėte 2011 metais? _____ kartų
2. Ne ➔ *toliau klausti klausimą Q2*
9. Neatsakė ➔ *toliau klausti klausimą Q2*

Q1A. KIEK DAR KITŲ ASMENŲ, BE JŪSŲ, NUKENTĖJO NUO ŠIŲ JŪSŲ PATIRTŲ NUSIKALSTAMŲ VEIKŲ (ŠIOS JŪSŲ PATIRTOS VEIKOS), KU-RIAS JŪS NURODĖTE ATSAKYDAMI Į KLAUSIMĄ Q1? NURODYKITE TIK TUOS ASMENIS, APIE KURIUOS JŪS TIKRAI ŽINOTE, KAD JIE NUKENTĖ-JO KARTU SU JUMIS. (ĮRAŠYTI ASMENŲ SKAIČIŲ)

1. Taip Kartu su Jumis nuo šių veikų viso tikrai dar nukentėjo:
 _____ asmenų
2. Niekas
9. Nežino, neatsakė

Q1B. AR JŪS PRANEŠĖTE APIE ŠIAS PATIRTAS NUSIKALSTAMAS VEIKAS (*RODYTI KORTELE Q1B*)? JEI PRANEŠĖTE, TAI APIE KIEK IŠ ŠIŲ JŪSŲ 2011 M. PATIRTŲ VEIKŲ JŪS PRANEŠĖTE? (ĮRAŠYTI SKAIČIŲ)

1. Pranešė Apie kiek iš šių nusikalstamų veikų Jūs pranešėte?
_____ kartų
2. Nepranešė
9. Neatsakė

Q1c. KOKIĄ BENDRĄ TURTINĘ ŽALĄ JŪS PATYRĖTE DĖL ŠIŲ JŪSŲ NURODYTŲ NUSIKALSTAMŲ VEIKŲ 2011 METAIS? NURODYKITE BENDRĄ JŪSŲ PATIRTĄ TURTINĘ ŽALĄ LITAIS. (*KORTELE Q1C*)

1. Viso dėl šių veikų Jūs patyrėte bendrą turtinę žalą 2011 metais:
_____ litų
9. Neatsakė

TOLIAU KLAUSIMĄ Q2 KLAUSTI VISUS

Q2. AR PRAĖJUSIAIS 2011 METAIS IŠ JŪSŲ ASMENIŠKAI BUVO PAVOGTA AR REALIAI BANDYTA PAVOGTI TURTA, KURIO VERTĖ VIRŠIJA 130 LITŲ? JEI TAIP, TAI KIEK KARTŲ? (ĮRAŠYTI SKAIČIŲ)

1. Taip Kiek kartų Jūs tai patyrėte 2011 metais?
_____ kartų
2. Ne → **toliau klausti klausimą Q3**
9. Neatsakė → **toliau klausti klausimą Q3**

Q2A. KIEK DAR KITŲ ASMENŲ, BE JŪSŲ, NUKENTĖJO NUO ŠIŲ JŪSŲ PATIRTŲ NUSIKALSTAMŲ VEIKŲ (ŠIOS JŪSŲ PATIRTOS VEIKOS), KURIAS JŪS NURODĖTE ATSAKYDAMI Į KLAUSIMĄ Q2? NURODYKITE TIK TUOS ASMENIS, APIE KURIUOS JŪS TIKRAI ŽINOTE, KAD JIE NUKENTĖJO KARTU SU JUMIS. (ĮRAŠYTI ASMENŲ SKAIČIŲ)

1. Taip Kartu su Jumis nuo šių veikų viso tikrai dar nukentėjo:
_____ asmenų
2. Niekas
9. Nežino, neatsakė

Q2B. AR JŪS PRANEŠĖTE APIE ŠIAS PATIRTAS NUSIKALSTAMAS VEIKAS (*RODYTI KORTELĘ Q1B*)? JEI PRANEŠĖTE, TAI APIE KIEK IŠ ŠIŲ JŪSŲ 2011 M. PATIRTŲ VEIKŲ JŪS PRANEŠĖTE? (ĮRAŠYTI SKAIČIŲ)

1. Pranešė Apie kiek iš šių nusikalstamų veikų Jūs pranešėte?
_____ kartų
2. Nepranešė
9. Neatsakė

Q2C. KOKIĄ BENDRĄ TURVINĘ ŽALĄ JŪS PATYRĖTE DĖL ŠIŲ JŪSŲ NURODYTŲ NUSIKALSTAMŲ VEIKŲ 2011 METAIS? NURODYKITE BENDRĄ JŪSŲ PATIRTĄ TURVINĘ ŽALĄ LITAIS. (*KORTELĘ Q1C*)

1. Iš viso dėl šių veikų Jūs patyrėte bendrą turvinę žalą 2011 metais:
_____ litų
9. Neatsakė

TOLIAU KLAUSIMĄ Q3 KLAUSTI VISUS

Q3. AR PRAĖJUSIAIS 2011 METAIS IŠ JŪSŲ BUVO PRIEVARTAUJAMAS TURTAS? JEI TAIP, TAI KIEK KARTŲ? (ĮRAŠYTI SKAIČIŲ)

1. Taip Kiek kartų Jūs tai patyrėte 2011 metais?
_____ kartų
2. Ne ➔ **toliau klausti klausimą Q4**
9. Neatsakė ➔ **toliau klausti klausimą Q4**

Q3A. KIEK DAR KITŲ ASMENŲ, BE JŪSŲ, NUKENTĖJO NUO ŠIŲ JŪSŲ PATIRTŲ NUSIKALSTAMŲ VEIKŲ (ŠIOS JŪSŲ PATIRTOS VEIKOS), KURIAS JŪS NURODĖTE ATSAKYDAMI Į KLAUSIMĄ Q3? NURODYKITE TIK TUOS ASMENIS, APIE KURIUOS JŪS TIKRAI ŽINOTE, KAD JIE NUKENTĖJO KARTU SU JUMIS. (ĮRAŠYTI ASMENŲ SKAIČIŲ)

1. Taip Kartu su Jumis nuo šių veikų viso tikrai dar nukentėjo:
_____ asmenų
2. Niekas
9. Nežino, neatsakė

Q3B. AR JŪS PRANEŠĖTE APIE ŠIAS PATIRTAS NUSIKALSTAMAS VEIKAS (*RODYTI KORTELĘ Q1B*)? JEI PRANEŠĖTE, TAI APIE KIEK IŠ ŠIŲ JŪSŲ 2011 M. PATIRTŲ VEIKŲ JŪS PRANEŠĖTE? (ĮRAŠYTI SKAIČIŲ)

1. Pranešė Apie kiek iš šių nusikalstamų veikų Jūs pranešėte?
_____ kartų
2. Nepranešė
9. Neatsakė

Q3C. KOKIĄ BENDRĄ TURTINĘ ŽALĄ JŪS PATYRĖTE DĖL ŠIŲ JŪSŲ NURODYTŲ NUSIKALSTAMŲ VEIKŲ 2011 METAIS? NURODYKITE BENDRĄ JŪSŲ PATIRTĄ TURTINĘ ŽALĄ LITAIS. (*KORTELĘ Q1C*)

1. Iš viso dėl šių veikų Jūs patyrėte bendrą turtinę žalą 2011 metais:
_____ litų
9. Neatsakė

TOLIAU KLAUSIMĄ Q4 KLAUSTI VISUS

Q4. AR PRAĖJUSIAIS 2011 METAIS IŠ JŪSŲ KAS NORS APGAULE (SUKČIAUJANT) IŠVILIOJO TURTĄ AR APGAULĖS BŪDU IŠVENGĖ TURĖTOS TURTINĖS PRIEVOLĖS JUMS, ARBA BANDĖ TĄ PADARYTI? JEI TAIP, TAI KIEK KARTŲ? (ĮRAŠYTI SKAIČIŲ)

1. Taip Kiek kartų Jūs tai patyrėte 2011 metais?
_____ kartų
2. Ne → ***toliau klausti klausimą Q5***
9. Neatsakė → ***toliau klausti klausimą Q5***

Q4A. KIEK DAR KITŲ ASMENŲ, BE JŪSŲ, NUKENTĖJO NUO ŠIŲ JŪSŲ PATIRTŲ NUSIKALSTAMŲ VEIKŲ (ŠIOS JŪSŲ PATIRTOS VEIKOS), KURIAS JŪS NURODĖTE ATSAKYDAMI Į KLAUSIMĄ Q4? NURODYKITE TIK TUOS ASMENIS, APIE KURIUOS JŪS TIKRAI ŽINOTE, KAD JIE NUKENTĖJO KARTU SU JUMIS. (ĮRAŠYTI ASMENŲ SKAIČIŲ)

1. Taip Kartu su Jumis nuo šių veikų viso tikrai dar nukentėjo:
_____ asmenų
2. Niekas
9. Nežino, neatsakė

Q4B. AR JŪS PRANEŠĖTE APIE ŠIAS PATIRTAS NUSIKALSTAMAS VEIKAS (RODYTI KORTELE Q1B)? JEI PRANEŠĖTE, TAI APIE KIEK IŠ ŠIŲ JŪSŲ 2011 M. PATIRTŲ VEIKŲ JŪS PRANEŠĖTE? (ĮRAŠYTI SKAIČIŲ)

1. Pranešė Apie kiek iš šių nusikalstamų veikų Jūs pranešėte?
_____kartų
2. Nepranešė
9. Neatsakė

Q4C. KOKIĄ BENDRĄ TURVINĘ ŽALĄ JŪS PATYRĖTE DĖL ŠIŲ JŪSŲ NURODYTŲ NUSIKALSTAMŲ VEIKŲ 2011 METAIS? NURODYKITE BENDRĄ JŪSŲ PATIRTĄ TURVINĘ ŽALĄ LIT AIS. (KORTELE Q1C)

1. Iš viso dėl šių veikų Jūs patyrėte bendrą turvinę žalą 2011 metais:
_____ litų
9. Neatsakė

TOLIAU KLAUSIMĄ Q5 KLAUSTI VISUS

Q5. AR PRAĖJUSIAIS 2011 METAIS KAS NORS TYČIA AR DĖL NEAT-SARGUMO SUNAIKINO / SUGADINO JŪSŲ TURTĄ, KURIO VERTĖ VIRŠI-JA 130 LITŲ? JEI TAIP, TAI KIEK KARTŲ? (ĮRAŠYTI SKAIČIŲ)

1. Taip Kiek kartų Jūs tai patyrėte 2011 metais?
_____kartų
2. Ne ➔ **toliau klausti klausimą Q6**
9. Neatsakė ➔ **toliau klausti klausimą Q6**

Q5A. KIEK DAR KITŲ ASMENŲ, BE JŪSŲ, NUKENTĖJO NUO ŠIŲ JŪSŲ PATIRTŲ NUSIKALSTAMŲ VEIKŲ (ŠIOS JŪSŲ PATIRTOS VEIKOS), KU-RIAS JŪS NURODĖTE ATSAKYDAMI Į KLAUSIMĄ Q5? NURODYKITE TIK TUOS ASMENIS, APIE KURIUOS JŪS TIKRAI ŽINOTE, KAD JIE NUKENTĖ-JO KARTU SU JUMIS. (ĮRAŠYTI ASMENŲ SKAIČIŲ)

1. Taip Kartu su Jumis nuo šių veikų viso tikrai dar nukentėjo:
_____ asmenų
2. Niekas
9. Nežino, neatsakė

Q5B. AR JŪS PRANEŠĖTE APIE ŠIAS PATIRTAS NUSIKALSTAMAS VEIKAS (*RODYTI KORTELE Q1B*)? JEI PRANEŠĖTE, TAI APIE KIEK IŠ ŠIŲ JŪSŲ 2011 M. PATIRTŲ VEIKŲ JŪS PRANEŠĖTE? (ĮRAŠYTI SKAIČIŲ)

1. Pranešė Apie kiek iš šių nusikalstamų veikų Jūs pranešėte?
_____ kartų
2. Nepranešė
9. Neatsakė

Q5C. KOKIĄ BENDRĄ TURTINĘ ŽALĄ JŪS PATYRĖTE DĖL ŠIŲ JŪSŲ NURODYTŲ NUSIKALSTAMŲ VEIKŲ 2011 METAIS? NURODYKITE BENDRĄ JŪSŲ PATIRTĄ TURTINĘ ŽALĄ LITAIS. (*KORTELE Q1C*)

1. Iš viso dėl šių veikų Jūs patyrėte bendrą turtinę žalą 2011 metais:
_____ litų
9. Neatsakė

TOLIAU KLAUSIMĄ Q6 KLAUSTI VISUS

Q6. AR PRAĖJUSIAIS 2011 METAIS KAS NORS TENKINO LYTINĘ AISTRĄ FIZINIO SĄLYČIO SU JUMIS BŪDU PRIEŠ JŪSŲ VALIĄ PANAUDODAMAS (-A) FIZINĮ SMURTĄ AR GRASINDAMAS (-A) TUOJ PAT JĮ PANAUDOTI ARBA KITAIP ATIMDAMAS (-A) GALIMYBĘ PRIEŠINTIS BEI PASINAUDODAMAS (-A) BEJĖGIŠKA JŪSŲ BŪKLE, PRIKLAUSOMUMU AR PRIVERTĖ JUS TAI PADARYTI? JEI TAIP, TAI KIEK KARTŲ? (ĮRAŠYTI SKAIČIŲ)

1. Taip Kiek kartų Jūs tai patyrėte 2011 metais?
_____ kartų
2. Ne ➔ **toliau klausti klausimą Q7**
9. Neatsakė ➔ **toliau klausti klausimą Q7**

Q6A. KIEK DAR KITŲ ASMENŲ, BE JŪSŲ, NUKENTĖJO NUO ŠIŲ JŪSŲ PATIRTŲ NUSIKALSTAMŲ VEIKŲ (ŠIOS JŪSŲ PATIRTOS VEIKOS), KURIAS JŪS NURODĖTE ATSAKYDAMI Į KLAUSIMĄ Q6? NURODYKITE TIK TUOS ASMENIS, APIE KURIUOS JŪS TIKRAI ŽINOTE, KAD JIE NUKENTĖJO KARTU SU JUMIS. (ĮRAŠYTI ASMENŲ SKAIČIŲ)

1. Taip Kartu su Jumis nuo šių veikų viso tikrai dar nukentėjo:
_____ asmenų
2. Niekas
9. Nežino, neatsakė

Q6B. AR JŪS PRANEŠĖTE APIE ŠIAS PATIRTAS NUSIKALSTAMAS VEIKAS (*RODYTI KORTELE Q1B*)? JEI PRANEŠĖTE, TAI APIE KIEK IŠ ŠIŲ JŪSŲ 2011 M. PATIRTŲ VEIKŲ JŪS PRANEŠĖTE? (ĮRAŠYTI SKAIČIŲ)

1. Pranešė Apie kiek iš šių nusikalstamų veikų Jūs pranešėte?
_____ kartų
2. Nepranešė
9. Neatsakė

Q6C. KOKIĄ BENDRĄ TURTINĘ ŽALĄ JŪS PATYRĖTE DĖL ŠIŲ JŪSŲ NURODYTŲ NUSIKALSTAMŲ VEIKŲ 2011 METAIS? NURODYKITE BENDRĄ JŪSŲ PATIRTĄ TURTINĘ ŽALĄ LITAIS. (*KORTELE Q1C*)

1. Viso dėl šių veikų Jūs patyrėte bendrą turtinę žalą 2011 metais:
_____ litų
9. Neatsakė

TOLIAU KLAUSIMĄ Q7 KLAUSTI VISUS

Q7. AR PRAĖJUSIAIS 2011 METAIS KAS NORS PRIEKABIAVO PRIE JŪSŲ, SIEK DAMAS (-A) SEKSUALINIO BENDRAVIMO AR PASITENKINIMO, TAI DARYDAMAS (-A) VULGARIAIS AR PANAŠIAIS VEIKSM AIS (PVŽ., JUS GRIEBĖ, LIETĖ AR PAN.)? TAIP PAT NURODYKITE IR TUOS ATVEJUS, KAI BUVO PATEIKIAM I PANAŠAUS POBŪDŽIO PASIŪLYMAI AR UŽUOMINOS. JEI TAIP, TAI KIEK KARTŲ? (ĮRAŠYTI SKAIČIŲ)

1. Taip Kiek kartų Jūs tai patyrėte 2011 metais?
_____ kartų
2. Ne → **toliau klausti klausimą Q8**
9. Neatsakė → **toliau klausti klausimą Q8**

Q7A. KIEK DAR KITŲ ASMENŲ, BE JŪSŲ, NUKENTĖJO NUO ŠIŲ JŪSŲ PATIRTŲ NUSIKALSTAMŲ VEIKŲ (ŠIOS JŪSŲ PATIRTOS VEIKOS), KURIAS JŪS NURODĖTE ATSAKYDAMI Į KLAUSIMĄ Q7? NURODYKITE TIK TUOS ASMENIS, APIE KURIUOS JŪS TIKRAI ŽINOTE, KAD JIE NUKENTĖJO KARTU SU JUMIS. (ĮRAŠYTI ASMENŲ SKAIČIŲ)

1. Taip Kartu su Jumis nuo šių veikų viso tikrai dar nukentėjo:
_____ asmenų
2. Niekas
9. Nežino, neatsakė

Q7B. AR JŪS PRANEŠĖTE APIE ŠIAS PATIRTAS NUSIKALSTAMAS VEIKAS (*RODYTI KORTELE Q1B*)? JEI PRANEŠĖTE, TAI APIE KIEK IŠ ŠIŲ JŪSŲ 2011 M. PATIRTŲ VEIKŲ JŪS PRANEŠĖTE? (ĮRAŠYTI SKAIČIŲ)

1. Pranešė Apie kiek iš šių nusikalstamų veikų Jūs pranešėte?
_____ kartų
2. Nepranešė
9. Neatsakė

Q7C. KOKIĄ BENDRĄ TURTINĘ ŽALĄ JŪS PATYRĖTE DĖL ŠIŲ JŪSŲ NURODYTŲ NUSIKALSTAMŲ VEIKŲ 2011 METAIS? NURODYKITE BENDRĄ JŪSŲ PATIRTĄ TURTINĘ ŽALĄ LIT AIS. (*KORTELE Q1C*)

1. Viso dėl šių veikų Jūs patyrėte bendrą turtinę žalą 2011 metais:
_____ litų
9. Neatsakė

TOLIAU KLAUSIMĄ Q8 KLAUSTI VISUS

Q8. AR PRAĖJUSIAIS 2011 METAIS JŪS BUVOTE SUMUŠTAS (-A) ARBA KITAIP SMURTAUJANT JUMS BUVO SUKELTAS FIZINIS SKAUSMAS AR PADARYTAS SVEIKATOS SUTRIKIMAS? JEI TAIP, TAI KIEK KARTŲ? (ĮRAŠYTI SKAIČIŲ)

1. Taip Kiek kartų Jūs tai patyrėte 2011 metais?
_____ kartų
2. Ne ➔ ***toliau klausti klausimą Q9***
9. Neatsakė ➔ ***Toliau klausti klausimą Q9***

Q8A. KIEK DAR KITŲ ASMENŲ, BE JŪSŲ, NUKENTĖJO NUO ŠIŲ JŪSŲ PATIRTŲ NUSIKALSTAMŲ VEIKŲ (ŠIOS JŪSŲ PATIRTOS VEIKOS), KURIAS JŪS NURODĖTE ATSAKYDAMI Į KLAUSIMĄ Q8? NURODYKITE TIK TUOS ASMENIS, APIE KURIUOS JŪS TIKRAI ŽINOTE, KAD JIE NUKENTĖJO KARTU SU JUMIS. (ĮRAŠYTI ASMENŲ SKAIČIŲ)

1. Taip Kartu su Jumis nuo šių veikų viso tikrai dar nukentėjo:
_____ asmenų
2. Niekas
9. Nežino, neatsakė

Q8B. AR JŪS PRANEŠĖTE APIE ŠIAS PATIRTAS NUSIKALSTAMAS VEIKAS (*RODYTI KORTELE Q1B*)? JEI PRANEŠĖTE, TAI APIE KIEK IŠ ŠIŲ JŪSŲ 2011 M. PATIRTŲ VEIKŲ JŪS PRANEŠĖTE? (ĮRAŠYTI SKAIČIŲ)

1. Pranešė Apie kiek iš šių nusikalstamų veikų Jūs pranešėte?
_____ kartų
2. Nepranešė
9. Neatsakė

Q8C. KOKIĄ BENDRĄ TURVINĘ ŽALĄ JŪS PATYRĖTE DĖL ŠIŲ JŪSŲ NURODYTŲ NUSIKALSTAMŲ VEIKŲ 2011 METAIS? NURODYKITE BENDRĄ JŪSŲ PATIRTĄ TURVINĘ ŽALĄ LIT AIS. (*KORTELE Q1C*)

1. Viso dėl šių veikų Jūs patyrėte bendrą turvinę žalą 2011 metais:
_____ litų
9. Neatsakė

TOLIAU KLAUSIMĄ Q9 KLAUSTI VISUS

Q9. AR PRAĖJUSIAIS 2011 METAIS KAS NORS JUS TERORIZAVO, GRASINO NUŽUDYTI AR SUNKIAI SUTRIKDYTI JŪSŲ SVEIKATĄ IR JŪS TURĖJOTE PAKANKAMĄ PAGRINDĄ MANYTI, KAD ŠIS GRASINIMAS BUS ĮVYKDYTAS? JEI TAIP, TAI KIEK KARTŲ? (ĮRAŠYTI SKAIČIŲ)

1. Taip Kiek kartų Jūs tai patyrėte 2011 metais?
_____ kartų
2. Ne ➔ ***toliau klausti klausimą Q10***
9. Neatsakė ➔ ***toliau klausti klausimą Q10***

Q9A. KIEK DAR KITŲ ASMENŲ, BE JŪSŲ, NUKENTĖJO NUO ŠIŲ JŪSŲ PATIRTŲ NUSIKALSTAMŲ VEIKŲ (ŠIOS JŪSŲ PATIRTOS VEIKOS), KURIAS JŪS NURODĖTE ATSAKYDAMI Į KLAUSIMĄ Q9? NURODYKITE TIK TUOS ASMENIS, APIE KURIUOS JŪS TIKRAI ŽINOTE, KAD JIE NUKENTĖJO KARTU SU JUMIS. (ĮRAŠYTI ASMENŲ SKAIČIŲ)

1. Taip Kartu su Jumis nuo šių veikų viso tikrai dar nukentėjo:
_____ asmenų
2. Niekas
9. Nežino, neatsakė

Q9B. AR JŪS PRANEŠĖTE APIE ŠIAS PATIRTAS NUSIKALSTAMAS VEIKAS (*RODYTI KORTELE Q1B*)? JEI PRANEŠĖTE, TAI APIE KIEK IŠ ŠIŲ JŪSŲ 2011 M. PATIRTŲ VEIKŲ JŪS PRANEŠĖTE? (ĮRAŠYTI SKAIČIŲ)

1. Pranešė Apie kiek iš šių nusikalstamų veikų Jūs pranešėte?
_____ kartų
2. Nepranešė
9. Neatsakė

Q9C. KOKIĄ BENDRĄ TURVINĘ ŽALĄ JŪS PATYRĖTE DĖL ŠIŲ JŪSŲ NURODYTŲ NUSIKALSTAMŲ VEIKŲ 2011 METAIS? NURODYKITE BENDRĄ JŪSŲ PATIRTĄ TURVINĘ ŽALĄ LITAIS. (*KORTELE Q1C*)

1. Viso dėl šių veikų Jūs patyrėte bendrą turvinę žalą 2011 metais:
_____ litų
9. Neatsakė

TOLIAU KLAUSIMĄ Q10 KLAUSTI VISUS

Q10. AR PRAĖJUSIAIS 2011 METAIS JUMS ASMENIŠKAI TEKO PATIRTI, KAD KAŽKAS VIEŠOJE VIETOJE ĮŽŪLIU ELGESIU, NECENZŪRINIAIS ŽODŽIAIS, GRASINIMAIS, PATYČIOMIS, ARBA VANDALIŠKAIS VEIKSMAIS DEMONSTRAVO NEPAGARBĄ APLINKINIAMS / APLINKAI IR TUO SUTRIKDĖ VISUOMENĖS RIMTĮ AR TVARKĄ? NURODYKITE TIK TUOS ATVEJUS, KAI MINĖTI VEIKSMAI BUVO PADARYTI PANAUDOJANT PRIEŠ JUS PSICHOLOGINĮ AR FIZINĮ SMURTĄ (FIZINĘ JĖGĄ). JEI TAIP, TAI KIEK KARTŲ? (ĮRAŠYTI SKAIČIŲ)

1. Taip Kiek kartų Jūs tai patyrėte 2011 metais?
_____ kartų
2. Ne → *toliau klausiti klausimą Q11*
9. Neatsakė → *toliau klausiti klausimą Q11*

Q10A. KIEK DAR KITŲ ASMENŲ, BE JŪSŲ, NUKENTĖJO NUO ŠIŲ JŪSŲ PATIRTŲ NUSIKALSTAMŲ VEIKŲ (ŠIOS JŪSŲ PATIRTOS VEIKOS), KURIAS JŪS NURODĖTE ATSAKYDAMI Į KLAUSIMĄ Q10? NURODYKITE TIK TUOS ASMENIS, APIE KURIUOS JŪS TIKRAI ŽINOTE, KAD JIE NUKENTĖJO KARTU SU JUMIS. (ĮRAŠYTI ASMENŲ SKAIČIŲ)

1. Taip Kartu su Jumis nuo šių veikų viso tikrai dar nukentėjo:
 _____ asmenų
2. Niekas
9. Nežino, neatsakė

Q10B. AR JŪS PRANEŠĖTE APIE ŠIAS PATIRTAS NUSIKALSTAMAS VEIKAS (*RODYTI KORTELE Q1B*)? JEI PRANEŠĖTE, TAI APIE KIEK IŠ ŠIŲ JŪSŲ 2011 M. PATIRTŲ VEIKŲ JŪS PRANEŠĖTE? (ĮRAŠYTI SKAIČIŲ)

1. Pranešė Apie kiek iš šių nusikalstamų veikų Jūs pranešėte?
 _____ kartų
2. Nepranešė
9. Neatsakė

Q10C. KOKIĄ BENDRĄ TURTINĘ ŽALĄ JŪS PATYRĖTE DĖL ŠIŲ JŪSŲ NURODYTŲ NUSIKALSTAMŲ VEIKŲ 2011 METAIS? NURODYKITE BENDRĄ JŪSŲ PATIRTĄ TURTINĘ ŽALĄ LITAIŠ. (*KORTELE Q1C*)

1. Viso dėl šių veikų Jūs patyrėte bendrą turtinę žalą 2011 metais:
 _____ litų
9. Neatsakė

TOLIAU KLAUSIMĄ Q11 KLAUSTI VISUS

Q11. AR PRAĖJUSIAIS 2011 METAIS KAS NORS JUMS SIŪLĖ, DAVĖ AR PARDAVĖ NARKOTINIŲ AR PSICHOTROPINIŲ MEDŽIAGŲ NEMEDICINIAIS TIKSLAIS? JEI TAIP, TAI KIEK KARTŲ? (ĮRAŠYTI SKAIČIŲ)

1. Taip Kiek kartų Jūs tai patyrėte 2011 metais?
 _____ kartų
2. Ne ➔ ***toliau klausti klausimą Q12***
9. Neatsakė ➔ ***toliau klausti klausimą Q12***

Q11A. KIEK DAR KITŲ ASMENŲ, BE JŪSŲ, NUKENTĖJO NUO ŠIŲ JŪSŲ PATIRTŲ NUSIKALSTAMŲ VEIKŲ (ŠIOS JŪSŲ PATIRTOS VEIKOS), KURIAS JŪS NURODĖTE ATSAKYDAMI Į KLAUSIMĄ Q11? NURODYKITE TIK TUOS ASMENIS, APIE KURIUOS JŪS TIKRAI ŽINOTE, KAD JIE NUKENTĖJO KARTU SU JUMIS. (ĮRAŠYTI ASMENŲ SKAIČIŲ)

1. Taip Kartu su Jumis nuo šių veikų viso tikrai dar nukentėjo:
_____ asmenų
2. Niekas
9. Nežino, neatsakė

Q11B. AR JŪS PRANEŠĖTE APIE ŠIAS PATIRTAS NUSIKALSTAMAS VEIKAS (*RODYTI KORTELE Q1B*)? JEI PRANEŠĖTE, TAI APIE KIEK IŠ ŠIŲ JŪSŲ 2011 M. PATIRTŲ VEIKŲ JŪS PRANEŠĖTE? (ĮRAŠYTI SKAIČIŲ)

1. Pranešė Apie kiek iš šių nusikalstamų veikų Jūs pranešėte?
_____ kartų
2. Nepranešė
9. Neatsakė

Q11C. KOKIĄ BENDRĄ TUR TINĘ ŽALĄ JŪS PATYRĖTE DĖL ŠIŲ JŪSŲ NURODYTŲ NUSIKALSTAMŲ VEIKŲ 2011 METAIS? NURODYKITE BENDRĄ JŪSŲ PATIRTĄ TUR TINĘ ŽALĄ LITAIS. (*KORTELE Q1C*)

1. Viso dėl šių veikų Jūs patyrėte bendrą tur tinę žalą 2011 metais:
_____ litų
9. Neatsakė

TOLIAU KLAUSIMĄ Q12 KLAUSTI VISUS

Q12. AR PRAĖJUSIAIS 2011 METAIS KAS NORS NETEISĖTAI SUNAIKINO, SUGADINO, PAŠALINO AR PAKEITĖ JŪSŲ ELEKTRONINIUS DUOMENIS, ARBA APRIBOJO NAUDOJIMĄSI TOKIAIS DUOMENIMIS, ARBA NETEISĖTAI SUTRIKDĖ AR NUTRAUKĖ JŪSŲ NAUDOJAMOS ELEKTROINĖS INFORMACINĖS SISTEMOS DARBĄ? JEI TAIP, TAI KIEK KARTŲ? (ĮRAŠYTI SKAIČIŲ)

1. Taip Kiek kartų Jūs tai patyrėte 2011 metais?
_____ kartų
2. Ne → **toliau klausti klausimą Q13**
9. Neatsakė → **toliau klausti klausimą Q13**

Q12A. KIEK DAR KITŲ ASMENŲ, BE JŪSŲ, NUKENTĖJO NUO ŠIŲ JŪSŲ PATIRTŲ NUSIKALSTAMŲ VEIKŲ (ŠIOS JŪSŲ PATIRTOS VEIKOS), KURIAS JŪS NURODĖTE ATSAKYDAMI Į KLAUSIMĄ Q12? NURODYKITE

TIK TUOS ASMENIS, APIE KURIUOS JŪS TIKRAI ŽINOTE, KAD JIE NUKENTĖJO KARTU SU JUMIS. (ĮRAŠYTI ASMENŲ SKAIČIŲ)

1. Taip Kartu su Jumis nuo šių veikų viso tikrai dar nukentėjo:
_____ asmenų
2. Niekas
9. Nežino, neatsakė

Q12B. AR JŪS PRANEŠĖTE APIE ŠIAS PATIRTAS NUSIKALSTAMAS VEIKAS (*RODYTI KORTELEJ Q1B*)? JEI PRANEŠĖTE, TAI APIE KIEK IŠ ŠIŲ JŪSŲ 2011 M. PATIRTŲ VEIKŲ JŪS PRANEŠĖTE? (ĮRAŠYTI SKAIČIŲ)

1. Pranešė Apie kiek iš šių nusikalstamų veikų Jūs pranešėte?
_____ kartų
2. Nepranešė
9. Neatsakė

Q12C. KOKIĄ BENDRĄ TURTINĘ ŽALĄ JŪS PATYRĖTE DĖL ŠIŲ JŪSŲ NURODYTŲ NUSIKALSTAMŲ VEIKŲ 2011 METAIS? NURODYKITE BENDRĄ JŪSŲ PATIRTĄ TURTINĘ ŽALĄ LITAIS. (*KORTELEJ Q1C*)

1. Viso dėl šių veikų Jūs patyrėte bendrą turtinę žalą 2011 metais:
_____ litų
9. Neatsakė

TOLIAU KLAUSIMĄ Q13 KLAUSTI VISUS

Q13. AR PRAĖJUSIAIS 2011 METAIS KOKS NORS VALSTYBĖS TARNAUTOJAS (-AI) AR JAM PRILYGINTAS ASMUO (ASMENYS) REIKALAVO IŠ JŪSŲ KYŠIO, PROVOKAVO JUS DUOTI KYŠĮ UŽ SAVO ĮGALIOJIMŲ VYKDYMĄ ARBA NEVYKDYMĄ? JEI TAIP, TAI KIEK KARTŲ? (ĮRAŠYTI SKAIČIŲ)

1. Taip Kiek kartų Jūs tai patyrėte 2011 metais?
_____ kartų
2. Ne ➔ ***toliau klausti klausimą Q14***
9. Neatsakė ➔ ***toliau klausti klausimą Q14***

Q13A. KIEK DAR KITŲ ASMENŲ, BE JŪSŲ, NUKENTĖJO NUO ŠIŲ JŪSŲ PATIRTŲ NUSIKALSTAMŲ VEIKŲ (ŠIOS JŪSŲ PATIRTOS VEIKOS),

KURIAS JŪS NURODĖTE ATSAKYDAMI Į KLAUSIMĄ Q13? NURODYKITE TIK TUOS ASMENIS, APIE KURIUOS JŪS TIKRAI ŽINOTE, KAD JIE NUKENTĖJO KARTU SU JUMIS. (ĮRAŠYTI ASMENŲ SKAIČIŲ)

1. Taip Kartu su Jumis nuo šių veikų viso tikrai dar nukentėjo:
_____ asmenų
2. Niekas
9. Nežino, neatsakė

Q13B. AR JŪS PRANEŠĖTE APIE ŠIAS PATIRTAS NUSIKALSTAMAS VEIKAS (*RODYTI KORTELĘ Q1B*)? JEI PRANEŠĖTE, TAI APIE KIEK IŠ ŠIŲ JŪSŲ 2011 M. PATIRTŲ VEIKŲ JŪS PRANEŠĖTE? (ĮRAŠYTI SKAIČIŲ)

1. Pranešė Apie kiek iš šių nusikalstamų veikų Jūs pranešėte:
_____ kartų
2. Nepranešė
9. Neatsakė

Q13C. KOKIĄ BENDRĄ TURTINĘ ŽALĄ JŪS PATYRĖTE DĖL ŠIŲ JŪSŲ NURODYTŲ NUSIKALSTAMŲ VEIKŲ 2011 METAIS? NURODYKITE BENDRĄ JŪSŲ PATIRTĄ TURTINĘ ŽALĄ LITAIS. (*KORTELĖ Q1C*)

1. Viso dėl šių veikų Jūs patyrėte bendrą turtinę žalą 2011 metais:
_____ litų
9. Neatsakė

TOLIAU KLAUSIMĄ Q14 KLAUSTI VISUS

Q14. AR PRAĖJUSIAIS 2011 METAIS JŪSŲ ATŽVILGIU BUVO PADA-
RYTA KOKIA KITOKIA NUSIKALSTAMA VEIKA (VEIKOS), IŠSKYRUS TAS
VEIKAS, KURIOS BUVO APTARTOS KLAUSIMUOSE Q1 – Q13? JEI TAIP,
TAI NURODYKITE, KOKIOS TAI BUVO NUSIKALSTAMOS VEIKOS BEI
KIEK KARTŲ TAI PATYRĖTE 2011 METAIS? (ĮRAŠYTI NUSIKALSTAMOS
VEIKOS APIBŪDINIMĄ BEI SKAIČIŲ, KIEK VISO TAI PATYRĖ)

1. Taip Kiek kartų Jūs tai patyrėte 2011 metais?
_____ kartų
2. Ne → *toliau klausti klausimą q15 (kito bloko klausimus)*
9. Neatsakė → *toliau klausti klausimą q15(kito bloko klausimus)*

Nurodykite, kokia (kokios) tai buvo nusikalstamos veikos?

Q14A. KIEK DAR KITŲ ASMENŲ, BE JŪSŲ, NUKENTĖJO NUO ŠIŲ JŪSŲ PATIRTŲ NUSIKALSTAMŲ VEIKŲ (ŠIOS JŪSŲ PATIRTOS VEIKOS), KURIAS JŪS NURODĖTE ATSAKYDAMI Į KLAUSIMĄ Q14? NURODYKITE TIK TUOS ASMENIS, APIE KURIUOS JŪS TIKRAI ŽINOTE, KAD JIE NUKENTĖJO KARTU SU JUMIS. (ĮRAŠYTI ASMENŲ SKAIČIŲ)

1. Taip Kartu su Jumis nuo šių veikų viso tikrai dar nukentėjo:
_____ asmenų
2. Niekas
9. Nežino, neatsakė

Q14B. AR JŪS PRANEŠĖTE APIE ŠIAS PATIRTAS NUSIKALSTAMAS VEIKAS (*RODYTI KORTELE Q1B*)? JEI PRANEŠĖTE, TAI APIE KIEK IŠ ŠIŲ JŪSŲ 2011 M. PATIRTŲ VEIKŲ JŪS PRANEŠĖTE? (ĮRAŠYTI SKAIČIŲ)

1. Pranešė Apie kiek iš šių nusikalstamų veikų Jūs pranešėte?
_____ kartų
2. Nepranešė
9. Neatsakė

Q14C. KOKIĄ BENDRĄ TUR TINĘ ŽALĄ JŪS PATYRĖTE DĖL ŠIŲ JŪSŲ NURODYTŲ NUSIKALSTAMŲ VEIKŲ 2011 METAIS? NURODYKITE BENDRĄ JŪSŲ PATIRTĄ TUR TINĘ ŽALĄ LITAIS. (*KORTELE Q1C*)

1. Viso dėl šių veikų Jūs patyrėte bendrą tur tinę žalą 2011 metais:
_____ litų
9. Neatsakė

STANDARTINIAI DEMOGRAFINIAI KLAUSIMAI:

D1. JŪSŲ LYTIS: **D2.** JŪSŲ AMŽIUS: _____ metų

1. Vyras
2. Moteris

D3. KOKS JŪSŲ IŠSILAVINIMAS? (*PERSKAITYTI ATSAKYMŲ VARIANTUS. TIK VIENAS ATSAKYMAS*)

1. Pradinis
2. Pagrindinis (nebaigtas vidurinis)
3. Vidurinis
4. Profesinis (profesinė mokykla, vidurinis su profesine kvalifikacija)
5. Aukštesnysis (technikumas, aukštesniosios mokyklos)
6. Neuniversitetinis aukštasis (kolegija)
7. Universitetinis aukštasis – bakalauro laipsnis
8. Universitetinis aukštasis – magistro laipsnis ar jam prilygstanti profesinė kvalifikacija, aukštojo mokslo diplomas po 5 metų mokymosi (kaip buvo anksčiau)
9. Universitetinis aukštasis – mokslų daktaras

D4. KOKIA JŪSŲ TAUTYBĖ?

1. Lietuvis (-ė)	3. Lenkas (-ė)
2. Rusas (-ė)	4. Kitos tautybės

D6. AR JŪS ŠIUO METU DIRBATE ? KOKS PAGRINDINIS JŪSŲ UŽSIĖMIMAS ? JŪS (KLAUSKITE APIE PAGRINDINĮ PAJAMŲ ŠALTINĮ)

1. Darbininkas (-ė), techninis darbuotojas (-a)	6. Pensininkas, pensininkė (nedirbantis)
2. Specialistas (-ė), tarnautojas (-a)	7. Moksleivis (-ė), studentas (-ė)
3. Aukščiausio ar vidutinio lygio vadovas (-ė)	8. Namų šeimininkė, vaiko priežiūros atostogose
4. Ūkininkas (-ė)	9. Bedarbis (-ė)
5. Turi savo verslą, įmonės savininkas	0. <i>Neatsakė</i>

D8. KIEK IŠ VISO ŽMONIŲ, ĮSKAITANT IR JUS, GYVENA KARTU SU JUMIS IR VEDA BENDRĄ ŪKĮ ?

_____ žmonių

D9. KOKIOS VIDUTINĖS JŪSŲ ŠEIMOS PAJAMOS PER MĖNESĮ? SUDĖKITE VISŲ ŠEIMOS NARIŲ, KURIE KARTU SU JUMIS VEDA BENDRĄ ŪKĮ, ATLYGINIMUS, PENSIJAS, STIPENDIJAS, PAŠALPAS IR PASAKYKITE, KIEK TAI SUDARO.

Parašyti litais _____ 8. **ATSISAKĖ**

D10. KOKIA SUMA TENKA VIENAM JŪSŲ ŠEIMOS NARIUI PER MĖNESĮ? (PARAŠYKITE SUMĄ)

_____ Litų
8. ATSIŠAKĖ

D12. KOKIA JŪSŲ ŠEIMYNINĖ PADĖTIS?

1. Nevedęs, netekėjusi	3. Išsiskyręs, išsiskyrusi
2. Vedęs, ištekejusi (t. t. neregistruota santuoka)	4. Našlys, našlė

D13. KURIS IŠ ŠIŲ TEIGINIŲ GERIAUSIAI APIBŪDINA JŪSŲ ŠEIMOS FINANSINĘ PADĖTĮ?

1. Mums neužtenka pinigų net maistui
2. Mums užtenka pinigų maistui, bet labai sunku nusipirkti drabužių
3. Mums užtenka pinigų maistui bei drabužiams ir mes galime šiek tiek sutaupyti, bet to neužtektų stambesniai pirkiniui (pvz., televizoriui arba šaldytuvui)
4. Mums yra prieinami kai kurie brangūs daiktai, tokie kaip televizorius, šaldytuvai ir kiti, bet labai brangių pirkinių mes negalime sau leisti (pirkti butą, vasarnamį ar pan.)
5. Mes galime sau leisti pirkti viską, ko norime
6. (*Neskaityti*) *Nežino, neatsakė*

A1. GYVENVIETĖS DYDIS:

1. Iki 2 tūkst. gyventojų
2. 2,001-10,000
3. 10,001-50,000
4. 50,001-100,000
5. 100,001- 500,000
6. Kaunas
7. Vilnius

A2. GYVENVIETĖS TIPAS:

1. Didmiesčiai (Vilnius, Kaunas, Klaipėda, Šiauliai, Panevėžys, Alytus)
2. Kiti miestai
3. Kaimas

A3. KUR VYKO APKLAUSA (Apskritis): _____

KORTELĖ Q1B

Pranešė apie patirtas nusikalstamas veikas – jei paskambinote telefonu į policijos įstaigą ar pasinaudojote bendruoju pagalbos telefonu 112, jei parašėte paprastą laišką ar elektroninį laišką internetu arba tiesiogiai kreipėtės (nuvykote) į policijos įstaigą, prokuratūrą, teismą ir panašiai. Nurodykite visus pranešimo atvejus, nepriklausomai nuo to, ar šis Jūsų pranešimas (pranešimai) buvo priimtas bei ar buvo pradėtas ikiteisminis tyrimas.

KORTELĖ Q1C

Paaikškinimas, kaip suprasti turtinę žalą – tai betarpiškai dėl patirtos nusikalstamos veikos atsiradusi turtinė žala, kurią Jūs galite įvertinti konkrečia pinigų suma. Turtinė žala yra suprantama kaip asmens turto netekimas, sunaikinimas ar sugadinimas. Taip pat į turtinės žalos įvertinimą įeina ir tie atvejai, kai dėl patirtos nusikalstamos veikos Jūs patyrėte sužalojimus ar buvo kitaip sutrikdyta Jūsų sveikata – tada reikia įvertinti Jūsų papildomas išlaidas, kurias Jūs pats (pati) mokėjote sveikatos atstatymui (papildomos piniginės išlaidos Jūsų mokėtos už operaciją, vaistus, kitas gydymui reikalingas priemones, reabilitaciją).

Paskaičiuokite bendrą turtinę žalą litais, kurią Jūs patyrėte nuo šios rūšies nusikalstamų veikų per visus 2011 metus (nuo 2011 metų sausio 1 d. iki 2011 metų gruodžio 31 d.). Jei dalis ar visos išlaidos nusikėlė į 2012 metus, tas išlaidas irgi įtraukite.

KORTELĖ Q1 – Q14

Q1. Ar praėjusiais 2011 metais iš Jūsų buvo **pagrobtas turtas, panaudojant fizinį smurtą (grasinant tuoj pat jį panaudoti)** arba buvo bandyta tai padaryti? Jei taip, tai kiek kartų?

Papildoma pastaba – šiuo atveju klausiama apie plėšimą (asmens apiplėšimą), kai buvo pagrobtas turtas kartu panaudojant fizinį ar / ir psichologinį smurtą. Nurodykite ir visus atvejus, kai Jus buvo mėginta apiplėšti, nors dėl kokių nors priežasčių Jūsų daiktai, turtas nebuvo atimtas.

Jei prieš Jus nebuvo panaudotas fizinis ar psichologinis smurtas, tai tokia nusikalstama veika apibūdinama kaip vagystė ir ją (jas) reikia nurodyti atsakant į sekančią klausimą.

Q2. Ar praėjusiais 2011 metais iš Jūsų asmeniškai buvo **pavogta ar realiai bandyta pavogti turtą, kurio vertė viršija 130 litų? Jei taip, tai kiek kartų?**

Papildoma pastaba – nurodykite visus šiuos atvejus, nepriklausomai nuo pavogto turto vertės:

- kai viešoje vietoje kas nors pavogė Jūsų turtą iš asmens drabužių, rankinės ar kitokio nešulio (kišenvagiai),
- kai Jūsų turtą pavogė įsibrovus į patalpą ar kitą saugomą teritoriją (pvz., į Jūsų gyvenamą būstą, sodybą, sodo namelį, sandėliuką, garažą ir pan.),
- kai buvo pavogtas Jūsų automobilis.

Realiai bandyta pavogti turtą – kai Jūs tikrai žinote, kad buvo pradėta kėsintis į Jūsų turtą, kurio vertė viršija 130 litų.

Q3. Ar praėjusiais 2011 metais iš Jūsų **buvo prievartaujamas turtas? Jei taip, tai kiek kartų?**

Papildoma pastaba – prievartaujamas turtas reiškia, kad kas nors neturėdamas tam teisėto pagrindo atvirai (ar užmaskuotai) savo (ar kitų asmenų naudai) Jus vertė perduoti turtą, suteikti turtinę teisę kitam asmeniui (asmenims) ar atleisti kitus asmenis nuo turimos turtinės pareigos Jums arba atlikti kitus turtinio pobūdžio veiksmus, arba vertė nuo jų susilaikyti, grasindamas Jūsų (ar kitų asmenų) atžvilgiu panaudoti fizinį smurtą, sunaikinti ar sugadinti turtą, paskelbti kompromituojančią ar kitokią informaciją, kurios atskleidimas Jums būtų nepageidautinas, arba panaudoti kitokią psichinę prievartą.

Nurodykite ir tuos atvejus, kai prievartaujant Jūsų turtą buvo ne tik grasinama, bet ir realiai prieš Jus buvo panaudotas fizinis smurtas, atimta laisvė, sunaikintas ar sugadintas turtas, arba kitokiu būdu Jums buvo padaryta turtinė žala.

Q4. Ar praėjusiais 2011 metais iš Jūsų kas nors **apgaulė (sukčiaujant) išviliojo turtą ar apgaulės būdu išvengė turėtos turtinės prievolės Jums**, arba bandė tai padaryti? Jei taip, tai kiek kartų?

Papildoma pastaba – žymėti tik tuos atvejus, kai išvilioto turto (ar bandyto išvilioti) arba išvengtos turtinės prievolės vertė viršija 130 litų. Prie šių sukčiavimo (apgaulės) atvejų taip pat priskiriami ir sukčiavimo atvejai telefonu ar internetu bei bandymai tai padaryti.

Q5. Ar praėjusiais 2011 metais kas nors **tyčia ar dėl neatsargumo sunaikino / sugadino Jūsų turtą, kurio vertė viršija 130 litų**? Jei taip, tai kiek kartų?

Papildoma pastaba – turtas yra bet koks kilnojamasis (transporto priemonės, namų apyvokos daiktai) ir nekilnojamasis (gyvenamas būstas, sodyba ir kiti statiniai) turtas, kuris priklauso jums nuosavybės teise. Į šias nusikalstamas veikas neįtraukti tokių atvejų – kai pažeidus kelių eismo taisyklės buvo sunaikinta ar apgadinta Jūsų turima transporto priemonė (draudiminis įvykis), sunaikinti dokumentai ar sunaikinti / apgadinti valstybės simboliai (valstybės ar istorinė vėliava, herbas ar kiti oficialūs valstybės simboliai).

Q6. Ar praėjusiais 2011 metais **kas nors tenkino lytinę aistrą fizinio sąlyčio su Jumis būdu prieš Jūsų valią panaudodamas (-a) fizinį smurtą ar grasindamas (-a) tuo pat jį panaudoti**, arba kitaip atimdamas (-a) galimybę priešintis bei pasinaudodamas (-a) bejėgiška Jūsų būkle, priklausomumu ar privertė Jus tai padaryti? Jei taip, tai kiek kartų?

Papildoma pastaba – nurodykite ir namuose (šeimoje) patirtus tokius atvejus.

Q7. Ar praėjusiais 2011 metais kas nors **priekabiavo prie Jūsų, siekdamas (-a) seksualinio bendravimo ar pasitenkinimo, tai darydamas (-a) vulgariais ar panašiais veiksmais** (pvz., Jus griebė, lietė ar pan.)? Taip pat nurodykite ir tuos atvejus, kai Jums buvo pateikiami panašaus pobūdžio pasiūlymai ar užuominos. Jei taip, tai kiek kartų?

Papildoma pastaba – nurodykite tik tuos atvejus, kai Jūs buvote tarybiškai ar kitaip priklausomi nuo priekabiautojo (pvz., darbuotojas - darbdavys, mokinys - mokytojas, žaidėjas - treneris, išlaikytinis - globėjas ir pan.). Namuose (šeimoje) patirtus atvejus nereikia nurodyti.

Q8. Ar praėjusiais 2011 metais Jūs buvote **sumuštas (-a) arba kitaip smurtaujant Jums buvo sukeltas fizinis skausmas ar padarytas sveikatos sutrikimas**? Jei taip, tai kiek kartų?

Q9. Ar praėjusiais 2011 metais kas nors **Jus terorizavo, grasino nužudyti ar sunkiai sutrikdyti Jūsų sveikatą ir Jūs turėjote pakankamą pagrindą manyti, kad šis grasinimas bus įvykdytas**? Jei taip, tai kiek kartų?

Papildoma pastaba : **Sunkus sveikatos sutrikdymas** – tai žmogaus sužalojimas ar susargdinimas, jeigu dėl to nukentėjęs asmuo neteko regos, klausos, kalbos, vaisingumo, nėštumo ar kitaip buvo sunkiai suluošintas, susirgo sunkia nepagydoma (ar ilgai trunkančia) liga, kuri realiai kėlė grėsmę gyvybei ar stipriai sutrikdė žmogaus psichiką. Taip pat į tokias nusikalstamas veikas patenka ir tie atvejai, kai nukentėjęs asmuo prarado didelę dalį profesinio ar bendro darbingumo (30 procentų ar daugiau) arba buvo nepataisomai subjaurotas nukentėjusio asmens kūnas.

Terorizavimas – tai sistemingas bauginimas, naudojant psichinę prievartą, grasinimas susprogdinti, padegti ar padaryti kitokią pavojingą kito asmens gyvybei, sveikatai ar turtui veiką.

Q10. Ar praėjusiais 2011 metais Jums asmeniškai teko patirti, kad **kažkas viešoje vietoje įžūliu elgesiu, necenzūriniais žodžiais, grasinimais, patyčiomis, arba vandališkais veiksmais demonstravo nepagarbą aplinkiniams / aplinkai ir tuo sutrikdė visuomenės rimtį ar tvarką**? Nurodykite tik tuos atvejus, kai minėti veiksmai buvo padaryti panaudojant prieš Jus psichologinį ar fizinį smurtą (fizinę jėgą). Jei taip, tai kiek kartų?

Q11. Ar praėjusiais 2011 metais kas nors Jums **siūlė, davė ar pardavė narkotinių ar psichotropinių medžiagų nemedicininiais tikslais**? Jei taip, tai kiek kartų?

Kiškis A., Justickaja S., Uscila R., Justickis V.

NUSIKALSTAMUMAS LIETUVOJE IR JO PREVENCIJOS PERSPEKTYVOS.
Monografija. – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2014. 467 p.

Bibliogr.: 429–444 p.

ISBN 978-9955-19-687-7 (elektroninė versija)

Monografijoje nagrinėjamas dviejų pagrindinių informacijos šaltinių apie nusikalstamumą – registruoto nusikalstamumo statistikos ir viktimologinių tyrimų (apklausų) duomenų – panaudojimas vertinant nusikalstamumą. Šie du informacijos šaltiniai atskleidžia labai skirtingą nusikalstamumo vaizdą ir vienas kitą papildo. Monografijoje apžvelgiama šių dviejų šaltinių panaudojimo užsienio šalyse patirtis. Sukurtas šių duomenų integravimo (sujungimo) modelis ir jis pritaikytas nusikalstamumui Lietuvoje tirti bei vertinti. Aptariamos nusikalstamumo prevencijos mūsų šalyje problemos ir perspektyvos. Pateikiamos išvados ir rekomendacijos, susijusios su nusikalstamumo Lietuvoje vertinimu ir jo prevencija.

Monografija bus naudinga studentams, mokslininkams, praktikams, plačiajai visuomenei – visiems, kas domisi nusikalstamumu Lietuvoje bei jo prevencija.

Alfredas Kiškis, Svetlana Justickaja, Rokas Uscila,
Viktoras Justickis

**NUSIKALSTAMUMAS LIETUVOJE IR JO PREVENCIJOS
PERSPEKTYVOS**

Monografija

Redagavo Jūratė Balčiūnienė
Maketavo Aušrinė Ilekytė

SL 585. 2014 11 20 24 leidyb. apsk. l.

Užsakymas 23 386.

Mykolo Romerio universitetas,
Ateities g. 20, Vilnius
Puslapis internete www.mruni.eu
El. paštas leidyba@mruni.eu

Parengė UAB „Baltijos kopija“,
Kareivių g. 13b, Vilnius
Puslapis internete www.kopija.lt
El. paštas info@kopija.lt

Monografijoje nagrinėjamas dviejų pagrindinių informacijos šaltinių apie nusikalstamumą – registruoto nusikalstamumo statistikos ir viktimologinių tyrimų (apklausų) duomenų – panaudojimas vertinant nusikalstamumą. Šie du informacijos šaltiniai atskleidžia labai skirtingą nusikalstamumo vaizdą ir vienas kitą papildo. Monografijoje apžvelgiama šių dviejų šaltinių panaudojimo užsienio šalyse patirtis. Sukurtas šių duomenų integravimo (sujungimo) modelis ir jis pritaikytas nusikalstamumui Lietuvoje tirti bei vertinti. Aptariamos nusikalstamumo prevencijos mūsų šalyje problemos ir perspektyvos. Pateikiamos išvados ir rekomendacijos, susijusios su nusikalstamumo Lietuvoje vertinimu ir jo prevencija. Monografija bus naudinga studentams, mokslininkams, praktikams, plačiajai visuomenei – visiems, kas domisi nusikalstamumu Lietuvoje bei jo prevencija.

ISBN 978-9955-19-687-7

